ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS XIX

2023

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

Anuarul Muzeului Maramureșan
din Sighetu Marmației

Responsabilitatea asupra conținutului textelor revine exclusiv autorilor.

Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmației

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS XIX

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR * ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE*

MUZEOGRAFIE–EDUCAȚIE MUZEALĂ-RESTAURARE *

ȘTIINȚELE NATURII * PERSONALITĂȚI *VARIA

Editura Muzeul Maramureșului

Sighetu Marmaţiei
2023

Coperta I: Traian Bilțiu-Dăncuș - *Am fo' ș' oi si'*, 1967
Coperta IV: Traian Bilțiu-Dăncuș - *Din pridvor. Mara*, 1936

Fondator: dr. Mihai DĂNCUȘ
Colegiul de redacție:
- ✓ dr. Mirela Ana BARZ – redactor șef
- ✓ Dacia Mara BÎRTA– secretar redacție
- ✓ Nicoleta NEMEȘ - redactor
- ✓ drd. Vasile Timur CHIȘ - redactor

Consiliul științific:
- ✓ **prof. univ. dr. Ioan OPRIȘ**, Universitatea Valahia, Târgoviște
- ✓ **dr. Virgil Ștefan NIȚULESCU**, managerul Muzeului Național al Țăranului Român, președinte ICOM România
- ✓ **conf. univ. dr. Delia SUIOGAN**, prodecan al Facultății de Litere din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică Cluj Napoca
- ✓ **prof. Gheorghe TODINCA**, fost director al Muzeului Maramureșan
- ✓ **dr. Livia ARDELEAN**, consilier superior Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj
- ✓ **conf. univ. dr. ing. Ioan DENUȚ**, managerul Muzeului de Mineralogie Baia Mare, Universitatea Tehnică Cluj Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare
- ✓ **dr. Mirela Ana BARZ**, managerul Muzeului Maramureșan

Tehnoredactare:
- ✓ Dacia Mara BÎRTA
- ✓ Nicoleta NEMEȘ
- ✓ drd. Vasile Timur CHIȘ

Adresa redacției:
Muzeul Maramureșan
Piața Libertății, nr. 15, Sighetu Marmației
Tel/fax: 0262-311521
muzeulmaramuresului@yahoo.com, www.muzeulmaramuresului.ro
Tipărit: ASKA GRAFICA

ISSN: 1583-4476

CUPRINS

I. ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Ittu Constantin - *Plante și mâncăruri de leac (trupesc și sufletesc)* 11

Iuga Anamaria, **Vlahbei Georgiana** - *Ritualuri cu măști la periferiile Bucureștiului* 22

Gorgoi Mihail Ion, Petcu Nicoleta, Todor Anemona Marilena - *O moștenire de suflet de la familia „Pușcăreștilor" – casa de colibași din „Muzeul Satului Brănean"* 58

Mureșan Olimpia - *Leacuri și tratamente din medicina populară* 80

Kosinszki Sorin-Alin, Nemeș Nicoleta, Măran Petru Daniel - *Simbolul șarpelui în ornamentica porților maramureșene din Valea Stejarului* 101

Verdeș - Nemeș Măriuca - *Zgarda de coral sau zgarda scumpă* 115

Todinca Vasile, Pop Maria Flavia - *Satul românesc din Țara Crișurilor de la esența spiritului la drama pierderii identității* 118

Tkachuk Yaroslava - *Traditional Hutsul jewelry. Typology and features.* 133

II. ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

Voinaghi Marius - *Câteva considerații cu privire la epoca bronzului în Maramureșul Istoric* 155

Poahaidac Melania - *Depozitul de la Săpânța (datare și componență)* 163

Dura Claudia - *Descălecat – sensuri* 176

Rusu Gabriel-Virgil - *Drumurile unui domnitor pribeag. Petru Cercel în Transilvania și Maramureș* 179

Boroica Ioan - *Microistorii maramureșene: cronica unei corespondențe școlare a protopopului greco catolic Vasile Crăciun (Caracioni), 1858-1865* 186

Ciorba Tiberiu Alexandru - *Din istoria Societății de Arheologie și Istorie a orașului Oradea. Primul registru de inventar pe anul 1872* 254

274

Boroica Ioan - *Familia Lazăr şi Giuleştiul şi tradiţia familiilor nobile româneşti din localitate*
Andreica Ștefan - *Istoricul Mănăstirii Ortodoxe „Naşterea Maicii Domnului" din localitatea Vişeu de Sus, judeţul Maramureş* 288
Zelenchuk Yaroslav - *"Crown Prince Rudolf". Clause in Perkalaba* 297
Gherheș Mihaela-Cristina - *Târgurile din Maramureş în perioada interbelică* 306
Pralea Alin Spiridon - *Distrugerea comunităţii evreieşti din Maramureş* 313
Lauruc Maria, Lauruc Marius N. - *Cimitirul eroilor și victimelor din cel de-al Doilea Război Mondial din Sighetu Marmației* 326

III. MUZEOLOGIE – EDUCAȚIE MUZEALĂ - RESTAURARE

Opriș Ioan - *Virtuți, funcții și disfuncții pe seama Patrimoniului cultural imaterial* 347
Olteanu – Bucur Alexandra - *O vizită (online) la Muzeul „Casa Romanței" din Târgovişte* 360
Pop Laura Cristina - *Muzee, muzeologie. Jurnal venețian* 367
Pralea Alin Spiridon – *Istoria tabloului „Cetatea Hustului"* 375
Stana Emanuela Cristina - *Lumea florilor în colecțiile muzeului* 383
Repede Camelia - *Moara la români. Conotațiile ei în literatură și proverbe* 391
Somak Oksana, Covaci Mihai - *The "Belz-Drohobych Workshop" in Ukrainian Galicia and its Connection with Romanian Maramureș* 409
Cantoni Nicholas - *Adaptarea reşedinţei nobiliare extraurbane la tipologia rurală din Transilvania. Studiu de caz: conacul Bethlen Gábor din satul Presaca, comuna Păuca, judeţul Sibiu* 436

IV. GEOGRAFIE – GEOLOGIE - ŞTIINŢELE NATURII

Minghiraș Traian, Chiș Vasile Timur - *Date noi cu privire la descifrarea inscripției de la Grota lui Doboș din Dealul Camnea (Lunca la Tisa)* 483

Zelenchuk Ivan, Zelenchuk Yaroslav - *Lake Maricheyka, Chornohirsky* 495

Matsapiak L. F., Iaseniv Verhniy - *Unique natural Complexes of National Nature Park "Verkhovynsky"* 505

Paparyha P.S., Pipash L.I., Dovhanych V.Ya., Andriychuk N.F. Vekliuk A.V. - *Dynamics of the hydrochemical composition of water in watercourses of the upper Tysa basin within the territory of the Carpathian Biosphere Reserve.* 510

Chiș Vasile Timur, Hotea Mihai - *Corcodelul mare (Podiceps cristatus Linnaeus, 1758) specie cuibăritoare în Depresiunea Maramureşului, România* 519

V. PERSONALITĂȚI - VARIA

Bilţiu Pamfil - *Meşterul Găvrilă Hotico Herenta – un artist al lemnului, restaurator de monumente istorice, ctitor de biserici de lemn monumentale* 525

Petrovai Ion - *Omenie, credință și recunoștință sau „Moș Godâncă în Țara Sfântă”* 536

Iuga Nicolae - *Curgerea Timpului văzută prin reprezentări metaforice* 541

Lauruc Nicolae - *Problema timpului* 549

Borlean Ioan - *Semiotica semnului plastic ca semn iconic. Analiza semiotică a picturii „Muzicanți în festival”* 555

Gherheș Ilie - *Vinul - salonul de întâmpinare al Raiului sau de așteptare al Iadului* 562

Iuga Georgeta Maria - *Prezentarea albumului „Biserici de lemn din Maramureș. Wooden Churches in Maramureș”* 567

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Plante și mâncăruri de leac
(trupesc și sufletesc)

dr. Constantin ITTU
cercetător științific II, Sibiu

Abstract:

Plants and Healing Foods (for Body and for Soul). The study aims to analyze the relationship between the rural world and the wonderful and, at the same time, mysterious world of plants. With a clarification, however: with those plants that are not seen as a simple source of food, but as having healing qualities, both for body and soul.

Keywords: healing plants, therapeutic magic, cultural tradition of healing, bodily healings, soul healings

În concordanță cu opiniile specialiștilor în domeniu, atunci când este abordat subiectul obiceiurilor sau/și superstițiilor legate de plantele medicinale, de la culegerea acestora la folosirea lor, ajungem în sfera *magicului terapeutic,* care, în mediul transilvan românesc – de fapt, nu numai în el, dar doar la acest mediu ne raportăm în excursul de față – „bibliografia de specialitate abundă în trimiteri la caracteristica feminină [deoarece], în comunitatea tradițională a satului românesc, femeia este mai aproape de magie și religie, de tot ceea ce ține de credințe și obiceiuri, de superstiții și tradiții. Ea este cea care le transmite copiilor, odată cu și prin limbă”[1].

De altfel, se cuvine a fi reținut faptul că, în mentalul colectiv rural românesc, se regăsește o *tradiție culturală a vindecării*, bazată pe experiența și observațiile unei succesiuni de generații, constituindu-se, astfel, un adevărat patrimoniu de remedii empirice, bazat, în special, pe leacuri vegetale. Etnobotaniștii susțin că în medicina populară s-a folosit un procent ridicat din cele 876 de specii utile, de la utilizarea lor în stare crudă sau uscate și fărâmițate, la preparate de plante. Medicamentele empirice respective nu erau de sine stătătoare – nu erau folosite de sine stătător –, ci au

[1] Camelia Burghele, Boli „naturale” și boli „aruncate” magic. Remedii și (psiho)terapii la Chilioara – Sălaj, Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, S. N., tomul 22, 2011, p. 105-118, la p. 107.

devenit parte a unui complex cultural al leacului, din care fundalul magico-ritualic nu putea lipsi[2]. Altfel exprimat, medicamentul empiric sau *leacul* dezvăluie un univers aparte în care acționează și unde relaționările magice presupun raportări atât la sfera religiosului, cât și la cea a superstiției. Iar aceasta datorită faptului că, încă de timpuriu, creștinismul a preluat ritualuri străvechi *de alungare a răului,* transformându-le pe unele dintre acestea în rugăciuni de exorcizare.

În același timp, este interesant de remarcat faptul că din întreg evantaiul credințelor vechi referitoare la originea bolilor, cea mai răspândită – nu numai la români – este credința în *deochi*, privit ca o acțiune asupra corpul omenesc în întregul său, declanșând o stare generală „de rău". Conform tradiției, starea respectivă putea fi provocată atât cu privirea, cât și cu vorba. Medicina modernă, la rândul ei, a demonstrat posibilitatea ca anumite persoane pot induce fluxuri negative, atât prin concentrarea privirii asupra unei ființe vii, om sau animal, cât și prin puterea cuvântului rostit cu încărcătura negativă a fluxului energetic. Din acest motiv, *tradiția culturală a vindecării* se bazează tocmai pe magia cuvântului (a cuvântului bun, în acord cu bunătatea Divinității), dublată de autosugestie și procedee naturiste, cu buruieni ori plante de leac, fumigații, unguente minerale, cum ar fi sare sau cărbune pisat[3].

La vremea sa, Iordache Golescu (1768-1848) – fratele mai mare al lui Dinicu Golescu – a scris, în *Dicționarul limbii românești,* rămas manuscris la Biblioteca Academiei Române[4], despre deochi: „*Dăochez* înseamnă că vatăm oarece cu ochii, cu vederea, cu uitătura. Adică uitându-mă la oarece, se vatămă acel lucru atât de rău și pătimește atât de mult, încât de este copil sau vreo vită, pișin se îmbolnăvește și moare. De este sticlă, crapă, plesnește. De este vas de pământ, se sfărâmă, se sparge. De este vie, se strică vița cu totul, de nu mai dă rod. [...] Dohtoria dăochiatului alta nu este decât, după obiceiul vechi, cel ce dăoache vreun copil, să scuipe asupra copilului de trei ori sau să

---

[2] Ibidem, p. 107-108.

[3] Aurel-I. Cadrea, Folklorul medical român comparat. Privire generală. Medicină magică, București, Casa Școalelor, 1944 (republicată: Polirom, 1999), p. 10.

[4]Acest Dicționar al limbii românești a fost intitulat de autorul său în felul următor: „Condica limbii românești, alcătuită de dumnealui, Iordache Golescul Vel Dvornic al Prințipatului Valahiei, în zilele prea Înnălțatului nostru Domn Alexandru Dimitrie Ghica Voevod" – formând manuscrisele mss. 844-850, aflate la Biblioteca Academiei Române (N. Bănescu, Viața și scrierile Marelui-Vornic Iordache Golescu. Bucăți alese din ineditele sale, Vălenii de Munte, Editura Neamul Românesc, 1910). Dicționarul „[este] cea mai importantă operă a lui Iordache Golescu [fiind] un dicționar explicativ, enciclopedic și etimologic" (Coman Lupu, Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860), București, Editura Logos, 1999, p. 104).

dea semn de la el însuși și cu acel semn să-l afume pe copil. [...] Iar usturoiul în adevăr este dohtorie împotriva dăochiatului, că iuțimea lui biruiește iuțimea ochilor înveninați ai celui dăochetor”[5].

De remarcat însă faptul, extrem de îmbucurător, că, din punctul de vedere al Organizației Mondiale a Sănătății, medicina tradițională este considerată ca fiind suma tuturor cunoștințelor, deprinderilor și practicilor bazate pe moștenirea orală, pe credințele și experiențele locale existente în diferite culturi[6]. În acest sens, în universul fascinant al filosofiei culturii a existat un interval cronologic destul de vast în care magia – la vremea ei, privită ca fiind parte a medicinei tradiționale – a fost analizată deopotrivă descriptiv și accentuat critic, cu pendulări de la admirația pentru pitorescul sau chiar exotismul acesteia, la incriminări privind primitivistul, ilogicul, chiar iraționalul său, expediind-o astfel în categoria de fosilă vie a patrimoniului arhaic. În schimb, din secolul al XX-lea și până azi, magia atinge statutul unui fenomen de studiu[7].

Fără să neglijeze atât rolul, cât și importanța plantelor medicinale, în studiile sale de antropologie structurală, Claude Levy-Strauss a creionat un triunghi al actanților din universul magiei, un triunghi compus din *magician* (1), cel care marchează polul de putere absolută, *pacient* (2), solicitantul care crede în efectele actului magico-ritual, respectiv *comunitatea* (3), care, în concordanță cu un cod cultural comun, crede în eficacitatea ritualului. Mai târziu Jeanne Favret-Saada – una dintre cele mai respectate voci din sfera antropologiei franceze, născută în Tunisia, într-o familie sefardă – nuanțează, în lumina preocupărilor sale combinate de teorie etnografică și studiu psihanalitic, schema actanților, în *persoana fermecată* (a), cu alte cuvinte, *pacientul* despre care vorbea Claude Levy-Strass, *vrăjitor* (b) cel care este responsabil de prejudiciul magic, respectiv *desfermecătorul* (c), un fel de *desfermecătorul fermecătorului* sau *vrăjitorul vrăjitorului,* solicitat de *persoana fermecată/pacient* să contracareze vraja generatoare de prejudicii[8]. Acest triunghi gândit de autoare vine pe fondul demersurilor sale – materializate în cartea-reper a sa, *Désorceler* (2009), tradusă în engleză ca

---

[5] Aurel-I. Cadrea, op. cit., pp. 208-207.

[6] Bogdan Burtea, Traditional Medicine and Magic According to Some Ethiopian Manuscripsts from European Collections, Aethiopica, nr. 18, 2015, p. 87-100, la p. 87.

[7] Ioana Repciuc, Avataruri contemporane ale magiei populare, Philologica Jassyensia, 2008, p. 623-631, la p. 623.

[8] Camelia Burghele, Vrăji şi... vrăjeli. Prestatorii de servicii/tehnici corporale magico-rituale şi clienţii lor, Anuarul societăţii prahovene de antropologie generală, nr. 4, 2018, p. 19-35, la p. 21.

The Anti-Witch[9] – de a identifica pârghiile interioare ale unei antropologii a terapiei, legate exclusiv de o logică a vrăjitoriei[10].

Trecând de la demersul teoretic la cel practic, mai precis la cel din ruralul românesc transilvan, de precizat faptul că atunci când vine vorba de magie, un rol important le revine „femeilor bătrâne". La acestea făcea apel comunitatea sătească, ele fiind depozitarele unor cunoștințe despre remedii naturiste, cel mai adesea dublate de unele magice, în scopul vindecării. „Erau femei care știau descânta, de diuăchi, de babdiță, de sclintit, îi freca și când te durea gâtu´ ori urechea, îți trăjea buba. Erau femei tare pricepute la așa ceva"[11]. Oarecum în contrapartidă, în materie de terapie populară, „în general, bărbații nu descântă și numai în cazuri foarte rare se găsește vreun unchiaș care să știe să descânte"[12], cu precizarea că, în opinia etnobotaniștilor, medicina asociată mentalului folcloric românesc în permanență conectează leacul empiric la un strat magico-religios, aplicat ritualic. Din acest motiv, nu trebuie să surprindă faptul că bolile erau tratate nu doar cu „leacuri", ci și cu descântece. Atunci când boala era considerată a fi aruncată de un duh necurat, se făcea apel la femeile în vârstă, cunoscătoare și practicante ale descântecelor. Se făcea apel la respectivele femei deoarece se considera că, prin practicile lor (psiho)terapeutice, ele reușeau să vindece cu puterea cuvântului și a gestului.[13]

***

În continuarea acestui excurs, îmi propun o incursiune în universul multiplu de conotații al unei singure plante: grâul. Iar acesta în contextul în care, „Pâinea noastră cea de toatele zilele", din rugăciunea *Tatăl nostru* are simbolism multiplu, nu doar de hrană trupească, ci și de leac sufletesc. În contribuția sa, intitulată *Istoria unui pasaj dificil din rugăciunea Tatăl nostru în limba română*: „Pâinea noastră cea spre o ființă", autorul, Iosif Camară, afirmă că, dintre toate pasajele acestei rugăciuni, acesta este cel mai controversat, suferind cele mai multe transformări. Chiar și azi, circulă două variante, prima dintre ele – și cea mai folosită – trimițând la o interpretare pur

---

[9] Ehler Voss, Favred-Saada, Jeanne (foreword by Veena Das; translated by Matthew Carey). The Anti-Witch, Journal of the Royal Anthropological Institute, vol. 22, nr. 2, 2016, p. 452-453.

[10] Jeanne Favred-Saada, Death at your heels. When ethnographic writing propagates the force of witchcraft, Journal of Ethnographic Theory, vol. 2, nr. 1, 2012, p. 45–53.

[11] Camelia Burghele, Boli „naturale" și boli „aruncate" magic, remedii și (psiho)terapii la Chilioara – Sălaj, Anuarul Institutului de Etnologie și Folclor „Constantin Brăiloiu", S. N., nr. 22, 2011, pp. 105-117, la p. 106.

[12] Aurel-I. Cadrea, op. cit., p. 331.

[13] Camelia Burghele, op. cit., p. 107.

materială, la „pâinea noastră cea de toate zilele”. În schimb, a doua interpretare, „pâinea noastră cea spre ființă” are o conotație spirituală – o conotație duhovnicească, în termeni ortodocși – considerată de autor ca fiind opusă concretului existenței cotidiene[14].

Tema pâinii este întâlnită în scrierile Vechiului Testament, astfel, spre exemplu, profetul Iezechiel, în una dintre viziunile sale, pe când se afla în captivitate babilonică – „când mă aflam între robi, la râul Chebar” (*Iezechiel* 1, 1) , – primește următorul mesaj: „Ia-ți grâu şi orz, bob şi linte, mei şi orzoaică, toarnă-le într-un vas și-ți fă din ele atâtea pâini, câte zile ai să șezi culcat pe partea stângă; că trei sute nouăzeci de zile ai să mănânci din ele” (*Iezechiel* 4, 9)[15].

In Noul Testament, tema pâinii este reluată de evangheliști, iar Ioan, spre exemplu, dedică aproape întreg capitolul al șaselea echivalenței *Hristos–Pâinea cerească* pornind de la reperul veterotestamentar al manei, sub formula *Pâine din cer le-a fost dat lor să mănânce* (6, 41). În opinia teologului și eseistului Cristian Bădiliță, prin termenul grecesc *epiousios* pentru pâine, trebuie înțeleasă „pâinea de Mâine” – un Mâine cu majusculă –, afirmație care ne îngăduie să ne îndreptăm gândurile spre o rugă din *Penticostar* care sună astfel: „dă-ne nouă mai adevărat să ne împărtășim cu Tine în ziua cea neînserată a împărăției Tale” (*Canonul Învierii din Săptămâna Luminată*)[16].

În perioada *slavonismului cultural* din Țările Române s-a dezvoltat o literatură română de expresie slavă, motiv pentru care rugăciunea *Ocenaș* (Tatăl nostru) a fost, desigur, scrisă și copiată în limba slavonă. Cu alte cuvinte, suntem într-o lume în care slavona reprezenta limba de cultură, îndeplinind rolul pe care, spre pildă, la jucat limba latină în Evul Mediu occidental: limbă cultică (în biserică) și limbă oficială (de cancelarie)[17].

Ulterior, după înlocuirea literaturii de expresie slavă cu „cea de expresie română, rugăciunea acesta trebuie să fi fost prezentă în două texte din prima jumătate a secolului al XVI-lea, asupra cărora avem informații, dar din care nu s-au păstrat exemplare, unul dintre acestea fiind *Catehismul* [de la

---

[14] Iosif Camară, Istoria unui pasaj dificil din rugăciunea Tatăl nostru în limba română: „Pâinea noastră cea spre o ființă”, în Gabriela Haja (ed.), Al. Andriescu–88, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2014, p. 135-152, p. 94.

[15] Constantin Ittu, De la „Panem nostrum” la rânduiala bucatelor de post între Egiptul Părinților Pustiei și satul românesc de munte, Sibiul, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2021, p. 19.

[16] Ibidem, p. 20.

[17] Constantin Ittu, Omilii nerostite, Sibiu, Editura Andreiana, Mitropolia Ardealului, 2012, p. 281.

Sibiu] din 1544”[18]. Acest *Catehism* este catalogat de specialiști ca fiind „cea mai veche tipăritură românească [...], după cum menționează Johannes Hess din Breslau, într-o scrisoare din 1546”[19]. În *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* sau *Tetraevanghelul de la Sibiu* (1551-1553) – cel mai vechi text românesc *tipărit* păstrat până acum – *Tatăl nostru* atestă o dependență de un original slavon al rugăciunii din *Evanghelia după Matei,* reperul fiind termenul *sățioasă*, din formula *pâinea noastră cea sățioasă*[20].

Formularea *sățioasă* este cea mai veche opțiune de traducere, cu statut de normă în primele două veacuri de scris românesc, atestată atât în provincii românești diferite, cât şi doar la câțiva ani distanță. Ea apare în toate cele zece versiuni din secolul al XVI-lea păstrate integral, precum într-un procent ridicat din cele care aparțin secolului al XVII-lea, însă acestă tradiție dispare la sfârșitul acelui veac[21].

***

Dacă ar fi să abordăm aspectul *semioticii culinare* sau *gastronomice* în lumea satului ardelean, se cuvine ca tema aceasta să fie abordată într-o dublă manieră: generală și particulară.

Sub raport general, se cuvine început de la *sociologia gustului,* care ni se dezvăluie nu ca o simplă manifestare fiziologică, din contră, un demers care include – ar trebui să includă – cel puțin trei semnificații diferite: o activare a organelor de simț, o raportare la esteticul de natură culinară, în timp ce a treia semnificație – care se subsumează perfect temei acestui excurs – ar fi dimensiunea socială a sa[22], în care hrana poate fi fie una exclusiv trupească, fie una de leac trupesc și sufletesc, deopotrivă.

Un nume de referință în sfera fascinată a semioticii gastronomice este cel al lui Claude Lévi-Strauss. Ca personalitate marcantă a antropologiei culturale și ca teoretician al structuralismului etnologic, Lévi-Strauss și-a imaginat lumea culinară ca pe un triunghi, în care fiecare dintre unghiurile sale corespunde unui anumit fel de a de alimentație: *crud – prăjit – afumat*

---

[18] Iosif Camară, Versiunile românești ale rugăciunii Tatăl nostru din secolul al XVI-lea în raport cu originalele lor slavone, în Eugen Munteanu (coord.), Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie, lucrările Simpozionului național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, Iași, 28-29 octombrie 2010, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2011, pp. 36-52, la p. 38.

[19] Georgiana Lungu-Badea, Idei și metaidei traductive românești (secolele al XVI-lea – al XXI-lea), Timișoara, Editura Universității de Vest, 2015, p. 29; cf. Ion Gheție, Alexandru Mareș, De când se scrie românește, București, Univers Enciclopedic, 2001, p. 6.

[20] Constantin Ittu, De la „Panem nostrum”, p. 31.

[21] Ibidem, pp. 31-32.

[22] Angelica Marinescu, Alexandra Iliescu, O sociologie a gustului. Estetică și dinamică socială în gastronomie, Tritonic, 2020, passim.

sau *fiert*[23]. El notează că, din lumea miturilor, vine ideea existenței unui grad zero – hrana crudă –, care reprezintă natura, urmată de o altă/nouă treaptă, cea a mâncării gătite, treaptă ce nu poate exista fără folosirea focului. Desigur, nu neglijăm faptul că autorul insistă asupra ideei că ar exista o formă tare a consumului de carne crudă, canibalismul, atât în forma sa aeriană (vulturii), cât și în forma sa acvatică (peștii piranha ca duhuri canibale)[24], însă nu insistăm, deoarece acest aspect nu face parte din sfera interesului nostru imediat.

Sub raport particular, *semiotica gastronomică* sau *culinară* trebuie focusată la/spre o singură arie geografică, iar, în rândurile de mai jos, ne mărginim la... Mărginimea Sibiului, zonă tradițională de păstori, zonă pentru care alegem, din triunghiul imaginat de Claude Lévi-Strauss, doar conceptul culinar [de] *fiert*. Într-un posibil tipar identitar al tradițiilor culinare populare, *fiert* trimite la *sâmbăta Sfântului Teodor*, plasată ritual-calendaristic în prima sâmbătă din Postul Mare. Este ziua pomenirii morților, motiv pentru care alimentul asupra căruia ne propunem să zăbovim este *coliva*. Cuvântul vine din greaca clasică, din *kollybos*, care însemna inițial „monedă mică" sau „monedă măruntă", după care, în perioada elenistică, și-a schimbat forma în *kolliva* sau *kollyba*, cu sensul, la plural, de „plăcințele din grâu fiert"[25]. Acestea erau oferite pentru sufletele celor răposați în timpul sărbătorii Anthesteria, celebrată în Ionia, în mod special la Atena, una dintre sărbătorile închinate lui Dionysos, zeul vinului. Sărbătoarea se celebra în luna Anthesterion (februarie-martie)[26], fiind închinată primăverii, care aducea lumea (vegetală) la viață, dar acelea erau și zilele în care (se credea că) sufletele celor răposați reveneau, pentru scurt timp, în lumea celor vii. Din acest motiv, a treia zi a sărbătorii era ziua morților, acestora fiindu-le oferite ofrande dintr-o mixtură de semințe și nuci fierte.

În coordonate și simbolistică neotestamentară – creștină, cu alte cuvinte – coliva simbolizează moartea și învierea, în lumina spuselor evangheliei ioaneice: „Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grâu,

---

[23] Driss Bouyahya, The Semiotics of the Culinary, Revue Interdisciplinaire, vol. 3, nr. 2, 2018, pp. 1-5, la p. 2.

[24] Claude Lévi-Strauss, Mitologice I, Crud și gătit, traducere și prefață de Ioan Pânzaru, București, Editura Babel, 1995, pp. 13-14.

[25] Juliane Prade-Weiss, Language of Ruin and Consumption, New York, Bloomsbury Academic, 2020, p. 103.

[26] De fapt, Atena antică dedica nu mai puțin de patru sărbători lui Dionysos: Dionisiile câmpenești, în decembrie, Leneiele, în mijlocul iernii, Anthesteriile, în februarie-martie, cum am arătat mai sus, și Marile Dionysii, în martie-aprilie (Constantin Ittu, op. cit., p. 64).

când cade în pământ, nu va muri, rămâne singur; iar dacă va muri, multă roadă aduce" (*Ioan* 12, 24).

Conform unei legende pioase – cu arie de răspândire mult mai vastă decât Mărginimea Sibiului, căci vine din epoca prebizantină – cel care i-ar fi învățat pe creștini să fiarbă grâul spre a obține coliva a fost Sf. Teodor Tiron. Legenda pioasă (ne) spune că atunci când împăratul roman Iulian Apostata (361-363) a ordonat, în prima săptămână din postul Paștilor, să fie stropită marfa din piețele constantinopolitane cu sângele animalelor sacrificate ritualic zeilor, Sf. Teodor, răposat cu aproximativ o jumătate de secol mai înainte, i s-a arătat în vis arhiepiscopului Eudoxius (360-370), sfătuindu-l să le spună creștinilor să nu cumpere din piață în acea zi. În plus, l-a povățuit pe arhiepiscop să le dea credincioșilor, în schimb, colivă pentru a contracara demersul imperial de pângărire a bucatelor de post. Nedumerit, ierarhul constantinopolitan l-a întrebat pe sfânt ce înseamnă acel cuvânt necunoscut lui, ce înseamnă colivă, răspunsul fiind că este vorba despre denumirea pe care cei din ținutul de baștină a Sfântului Teodor o dau grâului fiert (îndulcit cu puțină miere)[27].

Trecând de la epoca antică la universul rural din Mărginimea Sibiului mai precis la *caii lui Sân-Toader*, aceștia sunt priviți, în evlavia populară, ca fiind păzitorii soarelui. În plus, Sf. Toader fiind perceput în popor ca un aspru pedepsitor al celor care nu respectă canoanele, ziua sa de hram este una în care nu se lucrează.

Victor Păcală (1874-1955), publicist și profesor la Seminarul Andreian din Sibiu – actuala Facultate de Teologie Ortodoxă –, aduce următoarele lămuriri în *Monografia satului Rășinariu*, apărută în 1915: „În această zi, cea dintâiu Sâmbătă în Păresimi, se încep pomenirile și pomenile pentru cei răposați. De frica răului, ce le-ar putea veni dela caii lui Sân-Toader, femeile se abțin dela orice lucru în ziua aceasta, se feresc de a face și numai o împunsătură cu acul. Mai e îndătinată, în ziua aceasta, tunderea mânzilor. Anume, li-se retează coada și coama, ca să le crească mai repede și să se facă mai frumoase"[28].

Același autor ne ajută să ne orientăm în „rețetarul" bucatelor de post din Mărginimea Sibiului, el afirmând că „nici regimul alimentar din zilele de

---

[27] Alenka Cedilnik, Dominic Moreau, Eudoxius of Antioch/Constantinople and the Pro-Arian Bishops of Illyricum. Contribution (III) to the Christian Prosopography of the Diocesis Thraciarum, în Miša Rakocija (ed.), Niš and the Byzantium, International Symposium, Niš, 3-5 June 2020, Niš, 2021, p. 447-472, la pp. 467-471.

[28] Victor Păcală, Monografia comunei Rășinariu, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, pp. 186-190.

post nu e tocmai neigienic și sănătatea nu suferă din cauza postului". În meniu, el include peștele sărat, varza, cartofii, ceapa, castraveții, ardeii, listă la care adaugă următoarele: *ai* (usturoi), fasole, *cararabe* (gulii), pătlăgele, sfeclă, *tarhăn* (tarhon)[29].

De asemenea, Victor Păcală afirmă că multe dintre vegetalele prezentate de el se *dreg* cu ulei de in și de sâmburi, din meniul de post nelipsind murăturile, prunele coapte ori făcute chisăliță, merele ori prunele uscate, coacăzele, căpșunile, dudele, corcodușele, lubeniițele (pepenii). La toate acestea, nu trebuie uitate tot felul de *dulceți*, precum cele de fragi, de zmeură, de mure, de afine, de coacăze ori de căpșuni. De asemenea, meniul zilelor de post cuprindea – sau era doar completat – cu bureți uscați, iar dintre aceștia, cu deosebire creasta-cocoșului, ciuciuleni, bureți-de-pajiște, porcești, ursăști, plăiești ș.a.m.d.[30].

În loc de concluzii, menționăm faptul că într-un proiect care are ca obiect de investigație obiceiuri și superstiții legate de culegerea și folosirea plantelor de leac, am considerat interesantă o abordare aparte, mai precis, una care privește plantele și mâncărurile de leac, într-o dublă perspectivă, atât a leacurilor trupești, cât și a celor, care, deși sunt materiale, sunt privite ca fiind sufletești sau duhovnicești. Din aceste considerente, am operat, în excursul de față, cu un construct treimic: *omul-alimentul-fenomenul.*

În tot acest construct, *omul* este privit, în prima treime a lucrării, cu raportare la plantele medicinale într-un univers al *magicului terapeutic* și într-o *tradiție culturală a vindecării*, din care nu lipsesc relaționări magice. *Alimentului* îi revine spațiul celei de a doua treimi din trotatul acestor pagini, cu precizarea că important(ă) este *pâinea noastră cea sățioasă,* cu alte cuvinte, varianta populară, din secolele precedente, pentru formula *pâinea noastră cea de toate zilele/ cea spre ființă* din rugăciunea *Tatăl* ***nostru***. În fine, *fenomenul* este cuprins și explicat în fragmentul – cu statut aproape de subcapitol – rezervat *semioticii gastronomice* sau *culinare,* semiotică aptă de raportări la istorie (Antichitatea clasică) și la tradiție (ruralul românesc transilvan).

[29] Ibidem, p. 116.
[30] Ibidem, pp. 116-117.

BIBLIOGRAFIE:

BĂNESCU, N., *Viața și scrierile Marelui-Vornic Iordache Golescu. Bucăți alese din ineditele sale*, Vălenii de Munte, Editura Neamul Românesc, 1910.

BOUYAHYA, Driss, *The Semiotics of the Culinary*, Revue Interdisciplinaire, vol. 3, nr. 2, 2018.

BURGHELE, Camelia, *Boli „naturale" şi boli „aruncate" magic. Remedii şi (psiho)terapii la Chilioara – Sălaj*, Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor ´Constantin Brăiloiu, S. N., tomul 22, 2011.

BURGHELE, Camelia, *Vrăji şi... vrăjeli. Prestatorii de servicii/tehnici corporale magico-rituale şi clienţii lor*, Anuarul societăţii prahovene de antropologie generală, nr. 4, 2018.

BURTEA, Bogdan, *Traditional Medicine and Magic According to Some Ethiopian Manuscripsts from European Collections*, Aethiopica, nr. 18, 2015.

CADREA, Aurel-I., *Folklorul medical român comparat. Privire generală. Medicină magică*, București, Casa Școalelor, 1944 (republicată: Polirom, 1999).

CAMARĂ, Iosif, *Istoria unui pasaj dificil din rugăciunea Tatăl nostru în limba română: „Pâinea noastră cea spre o ființă"*, în Gabriela Haja (ed.), Al. Andriescu–88, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2014.

CAMARĂ, Iosif, *Versiunile românești ale rugăciunii Tatăl nostru din secolul al XVI-lea în raport cu originalele lor slavone*, în Eugen Munteanu (coord.), Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie, lucrările Simpozionului național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană", Iași, 28-29 octombrie 2010, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2011.

CEDILNIK, Alenka; MOREAU, Dominic, *Eudoxius of Antioch/Constantinople and the Pro-Arian Bishops of Illyricum. Contribution (III) to the Christian Prosopography of the Diocesis Thraciarum*, în Miša Rakocija (ed.), Niš and the Byzantium, International Symposium, Niš, 3-5 June 2020, Niš, 2021.

FAVRED-SAADA, Jeanne, *Death at your heels. When ethnographic writing propagates the force of witchcraft*, Journal of Ethnographic Theory, vol. 2, nr. 1, 2012.

GHEȚIE, Ion; MAREȘ, Alexandru, *De când se scrie româneşte*, București, Univers Enciclopedic, 2001.

ITTU, Constantin, *De la „Panem nostrum" la rânduiala bucatelor de post între Egiptul Părinților Pustiei și satul românesc de munte*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga", 2021.
ITTU, Constantin, *Omilii nerostite*, Sibiu, Editura Andreiana, Mitropolia Ardealului, 2012.
LÉVI-STRAUSS, Claude, *Mitologice I, Crud și gătit*, traducere și prefață de Ioan Pânzaru, București, Editura Babel, 1995.
LUNGU-BADEA, Geogiana, *Idei și metaidei traductive românești (secolele al XVI-lea – al XXI-lea)*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2015.
LUPU, Coman, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)*, București, Editura Logos, 1999.
MARINESCU, Angelica; ILIESCU, Alexandra, *O sociologie a gustului. Estetică și dinamică socială în gastronomie*, Tritonic, 2020.
PĂCALĂ, Victor, *Monografia comunei Rășinariu*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915.
PRADE-WEISS, Juliane, *Language of Ruin and Consumption*, New York, Bloomsbury Academic, 2020.
REPCIUC, Ioana, *Avataruri contemporane ale magiei populare*, Philologica Jassyensia, 2008.
VOSS, Ehler; FAVRED-SAADA, Jeanne (foreword by Veena Das; translated by Matthew Carey). *The Anti-Witch*, Journal of the Royal Anthropological Institute, vol. 22, nr. 2, 2016.

Ritualuri cu măști la periferiile Bucureștiului

dr. Anamaria IUGA,
Georgiana VLAHBEI
Muzeul Național al Țăranului Român, București

Abstract:

Masked Rituals at the Outskirts of Bucharest

The article is based on research made in two communities situated at the outskirts of Bucharest: the Plisot Aromanian community in Pipera (North-East of Bucharest), where the ritual of *Julamila* (Epiphany Day), involves costumed and masked lads, who perform a ritual scenario accompanied by music and dance; and the carnival custom (now festival) of *Cuci* (first day of Lent) that takes place in Brănești (East of Bucharest; Romanian and Bulgarian communities). We investigate the dynamic of the two customs, transmission and heritage making process, but also how they are influenced by the vicinity of the capital city.

Cuvinte cheie: Julamila; Cuci; Măști; Ritual; Periferie; Patrimonializare.

Introducere

Cum „satul și orașul depind și se condiționează reciproc”[1], din mai multe puncte de vedere, între care și cel cultural, propunem o investigație a schimbărilor și influențelor pe care le determină și exercită cele două spații asupra a două obiceiuri ce au loc în două comunități din zonele limitrofe ale capitalei României. Este vorba, în primul rând, în funcție de apropierea față de București, de comunitatea de aromâni din Pipera (orașul Voluntari, jud. Ilfov, 7 km de centrul capitalei), unde are loc de Bobotează (6 ianuarie) obiceiul Julamila; și de comunitatea de români și bulgari din comuna Brănești (jud. Ilfov, 23 km distanță față de capitală), unde are loc obiceiul Cucilor, în prima zi a postului Paștelui ortodox. Ipoteza noastră este că apropierea celor două comunități de capitală a influențat în mod diferit cele două ritualuri, iar pe parcursul articolului urmărim cum diferitele dimensiuni ale relației periferie – centru (culturale, sociale, economice) se compun în legătură cu dinamica tradițiilor – cât și ce se continuă din vechile obiceiuri, ce elemente de inovație apar, inclusiv în direcția patrimonializării lor.

[1] Ioana Popescu, *Foloasele privirii*, Ed. Paideia, București, 2002, p. 69.

În cazul cercetării noastre, centrată pe două comunități[2], am căutat, în primul rând să observăm derularea efectivă a două obiceiuri cu măști, prin observație directă, respectiv prin participarea la desfășurarea celor două ritualuri (Julamila: 2013-2021, Cuci: 2014-2023, cu o frecvență aproape anuală), dar și prin documentarea din surse locale: interviuri semi-structurate, discuții informale cu actanți ai celor două obiceiuri, precum și cu reprezentanți ai comunităților, implicați activ în demersuri de patrimonializare. Totodată, am documentat obiceiurile prin înregistrări audio, video și fotografic, în timpul și în afara perioadei performării obiceiurilor, am colectat material etnografic pus la dispoziție de membrii grupurilor de actanți și din comunitate (fotografii auto-biografice, ori de familie, studii proprii ale acestora, înregistrări particulare). Nu în ultimul rând, am realizat și o documentare bibliografică asupra literaturii dedicate subiectului. Urmând dinamica cercetării, am devenit mai atente la acțiunile de patrimonializare, remarcând, totodată, schimbările ce au intervenit de-a lungul anilor, la sensurile și expresiile formale ale obiceiurilor. În acest sens, susținem că apropierea de București a avut o influență importantă asupra derulării obiceiurilor, dar și cum acestea sunt percepute la nivelul comunității.

Ambele ritualuri, Julamila și Cucii fac parte din marea familie a obiceiurilor cu măști, carnavalești, care au loc, în funcție de comunitate, cu ocazia sărbătorilor de iarnă (Crăciun, Anul Nou, Bobotează), ori la începutul primăverii, în special în perioada Lăsatului secului. Obiceiurile carnavalești sunt specifice arealului european, fiind prezente în Balcani[3], dar și în România. În principal, Carnavalul este un ritual de înnoire a timpului[4] și a universului[5], dar și de alungare a iernii și asigurare a prosperității. Ritualul are loc cu participarea întregii comunități. Carnavalul are origini antice, între care cele mai amintite de către cercetători sunt obiceiurile ce aveau loc de Saturnalii, sărbătoare ce presupunea înnoirea timpului și a lumii după o perioadă de „îmbătrânire” și degradare a sa[6]; sau cu ocazia sărbătorilor

[2] În cazul cercetărilor de teren întreprinse în comun, am îmbrățișat conceptul de cercetare „multi-site” (Ulf Hannerz, „Being There... and There... and There! Reflections on Multi-Site Ethnography”, în *Ethnography*, vol. 4, no. 2, 2003, pp. 201–216).

[3] Menționăm Balcanii, pentru că atât aromânii din Pipera, cât și bulgarii din Brănești, performerii principali ai obiceiurilor studiate, fac parte din comunitățile culturale balcanice. Odată cu migrația populației (în jurul anului 1940 pentru aromânii din Albania, ce s-au stabilit în zona Pipera; ori secolul al XVII-XIX-lea, pentru familiile de bulgari ce s-au stabilit în Brănești), au fost aduse și obiceiurile cu care grupurile erau deja obișnuite.

[4] Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, Ed. Elion, București, 2020, p. 212.

[5] Mihail Bahtin, „François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și Renaștere”, Ed. Univers, București, 1974, p. 12.

[6] Ion Ghinoiu, op. cit., p. 212.

(antesteriilor) dionisiace[7], ce aveau loc în ianuarie sau în februarie, pe lună plină.

Nu ne propunem să stabilim originea obiceiurilor sau istoricul menționării acestora în surse istorice[8], dar ne oprim asupra importanței pe care masca și râsul (un râs ritual, „sărbătoresc”[9]) îl au pentru purificarea comunității. Carnavalul, în cazul celor două obiceiuri analizate, cuprinde elemente ludice (transfigurare, hetero-individualizare prin mască), dar și de satiră socială, cu rolul de „biciuire a moravurilor sătești”[10], deoarece actanții sunt la curent cu contextul socio-politic contemporan și îl prezintă satirizat. Această continuă adaptare la prezent este, de altfel, așa cum menționa Bogdan Neagota[11], unul din motivele pentru care obiceiurile carnavalești au o viață lungă și li se asigură supraviețuirea pe termen lung. În analiza noastră investigăm, totodată, și rolul pe care comunitatea locală îl are în continuarea celor două obiceiuri.

Descrierea obiceiurilor

a) Julamila

Aromânii plisoți au ajuns în nordul, nord-estul Capitalei către sfârșitul anilor 1950. Plecați din Pleasa, localitatea originară din Albania la 1928, aceștia sunt colonizați în Cadrilater, județul Durostor (Aidemir, Suneci, Regina Maria, Frașari – pe care îl întemeiază[12] etc.). Rămân acolo până în 1940, de unde pornesc spre actuala Dobroge ca urmare a schimbului de populaţie între Bulgaria şi România (Tratatul de la Craiova). Împreună cu alte grupuri de aromâni, au fost cazați, pentru câteva luni, până la evacuarea populației germane, în județul Ialomiţa. Tulburatul drum în Banat și deportarea în Bărăgan (1951) cu domiciliu forțat, fac ca o parte din familiile de plisoți să ajungă în Măzăreni, raionul Brăila. Conform mărturiilor de

[7] Romulus Vulcănescu, *Măștile populare*, Ed. Științifică, București, 1970, p. 31. Antesteriile țineau trei zile și aveau rolul de a celebra începutul primăverii și al maturării vinului.

[8] De exemplu, pentru un istoric al menționărilor obiceiului Cucilor, vezi George Oprescu (coord.), *Istoria teatrului în România*, vol. I., Ed. Academiei RSR, București, 1965, pp. 78-82; sau Narcisa Știucă, „Cucii din Brăneşti: o privire inside / outside asupra fenomenului,” în Elena Rodica Colta (coord.), *Populaţii şi patrimoniul cultural imaterial euroregional. De la stratul cultural profund la tradiţii vii,* Ed. Etnologică, București, 2015, pp. 72-88.

[9] Mihail Bahtin, op. cit., p. 16.

[10] George Oprescu, op. cit., p. 79.

[11] Vezi: Bogdan Neagota, „Zăpostit și Fășancuri din Banatul Montan. O privire etnografică”, în Vasile Rus (editor), *Non omnis moriar. Beatrici Tataru monumentum in aeternum*, Galaxia Gutenberg, Colecţia Itinera anthropologica, Târgu Lăpuș, 2012, pp. 217-238.

[12] Nicolae Cușa, *Macedo-aromânii din România*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2022, p. 37. Primii coloniști în Cadrilater au fost plisoții care au venit cu trenul încă din august 1925. Ei au întemeiat satul Frașari, prima așezare armânească din Cadrilater.

istorie orală culese din Pipera, aici avem prima documentare a obiceiului Julamilei în țară – momentul 1958 (susținut de fotografii din teren). După ridicarea restricțiilor[13], în final, plisoții se așează pe locurile actualelor localități Pipera, Tunari, în principal datorită terenului fertil, satul de la acea vreme fiind înconjurat de pășuni prielnice creșterii animalelor.[14]

Obiceiul Julamilei performat de aromânii plisoți din Pipera[15] are în componența sa un număr impar de feciori (tineri necăsătoriți), ce se constituie într-un grupul ritual („formația", cum își spun, informal) format din: *capidan* (căpitan, conducătorul cetei), *yrambo* (ginere), *nveastâ* (mireasă), *auș* (moș), *moași* (babă), doctor (rareori numit în aromână – *yeatru*) și *furi* (hoți, cu un numărul ce variază uneori, de la an la an, de la 2 la 4).

Din punct de vedere al încadrării obiceiului în categoriile de folclor, ritualul Julamilei se încadrează la o primă vedere în categoria jocului şi dansului ritual cu măști. Dar, în același timp, se constituie drept un colind de vestire a Bobotezei[16]. Tache Papahagi, în *Mic dicţionar folkloric*, oferind termenul aromânesc pentru Bobotează: *pătgiune* (>lat. *baptizionem*), înclină spre derularea obiceiului în perioada dintre Crăciun şi ajunul Bobotezei,

---

[13] Dosar 9572/ vol. 39 privind ridicarea domiciliului obligatoriu Măzăreni

[14] În Dobrogea, plisoții sunt întâlniţi în oraşul Ovidiu şi cartierele oraşului Constanţa: Viile Noi, Anadolchioi şi Palazu Mare (ridicat la statutul de cartier în anul 1987).

[15] Ritualul este practicat în prezent cu aceeași regularitate anuală și în comunitatea aromânilor din Palazu Mare, localitate din județul Constanța, din vecinătatea orașului Constanța. Este vorba despre aceeași sub-grupă de aromâni ce se denumesc *plisoț,* după localitatea de origine din Albania - Pleasa, de unde au ajuns pe teritoriul actual al României. Împreună cu alte grupuri de aromâni din Balcani, printr-un tumultuos proces de colonizare în prima jumătate a secolului trecut (inițial în Cadrilater, apoi în Dobrogea de azi). Din mărturiile interlocutorilor (2013), dar și din dovezile fotografice colectate, obiceiul *Julamilei* din Palazu Mare a fost performat pentru prima dată acolo în 1948, odată cu stabilirea aromânilor la marginea orașului și a avut parte de un traseu sinuos, marcat inclusiv de întreruperi și revitalizări din interior, având o evoluție diferită de corespondentul său din Pipera. Cu toate acestea, ambele comunități conservă obiceiul în prezent, cu relative variațiuni formale. Cercetarea asupra obiceiului din Palazu Mare a fost realizată ca lucrare de disertație și este actualmente nepublicată, corpusul de mărturii putând fi solicitat autoarei (Georgiana Vlahbei).

[16] Încercarea de încadrare a ritualului într-o categorie folclorică riguroasă se dovedește a fi problematică. În timp ce formal, obiceiul ar putea fi încadrat la o primă vedere în seria dansurilor şi jocurilor cu măşti specifice întregului areal balanic (dar şi român nord-dunărean), cuprinse în ciclul sărbătorilor de iarnă, textul orației trimite spre categoria colindelor de Bobotează. Mai mult, la o cercetare mai în profunzime, se pare că la o formă mai veche a obiceiului, măştile lipseau cu totul (ele fiind substituite de costume şi recuzită cu valoare simbolică ce conturau prin sugestie personajul respectiv), iar orația ce face referire la sărbătoarea religioasă ar putea fi o adaptare recentă, dacă nu chiar de la venirea în Cadrilater a aromânilor. Astfel, în lipsa unor mărturii concrete sau studii dedicate, e dificilă o interpretare coerentă, unitară asupra originilor şi evoluţiei acestuia. Ipoteze și corelații în acest sens au fost formulate de autoare (Georgiana Vlahbei, în teza sa de disertație, nepublicată).

având în vedere credinţa aromânilor conform căreia acesta e „timpul cel mai favorabil pentru operaţiunile diavolilor, toţi dracii «îşi pun amoiu opincile spre a le putea încălţa şi pleca» în noaptea în care se deşchid cerurile”[17]. Boboteaza, marcată în calendarul creştin ca ziua în care a fost botezat Iisus Hristos, este sărbătoarea care încheie ciclul celor 12 zile de înnoire a timpului, zile ce aparţin sărbătorilor de iarnă. Epifania are „la baza ei o sărbătoare păgână, al cărei fond continuă sub un veşmânt creştinesc”[18].

Structura obiceiului cuprinde următoarele secvenţe cronologice documentate pe parcursul cercetării de teren. (1) Pregătirea: reuniunea tinerilor pentru organizare și stabilirea traseului pe la casele de referință din localitate, punerea împreună și verificarea stării costumelor și a materialelor de recuzită (în unele cazuri refacerea măștilor vechi sau achiziția de măști noi), probe și ajustări de costum, alocarea de roluri, repetiţii, stabilirea casei de pornire din ziua performării. Întâlnirea sau întâlnirile au loc, în ultimul timp, în săptămâna, ori în săptămânile de dinaintea performării obiceiului. (2) Desfășurarea propriu-zisă a ritualului din ziua performării, cu dată fixă (de Bobotează), care cuprinde trei etape. Mai întâi, adunarea grupului dis-de-dimineaţă, chiar înainte de răsărit la casa stabilită (a unuia dintre tineri), pentru îmbrăcarea actanților în straiele destinate obiceiului și o repetiție finală împreună cu acordeonistul, urmată de o primă horă cu orație în fața casei de pornire. În timpul pregătirii miresei (tânărului desemnat în acest rol), sunt performate ludic fragmente din cântece tradiționale de nuntă la aromâni sau din repertoriul românesc (versuri ce denotă despărțirea tinerei fete de familie[19]). A doua etapă presupune colindatul alaiului în localitate, la case, restaurante, pe străzi și alte spații publice sau private deținute de cei ce trebuie să fie colindați. La final are loc ospățul de seară – de regulă la un restaurant din localitate, unde tinerii actanți, schimbați de haine, sărbătoresc prin cântec și dansuri împreună cu alți tineri (fie aspiranți la roluri în ceată pentru anii viitori, fie vechi actanți, acum căsătoriți) și tinere (prietene sau partenere) din localitate.

Colindul, respectiv performarea obiceiului la case, distinge câteva secvențe structurale, păstrate în aceeași ordine, cu mici variațiuni, pentru fiecare gospodărie. Intrarea în curtea familiilor care primesc obiceiul – hora cu orație (vestirea Botezului) cu orânduirea strictă a actanților (ordinea/alinierea fiind un accent vădit normat, *furii* intră primii, vestind alaiul compus din căpitan, ginere, mireasă, moș, babă, doctor). Orația Julamilei în 2018 avea următoarele versuri:

---

[17] Papahagi, Tache, *Mic dicționar folkloric*, Ed. Minerva, București, 1979, p. 93.
[18] Ibidem, p. 93.
[19] Un asemenea fragment cântat în acest moment spune: *„Ia-ți mireasă, ziua bună, de la frați, de la surori”.*

Asta-i Julamila, Julamila mare
Se botează Domnul, Fiul în Iordan
C-aşi easti adetea di la Dumnidzălu
Sâ miştеţ nveasta, nveasta cu yrambo!
Scoală, o, la, tetă,
scoală di-t udă
Sâ miştеţ nveasta,
nveasta cu pără![20]

În timpul colindului ritmat de acordeon, tinerii prind o horă, a alaiului „principal", urmată de o nouă horă în care se prind membrii familiei colindate, împreună cu ceilalți actanți (*furii*) pe o suită de cântece jucate (repertoriu vechi dar și contemporan, cu alegerea specifică a unor cântece cu destinație pentru membri ai familiei). Urmează *mişteare mirilor* (plecăciunile, oferirea de bani din partea gazdei). În unele cazuri, momentul ritual se încheie cu servirea cetei cu bucate, în funcție de apropierea de gazdă (moment de „respiro" și refacere, unde rolurile se relaxează), apoi urările de rămas bun și pornirea spre o nouă gospodărie. Între case, pe alei, drumuri adiacente sau pe șoseaua principală care desparte arealul performării în două, alaiul își anunță prezența prin cântece de acordeon susținute de muzicant sau feciori, chiuituri, precum și prin zgomotele *furilor* – bătăi în geam, la garduri și porți.

Această structură de bază rămâne comună pentru toate gospodăriile, fiind reluată de fiecare dată. Unele variațiuni apar și acestea depind de gradul de familiaritate al tinerilor cu gazdele (dacă este vorba despre rude apropiate, mai îndepărtate sau cunoștințe mai mult sau mai puțin intime). Astfel, secvența ritualică din timpul unei performări la curți poate avea structura scurtă: orația cu hora alaiului „principal" (secvența cea mai „formală", obligatorie), *mişterea* (oferirea de bani și/sau daruri din partea gazdei), până la: orație, hora alaiului principal, *mişterea* plus hora împreună cu familia plus o suită de cântece „dedicate", acolo unde este cazul (de la un cântec până la 3 sau chiar 4). Notăm această ultimă secvență ca fiind extrem de importantă pentru ceea ce reprezintă, în fapt, obiceiul, și anume: funcția sa coezivă pentru comunitate. În timpul suitei de cântece, după ce se încheie scenografia „normată", în acord cu ceea ce se știe despre familia gazdă, acordeonistul poate porni fragmente din cântece aromânești, uneori și din repertoriul românesc, care vizează în mod explicit membri ai familiei gazdă. Spre exemplu, acolo unde se întâlnesc tineri băieți, fie foști actanți sau prieteni apropiați ai performerilor, le este dedicat un cântec care îi laudă, sau scoate în

[20] În traducere: *„Că aşa-i dat de la Dumnezeu/ Să răsplătiţi mireasa şi ginerele!/ Scoală, tu, mătuşă/ Ieşi din casă/ Pe mireasă s-o răsplătiţi, / Pe mireasă cu un ban".*

evidență anumite atribute (admirative sau ludic-dojenitoare[21]). În cazul unei tinere (necăsătorite) se pornește un cântec despre tinerețea și frumusețea ei. În cazul gazdelor care au membri noi de familie sau nepoți mici, se cântă despre fala bunicilor și bucuria de a avea nepoți. Dacă gazda e un membru important al comunității, se pornește un cântec de *chihăie*[22] (șef, domn, conducător sau patron, după caz). În unele cazuri, este introdus explicit numele celui sau celei către care se face referință, printre versurile cântecului. „Personalizarea", respectiv „dedicația" de cântări este una jovială, deseori plină de umor (făcând referire la atribute morale pe care doar cei din familie le cunosc), și la care participă toți cei din curte. Prin explicitarea unui cod intern, cunoscut doar între performeri și familii, ea apropie performerii de gazde, și, prin râs, integrează comunitatea în ritual. Această suită poate dura și până la 20-30 de minute la casele unde legăturile sunt mai strânse, fiind un moment când se relaxează rigiditatea convenției primei secvențe ritualice. Este, de regulă, urmată de un moment de respiro, unde performerii relaxează rolul (inclusiv prin scoaterea măștilor uneori) și sunt serviți cu bucate special pregătite de gazde. Acum se pot odihni înainte de următoarea gospodărie, conversează, schimbă noutăți din comunitate și fac glume cu gazdele. Într-un anume sens, am putea spune că la aceste case, membrii familiei devin „complicii" tinerilor, creându-se un nivel de intimitate care nu apare la toate casele, în special pentru că li se dezvăluie identitatea (în vremuri acțiune interzisă în cadrul ritualului), dar și pentru că aceștia le arată simpatie și încurajare în continuarea traseului obositor de parcurgere a cartierului (în special în iernile grele).

În memoria primelor generații de actanți (martori ai performării înainte de venirea în România, deci din perioada din Cadrilater și chiar de dinainte), ritualul Julamilei purta mult mai vădit rolul de „instituție" cu funcția sacră, reglatoare pentru comunitate. Ceata rituală devenea o autoritate în momentul în care se desfășura în sat. Atmosfera creată de grupul mascat era cel puțin la fel de importantă ca ritualul în sine. Mascații inspirau în special frică, sentimentul-atribut ce îi înconjura pe actanți (chiar dacă în ritualul de față doar hoții şi cenuşarii[23] mai sunt de temut), și care avea rolul de proteja comunitatea de spiritele rele. Astăzi, funcția magico-ritualică și cea apotropaică sunt în descreștere.

---

[21] Un astfel de cântec utilizat, din repertoriul contemporan al formațiilor moderne aromânești spune: *„Are bunica un nepot/ Plin de gâlceavă ca un cocoș".*

[22] Un astfel de cântec utilizat, din repertoriul contemporan al formațiilor moderne aromânești spune: *„Am să-mi beau un rachiu/ Am să-mi beau o cafea/ Am să-mi fumez o țigară/ Că doar sunt domn!"*

[23] Personaj pierdut de grupul de actanți din Pipera, dar conservat de cel din Palazu Mare, jud. Constanța.

O serie de modificări formale s-au produs în ritualul Julamilei de-a lungul performării lui în Pipera. Putem vorbi de o dinamică a acestui ritual, observând cum ajustările succesive s-au produs în cele mai multe dintre cazuri pe linia tradiţionalului, în conformitate cu structura obiceiului aşa cum se pare că ar fi fost practicat el de dinainte de venirea plisoţilor în România – în Cadrilater, ba chiar în Grecia şi Albania[24]. Adaptările moderne nu alterează morfologia obiceiului, secvența „obligatorie", formală, fiind cea mai riguros normată, ci de cele mai multe ori, vizează aspecte materiale (costume, măști și recuzită) și interpretarea actanţilor (gesturi, atitudini, postură, atmosfera creată) – cele două direcţii în care am surprins obiceiul în transformare.

Măștile protejează actantul şi instituie „autoritatea" lui. În ceea ce le priveşte, transformările s-au produs tot dinspre ritual spre spectacular și carnavalesc. Astăzi, măştile întâlnite la grupul din Pipera variază ca grad de fidelitate față de reprezentarea inițială a personajului căruia îi erau destinate: de la sugestia simbolică a personajelor moș și babă prin măști în totalitate noi, dar care întruchipează bătrânețea, la măști din alt spațiu cultural – carnavalul, prin măști venețiene pentru ginere și mireasă, până la măști care schimbă registrul și colează semnificațiile unor alte sărbători asimilate ca sens (Halloweenul) – pentru *furi*. Sunt folosite în cazul personajelor hoților măştile de plastic sau cauciuc, cumpărate din piaţă, reprezentând monştri, draci etc., unde grotescul ce se dorește a fi reprezentat atinge valenţe de kitsch, având mai degrabă efectul de „caricatură a fricii". Dacă realitatea pe care erau menite să o înfăţişeze era mai degrabă una sugerată în generaţiile trecute (prin detalii şi materiale organice sau din preajma casei), actualele măşti folosite în ritual bruschează vizual, exagerează vădit. Cu toate acestea, esențial rămâne faptul că inclusiv aceste măști noi, deși diferite ca materiale și reprezentare de modelul mai vechi amintit de generațiile de peste 60 de ani, continuă să simbolizeze aceleași personaje: chiar dacă va fi folosită o mască de Halloween, aceasta va fi pliată și supusă semnificației simbolice a personajului hoțului (pentru care, înainte, funinginea care acoperea chipul era suficientă). Nu apare, astfel, un personaj nou în formație, masca nouă păstrează și transmite menirea inițială. Practica se încadrează fenomenului mai larg al integrării de noi elemente în instrumentarul și recuzita de obicei. Măştile au suferit neîncetat mutaţii funcţionale şi formale: de la funcţia iniţial magică, apotropaică, au glisat spre funcţia spectaculară în ritualurile din preajma Anului Nou din zilele noastre. Convenţia care funcţiona în vechime

[24] pentru mai multe vezi și Constantin Burileanu, *De la românii din Albania,* Scrisul Românesc, Craiova, 2005; Theodor Capidan: „Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania", în *Dacoromania,* VI, 1929- 1930, p. 1-210 și *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti, 1942. p. 105

cu un sprijin vizual minim, fiind uneori suficiente indicaţiile verbale, susţinute de sugestii, azi devine banală, „plictisitoare” chiar. Asistăm la o dominare a explicitului asupra sugestivului, într-un proces ce lasă tot mai puţin loc abstractizării şi imaginaţiei.

O serie de alte schimbări s-au produs în relație cu modelul mai vechi, consemnat în memoria actanților seniori. O astfel de schimbare presupune de-ritualizarea obiceiului, sau mutarea accentului de pe ritual pe spectacular, care se accentuează în special în cea de-a doua parte a performării la case, după încheierea orației. Colindul se restrânge ca secvență dramatică din ritualul propriu-zis, la case dându-se un spectacol artistic în miniatură. Se pornesc cântece aromâneşti pe ritm nou, antrenant (față de cântecele polifonice străvechi care s-ar fi cântat de generațiile anterioare), se dansează după coregrafii ale ansamblurilor folclorice aromâneşti contemporane (pe un ritm mult mai alert decât cântecele „așezate” din trecut), iar acordeonistul (probabil preluat ca muzicant încă din Cadrilater sau din Dobrogea[25]), înlocuiește, odată cu venirea în țară, cimpoiul tradițional.

Continuitatea transmiterii culturale, performarea neîntreruptă a obiceiului Julamilei odată cu stabilirea aromânilor *plisoț* în zona de nord-nord-est a Bucureștiului reiese din mărturiile[26] seniorilor respondenți din comunitate, parte din generația care a performat pentru prima dată obiceiul în țară și care conservă memoria unor variante mai vechi (performate de generația bunicilor și părinților acestora la început de secol). Întreruperi s-au înregistrat în țară din cauza succesivelor mutări ale plisoților, determinate politic (1941-1951-1956)[27].

b) *Cucii*

Obiceiul Cucilor din Brănești este, de asemenea, unul carnavalesc, ce presupune mascarea și costumarea. Performerii sunt, astăzi, de regulă bărbați (căsătoriți sau necăsătoriți), care umblă prin sat, rămânând în zona publică, pe străzi, lovesc pe spate cu o palmă pe trecători, ca aceștia să fie feriți de friguri și să rămână sănătoși. Ritualul are loc în prima zi a postului Paștelui ortodox, chiar și astăzi, când acesta se desfășoară ca un spectacol al măștilor, organizat în cadrul unei parade locale, cu invitați din afara comunității.

Înainte, însă, de a descrie obiceiul Cucilor și de a detalia modul în care el a fost patrimonializat în ultimii ani, considerăm important de menționat faptul că el este precedat în seara de duminică spre luni a Lăsatului Secului de două alte obiceiuri. Mai întâi, este vorba de obiceiul *Împăcăciunea*, când

[25] vezi și Ion, Nenițescu, *De la Românii din Turcia europeană*, Editura Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, Bucureşti, 1895, p. 642
[26] Informații colectate în 2013-2018.
[27] Cercetarea din Pipera necesită, aici, completări ulterioare.

familiile vizitează nașii, pentru a-și cere iertare, pentru a intra în perioada postului Paștelui cu sufletul împăcat. Cu această ocazie are loc și o masă festivă, unde se mănâncă în special ouă fierte (aliment preferat în mai multe ritualuri carnavalești și din alte regiuni[28], fiind un arhetip al genezei, simbolizând un nou început[29]) și gogoși. Mai apoi, este vorba de *Urălie,* o petrecere nocturnă, când se aprind focuri[30] (mai demult din coceni, dar mai nou mai ales focuri din cauciucuri uzate), la răscruce de drumuri, unde se adună oamenii din vecini și unde se spun glume, se petrece, se strigă „Urălie, urălie! La [*cutare* – se spune un nume – n.n.] în pălărie!", pentru a stârni hazul. Se mai învârteau, mai demult, și tigve aprinse, legate cu un lanț, în timp ce se striga Urălia. Obiceiul avea și funcții premaritale importante, pentru că, așa cum povestesc interlocutorii noștri, în această seară băieții mergeau să împrumute haine de la fete, pe care le purtau a doua zi, mascați de Cuci: „Mergeai la iubită, îi dădeai mărțișor, că așa era, și îți dădea rochie, basma, sau fustă (...) Așa se îmbrăcau mai demult cucii de la Brănești, de la iubită. Acum iubitele poartă blugi, poartă de-astea" (F.A., 52 ani, 2014).

Urălia este destinată doar membrilor comunității: participanții sunt din sat, se adună în funcție de vecinătate (sau prietenie) și pornesc un foc la răscruce de drumuri, ori pe malul apei. În ultimii ani, însă, a fost din ce în ce mai promovată în rândul celor care nu sunt din comunitate, în special în contextul sărbătorii festivizate ce are loc în ziua de luni a primei săptămâni a postului Pașelui, adică la „Sărbătoarea Cucilor", denumirea oficială a paradei organizate de către Primărie, și la care participă de mai mulți ani grupuri de mascați din alte zone ale țării sau chiar din țări străine. Astfel, grupurile din afara comunității, care vin cu o zi înainte, ori persoanele interesate din București – studenți, etnologi, fotografi – participă și la Urălie, mai ales la focul ce se face în partea centrală a satului, unde coordonatorul acțiunilor este cel care conduce și grupul Sedeanka, grupul mascaților de Cuci din sat.

Lunea, așadar, în prima zi a Postului Paștelui, are loc obiceiul carnavalesc al Cucilor, când actanții se maschează cu trei tipuri de măști tradiționale și pornesc într-un „alai de mascaradă"[31]. În primul rând, ar fi o mască animalieră, din blană (de capră, în principal), purtând denumirea de „Brezăi" (F.S., 62 ani, 2014), sau „Sperietoare" (F.A., 52 ani, 2014),

---

[28] Vezi Fărșancul bănățean (Bogdan Neagota, art. cit.), dar și carnavalurile europene (v. Giovanni Kezich, *Carnevale. La festa del mondo,* Ed. Lateraza, Roma, 2019, p. 232, ill.).

[29] Ion Ghinoiu, op. cit., p. 189.

[30] Petrecerea nocturnă prin focuri ritualice de alungare a iernii cu ocazia Lăsatului Secului au loc și în Transilvania, ori în Banat, unde poartă denumiri diferite: „Alimori", „Hodăițe", „Priveghi" (Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, Ed. Fundației Culturale Românești, București, 1994, pp. 207-210; Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești,* Ed. Univers, București, 1999, pp. 101-103; Ion Ghinoiu, op. cit., pp. 216-218).

[31] George Oprescu, op. cit., p. 80.

îmbrăcată cu: „snopi de coceni în spate, puneau o rogojină veche, stricată, puneau blănuri și, ce era, cum să spun, mai neobișnuit, umblau cu o mortăciune în mână, o găină moartă, o pisică moartă, și se duceau și le dădeau pe la nas femeilor, le speriau” (F.S., 62 ani, 2014). Masca mai presupune și un accesoriu în plus, și anume, un clopot mai mare, legat de mijlocul persoanei ce îmbracă masca.

Mai apoi, cele mai frecvente, sunt măștile antropomorfe, cele de „chipuri” și „cucoaice”. „Chipurile” sunt măști de mari dimensiuni, puse pe față, astăzi făcute din carton, cu nasul proeminent, ce are un canaf roșu în vârf. Mai demult nasul era făcut dintr-o bucată de tigvă găurită[32]. Măștile de „chipuri” sunt bogat ornamentate în partea de sus a capului (ceea ce se numește „glugă”[33]), mai demult, așa cum reiese din descrierea făcută de Simion Florea Marian[34], fiind puse două bețe cam la un metru, pe care se pun alte trei sau patru bețe, să rezulte ca o scară, urmând ca de această scară să fie prinse pene și fulgi, iar în vârf se puneau pene de cocoș și capătul cu puf de la o trestie. În structura „chipurilor” erau puse și oglinzi, cu un rol simbolic, fiind, așa cum le descrie Romulus Vulcănescu[35], integrate în barba măștii, făcută dintr-o blană de iepure roșu, de regulă. Astăzi, „chipurile” sunt făcute în primul rând din hârtie creponată, așezată pe aceeași structură din lemn/plastic, dar de cele mai multe ori fiind puse pe o structură rotundă, rezultând o mască extrem de colorată. Oglinda este integrată în partea de hârtie creponată. Costumul pe care îl poartă „chipurile” este unul simplu, pantaloni și bluză albe, cu o cruce roșie pictată pe piept, pe umăr, pe spate și pe genunchi. Măștile de „chipuri” sunt realizate, astăzi, în special în școli, în cadrul atelierelor pregătite de profesori, în preajma obiceiului Cucilor. Ele urmează să fie prezentate în alai în sat, chiar de ziua Cucilor, fiind generalizate în comunitate. Cu toate acestea, din interviuri reiese că aceste măști erau caracteristice satului Pasărea (parte a comunei Brănești) (cf. G.E., 43 ani, 2014), iar când veneau în Brănești, doar defilau prin sat.

„Cucoaicele” au un obrăzar făcut astăzi din carton (sau papier mache), cu nasul proeminent și el, și cu obrajii roșii. Sunt îmbrăcate în haine femeiești, obligatoriu în fustă, toate împrumutate, mai demult, așa cum aminteam mai devreme, de la fetele din sat, astăzi, însă, fiind haine vechi femeiești, adunate de către mascați, din timp, fie, așa cum am amintit mai sus, cu haine împrumutate de la fete, fie „de la neveste, luau capotul, luau cămașa de noapte, pijamaua, și te îmbrăcai cu masca și acioaia” (F.A., 52 ani, 2014). „Acioaiele” sunt clopote dublate pe interior de clopoței mai mici, și

[32] Vezi Simion Florea Marian, op. cit., p. 216; Ion Ghinoiu, op. cit., p. 219.
[33] Vezi Simion Florea Marian, op. cit., p. 216.
[34] Ibidem, p. 216.
[35] Romulus Vulcănescu, op. cit., p. 175.

care fac parte din accesoriile mascaților. Sunt prinse într-o centură de piele, ce se pune pe mijloc, iar mascații, atunci când aleargă prin sat, își anunță prezența prin sunetul acestora.

Cucoaicele colindă prin sat în grup și fac glume pe seama trecătorilor, îi lovesc pe spate, ca să fie feriți de friguri. Mai demult, grupurile de cucoaice aveau un chiulici[36], adică un pămătuf[37], o nuia[38] lungă, de capătul căreia era atârnată o opincă veche, prinsă cu o sfoară, obiect care astăzi este folosit doar în spectacolul pe care îl fac grupul de cuci din cadrul Ansamblului Sedeanka. Cu acest chiulici erau loviți trecătorii peste spate, pentru a rămâne sănătoși: „Sănătate. Așa, e o palmă pentru sănătate. Asta e. Vestitorii primăverii, sănătate (...), ne lepădăm de iarnă" (F.A., 52 ani, 2014). Lovitura aceasta, mai demult putea să reprezinte și o răfuială: „până acum un an, doi, ori trei, prindea momentul potrivit, că nu-l cunoșteai [de sub mască], și te bătea, frate, dacă avea ciudă pe tine, dădea pe tine, ăla erai, luai bătaie de te rupea. (...) Dar acum nu, deja a dispărut asta cu bătaia. Vine așa, dă un pic, o palmă-două așa, pe umăr, ușurel, se limitează. Dar cândva, era cu… (...) făcea biciuri din băț și în capăt puneau din cauciuc, din cârpe. Te pălea cu ăla în spate, ăla erai. Își puneau oamenii ăștia bătrâni pe spate, își puneau șubă pe ei, și pe dedesubt la șubă, cu perne, cu saci, ca să nu simtă ăla" (G.E., 43 ani, 2014). Măștile nu se bat între ele (cf. R.E., 22 ani, 2014), iar „chipurile" nu lovesc trecătorii, doar „cucoaicele".

Mai există, însă, și o a patra categorie de măști, în general cumpărate din comerț, dar și improvizate, folosite de către localnicii care nu participă la parada locală, dar care ies în stradă, în general după ce defilarea oficială s-a încheiat. Recuzita, în acest caz, este una aleatorie, important fiind doar ca persoana respectivă să poarte o mască. De-a lungul anilor am văzut măști de: boxeri, monștri, doctori, motociclişti, ori personaje publice contemporane.

Este important de menționat faptul că în descrierea făcută de Simion Florea Marian[39] se specifică faptul că se mascau doar flăcăii, ori tinerii proaspăt căsătoriți. Acest lucru se păstrează până târziu, după cum ne spun interlocutorii noștri: „[c]hiar și pe vremea când eram copil, norma era să se mascheze feciori. Norma. Însă erau și copii, erau și bătrâni. Bine, când apărea unul care avea barbă, toată lumea lua atitudine. Nu era eliminat, dar îi ziceau: Ce cauți aici? Că tu ești bărbat însurat, de ce te mai faci cuc? Trebuia să fie flăcăi. Erau și copii. Dar pe copiii ăia mici, oamenii, ca să îi descurajeze, îi luau și îi băgau într-un sac" (F. S., 62 ani, 2014). Astăzi, însă, se maschează și fetele, ceea ce nu era posibil nici cu câțiva ani înainte, din spusele

[36] George Oprescu, op. cit., p. 80.
[37] Simion Florea Marian, op. cit., p. 216.
[38] Ion Ghinoiu, op. cit., p. 219.
[39] Simion Florea Marian, op. cit., p. 216.

interlocutorilor noștri, fiindcă fapta ar fi fost pedepsită din punct de vedere social. Încă din 1994, dar mai ales din anul 2000[40], obiceiul a fost supus unor modificări ce țin de transmiterea culturală patrimonializată, fiind transformat într-un eveniment local, inițial prin organizarea unui concurs cu premii pentru măștile tradiționale, iar mai apoi prin organizarea unei parade din centrul satului, ce pornește de la Liceul Traian Lalescu și ajunge până în centrul satului, la Școala generală nr. 1, măștile („chipuri", ori „cucoaice") sunt purtate în alai, de către toți școlarii din sat. În acest context, de mai mulți ani, măștile sunt purtate și de către fete, un semn că patrimonializarea a adus cu sine popularizarea și generalizarea actanților obiceiului. Totuși, doar fetele care participă la parada festivizată pot să fie mascate, pentru că în partea spontană a obiceiului, cea în care apar măști mai mult din a patra categorie, măști noi, performerii sunt în general bărbați.

Obiceiul Cucilor are și o importantă componentă ce ține de ridiculizare și luare în derâdere a riturilor de trecere: în special obiceiurile de nuntă, între măști apărând și miri și mirese, care se plimbă de braț de-a lungul străzilor. Obiceiurile de înmormântare erau și ele mai demult ironizate, însă în timpul cercetării întreprinse de noi, am putut observa alaiul de înmormântare de cuci doar în anul 2015, când a fost pregătit de către grupul Sedeanka, pentru spectacol. Chiar și în interviuri, interlocutorii noștri menționează că fac mai rar alai de înmormântare de Cuci.

Totodată, obiceiul avea, mai demult, și „importante reminiscențe de rit agrar, legate, poate, de începutul anului nou de primăvară"[41], astfel în descrierea realizată de Mihai Pop, se menționează: „Cucii se înhamă la amiază la plug și trag în mijlocul satului trei brazde în cerc"[42]. În ultima vreme, însă, nu am observat această punere în scenă, decât o singură dată, mult simplificată, în anul 2018, când grupul Sedeanka a pregătit un moment artistic pe această temă pentru parada oficială, însă fără momentul aratului, doar cu prezentarea unor munci agricole.

Odată cu introducerea paradei măștilor, începând cu anul 1994, dar mai ales după anul 2000, obiceiul este supus unei transformări importante. Accentul se va muta pentru o lungă perioadă de timp pe transmiterea culturală patrimonializată, în special prin implicarea tuturor școlilor locale în eveniment: confecționarea de măști, confecționarea de mărțișoare pe tema Cucilor, spectacole și, mai ales, participarea la parada măștilor. În acest sens, din anul 2013 se încheie un parteneriat cu unitățile de învățământ din localitate pentru stimularea transmiterii tradiției în rândul elevilor din

[40] Cf. F.S., 62 ani, 2014, unul din inițiatorii concursului de măști, care presupune inițierea procesului de patrimonializare locală.
[41] Mihai Pop, op. cit., p. 103.
[42] Ibidem, p. 103.

comună. Începând cu anul 2006 se fac și numeroase schimburi culturale cu comunitățile din Bulgaria unde este atestat obiceiul Kukerilor[43]: grupul Sedeanka din Brănești este invitat la festivalurile din Bulgaria, iar din 2008 sunt invitate în fiecare an să participe la parada de la Brănești grupuri de „Kukeri”[44] și „Survakari”[45] din Bulgaria. În 2018 au fost invitați și grupuri de mascați din alte țări, cum ar fi din Italia (din Sardinia). Tot din 2014 sunt invitate grupuri ce prezintă obiceiuri cu măști din alte regiuni din România (mai ales „Bondroșii” din Cavnic, ori „Uncheșii” din Păunești). În perioada anilor 2021-2022, fiind ani pandemici, obiceiul nu a avut o asemenea amploare, iar în anul 2023, pentru că din localitatea Brănești s-a făcut între timp acces spre una din autostrăzi, parada a fost anulată și, totodată, nu au mai fost invitate grupuri din străinătate, ori din țară.

În varianta sa patrimonializată, festivalul „Ziua Cucilor” (cum poartă numele evenimentul oficial), are, folosind sintagma propusă de Gerald W. Creed[46], o „patină cosmopolită” care l-a făcut celebru în rândul localnicilor, mândri că au un eveniment ce atrage atât de mult atenția, dar și în rândul grupurilor folclorice din alte regiuni, ori chiar din Bulgaria, dornice să participe la festival. Nu în ultimul rând, a atras atenția cercetătorilor. Astfel, o incursiune de Ziua Cucilor la Brănești a devenit o practică frecventă în special în rândul studenților la etnologie, care pot să observe derularea unui obicei, dar și organizarea festivalului în sine. Pe lângă tinerii etnologi, o categorie importantă de persoane interesate de obicei sunt fotografii profesioniști, ori pasionați, care caută să facă fotografia cea mai frumoasă. Mai sunt, apoi, cercetătorii din domeniile etnologiei, etnografiei, istoriei, ori mass-mediei, care sunt invitați la simpozionul și colocviile organizate cu ocazia paradei de Ziua Cucilor, la inițiativa Casei Corpului Didactic din Brănești.

Între anii 2015-2016 a fost derulat un proiect internațional, coordonat de Asociația Culturală Brănești, în parteneriat cu Primăria Brănești și societatea norvegiană Noproductions, un proiect cu finanțare EEA Grants. Prin acest proiect s-a realizat și o documentare etnologică în comunitate, pentru a aduna fotografii vechi, măști vechi, dar și mărturii (întâmplări, amintiri din vechime) despre obiceiul Cucilor, în vederea deschiderii unei expoziții locale și a realizării unor filme documentare și publicații prin care să se promoveze obiceiul. Un deziderat al coordonatorilor proiectului a fost și încurajarea „manifestării spontane” (cum o numeau organizatorii), adică

[43] Vezi Gerald W. Creed, *Masquerade and Postsocialism: Ritual and Cultural Dispossession in Bulgaria*, Ed. Indiana University Press, Bloomington, 2011.
[44] Jocuri cu măști din Bulgaria, ce au loc la Lăsatul secului.
[45] Jocuri cu măști din Bulgaria, ce au loc de Anul Nou.
[46] Gerald W. Creed, op. cit.

încurajarea tinerilor, în special, de a se costuma și de a participa în centrul satului la obicei, fără vreo regie anume. Odată cu anii pandemici (Covid-19) întreaga manifestare a necesitat revizuire, acordându-se o importanță mai mare activităților desfășurate în curtea școlii. În 2023 a existat doar o paradă spontană a măștilor, nu pe stradă, ci pe marginea drumului, dar tot în zona centrală a satului.

În cursul a trei decade, aproape, obiceiul primește atributul de patrimoniu și, prin concursul comunității locale, în special a intelectualilor din Brănești, devine reprezentativ pentru întreaga comunitate. Este obiceiul reprezentativ, cu care brănештenii se mândresc și în afara granițelor locale.

Periurbanul. Consum cultural și dinamici centru-periferie

Peri-urbanizarea se leagă de procesele complexe ale creșterii urbane care configurează peisaje hibride de amestec urban cu trăsături rurale. Aceasta are o componentă geografică, deseori redusă la apropierea de un oraș – spațiile periferice sunt într-adevăr „ancorate de forța gravitațională a orașului”[47], dar și una temporală, datorată creșterii și expansiunii urbane și îmbunătățirii transportului. E oportun să plasăm aici evoluția celor două obiceiuri în contextul transformărilor politice-administrative și economice ale celor două zone peri-urbane unde se regăsesc azi – cartierul Pipera/ orașul Voluntari, respectiv orașul Brănești.

Cartierul Pipera se află în vecinătatea nord-estică a municipiului București, fiind astăzi parte din Voluntari, un oraș-satelit al Capitalei. La 1901, Pipera apare consemnat cu numele vechi, Tătărani, drept „sat, jud. Ilfov, pl. Dâmbovița, făcând parte din com. rur. Băneasa-Herastrăul, situat la E. de Băneasa, pe Valea-Pipera, care se varsă în gârla Colintina, la E. de Plumbuita. Se întinde pe o suprafață de 767 hect., cu o populație de 122 locuitori. Locuitorii cultiva tot terenul. Are o biserica, cu hramul Sf. Ilie, deservita de 1 preot și 1 cîntareț; 1 mașină de treerat și 1 pod. Comerciul se face de 1 cîrciumar”[48]. Comuna Băneasa-Herăstrăul cuprindea cătunele: Băneasa, Dămăroaia, Floreasca, Grefoaicele, Herăstraul și Pipera. Mai târziu, în 1925, satul este consemnat ca parte a comunei Colentina-Fundeni din plasa Pantelimon a aceluiași județ[49]. După ce mare parte din comuna Colentina a fost inclusă în București, în 1950, satele Voluntari și Pipera au fost incluse în

[47] Allen J. Scott, citat de Norbert Petrovici, Florin Poenaru, Codruța Mare în „Exploded urbanism: Processes of peri-urban formation in Romania”, în *Cities*, vol. 135, aprilie 2023.
[48] George Ioan Lahovari, „Pipera (Tătărani)”, în *Marele Dicționar Geografic al Romîniei*, Stab. grafic J. V. Socecu, București, 1901, pp. 48, p. 721.
[49] „Comuna Colentina-Fundeni” în *Anuarul „Socec” al României-mari*, Ed. Librăriei Socec & Co. S.A, Bucureşti, 1925.

raionul 1 Mai al orașului republican București, din care au făcut parte până în 1968. Pipera a fost desființată atunci ca localitate de sine stătătoare și inclusă în satul și comuna Voluntari. Comasate cu numele de Voluntari, au alcătuit o comună suburbană a municipiului București[50]. În 1981, comuna a trecut din subordinea municipiului în Sectorul Agricol Ilfov[51], sector ce-a redevenit județul Ilfov în 1997[52]. În cele din urmă, Voluntari devine oraș în 2004[53], iar Pipera rămâne un cartier. Zona Voluntari devine atractivă pe piaţa imobiliară, în paralel cu o creştere demografică semnificativă – se construiesc sute de noi locuințe și clădiri de birouri în perioada boom-ului imobiliar din 2005–2008. Conform recensământului din anul 2011, Voluntari avea o populație de 42.944 de locuitori[54], fiind cel mai mare centru urban al județului Ilfov din punct de vedere demografic.

Brănești este astăzi un oraș cu 10.708 locuitori[55] din estul Capitalei. La sfârșitul secolului al XIX-lea, comuna făcea parte din plasa Dâmbovița a județului Ilfov și era formată doar din satele Brănești și Vadu Anei, totalizând 1.511 locuitori, majoritar etnici bulgari, urmași ai bulgarilor emigrați peste Dunăre începând cu finele secolul al XVIII-lea[56]. În 1950, comuna Brănești a devenit o vreme reședința raionului Brănești din regiunea București, după care, în 1960, raionul a fost desființat. În 1968[57], reforma administrativă din România a adus reînființarea județului Ilfov, din care comuna Brănești făcea parte. Parcursul administrativ al localității este similar Piperei începând cu 1981 (noua ajustare a județelor, includerea în Sectorul Agricol Ilfov, redevenit județ).

Atât regimul comunist, cât și dezvoltarea post-socialistă au imprimat celor două zone transformări semnificative, chiar radicale. La începutul anilor 1950 și în anii 1960, Partidul Comunist Român și conducerea de stat au lansat un amplu program de construcții de locuințe, pentru a îndeplini cerințele fluxului de noi orășeni. Vreme de 15 ani, între anii 1955 și 1970, au luat astfel naștere cartierele de blocuri construite la periferia Bucureștiului, pe terenuri virane, de-a lungul unor bulevarde de centură și șosele de acces în orașe. În paralel, începând cu 1965, se întocmesc planuri pentru o folosire cât

---

[50] Legea 2/1968.
[51] Decretul 15/1981.
[52] Legea 50/ 1997.
[53] Legea 87/ 2004.
[54] Date extrase din https://www.recensamantromania.ro/rpl-2011/rezultate-2011/
[55] Cf. Recensământului Populației și Locuințelor, runda 2021.
[56] Zlatca Iuffu, „În legătură cu sistemul fonetic al graiului bulgar din comuna Chiajna”, în *Romanoslavica*, VII, 1963, p. 147, dar vezi și Constantin N. Velichi, „Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812” în *Romanoslavica*, VIII, București, 1963.
[57] Legea 2/1968.

mai eficienta a pământului agricol și a rețelei hidrografice existente pentru întreaga țară – ceea ce devine masivul proiect de sistematizare a satelor. Sistematizarea teritoriului Ilfov a intrat devreme în atenția arhitecților din centrele de proiectare însărcinați cu elaborarea propunerilor de locuințe rurale noi[58]. Aceste localități aveau un statut aparte, din cauza apropierii de București. Ele erau menite să devină puternice orașe agroindustriale și să asigure condiții de muncă și de viață similare cu cele de la oraș - așadar adevărate exemple ce urmau a servi drept model pentru celelalte comune. Miza sistematizării era, pe lângă controlul centralizat al populației, și eliminarea specificului regional sau local. Așa cum ne-au mărturisit informatorii noștri, acest lucru aproape s-a reușit, înregistrându-se ani în care ambele obiceiuri au fost amenințate cu dispariția prin oprirea lor de teama autorităților.

În întreaga țară, și implicit și pentru cele două zone la care facem referire, tendința post-socialism a orașelor a fost una de contractare: „populația zonelor periurbane a crescut constant începând cu 2004, în timp ce centrul orașului și localitățile rurale s-au contractat”[59]. „În timp ce populația oficială a orașului pare să rămână constantă și chiar în scădere, zonele periurbane situate în părțile de nord-vest și nord-est ale orașului sunt în plină expansiune, în unele cazuri chiar dublându-și populația în ultimele trei decenii”[60]. Cele mai recente statistici demografice confirmă direcția schimbărilor din ultimii ani între capitală și județul Ilfov. Conform ultimului recensământ[61], populația Bucureștiului a scăzut cu 170.000 de locuitori față de 2011 (practic, pierzând 9% din populație). Acest fapt poate fi pus în legătură cu creșterea spectaculoasă a populației din localitățile din Ilfov, așa cum afirmă pentru o publicație online reprezentanți ai INS[62]. Astfel, județul Ilfov a înregistrat o creștere de peste 150.000 de persoane, ajungând la aproape 550.000. Complicata istorie a peri-urbanizării nu poate fi explicată, așadar, doar prin simpla tranziție de la sat la oraș, așa cum subliniază autorii articolului *„Urbanismul explodat”: Procese de formare periurbană în România*[63]. Natura periferiei urbanizate trebuie citită în cheie economică,

---

[58] Pe subiectul sistematizării, vezi și Ilarion Țiu, „Ceaușescu și problema sistematizării rurale”, în *Revista Sfera Politicii*; Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, București, Editura Museion, 1994, p. 96; Mihnea Berindei „Operation Villages Roumains (1989-2005)“, în *Supliment 22 Plus* (editat de *Revista 22*), 28 iunie 2005.

[59] Norbert Petrovici, Florin Poenaru, Codruța Maret, art. cit.

[60] Ibidem.

[61] Recensământul Populației și Locuințelor (RPL) 2021 - reprogramat în 2022.

[62] Cornea, Ovidiu, „Recensământ 2022. De ce a scăzut atât de mult populația Bucureștiului. Cum au ajuns unele județe la nivelul din 1948”, publicat în Europa Liberă. România, 6 ianuarie 2023.

[63] Norbert Petrovici, Florin Poenaru, Codruța Mare, art. cit.

nefiind un proces uniform distribuit[64] sau fix determinat, întrucât „schimbările demografice periurbane sunt împletite cu natura pieței muncii din orașele centrale”[65].

În acest context de dezvoltare peri-urbană, totuși, Bucureștiul rămâne orașul cu cel mai mare număr de locuitori[66] din România, dar și cel mai cosmopolit. Aici pot fi întâlnite persoane care vin din toate colțurile țării și ale lumii, ceea ce face ca orașul să aibă o cultură extrem de diversificată, cu o mare varietate de evenimente ce o pun în valoare. Obiceiuri și ritualuri din comunități diferite punctează viața culturală a capitalei, tradiții locale, naționale și internaționale sunt „consumate”, de cele mai multe ori, sub forma unor spectacole. Sunt organizate regulat festivaluri, expoziții pe diverse teme ce țin de obiceiuri și ritualuri, seri culturale, conferințe, evenimente punctuale etc. În acest oraș cu o multitudine de preferințe culturale, orice poate fi transformat într-o manifestare culturală ce îl reprezintă pe „celălalt”.

Totuși, zona de periferie a orașului intră, în ultimii ani, din ce în ce mai mult în sfera de interes cultural pentru bucureșteni, prin cultura locală atât de la îndemână și accesibilă. Mobilitatea spațială a oamenilor, precum și interesul lor cultural, în această situație, este, în acest caz, dinspre oraș spre periferie, fiind în opoziție cu mobilitatea condiționată („subordonată”, cum spune Csaba T. Szabó[67]) de contextul economic și social, de la periferie spre centru[68], ca acțiune cotidiană a celor care trăiesc în comunitățile periurbane. Complexitatea schimburilor oraș/centru – periurban nu pot fi reduse, însă, doar la axa migrației de muncă (și acces la facilități) dinspre periferie spre centru, ori la consumul cultural dinspre centru spre limitrof (de altfel, modelul centru-periferie este unul tot mai criticat în literatura postcolonialistă[69]).

---

[64] Distincția periferie nord - periferie sud București fiind extrem de relevantă ca exemplu.

[65] Norbert Petrovici, Florin Poenaru, Codruța Mare, art. cit.

[66] Conform datelor provizorii privind recensământul populației și locuințelor din România, efectuat în 2021 (www.recensamantromania.ro), Bucureștiul are o populație de 1.716.983 locuitori.

[67] Csaba T. Szabó, „Provincii între centru și periferie”. *Dilema veche*, nr. 846 (25 iunie - 1 iulie 2020).

[68] Mai multe despre relația centru - periferie din punct de vedere cultural, vezi Edward Shils, „Centre and periphery”, în Polanyi Festschrift Committee (editor), The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on his Seventieth Birthday, 11th March, Routledge and Kegan Paul, 1961, pp. 117-130; și Ulf Hannerz, „Center-periphery Relationship”, în Neil J. Smelser, Paul B. Baltes (editori), International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, Pergamon, 2001, pp. 1610-1613.

[69] Pentru critica postcolonială centru-periferie vezi și Edward W. Said, *Orientalism: concepțiile occidentale despre Orient*, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, sau Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe: The map of civilization on the mind of enlightenment*, Stanford University Press, Stanford, 1994.

În ceea ce privește cele două obiceiuri prezentate, se observă că acestea urmează trasee diferite, iar influențele dinspre București acționează în mod diferit. Spre exemplu, în timp ce Julamila are parte de o diseminare restrânsă, cu circuit închis, pe unele pagini ale comunității locale[70] și este rar vizitată de către o echipă de reporteri de la o televiziune cu sediu central[71], Festivalul Cucilor, „cea mai importantă manifestare artistică populară a județului Ilfov”[72], strânge an de an numeroși reprezentanți de presă locală și națională, iar publicul prezent în unii ani a ajuns la sute de persoane. Se remarcă o promovare intensă a obiceiului în media clasică, dar și pe rețelele de socializare, cu accent pe evidențierea unicității sale: „Așadar, vă invităm să participați la carnavalul popular tradițional al cucilor, unic în județul Ilfov și chiar prin părțile de sud ale României”[73]. În contextul Festivalului Cucilor, Brăneștiul a devenit o experiență culturală pentru bucureșteni, „carnavalul mascat de lângă oraș”, teren de observație, subiect de interviu sau reportaj, proiect de documentare, *loisir*. Putem spune deja că interesul publicului tânăr și adult bucureștean (în special segmentul educat, consumator de cultură – grupuri de studenți, fotografi, conferențiari etc.), care transformă „mersul la Cuci” într-o practică anuală, devine el însuși un factor ce influențează activ demersurile de patrimonializare ale comunității locale și ar merita un studiu în sine. La fel și relatările din presă, ce merită o lectură aparte în contextul consumului Festivalului de către oraș, cu emfază pe descrierilor lor exoticizante[74]. Ne oprim aici, punctând doar importanța marketingului cultural, respectiv lipsa acestuia în structurarea și restructurarea celor două obiceiuri.

---

[70] „Pareia Pipera” (Grupul/ comunitatea Pipera) pe Facebook https://www.facebook.com/profile.php?id=100010737426384 cu 1.300 de prieteni.

[71] Și mai degrabă în scopul exploatării senzaționalului dat de personaje celebre în media din comunitatea din Pipera, ca de exemplu această știre din publicația Libertatea, 2018 https://www.libertatea.ro/stiri/exclusiv-obicei-de-boboteaza-la-aromani-mascatii-au-alungat-spiritele-rele-din-vilele-machedonilor-din-pipera-2098345.

[72] A.R., articol online publicat în timpromânesc.ro la 28.02.2014, https://www.timpromanesc.ro/ziua-cucilor-imbina-in-ilfov-traditiile-romano-bulgare/,

[73] Extras din omunicat de presă al Asociației Culturale Brăneşti din 2020, preluat de DC News https://www.dcnews.ro/ziua-cucilor-un-festival-tot-mai-deschis-la-branesti-ilfov_731800.html

[74] Dintre acestea, amintim doar una: „Tămbălău și zarvă mare pe ulițele din Brănești, județul Ilfov, în ziua de Lăsata Secului, în fiecare an. Clopote și clopoței, talăngi, talgere și zurgălăi îți sparg timpanele în timp ce oameni costumați ciudat, în straie viu colorate, cu măști bizare, amintind de vechi triburi pierdute în istorie, te bat pe umăr cu palmele sau chiar te altoiesc pe spinare cu un soi de bici în al cărui cap e legată o bucată de piele de vită sau o opincă veche” – extras din „Reportaj deasupra unui cuib de cuci. Ziua cucilor în satul micilor”, *Evenimentul Zile*i, 22 februarie 2018, https://evz.ro/reportaj-cuib-cuci-ziua-cucilor.html.

Transmitere culturală şi transmitere patrimonializată

În final, discuția noastră se concentrează pe importanța pe care cele două obiceiuri o au în comunitate, și cum sunt ele transmise mai departe. În cazul obiceiului Julamia, continuitatea și transmiterea sa, în dinamica sa internă, ține cont de semnificațiile simbolice profunde, dar și de nevoile contemporane ale comunității. În cazul Cucilor, ar fi vorba în primul rând de o transmitere patrimonializată a acelor elemente ce sunt percepute valoroase de către comunitate, ceea ce presupune mutarea accentului spre alte semnificații (identitate culturală, spectacol etc.).

În comunitatea de aromâni din Pipera, obiceiul a fost revitalizat din interior, în virtutea spiritului de adaptare al tradiției, după o întrerupere de 15 ani. În cazul Julamilei, obiceiul este performat în continuare de generații noi de tineri, iar comunitatea primește în gospodării grupul de mascați, considerându-l de bun augur, chiar dacă, ce-i drept, în ultimii ani se reduce numărul caselor care își deschid porțile (fenomenul este pus, conform actanților, pe seama rutinei de muncă, atunci când sărbătoarea Botezului Domnului coincide cu o zi lucrătoare, când majoritatea gazdelor sunt la serviciu în oraș). Obiceiul este preformat într-o formă cât mai apropiată de cea perpetuată de-a lungul generațiilor, în special având în vedere factorii istorici, politici și culturali ce au influențat dislocarea aromânilor din localitățile originare din Balcani și continuitatea obiceiului în diverse spații în drumul comunității din ținuturile originare din Albania și până în localitățile unde s-au stabilit în România. Performarea obiceiului odată cu reluarea sa, în cazul comunității de aromâni din Pipera, are importanța de a fi contribuit la consolidarea identității de grup, ca reacție în fața asimilării în grupurile majoritare din jur, de pe o parte, și în față schimbărilor aduse de modernitate, pe de altă parte (ce ar fi presupus abandonul ritualului), contribuind la reabilitarea vechii tradiții[75].

Cu toate că se observă o diminuare a funcției ritualice a obiceiului, acesta are în continuare o importanță mare în ceea ce privește funcția socială de integrare și asigurare a coeziunii comunității. Agregarea grupului, cea care a preluat valoarea de vehicul de transmisie, se manifestă la mai multe niveluri. În primul rând, este un mod de a experimenta un altfel de „împreună" pentru tineri – parcurgerea etapelor ritualului, de la momentul anterior de pregătire, până la masa festivă de final, deși mai puțin investită cu semnificații sacre și simbolice, coagulează tinerii din localitate într-o manieră festivă. Este un prilej pentru ca aceștia să se despartă, pentru o zi, de viețile

[75] Vezi și Henry Glassie, „Tradition", în *The Journal of American Folklore*, vol. 108, nr. 430, 1995, pp. 395-412, pentru explicarea fenomenului de revitalizare a tradițiilor.

cotidiene, pentru a manifesta un alt tip de colectivitate și interacțiune socială, în afara normativelor contemporane. De asemenea, și, credem, la fel de important, este un prilej pentru menținerea legăturilor dintre diversele generații de actanți din localitate. Astfel, unele familii, dacă sunt mutate în București, revin în Pipera să primească sau să observe obiceiul în Pipera. Astfel, se păstrează o relație strânsă între actanții din trecut (foști membri în ceată, mai în vârstă, „veteranii", dintre cei care tocmai au părăsit ceata, până la adulți din generații anterioare), prezent, dar și viitor (cei mai tineri decât actanți, având statutul de aspiranți, cei care vor asigura continuitatea obiceiului). Aceștia se reunesc în afara legăturilor comunitare cotidiene, atât în timpul performării obiceiului la case (unde notăm importante momente de interacțiune între generațiile trecute – adulți și seniori gazdă și ceata de tineri), dar devine cel mai evident în timpul mesei festive, unde, după prima horă destinată exclusiv performerilor din anul respectiv, tinerii aspiranți precum și actanții din anii trecuți se contopesc în horă. De altfel, funcția ospățului festiv menține rolul de reintegrare a tinerilor ce au făcut parte din ceata Julamilei și tranziția înapoi spre viața cotidiană.

În al doilea rând, participarea întărește, pentru tinerii actanți, sentimentul de apartenență la grup, ca parte a comunității de plisoți, dar și ca aromâni. Atât pentru aceștia, cât și pentru comunitate, Julamila reprezintă o formă de manifestare a individualității și a specificului etnic, fiind considerată, în interiorul grupului de *plisoț,* ca o marcă identitară – în dublu raport: atât față de populația majoritară (români sau alte etnii), precum și în interiorul comunității de aromâni – *plisoții* fiind singura ramură de aromâni care conservă activ obiceiul cetei de mascați[76], fapt semnificativ de mândrie locală. Mai mult, alături de importanța acordată particularității etnice pe care obiceiul o scoate la lumină, Julamila poartă în conștiința comunității legătura

[76] Cete de mascați din preajma sărbătorilor de sfârșit/ început de an au fost documentate și la alte ramuri de aromâni (grămusteni, pindeni, fârșeroți) de către Georgiana Vlahbei, precum și de alți autori (bunăoară, Irina Nicolau, *Aromânii. Credințe și obiceiuri*, Societatea Culturală Aromână, București, 2001, p.160) însă acestea aparțin în prezent repertoriului pasiv al celorlalte grupuri de aromâni din România. Obiceiul tinerilor mascați mai poate fi întâlnit în alte țări unde comunități de aromâni sunt originare și unde locuiesc încă - spre exemplu în Grecia (în localitatea Vlaho Clisura unde obiceiul *arugucearilor* este încă viu). Așadar, nu sunt înregistrate în memoria orală a celorlalte comunității de aromâni din țară alaiuri de mascați care să fi performat obiceiul după emigrarea în România și nici unul dintre acestea care să fi performat de Bobotează, în schimb au fost consemnate mărturii de la alte ramuri stabilite în țară, cu nume precum *bubușari, babuyari, liguceari, aruguceari* de dinainte de venirea în țară (cel mai probabil, Cadrilaterul fiind ultimul loc al performării acestor ritualuri cu măști). Unele dintre aceste denumiri (*ligucearii*) sunt prezente și în memoria informatorilor noștri, actanți din Palazu Mare, ca fiind sinonime/ termeni folosiți în paralel cu *Julamina*.

cu trecutul și strămoșii – dovadă a continuității în timp a aromânilor, și, specific, a plisoților.

În timp ce Julamila rămâne, cel puțin până în prezent, un obicei care nu a fost adaptat reprezentărilor scenice/ de-contextualizante, fiind susținut doar de comunitatea de aromâni căreia i se adresează, fără intervenția unor intelectuali sau fără influențe externe grupului, în cazul comunității din Brănești, un aport semnificativ la menținerea vie a manifestării Cucilor, incluzând formula actuală de „festival popular organizat", îl au intelectualii din comunitate, prin acțiunile lor de pionierat.

Iar pentru aceasta, facem referire la „proces[ul] complex de producere socială"[77] care este patrimonializarea. Aceasta presupune transformarea[78], în urma unei selecții[79] realizate de specialiști, ori de comunitate[80], a unui bun cultural (transmis de-a lungul generațiilor în orice comunitate) în patrimoniu, încărcat de reprezentativitate și cu evidente valențe identitare pentru comunitatea însăși. De altfel, patrimonializarea presupune o resemantizare, din moment ce este, așa cum o definea Bogdan Neagota, „procesul prin care un obiect cultural care aparține unui sistem cultural specific (cutumiar țărănesc, în cazul nostru) este extras și integrat în alt sistem cultural, prin ajustare morfologică și resemnificare"[81]. Considerăm, totodată, importantă remarca lui Vintilă Mihăilescu, și anume, că „patrimoniul nu este moștenirea și mai ales nu este niciodată toată moștenirea"[82], însă este acea moștenire selectată pentru că poate să reprezinte baza pentru conturarea identității culturale locale. Începând cu anii 1970-1980[83], patrimonializarea a luat

---

[77] Andreea Lazea, *Pentru o antropologie a patrimoniului și patrimonializării. Perspective asupra monumentelor istorice în România,* Ed. Lumen, Iași, 2012, p. 17.

[78] Vezi în acest sens și explicația oferită conceptului de patrimonializare de către Vintilă Mihăilescu, „Cuvânt înainte", în Andreea Lazea, op cit.: „patrimoniul nu este un dat, pur și simplu el nu este, ci *devine*" (p. 9).

[79] Vezi în acest sens definiția patrimoniului din cadrul Convenției cadrul a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, emise la Faro, Italia, în 27 octombrie 2005 (articolul 2).

[80] Vezi precizările pe care le face François Hartog (în textul „Patrimoine, histoire et présentisme", în revista *Vingtième Siècle. Revue d'histoire,* vol. 137, nr. 1, 2018, pp. 22-32.), când diferențiază „patrimoniul 1" (patrimoniul istoric, construit, recunoscut ca fiind valoros, identificat în monumentele istorice, și care este selectat de către specialiști, în funcție de criterii bine stabilite), de „patrimoniul 2" (care se revendică de la memorial, dar stârnește emoțiile și sentimentele, pentru că presupune o democratizare și o extensie a sensului patrimoniului, căci totul („sau aproape totul") poate să devină patrimoniu, iar expertiza (prin care se alege, se selectează acest patrimoniu) aparține publicului (comunităților care își identifică propriul lor patrimoniu).

[81] Alin Rus și Bogdan Neagota, „Patrimonializarea – procese, tendințe, curente și aspecte. Un dialog între antropologii Alin Rus și Bogdan Neagota", în rev. *Sinteza,* 31 martie 2017, online, para. 5.

[82] Vintilă Mihăilescu, art. cit., p. 10.

[83] Vezi François Hartog, art. cit.

amploare, vizând în special faptele culturale ce se aflau în pericol de a fi abandonate[84] în contextul modernizării contemporane. Astfel, în funcție de bunurile culturale aflate în pericol, dar pe care comunitățile voiau să le salvgardeze și să le transmită în formă patrimonializată generațiilor următoare, au fost selectate bunurile culturale considerate extrem de valoroase, deci patrimoniu.

În Brănești, a început patrimonializarea Cucilor încă din anii 1980. Obiceiul era unul activ în comunitate în acea perioadă, însă, probabil, suferea modificări radicale în ceea ce privește recuzita. De altfel, în interviurile noastre, ni s-a relatat că în perioada comunistă se mascau și cei care făceau naveta spre București, dimineața, devreme, înainte de rata spre oraș, dar și după ce venea ultimul autobuz cu muncitorii navetiști. Totuși, la începutul anilor 1980, profesorul Ioniță Petre din Brănești punea în scenă, cu elevii săi „Alaiul Cucilor", prezentat în cadrul concursului național „Cântarea României"[85]. Tot acesta regizează primul scenariu filmat al obiceiului Cucilor (1990) și colectează costumații și măști de cuci de la săteni și le donează Muzeului Țăranului Român (1991)[86]. Obiceiul Cucilor, ca orice tradiție dinamică, se actualiza și se adapta noilor valori ale comunității, adoptând extrem rapid măști industriale, în detrimentul celor vechi, „tradiționale", care erau încet, încet, abandonate. Pentru a preveni pierderea măștilor tradiționale, au intervenit activ în anii 1990 câțiva intelectuali din comunitatea locală, în special dl. Florin Stoiciu, iar mai apoi, dl. Marius Ovidiu Sebe, pentru ca în anii următori să se alăture o echipă mai largă. Prima acțiune pe care au făcut-o a fost să înființeze, în 1991, Asociația culturală bulgară „Sedeanka", prin care își propuneau să valorifice tradiția cucilor în context patrimonial. Mai apoi, au inițiat în 1994 un prim concurs cu premii pentru măștile tradiționale, implicând școlile din sat și punând accent pe reluarea vechilor tipuri de măști de Chipuri și Cucoaice. Iată și motivația inițiatorilor concursului: „Ziua Cucilor mergea oricum și fără concursul nostru. Dar am zis: Hai să integrăm și să stabilim niște norme, ca să nu se devieze, adică să se păstreze aspectul tradițional. Și asta am încercat să facem, adică să identificăm și să promovăm aspectul tradițional pentru costume, pentru obicei" (F.S., 62 ani, 2014).

Concursul de măști s-a dezvoltat ulterior într-o paradă locală, iar mai apoi, într-un eveniment ce a devenit reprezentativ pentru întreaga comunitate,

---

[84] Andreea Lazea (op. cit) atenționează că patrimonializarea este un simptom, al „rupturii dintre prezent și trecut. Abia atunci când trecutul își pierde semnificația originară și puterea de influență asupra prezentului se naște patrimoniul" (p. 87).

[85] Marius-Ovidiu Sebe, „Cercetare și preocupare pentru revitalizarea unei tradiții străvechi: Cucii din Brănești-Ilfov", articol de blog, februarie 2012

[86] Ibidem.

la nivel regional, național și internațional. Din 2007, grupul Sedeanka este invitat în fiecare an la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, pentru un scurt spectacol ce prezintă obiceiul Cucilor pe scena din muzeu, în preajma Lăsatului Secului, deci a începutului Postului Paștelui. Pentru o scurtă perioadă de timp a apărut scena (în anii 2015-2016, în cadrul proiectului cultural finanțat prin fondurile norvegiene), iar în ceilalți ani rezumându-se la o tribună aranjată în locul considerat central, unde puteau să observe parada, autoritățile locale, comunitatea de intelectuali și invitații de la colocviile științifice organizate cu această ocazie. Invitarea grupurilor de mascați din străinătate a dat Zilei Cucilor o „patină cosmopolită” (pentru a folosi sintagma propusă de către Gerald W. Creed[87]).

Începând cu anul 2016, organizatorii evenimentului „Ziua Cucilor” pun tot mai mult accent, însă, pe „manifestarea spontană a obiceiului”, care avea loc după concursurile și parada organizată, fiind o manifestare a transmiterii culturale, stimulată, poate, de transmiterea patrimonializată. După 25 de ani de construire a bunului cultural de patrimoniu „Ziua Cucilor” și transformare a obiceiului într-o marcă identitară în comunitate, inițiatorii patrimonializării consideră că pot să lase obiceiul să trăiască din nou singur. Influența acțiunilor de patrimonializare, însă, rămân vizibile. Acțiunile de educație pentru patrimoniu, realizate în toate școlile locale, au rămas active: copiii pregătesc măști, se pregătesc de paradă, chiar dacă e vorba de o paradă făcută doar în curtea școlii (cum a fost în anul 2023, când a fost interzisă defilarea stradală), concursurile de măști între clase continuă etc. În cazul performării libere a obiceiului, tinerii poartă în număr tot mai mare măștile consacrate de Cucoaice, ori de Chipuri, chiar dacă în combinație eterogenă, cu accesorii și haine moderne. În egală măsură sunt prezente și măștile din comerț (găsindu-se de vânzare la tarabe în centrul satului), care, însă, sunt adaptate contextului obiceiului.

Nu în ultimul rând, considerăm important faptul că în anul 2023 defilarea stradală a fost anulată, din motive care țineau de siguranța în trafic[88]. În acest context, manifestarea a fost restrânsă în curțile școlilor, iar măștile care au apărut în timpul zilei, dar mai ales în timpul serii, au fost mai puține ca număr față de anii trecuți. Acest fapt a atras dezamăgirea membrilor grupului Sedeanka, considerând că nu se mai acordă importanță manifestării culturale (și, implicit, a obiceiului efectiv) în sat, în special paradei stradale cu care se obișnuiseră în ultimii zeci de ani.

[87] Gerald W. Creed, op. cit.

[88] Pe strada principală unde se organiza parada nu se putea devia traficul, foarte intens, de altfel, spre autostradă.

Concluzii

Cele două exemple arată cât de diferit pot fi puse în aplicare principiile transmiterii culturale în două comunități aflate atât de aproape de capitala României. În cazul obiceiului Julamila, există o continuitate a transmiterii culturale: tendința este de orientare înspre comunitate, performare și reprezentativitate pentru grupul de aromâni, devenind un element ce previne dispersia comunitară, cu toate inovațiile apărute în costumație sau în prezența corporală a performerilor și în relaxarea rigorilor ritualice. În cazul Cucilor, se remarcă o deschidere extrem de mare față de patrimonializare și prezentare a obiceiului către exterior, față de invitații din alte țări, ori față de publicul interesat din București care vine în fiecare an în Brănești pentru a vedea Cucii. Funcțiile rituale ale obiceiului rămân în umbră și au o importanță mai redusă, iar astăzi sunt esențiale funcțiile ce țin de spectacular și performare.

Susținem în întregime aserțiunea Ancăi Giurghescu[89], care spunea în 2009, în cadrul Conferințelor de la Șosea, la Muzeul Național al Țăranului Român, că patrimonializarea trebuie să acționeze „asupra oamenilor și a practicii lor sociale", mai mult decât „asupra produsului cultural" și a expresiei lor formale. În cadrul aceleiași conferințe, Anca Giurghescu subliniază că pentru o comunitate locală lucrurile nu sunt atât de tranșante, din moment ce performerii sunt capabili să acționeze ca ceată rituală în sat[90], dar și ca actori ai patrimonializării, ca „formație", prezentând obiceiul pentru publicul larg obiceiul, pe scenă[91].

Așadar, două comunități etnice minoritare, emigrante (în secole istorice diferite) parte din același spațiu limitrof al capitalei, produc două modele de reziliență. Modelul aromânilor, populație fără cadru statal, supusă constant riscurilor asimilării din partea diverselor state-națiune, dezvoltă sub presiunea nevoii de continuitate o marcă etnică agregatoare, propulsată din interior ca distincție față de exterior. Comunitatea bulgară, aproape în întregime absorbită în majoritate astăzi, păstrează și elementele ritualice, dar propagă și spre exterior un brand cultural, pe care îl construiește în dialog cu receptori

[89] Anca Giurchescu, „Călușul în zona de tensiune între cercetare și salvgardare", prezentare susținută alături de Ioana Popescu în cadrul conferinței „Cum s-a ajuns de la obiceiul Călușului la tradiția Călușului și la Capodopera Patrimoniului Cultural Imaterial UNESCO „Ritualul Călușului?", *Conferințelor de la Șosea*, București, 2009 (online).

[90] Cercetătoarea se referă la ceata călușului, dar aplicându-se în aceeași măsură și cetei de mascați.

[91] Ideea Ancăi Giurchescu este preluată și adâncită de către Bogdan Neagota și Ileana Benga în textul: „Călușul Ancăi Giurchescu și călușul nostru: ce se păstrează și ce se transmite între generațiile de etnologi". În I. Benga (coord.), *Nașterea documentului de folk-lore. Răspântii metodologice*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, ORMA 24, 2015, pp. 409-416. Cei doi cercetători cercetează de mai mulți ani obiceiul Călușului, iar în cadrul articolului, în amintirea Ancăi Giurchescu, detaliază și ceea ce s-a transmis chiar și între generațiile de etnologi.

diverși. Ambele procese culturale traversează formări succesive de noi lumi urbane, lumi cărora le devin martore transformării și de la care selectează și împrumută, dar și integrează în scopul perpetuării, o serie de forme și semnificații.

BIBLIOGRAFIE:

Anuarul „Socec" al României-Mari, direcțiune N. Melbert, Editura Librăriei Socec & Co.S.A, Bucureşti, 1925, disponibil online: https://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/164930;

BAHTIN, Mihail, *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și Renaștere,* Ed. Univers, București, 1974;

BERINDEI, Mihnea, „Operation Villages Roumains (1989-2005)", în *Supliment 22 Plus* (editat de *Revista 22*), 28 iunie 2005;

BURILEANU, Constantin, *De la românii din Albania*, Scrisul Românesc, Craiova, 2005;

CAPIDAN, Theodor, „Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania", în *Dacoromania,* VI, 1929- 1930;

CAPIDAN, Theodor, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti, 1942;

CREED, Gerald W., *Masquerade and Postsocialism: Ritual and Cultural Dispossession in Bulgaria*, Ed. Indiana University Press, Bloomington, 2011;

CORNEA, Ovidiu, „Recensământ 2022. De ce a scăzut atât de mult populația Bucureștiului. Cum au ajuns unele județe la nivelul din 1948", publicat în Europa Liberă. România, 6 ianuarie 2023, accesibil online: https://romania.europalibera.org/a/recensamant-2022-populatie-bucuresti-judete-scadere-populatie/32212346.html;

CUȘA, Nicolae, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Ed. Ex Pontus, Constanţa, 1990;

Dosar 9572/ vol. 39 privind ridicarea domiciliului obligatoriu Măzăreni, Arhiva Operativă, Ministerul Securității Statului, 16 ianuarie 1957, document disponibil online:https://deportatiinbaragan.ro/wp-content/uploads/Dosar-Mazareni-ridicarea-restrictiilor-domiciliare.pdf;

Decretul nr. 15 privind unele măsuri pentru îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului Republicii Socialiste România, publicat în Buletinul Oficial nr. 3 din 23 ianuarie 1981, emitent: Consiliul de Stat, accesibil online: http://www.monitoruljuridic.ro/monitorul-oficial/1632/1968-12-20/;

GHINOIU, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești,* Ed. Elion, București, 2002;

GIURCHESCU, Anca, „Călușul în zona de tensiune între cercetare și salvgardare”, prezentare susținută alături de Ioana Popescu în cadrul conferinței „Cum s-a ajuns de la obiceiul Călușului la tradiția Călușului și la Capodopera Patrimoniului Cultural Imaterial UNESCO „Ritualul Călușului?”, *Conferințele de la Șosea*, Muzeul Național al Țăranului Român, București, 2009 (prezentarea conferinței s-a găsit, până în 2021, la link-ul: http://www.muzeultaranuluiroman.ro/conferinte/?p=37, astăzi, însă inactiv).
GIURESCU, Dinu C., *Distrugerea trecutului României*, București, Editura Museion, 1994;
GLASSIE, Henry, „Tradition”, în The Journal of American Folklore, vol. 108, nr. 430, 1995;
HANNERZ, Ulf, „Center-periphery Relationship”, în Neil J. Smelser, Paul B. Baltes (editori), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Pergamon, 2001; https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/00820-2;
HANNERZ, Ulf, „Being There... and There... and There! Reflections on Multi-Site Ethnography”, în rev. *Ethnography*, vol. 4, no. 2, 2003;
HARTOG, François, „Patrimoine, histoire et présentisme. Entretien avec François Hartog”, interviu luat de către Pascale Goetschel, în revista *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, vol. 137, nr. 1, 2018;
IUFFU, Zlatca, „În legătură cu sistemul fonetic al graiului bulgar din comuna Chiajna” în *Romanoslavica*, VII, 1963, p.147, disponibil online: https://macedonia.kroraina.com/rs/rs8_3.pdf;
KEZICH, Giovanni, *Carnevale. La festa del mondo*, Ed. Lateraza, Roma, 2019 ill.;
LAHOVARI, George Ioan, „Pipera (Tătărani)”, în *Marele Dicționar Geografic al Romîniei*, Stab. grafic J. V. Socecu, București, 1901;
disponibil online:
https://ia800206.us.archive.org/13/items/MareleDictionarGeograficAlRominiei4/roumanie_geo_4_text.pdf.;
LAZEA, Andreea, *Pentru o antropologie a patrimoniului și patrimonializării. Perspective asupra monumentelor istorice în România*, Ed. Lumen, Iași, 2012;
Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 (republicată) privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România, publicată în Buletinul Oficial nr. 163-165 din 20 decembrie 1968, emitent: Marea Adunare Națională, disponibil online:
http://www.monitoruljuridic.ro/act/lege-nr-2-din-16-februarie-1968-republicata-privind-organizarea-administrativa-a-teritoriului-republicii-socialiste-romania-emitent-marea-adunare-nationala-46045.html;
Legea nr. 50 din 9 aprilie 1997 pentru modificarea articolului 126 din Legea administrației publice locale nr. 69/1991, republicată, emisă de: Parlamentul

României, publicată în Monitorul Oficial nr. 61 din 10 aprilie 1997, disponibil online: http://www.legex.ro/Lege-50-09.04.1997-11556.aspx;
Legea nr. 87 din 5 aprilie 2004 pentru declararea ca oraş a comunei Voluntari, judeţul Ilfov,publicată în Monitorul Oficial nr. 316/ 9 apr. 2004, Camera Deputaților din România, accesibil online la adresa: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act?ida=48763;
MARIAN, Simion Florea, *Sărbătorile la români*, vol. I, Ed. Fundației Culturale Românești, București, 1994;
MIHĂILESCU, Vintilă, „Cuvânt înainte", în Andreea Lazea, *Pentru o antropologie a patrimoniului și patrimonializării. Perspective asupra monumentelor istorice în România*, Ed. Lumen, Iași, 2012;
NEAGOTA, Bogdan, „Zăpostit şi Făşancuri din Banatul Montan. O privire etnografică". În Vasile Rus (editor), *Non omnis moriar. Beatrici Tataru monumentum in aeternum*, Galaxia Gutenberg, Colecţia Itinera anthropologica, Târgu Lăpuș, 2012;
NEAGOTA, Bogdan, Ileana BENGA, „Călușul Ancăi Giurchescu și călușul nostru: ce se păstrează și ce se transmite între generațiile de etnologi", în Ileana Benga (coord.), *Naşterea documentului de folk-lore. Răspântii metodologice*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, ORMA 24, 2015;
NENIȚESCU, Ion, *De la Românii din Turcia europeană*, Editura Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, Bucureşti, 1895;
NICOLAU, Irina, *Aromânii. Credințe și obiceiuri*, Societatea Culturală Aromână, București, 2001;
OPRESCU, George, „Cucii", în G. Oprescu (coord.), *Istoria teatrului în România*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965;
PAPAHAGI, Tache, *Mic dicţionar folkloric*, Ed. Minerva, București, 1979;
PETROVICI, Norbert; Florin POENARU; Codruța MARE, „«Exploded urbanism»: Processes of peri-urban formation in Romania", în *Cities*, vol. 135, aprilie 2023, publicat la 1 ianuarie 2023, disponibil online: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275123000306;
POP, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, ediție revăzută și postfață de Rodica Zane, Ed. Univers, București, 1999;
POPESCU, Ioana, *Foloasele privirii*, Ed. Paideia, București, 2002;
Recensământul Populației și Locuințelor, runda 2021 - date provizorii în profil teritorial, publicat la data de 31/01/2023 pe site-ul Institutului Național de Statistică INS, disponibil online https://insse.ro/cms/ro/content/recens%C4%83m%C3%A2ntul-popula%C8%9Biei-%C8%99i-locuin%C8%9Belor-runda-2021-date-provizorii-%C3%AEn-profil-teritorial;

RUS, Alin, Bogdan NEAGOTA, „Patrimonializarea – procese, tendințe, curente și aspecte. Un dialog între antropologii Alin Rus și Bogdan Neagota”, în rev. *Sinteza*, 31 martie 2017, p. 31, disponibil online Sinteza| Patrimonializarea – procese, tendințe, curente și aspecte (revistasinteza.ro);
SAID, Edward W., *Orientalism: concepțiile occidentale despre Orient,* Ed. Amarcord, Timișoara, 2001;
SEBE, Marius-Ovidiu, „Cercetare și preocupare pentru revitalizarea unei tradiții străvechi: Cucii din Brănești-Ilfov”, februarie 2012, articol de blog accesibil online: https://cuciidinbranesti.blogspot.com/2012/02/cercetare-si-preocupare-pentru.html;
SHILS, Edward, „Centre and periphery”, în Polanyi Festschrift Committee (editor), *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on his Seventieth Birthday, 11th March, 1961,* Routledge and Kegan Paul, 1961;
ȘTIUCĂ, Narcisa, „Cucii din Brăneşti: o privire inside / outside asupra fenomenului”, în Elena Rodica Colta (coord.), *Populaţii şi patrimoniul cultural imaterial euroregional. De la stratul cultural profund la tradiţii vii*, Ed. Etnologică, București, 2015;
T. SZABÓ, Csaba. „Provincii între centru și periferie”, în rev. *Dilema veche* nr. 846, 25 iunie - 1 iulie 2020, online la adresa: https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/provincii-intre-centru-si-periferie-630572.html;
ȚIU, Ilarion, „Ceaușescu și problema sistematizării rurale”, în rev. *Sfera Politicii*, disponibil și online: https://revistasferapoliticii.ro/sfera/178/art02-Tiu.php;
VELICHI, Constantin N., „Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812”, în *Romanoslavica,* VIII, Bucureşti, 1963, diponibil online: https://macedonia.kroraina.com/rs/rs8_3.pdf;
VULCĂNESCU, Romulus, *Măștile populare*, Ed. Științifică, București, 1970;
WOLFF, Larry, *Inventing Eastern Europe: The map of civilization on the mind of enlightenment,* Stanford University Press, Stanford, 1994.

ILUSTRAȚII FOTOGRAFICE:

O parte din alaiul Julamilei, Pipera, 2018: *moași* (bătrână), *auș* (bătrân), *fur* (hoț) - în timpul performării, în pauza dintre două case. Foto: G. Vlahbei

Pipera, 2018: grupul la una dintre gazdele colindate, după încheierea primei secvențe ritualice. Se fac glume despre apariția miresei. Foto: G. Vlahbei

Julamila, Pipera, 2018: noile măști din comerț ale *furilor* (hoții). Foto: G. Vlahbei.

Nevasta (mireasa) din grupul ritualic al Julamilei, poartă cu ea „bomboane de la nuntă” pe care le dăruiește la case sau trecătorilor pe străzile Piperei. 2018, foto: G. Vlahbei

„Formația” completă de Julamila, la răsăritul soarelui în ziua de Bobotează, strada Frași, cartierul Pipera, Voluntari, 2018. Foto: G. Vlahbei

Hora la una dintre gospodăriile colindate de Julamila, unde se prind și gazdele. Pipera, 2018. Foto: G. Vlahbei

Prima mărturie fotografică a performării obiceiului Julamilei în țară în cadrul grupului de plisoți din Pipera. 1958, Măzăreni. Colecție de familie Traian Petruș Baia și Viorica Caracota.

Costumarea unei măști de „cucoaică”. Brănești, 2014, foto: A. Iuga.

Măști de „cucoaice” în centrul Brăneștiului, 2018, foto: A. Iuga.

Mască de „cucoaică” și mască „chip” după paradă. Brănești, 2018, foto: A. Iuga.

Manifestare spontană, Festivalul Cucilor, Brănești, 2023. Foto: A. Iuga.

Măști de „chipuri” în sala de sport a unei școli, Brănești, 2023, foto: A. Iuga.

Panou de promovare a obiceiului în fața unei școli din Brănești, 2023, foto: A. Iuga.

Parada de Ziua Cucilor, Brănești, 2016, foto: A. Iuga.

O moștenire de suflet de la familia „Pușcăreștilor” – casa de colibași din „Muzeul Satului Brănean”

dr. Mihail Ion GORGOI[1], Nicoleta PETCU[2], Anemona Marilena TODOR[3], Muzeul Național Bran

A legacy of the soul from the Puscariu family – casa „colibași” from The Bran Village Museum

Abstract

The so-called house of bachelors, which belongs to the open-air ethnographic section of the Bran National Museum, represents one of the popular architecture monuments specific to the area, a true work of art. The building belonged to the Puscariu family from Sohodol village, whose owner was related to the family of the scholar Sextil Puscariu. The written work contains information about the owners as well as the construction itself, images of the last owners of the building, with the dismantling and reassembly of the monument, with interiors and exteriors of the house and objects that belonged to the last owner.

Keywords: Bran, popular architecture monument, ethnography, Puşcariu family, Bran National Museum.

Satele brănene sunt așezări de munte, cu case răzlețe și cu gospodării așezate de-a lungul văilor de ape, având aspect pitoresc. Din punct de vedere administrativ, la cele zece comune „sub denumirea colectivă de Bran”[4] și un cătun, constituite în 1885 (Fundata, Măgura, Moeciu de Jos cu cătunul Cheia, Moeciul de Sus, Peștera, Poarta, Predeal, Sohodol, Șimon, Șirnea), în 1924, la comuna Fundata s-a alăturat și cătunul Fundățica din județul Muscel[5]. O poziționare a comunelor menționate o întâlnim în monografia *Branul și Cetatea Branului* a profesorului Ioan Moșoiu, scrisă în 1930: „Aceste comune sunt așezate, sau dealungul văilor cu același nume, pe terasele formate de ele, sau pe coastele și vârfurile dealurilor rotunzite. În centru e comuna Bran-Poarta, care se întinde dealungul apei cu acelaș nume spre Sud-Est (...); pe dealurile dela Nord-Est se întinde comuna Sohodol (...); la Nord este situată comuna Predeal în depresiunea dintre Măgura și dealurile

[1] Manager, doctor în istorie.
[2] Șef de secție, Secția de istorie „Regina Maria”.
[3] Referent de specialitate.
[4] Ioan Moșoiu, *Branul și Cetatea Branului*, ediția a II-a, îngrijită, cu o introducere și o postfață de Paul D. Popescu, Ploiești, Editura Grafoanaytis, p. 79.
[5] *Ibidem*, p. 81.

Muscelului (...); la Vest pe tapșanul Măgurei, la o depărtare de 10 km din centrul Branului se află comuna Măgura (...); pe conurile de dejecție ce coboară din Piatra Craiului, se află așezate comuna Peștera (...), lângă ea spre Sud se află comuna Șirnea (...); la Sud-Est de Șirnea se întinde comuna Fundata (...); Șimonul se întinde de la centrul Branului spre Sud-Est, dealungul văii cu acelaș nume (...), iar spre Sud-Vest se află Moeciu-de-jos, așezat pe terasele largi ale apei cu acelaș nume (...), ținându-se de această comună și cătunul Cheia, iar pe cursul de sus al apei Moeciului se află comuna Moeciul-de-sus"[6]. „Este de remarcat, că tot teritoriul ocupat de cele 10 comune cu numiri deosebite, formând o unitate geografică a primit ca nume colectiv numirea de Bran, deși în înțeles mai restrâns Branul se dă ca nume numai părții centrale, adecă așezărilor dela confluența apei Șimonului cu cea a Moeciului, dealungul Turcului."[7] — nota profesorul Ioan Moșoiu.

Fiind o zonă de munte, cu un relief împădurit și un sol sărac, țăranii se ocupau în primul rând cu creșterea vitelor, femeile, mai mult de întreținerea gospodăriilor lor, iar copiii erau întrebuințați la diferite lucrări de mici, de aceea familia numeroasă nu era considerată ca pacoste, ci ca o bogăție[8]. Cei mai mulți locuitori ai satelor brănene erau români de rit ortodox. Locuitorii erau numiți „colibași, după locuințele lor răspândite și desvoltate din stână sau colibă"[9]. În 1930, despre aspectul artistic al caselor brănene, profesorul Ioan Moșoiu nota în monografia *Branul și Cetatea Branului* următoarele: „Pentru ochi aspectul acestor gospodării e foarte plăcut. Ce atrage mai mult atenția este iscusința cu care reușesc să satisfacă nevoile practice cu mijloace simple și să obțină și efecte artistice, încât să se simtă bine în curtea și casa lui. Elementul principal e lemnul, căruia știu să-i smulgă minunate forme artistice, dela linia acoperișului, linie elegantă și până la lăzile și cuierele din odăi."[10]

După deschiderea Castelului Bran ca muzeu de istorie și artă feudală în 28 aprilie 1957, pe un teren de la poalele edificiului, în anul 1959, încep să apară primele monumente de arhitectură populară aduse din zona Bran. În documentul nr. 1083 din 10 decembrie 1959, adresat Ministerului Învățământului și Culturii, semnat de către directorul Valentin Săndulescu și contabilul-șef Ioan Băncilă, se menționa că muzeul a avut în plan și „deschiderea (...) secției etnografice", achiziționându-se obiecte în valoare de 66.000 lei: o casă țărănească [o casă cu ocol închis[11]], un joagăr și o piuă[12]. De la R. Enescu din Bran-Șimon, în 7 septembrie 1960, a fost cumpărată de către muzeu, cu 7.500 lei, o hodaie veche de aproape 250 ani[13]. În anul 1964

---

[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem,* p. 31.
[9] *Ibidem,* p. 29.
[10] *Ibidem,* pp. 33-34.
[11] *Contract* din 18 august 1959, nesemnat, arhiva Muzeului Național Bran.
[12] Document nr. 1083 din 10. XII. 1959, arhiva Muzeului Național Bran.
[13] *Proces-verbal pentru achiziții piese de muzeu,* 1960, arhiva Muzeului Național Bran.

au fost achiziționate „două obiective cu inventarul respectiv (...) o stână tradițională și o casă de țăran sărac”[14]. Achizițiile muzeale au continuat, astăzi Parcul Etnografic Bran (monument istoric de valoare națională și universală, înscris pe Lista Monumentelor Istorice, grupa A) numărând 18 monumente de arhitectură populară.

Casa de colibași sau „Casa Burlacilor” este o construcție de locuit din Valea Sohodolului, comuna Bran, datată în anul 1844, luna octombrie[15], adusă și remontată în anul 1961[16] pe terenul Secției etnografice a Muzeului Bran (Muzeului Castelului Bran). Arhitectura casei impresionează prin proporțiile ideale dintre părțile componente, acoperișul fiind de formă veche, „în patru ape, înalt – datorită precipitațiilor abundente din această zonă montană – și cu învelitoarea din șindrilă”[17] (figurile 1, 2 și 6). Împrejmuirea zonei din fața monumentului s-a făcut cu un gard din „răzlogi”[18] cu patru rânduri de prăjini orizontale din brad prinse în cuie de fier de parii fixați în pământ (figurile 1, 2 și 6). Înainte de a fi transferată în muzeu, casa de colibași făcea parte dintr-o gospodărie care mai avea în componență o șură[19], folosită ca adăpost pentru vite, casa neavând crosnie, și ca loc pentru îmblătirea și depozitarea cerealelor.

Conform fișei analitice de evidență a monumentului etnografic întocmită de către prof. dr. Ioan Praoveanu în 28 aprilie 2001, casa a aparținut lui Ioan Pușcariu (Belu), mare „econom” de vite, care a practicat transhumanța pastorală în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea până în 1905, anul decesului[20]. În perioada 1905-1948 casa a aparținut burlacilor (trei frați Pușcariu, care au locuit împreună), iar din 1948 până în 1961, proprietar al casei a fost Ioan Pușcariu (Nelu lui Belu)[21]. În iulie 1960, casa a fost identificată de către Boris Zderciuc, etnomuzeolog de la Muzeul Satului din București, care a participat până în 1964 „la identificarea monumentelor și colecțiilor de obiecte pentru sectorul în aer liber al Muzeului Bran”[22], și de către Gheorghe Enescu, îndrumător al Muzeului Bran. Construcția a fost achiziționată în octombrie 1960, iar în mai 1961, sub coordonarea lui Gheorghe Enescu, construcția a fost transferată pe terenul Secției etnografice a muzeului din Bran[23]. La reconstrucție, care a avut loc în perioada iunie-

---

[14] *Din activitatea Muzeului Cetății Bran*, 1964, arhiva Muzeului Național Bran.
[15] Conform inscripției de pe o grindă a „casei mari”.
[16] Mihail Ion Gorgoi, Nicoleta Petcu, *Ghidul Muzeului Național Bran*, Editura Marist, Baia Mare, 2021, p. 25.
[17] Ioan Praoveanu, *Așezările brănene. Satul, gospodăria, locuința*, Brașov, Editura Transilvania Expres, 1998, p. 236.
[18] *Ibidem*, pp. 205-206.
[19] Informație culeasă în 4.09.2023 de la Maria (Tita) Pușcariu din Sohodol, născută în 1.10.1962.
[20] Arhivele Naționale – Serviciul Județean Brașov (în continuare AN-SJBv), *Fișa analitică de evidență a monumentului etnografic*, 2001, f. n.
[21] *Ibidem*.
[22] Mihai Dăncuș, colectiv de autori, *Acta Musei Maramorosiensis*, II. Etnografie și folclor, istorie și istoria culturii, Sighetul Marmației, Editura Muzeul Maramureșului, 2004, p. 244, https://biblioteca-digitală.
[23] AN-SJBv, *Fișa analitică de evidență a monumentului etnografic*, 2001, f. n.

septembrie 1961, au participat Ioan Arișanu, Ioan Clinci (Bărboi) și Dionisie Lagusis[24] (fig. 3).

În 5 martie 2020, cu prilejul vizitei efectuate în Bran la casa doamnei Maria (Tita) Pușcariu, cu scopul de a culege informații referitoare la activitatea lui Ion Șaramet, tatăl doamnei Maria Pușcariu, fost angajat al muzeului din Bran (dulgher), am aflat și câteva detalii despre casa de colibași din incinta Secției etnografice în aer liber a Muzeului Național Bran. „Casa de colibași" – menționează Ion Șaramet – „era situată la intrare în Sohodol, satul colibașilor. Satul era un sat răsfirat, căsuțele erau mici și le spuneau colibe. Sohodolul a luat ființă după o grupă de pușcași care au rămas dinainte de război instalați sub dâmb, la pădure. S-au stabilit acolo, au lucrat la pădure și au făcut bordeie până au tăiat pădurea și s-a format satul. Sunt din Bărăgan, Regat și Ardeal, o amestecătură de multe neamuri care au lucrat la pădure și făceau cărbuni din lemne mai urâte. Au lucrat pământul și s-au gospodărit."[25] Casa a fost casa Pușcarilor (din echipa de pușcași, băștinași ai Sohodolului s-a format numele Pușcarilor), numită a burlacilor, doi frați și o soră care nu s-au căsătorit: Leonte, Nicolae și Eufimia; mai aveau un frate Iosif, căsătorit în satul Poarta[26]. Eufimia, care a decedat ultima dintre frați, a lăsat averea lui Ioan Pușcariu (zis Nelu Belului sau Nelu lui Belu, figurile 8-10), fiul lui Nicolae Pușcariu, văr primar cu Iosif, Leonte, Nicolae și Eufimia[27].

Nicolae Pușcariu (1901-1975, fig. 7), căsătorit cu Maria (1899-1973, fig. 7), era numit Belu, porecla provenind de la oile bele (albe), nu pătate, pe care le avea[28]. Deoarece lâna era de calitate, avea contract cu fabrica de postav de la Azuga[29]. Fiul lor, Ioan Pușcariu (Nelu Belului, 14.01.1925-16.06.1988, figurile 8-10), a fost căsătorit cu Anișoara (21.11.1932-14.02.2018, figurile 8-10) și au avut doi copii: Sanda (n. 22.06.1953, fig. 9) și Ioan (Nonu Belului, 23.11.1954-29.12.2008, figurile 9-10). Ioan Pușcariu a primit casa înainte de căsătorie și a locuit în casa de colibași după căsătorie, până la vârsta de 8 ani a fiului său, Ioan (Nonu), apoi a vândut casa cu o parte a inventarului muzeului din Bran[30]. În anul 1986, Ioan (Nonu) s-a căsătorit cu Maria (Tita, fig. 10), născută Șaramet, iar în 21.08.1987 s-a născut primul lor fiu, Ioan Pușcariu, urmând în 1.05.1991, cel de-al doilea fiu, Nonu Gheorghe Pușcariu[31]. Potrivit informațiilor primite de la doamna Maria (Tita) Pușcariu, născută în 1 octombrie 1962, familia lor era înrudită cu cea a savantului Sextil Pușcariu[32].

---

[24] *Ibidem*.
[25] Informații culese în 5.03.2020 de la Ion Șaramet din Sohodol, născut în 29.03.1933.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] Informație culeasă în 1.09.2023 de la Maria (Tita) Pușcariu din Sohodol.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*.

În fototeca Muzeului Național Bran au fost identificate o serie de fotografii cu lucrările care au fost necesare demontării și remontării casei de colibași pe terenul Secției etnografice în aer liber a Muzeului Bran (figurile 12-15, 17-24 și 26). De asemenea, doamna Elena Reit din Sohodol, fiica lui Dionisie Lagusis, a păstrat în colecția sa câteva imagini cu demontarea și remontarea casei de colibași (figurile 11, 16 și 25).

Casa are o structură cu trei încăperi (fig. 27), care au dimensiuni diferite: „tinda mediană" (încăperea de trecere), „casa mică" (camera de locuit) și „casa mare" (camera curată), având și o prispă parțială (talpă)[33], pe fațadă, în dreptul camerei de locuit.

Construcția cu temelia formată dintr-un rând de bârne mai groase numite „temei"[34] (figurile 16, 17, 20 și 21) așezate pe bolovani mai mari la colțuri, cu piatră de râu lipită cu lut, sub „temei" (fig. 21), pardosită cu „pomesteală"[35], un strat de lut amestecat cu balegă, are pereții din bârne de brad orizontale cioplite pe două sau patru fețe, îmbinate la colțuri în „cheotoare bătrânească"[36] (blockbau, cununi orizontale de bârne – sistem de tehnică a lemnului în arhitectură[37], fig. 21). În imaginile de epocă, la remontarea monumentului în Secția etnografică în aer liber, se observă numerotarea fiecărei bârne din componența pereților casei. Pentru fixarea tencuielii au fost montate mici pene de lemn, numite „purici", pe întreaga suprafață exterioară a pereților din lemn ai casei (figurile 12, 13, 16-18, 20 și 21). Tencuiala folosită era alcătuită din lut amestecat cu pleavă. Despre această tehnică, prof. dr. Ioan Praoveanu menționa în volumul *Așezările brănene. Satul, gospodăria, locuința*: „Se lipea mai întâi din gros, se lăsa să se usuce, apoi se uda primul strat cu apă și se făcea din lut o <<zeamă mai subțire>> cu care se netezea peretele. După ce se usca, peretele era văruit în alb cu un pămătuf din păr de cal lipit cu rășină pe o bucată de lemn."[38] Pereții interiori ai locuinței au fost văruiți, fiind tencuiți în același mod ca și pe exterior. Talpa din fața camerei de locuit se compune dintr-o scândură lată, cioplită dintr-un lemn gros de brad, care se sprijină pe capetele „temeielor" prelungite pe fațadă[39] (figurile 16-18 și 20). Astăzi, pe talpă își găsesc locul patru stupi de albine din secolul al XIX-lea, confecționați din nuiele de alun împletite, lipite cu lut (fig. 5).

Acoperișul în patru ape are învelitoarea din șindrilă cu scoc obținută prin despicarea trunchiurilor de brad cu toporul, bătută la un rând. În august-septembrie 1984 învelitoarea casei de colibași a fost înlocuită de către Gheorghe Puchianu[40], iar ultima reparație a învelitorii s-a efectuat în perioada

---

[33] AN-SJBv, *Fișa analitică de evidență a monumentului etnografic*, 2001, f. n.
[34] Ioan Praoveanu, *op. cit.*, p. 226.
[35] *Ibidem*, p. 232.
[36] *Ibidem*, p. 374.
[37] *Ibidem*, p. 225.
[38] *Ibidem*, p. 232.
[39] *Ibidem*, p. 228 și p. 232.
[40] AN-SJBv, *Fișa analitică de evidență a monumentului etnografic*, 2001, f. n.

2017-2018. Grinzile transversale de susținere a tavanului au fost așezate pe ultimul rând de bârne ale pereților în locașuri decupate numite „tape”[41] (fig. 20). Pe capetele grinzilor, ieșite față de suprafața pereților, au fost așezate „vanturile”[42], decupate în dreptul grinzilor cu „tape” și fixate în cuie de lemn (fig. 20). Căpriorii prevăzuți la un capăt cu crestătura numită „babă”[43] se fixau înclinat pe „vantură” în crestătura numită „furculiță”[44]. La capătul de sus, căpriorii îmbinați doi câte doi se consolidau pe orizontală cu un lemn numit „cătușe”[45], iar înspre interiorul acoperișului, perechile de căpriori erau întărite cu două rânduri de bârne. Peste căpriori au fost bătute prăjini crăpate necesare aplicării învelitorii (fig. 19).

Ca măsură de siguranță, ferestrele erau mici, iar cele trei ferestre, de la „casa mare”, camera în care se intra doar cu prilejul unor evenimente importante (nuntă, botez, înmormântare etc.), au fost prevăzute cu vergele din fier, în comparație cu fereastra de la camera de locuit, care nu avea vergele. Foile celor trei uși, în construcție ramă cu tăblie, au fost montate cu o feronerie din fier forjat direct pe stâlpii de ușă, care se fixau pe „temeiul” casei și erau folosiți și la montarea pereților, sau pe o scândură care forma un toc pe stâlpul ușii, cum este cazul ușilor din interiorul casei. Decorul ușilor consta în dispunerea pe orizontală a elementelor tăbliei și profilarea scândurilor pe margine, dar și în aplicarea elementelor vechi de feronerie.

Tavanul delimitează cele trei încăperi de podul casei, fiind realizat din grinzi aparente peste care au fost așezate scânduri de brad profilate pe margine. Pe două dintre grinzile „casei mari”, meșterul care a ridicat construcția a incizat două inscripții și ornamente geometrice cu linii drepte sau curbe formând o rozeta solară, un triunghi care poartă un grilaj cu romburi, două triunghiuri amintind de o clepsidră, o ramură cu frunze stilizate și un motiv dreptunghiular decorat cu romburi și împodobit pe laturile mici cu două semirozete (fig. 28 și fig. 30). Una dintre inscripțiile cu alfabet chirilic precizează anul și luna când a fost construită casa:
L [U]’K [RAT] AN 1844 LUNA 10 [OCTOMBRIE] (fig. 29 și fig. 30).

În „casa mică”, pe una dintre cele două grinzi ale tavanului se observă două rozete crestate (fig. 31), precum și o șipcă aplicată care prezintă un decor cu dintele lupului (fig. 32).

Sistemul de încălzire și prepararea hranei este de tip vatră liberă cu „corlon” și „urloi”[46]. Fumul de la vatra pentru încălzit și preparat hrana se evacua liber prin pod, unde erau atârnate pentru afumare și păstrare bucatele, după tăierea porcului. De remarcat este prezența vetrei și în „casa mare” (fig. 34), construită probabil ulterior, când construcția a fost locuită de către burlaci, cei doi frați și o soră. Vatra din camera de locuit a fost prevăzută cu

[41] Ioan Praoveanu, *op. cit.*, p. 229.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 250 și p. 376.

un sistem pentru suspendarea ceaunului, o cujbă de fier sprijinită pe planul vetrei și fixată sus cu un inel metalic prins de marginea „corlonului” (fig. 33). Cealaltă vatră, fără sistem de suspendare a vaselor, a fost folosită doar pentru încălzire (fig. 34).

Parcurgând Registrul cu numerele de inventar al bunurilor culturale mobile cu semnificație etnografică, au fost identificate o serie de obiecte achiziționate în anul 1960, de la Io[a]n Pușcariu din satul Sohodol, nr. 405: un răvar din lemn de brad, un dârmon, două ploști, pieptenei pentru cânepă, pieptenei pentru lână, o covățică, o tavă pentru mămăligă, o ladă din lemn de fag, un hechel pentru tras lâna, o crintă, o icoană pictată pe sticlă cu tema „Încoronarea Maicii Domnului” (fig. 37), o pânză pictată (păretar, fig. 38), o ladă verde pictată cu flori, două bănci lungi albastre, o masă lungă cu picior, un bucium-caval, un găvan, o ladă din lemn de brad.

În expoziția permanentă a muzeului din Bran, interiorul amenajat a păstrat de-a lungul timpului atmosfera specifică caselor de colibași din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (figurile 4, 35 și 36). „Interiorul locuinței” – după Ioan Praoveanu – „constituie un ansamblu funcțional, o reflectare în plan topografic a multiplelor funcții pe care o locuință este chemată să le îndeplinească: adăpostul încălzit al omului, spațiul în care oamenii mănâncă și dorm, desfășoară activități casnice, primesc oaspeți în vizitele curente, țin șezătorile, într-un cuvânt, își trăiesc viața cotidiană în toată complexitatea ei.”[47] Se observă împărțirea funcțională a locuinței, care se face pe colțuri. În „casa de locuit” alături de colțul cu sistemul de încălzit și de preparare a hranei avem colțul cu patul (fig. 36), iar celelalte două colțuri, cel cu blidarul și masa și cel al ușii sunt unite de o talpă fixată în perete, sub fereastră. Pe peretele dintre vatră și pat există o talpă, iar de una dintre grinzile tavanului a fost fixat un prepeleag (un mic cuier cu formă din natură, o ramură). Împărțirea pe colțuri o întâlnim și în „casa mare”: colțul cu sistemul de încălzit, colțul cu patul, colțul cu masa, situat între ferestre, cu două tălpi, și colțul ușii, cu blidarul de vase poziționat între ușă și vatră. Interiorul păstrează „ruda” (culmea) pe care astăzi sunt expuse un strai învărgat și o traistă. Un prepeleag fixat de grinda tavanului, de care este agățat un cojoc, și două lăzi, una pictată și cealaltă crestată, așezate între pat și vatră, respectiv pe peretele opus, în continuarea ușii, completează colecția pieselor de mobilier (fig. 35). Efectul decorativ al interioarelor este potențat de țesăturile de interior (saricile sau straiele de pe paturi, lăzi, tălpi sau scoarțele de pe perete, fața de masă, ștergarele de perete) și de icoana pictată pe sticlă. Tinda, sumar decorată cu câteva piese (o ladă, un blidar de perete, un dârmon, un căuș) face legătura între cele două camere.

Prezența acestui monument de arhitectură populară, cu toate componentele sale, în „Muzeul Satului Brănean”, reprezintă o mărturie a vieții simple și frumoase, plină de armonie și credință, a străbunilor noștri.

---

[47] *Ibidem*, p. 241.

BIBLIOGRAFIE:

DĂNCUȘ, Mihai, colectiv de autori, Acta Musei Maramorosiensis, II, Etnografie și folclor, istorie și istoria culturii, Editura Muzeul Maramureșului, Sighetul Marmației, 2004, https://biblioteca-digitală.
DUNĂRE, Nicolae, colectiv de autori, Țara Bârsei, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974.
GORGOI, Mihail Ion, PETCU, Nicoleta, Ghidul Muzeului Național Bran, Editura Marist, Baia Mare, 2021.
MOȘOIU, Ioan, Branul și Cetatea Branului, ediția a II-a, îngrijită, cu o introducere și o postfață de Paul D. Popescu, Editura Grafoanaytis, Ploiești.
PRAOVEANU, Ioan, Așezările brănene. Satul, gospodăria, locuința. Interacțiuni și interdependențe etno-ecologice, Editura Transilvania Expres, Brașov, 1998.
STOICA, Georgeta, MORARU, Olivia, Zona etnografică Bran, Editura Sport-Turism, București, 1981.

Fig. 1 și fig. 2. Secția etnografică a muzeului. Casa de colibași în anii 1962-1980 (fotografii din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 3. Dionisie Lagusis la lucru în Secția etnografică a Muzeului Bran (fotografie din colecția Elenei Reit).

Fig. 4. „Casa mare” a casei de colibași, fragment din interior, anii 1962-1980 (fotografie din colecția muzeului).

Fig. 5 și fig. 6. Secția etnografică în aer liber a Muzeului Național Bran.
Casa de colibași în anii 2013 și 2019
(fotografii din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 7. Nicolae Pușcariu (văr cu Iosif, Leonte, Nicolae și Eufimia Pușcariu) și soția, Maria Pușcariu, Bran, 28 octombrie 1956 (fotografie din colecția Mariei (Tita) Pușcariu).

Fig. 8. Anișoara și Ioan Pușcariu (Nelu Belului),
(fotografie din colecția Mariei (Tita) Pușcariu).

Fig. 9. Familia Anișoara și Ioan Pușcariu (Nelu Belului) și copiii lor: Sanda și Ioan (Nonu Belului), (fotografie din colecția Mariei (Tita) Pușcariu).

Fig. 10. De la stânga: Anișoara Pușcariu, Ioan Pușcariu (Nonu Belu), Maria (Tita) Pușcariu (născută Șaramet), Ioan Pușcariu (Nelu Belu), (fotografie din colecția Mariei (Tita) Pușcariu).

Fig. 11. Lucrătorii se sfătuiesc în timpul demontării casei de colibași (fotografie din colecția Elenei Reit).

Figurile 12, 13, 14, 15. Începerea demontării casei, a acoperișului, a tencuielii (fotografii din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 16. Începerea montării pereților casei de colibași în Secția etnografică a Muzeului Bran (fotografie din colecția Elenei Reit).

Fig. 17. Începerea montării pereților casei de colibași în Secția etnografică a Muzeului Bran (fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 18. Montarea pereților casei de colibași în Secția etnografică a muzeului (fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 19. Montarea acoperișului casei de colibași în Secția etnografică a muzeului (fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 20. Construcția după montarea pereților din lemn și parțial a elementelor din lemn ale acoperișului. Pregătirea plevei pentru tencuială (fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 21. Lucrările de montare a pereților casei, completarea „puricilor” rezultați din demontarea casei
(fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 22. Amestecarea lutului cu pleava, amestec necesar tencuirii casei de colibași
(fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

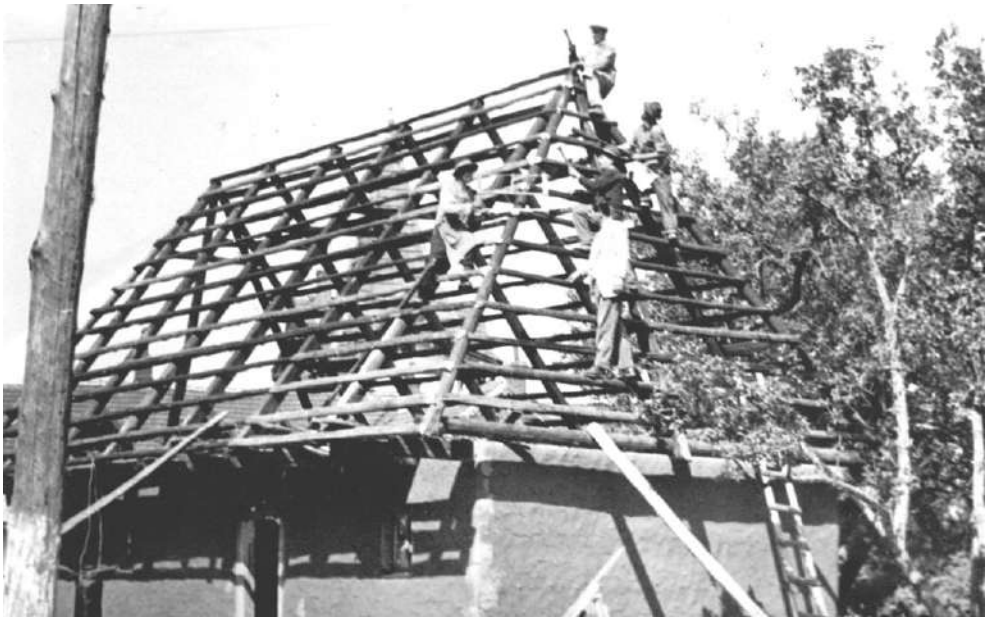

Fig. 23. Tencuirea pereților și continuarea lucrărilor de montare a acoperișului casei de colibași
(fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

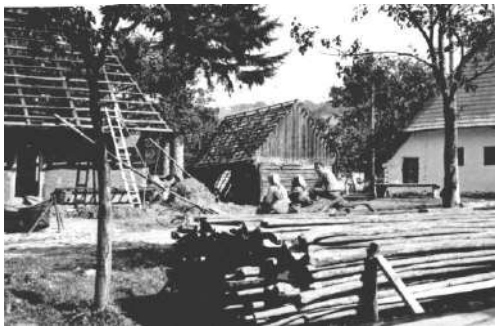

Fig. 24 și fig. 25. Scurt răgaz la lucrările de montare a casei de colibași
(fotografie din colecția Muzeului Național Bran). (fotografie din colecția Elenei Reit).

Fig. 26. Lucrările de finisare a casei de colibași
(fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

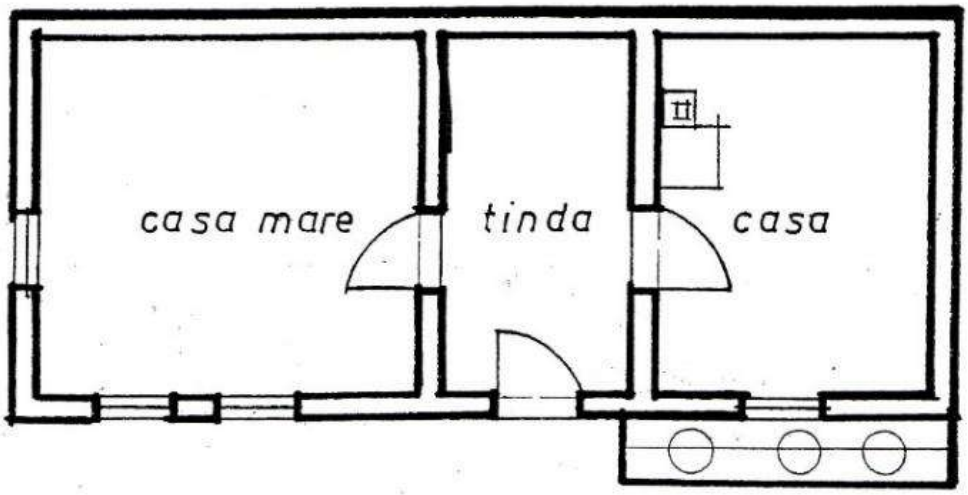

Fig. 27. Planul casei de colibași întocmit de Corneliu Martinescu, 2001.

Figurile 28, 29 și 30. Inscripții și decor de pe două grinzi ale tavanului din „casa mare” (fotografii din colecția muzeului, 9 august 2023).

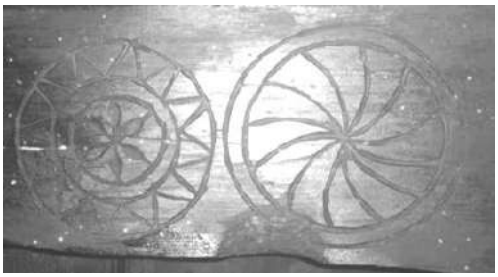
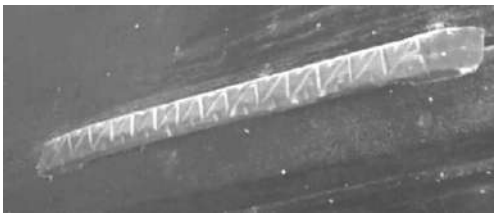

Fig. 31 și fig. 32. Decor cu rozete pe o grindă a tavanului din „casa mică” și decor cu dintele lupului pe o șipcă de pe o grindă a tavanului din „casa mică”
(fotografii din colecția Muzeului Național Bran, 10 august 2023).

Fig. 33 și fig. 34. Vatra liberă cu „corlon” și „urloi”
din camera de locuit și din camera curată
(fotografii din colecția Muzeului Național Bran, 9 august 2023).

Fig. 35. Interior Casa de Colibași – „casa mare”, 2013 (fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 36. Interior Casa de Colibași – „casa mică” (fotografie din colecția Muzeului Național Bran).

Fig. 37 și fig. 38. Icoană și păretar cu „Încoronarea Maicii Domnului”, nr. inv. E. 82 și nr. inv. E. 91, piese achiziționate de la Io[a]n Pușcariu din Sohodol (fotografii din colecția Muzeului Național Bran).

Leacuri și tratamente din medicina populară

muzeograf IA Olimpia MUREȘAN,
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Rezumat:

Lucrarea de față își propune prezentarea unor rețete, remedii și leacuri tradiționale culese din diferite sate din Sălaj. Cele mai multe dintre ele se referă la boli ale oamenilor, dar și unele boli de animale. Culegerea și studierea acestor „rețete terapeutice" ne permite să formulăm și unele constatări de ordin mai general. În primul rând este evident faptul că folclorul medical este o vastă enciclopedie ce cuprinde cunoștințele țăranului din satul tradițional în legătură cu păstrarea sănătății oamenilor și a animalelor domestice. Transmiterea acestor cunoștințe s-a făcut mai mult pe cale orală, dar și prin copierea unor manuscrise vechi. Pe lângă un număr foarte mare de plante medicinale folosite de oamenii satelor sălăjene, întâlnim și unele substanțe din regnul animal sau mineral (ex. lapte dulce, groștior - smântână, păr de mâță, excremente de animal, cărbune ars, ban de argint, argint viu etc.). Interesante sunt și unele numiri vechi de boli care astăzi nu se mai păstrează sau sunt cunoscute doar de persoanele mai în vârstă: (rac - cancer, lingoare - tifos, gălbinare - icter, mnijei - negi, soare săc - dureri de cap etc.). Aceste leacuri și rețete pentru anumite boli sunt redate așa cum au fost ele culese din teren.

Cuvinte cheie: leacuri, boli, plante, medicină populară, descântec.

Din cele mai vechi timpuri, oamenii se foloseau de forța vindecătoare a plantelor pentru a se trata de diferite boli. Medicina populară este un sistem de gândire şi de acţiune bine închegat. Plantele au fost întotdeauna mijloace ieftine şi eficiente pentru tratarea bolilor la oameni şi animale. Cunoştinţele legate de plantele bune de leac se transmiteau pe cale orală din generaţie în generaţie.

Bolile, mai grave sau mai ușoare au fost dintotdeauna, însă medicamentele pentru tratarea lor au apărut mult mai târziu. Și, pentru ca avea nevoie de remedii care să-i vindece rănile trupului sau sufletului, omul

și-a căutat leacul în natura înconjurătoare, făcând, fără să știe, munca de cercetare.

Astfel, cunoașterea lumii vegetale a fost o preocupare importantă și pentru locuitorii satelor sălăjene din cele mai vechi timpuri, deoarece această lume era o sursă inepuizabilă de materii prime ce erau utilizate în activitățile lor cotidiene. Observând atent natura înconjurătoare, cu toate pericolele dar și cu beneficiile ei, omul a găsit remedii la factorii ce produceau îmbolnăvirea[1].

Este cunoscut faptul că în mediul rural de la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul secolului XX asistența medicală, atât cea umană cât și cea veterinară, era deficitară. În cazul unor boli care îi afectează atât pe ei cât și pe animalele din gospodărie, foarte mulți au învățat să se descurce singuri (în special femei), apelând la plantele medicinale pe care le aveau în jur și la obiecte simple din gospodărie. Metodele de vindecare la care apelează, pe cât sunt de spectaculoase, pe atât sunt de eficiente. Leacurile băbești erau stăpânite însă de bătrânele care știau tainele plantelor medicinale, când se culeg, în ce zi din an, la ce oră a zilei și, mai ales, cum puteau fi folosite virtuțile lor.

Tătă buruiana are on leac. Aşe să ştie că tătă buruiana şi floarea îi bună pântu ceva, da trebe să ştii când o iei. În Zâua Crucii, în 14 septembrie luau buruiene di pă hotar, culeje tăte, tăte florile, podbal, romoniţă, coda şoarecelui, era o buruiană ce făce flori mici albastre, era amară ca pelinu, aceie era bună pântu diaree, da luată numa din Zâua Crucii. Atunci nu să dăde cu ierbiciduri, amu nu mai poţi culeje că să dă cu tăt felu de ierbiciduri, amu nu-s bune numa di pă păduri, amu nu-s mai bune pă hotar[2].

Demult să tratau oaminii cu ceaiuri, cu tăt felu de plante, să uscau pere, mere, prune. Când erai bolnav hierbei pome de alea uscate și beiei mustu ala di pă ele. Când avei temperatură, să lua trifoi di la animale, merei în șură și picau bucurii aia jos din pod (florile) uscate de trifoi și sămânța și o punei înt-on ciur, luai di pă deasupra ce era mai mare fânu și le pune-i înt-on ciubăr în apă hierbinte și-ți băgai acolo piciorile și-ți punei on lipideu păstă tine și te aplecai acole[3].

---

[1] Ioan Toșa, *Cunoștințe despre arbori și plante și utilizarea lor în satul românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în AMET, Satul tradițional de ieri, de azi și de mâine, Editura ALMA MATER, 80, 1922-2002, p. 385-415

[2] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021

[3] Informator Bonțe Avram, n. 1936, Bodia, Sălaj, 2021

Mama me în tătă primăvara mere pân păduri, pă hotar şi aduna în vinerea Rusaliilor, de Rusăliuţă, aduna tăt felu de flori pântu ceaiuri și leacuri[4].

Bunica me ştie tăte plantile, o fost 13 fraţi şi ie o fost a șeptea şi aşe să zâce, că al șeptilea prunc are ceva ieşit din comun, îi mai deosebit, îi cu dar[5].

De cele mai multe ori vindecarea nu se putea realiza fără a fi completată și de magia terapeutică. Astfel, multe dintre cunoscătoarele plantelor de leac se pricepeau și la descântat. Practica descântatului terapeutic a fost, și, mai este încă, o practică magico-ritualică performată la scară largă în mediile rurale de către femei[6]. *Rolul principal al descântatului, este cel de „calmant verbal". În atingerea obiectivului, descântătoarele folosesc o serie întreagă de factori. Unii dintre aceștia, factorii subiectivi, țin de personalitatea și măiestria descântătorului (prestigiul personal de care se bucură descântătoarea în colectivitatea sătească, gesturile ritualice, mimica) și factorii obiectivi ai descântatului precum povestirea alegorică, întâlnită în foarte multe descântece care emoționează prin caracterul ei dramatic. La acestea se adaugă diferite formule de exorcism, comparații și metafore dar și rima și repetiția. Acțiunea psihoterapeutică merge crescândo până la formula finală a descântecului prin care se urează bolnavului să rămână "curat și luminat ca argintul strecurat" sau "ca iarba câmpului și frunza codrului"*[7].

Bunica din partea mamii ştie leacu pântu orice buruiană. Cota de fapt, nişte bube copte, cota, lua o haină de-a celui care era beteag şi făce nişte apă, o unje cu ie şi ce rămâne o ţâpa între crucile de drum. Pă cine îl dure o măse, îi pune spânz şi trăje tăt[8].

Mama me ştie cota de fapt şi s-o spovedit la părintele şi o zâs: părinte, cot de fapt da nu ieu di la nime mnică. I-o zâs părintile: poţi să coţi lele Lişcă dacă nu iei plată, că faci o faptă bună. Faptu ala îi nişte zgrăbunţă pă tăt corpu şi pă ochi, şi pă faţă, pă mânuri, pă tăt şi o mâncărime de nu mai ştii ce face. Cota cu apă, lua di pă vale de 9 ori, din vârtitură, de 9 ori pă apă în jos şi cota cu rug. Ţâne rugu şi-l tăt scufunda în apă şi zâce: faptu ţâpat în 99 de feluri, în 99 de chipuri, io îl întorc...să pteie cum pteie roua de sore şi scoptitu su pticiore. Zâce de 9 ori, apoi iară de 9 ori, apoi iară de 9

---

[4] Informator Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 20
[5] Informator Martin Livia, n. 1947, Zimbor, Sălaj
[6] Camelia Burghele, *În numele magiei terapeutice,* Editura Limes, Zalău, 2000, pag. 111
[7] Gheorghe Pavelescu, *Magia la români,* Editura Minerva, București, 1998, p. 311-312
[8] Informator Câmpean Elena (Lina Sumnii), n. 1935, Voievodeni, Sălaj, 2019

ori... era de 99 de ori descânta, apoi îl dăde vasu la acela să să spele cu apa ceie păstă tăt şi apoi trăbuie să-l ducă la vale ori la părău până n-a răsări sorile şi ţâpa acolo apa cu care s-o spălat. Mere marţi sara, joi sara şi sâmbătă sara, atunci să descânta, în zâlile de dulce. Faptu ala zâce că să ţâpă în gozu căsî şi să lua cu pticiorile pă el. Mama ştie di la mama ei şi o învăţat şi mătuşe[9].

Mereu bătrâne la prunci spărieți și le descânta: Ieși spăriete, Ieși spăriete, de la prunc, din creștetu capului, din tălpile picioarelor, din ciontuțe, din vânuțe, pin piele, di pă su piele. Ieșiți, ieșiți! Cu mătura mătura-voi, cu cuțâtu înțepa-voi, cu pana șterje-voi, cu aburu sufla-voi, în mare arunca-voi. Acolo să fiți, acolo să vă săvărșiți, acolo să vă topiți. Cum să topește roua de sore și scopitu su picioare. Pruncu (numile) să rămâie curat și luminat ca și când Dumnezo Sfântu l-o dat![10]

Se descânta și la animale, mai rar, dar în unele cazuri singura salvare era considerată descântecul:

Ieste om care diote cum să uită la tine, pote diote şi iosagu. O mărs pruncu cu vaca la fântână şi o zâs unu cătă el: măi pruncule mândră vacă ai! O vinit cu vaca acasă, numa s-o lăsat vaca jos, n-am ştiut ce bai are. Când colo, i-o fost crăpată inima în ie, o fost diotitură. Şi atunci trăbuie să le coţi, să le descânți: diotitură, ieşi din corp, ieşi din oi, ... din ce era. Dacă nu le trece, le cotam pân glie, punem glia pă cană şi făcem o gaură la glia ceie şi pă acolo ţâpam cărbuni şi zâcem: diotitură pân piciore, pân jejete, pân măduvă, până-n vârvu capului. Îi dădem să beie din apa ceie şi le stropem pă cap și făcem cruce cu apa ceie[11].

Începând cu primele luni de primăvară până-n toamnă bătrânele satelor aveau grijă să adune plantele de leac la vremea potrivită. Unele plante se culegeau doar în anumite zile pentru a fi bune de leac: Florii, Sfântul Gheorghe, Vinerea Rusaliilor, Sânziene, Schimbarea la Față, Sfânta Maria sau în Ziua Crucii, sau chiar în anumite momente ale zilei sau ale nopții pentru ca efectul lor asupra unei boli sau afecțiuni să fie maxim. Plantele erau alese din locuri curate, fiind culese dimineaţa, devreme, până să se ducă roua, la răsăritul soarelui, sau noaptea, însă, pentru a fi cu adevărat plante de leac, nu oricine le poate culege, ci numai persoanele curate trupeşte şi sufleteşte. *După ce erau culese, plantele se uscau la umbră apoi se aşezau în săculețe separate de pânză și se atârnau în podul casei la aerisit să nu*

[9] Informator Pop Veronica, n. 1933, Bălan, Sălaj, 2020
[10] Informator Brisc Veronica, n. 1944, Subcetate, Sălaj, 2021
[11] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021

mucegăiască și să se păstreze cât mai mult timp. Unele dintre aceste plante se cultivau în grădina cu flori sau în cea de legume: gălbenele, salvia, crinul, rădăcina ulcerului, ruta, busuiocul, menta, dar marea majoritate le adunau de pe câmp, de la marginile pădurilor sau din alte locuri mai ferite: mușețel, țintaura, coada șoricelului, pătlagina, turița mare,etc.

Cele mai multe plante însă, pentru fi bune de leac și a avea un efect garantat se culegeau în Ziua Crucii:

Luam berbeniţă din Zâua Crucii dacă avei bube pă faţă sau avei ceva rană să lua miez de ala şi-l punei pă bube şi te legai şi îţi trece. Am avut o vecină aci şi numa s-o aflat că-i tătă bube pă mână şi o vinit şi i-am dat şi s-o frecat pă tătă mâna cu miez de ala, o dat de tri ori şi i-o trecut la muiere.[12]

De Zâua Crucii să culejeu multe pome de leac. Merem după prune bistriță și făcem cruci din ele. Le înșiram pă o nuielușe și făcem cruce. Așe era obiceiu de Zâua Crucii. Aceie să țâne în pod și să mâncau câte una când avei oarice. Tăt atunci să lua berbeniță din Zâua Crucii și corne. Alea le luai când îți mere burta. Tata mere tătdeauna în Zâua Crucii pă câmp după ele, le pune în clop și apoi le băga în ler la uscat. Berbenița să usca și când avei ceva umflătură la picior sau te dure mandulile, tăiei on pic de coje de aceie și o legai acole. Mai lua și câteva mere și le pune pă raft în cămară și pere pă care le pune în otavă. Culeje și prune și pere și mere, pome. Alea să țâneu de leac. Când erai bolnav hierbei pome de alea uscate și beiei mustu ala di pă ele. Busuioc mai lua din grădină de Zâua Crucii și-l punem la uscat la grindă.[13]

De asemenea, multe din legumele pentru hrană care se cultivau în gospodărie erau folosite și în scop terapeutic: fasolea, cartoful, varza, mălaiul etc.

Pentru răceli sau dureri de gât când eram mici, ne fierbea salvie în lapte dulce și trăbuia să-l bem așe fierbinte, încet cu înghițituri mici. Apoi ne făcea inhalații cu ceai de mușețel și în două, trei zile ne trecea. Dacă ni se inflamau ganglionii gâtului ne cocea pe plită boabe de fasole uscată pe care o zdrobea cu piatră de râu într-o covățică de lemn și făina obținută o amesteca cu unt de casă și ne masa ușor pe ganglioni și apoi ne înfășura gâtul într-un batic moale în care înfășura sare caldă. Ne făce așe de câteva ori până să desumflau. Împotriva diareei se folosea decocție de țintaură. Rănile, juliturile ni le dezinfecta cu pălincă și apoi ne ungea cu o alifie din untură și frunze de coada șoricelului zdrobite sau le acoperea numai cu

---

[12] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021
[13] Informator Jarca Floare, n. 1934, Drighiu, Sălaj, 2023

frunzele de pătlagină și ne pansa cu bucăți de pânză curată. Copiii nou născuți se îmbăiau câteva zile la rând în ceai de mușețel.

Era care știeu descânta. Dacă copilul plângea încontinuu și nu avea somn, era o femeie în sat, Verona, aceie știe face multe și o chema pă ea și-l lua în brață și să duce cu el pă la tăte cotețăle de animale rugându-să Tatăl nostru, Bucură-te Marie și lua di la tăte câte on pai, o pană, on hir de păr zicând: Adunăm somnul, să visăm cu Domnul/ adunăm la copilaș, să viseze îngerași. Toate cele adunate le punea în leagănul copilului și apoi îl așeza pe copil în leagăn, păstă ele și începea să-i descântece. Înt-o cană cu apă pune șapte cărbuni din sobă zicând rugăciunea Tată Nost și la fiecare cărbune stins făcea cruce cu dunga palmei peste cana cu apă. După ce stingea toți cărbunii și se termina de rugat făcea semnul crucii și-i dădea copilului să bea apă descântată și făcea semnul crucii cu degetul înmuiat în apă pe frunte, pe piept și mâini. Cu apa rămasă stropea la țâțâna ușii, pe prag și în afara ușii zicând: Toate relele să dispară din casa asta mare/Numai binele să vină, Ioan (numele copilului) să doarmă bine.

Când îi durea burta pă prunci și plânjeu tare tăt femeia asta vine și-l așeza pă prunc cu fața-n sus și pă burtă îi pune o felie de cartof crud în care înfingea un chibrit cu fosforu în sus și aprinde chibritu apoi repide acoperea flacăra cu o cană de metal. Până ardea oxigenul din cană ea se lipea bine de pântecu pruncului că flacăra se stinge iute. Pruncu adorme și pă când să treze nu-l mai dure mnică[14].

Sarea era un ingredient foarte des folosit în tratarea și ameliorarea diverselor afecțiuni:

Când eram răciți, punem on pumn de sare grunjoasă înt-on lighean cu apă hierbinte și ne țânem pticiorile cât putem răbda de hierbinte în apa ceie. Apa ceie traje tătă răceala din corp. Tăt sare să mai pune pă piept daca tușei rău. Să încălze sarea înt-o tepșe pă șpor și apoi să pune înt-on dos și o țânei acole pă piept cât putei de caldă[15].

Medicina populară sau medicina tradițională include medicina casnică sau medicina de familie, care constă din comportamentele și practicile de igienă dietetică și medicală desfășurate în cadrul familiei și transmise din generație în generație.

Astfel, multe dintre remediile de medicină casnică, tradițională, veche, populară, fie ele vegetale, animale sau minerale, s-au dovedit a avea capacități speciale de vindecare și contraindicații neglijabile, astfel că multe

[14] Informator Verșan Ana (slovacă), n. 1965, Zăuan Băi, Sălaj, 2023
[15] Informator Fărcaș Livia, n. 1949, Biușa, Sălaj, 2017

dintre medicamentele folosite azi din farmacii conservă principiile active ale acestora[16].

Multe din bătrânele satelor noastre cunosc plantele medicinale şi le-au folosit atât în familie şi nu numai, devenind astfel „tămăduitori renumiţi". Poate astăzi unele dintre aceste leacuri par depășite, dar oamenii de demult credeau în ele.

Pe lângă diverse plante culese din grădini sau de pe câmp se foloseau și alte elemente în vindecare: de la noroi, excremente de animale, urină, lături, placentă... până la diverse atingeri (atingerea unei părți de om mort de locul bolnav) sau utilizarea salivei; iată tot atâtea ingrediente care ne par nouă, modernilor care trăim din moştenirea lui Pasteur şi a igieniştilor de la începutul secolului XX, foarte puţin potrivite.

Mama când o fost mnică tătă o fost arsă, i-o pus bunica laptile să hiarbă, o luat scaunu şi s-o urcat să baje dejetu în lapte şi o pticat cu burta pă cuptor, tătă o fost arsă. Nu o dus la doctor, o pus înt-o covată şi i-o pus ***balegă,*** *i-o tăt pus balegă de iosag până s-o tămădit de arsură. Şi ... o făcut apoi 7 prunci* [17].

Mămuca o avut o bubă care nu s-o vindecat în veci, tătă lumea o zâs că are rac (cancer) și era o moșe neagră , vinită aici cu războiu, o fost moșe în sat. O zâs cătă mămuca: tu Anucă, când a naște o femeie prunc întie (trebe să fie la prima naștere și băiat) io oi trimete pă cineva să vii la mine ca să-i dau casa coptilului ***(placenta)*** *și tu să o pui la sore să să uște și apoi s-o mânânțălești până i face ca fărina și puneți praf de ala acole și leagă-te cu o năframă și aşe s-o vindecat*[18].

Io am avut ulcior şi la o vecină, ave 7 prunci şi i-o murit on coptil de ala mnic şi am mărs acolo, m-o dus mama şi o atins cu mâna copilului ***mort*** *pă ochi şi s-o dus ulcioru*[19].

Era o bătrână la noi în sat care știe descânta de vărsat porcesc (varicelă sau pojar). Știu că și pă mine m-o dus când am fost mnică la femeia ceie. Lua din trocu di la porci resturi, le descânta și te unje cu ele pă bube. Io tare mult m-am diotet și mă duce la bunica și mă spăla din ***trocu porcilor***[20].

Fata me o avut aici pă frunte on sămn, ca o frunză de tătăişe şi o zâs cătă mine muierile că ar hi bine să merg să-i puie mână de om mort că apoi

---

[16] *Camelia Burghele, Studii de antropologie a sănătății*, Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2014, p. 18

[17] Informator Câmpean Elena, n. 1935, Voievodeni, Salaj, 2019

[18] Informator Zdroba Elisabeta, n. 1944, Surduc, Sălaj, 2023

[19] Informator Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 2020

[20] Informator Pece Pamfil, n. 1943, Bodia, Sălaj, 2021

dispare. O fost murită o muiere de aci din sat şi o-am luat cu leagănu şi m-am dus. Am pus ***mâna de om mort*** *şi am vinit acasă*[21].

Dacă pticam şi ne lovem înt-o piatră şi ne cura sânjile, trăbuie să punem colb di pă drum şi ***scuipat****, ala ne vindeca*[22].

Pântu ulcior la ochi să mulje câțiva stropi de lapte di la mamă sau on picur de ***urină*** *di la fată fecioară*[23].

Leacuri, remedii și rețete din satul tradițional sălăjean

Negi – ***mnijei***

Era o buruiană pântu mnijei: buruiana mnijeiului, aceie o luai în Zâua Crucii, are o floare galbână, are nişte codiţe mărunte, mărunte, ca mnijeii. O culeji atunci şi o uşti la umbră şi cu aceie te freci pă mnijei. Pruncii mnei o avut vreo 10 pă mână, fata o avut şi pă faţă, da numa aşe am scăpat. Da aceie musai să o culeji în Zâua Crucii da demineaţa pă rouă, s-o culeji cu roua pă ie şi te freci pă mnijei[24].

Lipsa de calciu

Știu că ne făce bunica din cojile de ouă, spălte bine, mai pune miere de albine și gălbenușuri de ou să frecau bine până să făce spumă, apoi o amesteca cu vin și pune sticla astupată bine în gunoi, câteva zile, apoi ne dăde să luăm în tătă zî câte o linguriță. Asta era pântu lipsa de calciu[25].

Pentru tuse - ***tuse măgărească***

Pune înt-on borcan tăt câte on rând de frunză de potbal apoi miere, apoi iară frunză, tăt aşe rânduri și borcanu astupat bine îl îngropa câteva zâle în pământ. Știu că era aşe negru și când tuşem ne dăde câte o limguriță de aceie. Tât pântu tuse ne mai dăde ceai din coji de nuci [26].

Ceaiu de soc îi bun pântu tuse, pântu răceală. Să pun flori de alea uscate și să hierb și apoi o linguriță de miere și să be călduț. Tăt pântu tuse mai era bună ridichea neagră. Să scobește o ridiche, să pune în mnijlocu ala o lingură de miere și să lasă să lesă sirop. Ala îi tare bun de tuse[27].

Dacă tuşe zâce că-i tusă măgărească şi merem unde era măgăriţă şi mulje lapte de ala şi îi dădem să be. Io m-am dus în Crasna, şi ne-am dus

---

[21] Informator Pop Veronica, n. 1933, Bălan, Sălaj, 2020
[22] Informator Fărcaș Lenuța, n. 1950, Cheud, Sălaj, 2015
[23] Informator Mureșan Valeria, n. 1952, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2017
[24] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021
[25] *Perșe Lucica*, n.1956, Motiș, Sălaj, 2022
[26] Idem
[27] *Pece Pamfil*, n. 1943, Bodia, Sălaj, 2021

muieri mai multe şi ai mei prunci tuşeu şi o bătrână o zâs cătă mine du-te acasă şi sparje on ou şi pune gălbenuşu şi pune o coscă de miere şi-l bate bine şi le dă. Le-am dat şi altu în veci nu mi-o mai tuşit. Io cu ace i-am tămădit[28].

Pântu tuse erau nişte buruieni galbine pă hotar şi le culejeu femeile vara, le usca şi le făce ceai, frunzăle ca la căpşuni da-s mai lunguieţă, nu-s aşe rotunde şi au floricele mnicuţă galbine, să face ceaiu roşu şi beiei ceai de ala şi ceai de scai vânăt[29].

Pentru plămâni

Rădăcină de hrean răzuită amestecată cu miere de albine să pune int-on borcan şi când coce pită în cuptor îl învăle în aluat şi-l coce acolo la cuptor. După ce scote pita îl lăsa acolo până să răce. Hreanu ala copt cu miere era bun pântu plămâni. Ceaiul de sânzâiene îi tare bun pântu plămâni. Când te dure pieptu, di la plămâni, punem mămăligă caldă pă ştergură şi ne-o pune aşe pă lângă piept, aşe doi bruji de mămăligă pă piept[30].

De aprindere de plămâni, uda cămeşa pruncului şi aşe udă i-o dăde pă iel[31].

Pentru dureri de burtă

La dureri de burta, învârte mâna în sensu acelor de ceasornic și zâce: jolunuță, jolunuță, încarcă-te pă o nuieluță și te du la fântânuță și be apă și te-neacă și te uită cătă sore și crapă ca și o cicoare. Apoi se vindeca, îi trece durerea[32].

Pentru *ulcior* sau *udori* la ochi

La udori la ochi să lua sudore di pă fereastă și să unje la ochi. Când să unje, zâce: aşe să mă curățăsc de udorile di la ochi cum să curățește jamu de fața sorelui[33].

La uăti, dacă să face odori să pune sudori di pă fereastră, să-i unji şi să-i şterji apoi cu colţu di la perină și trece[34].

Pântu ulcior la ochi să dăde cu rosteia di la uşă şi cu coda di la mâţ. Luai mâţu şi învârtei cu coda de tri ori îndărăt şi zâcei: ulcior, ulcior, di la ochiu mneu să să ducă, ulcior, ulcior, cât on mac, di la ochiu mneu să să spargă! Apoi atindei on pic acole cu coda. Nu să mai făce în veci altu[35].

---

[28] *Sava Borz*, n. 1932, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[29] *Borciu Florica*, n. 1948, Drighiu, Sălaj, 2021
[30] Informator Petric Raveica, n. 1950, Rus, Sălaj, 2016
[31] Informator Socaciu Valeria, n. 1937, Meseșenii de Sus, Sălaj
[32] Informator Perșe Lucica, n. 1956, Motiș, Sălaj, 2022
[33] Idem
[34] Informator Ise Valeria, n. 1929, Purcăreț, Sălaj, 2016
[35] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021

Pântu ulcior mulje ţâţă di la mamă, care ave fecior, nu fată.[36]

La ulcior cu sudori di pă fereastră şi cu apă cum pticură di la vie, să strânji înt-on păhăraş şi să te dai la ochi.[37].

Când avei ulcior la uăti merei la o femeie care ave prunc mnic şi merei să-ţi mulgă on ptic de lapte[38].

Când făcem ulcior zâce bunica, scolă-te demineaţa şi prima sudore di pă jam iei sudore şi pui pă ulcior şi zâci de 9 uări:

Fuji, ulcior, fuji ulcior

Că te ajunje un grăuncior

Cum te ajunje, în cur te împunje[39].

Când avei urcior, merei la jam şi zâcei:

Ham, ham, pă ce baţi câine?

Pă ulcioru di la tine, ca să treacă până mâine!

Zâcei de tri ori şi luai pai de meseleu di pă părete şi împunjei acolo. Te mai frecai cu fundu di la ol. Erau oluri cu ţâţă şi cu fundu îl făcem îndărăpt pă la ochi[40].

Când avem ulcior la ochi ne duce maica lângă gura cuptorului și lua câte on cărbune de acolo și pune apă pă el să să stângă și ne freca cu cărbunile ala pă acole pă unde era și ne trece cu cărbune di la cuptor. Apă de die, cum o curs dia, să leagă ceva și să cuie în sticlă. Aceie îi bună la uăti, mie mi să fac odori şi mă spăl cu de aceie, apa de die îi sfântă[41].

Mie mi s-o tăt făcut ulcior la ochi, tare mult mi s-o tăt făcut şi m-am dus la beserică înt-on post de Sfântă Mărie şi m-am întâlnit cu moşa me şi i-am spus că numa nu mă descăţ de ulciorii aieştia şi mă dor şi mi-o spus: du-te acasă şi ie o batistă curată şi când ţî s-a sparje ulcioru ala strânje-l on ptic şi ie-l pă batistă şi zvâre-l la nişte cruci de drum. Aşe am făcut şi până-i lume n-am mai avut[42].

Când avem ulcior la ochi mă tămădem cu ai și o lingură de lemn: luai aiu și inimuța ceie verde di-n el o atinji de câteva ori la ochi și cu o lingură cu care faci răntaș o roteși pă la ochi și zâci: te bat urcior, astăzi ieşti cât on fund de sac, pă mâini să fi cât on vârf de ac și pere[43]

---

[36] Informator Crișan Silvia, n. 1937, Tihău, Sălaj, 2017
[37] Informator Morlocan Viorica, n. 1947, Baica, Sălaj,
[38] Informator Satmari Maria, n. 1945, Șasa, Sălaj, 2016
[39]Informator Petric Raveica, n. 1950, Rus, Sălaj, 2016
[40] Informator Cosma Floare, n. 1934, Fildu de Jos, Sălaj, 2018
[41] Informator Cuc Sofia, n. 1951, Drighiu, Sălaj, 2021
[42] Informator Fărcaș Ana, n. 1948, Brâglez, Sălaj, 2020
[43] Informator Negrean Silvia, n. 1944, Sânmihaiu Almașului, Sălaj, 2019

Zăbală

Pântu zăbala să freca cu coda mâțului[44].

Cine ave zăbală era bine să te şterji cu colţu di la năframă[45].

Dacă avem zăbală ne pune clei din ureche și cu coada mâțului freca cătă colțu gurii[46].

Pă zăbală să pune piatră vânătă da era bine să să ştergă cu coda mâţului ori cu coda fetii de păr da cătă interior să nu să întindă[47]

Bube

Luam berbeniţă din Zâua Crucii dacă avei bube pă faţă sau avei ceva rană să lua miez de ala şi-l punei pă bube şi te legai şi îţi trece. Am avut o vecină aci şi numa s-o aflat că-i tătă bube pă mână şi o vinit şi i-am dat şi s-o frecat pă tătă mâna cu miez de ala, o dat de tri ori şi i-o trecut la muiere[48].

Io am avut bube, nicicum nu scăpam de ele, eram măritată şi socra me o zâs: fă-ţi o măturuţă din 9 lemne şi să mătur în casă cu ie, invers. Mizeria o-am luat pă o hârtie, asta o fost marţi sara, după sfinţâtu soarelui şi să te duci cu ie între cruci de drum. Am mărs acolo cum meri cătă Cizer, da să nu te uiţi napoi şi să nu voroveşti cu nime. M-am dus cu alea până acolo, şi când am ajuns acolo o trăbuit să mă întorc cu faţa încoce, cătă sat şi cu spatile încolo şi zâci aşe: nu arunc lemnile astea, că arunc buboii di pă mine, de tri ori şi le arunc păstă cap şi vin cătă casă, nu mă mai uit napoi. Apoi m-am scăpat de ele.

Înt-on an, amu-s câţiva ani, m-am dus la o petrecanie, aci în sus, în mnijlocu drumului erau o grămadă de bani mânânţăi şi io am trecut păstă ei, nu i-am văzut. Când am vinit la gropă cu mortu, o zâs o hină cătă mine: ni tu hină, ce de bani. O trecut oaminii pă acole, da am trecut io prima păstă ei. Şi când îi în ceie zî, m-am umplut de bube pă tăt corpu şi mă mânca. Mă duc la popa şi-i spui ce am păţât, că astea nu-s de doctori, astea-s vrăji. Şi am făcut şi io cu 9 bote, de 9 feluri, prun, răchită, păr... tăt felu, crenguţe mnicuţă să poţi mătura şi mi-am făcut, am fost rău. I-am spus la popa şi m-am dus înt-o miercure şi mi-o făcut şi rugăciuni. După ce mi-am făcut, pă iasta demineaţă gândei că să trag şi în câteva zâle mi-o trecut[49].

Eram feciorică, la frate mneu i s-o făcut o bubă, o moimă, nu erau leacuri. S-o tămădit cu fasole frecată, păsulă albă, i-o spus cineva la mama

---

[44] Idem

[45] Informator Cosma Floare, n. 1934, Fildu de Jos, Sălaj, 2018

[46] Informator Șandor Floare, n. 1949, Marin, Sălaj, 2023

[47] Informator Alexa Maria, n. 1921, Sutor, Sălaj, 2020

[48] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021

[49] *Sabău Floare*, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021

să hiarbă păsulă albă să facă mămăligă şi să o puie acolo şi aşe s-o tămădit[50].

Când era coptilu spurcat, era plin de bube. Dacă vine o femeie bolnavă (la ciclu) la cineva care o născut şi nu spune la maica coptilului că-i murdară: vezi că nu mă aproptiu de coptil că-s pă ciclu, coptilu să spurca, sau să-l prindă pă coptil de nas dacă-i pă ciclu. Să făce on oloi din 99 de seminţe de in, le punem înt-on ol şi-l punem jos pă pământ şi îl întorcem cu gura în jos, am pus rotă pângă el lemne şi am făcut foc şi o ieşit oloiu ala şi cu ala să unje pă bubile alea. Cu orice îi făcei nu să tămădeu numa cu oloiu ala[51].

Orbalţ era o bubă mare care să făce pă pticior când merei la secere şi să pune sârnă, îi o buruiană care să amestecă cu smântână şi să unje pă bubă[52].

Io îmi aduc aminte că sora me mai mnică o fost spurcată pă cap, tătă era bube, i-o făcut ceva alifie din bostan luat de la Zâua Crucii şi o uns tătă pă bube şi o ţânut şi ceva post şi când o gătat postu o trecut pân polile ei cu menstruaţie şi i-o trecut ca şi cum i-ai lua cu mâna. După tri zâle n-o mai avut mnică, o trecut cu capu pân polile alea murdare şi n-o mai avut mnică pă cap, pă faţă[53].

Pentru „bube dulci” la copii

Pântu bube dulci la prunci, aprindeu pojornica uscată și scrumu ala îl amestecau cu groştior și unjeu coptiii[54].

Demult pruncii făceu tare multe bube dulci şi era on scai care nu creşte mare şi are o floricică galbână. Aduce scai de ala şi-l aprinde şi cenuşa o amesteca cu groştior şi îl unje cu de aceie şi-i trece[55].

La coptii mnici îi pune în apă când îl scălda, îi pune clocotic, nu mai ieste amu, când le ieşeu la prunci ceva bubiţă mnici ori beşici, hierbe o mână de clocotic şi-l spăla cu apa ceie şi-i trece[56].

Zapor – *focare pă piele – roșeață*

Când avem zapor, ne scălda mama în ceai de romoniță[57].

---

[50] *Criste Anica*, n. 1926, Adalin, Sălaj, 2020
[51] *Mureșan Valeria*, n. 1953, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2015
[52] *Ungur Ana*, n. 1929, Rus, Sălaj, 2017
[53] *Zdroba Viorica,* n. 1937, Dragu, Sălaj, 2020
[54] Informator Bonțe Avram, n. 1936, Bodia, Sălaj, 2021
[55] Informator Țârle Tatiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2022
[56] Informator Buciuman Aurelia, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2014
[57] Informator Rusu Aurica, n. 1938, Răstolțu Deșert, Sălaj, 2018

Dureri de cap – ***sare săc***

Mai era care di la amniază îi tăt dore capu, ave ***sore săc****. Pă Mnihaiu mneu îl dure de la mniază până sara rău capu, până la amniază nu ave mnică, tăt au şi vai. M-am dus la tăitor şi l-am pus acole şi cu 9 scorţe îi făcem cruce. Luam o scorţă şi zâcem: sore săc, sore răsare, ieşi din capu lui Mihai că te ajunje cela viu şi curat şi o aruncam păstă cap. Luam altă scorţă şi zâcem şi o aruncam păstă cap, tăt aşe până le gătam pă tăte nouă. Tri zâle trebe să faci, nu numa înt-o zî. Şi apoi scapă, o perioadă lungă nu-l mai dore*[58].

Frunza de curechi o punei când te dure capu, pă mine atăta m-o durut cât am fost tânără. Eram gravidă și cu on prunc mnic vinem din spital, am vinit la târg la Crasna și mi-o vinit rău, aşe tare m-o durut capu că am picat jos. Unguroicile o vinit cu frunză de curechi verde și mi-o pus pă cap și mi-o trecut[59].

De dureri de cap să pune oţăt pă on rondi și stai aşe pănă să usucă rondiu ala și îți trece [60].

Pântu durere de cap, când apăreu primăvara florile, viorelile, ales-s pântre primile flori, era bine să meri să culeji şi să dai pă frunte şi să zâci: atunci să mă doie capu, când or mere astea de unde-o vinit[61].

Pă mine mă dure capu când eram copilă, în tătă zî şi mi-o zâs o bătrână de aici, i-o spus la mama şi m-am dus la părău cu 9 gătejore şi am zâs Tată Nost şi Născătorea şi am aruncat on gătej pă apă, apoi iară am zâs, iară am aruncat unu, de 9 ori, până le-am aruncat pă tăte şi zâcem: "aşe să margă durerea asta de unde o vinit şi să nu mai vină în veac de acolo" şi nu m-o mai durut[62].

Diaree

Oarecând, mulţi făceu diaree şi era o plantă, crăţişoră, mirose a oţet şi o spălam de pământ şi o sfărmam bine şi punem apă pă ie şi bem de aceie şi trece sau mai mâncam corne. Tăt pântu diaree să lua scorţă de cer și să făce ceai şi îţi trece sau ceai de ştevie[63].

Ştedea îi bună la animale când le mere burta, să fierbi şi să le dai apă de aceie[64].

---

[58] Informator Sabău Floare, n. 1951, Mal, Sălaj, 2021
[59] Informator Chiba Maria, n. 1950, Plesc, Sălaj, 2021
[60] Informator Gudea Valera, n. 1931, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2018
[61] Informator Borna Anica, n. 1939, Letca, Sălaj, 2016
[62] Informator Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 2019
[63] Informator Țârle Tatiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2022
[64] Informator Borna Anica, n. 1939, Letca, Sălaj, 2016

Pentru tăieturi se folosea „frunza tăieturii”

Frunza tăieturii era când te tăiei la jejet, îi o frunză porosă, traje puroiu, nu lasă să se infecteză. Când te tăiei, o pui acole, aşe verde şi te leji şi să vindecă. Noi o mai punem în pălincă păstă iarnă. Io mi-am crăpat on jejet cu săcurea când crăpam lemne, numa frunză de aceie mi-am pus, o leji pă rană, în câteva zâle să vindecă, îi minune[65].

Când să tăieu sau să loveu de le cure sânje să pune pânză de păienjăn şi să opre sânjile[66].

Când ne tăiem în spini, ne pune ţărnă di pă jos ori di pă părete, răde cu cuţâtu şi pune praf de ala ala ori frunză de minciună. Îs de două feluri: minciună lată şi minciună îngustă. Când ne tăiem ori ne zdrobem ne pune om ptic de frunză de aceie[67].

Când ne împunjem di la seceră, ne unjem cu oţăt şi era pă legheleu beşina calului, o ciupercă, ne punem praf de ala şi ne trece[68]

Râie *câinească*

Când am fost prunci am avut râie căiască ne unje maica pă cap cu unsore amestecată cu tăt felu de plante[69].

Dureri de urechi

Pântu durere de ureche era urechiuşcă, creşte la case cu paie, sau pă ciripuri. Pune acolo o bucată din planta de aceie şi creşte acolo, pă acoperiş, să tăt înmulţeşte ie sângură. Storce on pic de zamă de urechiuşcă de aceie în ureche şi-i trece[70].

Am vinit o dată cu mama bătrână pân pădure şi era un burete forte înalt de vreo 30 de cm cu o pălărie albă, spumă şi mnirose forte urât de departe, era burete pucios, aşe-i zâce. Mama bătrână o luat on lemn şi l-o băgat pân coda buretelui, n-o pus mâna pă iel, era otrăvitor şi l-o adus acasă şi l-o uscat. Dacă durea urechea pă cineva, hierbe o bucată din buretile ala şi-i pticura apă din aia în ureche şi-i trecea[71].

Când ne dure urechea ne duce mama la o bătrână şi ne cota de celtin cu o sâtă, să ne treacă durerea[72].

Când îi dureu urechea, să încălze ulei de floarea sorelui şi să pticura în ureche sau urechiuşe, îi o plantă, să storce din fruză, are frunza mai grosă

---

[65] Informator Bonțe Avram, n. 1936, Bodia, Sălaj, 2021
[66] Informator Buciuman Aurelia, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2014
[67] Informator Alexa, Maria, n. 1921, Sutor, Sălaj, 2020
[68] Informator Rat Floare, n. 193, Bobota, Sălaj, 2018
[69] Informator Bonțe Avram, n. 1936, Bodia, Sălaj, 2021
[70] Informator Țârle Tatiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2022
[71] Informator Jula Reghina, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[72] Informator Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 2019

şi să rupe o bucată şi storcei în ureche. Aceiea, vara, iarna, îi tăt verde, creşte pă ciripuri.[73]

Când ne dure urechea ne pune apă slujită sau ai (usturoi) şi cu jejetu aiesta mnic ne punem ulei cald sau mnir.[74]

Când te dure urechea punei înt-o lingură on ptic de apă sfinţâtă şi o pticurai în ureche[75].

Când te dure urechea lua balegă de vacă uscată şi o pune în foc şi de acolo o lua şi o pune înt-o cârpă şi o ţânei la ureche şi îţi lua durerea cu mâna[76]

Când „se opăreau" copiii

Când să opăreu jos pruncii, amesteca gălbenuş de ou cu ceară şi-i unjeu[77].

Când să opăreu pruncii le pune fărină de mălai cernută pân sâtă dească, în loc de pudră[78].

Când să opăreu coptii să urcau în pod şi desfăceu on corn şi lua fărină de aceie şi o presăra pă acolo, pă prunc[79].

Când să opăreu pruncii, bebeluși di la pișat, îi unje cu oloi cald, clocote oloiu și după ce să răce, de era numa călduț, îi unje. Când te opărești cu apă clocotită să pune repide oțăt, nu să mai beșică[80]

Dureri de gât

Când eram mnici și ne dure gâtu ne pune mama frunză de curechi presată aşe cu sucitoarea în juru gâtului și ne lega cu on dos aşe să le țâie și să țână cald și ne trece durerea[81].

Când te dure gâtu, lua din Zâua Crucii pepine şi pune pă gât sau tărâţă de grău opărite[82].

Când ne dure gâtul ne puneu pă o coscă de mniere petrol și tăt sujem pă ie[83].

Când ne dure gâtu, făce ceai de muşeţăl şi înmoie o ştergură în ceaiu ala cald şi ni-l pune rotă pă lângă gât şi ne freca cu sare[84].

---

[73] Informator Socaciu Valeria, n. 1937, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2019
[74] Informator Petric Raveica, n, 1950, Rus, Sălaj, 2017
[75] Informator Rat Floare, n. 1932, Bobota, Sălaj, 2018
[76] Informator Martin Livia, n. 1947, Zimbor, Sălaj, 2018
[77] Informator Țârle Tatiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2022
[78] Informator Morlocan Viorica, n. 1947, Baica, Sălaj, 2020
[79] Informator Rusu Aurica, n. 1938, Răstolțu Deșert, Sălaj, 2018
[80] Informator Negrean Silvia, n. 1944, Sânmihaiu Almașului, Sălaj, 2019
[81] Informator Palcea Veronica, n. 1932, Sârbi, Sălaj, 2023
[82] Informator Borna Anica, n. 1939, Letca, Sălaj, 2016
[83] Informator Rusu Aurica, n. 1938, Răstolțu Deșert, Sălaj, 2018
[84] Informator Petric Raveica, n. 1950, Rus, Sălaj, 2016

Dacă te dure gâtu sau pieptu le pune sare caldă într-o trăistuţă, aşe la grumaz ori pă piept sau său de oaie[85].

Când te dure gâtu, să unje cu fotoghin, una două trece[86]

Când ne dure gâtu, făce ceai de muşeţăl şi înmoie o ştergură în ceaiu ala cald şi ni-l pune rotă pă lângă gât şi ne freca cu sare[87].

Pentru infecții (răni)

Pă rană, punem clisă fără sor şi ne legam să cocă iute şi când erau porodici punem porodică să să cocă şi lapte acru. Punem frunză de muşcată după ce să sparje şi rapiţă şi aşe trăje tăt de nu te mai dure[88]**.**

Dacă aveau infecţie la jejet, să înţâpau, băgau mâna în apă caldă sau spălau haine cu săpun de casă cu sodă caustică, drena tăt puroiu ala şi să trata, aşe-şi tratau rănile la mâni[89].

Când aveu ceva bubă ce să coce, cu puroi, de gândei că nu să mai tămăde, să pune măduvă de os de purcel afumat, dacă să coce on jejet, măduva ceie o pui acolo, aceie tămădeşte coptăturile[90].

Hemoroizi

Pântu hemoroizi erau bune florile bărbăteşti de nuc, alea care atârnă, ciucurii ceia. După ce să veştezăsc, ptică, să culejeu florile alea, le usca şi făce on ceai din ala şi stăteu cu fundu în ceaiu acela şi treceu hemoroizii, strânjeu vasăle de sânje şi durerea[91].

Febră- temperatură

Când aveu pruncii temperatură să puneu pere (cartofi) răzălite în tălpi[92].

Pântu temperatură să pune cartof în talpă şi să înghită usturoi sau apă stătută din casă cu must de pome[93].

Când aveu febră, îl învălem în cârpă moietă în lapte dulce[94].

Arsuri

Când eram fecioriţă m-am fript cu apă clocotită și mama m-o tămădit cu oloi de flore şi cu spic de tulhean, uscat mărunţât şi amestecat cu oloi şi m-o uns cu de ala și spumă de ou bătut mi-o pus tri zâle[95].

---

[85] Informator Druhora Ileana, n. 1941, Baica, Sălaj, 2019
[86] Informator Fărcaș Vilma, n. 1926, Cheud, Sălaj, 2011
[87] Informator Petric Raveica, n. 1950, Rus, Sălaj, 2016
[88]Informator Sava Borz, n. 1932, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[89] Informator Jula Reghina, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[90] Informator Morlocan Viorica, n. 1947, Baica, Sălaj, 2019
[91] Informator Jula Reghina, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[92] Informator Gudea Valera, n. 1931, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2018
[93] Informator Socaciu Valeria, n. 1937, Meseșenii de Sus, Sălaj,
[94] Informator Satmari Maria, n. 1945, Sașa, Sălaj, 2016

Io am fost arsă când am fost mnică, de tri ani cu aburi de fasole hierbinte şi o mărs în pădure şi o adus ulm, şi mi-o făcut ceai şi m-o tăt uns cu zamă de aceie şi m-am vindecat[96]

Ciroză – icter

Era on lemn la Surduc pântu gălbânare, îi on lemn cu spini ca şi aghireşu, numa acolo ieste şi la Turbuţa. În Surduc tare mulţi o vinit după el şi l-o dus, din tătă ţara vineu, îi bun pântu gălbânare şi ciroză. Să face ceai din scorţă, să dubdeşte scoarţa deasupra şi apoi ceielaltă scorţă din tulpină, îi galbână tare, îi amar. Ala creşte în păşune[97].

Scurgeri menstruale

Avem aşe scurjeri ca laptile, nu avem chiloţi atunci, polile erau numa scorţă şi am slăbdit mult. Mi-o făcut maica ceva ceai din buruieni. Din tri fraţi, din patru fraţi şi din sânzâiene albe o făcut o jumătate de literă de ceai şi o jumătate de literă de vin şi jumătate de lităr de miere de stup le-o amestecat tăte înt-o covată de lemn nefolosâtă şi să beu câte on păhărel în tătă demineaţa pă inima golă. Mi-o făcut şi până-i lume n-am mai avut. Nu erau medicamente şi leacuri [98].

Cataractă

La mama me, când am fost io de 15 ai i-o zburat o sămânţă de costreie în ochi şi i s-o făcut cataractă, o dure tare rău, n-o vrut să margă la doctor. Atâta i s-o făcut de grosă albeaţa ceie acolo până când nu şi-o mai putut închide ochiu. O femeie o zâs cătă maica: nu te năcăji că ţi-a face mama leacu cu o rădită albă şi câteva cuburi de zahăr, coşte de miere. I-o tăiet on capac, o scobit înăuntru şi o pus zahăru acela acole şi capacu l-o pus înapoi. O învârtit ridichea într-o cârpă albă curată şi apoi o pus on batic negru şi păstă batic o pus obdială şi o băgat în pământ de astăzi până mâni. În ceie zî m-am dus cu o sticluţă mnică şi apa ceie din ie o pus în sticlă şi o zâs să-i pui 2,3 pticuri în uăti. I-am pus, după on ptic de vreme o zâs, ne mai pune-mi că mă îngăduieşte durerea ceie mare. Iară i-am mai pus că o zâs că aşe o linişteste de numa. Aşe i s-o rupt crusta ceie şi i-o curs tăt tăt din uăti de n-o rămas mnică numa pă pupticu ala mnic cât o sămânţă de cânepă. Şi, dacă i-am mai pus i s-o dus şi de acolo şi i s-o făcut ochiu curat[99].

---

[95] Informator Criste Anica, n. 1926, Adalin, Sălaj, 2019
[96] Informator Martin Livia, n. 1947, Zimbor, Sălaj, 2019
[97] Informator Fărcaș Nicolae, n. 1943, Brâglez, Sălaj, 2020
[98] Informator Negrean Silvia, n. 1944, Sânmihaiu Almașului, Sălaj, 2019
[99] Informator Bumbaș Maria, n. 1939, Noțig, Sălaj, 2018

Plante și buruieni de leac pentru oameni și animale

Mătrăgună

Mătrăguna crește în pădure, îi rădăcină, o-am tăiet și o-am băgat în iagă cu alocol, aceie îi bună pântu reumatism, mai bună decât tăte medicamentile. Mă frec cu ie pă pticiore[100].

Spânzul – pentru infecții la animale

Forte mult să folose atunci spânzu la orice infecţie la animale. Când era animalu bolnav, băga câte o rădăcină de spânz şi tătă infecţia ceie o trăje afară şi de multe ori pica şi rămâne aşe o bortă la animal[101].

Spânzu să folose la tratarea infecţiilor la animale, bolă de spânz, să rupe o codiţă de spânz şi să făce o gaură în muşchi, în şold la animal şi să băga acolo. Cât stăte acolo să făce o infecţie mare, să aduna, culeje aolo puroiu, colecta tăţi microbii din organism şi apoi pica jos scorţa ceie cu tătu şi să vindeca animalu[102].

La armorar la vaci la ujer sau când nu mânca vaca sau le dure piciorile le trăje spânz. Armoraru să făce primăvara, Tăie on dărab de spânz, îl lăsa să să uşte, ave o rădăcină subţâre ca sârma şi îl împlânta la vacă în şold la pticior, ala era leacu la vaci şi la porci. Îi băga în ureche şi îi ptica urechea jumătate. Armoraru era bola şi spânzu era leacu[103].

Spânz, subţâre aşe ca beţâşorile le punem la uscat şi când era porcu beteag, găurem
cu sula în porc şi băga găteju ala de spânz acolo. Să umfla şi rămâne acolo o gaură mare acole
şi dacă să umfla porcu zâce că s-o tămădit.[104].

Iarba lui Tahin

Pui rădăcină de iarba lui Tahin, miere de albină şi să învăleşte înt-o haină neagră şi trebe să steie la întuneric 5 zâle. Să ie câte o linguriţă demineaţa, la amniaz şi sara, pântu tăte bolile îi bun: pântu reumatism, pântu plămâni, pântu inimă...[105].

---

[100] Informator Brisc Veronica, n. 1944, Subcetate, Sălaj, 2021
[101] Informator Țârle Tatiana, n. 1948, Sâg, Sălaj, 2022
[102] Informator Jula Reghina, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[103] Informator Sava Borz, n. 1932, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2016
[104] Informator Dumitraș Onița, n. 1933, Ugruțiu, Sălaj, 2021
[105] Informator Pop Veronica, n. 1933, Bălan, Sălaj, 2021

Măciesă, potrocea și romoniță

Măciesăle îs bune de inimă, potroceaua îi bună la stomac. Romoniţă îi zâce la muşeţel, când te dureu dinţii, ţânei în gură[106].

S-a acordat întotdeauna un deosebit interes studiului plantelor utilizate în medicina populară românească în scopul verificării însuşirilor curative semnalate de popor de-a lungul timpului şi adaptării acestor plante în terapeutică. La începuturile ei, medicina ştiinţifică s-a desprins din experienţa medicinii empirice, ulterior îmbogăţindu-se din aportul experienţei oamenilor simpli puşi faţă în faţă cu pericolul deteriorării sănătăţii. Astfel ea a continuat să se îmbine cu medicina populară, şi viceversa, astfel ca leacurile populare au de cele mai multe ori o bază ştiinţifică, după cum reiese de exemplu în cazul poporului român care ştiau de beneficiile usturoiului în tratarea ameţelilor şi ameliorarea digestiei, fapt dovedit mai târziu de ştiinţă care atestă că în usturoi sunt într-adevăr anumite substanţe care ajuta la îmbunătăţirea circulaţiei sângelui şi au efect de nimicire a microbilor.

BIBLIOGRAFIE

BOLOGA, Valeriu, *Despre vrăji, doftoroaie și leacuri băbești.* Editura Societății pentru răspândirea științei și culturii, București, 1961

BURGHELE, Camelia, *În numele magiei terapeutice,* Editura Limes, Zalău, 2000

BURGHELE, Camelia, *Studii de antropologie a sănătății,* Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2014

PAVELESCU, Gheorghe, *Magia la români,* Editura Minerva, București, 1998

ROSETTI, Alexandru, *Limba descântecelor românești,* București, 1975

TOȘA, IOAN, *Cunoștințe despre arbori și plante și utilizarea lor în satul românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea,* în AMET, Satul tradițional de ieri, de azi și de mâine, Editura ALMA MATER, 80, 1922-2002

[106] Informator Roșan Floare, n. 1946, Cosniciu de Sus, Sălaj

Cununi de usturoi și ceapă

Lemn de gălbânare

Frunza tăieturii

Coarne

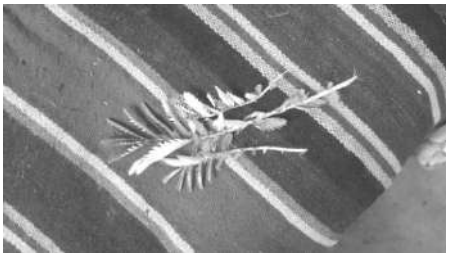

Buruiană pentru diaree

Sânziene

Mentă

Prune bistriță

Socaciu Valeria

Simbolul șarpelui în ornamentica porților maramureșene din Valea Stejarului

muzeograf I A dr. Sorin-Alin KOSINSZKI,
muzeograf I A Nicoleta NEMEȘ,
Muzeul Maramureșan
Sighetu Marmației
director dr. Petru Daniel MĂRAN,
Centrul Național de Informare și Promovare Turistică
Sighetu Marmației

Abstract

This study explores the significance and importance of the snake symbol in Romanian ethnography, with a focus on the Maramureș tradition of carving this symbol on certain gates in the village of Valea Stejarului. Through the author's fieldwork and the analysis of various bibliographic sources, including specialized works and anthropological research, the article examines the ethno-cultural, mythological, and social interpretations of the snake symbol in these contexts. Thus, a complex image emerges of how this symbol has evolved and has been understood in Romanian ethnography and culture, particularly in the Maramureș region.

Cuvinte cheie: simbolism, șarpe, porți, lemn, Valea Stejarului, Maramureș

Introducere

Simbolurile au jucat întotdeauna un rol esențial în exprimarea culturii și identității unei comunități. În etnografia românească, simbolistica șarpelui a fost o temă fascinantă și enigmatică, care a captivat atenția cercetătorilor de-a lungul timpului. Acest articol explorează semnificația adâncă a simbolului șarpelui în contextul etnografic românesc, concentrându-se pe tradiția din Maramureș, cu o indicație specifică pe localitatea Valea Stejarului, din cadrul comunei Vadu Izei, lângă municipiul Sighetu Marmației, unde în cursul unei cercetări de teren, au fost observate aceste simboluri serpentiforme sculptate pe stâlpii unor porți. O motivație a inițierii acestui studiu o poate constitui faptul că simbolul șarpelui este mai rar întâlnit pe ornamentica porților din Maramureș, suscitând astfel un interes crescut din

partea cercetătorului. Demersul prezentat în această lucrare nu este unul exhaustiv și este perfectibil.

Metode și mijloace de cercetare

În cadrul acestei succinte cercetări s-au folosit ca metode de lucru: studiul bibliografic, investigația/vizita în teren, observația, analiza, sinteza și comparația.

Metodele sus-menționate au fost implementate prin intermediul următoarelor mijloace de cercetare, care au servit drept unelte de lucru: fotografierea, geo-locația prin intermediul receptorului GPS din telefonul mobil smart, și aplicația ArcGIS Survey123, în care au fost completate fișe individuale la fiecare poartă studiată.

Context cultural și mitologic

Șarpele în simbolistica orientală

În India, șerpii sunt veneraţi în timpul lunii sfinte Śrāvaṇa. Șerpii sau cobrele sunt hrăniţi cu lapte, și este interzis să se omoare șarpele în acea lună. Naga sunt spiritele-șarpe care locuiesc în lumea de dincolo. Ei au origini în cultele străvechi ale șerpilor din India, care datează probabil încă din civilizațiile timpurii ale văii Indus. În multe cântece, mituri și legende atât în India, cât și în alte părți, șarpele, sau „serpent” – ul simbolizează sufletul sau esența vieții.

Șarpele în simbolistica creștină

Șarpele în simbolistica creștină preia practic relatările despre șarpe din tradiția iudaică a Vechiului Testament. În toată Biblia, simbolul șarpelui sau șarpele înseamnă Diavolul sau Satana, care duce lumea întreagă în rătăcire. Prin urmare, atunci când un om sau o națiune este numit șarpe, înseamnă că intențiile lui sunt rele. Arta egipteană prezintă șerpi sub formă de coafuri, statui, pe urne și în ceramica. Când copiii lui Israel erau în pustie, s-au confruntat cu șerpi veninoși și au murit în urma mușcăturilor lor. După ce i-au cerut lui Moise să-i salveze, Dumnezeu le-a spus să pună un șarpe pe un băț, astfel încât oricine care era mușcat putea să se uite la el și să trăiască.[1] Această putere de vindecare a devenit simbolul medicinei - Caduceul - care este o combinație de imagini grecești, ebraice și egiptene, iar în Vechiul

[1]Biblia, Vechiul Testament, Numeri 21:8-9,
sursa: https://www.bible.com/ro/bible/191/NUM.21.VDC, accesat la data de 5.11.2023

Testament, șarpele este blamat pentru că a ispitit-o pe Eva să aleagă fructul interzis.[2]

Șarpele în simbolistica celtică

În literatura irlandeză timpurie există legende care leagă șerpii de comori, în ciuda absenței acestor reptile în Irlanda. În multe mituri celtice străvechi, se spune că dragonii uciși de zei erau monștri marini. Dragonul ucis de Perseus era o creatură marină, și în literatura celtică se spune că Sfântul Patrick a alungat toți șerpii din Irlanda, dar a lăsat „peists" (paraziți și termen general pentru șerpi), poruncindu-le să rămână în peșteri. Reprezentarea timpurie a șerpilor era sub forma unor linii în zig-zag și se vedea în cele mai vechi dovezi pe vasele din perioada Hallstatt.

În simbolistica celtică, șerpii nu sunt văzuți ca o specie de animal, ci ca un simbol multi-fațetat care reprezintă ideea procesului de creație, de aici și abilitatea lor de a-și schimba pielea simbolizează renașterea.

Șerpii reprezintă organul reproducător masculin și produc, de asemenea, o mare cantitate de urmași. Ca rezultat, ei simbolizează fertilitatea. Veninul lor este mortal, dar poate să stea și ca un simbol al vindecării, la fel ca saliva și respirația unui câine. Șerpii pot să însărcineze femeile atunci când acestea înghit un șarpe sub forma unui vierme și sunt asociați cu un cult al apei. Șarpele reprezintă și protecția, așa cum se vede în povestea lui Conchobar, unde el ține viermii care îl însărcinează pe mama lui. Strâns legată de aceasta este și rolul șarpelui ca păzitor.[3]

Șarpele în simbolistica românească și maramureșeană

Șarpele a fost un simbol bogat și complex în cultura românească, adesea asimilat cu dualitatea și transformarea. În mitologia românească, șarpele a fost perceput ca un intermediar între lumea terestră și cea spirituală, având roluri variate, de la protector al fecundității pământului până la înfățișarea forțelor întunericului. În Maramureș, această dualitate a fost amplificată de tradițiile specifice regiunii, în care simbolul șarpelui a fost asociat atât cu fertilitatea cât și cu avertismentul împotriva pericolelor.

Un aspect semnificativ al simbolismului șarpelui este legat de capacitatea sa de a-și schimba pielea, reprezentând astfel înnoirea și transformarea. În Maramureș, aceasta poate fi văzută ca o reflectare a ciclurilor naturii și a nevoii de adaptare la schimbare.

---

[2] H. B. Werness, *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art* - Continuum International Publishing Group (January 1, 2007)

[3] Sabine Heinz, *Celtic Symbols*, Sterling (April 1, 2008)

În multe culturi, șarpele este asociat cu cunoașterea și înțelepciunea. În Maramureș, acest aspect poate fi observat în poveștile și miturile locale care atribuie șarpelui un rol de ghid spiritual sau un purtător al înțelepciunii tradiționale.

În credința populară românească, dar și cea maramureșeană, șarpele este privit ca o entitate ocrotitoare, și astfel imaginea lui a fost cioplită în ornamentica porților sau pe decorațiunile exterioare ale caselor. [4]

Mărgeaua de zerme (șarpe)

Există câteva regionalisme în Maramureș pentru a denumi acest animal apod și târâtor, ce poartă denumirea generică de șarpe, și anume: *zerme* sau *gândac*, această denumire din urmă fiind folosită în localitatea Săpânța.

În cadrul zonei etnografice Maramureș, nu doar șarpele casei în sinea lui devine element mitic protector al gospodăriei și ai ocupanților ei, cât și un produs al acestora: mărgeaua, cu denumire specifică *mărgeaua de zerme.*

„Mărgea de zerme” din patrimoniul Muzeului Maramureșan

În credința populară din Maramureș, mărgeaua de zerme este o piatră, un nestemat rar, care este produs de către șerpi atunci când se împreunează primăvara. Ea este purtată apoi toată vara în vârful cozii, până la data de 14 septembrie când creștinătatea ortodoxă sărbătorește Ziua Crucii, dată care mai este denumită în popor și Ziua Șarpelui, o zi ce marchează acel moment din calendarul agrar românesc, când insectele nezburătoare precum și reptilele intră în pământ până primăvara, la data 17 martie[5]. În această zi

[4] Pamfil Bilțiu, *Studii de Etnologie Românească*, vol. III, Baia Mare, Editura EUROTIP, 2012, p. 45.

[5] https://cimec.ro/etnografie2/sarbatori-si-obiceiuri-traditionale/sarbatori-si-obiceiuri-de-toamna/septembrie/ziua-crucii-carstovul-viilor-ziua-sarpelui/, accesat la data de 15.10.2023

șerpii, înainte de a intra în pământ pentru hibernare, se ”leapădă” de această piatră, care rămâne pierdută de pământ. Persoana care găsește mărgeaua de zerme, o folosește la descântece, pentru a vindeca diverse afecțiuni, mărgeaua devenind astfel un nestemat teluric cu capacități apotropaice curative foarte mari.

Analiza porților studiate

În cadrul deplasărilor din teren am identificat trei porți tradiționale din lemn, cu vechimi diferite, din totalul de 13 porți care există în localitatea Valea Stejarului.Ne vom focaliza cu descrierea doar pe cele trei porți care au sculptate pe ele simbolul șarpelui. Localizarea spațială a porților s-a făcut prin intermediul GPS ului din telefon, toate datele fiind colectate în teren cu aplicația ArcGIS Survey123, în care a fost structurat un chestionar aparte pentru colectarea datelor legate de porțile tradiționale din Maramureș.

Poartă Valea Stejarului, anul 1975 – este o poartă construită pe 5 stâlpi, (Fig. 1) are o stare de conservare foarte bună, esența de lemn din care este construită este stejarul. Motivele incizate/sculptate pe poartă sunt: funia răsucită, dintele de lup, ghinul, pomul vieții traco-dacic - bradul/molidul, rozeta, furca cu trei brațe, diverse motive geometrice (rombul), șarpele (Fig. 3), și stindardul de luptă dacic, balaurul sau *draconul* cu cap de lup și trunchi de șarpe (Fig. 4). *Draconul* reflectă conștiința oamenilor locului, a meșterilor populari, privind originile dacice ale românilor care trăiesc pe aceste meleaguri, în apropiere, pe dealul Cetățeaua, pe drumul dintre Oncești și Valea Stejarului, fiind atestate urme de locuire dacice (colibe și ceramică) datate la cumpăna dintre cele două ere (sec. I î.e.n.-sec. I e.n).[6] Inscripții: anul construcției 1975, și inițialele TG. Inscripțiile sunt dispuse simetric pe chitușii portiței și sunt împărțite în două grupuri, astfel: 1T9 și 7G5, inițialele fiind intercalate între cifrele care atestă anul construcției.(Fig. 2) Șerpii sunt sculptați la baza celor doi stâlpi din față și sunt reprezentați îngemănați (câte doi), cu capetele către exteriorul stâlpilor, deci în total patru șerpi, câte doi la baza fiecărui stâlp frontal.

[6]Daicoviciu et al. 1965, p.24

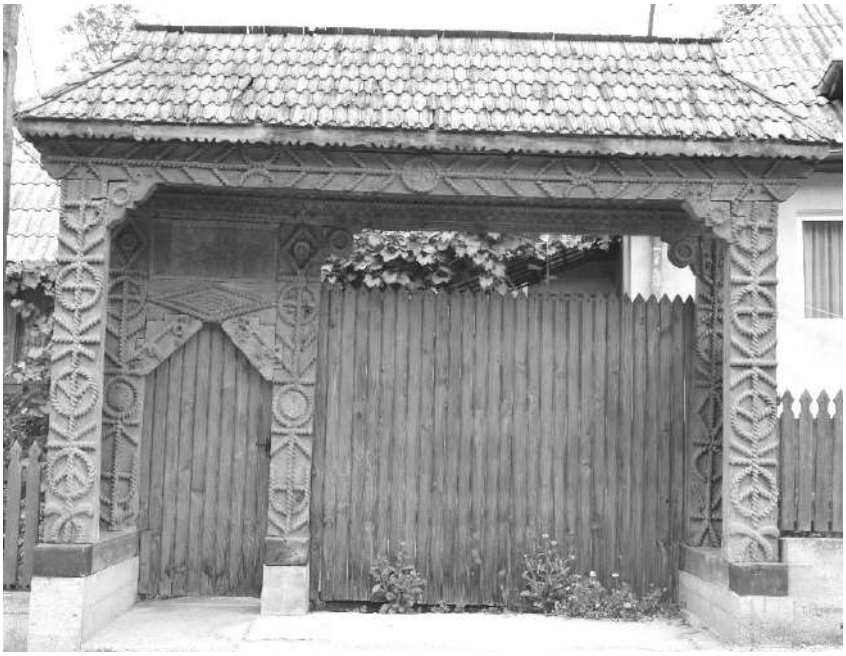

Fig. 1 – Poarta, vedere de ansamblu

Fig. 2 – Detaliu chituși portiță privind anul construcției

Fig. 3 – Detaliu ornamentică cu șerpi

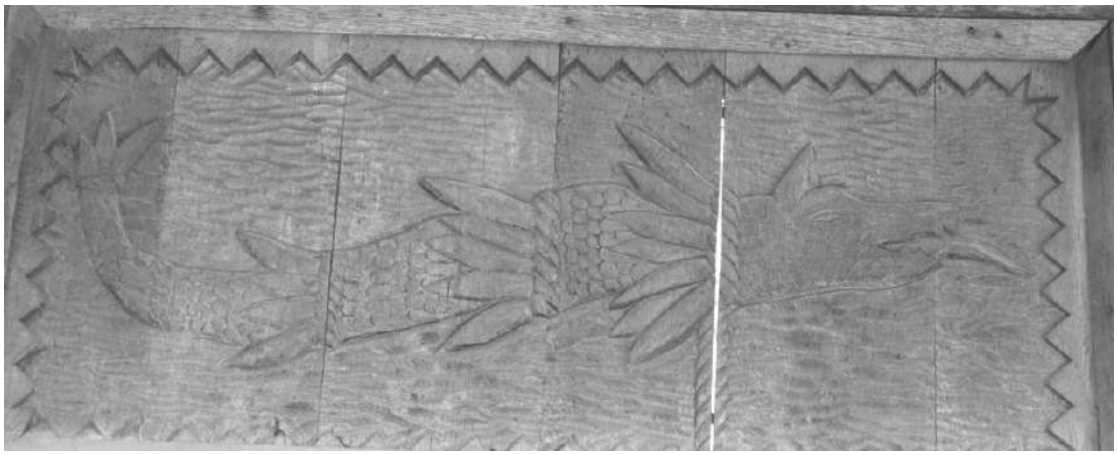

Fig. 4 – Detaliu ornamentică cu stindardul de luptă dacic – **draconul (dracones)**

Fig. 5 – Harta localizării porții, în cadrul satului Valea Stejarului

Este o poartă foarte frumoasă, cu elemente specifice Maramureșului istoric, unde, la baza ei străjuiesc șerpii îngemănați, care transmit un puternic semnal de protectori ai casei, ai gospodăriei respective. Șerpii au prevăzuți solzi, gură și ochi ca și detalii de sculptare.

Poartă Valea Stejarului, anul 1982 – este situată la nr. de casă 192, este o poartă construită pe 5 stâlpi (Fig. 6), are o stare de conservare mediocră (acoperișul degradat precum și unii stâlpi la bază). Esența de lemn din care este construită poarta este stejarul. Motivele incizate/sculptate pe poartă sunt: funia răsucită, ghinul, pomul vieții traco-dacic - bradul/molidul, motive zoomorfe, rozeta, motive astrale, motivul șarpelui (Fig. 8). Inscripții: anul construcției 1982 și numele proprietarului MIHNEA PETRU (pe chitușii și pragul de sus al portiței - Fig. 7). Șerpii sunt sculptați la baza celor doi stâlpi ai portiței și sunt reprezentați îngemănați (câte doi), cu capetele orientate către interiorul stâlpilor, deci în total patru șerpi, câte doi la baza fiecărui stâlp menționat. Șerpii au prevăzuți solzi, gură și ochi ca și detalii de sculptare (Fig. 8)

Fig. 6 – Poarta, vedere de ansamblu

Fig. 7 – Detaliu, pragul de sus și chituții portiței cu inscripția datării și numele proprietarului

Fig. 8 – Detaliu, ornamentică cu șerpi

Fig. 9 – Harta localizării porții, în cadrul satului Valea Stejarului

Poartă Valea Stejarului, anul 1983 – este o poartă construită pe 5 stâlpi (Fig. 10). Are o stare de conservare foarte bună. Esența de lemn din care este construită poarta este stejarul. Motivele incizate/sculptate pe poartă sunt: dintele de lup, pomul vieții traco-dacic - bradul/molidul, motive fitomorfe, rozeta, motive geometrice (rombul), funia răsucită și motivul șarpelui (Fig. 12). Poarta este acoperită cu draniță. Pe pragul de sus al portiței apar inițialele A. G., iar pe stâlpii portiței, central, anul 1983 (Fig. 11). Aripile porții au traforate în partea superioară diferite motive fitomorfe. Pe pragul porții, deasupra portiței apare soarele antropomorfizat. Pe stâlpul interior din dreapta, la baza stâlpului, este un șarpe încolăcit pe pomul vieții. Aripile porții se termină în registrul superior cu soarele traforat pe fiecare aripă, sub forma unui semicerc zimțat. Șarpele are prevăzut cu solzi, ochi, gură și limba scoasă, ca și detalii de sculptare (Fig. 12).

Fig. 10 – Poarta, vedere de ansamblu

Fig. 11 –Detaliu, pragul de sus și chitușii portiței cu inscripția datării și inițialele proprietarului

Fig. 12 – Detaliu, ornamentică cu șarpe

Fig. 13 – Harta localizării porții, în cadrul satului Valea Stejarului

Concluzii

Încheind, putem menționa faptul că simbolistica șarpelui în etnografia românească și tradiția maramureșeană rămâne un subiect complex și captivant. Prin explorarea semnificațiilor culturale, mitologice și sociale ale acestui simbol, putem înțelege mai bine profunzimea tradițiilor și a identității românești.

Șarpele, cu natura sa ambivalentă, reprezintă un echilibru între forțele opuse. În Maramureș, această dualitate poate fi legată de relația strânsă dintre om și natură, în care binele și răul coexistă.

Este esențial să continuăm cercetarea și studiul acestui simbol pentru a păstra vie bogăția culturală a zonei etnografice Maramureș, care este profund marcată și de patrimoniul imaterial, a cărui origini se pierd în negura vremurilor.

BIBLIOGRAFIE

BILȚIU, Pamfil, *Studii de Etnologie Românească, vol. III*, Baia Mare, Editura EUROTIP, 2012, p. 45.

DAICOVICIU, H.; BANDULA, O.; GLODARIU, I., *Cercetările de la Onceşti din Maramureş*, Studii şi Cercetări Maramureşene 1, Baia Mare, 1965.

HEINZ, Sabine, *Celtic Symbols*, Sterling (April 1, 2008)

OLTEANU, Antoaneta, *Calendarele poporului român*, Editura Paideia, București, 2001;

WERNESS, H. B., *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art* - Continuum International Publishing Group (January 1, 2007)
***Biblia, Vechiul Testament, Numeri 21:8-9, sursa: https://www.bible.com/ro/bible/191/NUM.21.VDC, accesat la data de 5.11.2023
https://cimec.ro/etnografie2/sarbatori-si-obiceiuri-traditionale/sarbatori-si-obiceiuri-de-toamna/septembrie/ziua-crucii-carstovul-viilor-ziua-sarpelui/, accesat la data de 15.10.2023

Zgarda de coral sau „zgarda scumpă”

prof. drd. Măriuca VERDEȘ - NEMEȘ
Colegiul Național Pedagogic „Regele Ferdinand” Sighetu Marmației

Podoabele purtate de femei în cadrul evenimentelor importante din viața lor le făceau să fie ,, văzute” în sat. Podoabele nu erau purtate în timpul postului. Această regulă nescrisă este bine înrădăcinată în mintea femeilor.

Se cunoaște din bătrâni cum că femeile purtau ca podoabă *zgarda*[1] de coral, fiind un simbol al bogăției.

Miri îmbrăcați tradițional din Deșești (Foto: arhivă personală)

Când se căsătoreau fetele unor familii mai înstărite, părinții plăteau pentru o „zgardă” de coral valoarea a două perechi de boi.

Fie că nunta era vara sau iarna, familiile instărite își îmbrăcau mireasa în haine tradiționale, noi, la confecționarea cărora contribuia și ea, mai adăugând zgarda de coral, *zgărdanul*[2] și guba cu bdițe, scoțând în evidență posibilitățile lor materiale. Numărul șirurilor din zgardă era de asemenea un alt element care simboliza bogăția, mândria, chiar competiția în societate.

Astăzi, această zgardă este pe cale de dispariție. Nu mai este purtată de mirese, și nici în cadrul altor evenimentelor importante, fiind găsită tot mai rar în casele maramureșencelor.

---

[1] Salbă.
[2] Bentință confecționată din mărgele

Această zgardă era dată mai departe de către mamă fetelor, pentru a o avea și ele în ziua nunții.

Povestesc locuitorii satelor cum veneau la poartă țiganii și în schimbul unei zgărzi de coral, le dădeau materiale de confecționat *sumne* [3]din păr, fiind considerate valoroase în prima parte a secolului al XX-lea. Femeile de pe Valea Cosăului își amintesc cum au fost ascunse zgărzile din coral. De pildă, o zgardă a fost pusă în fundația casei, o alta ascunsă în podul casei, dar de obicei ele erau date zestre din generație în generație. Așa se face că au ajuns până în zilele noastre.

Fată cu zgardă de coral
(Foto: arhivă personală)

Mărgelele sunt puse pe o ață tare, în ordine crescătoare, iar la sfârșit sunt legate.

Era o întrecere în a avea fiecare fată cât mai multe șire; se mai adăugau și monede de argint sau aur, mărgele îmbrăcate în aur, fiind o mare competiție între nemniși[4]. Dorința fetelor era să aibă cât mai multe șireaguri și să ajungă până la brâu. Uneori era introdusă și *mărgeaua de zerme.*

Mărgeaua de zerme[5]

Din spusele părinţilor, bunicilor şi străbunicilor, atunci când se împerechează *zermii*[6] primăvara, ei se rostogolesc formând o mingiuță, iar din salivele lor formează o bilă vișinie cu o gaură pe mijloc. Această împerechere a zermilor era văzută de oamenii care mergeau departe de casă cu animalele, cu copiii, pentru a-şi lucra pământurile ori pentru a aduna provizii pentru iarnă.

[3] Fuste.
[4] Nobili.
[5] Inf. Anuța Verdes din Deseşti, Maria Bârlea din Giulești, Birău' din Vale, Călinești.
[6] Șerpii.

În zona Maramureşului se spune că bila respectivă este aducătoare de noroc. Cu ea se spune că se făceau şi multe *bozgoane*[7]. Această bilă era folosită odinioară în apărarea vacilor sau oilor de pierderea laptelui; este posibil să mai fie și în prezent folosită în acest fel, de unele persoane. De asemenea se spune că nu este bine să te uiţi prin ea dacă îţi este arătată de altă persoană, deoarece aduce moartea.

Bila de „zerme”

Bila de zerme era purtată fie la gâtul femeilor, fie în sân să nu fie văzută, fie se punea în zgarda de coral, specifică zonei Maramureşului Istoric. Este considerată un obiect cu puteri magice de care pruncii nu au voie să se atingă.

[7] Vrăji.

Satul românesc din Țara Crișurilor
de la esența spiritului la drama pierderii identității

CS I Vasile TODINCA,
muzeograf IA Maria Flavia POP,
Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
conf. univ. dr. MIHĂILĂ ȘTEFAN
Universitatea din Oradea

Abstract

This study is the effect of some researches undertaken in the contemporary universe in the Criș County village, a place which had been submissived, during the last decades, to some mutations within all the levels of the society. It could be noted that, in comparison with the traditional village, endless changes occur, that these changes are completely foreign and unknown to the every day life of the romanian peasant. Through our investigations, we tried to point out only some of the main disorders which supervine to a situation of „illness", with important social changes. This situation has led the village to depression, discouragement and despair.

Keywords: village, mutations, despair, malignant changes

Satul tradițional a rămas în viziunea cercetătorilor, indiferent că sunt etnografi, geografi, lingviști sau sociologi un loc în care omul și natura trăiesc în deplină armonie. Acesta, a reprezentat vatra făuririi identităţii noastre naţionale, locul în care s-au plămădit obiceiurile, cântecele, doinele, bocetele, descântecele, strigăturile, dansurile, costumele, meșteșugurile și câte altele, fenomene, care ne-au definit și statornicit ca naţiune în acest spațiu mioritic. În lumea satului, zilele senine de vară, erau brăzdate de trilurile ciocârliei, din care s-au înfiripat trăirile sufletești ale țăranului, precum și frumoasele hore ale satului cu strigături și cântece de petrecere. Aici, pe acest „picior de plai", s-a născut mitul „Mioriţei", acel „princeps axiologic" inestimabil produs pe care Nichita Stănescu îl numea „imnul naţiei române".

Universul satului tradițional are zilele interminabile şi trudnicia ţăranului nesfârşită, nu se termină un lucru până începe altul. Grijile şi preocupările erau aşa de multe şi de diverse, încât ele au format deprinderi, comportamente şi trăiri care au devenit mod de viaţă. În satul prunciei,

preocupările zilnice cultivarea pământului şi creşterea animalelor erau definitorii în formarea caracterului uman, a afecţiunii, dragostei şi respectului faţă de tot ce este viu (plantă sau animal), faţă de natura înconjurătoare faţă de tradiții, biserică și de cosmos. Ţăranul își îngrijea pământul, pomii şi animalele precum îşi îngrijeşte pruncii. Pentru el toate acestea aveau o sfințenie aparte creând în sufletul lui stări afective profunde care-l face mai bun, mai iubitor, mai uman comparativ cu cei care trăiesc aproape de mirosul asfaltului. Farmecul naturii, nevoințele zilnice și dragostea față de pământ au generat climatul statorniciei și frumuseţea comportamentală a săteanului, care a creat sub inspirația divină o salbă de nestemate ale culturii populare.

Pe uliţele satului tradițional se auzea din când în când un fluierat sau un cântat de fecior, comportament ce nu putea fi considerat ieşit din comun, el reprezentând o stare de normalitate. La oraş trecătorii te-ar fi taxat considerându-te un personaj pitoresc cu un comportament deviant. Sigur, ne punem întrebarea, cum să se bucure orășanul când sufletul lui este torturat din toate părţile de factorii poluanți ai aglomeraţiei urbane, de disconfortul stradal, de agresivitatea verbală etc.

***

Aşa cum *comunismul* a fost un *sistem utopic,* îndreptat cu înverşunare împotriva sătenilor, prin deposedarea acestora de pământ şi prin strămutarea lor forţată la oraş, pentru a fi transformaţi în *unităţi de producţie*, adică în ceva cu totul străin firii lor, iar cei care s-au împotrivit au fost aruncaţi în puşcării sau decimați, *capitalismul* (neoliberal/corporatist) face, în esenţă, exact acelaşi lucru, doar că totul e ambalat în *iluzia libertăţii*.

În loc să li se creeze condiţiile necesare pentru a rămâne la vatra strămoşească şi a trăi cinstit din munca pământului, de care este organic legat, locuitorilor lumii satului, li s-a oferit, *darul libertăţii,* care a dus la depopularea satelor, emigrarea în masă în străinătate, sclavagizarea lor pe plantaţiile străinilor. Oare spre o astfel de *aspitație* s-a învrednicit ţăranul român? Cei care au rămas, sunt ţărani, care nu mai au şansa de a se întoarce la rădăcini şi a reface legăturile de comuniune distruse, aşa că „se adaptează” după cum cer „regulile” noului sistem. Aceste reguli – se contrapun cu totul *rânduielilor, materiale şi spirituale*, după care funcţiona lumea satului tradițional, iar pentru țăranul român, *rânduiala lui* izvorăşte, pe de o parte din *sfânta săracie*, la care a fost silit să se adape și din *înţelepciunea* de care a dat dovadă prin muca și creațiile lui.

Realitățile noului sistem sunt o rezultantă vectorială și pot fi asemănate cu *maladiile somatice*, identificate de veacuri, ca și cu cele

psihice, identificate mai recent, dar și cu cele de ordin superior, să le spunem ale *spiritului*. Acestea, în opinia noastră, nu au un sens morbid, patologic, ele nu invalidează nu provoacă un handicap, ci doar potențează devenirea ființării. Astfel, remarca Constantin Noica, „nici o nevroză nu poate explica deznădejdea Ecleziastului, sentimentul exilului pe pământ sau al alienării, plictisul metafizic ca și *sentimentul vidului* sau al absurdului, hipertrofia eului ca și refuzul a tot”[1]. Constantin Noica[2], a pus în lumină câteva din marile dereglări, adesea benefice, ale spiritului contemporan, dând nume stărilor şi demersurilor ca şi cum ar fi *maladii* (spiritul însuşi a fost denumit, uneori, o maladie a creaţiei, când nu s-a văzut gloria lui). Ei bine, o asemenea stare maladivă cu mari convulsii sociale, traversează și satul românesc în general, cel din Țara Crișurilor în mod special, stare ce a condus satul la îngrijorare și tristețe, în sensul de incapacitate de a-și construi un viitor”[3] la disperare, descurajare și implicit la *deznădejde.*

Situația actuală a satului românesc, poartă amprenta deznădejdii, a tristeții și a îngrijorării. El traversează o stare materială și de spirit proastă, care-l face să se simtă obosit, lipsit de energie, de speranță, de vlagă. În această stare nu-și poate savura momentele legate de activitățile ocupaționale și meșteșugărești de altădată, cele frumoase, romantice și pline de viață legate de sărbători, obiceiuri, hore, clăci, șezători etc. Astfel, satul contemporan se află în stadiul supraviețiurii, acționând din inerție sub zodia îmbătrânirii și a depopulărrii.

Studiul pe care-l propunem este rodul unor cercetări întreprinse în sate din Țara Crișurilor, sate aflate la linia de clivaj dintre *supraviețuire* și *speranță*. Starea crizială prin care trece satul contemporan se manifestă atât la nivel ocupațional cât și spiritual. Astăzi, „satul românesc este oarecum răstignit între idealizare nostalgică și abandonare practică, între identitate tradițională și supraviețuire precară”[4].

Stare actuală a satului românesc prezintă, în opinia noastră, anumite *dereglările maligne (procese patologice de natură gravă, care evoluează spre agravare)*, determinate de mutațiile survenite în ultimele decenii la diferite paliere ale acestuia (spiritual, social, ocupațional, habitațional, populațional, calitatea vieți etc). Aceste *dereglări* poartă amprenta unor

---

[1] Constantin Noica, *Cele șase maladii ale spiritului contemporan*, Editura Humanitas, p. 2.
[2] *Ibidem*, p. 3.
[3] Rollo May, *Descoperirea ființei. Fundamentele analizei existențiale*, Editura Trei, București, 2013, p. 37.
[4] Cuvântul Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, adresat cu prile-jul deschiderii Conferinței „Spațiul socio-economic rural. Identitate și unitate națională”, organizată de Academia de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești” din București (ASAS) și Patriarhia Română, la Palatul Patriarhiei, luni, 12 noiembrie 2018, Basilica, București, 2019, p. 6.

fenomene și fapte sociale cu care satul nu s-a mai confruntat în deluga lui existență. Astfel, sub *iluzia libertății*, țăranul român, a fost nevoit să-și abandoneze *rânduiala lui de veacuri* și să ia drumul pribegiei printre străini, lăsând în urma lui suferințe la care nici că se putea gândi vreodată. Au fost lasate *zălog uitării* instituții, care o dată erau repere ale lumii satului, ocupații, meșteșuguri, obiceiuri, creații materiale și spirituale după cum urmează:

- biserica și școala – instituții care încet își diluează activitatea,
- degradarea civică și morală – elemente nedorite, dar frecvente în lumea satului,
- îmbătrânirea și migrația sat - străinătate – fenomene ce nu pot fi stăvilite,
- agricultura și creșterea animalelor – în derivă,
- meșteșugurile tradiționale – pe cale de dispariție,
- ritualurile obiceiurilor de peste an și din ciclul „veacului de om” - golite de sens și semnificație,
- șezătorile, clăcile și hora satului – fără obiectul ființării.

În universal satului tradițional, membrii comunităţii se cunosc şi se respectă reciproc, se salută pe uliță, iar atunci când apare câte un străin este salutat cu respect, de parcă ar face parte din comunitate. Relaţiile dintre oameni sînt aşa de strânse, încât toţi par a fi neamuri, rude, parcă ar face parte dintr-o familie extinsă. La formarea şi consolidarea acestor stări un rol deosebit l-au avut *școala* şi *biserica*, instituţii indispensabile pentru satul românesc. În dascăl şi în preot şi-au pus speranţa și încrederea de-a lungul timpului truditorii pământului, făuritorii pâinii celei de toate zilele. Ei, popa şi dascălul, au fost cei care i-au unit prin Taina Cununiei, formând acea celulă de bază a societăţii, familia, le-au botezat pruncii în biserică şi în Dumnezeu, le-au îndrumat copiii pentru a ajunge „oameni mari” şi i-au reprezentat cu cinste, onoare şi demnitate în toate ocaziile când ţăranul a avut nevoie. Un sat fără biserică şi şcoală riscă să-şi pustiască sufletele, se alterează moral şi spiritual, aceastea ducând implicit la deteriorarea stării materiale a comunităţii.

În satul contemporan relaţia dintre *biserică* şi enoriaşi se poate spune că s-a diluat foarte mult, că românii participă la activitățile religioase organizate de biserică la marile prasnice de peste an, Crăciun, Paști, Rusalii și Sfântă Mărie, în rest bisericile sunt aproape pustii, doar câțiva bătrîni ce mai participă duminica sau în alte sărbători de peste an la Sfânta Liturghie. Aceste fapte pot fi puse pe seama mai multor factori: satul are la bază populația îmbătrânită sedentară locului; preotul satului nu mai locuiește la casa parohială a satului, ci într-un orășel apropiat unde și-a cumpărat aprtament și desfășoară și alte activități private, aducătoare de profit; tineretul este

canalizat spre alte puncte de distracție în zilele de duminică și sărbători religioase nu spre biserică, pleacă la munte, la picnic sau la ștranduri. Au fost depășite, în mare parte, contradicţiile dintre cultele religioase ortodox, greco-catolic și cele neoprotestante, fiecare ținându-și rânduielile cultului în biserici sau case de rugăciune separate.

Acestea sunt câteva caracteristici ale locului și rolului bisericii în comunitatea sătească contemporană. Nu acelaşi lucru se poate spune despre *învăţământul rural,* despre şcoala de la sat. În mare parte, instituţiile şcolare din mediul rural au dispărut încet dar sigur, prin comasare, pe de o parte, datorită scăderii numărului populației școlare iar pe de alta în numele eficientizării procesului instructiv-educativ, al reducerii cheltuielilor financiare, că în ultimii 20 de ani au avut loc atâtea reforme şi experimente, unul mai nefast decât altul. Astfel, s-a ajuns ca elevi din ciclul gimnazial să nu știe să scrie şi să citească, cu procente de promovabilitate la examenul de bacalaureat catastrofale, cu comportamente deviante şi dezinteresul total unor cadre didactice faţă de educaţie. Nu se poate face educaţie şi învăţământ performant cu cadre didactice a căror activitate şcolară este legată numai de ora de curs, care cunosc în sat doar uşa de intrare în şcoală şi maşinile și autobusele cu care fac naveta. Cadrul didactic trebuie să redevină sufletul satului românesc, să fie implicat în viaţa spirituală şi chiar materială a localităţii.

Alături de *biserică* și *școală*, instituții ale lumii satului aflate în declin, am mai putea aminti și altele care au suportat transformări, dar nu dintre cele mai fericite. Astfel, primăria, postul de poliție comunal, grădinița, școala primară, școala gimnazială, dispensarul uman și veterinar, biblioteca comunală, căminul cultural, oficiul poștal, magazinul sătesc (cooperativa) și bufetul sunt instituții care și-au pierdut din din rolul pe care îl aveau odinioară. Primăria de exemplu, răspunde onor, politicului și mai puțin nevoilor obștii. Odinioară la o primărie fincționau câte 3-4 angajați, astăzi o puzderie de oamnei care învârt hârtii și cam atâta. Posturile de poliție comunale au fost desființate pe motivul eficientizării activității poliție, dar eșecul se vede în numărul mare de fapte antisociale, care au loc zi de zi în mediul rural. Ruinarea căminelor culturale, a bibliotecilor comunale, dispariția posturilor de poliție, a dispensarelor veterinare, a școlilor primare, etc. Apariția centrelor medicale de permanență zonale, unde este greu de ajuns în caz de urgențe.

Din păcate, pentru locuitorii actuali ai satului contemporan, mai precis, pentru tineri, satul tradițional a rămas doar în planul amintirilor, şi nu un „centru existenţial, prelungit în mitologie şi metafizică”, cum magistral îl asemăna filosoful din Lancrăm. Câţi dintre cei ce populează acest univers mai percep copilăria „ca o unică poartă deschisă spre metafizică”, sau mai

trăiesc în „zariştea cosmică şi în conştiinţa unui destinat emanat de vejnicie”? Evident că sunt foarte puţini aceştia, sau chiar deloc. Satul românesc contemporan, devenind tot mai erodat şi vulnerabil, fiind condamnat tot mai mult unui destin istoric ireconciliabil. Într-un asemenea mediu social ostracizat este promovată şi întreţinută în tot mai mare măsură cultura violenţei, bazată pe agresivitate şi intoleranţă, culminând cu tot felul de fenomene delincvente (violuri, furturi, omucideri, suiciduri etc.), ce scot în evidenţă gradul de imoralitate la care s-a ajuns în prezent în acest spaţiu social, şi la care nici nu ne puteam gândi că se putea ajunge.

Cauzele care deremină aceste fenomene sunt multiple. Între acestea amintim:

1. rămânerea tinerilor, a căror părinți au luat drumul străinătății, în grija bunicilor sau a unor rude apropiate și care nu mai au un control asupra manifestărilor lor societale,
2. lipsa educaţiei civice, morale, religiose, şi nu în ultimă instanţă, a educaţiei în general, coroborate cu nivelul de cultură şi civilizaţie precar din cele mai multe sate româneşti,
3. lipsa locurilor de muncă, care limitează orizontul aspirațiilor acestor săteni, excluşi din punct de vedere social,
4. dependenţa celor mai mulți tineri și nu numai, de cei care le oferă un minim de existenţă, trăind la limita subzistenţei, unii ca zilieri, ajungând să fie dependenţi de orice resursă existenţială, care le este oferită de avuții satului şi ai societăţii,
5. vulnerabilitatea instituțiilor democratice populate cu personaje inculte, care au făcut școli „superioare” fără valoare și nu se pot legitima cu realizări profesionale personale.

Aceste cauze amplifică inegalitatea şi inechitatea socială, amplifică frustrările şi nemulţumirile, care devin cauze reale ale unor asemenea manifestări deviante şi delincvente. Faptele comise fiind o contra-reacţie la dezinteresul general al factorilor decizionali manifestat faţă de aceste comunităţi săteşti. Pentru asemenea indivizi frustraţi, satul a devenit un mediu ostil şi refractar, astfel fiind evidenţiate o serie de stări conflictuale interioare, pe fondul unui sine agresiv şi alterat de mediul în care supravieţuiesc aceştia.

Această stare situațională a deviat satul românesc de pe orbita valorilor tradiţionale, a echilibrului psihosocial şi a stabilităţii, înscriindu-l pe orbita instabilităţii şi degradării sale psihomorale şi psihocomportamentale. Pe acest fond al insecurităţii socio-afective şi economice, coroborat cu starea de sărăcie cronică, relativ mulţi membri ai comunităţilor rurale (pensionari, femei, șomeri, oameni excluşi din sfera şi activitatea ocupaţională, fie ea şi

specifică mediului rural), sunt deprinşi cu alte preocupări ce conduc spre asemenea fenomene delincvente, cum ar fi consumul de băuturi alcolice (fenomenul devenind o realitate mult mai vizibilă în acest mediu), precum şi alte deprinderi împrumutate din universul urban (dimineţile la cafea, ieşiri mondene zilnice sau la sfârşit de săptămână, etc.), care le-au înlocuit pe cele rurale, tradiţionale, convertind satul din toate punctele de vedere într-un mediu social situat la limita supravieţuirii. O asemenea situaţie evidenţiază starea precară la care au ajuns comunităţile sătești românești, mai ales acolo unde flagelul sărăciei, pe fondul crizei generalizate, cunoaşte praguri ce ating limita suportabilităţii, avertizând asupra necesităţii unor strategii şi politici economice şi sociale în măsură să scoată satul românesc din marasmul în care a căzut şi în care convieţuiesc cei mai mulţi locuitori din acest mediu social tot mai degradant sub raport moral, cultural şi spiritual.

Între schimbările aparute în ultimul timp în lumea satului românesc în general a celui din Țara Crișurilor în mod special, se numără și **îmbătrânirea populației**, fenomen datorat atât cauzelor biologice cât și celor de natură socio - economice. Prima cauză are în vedere populația vârsnică aflată la limita existenței, a asigurării mijloacelor de subzistență minimale în vederea unui trai de pe o zi pe alta. Cea de-a doua cauză se referă la scăderea numărului persoanelor care puteau să câștige pentru a se întreține, cu alte cuvinte a persoanelor active economic. Îmbătrânirea demografică este un proces în plină expansiune în lumea satului românesc. Există o tendinţă clară de creştere a numărului persoanelor vârstnice singure, în special femei. În marea majoritate a cazurilor, acestea situație constituie o problemă socială ce trebuie rezolvată și care nu trebuie să constituie amânări și tergiversări din partea fatorilor decizionali. Tendinţa de majorare a ponderii celor de vârsta a patra (80 de ani şi peste) este o realitate bine instalată şi se va amplifica și pe viitor. Mulţi dintre locuitorii satelor au luat calea străinătăţii pentru un trai mai bun, iar astăzi căsătorii aproape că nu se mai fac. În satul de altădată, fruntaş la natalitate, e sărbătoare când se naşte un copil. Am întâlnit situații când în sat au avut loc anual câte nouă botezuri şi câte şapte cununii, dar au venit, au botezat copii, s-au cununat şi-au plecat imediat în străinătate. Nici n-am putut să-i văd bine, să-i cunosc, cine, de unde-s, ne povestea cu resemnare un preot”. Putem afirma fără teama de a greși, că **îmbătrânirea** și **migrația** sunt dramele satului românesc contemporan, drame care vor duce la dispariția multora. Ca să înţelegem și mai bine ce implicaţii catastrofale are această migraţie pentru depopularea României, arătăm și următoarea situație: în Parohia Ortodoxă Română „Sfânta Cruce” din Torino au fost botezaţi 500 de copii români în anul 2008! Chiar nu-i de glumit, situația e dramatică.

Acestor situații li se alătură starea jalnică a **agriculturii.** Este suficient să te uiţi peste hotarul satelor, unde odinioară se cultivau cereale, cartofi,

porumb, etc şi să constaţi că o mare parte a acestuia este pustiu, în pârloagă. Pământul, cel chemat să hrănescă și să elimine starea de sărăcie acum suferă de nelucrare. De fapt, dezinteresul pornește de la factorii de decizie, care rămân pasivi la ce se întâmplă în universal satului românesc. Micilor fermieri, canalizați pe linia gestionării fondului funciar, atâta cât mai există, li se impune tot felul de măsuri de către UE, în și prin, care să cultive plante cu care satul nu a fost familiarizat. Mai mult, acestea (cătina, porumbul dulce, dovlecei, rapiță, afinul, nu mai vorbesc de pomi fructiferi, care necesită o serie de tratamente speciale),nu se pot aclimatiza zonei rurale unde sunt cultivate, provoacând pe de o parte un dezechilibru în ceea ce privește rotația culturilor, iar pe de alta generază degradarea solului și așa de o fertilitate scăzută în condițiile în care gunirea naturală este inexistentă, datorită scăderii drastice a numărului de animale. Trebuie amintit, ca după epuizarea finațării proiectelor din agricultură nu mai există continuitate în aplicarea acetsora, astfel terenurile, chiar și cele intrate în finanțare redevin prârloagă. Pentru a nu se pierde subvenția de la APIA terenuri, care odinioară erau arabile, sunt transformate în pășuni sau fânețe.

Scăderea drastică a **efecivelor de animale**, a dus la absența gunoirii tradiționale, iar terenurile cultivate nu mai produc tradiționalele produse agricole ale satului românesc sub acea etichetă „bio”. Fermierii care au accesat fonduri pentru creșterea animalelor prin diferite măsuri sunt puțini. Celor care sunt antrenați în asemenea activități li se impun tot felul de modalități de cheltuire a banilor și nu după necesitățile fermei. Ce animale și furaje să cumpere și de unde? Procurarea de rase de animale cu productivitate mare, riscă să nu se adapteze în zonele unde există aceste mici ferme.

Ce se poate observa de pe urma acestor proiecte zootehnice? În loc să asistăm la o creștere a efectivul de animale, se constată o scădere a acestuia. De ce? Proiectele prevăd creșterea producției zootehnice și a efecivelor de animale astfel încât măsurile să vină în **sprijinul fermelor mici** cu bani nerambursabili (submăsura 6.3). Concret micile ferme agricole vor putea primi o finanțare de 15 000 de euro fără contribuție proprie și cu 75 % din bani în avans pentru a-și dezvolta afacerea. Pentru aceasta trebuiesc îndeplinite o serie de condiții:

- să dețină teren agricol și să poată dovedi dreptul de proprietate sau folosință asupra acestuia,
- să fie înregistrați la Registrul comerțului ca PFA, ÎF, SRL sau alt tip de societate,
- să aibă vârsta de cel puțin 18 ani împliniți la depunerea cererii de finanțare,
- să aibă studii minime de 10 clase,

- în cadrul familiei doar un singur membru poate beneficia de acest ajutor nerambursabil.

De cele mai multe ori micii fermieri nu pot îndeplini aceste condiții, faptul datorându-se fărâmițării proprietății, foarte puține gospodării au în proprietate o suprafață de teren eligibilă pentru a putea accesa fonduri nerambursabile, efectivul de animale din gospodăriile fermierilor nu poate fi marit datorită suparfețelor mici pentru culturile agricole și de aici neputiința de a crește un număr mai mare de animale, prin care să poată demonstra mărirea fermei.

Pentru ca alinierea la standardele UE presupune dotari de top, există o serie de lucruri pe care orice întreprinzator trebuie sa le achiziționeze, dacă se dorește să transforme ferma vegetală sau de animale într-un business profitabil. Există și alte motive, dincolo de obligativitatea standardelor, pentru a dota corespunzator o fermă, conform tendințelor moderne. Tehnologiile noi, spre exemplu, pentru a asigura o productie mai bună, automatizarea proceselor contribuie de asemenea la un plus de eficiență, iar pe de altă parte se creează și un habitat confortabil pentru animale și condiții de muncă.

Sunt situații în care au avut loc investiții de acest gen, dar puține și la ora actuală, chiar nerentabile, având în vedere calitatea pământului. După terminarea finanțării proiectului acesta nu mai este continuat, iar când se vine la evaluare fermierii se împrumută cu animale de la unul la altul pentru a se constata creșterea fermei. Nu își pot permite să crească efectivul de animale conform proiectului întrucât folosesc banii din proiect pentru alte scopuri (achiziționarea de mașini de lux sau chiar a unor locuințe la oraș etc.).

Săteanul, omul de la țară, dezorientat și constrâns de evenimente, ajunge să-și construiască o psihologie de cârtiță, adoptând o stare apatică sau complexată, în care nu-l mai interesează decât să își primească pensia, renta pentru terenul arendat, alocația pentru copii sau ajutorul social, precum și ajutorul pe care îl trimit cei plecați la muncă în străinătate, rezumându-se la subzistenţa modestă şi devenind insensibil chiar și în fața unor cataclisme (inundații, alunecări de teren etc.). Această situație apare în lipsa unei strategii de dezvoltare a agriculturii, politicile agrare și programele de dezvoltare nu s-au realizat diferențiat zonal, pentru o mai bună integrare și stimulare a tuturor categoriilor de gospodării și exploatații agricole în realizarea producției, lăsând ca piaţa să rezolve totul prin favorizarea importurilor de produse agroalimentare.Având în vedere structura proprietății și a gospodăriilor, dar şi alţi factori precum dezindustrializarea, migrația tinerilor, lipsa dorinței de asociere pentru producere, procesare și comercializarea produselor, pe fondul îmbătrânirii populației şi acreşterii

numărului de pensionari şi asistați sociali, gospodăria țărănească este amenințată ca existență, multe sate fiind în curs de depopulare.În același timp, invazia agresivă a produselor alimentare din import reduce considerabil comercializarea produselor agricole ale micilor agricultori.

Am putea spune că universul satului din Țara Crișurilor dispune de o agricultură de supravieţuire şi se confruntă cu o criză economică de sub producție, fenomene care l-au înstrăinat pe ţăran de el însuşi, acesta având suferinţa dezrădăcinării, a emigrării afară, toate cu un efect toxic la nivelul identităţii şi mentalităţii lui.

Meștesugurile tradiționale, moștenire pe care ne-au lasat-o strabunii noștri, sunt pe cale de disparitie. Într-o epoca caracterizată de consumerism, unde totul e luat de-a gata, migala lucrului manual ne mai trezind nici o curiozitate. Meșterii populari nu au cui transmite mai departe tainele meseriei, învățate din tata-n fiu. Cu greu, muzeele etnografice, fundațiile culturale sau oameni de bine, care și-au dat seama că identitatea unui popor stă în valorile și tradțiile sale, încearcă să reabiliteze meșteșuguri, care în satul tradițional reprezentau repere pentru comunitate. Astfel, sunt organizate târguri ale meșterilor populari, la care participă bruma de *tezaure umane vii*, făcând cu greu față concurenței produselor artizanale, non tradiționale. Prelucrarea lemnului a fost o îndeletnicire de seamă a sătenilor, care își confecționau cozi pentru unelte, furci și greble din lemn, obiecte de uz casnic etc. Orice sat românesc își avea lemnarii, tâmplarii, dulgherii, și în unele situații dogarii săi, meserii transmise din tată-n fiu. Astazi, acele meserii nu se mai practică în Țara Crișurilor și nici atelierele nu au mai fost păstrate. Același lucru se poate spune și despre alte meșteșuguri precum: olăritul, sumănăritul, cojocăritul, fierăritul, opincăritul etc. Nu se mai știe azi de către multi locuitori ai locului, nici unde au locuit cândva acești meșteri ai satului și nici cu ce se ocupau.

Femeile satului tradițional știau să toarcă, să depene, să urzească și să stăpânească razboiul de țesut, din mainile lor ieșind lucruri fără aseamăn, fețe de masă, șterguri, straițe, saci cu vârste, ponevi etc. Astăzi toate sunt doar amintire, iar pentru tânăra generație, universul meșteșugurilor casnice, reprezintă povești, dar și acestea neconvingătoare.

Astăzi, se caută o reânvierea acestor tradiții prin recurgerea la tot felul de inovații. În primul rând, dacă ne referim la meșteșugurile casnice, nu mai avem de-a face cu pânza țesută în război, ci cu pânza industrială, pe care se coase diverse motive mai mult sau mai puțin tradiționale, mai mult *etno* (acestea sunt cerute de către artiști sau chiar de piață). Am descoperit o familie de tineri dornici de a continua meșteșugul olăritului în zonă, dar deocamdată bâjbâie întrucât nu au meșteri care să-i învețe tainele meseriei.

Produc la roata electrică a olarului și produse mai mult decoartive (artizanale) nu pentru uz gospodăresc.

Au fost lăsate uitării **ritualurile obiceiurilor sărbătorilor, fie de peste an, fie din ciclul familial.** La ceea ce asistăm astăzi se poate spune că sunt adevarate grotescuri golite de sens și semnificație. Dacă ar fi să ne referim azi la ritualurile sărbătorilor din ciclul „veacului de om" putem observa că acestea nu se mai cunosc, că orice ceremonie de botez, nuntă sau înmormântare au un tipic care nu are nimic de-a face cu tradiția. Rolul acestor ceremonii nu mai este de a respecta un ritual, da al duce la îndeplinire, ci de a forța timpul în trecerea lui în defavoarea a ceea ce am numi împlinirea întru ritual. Șezătorile, clăcile și horele satului tradițional constituiau prilej de socializare, întrajutorare și de petrecere a timpului în voie bună.

Șezătorile erau minunate ocazii de întâlnire între membrii comunității, fete și feciori, astfel, după intrarea în Postul Crăciunului, grupuri mici de fete sau femei se adunau la câte o gazdă, fiecare venind cu lucrul său: să toarcă fuioare sau să îndruge câlții. Se folosea furca simplă, iar mai târziu furca cu roată. Altele veneau pentru cusături sau croșetat cipcă. În serile lungi de iarnă (luni, miercuri și joi) lucrând împreună, timpul părea că treace mai repede, mai ales că la asemenea întruniri se povestea, se cânta, se spuneau glume și ghicitori. Era un adevărat cenaclu literar artistic unde se etalau valorile spirituale ale satului: cântece, descântece, întâmplări, basme, colinde etc. Era o formă de socializare, în cadrul căreia se învățau și se transmiteau numeroase creații folclorice. Șezătorile în care se adunau mai multe fete erau vizitate de feciorii satului, prilej pentru jocuri distractive, unele cu un pronunțat caracter erotic.

Claca a rămas una din formele de întrajutorare dintre semeni. Se organiza clacă de tors fuioare sau câlți pentru o femeie sau alta, care, din diverse pricini (de exemplu boală sau la cele bogate), nu putea să finalizeze un atare lucru.Claca de tors se putea desfășura în două variante: la casa gazdei, unde clăcașele torceau mai multe seri la rând până terminau lucrarea sau fiecare torcea acasă fuioarele, iar după terminare le ducea la gazdă,. la o dată stabilită de acesta. Se duceau la gazda clăcii, fie ghemele cu urzeală sau beteală sau fusele, care urmau a fi făcute gheme la casa acesteia. Se mai lucra în clacă la depănușatul știuleților de porumb, la seceriș, la unele lucrări de construcție. La șezători, gazdele serveau participanții cu boabe de porumb fiert și uneori cu „pancove". Unele clăci se încheiau cu petrecere, cu mâncare, băutură și joc.

Se petrecea cu joc la nunți, sărbători calendaristice și alte ocazii. Cadrul social cel mai adecvat jocului a fost fără îndoială hora satului, jocul de

duminică cu hidede. Se organiza de către feciorii satelor aproape în fiecare duminică, cu excepția perioadelor de post, după slujba de la biserică, după amiaza până seara. La hora satului, unde organizatorii se îngrijeau ca să prevină orice conflict, participau tineri, feciori și fete, dar și oameni căsătoriți. Intrarea în horă a tinerilor, chiar dacă nu avea un ritual aparte era precedată de exerciții de inițiere coregrafică, realizate cu discreție acasă, sub îndrumarea părinților sau fraților mai mari. Trecerea la condiția de fecior de însurat sau fată de măritat, prin intrarea în horă, nu se putea face oricum.Reuniunea membrilor comunității sătești la „hidede" avea, așadar, motivații sociale și spirituale. În cadrul ei se prefigurau inclusiv viitoarele cupluri nupțiale și se consolidau relațiile cuplurilor deja constituite. Pentru mulți, jocul însemna un act de purificare sufletească și de evadare din noianul grijilor unei săptămâni de lucru. Jocul presupune un limbaj complex, prin sincretismul figurilor coregrafice, melodiei și poeziei (strigătura). La „hidede" se venea în ținută de sărbătoare, fetele etalându-și cele mai frumoase poale și spăcele. La hora satului se joacă în perechi, un fecior cu o fată, dar sunt și situații când se bat pe picioare 2-3 feciori etalându-și calitățile de dansatori.

Tradiționalele șezători, clăci și hore ale satului, unde cântecele, jocurile și descântecele făceau casă bună, astăzi sunt luate în derâdere, considerându-se nepotrivite, demodate pentru aceste vremuri. Locul lor luându-l petrecerile private (majorate, diverse aniversări ocazionale desfășurate în restaurante, cluburi sau chiar cămine culturale), manelele, artiștii calificați „la apelul de seară", formațiile de muzică de petrecere cu nume de „banduri" (Tony, Luca, Alex, Răzvan, Focus etc.). Se poate observa că, satul a cedat în faţa influenţelor şi presiunilor urbane, înlocuind valorile tradiţionale rurale cu valori hibride urbane şi de împrumut.

Depăşind orice retorică cosmetizată, asemenea oricărui locuitor sau cetăţean, care s-a născut în acest mediu, ne punem întrebarea exclamativă, încotro se îndreaptă satul românesc?!, care este viitorul acestuia? Îngrijorarea este cu atât mai firească şi mai legitimă, cu cât se observă vulnerabilitatea acestui spaţiu social comunitar. Faptul se datorează excluderii lui din preocupările factorilor responsabili şi de decizie, atât la nivel național cât și la nivel local. Din nefericire, nici până azi nu există un program naţional, statal, guvernamental, care să reprezinte soluţii pe termen scurt, mediu şi lung pentru ceea ce înainte se numea înţelept şi angajant „*Chestiunea ţărănească*".

În loc de concluzie ne-am permite un avertisment pentru toți factorii decizionali salvarea satului românesc are la bază construcţia şi punerea în lucru a unui proiect naţional de anvergură, care să vizeze renaşterea şi

dezvoltarea acestuia la toate palierele sale de viaţă: economic, cultural - spiritual, politic şi social. Satul nu are nevoie de conferințe pe diverse teme, ci de o strategie concretă, aplicată acestei realități, de o implicare a tuturor factorilor, biserică, primării, consilii județene, AJOFM, Direcții județene agricole, DSP, etc.

Ce-i de facut?

Asigurarea trăiniciei, durabilității universului rural românesc necesită cooperarea unor mecanisme instituționale, care să-l scoată din acestă stare de criză. Așa cum am arătat și în cele de mai sus, criza prin care trece satul românesc, nu este exclusiv de natură economico-politico-administrativă sistemică, ci este şi o criză antropologică şi spirituală, care măreşte şi mai mult raza cercului vicios al risipei, al fricii, al consumismului, al egoismului şi al hedonismului dus la extrem. Iată, în opinia noastră, principalii actanți ai lumii satului, care trebuei să-și dea mâna la revitalizarea acestuia sub toate aspectele și la toate palierele..

Biserica, considerăm noi, că trebuie să aibă un mare rol în primeniraea vieții spirituale a satului contemporan. Ar trebui să-i revină misiunea de prevenire, vindecare şi formare morală a săteanului pentru a convieţui în societate ca un bun creştin și un bun cetățean, să ia atitudine împotriva individualismului modern, împotriva totalitarismului contemporan, autoritar şi tiranic, să apere şi să susţină demnitatea omului. Să fie o biserică de zi cu zi – nu numai de duminică sau de sărbătoare pentru oameni şi pentru societate, să le apere interesele spirituale, morale, sociale, economice, comunitare, materiale, toate în Duhul lui Hristos propoveduite de la om la om, în deplină libertate a conștiinței personale, deoarece Biserica nu dorește să transforme etica creştină în etică de economie politică. Morala socială a Bisericii Ortodoxe este o morală de comuniune, care se indentifică cu conţinutul ontologic al adevărului eclezial. Adevărul vieţii e comuniune în Hristos prin Duhul Sfânt.

Biserica poate ajuta în același timp și la dezvoltarea economică a societăţii, respectiv a lumii satului, deoarece investiţiile financiare presupun şi o investiţie etică în sensul creștin, întrucât această investiție bioetică, spirituală reprezintă garantul moral al unei economii autohtone sănătoase și durabile. Toate acestea în condițiile în care preotul satului să aibă stabilimentul în sat și nu la oraș navetând doar duminicile, la marile praznice și cu prilejul ocaziilor neprevăzute (înmormântări, botezuri și nunți).

Școala, o altă instituție, ce trebuie cooptată în acest algoritm al primenirii satului, a readucerii lui la ceea ce a fost cândva moral și spiritual. Menirea ei trebuie să fie, alături de biserică principalul motor al educării tinerilor de la sat în materie de morală, de conservare a tradițiilor, de

deschidere spre meserii de care satul duce lipsă, dar necesare acestuia (ingineri agricoli, zootehniști, horticoli, mecanici agricoli, dascăli etc). Modernizarea spațiului educațional prin : introducerea elementelor habitaționale în școală și în afara ei (introducerea apei curente în școli, modernizarea grupurilor sanitare și a bazelor sportive, aducerea cabinelor școlare la standardele zilelor noastre, dotarea sălilor de clasă și a laboratoarelor cu materile didactice și tehnică adecvate, dotarea bibliotecilor școlare cu apariții noi în format digital, calculatoare, imprimante etc.) Toate aceste dotări făcute în spiritul conectării la nou a elevilor de la sate, pentru ca aceștia să nu fie privați de oportunitățile lumii moderne. La toate aceste am adăuga un element prioritar ce ține de infrastructură : modernizarea drumurilor ce leagă satele de centrul de comună, precum și dotarea școlilor cu mijloace de transport destinate elevilor.

În concluzie, școala sătească trebuie să fie un element principal pentru cultivarea dorinței și a posibilității de a performa a noilor generații, pentru ca ele sî nu mai pornească în lupta competitivității cu deficiențe de cunoaștere, sociale sau tehnice.

Marile ocupațiile ale satului (agricultura și creșterea animalelor), trebuie revigorate și regândită eficientizarea lor. Prin studii pedologice (ale solului) se va derermina compoziția mineralogică a solului, astfel încât fiecare teren să fie cultivat cu ceea ce se pretează în funcție de amplasamentul acestuia, de compoziția lui, eliminându-se, astfel suprafețele necultivate aflate în pârloagă. În ceea ce privește zootehnia sunt necesare măsuri de amelioarare a raselor de animale (de lână, carne și lapte) și distribuirea lor pe localități în funcție de existența pășunilor și fânețelor. Se impune regândirea modului de administrare a gospodăriei sătești. Trebuie să facem diferența dintre fermă și gospodărie. Ferma are alte conotații în peisajul agro-economic, aceasta reprezintă o exploatație agricolă cu profil vegetal, zootehnic sau mixt, compusă din terenuri, efective de animale, amenajări și dotări speciale care servesc producției. Gospodăria, în schimb, trebuie racordată la interesele de familie, la ceea ce ar trebui să asigure membrilor acesteia. Ea nu produce pentru piață, ci doar pentru consum și a economisi. Membrii săi nu ies la pensie, un lucrător în gospodăria țărănească va lucra atâta timp cât viața îi va permite pentru hrana sa și a familiei sale. Gospodăria țărănească se dovedește a fi o formă simplistă de economie circulară, în cadrul căreia nimic nu se pierde, orice produs este refolosit pentru a economisi. Spiritul gospodarului a început abia acum să fie stimulat prin diverse programe, în condițiile în care produsele care provin din gospodăria lui sunt foarte căutate.

Am miza aici pe câteva elemente de îmbunătățire a vieții omului de la țară astfel :

- repopularea cu bivoli a localităților unde odinioară erau crescuți: Călugări, Câmp Moți, Colești, Valea Neagră de Jos, Sârbești etc.;
- înființarea de mici societăți de procesare a produselor animaliere și a celor culese din natură;
- punerea unui acent deosebit pe dezvoltarea turismului rural și a agroturismului;
- reînvierea meșteșugurilor populare (lemnărit, olărit, sumănărit, opincărit etc) în satele unde au existat o dată;
- înființarea de intreprinderi mici și mijlocii pentru valorificarea forței de muncă disponibile și chiar readucerea celei migrationiste (ateliere de industie ușoară, tâmplărie, feronerie și artizanală, prestări servicii etc.);
- punerea accentului pe ocupații precum: albinăritul, culesul din natură, pescuitul, etc.

În concluzie, iată pe scurt câteva demersuri de care ar trebui să țină seama factorii de decizie în drumul direct și sigur spre o economie normală a satului din Țara Crișurilor

BIBLIOGRAFIE

BOCȘE, Maria, *Țara Bihariei*, Editura Treira, Oradea, 2005
MAY, Rollo, *Descoperirea ființei. Fundamentele analizei existențiale*, Editura Trei, București, 2013
NOICA, Constantin, *Cele șase maladii ale spiritului contemporan*, Editura Humanitas
TODINCA, Vasile, *Sate românești. Mutații socio-economice*, Editura Eikon, Cluj Napoca, 2005.
Măsura 4.1 – ferme zootehnice
https://www.afir.info/

Традиційні прикраси гуцулів. Типологія та особливості

Yaroslava TKACHUK
Director General of the Yosaphat Kobrynskyi
National Museum of Hutsulshchyna and Pokuttia Folk Art

Traditional Hutsul jewelry. Typology and features.

Abstract

The article traces the milestones in the history of the development of the main and auxiliary components of chest ornaments of the Hutsul Region in the 19th and early 20th centuries; a typology of breast ornaments based on the collection of the National Museum of Folk Art of Hutsul Region and Pokuttia named after Y. Kobrynsky is presented

Keywords: Hutsul region, breast ornaments, folk traditions.

Традиційне вбрання, як один з найяскравіших візуально сприйнятних образів відіграє важливу роль в народній культурі. Його кольорова барва, візерунок, крій, деталі та спосіб носіння підкреслюють неповторність, самобутність і самодостатність будь-кого з носіїв конкретної культури, вказують на їх аналітичну зрілість у відтворенні властивих емоцій. Важливе місце в композиційному завершенні одягу відведено прикрасам, які в сукупності з різними видами народного мистецтва підсилюють його національну виразність і створюють загальну уяву про естетичний смак та особливість традицій представників певного етносу. Описуючи гуцульське весілля у своєму романі «Дідо Иванчік», Петро Шекерик-Доників привертає увагу до багатства святкового одягу та прикрас гуцулів: «уся їх челядь була пишна, єк пави… А вид дорогих зґардий на їх білих шиях, то аж мовня била на сонци у очи, а пацирки на шиях, то одним блиском блистіли до сонця… Цвив тот усий пропій (гості молодої, – авт.) у красних дорогих убирях на білім снігу у мовни

сонця, якби чічі в травах оперед Иваном Купалом, та червонівся, єк у літі мак у городі, коли цвите»[1].

Поштова листівка 1900 рр.
Накладня Якова Оренштайна (J. Orenstein)

Історія появи, розвитку та стилістика оздоблення прикрас завжди були пов'язані з конкретним природним середовищем, яке ніби само «підказувало» матеріал, техніку виготовлення, період та спосіб носіння цих виробів. У своїй початковій фазі призначення прикраси здебільшого відігравали роль обрядової та культової потреб. На це вказують складні знаки і символи, якими людина висловлювала свою причетність не тільки до розуміння навколишнього світу, а і виражала своє естетичне уподобання та суспільну статусність Народна прикраса – явище історичне і, зрозуміло, багатогранне, а з географічної точки зору – видозмінне. Відомий дослідник Гуцульщини Володимир Шухевич у своїй фундаментальній праці «Гуцульщина» (1899−1908) писав: «Окраса підносить індивідуальність особи, виріжняє особу від загалу і виносить її мов би на висше становище»[2]. У цьому лаконічному і влучному вислові науковця

[1] Шекерик-Доників П. Дідо Іванчік. Верховина : Вид-во «Гуцульщина», 2007. С. 249.

міститься чи не найточніше пояснення самої природи виникнення самовиразу людського «еґо» через найрізноманітніші прикраси. Яскравою ілюстрацією до цієї теми є Гуцульщина, де традиційна культура до цього часу залишилась найбільш консервативною.

У різні часи розвитку народної культури на Гуцульщині створювались найрізноманітніші типи і форми традиційних прикрас: «Окраси, уживані мущинами, повинні мати на собі знамя поваги, й окраси, пригідні до строю женщин, знамя принадности; окраси старших женщин зайняли-б тоді посереднє місце між висше згаданими»[3]. Проте стержнем орнаментальної образності завжди була релігійна ідеологія, яка витворила цілу низку знаків та наділила їх символіко-обереговими функціями. До таких відносимо прикраси, тісно пов'язані з духовною культурою і змістовно переплетені з обрядами та звичаями. Їх традиційно носили на тілі, хоча з плином часу такі оздоби набули радше звичного призначення додаткових елементів, аніж якихось чинників магічних рис. До цієї групи можемо прирахувати зґарди, чільця, персні та кульчики («ковтки»).

Кульчики («ковтки»).
Юсипчук М. (1917 – ?), с. Брустури Косівського
району Івано-Франківської області

Найдавнішими на Гуцульщині були пелюсткоподібні ковтки, які складалися з дротяного вушка та кількох підвісок[4]. Аналогічні кульчики періоду Зарубинецької культури (залізний вік, II ст. до Р.Х. – II ст. Р.Х., Київщина) дають усі підстави

---

[2] Шухевич В. Гуцульщина. Ч.1. Львів: Накладом Наукового Тов. імени Шевченка, 1899. С. 289; Шухевич В. Гуцульщина: в п'яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. С. 243.

[3] Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2. Львів. 1901 С. 290.; Шухевич В. Гуцульщина: в п'яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. С. 244

[4] Wierzbicki L. Wzory Przemysłu Domowego. Wyroby metalowe włościan na Rusi. Lwow, 1892. URL: https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/83773/edition/75267/content (дата звернення 25.10.2023.).

стверджувати, що цей тип прикрас є одним з найдавніших. Характерними для гуцулів були також кульчики у вигляді «бовтиць» (від бовтатися, колихатися, хитатися), які одинарно прикріплювалися до вушка-гачка. Такі сережки називали «бовтицями». Вони мали багато конфігурацій: як ось «хрестикова», «серце», «кругла», «плеската» та ін. Лицеву її поверхню робили гладкою і трохи випуклою, натомість як рельєфну орнаментували ритуванням. На вигляд усі ці прикраси були доволі простими – на щодень, а в піст від них відмовлялися взагалі. Принагідно зазначимо, що кульчики не були надто поширеними, через те їх мало збереглося, тому й у збірці Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського є всього лише кілька таких екземплярів. Крім того, в музейній колекції цілком відсутні такі прикраси, як браслети. Їх виготовляли зі скрученого спіраллю дроту, з латунних ланцюжків або з латунних гравірованих пластин. У народі такі браслети називали «рикетами», або «рекетами». Вони так і не увійшли в повсякденну масову атрибутику, оскільки, можемо припустити, рукави чоловічих та жіночих сорочок були довгими, звуженими до зап'ястя і викінчувались вишиваними візерунками.

Шелести, XIX ст.
Верховинський район Івано-Франківської області

Серед жіночих нашийних та нагрудних прикрас з металу, на Гуцульщині ще у XIX ст. великою популярністю користувалися «шелести», намисто у вигляді ланцюжка з металевими кулеподібними підвісками. Науковці стверджують,

що такі типи прикрас носили жінки в часи Київської Русі, а оскільки, як зазначив В. Шухевич, «первісні типи життя і культури переховуються найдовше в гірських сторонах, далеких від усяких посторонних впливів...», то у Карпатах цей тип давніх прикрас зберігся найдовше, аж до початку XX ст.

Іншу групу представляють прикраси, які, окрім оберегової функції, мали ще й практичне призначення. До них відносимо різноманітні пряжки, бовтиці до заплітання волосся, уплітки, ґудзики, трясунки, бляшки-облямівки для капелюхів. «Голову з буйним темним, посередині поділеним на оба боки і… звичайно маслом намащеним волосом, вкриває гуцул крисанею (чорним повстяним капелюхом); денце крисані перев'язане басаманом («ґальоном»), писаною мосяжною бляхою, або байорками (ріжнобарвними шнурками)»[5].

Оберегову та практичну функції виконували найрізноманітніші защіпки, які на Гуцульщині називають «чепрагами». Їх класична форма знаменує собою дві круглі плоскі пластинки розміром 3-8 см, що використовувалися для защіпання як верхнього одягу, так і жіночих нашийних та нагрудних прикрас. Часто величина чепраг залежала від ваги самих прикрас. Цікавим є не так розмір цих защіпок, як їх візерунок, постійно прихований від людського ока на жіночій потилиці під хусткою, переміткою чи косами та дівочими уплітками. Основний мотив таких візерунків містить чотири-, шести-, восьмипроменевий або дванадцятиконцентричний ажурно-прорізний диск, який символізує сонце. У центрі такої композиції часто зображено випуклу шишку,обрамлену промінням, або характерну шестираменну розету. Сонце, якому поклонялись наші дохристиянські предки, вважалося наймогутнішим оберегом людини. І не дивно, що його зображення щедро рясніють у різьбі хатніх сволоків, полиць, скринь, колисок, ліжок, возів та різного господарського реманенту. Зображення сонця присутнє на писанках, у вишиваних сорочках, на рушниках, топірцях, торбинах, зброї, поясах, жіночих перемітках, домашньому начинні та навіть на церковних хрестах, свічниках та патерицях.

[5] Шухевич В. Гуцульщина. Ч.1. Львів. 1899. С. 164.; Шухевич В. Гуцульщина: в п'яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук. 2018. С. 122.

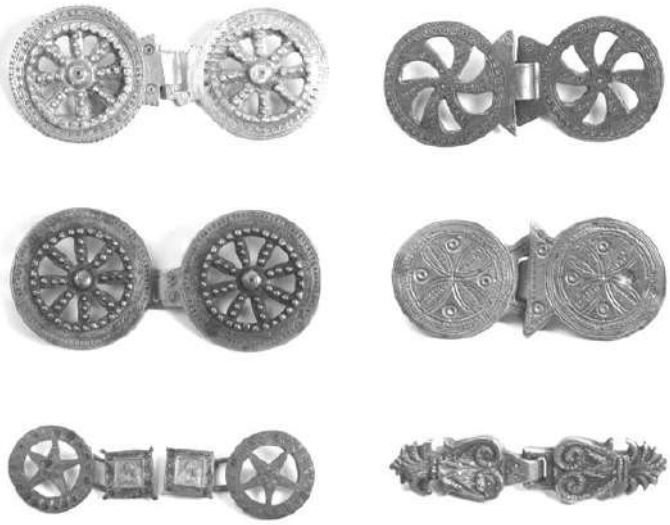

Чепраги, XVIII – поч. XX ст. Верховинський, Косівський райони Івано-Франківської області

На початку XX ст. археологи знайшли на Сумщині круглий медальйон, датований X століттям (зберігається у Київському історичному музеї)[6], аналогом якого є гуцульські чепраги. Такі сонячні знаки наші предки-язичники носили на грудях ще за часів Київської Русі. Можемо припустити, що внаслідок ідеологічних переслідувань, зумовлених введенням християнства, медальйон зі свого звичного місця носіння на грудях «перекочував» на потиличну частину шиї й набув практичної функції чепраг-защіпок, зберігши при цьому й своє первісне значення оберегу.

[6] Жолтовський П.М. Орнаментація народних металевих виробів Гуцульщини. *Народна творчість та етнографія.* №2. 1958. С. 80.

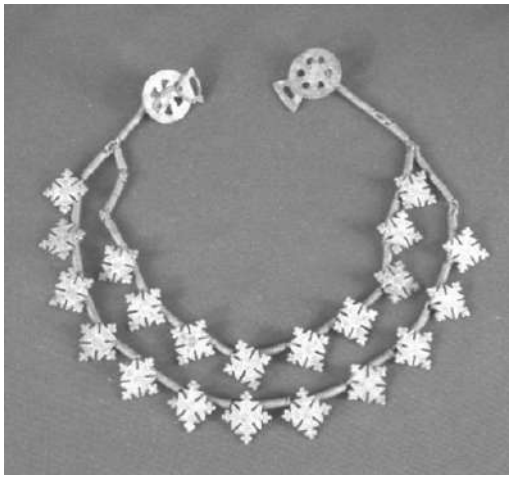

Зґарда, XIX ст.
Верховинський районІвано-Франківської області

Сонячний символ, який впродовж тисячоліття набув таких багатих мистецьких виразів у чепрагах, поширився і на «зґарди»[7] – нанизані на металевий скручений дротик однотипні або різновидні хрести, які в комплексі з іншими прикрасами носили на шиї поверх вишиваної сорочки. Характерно, що зґарди належать до найбільш архаїчних прикрас на території України. В них найповніше простежується асиміляція старої язичницької символіки з новою християнською. Про це красномовно засвідчують орнаментальні мотиви розет, викарбувані на хрестах. Зазвичай їх розміщували по кінцях його рамен. Часто на раменах таких хрестів у гуцульських зґардах бачимо зображення ромба з диском або випуклим колом по центру, що, як стверджують науковці, засвідчує про зв'язок наших пращурів з природою та первісною господарською діяльністю. Саме на зґардах і на деяких чепрагах простежуються поступові видозміни символів, коли дисковидні солярні знаки набувають хрещатої форми. Це відбувається за рахунок зображення замість однієї дисковидної пластини – чотирьох хрестовидно розміщених кіл з розетами. З часом творче ускладнення традиційних форм призводить до появи найрізноманітніших конфігурацій хрестів. Найпізніших видозмін у цьому плані зазнав уже звиклий для нас класичний хрест з розп'яттям. Проте й цьому найголовнішому уособленню християнства гуцульські майстри надавали архаїчного звучання.

[7] Там само. С. 80.

Їх оздоблювали променями, розетами, ромбами та фрагментами антропоморфних зображень. І хоча процес християнізації, а фактично боротьби з язичництвом, що розпочався ще за часів князювання Володимира Великого, на території сучасної Гуцульщини був довготривалим, аж до І чверті ХХ століття, завершився злиттям язичних символів з християнськими. Свідченням цьому є гуцульські мосяжні хрести та зґарди, де найпомітніше простежується епоха асиміляції солярної символіки, що врешті-решт споріднила сонячний диск з хрестом.

Зґарда, XIX ст.
с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області

Зґарди виготовляли з латуні й нанизували на ремінець чи шнурок у 1-3 ряди. Щоб хрестики не збивалися докупи («в гроби»), їх відокремлювали «трубками-переліжками», зробленими переважно зі скрученого в спіраль латунного дротика, або відлитими з латуні трубками[8]. У збірці музею нараховується 35 зґард, на яких нанизано 436 хрестиків та 110 чоловічих хрестів, які за фігуративністю, декором та розмірами були багатшими і більшими. Усього 66 різновидів. Виготовляли їх способом виливання («сипання») у спеціальних формах, шліфували, а тоді різними долітцями наносили орнамент («виписували»). Нескладні геометричні елементи у вигляді спіральних кілець, ромбиків, ліній та шестипелюсткових розет,

[8] Шухевич В. Гуцульщина. Ч.1. Львів. 1899. С. 172.; Шухевич В. Гуцульщина: в п’яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук. 2018. С. 130.

які майстри вміло і з відчуттям гармонії розміщували на полях металевих хрестиків, свідчать про розвинутий естетичний смак та історично успадковану традицію орнаментування металу. На це вказують знахідки бронзових, мідних, золотих та срібних прикрас, віднайдених при розкопках могил X-XIII століть. На території сучасної України це був період розквіту художнього металу. Техніки його обробки, асортимент виробів, їх форми та орнаменти збереглись на Гуцульщині аж до початку XX ст. Воно й не дивно, бо з історичних хронік довідуємось, що в Коломиї у XV столітті діяли слюсарний і ковальський цехи, які успішно продовжували традиції давньоруських майстрів[9]. Тому металеві гуцульські прикраси XVIII–XIX ст., зокрема «шелести» – надзвичайно схожі з «бубонцями-дзвіночками» XII–XIII ст., а гуцульські «басамани» XIX ст. нагадують блискуче металеве мереживо, яке любили носити жінки X–XI століть.

Зґарда, XIX ст.
Смт Верховина Івано-Франківської області

Основними центрами виробництва прикрас з металу у XIX та I чверті XX століть були села Косівського, Верховинського, Вижницького, Путильського та Рахівського

районів Гуцульщини. Етнографічні виставки в Коломиї 1880 і 1912 років засвідчили, що і в селах тогочасного Коломийського повіту були свої мосяжники. Щоправда, їх було

[9] Матясяк І.М. Гуцульські художні вироби. Київ. 1954. С. 6.

трохи менше, ніж у гірській зоні, але своєю майстерністю вони анітрохи не поступалися карпатським майстрам. Поєднуючи різноманітні техніки непростого ремесла, народні умільці з пониззя Карпат теж майстерно виготовляли чудові вироби в розмаїтті форм та орнаментальних композицій.

За способом носіння гуцульські прикраси можна було б розділити на кілька груп. Найчисельнішу з них складають нашийні та нагрудні, до яких відносяться вищезгадані зґарди, чепраги і шелести. До цієї групи належить ще один тип зґард – намисто з одного чи кількох рядів монет, пронизаних шнурочком або ланцюжком. Місцева назва цієї прикраси «таляри». Для її виготовлення використовувалися австро-угорські, польські, румунські, італійські та російські монети з дорогоцінних металів. У заможних гуцулок на грудях виблискувало по 3, інколи й по 4 ряди такої низанки зі срібних монет.

Таляри, XIX ст.
с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської облас

Саме кількісний показник намиста й візитував соціальний стан його власниці, оскільки у вартісному еквіваленті срібла ця забаганка часом коштувала не однієї пари волів, доброї корови або не одного морґа родючої землі… Проте гуцули завжди були охочими до багатої одежі, бо гарне вбрання і зовнішній вигляд символізували їх гонір та статки, а отже, й своєрідну незалежність. Гоноровий парубок перед одруженням, «викуповуючи» майбутню дружину в її батьків, намагався придбати в дарунок матері молодої срібну зґарду: «за дівочу

косу…дав викуп мамі…срібну зґарду на шию, ковану з самих стародавніх дукатів, шє предідових.»[10]

Розмаїтість гуцульського вбрання привертала увагу багатьох мандрівників та дослідників, які залишили нам свої повідомлення та праці. В одному з документів читаємо: «Ідучи у місто, або за якою орудкою, убирає молодша челядь много рядів лискавок, пацьорок, хрестиків, поміж якими, звичайно, один більший, в околоший перев'язує силянку або ґердан з дрібоньких пацьорок»[11]. Особливо на свята гуцульська жінка одягала так багато прикрас, що, як писав Яків Головацький, «...аж шия гнеться». І дійсно, у цей набір входили десятки рядів намиста (іноді 40–50), вагою в кілька кілограмів (!). Серед різноманітного арсеналу прикрас, були й намиста з правдивих коралів (згодом виокремлених в узагальнюючу назву «коралі») або їх імітація та різні види пацьорок зі скла. Таке визначення стосувалося насамперед завізних «венеціанських» або «писаних пацьорок», які були на Гуцульщині одними з найулюбленіших жіночих прикрас. Для їх виготовлення використовували сплави скла (смальту) різноманітних кольорів: темно-синього, блакитного, бірюзового, білого, зеленого, жовтого та чорного. Круглі намистини діаметром 1,5–2 см іноді інкрустували золотом, сріблом та розписували кольоровими емалями. У таких розписах переважали рослинні мотиви – листочки, гілочки, смужки…Найбільше цінувалося велике, пишно золочене намисто. Дешевшим, а значить і доступнішим для широкого загалу було намисто із напівпрозорого та «шаруватого» скла. До останнього виду належить широко розповсюджене в цих краях намисто білого кольору, так звані «перли». Оскільки воно було гарне, недороге, легке, візуально об'ємне та ефектне, його носили по кільканадцять низок відразу. Особливої популярності воно набуло серед жіноцтва сусіднього з гуцулами покутського регіону.

[10] Шекерик-Доників П. Дідо Іванчік. Верховина : Вид-во «Гуцульщина», 2007. С. 237.
[11] Шухевич В. Гуцульщина. Ч.1. Львів. 1899. С. 172.; Шухевич В. Гуцульщина: в п'яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. С. 130.

Намисто венеціанське, XIX ст.
Верховинський район Івано-Франківської області

Намисто «Перли», поч. XX ст.
с. Печеніжин Коломийського району Івано-Франківської області

Намисто з коралів завозили з Італії та Франції. Вартість залежала від розміру, насиченості кольору та чистоти мінералу. Велике червоне, «без цяточок» намисто («французькі коралі») коштувало дорого, тому таку розкіш могли собі дозволити хіба що заможні гуцулки. Бідніші ж носили імітоване під корали

намисто з фаянсу та рибного клею. Очевидно коралі саме червоного кольору (до середини XIX ст. свій верхній одяг гуцули шили переважно з червоного сукна) відповідали людському уявленню про магічний зміст захисту, бо й тисячоліття перед цим у віруваннях багатьох народів світу червоний колір наділяли відлякуючими властивостями для протистояння злим силам. Тому кожна жінка й особливо дівчина прагнули серед своїх прикрас мати червоні коралі як обов'язковий елемент до вбрання. Проте в періоди посту як заміжні молоді жінки, так і дівчата одягалися дуже скромно і жодних прикрас не носили. У II пол. XIX століття масової популярності серед гуцулок набувають прикраси з бісеру, які, так би мовити, перебирають на себе декоративні та магічно-захисні функції, утворюючи найрізноманітніші варіанти візерунків, наближених до традиційних вишиваних узорів.

Коралі, поч. XX ст.
с. Космач Косівського району Івано-Франківської області

З огляду своїх вірувань, горяни завжди приділяли увагу жіночим прикрасам, наділяючи їх магічними захисними функціями, особливо для захисту голови, шиї та грудей, як найбільш вразливих для злого потойбіччя ділянок людського тіла. Відомий етнограф і академік Б. Рибаков у одному зі своїх численних досліджень символіки в народному мистецтві підкреслював, що голова, обличчя та особливо серце людини якраз і є тими своєрідними засобами для пізнання багатогранності світу. Тому саме вони (особливо це характерно для жінок, як найголовнішої ланки продовження людського роду)

й прикривалися цілим набором амулетів, численними низками намиста та іншими аналогічними прикрасами, наділеними магічним змістом захисту. Цікаво, що за народними переказами, заснованими на пильних спостереженнях людей, жодних прикрас-оберегів не носять на собі ті, що пов'язані з «нечистою» силою та потойбіччям (мольфари, віщуни, ворожбити, відьми…). У праці Івана Франка «Етнографічна експедиція на Бойківщину» читаємо свідчення, в якому він описує розпач однієї жінки, яка продала вченому свій ґердан-«драбинку». Згодом, спохопившись, голосила, що люди, побачивши її без цього оберегу, запідозрять у зв'язку з чортівнею: «Ой боже ж мій! Тепер я перед цілим селом зганьблена, як можу я показатися між людей така гола без драбинки?!»[12].

Як нашийна жіноча прикраса найчастіше використовувалася стрічка з різнокольорового бісеру (силянка), що щільно облягала шию. Найдавніші зразки цих виробів виготовлені способом нанизування – силяння, від чого й походить назва цих прикрас. Неширокі (2-3см) силянки носили жінки і дівчата у будень. Для міцності їх іноді нашивали на червону та темно-синю смужечку. Святкові ж силянки мали ширше мереживо, нижній край якого майстерно завершувався петельками з бісеру, т.зв. «кутасиками

Силянки, XIX–поч. XX ст.

[12] Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 36. Київ. 1982. С. 91.

Окрім силянок, з бісеру виготовляли й ґердани. Їхня техніка виготовлення нагадує полотняне ткання простого переплетіння.

Від силянок вони відрізняються щільнішою фактурою. Розмір узору цих прикрас залежить від розміру самих бісерних намистин. Так, для таких же прикрас XIX ст., діаметр бісеринок яких коливався в межах 1мм, характерним є неширокий (1см) візерунок, складений із дрібних елементів. У XX ст. прикраси з бісеру, внаслідок зміни попередніх якостей сировини – дрібний венеціанський бісер поступається місцем чеському, діаметр намистин якого коливається в межах 2мм – набувають більших розмірів, відповідно укрупнюються мотиви їхнього орнаменту.

Традиційний орнамент силянок і ґерданів – геометричний: ромб з простими або ускладненими контурами, трикутник з відрогами по кутах, а також дрібні елементи – зиґзаґи, кривульки, тощо. Колористична гама силянок – дзвінка, насичена, гармонійно пов'язана з колоритом усього ансамблю одягу.

Чільце. 1990 р.
Харінчук П. (1905−1990).
с. Красноїлля Верховинського району Івано-Франківської області

Наступну групу прикрас складають прикраси для голови. Оригінальністю художнього вирішення відзначається чільце – жіноча прикраса прямокутної форми, яка закривала чоло аж до брів зі звислими на них дрібними металевими трикутними

пластинками, званими в народі «дармовисами». Під час ходи, а особливо танцю, вони мелодійно видзвонювали. Чільця виготовляли місцеві майстри-мосяжники. Відомо кілька варіантів цих прикрас. Найдавніші виготовляли з квадратних латунних пластинок, прикрашених карбованим орнаментом. На кожній з таких пластин кріпилося по чотири-шість металевих підвісок – «ціток». Знизу чільце завершувалося рядком дзвіночків, з яких звисали ці пелюсткоподібні підвіски. Згодом чільця виготовляли з суцільної латунної бляшки, до якої двома-чотирма горизонтальними рядами у вигляді трилисника підвішували згадані «цітки». Виріб вважався повністю готовим, коли все це прикріплювали ще й до широкої червоної або зеленої оксамитової смужки. Традиція використання чільця як одного з елементів весільного вбрання збереглася ще з часів формування давньоруської культури. Навіть нині, у вік стрімкого спрощення і невиправданої трансформації весільних обрядів з їх атрибутикою, лише гуцули зберегли і продовжують дотримуватися своїх давніх традицій.

Перстені, XIX ст.
Верховинський, Косівський райони Івано-Франківської області

Окрему групу гуцульських прикрас складають персні та обручки (слово «обручка» чуже в гуцульському діалекті, як і слово «каблучка». Гуцули більш звиклі до свого консервативного «перс(ТЕ′)ні», знаючи, коли і про який йдеться – авт.). Виготовляли їх з латуні, бакунту і нейзильберу (особливе, «нове» срібло). На Гуцульщині були поширені два типи перснів,

пов'язаних ідеєю шлюбу.[13] Перший – для звиклого носіння на пальці як для чоловіків, так і для жінок, другий – суто чоловічий, яким користувалися замість зав'язування «на ґудз» нашийних хусток[14], подарованих молодому («кнє′зиви») його нареченою («кніги′нив») перед весіллям. Орнаментика цих прикрас багата на символічний зміст, у якому закладені ідеї безперервного руху життя, продовження роду та збереження сімейного благополуччя.

Їх зовнішню поверхню прикрашали рельєфним або гравірованим орнаментом. Останній, як правило, складався з пари ромбів, зі вписаним хрестом або солярними колами. Іноді ці знаки з'єднували воєдино, що, напевно, символізувало єдину цілісність подружжя. У інших випадках, між двома кружечками у ромбах додаються ще два. Таку орнаментальну схему широко застосовували в декоруванні багатьох гуцульських прикрас, як одного з варіантів зображення солярного хреста. Гіпотетично, такий знак символізував новозбудовану хату, а, отже, міг знаменувати собою початок спільного господарства молодого подружжя, тобто зародження нової сім'ї. Подібний прийом оздоблення перснів характерний і для майстрів XX століття. Аналогічний мотив малюнків часто зустрічається й на перснях у формі кільця, яке у своїй верхній частині розширюється та потовщується, переходячи в прямокутну (інколи круглу) площину.

Доволі часто персні декорували орнаментом, який повторював солярні мотиви чепраг: шестираменні розети, хрести, концентричні кільця, промені і т.д. Орнамент гравірували, доповнюючи кольоровою фарбою, що імітувала емаль.

Серед гуцулів був популярним перстень з рельєфним зображенням голови злого духа – «арідника» (чорта), який мав оберігати власника цієї специфічної прикраси від темних сил. Останнім відомим майстром таких прикрас був Петро Харінчук – людина надзвичайних і широких обдарувань[15].

---

[13] Жолтовський П.М. Орнаментація народних металевих виробів Гуцульщини. *Народна творчість та етнографія.* №2. 1958. С. 87.

[14] Шухевич В. Гуцульщина. Ч.1. Львів. 1899. С. 170.; Шухевич В. Гуцульщина: в п'яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. С. 128.

[15] Металеві вироби Петра Харінчука. *Каталог виставки. Упор. М. Тищенко.* Івано-Франківськ. 1990.

Перстень «Арідник». 1976 р.
Харінчук П. (1905−1990).
с. Красноїлля Верховинського району Івано-Франківської області

Його родове дерево впродовж багатьох віків глибоко й міцно вросло у лоно Карпатських гір і в II пол. XX століття змогло дати унікальні плоди народної творчості в мосяжництві. Своєю творчістю талановитий майстер зумів передати все, генетично успадковане ним від попередніх поколінь, залишивши по собі безцінний скарб гуцульської культури старовіку, яку влучно охарактеризував ще М. Коцюбинський. Письменник підкреслив, що гуцули – найоригінальніший народ, з багатою фантазією і своєрідною психологією. «Глибокий язичник, гуцул все своє життя проводить в боротьбі зі злими духами, що населяють ліси, гори й води. Християнством він скористався лиш для того, щоб прикрасити язичеський культ».[16] Ось чому обручки, персні, як і інші види прикрас з притаманними їм архаїчними рисами, користувалися таким попитом, пошаною і необхідністю. Вони завжди були невід'ємними атрибутами протягом усього гуцульського життя. Тому народні майстри виготовляли ці прикраси з великим натхненням і майстерністю, вкладаючи в них окрім традиції, ще й власну творчу фантазію. Гуцульські прикраси є чудовим взірцем народної творчості, як і одночасним свідченням неординарних талантів карпатського

[16] Коцюбинський М. Лист до О.М. Горького. 16.VII.911. Т.3. Київ. 1956. С. 396.; Коцюбинський М. Лист до О.М. Горького. 16.VII.911. Т.3. Київ. 1965. С. 439.

народу. Яскравим доказом цьому є колекція Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, наповнена великою кількістю неперевершених зразків найрізноманітніших гуцульських прикрас. Багатство їх різновидів, матеріал, техніка виготовлення і декорування, мова символів та оберегів, вписані в орнаментику цих оздоб, слугують щедрим джерелом пізнання і творчого натхнення як для народних майстрів, так і для професійних художників, які працюють над створенням нових зразків етноприкрас та ювелірних виробів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. WIERZBICKI, L., Wzory Przemysłu Domowego. Wyroby metalowe włościan na Rusi. Lwow, 1892. URL: https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/83773/edition/75267/content (дата звернення 25.10.2023.).
2. ЖОЛТОВСЬКИЙ, П.М., Орнаментація народних металевих виробів Гуцульщини. *Народна творчість та етнографія.* №2. 1958
3. МАТЯСЯК, І.М., Гуцульські художні вироби. Київ: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1954
4. КОЦЮБИНСЬКИЙ, М., Твори в 3-х томах. Т.3. Київ: Вид- во художньої літератури, 1956. 507 с.; Коцюбинський М. Твори в 3-х томах. Т.3. Київ: Вид-во «Дніпро», 1965.
5. МЕТАЛЕВІ, Вироби, ПЕТРА, Харінчука, *Каталог виставки. Упор. М. Тищенко.* Івано-Франківськ, 1990.
6. ШЕКЕРИК-ДОНИКІВ, П, ДІДО, Іванчік Верховина: Вид-во «Гуцульщина», 2007.
7. ШУХЕВИЧ, В. Гуцульщина, Ч.1. Львів: Накладом Наукового Тов. імени Шевченка, 1899. 187 с.; Шухевич В. Гуцульщина: в п’яти частинах. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018.
8. ФРАНКО, І., ЗІБРАННЯ творів у 50-ти томах. *Етнографічна експедиція на Бойківщину*. Т. 36. Київ : Вид-во «Наукова думка», 1982.

ISTORIE-ARHEOLOGIE

Câteva considerații cu privire la epoca bronzului în Maramureșul Istoric

prof. Marius VOINAGHI
Colegiul Național „Dragoș Vodă” Sighetu Marmației

Abstract:

Heretofore, no Early Bronze settlements have been identified in the Maramureș Depression, the first definite Bronze Age settlement, belonging to the Suciu de Sus culture, has been dated to the Middle Bronze. The Rona de Jos "Horodiste" settlement should also be mentioned.

Most of the open settlements are disposed on the first terrace of the rivers (usually the first one that is high enough) and belong to phase I. The ceramics discovered at the "Fața Izei-Locuri rele" site in Dragomirești, chronologically place the settlement in the late stage of the Bronze Age, phase II of the Suciu de Sus culture.

The habitation of the area in the Prehistoric Ages is substantiated by the abundance of salt deposits in the Iza and Tisza river basins (and almost non-existent in the Vișeu river basin), by the relative proximity between settlements with a single cultural layer of approx. 40 cm thick and by the presence of surface dwellings (Călinești Rogoaze), sunken-featured buildings (Giulești Mestecăniș, Sarasău După Ștrec), or pits (Câmpulung la Tisa Valea Cozului and Oncești Bolteni).

Surely future systematic research into the newly discovered sites will confirm or disprove the existence of any preceding or following settlements; furthermore, due to the increasing number of black-red ceramics, discovered in various contexts, the resumption of a methodical research on Solovan Dealul Cetății would be advisable.

Keywords: Suciu de Sus culture, Maramureș Depression, Bronze Age, open settlements, ceramics

Cuvinte cheie: cultura Suciu de Sus, Depresiunea Maramureșului, epoca bronzului, așezări deschise, ceramică

În perioada 26-30 aprilie 2022 am întreprins mai multe periegheze arheologice, urmând conducta Transgaz ce face legătura cu Moldova (Sighet – Vișeu de Sus – Borșa). Conducta de transport gaze naturale măsoară 88 de km, este interconectată cu Vatra Dornei, beneficiază de o variantă pe valea Ruscovei și străbate întreaga vale a Izei. Au fost investigate atât localitățile de pe Iza inferioară (Oncești, Bârsana, Strâmtura) cât și localități de pe Iza superioară (Bogdan Vodă, Dragomirești și Săliștea de Sus). O lună mai târziu, împreună cu domnul profesor Marin Ilieș și colaboratorii dânsului, am realizat o cercetare de teren în punctul „Horodiște" de la Rona de Jos. Cele două noi așezări identificate, sunt așezări deschise, organizate în terase, pe malul râurilor, în vecinătatea unor resurse de sare, mai exact pârâurile: Valea Sărată și Sărata, afluenți ai Ronișoarei și Izei. Acestea vin să întregească tabloul de 17 localități repartizate geografic în microzone din Depresiunea Maramureș[1]. Astfel:

Zona Iza

1. Bogdan Vodă: *La podeț* - cu ocazia unei periegheze arheologice (1978), C. Kacsó a cules de la suprafață fragmente ceramice care permit atribuirea așezării culturii Suciu de Sus sau grupului Lăpuș; *La mănăstire* - săpăturile din 1964-1965 au scos la iveală un nivel de locuire din Bronzul târziu. Un castron întregibil, dublu colorat, negru în exterior, roșu la interior, decorat cu caneluri, face ca locuirea să fie atribuită unei faze evoluate a culturii Gáva (Kacsó, 2011 b, 263).

2. Ieud: *Gura Gârbovei* – pe terasa din stânga Izei, cu prilejul unei periegheze (1971) a fost identificat un mormânt de incinerație distrus; vasul cu pereții subțiri, de culoare neagră în exterior, roșie în interior, cu gâtul înalt, ornamentat cu caneluri orizontale și oblice pe corpul pântecos a fost încadrat culturii Gáva (Kacsó, 2011 b, 342); *Podereiul Dumbrăviței* – descoperită de M. Dăncuș (1985) și verificată de către C. Kacsó (2000), au fost descoperite fragmente ceramice decorate cu brâuri alveolare pe margine, iar ceramica fină cu decor incizat; așezarea aparține culturii Suciu de Sus.

3. Șieu: *Poduri, Podul Ciutei, confluența Șieuțu-Iza* – în urma unor periegheze efectuate în deceniul VIII al secolului trecut, au putut fi recoltate din cele trei puncte, o serie de fragmente de ceramică, neagră-roșie, decorată cu caneluri dese, înguste și verticale, încadrate în Bronzul târziu (Kacsó, 2011 b, 458).

[1] Prin Depresiunea Maramureș sau Maramureșul Istoric înțelegem doar partea sudică a acesteia, de pe malul stâng al Tisei, aflată pe teritoriul actual al României.

4. Bârsana; *Cetățuie, Podul Miresei, Podurile Humeni* – cele trei puncte de pe raza localității sunt situate de-o parte și de alta a râului Iza. Stațiunile sunt arhicunoscute în literatura de specialitate, toate încadrate în cultura Suciu de Sus (Kacsó, 2011 b, 220 ; Ivanciuc, 2005, 277; Pop, 2009, 114).
5. Oncești: *Pe Corni* – așezare descoperită de C. Kacsó și R. Harhoiu (1973); cercetarea de suprafață a permis recoltarea unor fragmente ceramice decorate cu striuri, ce încadrează stațiunea în cultura Suciu de Sus sau Lăpuș; *Bolteni* - în contextul descoperirii spadelor de bronz (1989) s-a efectuat o săpătură de control în urma căreia s-au descoperit fragmente ceramice decorate cu caneluri, atribuite culturii Gáva (Kacsó, 2011 b, 224; Ilieș, 2020, 83; Ardeleanu 2019, 304).
6. Vadu Izei: *Podina, Pticui* – într-o așezare, oarecum atipică, cu foarte multe piese litice, și foarte puține fragmente ceramice, și acestea puternic corodate sau atipice, situată pe rama exterioară a piemontului Mara-Săpânța (Ivanciuc, 2005, 282).

Zona Mara - Cosău

7. Giulești: *Mestecăniș, Valea Sărată* – în urma cercetărilor arheologice efectuate de către R. Popa și M. Zdroba (1966) și C. Kacsó (1968) au fost găsite urmele unei așezări din epoca bronzului (Popa, 1969, 30-31).
8. Călinești: *Rogoaze, Grajdurile C.A.P., Mănăstirea* – în prima stațiune s-au identificat motive decorative în tehnica combinată a exciziei și inciziei, pe un fragment ceramic aflat într-o poziție secundară. Tot aici se întâlnește și un fragment ceramic cu caneluri înguste oblice alăturate (Kacsó, 2011 c, 114; Ivanciuc, 2017, 16). Din cel de-al doilea punct, Gheorghe Todinca a adunat material ceramic dintr-o așezare aparținând culturii Suciu de Sus (1984), pe terasa râului Cosău, în dreapta drumului Călinești – Cornești. În timpul sondajului efectuat în anul 1979 s-a identificat un strat subțire de locuire, aparținând epocii bronzului (Nemoianu, 1981, 66; Popa, 1974, 161).
9. Sârbi: *Valea Popii, Mestecăniș* - cele două stațiuni descoperite în deceniul VII al secolului trecut, pe baza materialului ceramic ornamentat cu striuri și decorat cu motive în relief, au fost încadrate culturii Suciu de Sus (Kacsó 2011 b, 287-288).

Zona Vișeu

10. Moisei: *Tarnița Purcărețului* – la altitudinea de 902 m, stațiunea a fost identificată de către J. Béreș, M. Dăncuș și Gh. Todinca, ceramica recoltată

de la suprafață este ornamentată cu striuri și aparține culturii Suciu de Sus sau grupului Lăpuș (Kacsó, 2011 b, 402).
11. Vișeu de Jos: *Podul Popii* – stațiunea descoperită în anul 1996, este situată pe malul stâng al râului Vișeu, la confluența cu Bocicoel (Ivanciuc, 2005, 283).
12. Poienile de sub Munte: *Zarika* – în stânga râului Zarika, un afluent al Ruscovei, au fost recoltate mai multe fragmente ceramice aparținând fie culturii Suciu de Sus, fie grupului Lăpuș (Kacsó, 2011 b, 426).

Zona Tisa

13. Crăciunești: *Mohelca* – cu prilejul săpăturilor efectuate aici, au fost găsite și câteva fragmente ceramice din epoca bronzului, ce aparțin, foarte probabil, culturii Suciu de Sus (Kacsó, 2003, 110); *Poale/Câmp* – în acest punct, identificat de către T. Ivanciuc și V. V. Vizauer (2003), au fost recoltate fragmente ceramice încadrate în cultura arheologică Suciu de Sus (Ivanciuc, 2003, 278); *Pompe* – pe terasa joasă din stânga Tisei, în stânga șoselei Sighetu Marmației – Vișeu, în marginea de vest a localității, au fost culese, de la suprafață, fragmente ceramice din epoca bronzului, ce aparțin, foarte probabil, culturii Suciu de Sus (Kacsó, 2011 b, 240).
14. Sighetu Marmației: *Cearda-Țărmuri* – așezare aflată la confluența Văii Hotarului cu Tisa; pe malul stâng al Tisei, foarte aproape de DN 19, la cca. 4 km nord-vest de centrul localității, T. Ivanciuc a descoperit fragmente ceramice, în marea lor majoritate fragmente de oale, cu un decor incizat sau în relief. În primăvara anului 2005, acest punct a fost investigat la suprafață de către C. Kacsó, T. Ivanciuc, R. Cardoș, D. Ghiman, D. Pop și Z. Șomcutean. Pe baza acestor vestigii, așezarea a fost atribuită purtătorilor culturii Suciu de Sus, faza a II-a.
15. *Cireghi I* – pe terasa a doua a Tisei, pe teritoriul fostului sat Cămara, în urma sondajului arheologic din 2005, a fost recoltat material ceramic ornamentat cu motive incizate, striuri și motive în relief, câteva obiecte de piatră, precum și oase de animale. S-au semnalat și două fragmente ceramice de culoare neagră lucioasă, în exterior, roșie în interior, aparținând, probabil, unei etape mai recente de locuire.
16. *Str. Avram Iancu* – cu ocazia săpării fundației blocului-turn din cartierul Cuza Vodă (1971), la adâncimea de 0,75 m,au fost surprinse fragmente ceramice decorate cu striuri, aparținând cu siguranță culturii Suciu de Sus.

17. *Biserica Reformată* – cu ocazia cercetărilor arheologice, au fost descoperite și câteva fragmente ceramice din Epoca Bronzului, ce par să provină dintr-o așezare Suciu de Sus.
18. *Cireghi II* – la 1,5 km est de punctul *Cireghi I*, în 1996, T. Ivanciuc a identificat pe terasa stângă a Tisei, în cadrul unei cercetări de suprafață, urmele unei așezări atribuite Epocii Bronzului.
19. *Dealul Cetății II* – în extremitatea nordică a Solovanului, foarte aproape de *Izvorul Cetății*, în cadrul unui mic sondaj efectuat în anul 1980 de către Gh. Todinca, au fost descoperite fragmente ceramice de culoare cenușie, negricioasă, cafenie sau gălbui roșiatică, decorate cu crestături pe și sub margine, linii incizate duble, hașuri incizate sau striuri însoțite de motive în relief, aparținând cu certitudine culturii Suciu de Sus.
20. *Teplița-Poligon* – în urma unui sondaj (1988), au fost recoltate bucăți mari de vatră fățuită, numeroase fragmente ceramice atipice, unele ornamentate cu striuri; cele câteva canelate și partea inferioară a unui vas de culoare neagră, în exterior, și roșie, în interior, par să indice apartenența stațiunii la Bronzul Târziu.
21. Așezarea fortificată din Bronzul târziu de pe Solovan *„Dealul Cetății”* a fost identificată de F. Nistor și a fost cercetată arheologic în 1964 și 1965, din colectivul de cercetare condus de K. Horedt, făcând parte și I. Németi și F. Nistor. Rezultatele cercetării au fost publicate în 1966 broșura „Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației”. Prin poziția sa naturală, așezarea este fortificată natural din trei părți și doar din vest, unde se leagă de șirul altor dealuri, s-a ridicat un val de apărare impunător cu o lungime de cca. 240 m. Pământul necesar pentru umplutura valului a fost scos de pe ambele laturi și se ridică până la 3 m. Așezarea, de formă ovală (aprox. 230 x 170 m), se pare că n-a fost locuită în permanență, ci a servit ca loc de refugiu și apărare pentru populația din jur, deoarece în niciuna din cele 5 secțiuni arheologice nu au fost surprinse complexe de locuire. Pe baza ceramicii descoperite aici, vase mari cu pereții groși, de culoare neagră în exterior , roșie în interior, și cu suprafața canelată, K. Horedt a atribuit așezarea fortificată cu val, în aria de formare a culturii arheologice Gáva, răspândită la sfârșitul mileniului II î Hr. în NV României, Ungaria, Slovacia, Republica Moldova şi Ucraina. De specificat faptul că avea menirea de a controla exploatarea sării din zonă. De altfel, pe teritoriul Sighetului s-au descoperit numai puțin de opt depozite de bronzuri (cel de-al nouălea, care este și cel mai bogat în materiale și cel mai interesant, descoperit recent la aprox. 3 km NV de așezare, este în curs de publicare de

către specialiști), din care 4 puse în directă legătura cu așezarea fortificată; 3 depozite descoperite pe Valea Blidarului: Depozitul I descoperit de M. Lucineț în anul 1943 (după unii 1941) ce conține 48 de piese, Depozitul II descoperit la aprox. 200 m de primul depozit în anul 1944 din care sunt salvate 4 piese, Depozitul VIII descoperit de către Gh. Pop în anul 1916, din care nu s-a salvat niciun celt deoarece au fost abandonate la locul descoperirii, și Depozitul IV descoperit în anul 1985 aproape de izvorul pârâului Spicul (cota 615 m) cu patru piese de bronz; restul depozitelor, Depozitul III (1898) - o singură piesă păstrată, Depozitul V (1896) - trei topoare de bronz păstrate, Depozitul VI (1902) - cu 7 piese salvate și Depozitul VII (1902) - două topoare cu disc și spin păstrate, au localizarea incertă, toate sunt încadrate cronologic în Bronzul Târziu, și surprind cât se poate de clar modificările economice și importanța zonei.

22. Sarasău: *Moară, După Ștrec, Lazu Mare, Vașcapău, Zăpodie* – fie în urma descoperirilor fortuite (Radu Popa), de suprafață, fie în urma unor sondaje de verificare (M. Zdroba, 1966) sau săpături de salvare (2005), au fost descoperite fragmente ceramice decorate cu incizii, striuri, motive în relief, dar și caneluri sau fragmente ceramice de culoare neagră în exterior, roșie în interior (Kacsó, 2009, 59-60).

23. Câmpulung la Tisa: *Valea Cozului* – așezarea descoperită de Teofil Ivanciuc în vara anului 2005, se află pe valea de sub dealul Malnasliget, la nici 220 m de DN 19. Au fost culese fragmente ceramice, de factură grosieră, de culoare neagră, roșie sau cenușie, incizate cu linii paralele sau spirale. S-a descoperit și un fragment ceramic ornat cu caneluri, încadrat în cultura Gáva (Ivanciuc, 2005, 278).

24. Săpânța: *Sub scaun/Câmp* – așezare descoperită în anul 1996, pe terasa înaltă a Tisei, deasupra mănăstirii (Ivanciuc, 2005, 279).

Încă din anul 1990, arheologul Carol Kacsó, într-un studiu dedicat celor patru etape de dezvoltare a Bronzului Târziu (care evoluează, în linii mari, de la 1450 î. Hr. până la 950-900 î. Hr.), surprinde, în nord-vestul României, nașterea culturii Gáva drept rezultatul unui proces de sinteză culturală. Astfel, așa-numitul „orizont prescitic”, respectiv secolul al VIII-lea și prima jumătate a secolului al VII-lea î. Hr., nu ar mai aparține Epocii Bronzului (Gogâltan, 2019, 45-46).

În Depresiunea Maramureșului, până la ora actuală, nu au fost identificate așezări din Bronzul timpuriu, prima așezare certă aparținând epocii bronzului, atribuită culturii Suciu de Sus, fiind încadrată în Bronzul

mijlociu. La aceasta se adaugă cea de la Rona de Jos „Horodiște”. Majoritatea așezărilor deschise sunt dispuse pe prima terasă a râurilor (de obicei prima înaltă) și se încadrează în faza I. Ceramica descoperită în punctul „Fața Izei – Locuri rele” din Dragomirești încadrează cronologic așezarea în etapa târzie a epocii Bronzului, faza a II-a a culturii Suciu de Sus. Putem corela locuirea preistorică cu abundența depozitelor de sare din bazinul hidrografic al Izei și al Tisei (și aproape inexistent în bazinul hidrografic al râului Vișeu) (Rustoiu, 2003, 203), cu existența unei oarecare apropieri între așezările cu un singur strat de cultură, de aprox. 40 cm grosime sau cu existența unor locuințe de suprafață (Călinești *Rogoaze*), semibordei (Giulești *Mestecăniș*, Sarasău *După Ștrec*) (Kacsó, 1999, 56) sau gropi (Câmpulung la Tisa *Valea Cozului* și Oncești *Bolteni*) (Kacsó, 2003, 115).

Cu certitudine, cercetările sistematice viitoare în cele două noi puncte vor edifica sau infirma existența unor pre sau postlocuiri, respectiv datorită faptului că s-au înmulțit descoperirile de ceramică neagră-roșie, în diverse contexte, ar trebui reluată cercetarea sistematică de pe Solovan *Dealul Cetății* (Pop, 2005, 75 - 85).

BIBLIOGRAFIE

Ardeleanu, 2019 – **Ardeleanu M., 2019,** Locuirea dacică în Depresiunea Maramureș. Analiza statistică și interpretări istorice, *Arheovest, VII1*, JATEPress Kiadó, Szeged, 2019, 297 – 313.

Gogâltan, 2019 – **Gogâltan Fl., 2019,** Despre cronologia Bronzului târziu în estul Bazinului Carpatic, în Tyrageția, vol XIII, nr. 1, 45-70

Horedt, 1966 – **Horedt K., 1966,** Așezarea fortificată din perioada târzie a bronzului de la Sighetul Marmației, Muzeul Regional Maramureș, Baia Mare, 1966, 5-22.

Ilieș, 2020 – **Ilieș M., Ilieș G., -** Maramureșul Străvechi. Elemente de spațialitate geostrategică, *Buletinul Societății de Geografie din România*, tom XV – XVI, Iași, 2020, 67- 91.

Ivanciuc, 2005 - **Ivanciuc T., 2005,** Descoperiri arheologice inedite în Țara Maramureșului, *Acta Musei Maramorosiensis,* III, 2005, 277 – 284.

Ivanciuc, 2017 – **Ivanciuc T., 2017** – Completări la Repertoriul Arheologic al județului Maramureș, *Marmația,* 14, Baia Mare, 15-30.

Kacsó, 1990 - **Kacsó C., 1990 –** Bronzul târziu în nord-vestul României, *Sympozia Thracologica*, 58, 1990, Satu Mare-Carei, 42-29.

Kacsó, 1992 – **Kacsó C., 1992 –** Comori preistorice din Țara Maramureșului, expoziție în Muzeul Maramureșean din Sighetu Marmației, 5-47.
Kacsó, 1999, **- Kacsó C., 1999** – Date noi cu privire la preistoria Maramureșului, *Angustia,* 4, 55-70.
Kacsó, 2003 - **Kacsó C., 2003 –** Noi descoperiri Suciu de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei, *Marmația 7/1,* Baia Mare, 2003, 105 – 181.
Kacsó, 2009 - **Kacsó C., 2009 –** Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău, *Marmația*, 9/1, Baia Mare, 2009, 59-99.
Kacsó, 2011 a - **Kacsó C., 2011, -** Așezări din epoca bronzului în Depresiunea Maramureșului, *Studii și Comunicări*, XVII/1, Satu Mare, 2011, 71-78.
Kacsó, 2011 b – **Kacsó C., 2011 –** Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I, *BiblMarmația*, 3, Editura EUROTIP, Baia Mare, 2011, 628 p.
Kacsó, 2011 c – **Kacsó C., 2011 –** Contribuții la cunoașterea ceramicii Suciu de Sus. Descoperirile din Depresiunea Maramureșului, *Revista Bistriței*, XXV/2011, 103-129.
Kacsó, 2016 – **Kacsó C., 2016 –** Descoperiri din epoca bronzului de la Sighetu Marmației, *Angvstia,*20, Editura ANGVSTIA, Sf. Gheorghe, 2016, 81 – 149.
Nemoianu, 1981 – **Nemoianu L., Todica G., 1981** - Șantierul arheologic Călinești jud. Maramureș, *CercArh, 4,* 1981, 66-69.
Pop, 2005 – **Pop D.,** Câteva considerații privind stadiul cercetării culturii Suciu de Sus și a grupului Lăpuș, Studii și Comunicări, Satu Mare, XXII/1, 2005, 61 – 92.
Pop, 2009 – **Pop D.,** Comments on the State of Research of Suciu de Sus culture and Lăpuș gropup, *Marmația,* 9/1, Baia Mare, 2009, 101 – 145.
Popa, 1969 – **Popa R., 1969 -** Cnezatul Marei. Studii documentare și arheologice în Maramureșul istoric, Baia Mare, 1969.
Popa, 1974 – **Popa R., Kacsó C., -** Cercetări arheologice la Călinești – Maramureș, *SCIVA,* 1974, 160-173.
Rustoiu, 2003 – **Rustoiu A., 2003** – Sarea Maramureșului și așezările dacice de pe Tisa Superioară, *Marmația 7/1,* 2003,201 – 217.

Depozitul de la Săpânța (datare și componență)

muzeograf Melania Pohaidac
Muzeul Maramureșean
Sighetu Marmației

Abstract:

The bronze hoard from Săpânța (Maramureș Depression) was published in a lot of articles and books ever since its finding in 1961. Yet, with the exception of the first two publications, the artifacts were never seen by the authors. This article presents the bronze hoard from Săpânța as it can be found today at the Maramureșan Museum.

Keywords: bronze hoard, Middle Bronze Age, chronology

Piesele aparținând depozitului de bronz de la Săpânța fac parte din Colecția Francisc Nistor și au fost donate Muzeului Maramureșean în anul 1976. Acestea sunt în număr de opt și au fost descoperite în mod întâmplător, în anul 1961, în timpul unor plantări de arbori pe locul numit Prisaca, toponim situat la 2 km S-V de intravilanul localității mai sus amintite[1]. Depozitul este compus dintr-un topor cu disc și spin (fig. 1), o brățară plurispiralică ruptă în trei bucăți (fig. 2, 3); două apărătoare de braț (fig. 4), unul întreg și unul fragmentar.

Un an mai târziu au fost descoperite, aproximativ în același loc, două brățări (fig. 5) depuse într-un vas ceramic, azi dispărut. Pe lângă aceste brățări, au mai fost găsite zece pandantive semilunare și un inel de buclă[2], dispărute și ele.

Pentru datarea depozitului de la Săpânța este nevoie a se lua în considerare analogiile pieselor ce îl compun. Piesă importantă în acest depozit, toporul ornamentat de bronz cu disc și spin (fig. 1), înregistrat cu numărul de inventar 4703, are o greutate de 594,3 g și o lungime de 19 cm, înălțimea toporului este de 3,4 cm iar gaura de înmănușare are un diametru de 2,3 cm, în timp ce diametrul discului este de 6,2/7 cm.

---

[1]Petrescu-Dâmbovița Mircea, *Depozitele de bronzuri din România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977, p. 44
[2] *Ibidem*

Acesta aparține epocii bronzului mijlociu după cum o arată analogiile cu alte descoperiri de topoare de bronz de același tip, și anume tipul A, adică tipul Hajdusamson-Apa, împărțit în subtipurile A1 (Hajdusamson), respectiv A2 (Apa)[3]. Totalul descoperirilor de topoare de acest tip sunt în număr de 29 și toate, cu excepția a două dintre ele, au fost descoperite la vest de Carpați în Slovacia, Ungaria și România. Tipul A2 (cu spin) este mai târziu decât tipul A1 (fără spin), tip în care se încadrează și descoperirea de la Săpânța, așa cum sunt și cele de la: Tiszaladany, Szeghalom, Kispalad (Ungaria) și Remetea Oașului, Apa, Valea Chioarului, Someșeni, Bogata, Sebeș, Cajvana (România)[4]. Acest tip de topor, tipul A2, este datat în a doua parte a epocii bronzului mijlociu (Br.A2/B1),[5] – adică undeva pe la 1700/1600 a. Chr.[6]

În ceea ce privește brățara plurispiralică (9 spire) întreagă, dar în același timp fragmentară (fig. 2, 3), aceasta are o greutate totală de 147,5 g și o lungime de 18,8 cm, în timp ce spirala de bronz, nr. de inventar 4706, din care este formată brățara are o lungime totală de 207,57 cm. Brățara se termină într-o spirală, asemenea celor de la Dunaujvaros-Kosziderpadlas[7]. Brățările de tip Koszider sunt datate în bronz mijlociu III[8], - 1700/1600 a. Chr. – 1450 a. Chr.[9], dar acest interval cronologic al perioadei bronzului mijlociu III este pus, mai recent, sub semnul întrebării de unii cercetători[10].

În același tip Koszider se încadrează și celelalte două brățări aparținătoare depozitului: cea întreagă cu trei spire (fig. 5) având o greutate de 42,3 g, diametrul de 5,8 cm și o lungime totală de 65 cm (bara de bronz), nr. de inventar 4707; și cea fragmentară (fig. 5) cu un diametru de 7,4 cm și o greutate de 21,8 g, nr. de inventar 4705.

---

[3] Tencariu Felix-Adrian, Vornicu Diana-Măriuca, Vornicu Andreea, Vasilache Viorica, Sandu Ion, The *deposition of a disc-butted bronze axe discovered in the Moldavian Plateau, Romania*, în *Studia Antiqua et Archeologica*, XX, 2014, p.123

[4] Ibidem, fig. 5, p. 124

[5] Ibidem

[6] Kiss Viktória, Csányi Marietta, Dani ános, Fischl Klára P., Kulcsár Gabriella, Szathmári Ildikó, *Chronology of the Early and Middle Bronze Age in Hungary. New results*, în *STUDIA HERCYNIA*, XXIII/2, 2019, p. 191; Daroczi Tibor-Tamas, Csanyi Marietta, Tarnoki judit, Nagy Fanni, Olsen Jesper, *Turkeve-Terehalom in the Eastern Carpathian Basin. Bronze Age multi-stratified site provides high-precision chronology with continental implications*, în *Prähistorische Zeitschrift*, 98, 2023, p. 183

[7] Poroszlai Ildikó, *Erődített központok a duna menté*, în *A Bronzkor*, 6, 2020, p. 155

[8] Gogâltan Florin, *Bronzul timpuriu și mijlociu în Banatul românesc și pe cursul inferior al Mureșului*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999, p. 23, 164

[9] Kiss Viktória et alli, *Ibidem*, p. 191

[10] Kiss Viktória et al., *Ibidem*, p. 191; Daroczi Tibor-Tamas et al.,*Ibidem*, p. 185

Cele două apărătoare de bronz, unul întreg (fig. 4) având nr. de inventar 4704, o greutate de 340 g, un diametru de 6,9 cm și lungimea spiralei de 96,7 cm, înălțime 12,2 cm; și unul fragmentar (fig. 4) cu nr. de inventar 4712, greutate 133,6 g, diametru în ruptură 0,5 cm, lungimea totală a fragmentului păstrat 73,9 cm, diametru spirală 6,9 cm, au analogii clare la Biserica Albă (Bila Cervka)[11], Apa[12], Păuliș și Satu Mare.[13] Apărătorul de braț de la Biserica Albă este încadrat cronologic în Bronz A2/B1[14], cel de la Apa este datat împreună cu depozitul de care aparține între 1600 – 1500 a. Chr.[15] Descoperirea de la Păuliș este de tip Apa iar cea de la Satu Mare este de tip Ighiel- Zayta și aparțin orizontului Koszider[16].

Cu toate acestea trebuie luate în calcul și restul artefactelor aparținătoare depozitului, astăzi dispărute, și anume un inel de buclă (2 cm), zece pandantive semilunare (h. 4 cm) și tubulețe spiralice (7 cm) găsite împreună cu cele două brățări (fig. 5) într-un vas ceramic de culoare gri (h. 5,6 cm, diametrul 12,4 cm)[17].

Inelul de buclă în formă de barcă, din aur[18] (fig. 6), poate fi datat conform tipologiei făcute de Eugenia Zaharia, în situl de la Sărata Monteoru. Acesta face parte din tipul B1c, B1d cu apartenența cronologică la începutul culturii Noua[19], adică (Br. B-Br. C)[20].

O analogie clară în cea ce privește inelul de buclă există în depozitul de la Satu Mare, depozit despre care Florin Gogâltan consideră că aparține mai degrabă începutului bronzului târziu (1450/1300 a. Chr.)[21]. Într-un articol

---

[11] Kobal Josyp V., *Die mittlere bronzezeit in der Transkarpatien (Ukraine)*, în *Gesta*, XVII/2, 2018, Fig. 5/2, p. 80

[12] Pernicka Ernst, Nessel Bianka, Mehofer Mathias, Safta Elvira, *Lead Isotope Analyses of Metal Objects from the Apa Hoard and Other Early an Middle Bronze Age Items from Romania*, în *Archaeologia Austriaca*, 2016, fig. 12, p. 64

[13]Gogâltan Florin, *ibidem*, fig. 29, p. 341

[14] Kobal Josyp V, *ibidem*

[15] Pernicka Ernst et al., *ibidem*, p. 65

[16] Gogâltan Florin, *ibidem*, p. 165-166

[17] Soroceanu Tudor, *Depozitele de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului*, Editura Accent, Cluj-Napoca, p. 98

[18] Popescu Dorin, *Ober tlie bronzezeillichen Slreitiixlc mit Nackrnscheibr*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 99-101

[19] Eugenia Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata-Monteoru und ihre tyipologischen und chronologischen Beziehungen*, în *Dacia*, III, 1959, p. 120

[20] Popescu Dorin, *ibidem*,p. 101

[21] Gogâltan Florin, *ibidem*, 76-77

din 2019 inelul de buclă de aur din depozitul de la Satu Mare este datat ca aparținând secolelor XVI/XIV a. Chr.[22].

Cât privește cele zece pandantive semilunare (fig. 7), acestea au analogii la Kolodne (Ucraina)[23] și Satu Mare[24]. În ceea ce privește analogia de la Kolodne, Josyp Kobal o datează în Bronz B1[25] (1700/1600 a. Chr.), în timp ce pe cea de la Satu Mare, Florin Gogâltan o datează la sfârșitul bronzului mijlociu (1650/1500 a. Chr.), dar spune că în Banatul românesc acest tip de pandantive au fost folosite și la începutul bronzului târziu[26].

Pe lângă aceste două analogii mai apropiate pot fi amintite analogiile din Slovacia de la: Spissky Stvrtok[27] unde pandantivele semilunare sunt datate între final de Bronz A3 și Bronz B1[28]; Barca Kosice[29], acest tip de pandantiv fiind datat în Bronz mijlociu III și chiar mai târziu[30]. David Wolfgang datează aceste două depozite, de la Spisky Stvrtok și Barca Kosice, în etapa Bronz B1[31].

Vasul ceramic în care a fost găsit o parte din depozitul de bronz de la Săpânța avea o culoare gri închis, cu o înălțime de 5,6 cm, un diametru maxim de 12,4 cm și o formă patrulateră, privit de sus în jos[32] (fig. 8).

Acest vas se consideră a aparține epocii bronzului, cultura Suciu de Sus. Cu toate acestea Carol Kacso consideră că acesta are analogii mult mai clare cu unul dintre vasele de la Sarasău Zăpodie[33], aparținând deci Hallstattului târziu.

---

[22] Ginalsky Gerzy, Kotowicz Piotr N., Przybyta Marcin S., Wyrostkiewicz Robert, *Supposed Bronze Age Hoard Of Golden Artefacts From The Defensive Settlement On The "Horodyszcze" Hill In Trepcza (Polish Carpathians)*, în *Chasing Bronze Age rainbows Studies on hoards and related phenomena in prehistoric Europe in honour of Wojciech Blajer*, Prace Archeologiczne No. 69 Studies, p. 407

[23] Kobal Josyp V., *ibidem*, fig. 14/2, p. 82

[24] Gogâltan Florin, *ibidem*, fig. 33/3, p. 345

[25] Kobal Josyp V. *ibidem*, p. 77

[26] Gogâltan Florin, *ibidem*, p. 171-172

[27] Oravkinovka Dominika, Vladar Josef, *The Phenomenon of Hoarding at the Fortified Settlement in Spišský Štvrtok*, în Fischl Klara P., Kienlin Tobias L., *Beyond Divides – The Otomani-Füzesabony Phenomenon Current Approaches to Settlement and Burial in the North-eastern Carpathian Basin and Adjacent Areas*, Koln, 2019, fig. 9/10, p. 98

[28] Ibidem, p. 107

[29] Găvan Alexandra, *Metal and Metalworking in the Bronze Age Tell Settlements from the Carpathian* Basin, Cluj Napoca, 2015, Fig 14, p. 49

[30] *Ibidem*, p. 373

[31] Wolfgang David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdusamson-Apa-Ighiel-Zajta*, vol. I, Alba Iulia, 2002, Tab. 1, p. 909

[32] Soroceanu Tudor, *Ibidem*

[33] Kacso Carol, Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I, Baia Mare, 2015, p. 504

Ca o subliniere, trebuie să menționez faptul că, depozitul de bronz de la Săpânța a fost publicat de mai multe ori pe parcursul anilor, încă de la descoperirea sa din anul 1962, astfel că prima publicare a sa a fost într-un articol din anul 1963 a lui Dorin Popescu, mai apoi a fost publicat de Dorin Popescu și Mircea Rusu în 1966. După acest moment a fost publicat de o serie de cercetători atât români (Vulpe, Bader, Dumitrescu, Pippidi, Petrescu-Dâmbovița, Kacso, Soroceanu etc.) cât și străini (Mozsolics, Hansel, Bona, Kroeger, Wolfgang etc.) dar, cu toate acestea, atunci când apare reprezentat, depozitul de la Săpânța este reprodus după primele două apariții ale sale.

Componența acestuia s-a pierdut undeva sub praful istoriei și, când spun asta, mă refer atât la dispariția lui fizică, deoarece după cum am spus mai sus[34] o parte din piese s-au pierdut, cât și a faptului că după atâtea scrieri și rescrieri ale sale apar anumite neclarități, și anume: care a fost contextul descoperirii?, inelul de buclă e de bronz sau de aur? și ce e cu vasul? de ce nu se găsesc analogii clare în ceea ce privește vasul ceramic, din moment ce depozitul aparține cu siguranță epocii bronzului?

Deci, ca să răspund la prima întrebare, depozitul a fost găsit în două etape, în noiembrie 1961, când au fost găsite brățara fragmentară (3 buc.) din nouă spire, toporul și apărătoarele de braț, iar în aprilie 1962 a fost descoperit un vas înăuntrul căruia erau celelalte brățări, pandantivele și un inel de buclă?[35] sau toate acestea au fost găsite împreună, în 1962, cu celelalte obiecte, lângă vasul de lut, la adâncimea de 0,60 cm iar descoperirea din 1961 s-a pierdut[36]? Amalia Moszolics spune că, în urma sondajului de verificare după descoperirea depozitului, s-a găsit un vas de ceramică, o spirală din bronz, și un inel de buclă din aur[37]. Sondajul de verificare a fost realizat de către Francisc Nistor și Mircea Rusu? (se știe că ei doi urmau să publice articolul despre descoperirea de la Săpânța[38] dar ceva s-a întâmplat și acesta a fost publicat până la urmă de Mircea Rusu și Dorin Popescu) în locul arătat de descoperitor (fig. 9).

La cea de a doua întrebare, cred, am răspuns deja încă de la enumerarea pieselor din depozit. Cu toate acestea, spre exemplu, Mircea Petrescu-Dâmbovița spune că Amalia Moszolics nu are dreptate atunci când spune că inelul de buclă este de aur[39]. Totuși, Dorin Popescu, cel care a

---

[34] Vezi mai sus prima pagină din articol
[35] Petrescu-Dâmbovița Mircea, *Ibidem;* Soroceanu Tudor, *Ibidem*
[36] Carol Kacso, *Ibidem*, p. 503 - 504
[37] Moszolics Amalia, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapesta, 1967 p. 163-164
[38]Dorin Popescu, *Ibidem*, a se vedea nota de subsol de la pagina 99
[39] Petrescu-Dâmbovița Mircea, *Ibidem*

publicat depozitul pentru prima oară, amintește printre artefactele din depozit și inelul de buclă din aur (fig. 6). Într-o fotografie din fototeca Muzeului Maramureșean apare inelul din depozitul de la Săpânța (fig. 10), inel ce pare a fi mai degrabă din aur decât din bronz.

Cât despre vasul ceramic, Carol Kacso este de părere că acesta nu face parte din depozit[40] ci că, după cum am spus și mai sus, este mai târziu; acesta spune că singura analogie cu cultura Suciu de Sus este forma sa pătrată[41]. Analogia pe care o dă el, cea de la Sarasău Zăpodie (fig. 11/2)[42] se aseamănă, într-adevăr, cu forma vasului, excepție face decorul, dar acest decor, din zona cu diametrul cel mai mare al vasului, apare pe un alt vas ceramic din același sit (fig. 11/1)[43].

Trebuie să spun că vasul ceramic a fost găsit fragmentar și a fost desenat înainte de restaurarea acestuia, din anul 1976 (fig. 12). După restaurare se vede o diferențiere, față de desenarea lui, între fundul vasului de dinainte de restaurare, la fel este observabilă diferența și în cazul înălțimii gâtului. Desigur că în cazul unei fotografii pot fi jocuri de lumini și umbre, dar diferențierea este clar vizibilă (fig. 8, fig. 12). Analogia acestei piese cu descoperirea de la Sarasău Zăpodie este evidentă, dar nu exactă, existând și alte analogii nu atât de evidente, mai timpurii, cum ar fi în ceea ce privește forma: la Smolenice (Slovacia), depozitul de aici fiind datat în Br. C1 [44]; la Brăești, jud. Botoșani, vas aparținând culturii Noua (începutul bronzului târziu)[45]; iar în ce privește decorul, acesta poate fi observat în canelurile culturii Otomani[46].

La o privire detaliată asupra descoperirii depozitelor de bronz din perioada mijlocie a bronzului[47], am putut să observ că nu există nici un vas, decât în cazul mai multor vase din același depozit, care să fie identic cu un altul dintr-un alt depozit.

Din cele spuse până acum rezultă că, depozitul de la Săpânța se poate data numai repede de secolul XVII a. Chr. și numai târziu de secolul XV a. Chr., cu mențiunea că vasul ceramic este posibil să nu aparțină depozitului,

---

[40] Kacso Carol, *Descoperiri de metale din Bronzul timpuriu și mijlociu în Maramureș,* în *Studii și comunicări,* XXIX/1, Satu Mare, 2013, p. 148

[41] Idem, Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I, Baia Mare, 2015, p.504

[42] *Ibidem,* vol. II, fig. 250, p. 252

[43] *Ibidem*

[44] Wolfgang David , *Ibidem,* fig. 344/25, p. 909

[45] Munteanu Elena Roxana, în Cavruc Valeriu și Dumitroaia Gheorghe, *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România,* Sfântu Gheorghe, 2001, p. 51, fig. 58

[46] Zsolt Molnar, Contribuții la cunoașterea culturii Otomani din nord-vestul Transilvaniei Ceramică și metal, Cluj-Napoca, 2014, pl. V, p. 199

[47] Wofgang David, Petrescu-Dâmbovița Mircea, Soroceanu Tudor, Moszolics Amalia

având în vedere că cele mai bune analogii le are în situl de la Sarasău Zăpodie, datat pe parcursul secolelor VI-IV a. Chr.[48]

Alexandru Vulpe consideră că încadrarea tipologică a unor artefacte nu arată data îngropării depozitului[49]. Cu toate acestea e greu de crezut, spre exemplu, că toate acele piese au ajuns în pământ o mie de ani mai târziu de la folosirea lor. Chiar dacă este cunoscut contextul descoperirii și se știe că în interiorul vasului a fost găsit o parte din depozit, sau cel puțin că vasul a fost acolo împreună cu depozitul, totuși ce e sigur e că vasul a fost spart. Este cunoscut faptul că, atunci când un vas ceramic stă în pământ sunt toate șansele ca greutatea acestuia, în timp, să distrugă vasul sau atunci când vasul a fost scos să se fi spart. Totuși, dacă vasul a fost situat imediat lângă obiectele descoperite în anul 1961 nu pot să nu mă întreb de ce nu a fost văzut de descoperitor? Sau dacă nu a fost observat, nu e posibil ca vasul să fi fost depus mult mai târziu peste respectivele obiecte, iar Francisc Nistor, în cazul în care Mircea Rusu nu era cu el în momentul sondajului, să nu fi observat datorită faptului că vasul a fost spart, faptul că obiectele nu erau înăuntrul vasului ci imediat sub el?

BIBLIOGRAFIE

DAROCZI Tibor-Tamas, CSANYI Marietta, TARNOKI Judit, NAGY Fanni, OLSEN Jesper, *Turkeve-Terehalom in the Eastern Carpathian Basin. Bronze Age multi-stratified site provides high-precision chronology with continental implications*, în *Prähistorische Zeitschrift*, 98, Berlin, 2023

EUGENIA Zaharia, *Die Lockenringe von Sărata-Monteoru und ihre tyipologischen und chronologischen Beziehungen*, în *Dacia*, III, 1959

GĂVAN Alexandra, *Metal and Metalworking in the Bronze Age Tell Settlements from the Carpathian* Basin, Ed. Mega, Cluj Napoca, 2015

GINALSKY Gerzy, KOTOWICZ Piotr N., PRZYBYTA Marcin S., WYROSTKIEWICZ Robert, *Supposed Bronze Age Hoard Of Golden Artefacts From The Defensive Settlement On The "Horodyszcze" Hill In Trepcza (Polish Carpathians)*, în *Chasing Bronze Age rainbows Studies on hoards and related phenomena in prehistoric Europe in honour of Wojciech Blajer*, Prace Archeologiczne No. 69 Studies, Cracovia, 2019

[48] Stanciu Ioan, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. și mileniul I d.H. în județul Maramureș,* în *Ephemeris Napocensis,* II, Cluj Napoca, 1992, p. 169

[49] Vulpe Alexandru, *Toporul de luptă de bronz de la Bogata de Mureș,* în *Marmația,* 7/1, Baia Mare, 2003, p. 52

GOGÂLTAN Florin, *Bronzul timpuriu și mijlociu în Banatul românesc și pe cursul inferior al Mureșului*, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999
KACSO Carol, *Comori preistorice din Țara Maramureșului,* Catalog de expoziție, Baia Mare, 1992
KACSO Carol, *Descoperiri de metale din Bronzul timpuriu și mijlociu în Maramureș,*în *Studii și comunicări,* XXIX/1, Satu Mare, 2013
KACSO Carol, Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I, Ed. Ethnologica, Baia Mare, 2015
KACSO Carol, Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. II, Ed. Ethnologica, Baia Mare, 2015
KISS Viktória, CSÁNYI Marietta, DANI János, FISCHL Klára P., KULCSÁR Gabriella, SZATHMÁRI Ildikó, *Chronology of the Early and Middle Bronze Age in Hungary. New results,* în *STUDIA HERCYNIA,* XXIII/2, Praga, 2019
KOBAL Josyp V., *Die mittlere bronzezeit in der Transkarpatien (Ukraine),* în *Gesta,* XVII/2, 2018
MOZOLICS Amalia, *Bronzefunde des Karpatenbeckens,* Ed. Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1967
MUNTEANU Elena Roxana, în CAVRUC Valeriu și DUMITROAIA Gheorghe, *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România,* Ed. Constantin Mătasă, Sfântu Gheorghe, 2001
ORAVKINOVKA Dominika, VLADAR Josef, *The Phenomenon of Hoarding at the Fortified Settlement in Spišský Štvrtok*, în Fischl Klara P., Kienlin Tobias L., *Beyond Divides – The Otomani-Füzesabony Phenomenon Current Approaches to Settlement and Burial in the North-eastern Carpathian Basin and Adjacent Areas,* Koln, 2019
PERNICKA Ernst, NESSEL Bianka, MEHOFER Mathias, SAFTA Elvira, *Lead Isotope Analyses of Metal Objects from the Apa Hoard and Other Early an Middle Bronze Age Items from Romania,* în *Archaeologia Austriaca,* 2016
PETRESCU-DÂMBOVIȚA Mircea, *Depozitele de bronzuri din România,* Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977
POPESCU Dorin, *Ober tlie bronzezeillichen Slreitiixlc mit Nackrnscheibr*, în *Dacia,* VII, 1963
POROSZLAI Ildikó, *Erõdített központok a duna mentén,* în *A Bronzkor,* 6, 2020
SOROCEANU Tudor, *Depozitele de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului,* Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2012

STANCIU Ioan, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. și mileniul I d.H. în județul Maramureș,* în *Ephemeris Napocensis*, II, Cluj Napoca, 1992
TENCARIU Felix-Adrian, VORNICU Diana-Măriuca, VORNICU Andreea, VASILACHE Viorica, SANDU Ion, The *deposition of a disc-butted bronze axe discovered in the Moldavian Plateau, Romania*, în *Studia Antiqua et Archeologica*, XX, Iași, 2014
VULPE Alexandru, LAZĂR Valeriu, *Toporul de luptă de bronz de la Bogata de Mureș,* în *Marmația,* 7/1, Baia Mare, 2003
WOLFGANG David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdusamson-Apa-Ighiel-Zajta*, vol. I, Ed. Altip, Alba Iulia, 2002
ZSOLT Molnar, Contribuții la cunoașterea culturii Otomani din nord-vestul Transilvaniei Ceramică și metal, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2014

ILUSTRAȚII

Fig. 1 Topor ornamentat de bronz cu disc și spin

Detaliu disc

Fig. 2 Brățară plurispiralică de bronz, trei fragmente

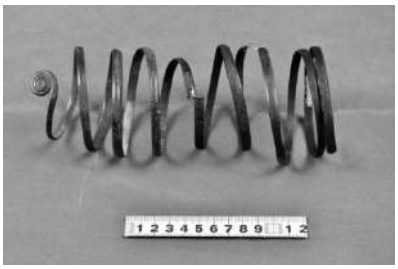

Fig. 3 Brățară plurispiralică de bronz, nouă spire

Fig. 4 Apărător de braț din bronz

Apărător de braț fragmentar

Fig. 5 Brățară plurispiralică

Brățară fragmentară

Fig. 6 Inel de buclă din aur după: Dorin Popescu, 1963; Carol Kacso, 1992

Fig. 7 Pandantive semilunare după Mircea Petrescu-Dâmbovița, 1977

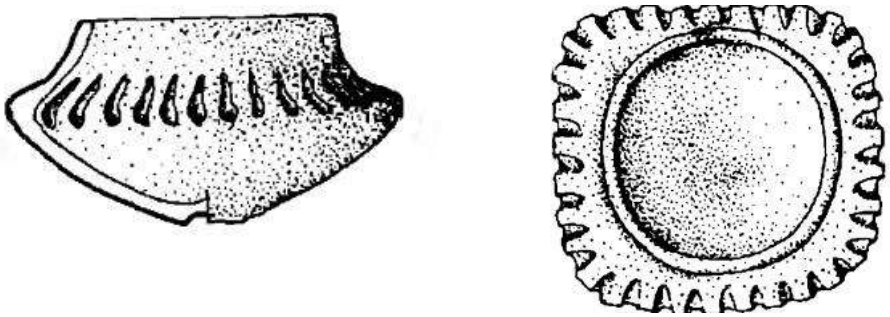

Fig. 8 Vas ceramic după Mircea Petrescu-Dâmbovița, 1977

Fig. 9 Descoperitorul depozitului Sondajul arheologic
Fototeca Muzeului Maramureșean

Fig. 10 Inel de buclă
Fototeca Muzeului Maramureșean

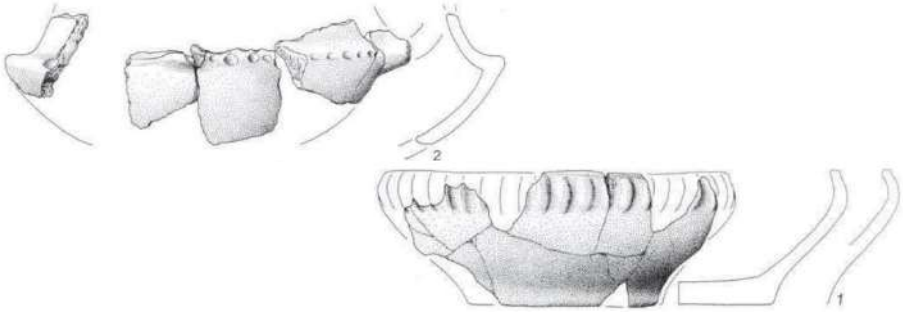

Fig. 11 Vase ceramice, Sarasău-Zăpodie după Carol Kacso, 2015

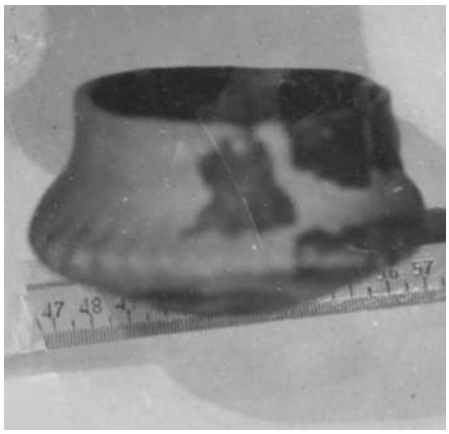

Fig. 12 Vas Ceramic
Fototeca Muzeului Maramureșean

Descălecat – sensuri

prof. Claudia DURA
Colegiul Național „Dragoș Vodă”
Sighetu Marmației

În scrierile cronicăreşti şi în diverse documente istorice şi literare întâlnim nu o dată noţiunea de descălecat. „Descălecătorii de ţară, dătători de legi şi datini” - cum atât de sugestiv sintetiza în vers marele Eminescu începuturile statelor româneşti - întâii voievozi „au descălecat” potrivit tradiţiei „ţara”. Pornindu-se de aici, multă vreme, constituirea statelor medievale româneşti a fost strâns corelată cu această noţiune. Tradiţia muntenească lega întemeierea Ţării Româneşti de „descălecatul” lui Negru - Vodă; primele letopiseţe româneşti ale Moldovei porneau de la „descălecatul” lui Dragoş Vodă şi apoi al lui Bogdan I. Ulterior, teoria „descălecatului” pe cât de unanim fusese acceptată mai înainte, pe atât de categoric a început să fie combătută.

Una dintre cele mai vechi cronici, cea a lui Grigore Ureche, poartă încă din titlu termenul în jurul căruia s-au dus multe discuţii: „Letopiseţul Ţării Moldovei, de când s-au descălecat ţara…”. Iniţial, termenul desemna acţiunea călăreţului de a pune piciorul pe pământ, adică de a intra în posesia lui. Odată cu cronicarii moldoveni, termenul „descălecat” primeşte un alt înţeles, respectiv acela de întemeiere, înfiinţare a unui stat, noţiune care se generalizează pe tot parcursul secolului al XVII-lea şi în veacurile următoare.

Întrebarea firească care se pune este: de ce cronicarii numesc întemeierea principatelor cu termenul „descălecat”? Răspunsul la această întrebare se găseşte doar în textele care conţin acest cuvânt, folosit în majoritatea cazurilor în accepţiuni foarte depărtate de sensul său propriu, iniţial (a coborî de pe cal). Analizând mai multe surse se remarcă faptul că termenul în cauză a fost în veacurile trecute nu numai în cronici ci şi în documente. Însă doar cele redactate în limba slavă, în perioade anterioare sau în aceeaşi vreme cu cele româneşti, nu conţin acest termen şi nici n-ar fi putut să-l conţină el fiind cu toate sensurile pe care le vom reda mai jos o creaţie a limbii române.[1]

Provenit din limba vie a poporului, „descălecatul” este mult mai bogat în sensuri decât simpla întemeiere a unui stat. Astfel, atât la Grigore Ureche

[1] Ştefan S. Gorovei, „*Sensuri profunde ale unei noţiuni istorice, Descălecatul*”, în„ Magazin istoric”, anul XIX,1976 , nr. 6, pp. 11-12;

cât şi la Miron Costin, „descălecatul” este întrebuinţat pentru a desemna şi întemeierea unor oraşe : „târgul Baia scrie că l-au descălecat nişte saşi ce au fost olari ” (Grigore Ureche), „Antenor au discălicat Vineţia pe pământul Italiei” (Miron Costin); a unor sate „la locul unde se chiamă Bourenii dacă s-au discălicat sat” (Grigore Ureche). Pentru a rezuma, şi în cazul oraşelor şi a satelor, descălecatul înseamnă întemeiere, facere, aşezare pe pământ nelucrat.[2]

Alături de ţări, oraşe, sate, se descălecau şi aşezăminte monahale; chiar cel mai vechi document moldovenesc în limba română care menţionează descălecatul ţării, atestă acest termen şi în raport cu o mănăstire, „descălecându-se chiar şi prisăci.”[3]

În toate exemplele date până acum a „descăleca implică pe lângă nuanţele puse deja în evidenţă (a întemeia, a crea, a face, a ctitori) şi ideea de organizare, „descălecarea” fiind o acţiune organizatorică nu una desfăşurată haotic.

O a doua accepţiune a acestui termen este aceea de aşezare-statornică sau temporară a unui om sau a unui grup (grupuri) de oameni în anumite locuri, anterior populate sau nepopulate; în funcţie de context, poate căpăta şi nuanţa de a coloniza, a popula a fixa tabăra „au discălicat întâi supt munte, mai apoi adăogându-se şi crescând înainte... ce s-au întinsu până la Nistru şi până la mare” (Grigore Ureche)[4]. În câteva pasaje şi Miron Costin în *De neamul moldovenilor* foloseşte descălecatul cu sensul clar al colonizării antice: „Fost-au gândul mieu, iubite cititoriule, să fac letopiseţul ţării noastre Moldovei din descălecatul ei dintâi carele au fostu de Traian - împăratul[5]”. Trebuie observat că şi în acest caz noţiunea implică, fie că e vorba de un popas temporar sau de o colonizare în toată regula şi ideea de organizare cum s-a apreciat mai sus. Pe bună dreptate, A.D. Xenopol înţelege prin descălecat nu o colonizare „întreprinsă de românii de peste munţi ci o suprapunere a unui element nou, coborât din Transilvania peste unul de baştină care se pleacă înaintea lui”.[6] Sensul acesta a fost argumentat de Gh. I. Brătianu - cu

---

[2] Idem, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate,* Iaşi, Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza", 1997, p. 56;
[3] *Ibidem,* p. 57;
[4] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* Bucureşti, ed. a II-a (ed. de P. P. Panaitescu), E.S.P.L.A., 1958, p. 69-70;
[5] Miron Costin, în *Predoslovie , Opere, Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace - Cronica polonă - Poema polonă – De neamul moldovenilor...,* Bucureşti, ediţie critică îngrijită de P.P. Panaitescu, ESPLA, 1958, p. 42;
[6] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Bucureşti, ed. a IV-a, vol. II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 37;

nuanţele impuse de ulterioarele achiziţii istoriografice (documentare, metodologice), nu o admigrare ci o coborâre de elemente politice unificatoare, venite din Ardeal, cum a formulat concis P.P. Panaitescu.[7]

O a treia accepţie a descălecatului enunţată de istorici e aceea de revenire , de reaşezare pe vechile locuri părăsite din diferite motive „Iar dacă au perit Ion Vodă, tătarii s-au lăsat în pradă peste toată ţara, de au robit, de n-au fost niciodată mai mare pustietate în ţară decât atunci că pre toţi i-au cuprins fără grijă pe la casele lor, unde până astăzi între Prut şi Nistru au rămas pustiite, de nu s-au mai discălicat oameni."[8]

O ultimă interpretare a termenului descălecare au găsit-o istoricii dintr-o scrisoare a boierilor munteni adversarii lui Mihai Viteazul trimisă altor boieri la 5 septembrie 1599 : „de vor trece turcii acum aceia în ţara noastră, ei vor descăleca ţara noastră şi vor pune turcu de va domni ţara noastră." Ce înseamnă aici a descăleca? În chip vădit „a descăleca" înseamnă aici nu a întemeia ţară, ci a o cuceri, a o lua în stăpânire.[9]

Multitudinea de sensuri denotă faptul că este vorba despre o creaţie a limbii române, şi apariţia acestui cuvânt în textele româneşti din secolele XVI-XVII, nu se datoreşte creării unei legende a descălecatului statelor medievale, ci înlocuirii în limba română a unui termen „cult" dintr-o limbă moartă, cu unul din limba vie , cea vorbită de popor.[10]

În concluzie, tradiţia descălecatului nu e astfel o creaţiune cultă, o legendă fabricată de cărturarii veacului al XVII-lea, ci o consemnare tardivă (sec. XVI - XVII - pentru că abia de atunci avem teste în limba română) - a chipului în care poporul întreg şi-a imaginat şi a înţeles apariţia statului pe pământurile ce alcătuiau ţara Moldovei, ordinea nouă, organizarea statală care vine cu Dragoş - Vodă implicând şi întemeierea de noi aşezări (oraşe şi sate) şi crearea de noi instituţii precum statornicirea unor grupuri de oameni plecaţi din diferite motive din vechile lor aşezări.

Cu sensurile pe care i le descifrează documentele vremii, descălecatul a fost o realitate. Să păstrăm deci, termenul încărcat cu toate sensurile şi nuanţele limbii vii a poporului român din Evul Mediu, dar şi cu aura tradiţiei pentru *Dragoş Vodă - Descălecătorul!*

---

[7] P.P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, Editura Univers, 1947, p. 102;
[8] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* Bucureşti, ed. a II-a (ed. de P. P. Panaitescu), E.S.P.L.A., 1958, p. 17;
[9] Ştefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate,* Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1997, p. 62;
[10] *Ibidem,* p. 63.

Drumurile unui domnitor pribeag.
Petru Cercel în Transilvania și Maramureș

dr. Gabriel-Virgil RUSU[1]
Cluj-Napoca

În duminica de dinaintea Floriilor anului 1585, la Curtea din Târgovişte soseau veşti tot mai îngrijorătoare despre iminenta mazilire a domnitorului Petru Cercel, fiul lui Pătraşcu cel Bun, urcat pe tron în urmă cu numai doi ani. Pe la colţurile palatului se vorbea că cel puţin 20.000 de turci înarmaţi aşteptau la hotare gata să se prăvale peste Valahia, *dacă Alteţa Sa ar face vreo împotrivire* deciziei prealuminatului sultan Murad al III-lea.[2] A doua zi sosi ceauşul care vesti pretutindeni că Petru Cercel fusese scos din domnie şi înlocuit cu Mihnea, zis „Turcitul". În iatacul domnesc, unde fusese trezit de către secretarul său personal, genovezul Franco Sivori, pentru a primi cumplita veste, Petru Cercel a rostit liniştit: *Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvîntat!* Apoi a împărţit soldele mercenarilor din slujba sa, şi-a adunat averea şi, împreună cu familia şi cu câţiva boieri devotaţi, a purces neîntârziat spre plaiurile ardelene. Odiseea lui Petru Cercel pe pământul salvator al Transilvaniei tocmai începea.

Petru Cercel se născuse la București în anul 1556, fiind fiul natural al domnitorului Pătrașcu cel Bun. După moartea părintelui său, Petru a fost surghiunit de turci pe insula Rhodos, apoi a fost închis în Siria. Eliberat în anul 1575, el s-a deplasat la Viena, unde spera să obțină sprijinul împăratului Maximilian al II-lea ca să dobândească tronul Valahiei. Dar împăratul a trecut la cele veșnice, iar Petru a încercat să-și caute aliați în Italia, la Genova,iar apoi în Franța, petrecand la curtea regală o perioadă de timp. Se pare că acolo și-a însușit moda purtării unui cercel în ureche, ceea ce i-a adus și celebra poreclă. În fine, ajuns la Istanbul, în doi ani a reușit să-și facă prieteni printre înalții demnitari otomani și printre negustori, obținând tronul mult râvnit la 29 august 1583.

---

[1] Cercetător științific al Institutului de Istorie „George Bariţiu" al Academiei Române, Filiala Cluj, lector asociat al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.

[2] Franco Sivori, „Mazilirea lui Petru Cercel", în Maria Holban (redactor responsabil) *Călători străini despre țările române,* vol. III, București, 1971, p. 31, *în continuare*: Sivori.

Ca domn al Țării Românești, el a promovat o politică centralizatoare, caracterizată prin creșterea autorității instituției pe care o reprezenta. Urmărindu-și scopul, el se manifesta destul de violent în raport cu reprezentanții marii boierimi pe care-i bănuia de infidelitate. Era o perioadă de instabilitate, caracterizată printr-o dinamică extrem de mare a tronului datorită numărului mare de pretendenți, amestecului brutal al turcilor în politica de numire a domnitorilor și corupției.[3] În scurt timp, au căzut o serie de capete sub sabia călăului și, ca urmare, o parte din membrii sfatului domnesc s-au refugiat în Transilvania. De pildă, la data de 12 mai 1584, este menționată documentar prezența în cetatea Gherla a Logofătului Stanciu şi a familiei sale. Acesta devenise pribeag împreună cu vornicul Dumitru şi cu un anume boier Ivaşcu, fiind urmăriţi de domnitorul Petru Cercel pentru trădare. Padişahul Murad al III-lea a trimis la dieta din Alba Iulia un ceauş, solicitând extrădarea boierilor. Stările nu erau însă dispuse a da curs solicitării şi îşi justificau atitudinea și acţiunile faţă de principele Ştefan Báthory printr-o scrisoare: *Logofătul Stanciul, care nu demult mersese de aici la Voevod, a fugit de acolo iarăşi cu muierea şi copiii şi cu multe bogăţii ale împăratului, pe care doresc să punem să-l caute fără zăbavă şi să-l trimitem. Urmând în acest lucru la fel, am trimis pe cineva să-l caute şi de-l va găsi să-l şi prindă [...] că dacă ne pică în mâini, vom avea grijă de el; care boier, după plecarea solilor, ne-a şi căzut în mâini, dar l-am trimis în taină la Gherla şi acuma este acolo bine păzit.*[4]

Comportamentul dur al lui Cercel provocase episoade de criză politică în țară și nu era pe placul padișahului, care avea să decidă înlocuirea lui cu pacifistul și devotatul Mihnea Turcitul. Vlăstarului lui Pătrașcu cel Bun nu-i rămânea decât să ia calea pribegiei. În reconstituirea traseului şi a peripețiilor domnului român mazilit, ne-au fost extrem de utile însemnările lui Franco Sivori, traduse şi publicate de Maria Hoban în culegerea de documente „Călători străini despre ţările române”.[5] Fiu al unui negustor bogat din Genova (Benedetto Sivori), Franco Sivori a îmbrățișat meseria tatălui său, însă a vizat și alte orizonturi. La Istanbul îl cunoaște pe viitorul

---

[3] În secolul al XVI-lea, în Țara Românească au fost 35, iar în secolul al XVII-lea, 29 de numiri de domni; în Moldova 47; în Transilvania, ceva mai stabilă din punct de vedere politic, au fost doar 16 (dintre aceștia, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi I și Mihail Apafi au avut domnii îndelungate). În secolul al XVIII-lea, situația nu s-a schimbat prea mult:29 de domnii în Țara Românească, 39 în Moldova. Domnia era scurtă și dura în medie 2,5-3 ani.

[4] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, Acte şi scrisori*, vol. II, Editura Cartea Românească, București,1929-1030, p. 299-302.

[5] Sivori, *passim.*

domn al Valahiei, Petru Cercel, pe care-l sprijină financiar cu suma de 60.000 de ducați să obțină tronul, iar de atunci destinele celor doi s-au împletit în contexte geopolitice complicate.

Din relatările genovezului, aflăm despre dramatica traversare a Carpaţilor: *care deşi nu sunt prea înalţi, sunt foarte anevoioşi, prăpăstioşi şi greu de trecut cu trăsurile*.[6] Este vorba despre acțiunea de trecere a pasului Rucăr-Bran, o adevărată provocare pentru suita domnească. Fugarii – oameni în toată firea, dar şi femei, bătrâni şi copii - au fost obligați adesea să ridice mijloacele de transport *cu frânghii* şi *cu forţa braţelor* ca să se poată deplasa pe potecile înguste ori prin văgăunile întunecoase şi reci ale trecătorii. În plus, exista temerea că un detașament de otomani fusese trimis de către Mihnea pe urmele lor. După câteva zile, flămânzi şi epuizaţi, băteau la porţile Braşovului, cerând adăpost. Dar bogatul şi fortificatul burg din Ţara Bârsei rămânea închis pentru Petru Cercel, din porunca judelui, de teama aceluiași detașament de turci. În această situație, refugiații au ocupat pentru câteva zile târgul Codlea, aflat în apropierea Brașovului.

De la Codlea, Petru a trimis în mare taină o scrisoare la Alba Iulia, adresată conducătorilor Transilvaniei. Principele Sigismund Báthóty era pe atunci minor, iar un consiliu format din înalți aristocrați gestiona problemele stringente ale țării.[7] În misivă el cerea permisiunea de-a traversa principatul împreună cu familia, curtea şi averile sale, intenționând a se stabili în Ungaria habsburgică. Sesizând că răspunsul se lăsa aşteptat şi bănuind că braşovenii plănuiesc să-l aresteze şi să-l predea sultanului, Cercel şi-a anunţat într-o seară apropiații să se pregătească de plecare spre Făgăraş. Apoi, rămas singur în încăpere, şi-a schimbat straiele scumpe de domnitor cu haine simple ţărăneşti, a luat asupra sa *câteva giuvaieruri mai puţin împovărătoare şi aproape 2000 de ducaţi de aur*, după care a ieșit pe geam, pierzându-se în întuneric. Când au descoperit dispariţia lui, familia şi însoţitorii au intrat în panică. La scurt timp, braşoveni înarmați au intrat în Codlea și au reținut persoanele din suită, precum şi o mare parte din averea lui Cercel, în timp ce soldaţii sârbi ai fostului domnitor, scăpaţi de sub orice autoritate, au dezertat.

Petru Cercel, ajuns la Mediaş, a găsit adăpost în casa unui tânăr sas pe care-l cunoștea de când acesta vizitase cetatea de scaun a Târgoviștei.

---

[6] *Ibidem*, p. 41-42.

[7] Călin Felezeu, „Statutul juridic al principatului Transilvaniei în relațiile cu Poarta Otomană (1541-1699)”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, vol. II, Cluj-Napoca, 2005, p. 57-60.

Domnitorul i-a dăruit un diamant, rugându-l să-i facă rost de un car cu care, în chip de negustor, să poată traversa nestingherit Transilvania, în drumul său spre Ungaria. Dar acesta l-a denunțat tatălui său, care nu era nimeni altul decât judele Mediașului, iar magistrul a dispus imediat reținerea lui Cercel, îndeplinind astfel porunca guvernatorului Ioan Géczy. Astfel, fostul domnitor al Ţării Românești urma să cunoască robia şi umilința închisorilor ardelene și maramureșene. De la Mediaş, el a fost transferat pe ascuns în cetatea Chioarului şi a așteptat cu înfrigurare să vadă dacă ardelenii îl vor preda turcilor sau îl vor lăsa slobod.

Între timp, credinciosul său secretar, Franco Sivori, plecase de la Codlea și ajunsese la castelul familiei Kendy din Iernut. Aici a aflat de arestarea lui Petru Cercel, stăruind în eliberarea lui pe lângă prietenul și gazda sa, contele Francisc Kendy. Dar eforturile lui au fost în van, mai mult, guvernatorul Géczy i-a transmis lui Sivori să părăsească imediat Transilvania, prezența sa *putând pricinui tulburări*. Genovezul a promis să se conformeze și s-a deplasat la Cluj pentru a face cumpărăturile necesare plecării spre Italia. În taină, el a luat legătura cu rectorul colegiului iezuit din oraș, părintele Ferdinando (Ferrante) Capeci,[8] de la care a aflat locul detenției lui Cercel: cetatea Chioarului.

După pregătiri minuțioase, s-ar fi zis că genovezul era gata de plecare spre patria sa, însă s-a hotărât să facă un ocol pe la Baia Mare, oraș aflat pe atunci în afara administrației principatului Transilvaniei, dar foarte apropiat de Chioar. Acolo el a primit găzduire la un anume Felician, baron de Herberstein, consilier imperial venit cu afaceri legate de exploatarea aurului și argintului. Instalat în casa bogatului întreprinzător, Sivori a stabilit legături cu persoane angajate în sistemul de pază al puternicei fortificații de pe malul râului Lăpuș. Așa l-a cunoscut pe un român al cărui frate, Dumitru, era slujbaș al cetății, iar prin intermediul acestuia l-a anunțat pe Cercel să fie oricând pregătit de evadare. Dumitru a acceptat, în schimbul sumei de 5.000 de taleri, să se și implice în planul de evadare. Din motive tactice – probabil pentru a nu-l compromite pe Herbenstein – Franco Sivori s-a mutat în satul Tăuții de Jos, aflat la mică distanță de Baia Mare, unde s-a ocupat de organizarea acțiunii împreună cu câțiva apropiați: François Ponthus de la Planche, banul Micali, postelnicul Radu, postelnicul Oprea, Giovani Massini și alții. Planul prevedea ca, atunci când căpitanul de Chioar, Cristorfor Kereszturi, va părăsi cetatea, Dumitru, *în care căpitanul se încredea mult* și care *va rămâne supraveghetor al cetății*, să-i asigure lui Cercel evadarea,

[8] Pentru viața și corespondența lui Capeci, a se vedea Maria Hoban, *op. cit.*, p. 91-111.

după ce îi va fi îmbătat pe ceilalți străjeri. La scurt timp, într-o zi de joi, Sivori a fost informat de plecarea căpitanului la Alba Iulia și a decis ca acțiunea să aibă loc imediat, în noaptea de sâmbătă spre duminică.

Cetatea Chioarului (*Kővár vára*, în traducere: *Cetatea de Piatră*) a fost una dintre cele mai puternice și mai greu de cucerit fortificații din nordul Ardealului, atestată documentar în anul 1319, ca reședință a familiei Gutkelec. Ulterior, *castrum Kewar* a devenit proprietatea unor voievozi români ai Maramureșului: Drag din Beltiug și Balc. Fortificația - ridicată pe coama unui deal abrupt în partea de est și îmbrățișată de un cot larg al Lăpușului – fiind înzestrată cu bastioane și curtine puternice, era o provocare pentru orice armată de asediatori. Doar o conspirație bine pusă la punct putea duce la eliberarea fostului domnitor al Valahiei.

Patru oameni îmbrăcați în straie țărănești, cu un cal bine pregătit, au fost trimiși la o moară, pe malul râului, situată la o jumătate de milă în aval de cetate. Trebuia ca ei să-l preia pe evadat și să-l conducă la Franco Sivori. Acesta aștepta într-o trecătoare, fiind însoțit de fratele lui Dumitru și un număr de 60 de oameni călări, înarmați. Dar, spre dimineață, cei patru s-au întors în trecătoare, anunțându-l pe genovez că nu apăruse nimeni la moară, așa cum fusese stabilit. În plus, aflaseră că nobilul Kereszturi s-ar fi înapoiat intempestiv în cetate. Într-adevăr, aflând de la un alt străjer despre planul de evadare, căpitanul s-a întors din drum și, astfel, a fost dată în vileag acțiunea. Dumitru a fugit pentru a-și salva viața. În aceste împrejurări, Kereszturi a dispus măsuri suplimentare de pază în jurul lui Petru Cercel, iar planurile lui Sivori au fost pentru moment suspendate. Mai mult decât atât, existau informații cum că guvernatorul Transilvaniei, aflând despre uneltirile genovezului, urma să trimită soldați pentru a-l prinde și ucide. Sivori și echipa sa s-au retras în satul Subcetate din ținutul Sălajului, pe atunci parte a Imperiului Habsburgic.

De acolo, genovezul a făcut demersuri la Praga, la regele Poloniei și la Papa Sixt al V-lea, solicitând sprijin pentru eliberarea fostului domnitor român. În așteptarea răspunsurilor, s-a mutat în localitatea Medișa din apropiere de Satu Mare, intrând în legătură cu căpitanii Frederic Pongartz și Ottavio Spinola, cu care a născocit un nou plan de evadare, punând la bătaie suma de 3.000 de taleri, bani strânși de la boierii români pribegi. Stratagema era cu adevărat ingenioasă! Bazându-se din nou pe o plecare a lui Kereszturi la Alba Iulia, *așa cum făcea uneori pentru treburi pe care le avea la Curte*, un număr de cincizeci de soldați imperiali puși la dispoziție de cei doi căpitani urmau să se deghizeze în țărani ce mânau care pline cu cereale spre

bâlciul ce se ținea în fiecare zi de marți a săptămânii pe platoul din fața cetății (dinspre satul Berchezoaia). Aceștia trebuia *să se apropie meșteșugit de poartă și pătrunzând înăuntru o parte din ei sau chiar toți [...] să o cuprindă.*[9] Planul de a cuceri cetatea era îndrăzneț și viabil în opinia lui Sivori, deoarece Chioarul era apărat de o garnizoană formată doar din 25-30 de străjeri. *Și după ce am fi eliberat pe principe* – scrie genovezul în memoriile sale -, *am fi lăsat apoi cetatea ca să fie ținută în numele împăratului, căruia îi aparținea în temeiul drepturilor și al reclamațiilor transilvănenilor, întrucât pe vremea împăratului Maximilian acesta o zălogise pe 30.000 de taleri, pe care voind să-i înapoieze și să reia cetatea, transilvănenii se codeau pe motive de tot felul.*[10] Din nefericire, împăratul Rudolf al II-lea, informat despre intenția lui Franco Sivori, a dezavuat acest plan, din dorința de a nu-și strica relațiile cu sultanul. Mai mult decât atât, suveranul a cerut îndepărtarea genovezului și a apropiaților săi din Ungaria Superioară.

Îl regăsim pe Franco Sivori în Polonia, unde trata cu cancelarul Zamoiski eliberarea lui Cercel, când, printr-o scrisoare primită de la Kendi, a aflat că intemnițatul fusese transferat, în luna iulie a anului 1587, din Chioar în cetatea Hust din nordul Maramureșului. Iarăși s-au stabilit legături cu Cercel prin intermediul unui străjer. Acesta i-a cerut genovezului *12 oameni de nădejde și un cal turcesc bun care să-l aștepte într-un sat unguresc la două leghe de cetate, patru luni*.[11] Treaba a fost rezolvată, iar Sivori așteapta vești bune la Cracovia. Și ele au venit: la data de 7 decembrie 1585, fostul domnitor a reușit să evadeze în sfârșit, după doi ani, și să se refugieze la Cașovia. Reîntâlnirea dintre cei doi a fost emoționantă. Odiseea în Transilvania și Maramureș se încheiase; începea periplul european.

De acolo, din Cașovia, însoțit de credinciosul Sivori, Petru Cercel a luat calea Occidentului, ajungând la Viena, apoi la Veneția și Roma. În iulie 1589 îl regăsim la Constantinopol, plănuind să obțină din nou domnia Țării Românești. Dar intrigile lui Mihnea Turcitul au făcut ca Petru să fie arestat de otomani și închis în Ediküle, puternica citadelă bizantină devenită, în timp, loc al martiriului multor capete încoronate românești și nu numai. În luna aprilie 1590, Murad al III-lea decide să-l trimită pe Cercel în exil pe insula Rodos, însă pe parcursul călătoriei acesta este asasinat și aruncat în mare, se pare, din ordinul sultanului.

---

[9] Sivori, p. 65
[10] *Ibidem*, p. 66.
[11] *Ibidem*, p. 69.

Se încheia, astfel, viața unuia dintre cei mai controversați, mai dinamici și mai înclinați spre aventură domnitori români, iar scurta domnie și asasinarea sa dovedesc intruziunea tot mai accentuată a Porții în problemele interne ale țărilor române, la sfârșit de secol XVI.

Frescă în mănăstirea Căluiu

Sursa:
https://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Cercel#/media/Fi%C8%99ier:069_Petru_Cercel.jpg

Microistorii maramureșene: cronica unei corespondențe școlare a protopopului greco-catolic Vasile Crăciun (Caracioni), 1858-1865

CS III dr. Ioan Boroica
Muzeul Maramureșan
Sighetu Marmației

Abstract:

The archpriest Vasile Crăciun (1820-1880) was one of the personalities of the historical Maramureş from the middle of the 19th century. His official correspondence with the ecclesiastical and civil authorities primarily reflects his activity in creating a regular network of Romanian confessional schools within the villages of the Iza valley. It also reflects the world of the Maramureş village, with its relationships, mentalities and interests in relation to the school as a permanent institution created after 1850 by imperial orders. From his correspondence preserved in the copy ledgers, the first part was chosen, respectively the years 1858 and 1865.

Keywords: archpriest Vasile Crăciun, Maramureş, Romanian confessional schools, mentalities

Istoriografia Maramureşului este zgârcită în informaţii când este vorba despre protopopul greco-catolic Vasile Crăciun, sau Basiliu Caracioni cum este cunoscut în documentele vremii, deşi se număra printre personalităţile româneşti de prim rang ale fostului comitat al Marmaţiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Menţiuni lapidare (unele eronate) despre biografia acestui cleric zelos face Tit Bud, care de altfel l-a şi cunoscut personal pe când era tânăr student teolog. Din datele oferite de vicarul Tit Bud – în calitatea sa de istoric al instituţiilor ecleziastice și a vieţii religioase românești maramureşene menționa că Basiliu Caracioni s-a născut în anul 1820 şi a fost hirotonit preot în anul 1845. Din documentele cercetate până în prezent, nu avem date despre activitatea lui ca preot anterioară anului 1858. Acelaşi Tit Bud, specifica că între anii 1847 şi 1856 a funcţionat ca păstor sufletesc în localitatea Rona de Jos, până la numirea sa ca protopop al Izei şi paroh al Strâmturii în 1858. Aici, din 1855 a funcţionat ca *„interimal”* (provizoriu, interimar, n.n.) Filip Opriş, după decesul preotului

Ioan Man.[1] Iată cuvintele cronicarului modern zugrăvind portretul unui bărbat cu înalte calităţi morale: „*Asesor al consistoriului din Gherla şi a celui subaltern din Maramureş, B[asiliu] Carăcioni a fost un bărbat zelos, naţionalist înfocat. Ca membru a congregaţiunei comitatenze, împreună cu vicarul Mihail Pavel în şedinţele publice, a apărat interesele poporului şi bisericilor. - A conlucrat mult pentru înaintarea învăţământului şcolar. – A fost membru în comitetul asociaţiunei pentru cultura poporului român din Maramureş şi ca atare a zelat pentru susţinerea preparandiei române din Sighet. Cu vicarul Mihail Pavel, cu profesorul de preparandie I. Buşiţie, cu preotul Botizan* (este vorba de juristul şi poetul Botizan, n.n.) *şi cu preoţii din vicariat adeseori a făcut petreceri române la preparandia română din Sighet. – La o atare petrecere ca teolog am luat şi eu parte. S-a jucat „Apşanca", „bătuta", „învârtita" şi alte jocuri naţionale. Baziliu Caracioni căzând morbos i s-a dat de protopop surogat Baziliu Gyenge, parochul din Glod. Baziliu Caracioni a repausat în 10 iuliu 1880 în etate de 60 ani*"[2]. Sunt, fără doar şi poate, aprecieri suficiente pentru un crochiu intelectual al protopopului, însă un portret complex al acestuia cere mult mai multă culoare dar creionarea fundalului epocii sale. Interesându-ne despre începuturile și mersul şcolii româneşti din vicariatul greco-catolic al Maramureșului, în cele ce urmează vom creiona aspecte din evoluţia şcolii săteşti din protopopiatul Izei, oameni şi fapte, desprinse din corespondenţa protopopului, urmărind activitatea acestuia pe tărâmul şcolii şi al culturii românești. Or, parte din corespondenţa acestui om meticulos, un împătimit al ordinii şi exactităţii şi mai ales un excelent român, ne permite, atât din cât ni s-a păstrat, să desluşim nu numai un portret, ci şi o lume în transformare, și mai ales conturarea și manifestarea publică a conştiinţei naţionale românești în Maramureșul istoric.

Metodologic, am optat pentru introducerea în narațiunea istorică limitată la perioada 1858-1865, texte desprinse, în principal din copierele corespondenței lui Vasile Crăciun care ni s-au părut cele mai edificatoare cu scopul propus, renunţând la varianta anexelor la text care ar rupe continuitatea narațiunii şi forţa lor exemplificatoare. Copierele numite şi „protocoale" înregistrau corespondența expediată sau primită în ordine cronologică fie integral, fie în rezumat. Studiul are în vedere nu numai personalitatea acestui cleric devotat ci și lumea satului maramureșean de la jumătatea secolului la XIX-lea oglindită în corespondența sa cu caracter oficios.

Raportat la oamenii timpului lui, protopopul Vasile Crăciun era din aceeaşi generaţie cu protopopii Basiliu Mihalca (1821-1878) – protopop al

---

[1] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș (în continuare AN, SJMM) Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, dosar nr. 9, f. 4v

[2] Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele parochiile şi mănăstirile române din Maramureş din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911

Vişeului (1862-1878), Laurenţiu Mihali (1815-1881) protopop al Ieudului (1862-1881), apropiat ca generaţie cu protopopul Cosăului, Michail Kökenyesdy (1831-1887), protopop al acestui district ecleziastic între 1868-1867. Avuse o relaţie excelentă cu mai vârstnicul protopop al Cosăului, Filip Opriş (1806-1865), paroh în Călineşti în această funcţie din 1835 până în 1865, dar şi cu ceilalţi clerici - protopopi ai familiei Opriş, Ştefan şi Petru. Mai vârstnic ca generaţie era şi Alexandru Lazăr (1806-1868), protopop al Sighetului (1840-1868) căruia i-a succedat din 1868 fiul acestuia Basiliu Lazăr (1836-1902). Este o generaţie de protopopi, care alături de vicarii Mihail Pavel şi Ioan Pop (ultimul fiind şi el protopop al Marei între 1867 şi 1879), în asociere cu inteligenţia şi preoţii anilor 1860-1880 alcătuiau, ceea ce pe drept cuvânt, poate fi numită prima generaţie a Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, cu siguranță cea mai dinamică generaţie pe tărâm național din a doua jumătate a secolului XIX.

Protopopii, în virtutea legislaţiei școlare din Imperiul Habsburgic, erau şi inspectorii şcolari în școlile primare confesionale cu predare în limba națională din protopopiatele lor, calitate ce le-a fost păstrată, dar cu prerogative mai restrânse şi după 1868 – anul promulgării primei legi şcolare în monarhia devenită bicefală din 1867 În virtutea astorfel de prerogative şi-a desfăşurat activitatea protopopul Caracioni, identificându-se cu aspirațiile lumii rurale românești pe care o păstorea dar şi cu cele ale a ierarhului său din primii ani ai activităţii sale ca protopop – episcopul Ioan Alexi, care a întreprins în puţinii ani ai episcopatului său o uriaşă muncă de organizare, ceea ce a însemnat pentru cele 52 de parohii maramureşene desprinse de Episcopia Muncaciului reintegrarea Maramureșului în circuitul românesc şi transilvănean al valorilor comune naționale.

Protopopiatul Izei cuprindea la acea dată localităţile de pe cursul superior al Izei: Strâmtura, Glod cu filia Slătioara, Rozavlea, Şieu, Botiza, Poienile Izei, Cuhea (azi Bogdan Vodă), Bocicoel, Dragomireşti, Săliştea cu două parohii şi Săcelul.[3] De notat, cum se va vedea mai încolo, că în amurgul vieţii protopopului Ioan Mihalyi, pentru scurtă vreme şi-a exercitat autoritatea şi asupra parohiei Ieudului.

Situaţii sintetice despre protopopiatul administrat de Basiliu Caracioni avem din iunie 1859 prezentate sub forma a două tabele conţinând informaţii cu caracter statistic cu privire anul 1858 despre localităţile şi preoţii din protopopiat.[4]

---

[3] Idem, nota 1, f. 6

[4] Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, dosar nr. 18, f. 14,16

Numerul curent	Numele conumele parohului sau administratoriului	Numele		La sfârşitul anului trecut sau numărat suflete	Distanţa de la filie la matre	În acest an					Numărul sufletelor actuale	Dintru aceştia					Numărul tinerilor de la al 7-lea a vieţii până la al 14-lea	Dintru aceştia				Cine catechisează şi în ce limbă?	Numărul tinerilor care umblă la şcoli gymnasiale sau mai sus	De la viaţă stricată la mai bună s-a întors	Pentru orce crimă sau încărcat	De totul se află aicea		
		Parohiilor	Filialelor			Născuţi	Veniţi	Morţi	Duşi	Părechi căsătorite		Nobili	Cetăţeni sau onoraţiori	Plebei	Spre confesiune			La catechisare umblă		La şcoala parochială						Coloni sau gazde	Inquilini cu case	Inquilini fără case
															Apţi	Neapţi		fii	fice	fii	fice							
1	Mihaile Iurka, interimale administr[ator]	Bocicoel	„	592	„	31	-	18	-	1	605	20	51	580	495	110	50	20	25	25	10	Administratorul în lingua română	-	2	-	85	10	-
2	Basiliu Szücs administr[ator]	Botiza	„	760	„	35	-	20	-	4	775	-	-	775	475	300	75	23	8	56	19	administratorul local în limba română	-	-	-	129	-	1
3	Ioan Opriş, administrator	Dragomireşci	„	1082	„	55	9	31	-	3	1115	700	5	410	775	340	120	43	17	50	10	Administratorul în limba română	-	11	2	187	43	10

4	Georgiu Buday administrator	Glod	„	733		10	-	4	-	1	739	45	-	694	682	57	52	48	4	48	4	Administratorul în limba română	-	2	-	117	5	2
			Slă-ti-oara	579	2/4	14	-	5	-	2	588	15	-	573	415	173	50	-	-	-	-	„	-	-	-	92	19	4
5	Ioan Mihali, Paroh și protopopul Vișeului	Iood [Ieud]	„	1862	„	82	12	32	4	-	1920	1600	20	300	1360	560	143	-	-	90	11	Parohul în limba română	-	-	-	330	26	6
6	Filip Mihalka paroch	Kuhea	„	1100	„	36	-	9	-	2	1037	970	30	37	900	137	60	20	15	50	-	Parohul în limba română	1	8	5	190	10	5
7	Ioan Munteanu, administ-rator	Poie-nile lui Ilieş	„	704	„	25	-	14	-	3	715	206	5	504	514	201	97	32	12	32	12	Administratorul în limba română	1	-	-	109	21	15
8	Ștefan Opriş, interimale administ-rator	Ro-zavlea	„	1450	„	56	3	25	-	6	1484	198	-	1286	975	509	180	45	23	40	13	Administratorul în limba română	-	-	-	257	15	4

9	Petru Ilniczki adminis-trator	Șaieu	„	973	„	38	2	21	2	6	990	900	5	85	810	180	130	61	47	25	6	Admi-nis-tratorul în limba română	1	-	-	166	10	-
10	Ioan Gyenge, paroch	Secel	„	1713	„	79	2	21	2	6	1754	1079	20	655	1370	384	146	30	10	30	10	Parohul în limba română	4	8	10	170	85	-
11	Ioan Tomoiagă, paroch	Se-liscea, paro-chia de jos	„	687	„	42	15	12	-	4	732	529	1	202	590	142	60	25	35	25	35	Admi-nis-tratorul în limba română	-	-	2	130	20	15
12	Demetriu Anoka, adminis-trator	Se-liscea, paro-chia de sus	„	730	„	23	-	11	-	1	742	504	-	238	540	202	114	10	21	40	7	Admi-nis-tratorul în limba română	-	-	2	121	37	26
13	Basiliu Karacionyi paroch și protopop	Strîm tura	„	1859	„	84	10	36	4	5	1913	4	4	1905	1558	355	267	58	40	45	5	Parohul în limba română	4	6	1	360	13	12
Summa			14734		610	53	276	12	44	15109	6770	95	8244	11459	3650	1544	415	262	566	142		11	41	27	2443	314	100

Din tabelul, intitulat *„Tabella Summaria arătătoare la statul parohiilor şi filialelor [filiilor] din protopopiatul Izei pre anul 1858*" nu am inclus acele rubrici care se referă la particularităţile vieţii religioase care se referă la numărul mărturisirilor. Avem astfel informaţii preoţii din fiecare localitate în calitatea lor de directori şcolari, date despre structura socială a fiecărei localităţi în parte, cu observaţia că împărţirea populaţiei locale în nobili, funcţionari *(„cetăţeni sau onoraţiori")* şi plebei reflectă prelungirea în administrația bisericească a raportărilor despre structurile sociale medievale locale și după Revoluția de 1848. Sunt de interes pentru cercetarea curentă informaţiile cu privire la populaţia şcolară şi frecvenţă.

Cel de al doilea tabel denumit „*Tabella aretătoatare despre statul parochilor şi a parochielor din Tractul Izei, Comitatul Maramureşiului pe anul 1858"* pe lângă detalii referitoare la vârsta, anii preoţiei, numărul de copii, purtarea morală a preotului cât la modul cum îşi educă copii, avem informaţii despre direcţionarea copiilor lor spre studii gimnaziale cum este cazul celor trei fii ai preotului din Săcel, Ioan Gyenge, aflaţi la studii gimnaziale precum şi al fiul celui mare al lui Caracioni aflat şi el la astfel de şcoli. Interesante sunt informaţiile care se referă la prelungirea în epocă ale unor structuri de proprietate medievale, respectivi *„domnii de pământ"*: la Bocicolel *„mai mari composesori* [proprietari, n.n.] *sunt domni din afară"*, la Botiza *„domn pământesc e D*[omnul]. *Patay"*, la Cuhea *„domnii pământeşti sunt locuitorii satului"*, la Dragomireşti *„domni pământeşti sunt locuitorii satului cei nobili",* la Glod *„domni pământeşti sunt parte nobili locuitorii a satului, parte domni din afară"*, la Ieud *„domni pământeşti sunt comunitatea"*, la Poienile lui Ilieş (azi Poienile Izei) *„domni pământeşti sunt mai mulţi din lontru şi din afară",* la Rozavlea *„domn mai de frunte e C.R. Camera Aulică",* la Şieu *„domni pământeşti sunt locuitorii satului"*, la fel şi la Săcel *„domni pământeşti sunt locuitorii satului"*, la Sălişte, în ambele parohii *„domni pământeşti sunt însuşi locuitorii"* iar la Strâmtura *„domni pământeni aicea sunt C.R. Camera Hungarica Aulica şi familia contelui Teleky"*. Aceste succinte informaţii relevă existența unei organizări sociale de sorginte medievală în care patronajului bisericii și școlii pendinte de aceasta este asigurat de către marii proprietari ai locului, în cea mai mare parte mica nemeșime locală, care a atras după sine şi particularităţi în gestiunea problemelor bisericii şi şcolii din fiecare localitate.

Copierul corespondenţei noului denumit protopop al Izei debuta în 21 martie 1858 cu notaţia că Pretura de la Ocna Șugatagului anunța drept zi

de audienţă pentru public în fiecare zi de sâmbătă, fapt care trebuia încunoștințat întregului cler. Apoi, la 31 martie nota: *„Fiind denumit de administratore a[l] oficiului V. Protopopesc dau mulţumită Măriei Sale Episcopului şi fac apromisiune cum că pentru binele comun toate însuşirile le voi folosi”*. Trecând peste problemele administrative imediate ale protopopiatului, acesta anunţa o scurtă inspecţie şcolară în localităţile Slătioara, Glod, Poienile Izei şi Botiza între 25-28 aprilie 1858 împreună cu „juratul” preturei de la Ocna Șugatagului.[5] Urmarea acestei vizite –în fapt inspecții a fost comunicarea veniturilor preoţilor, cantorilor şi învăţătorilor din localităţile vizitate, preturei Ocnei Șugatagului. În 11 mai dădea desluşiri parohului din Rozavlei, Ştefan Opriş, despre felul cum trebuia interpretate „statutele” (îndrumările) diecezane din august 1857 în privinţa intenţionatei construiri a unei şcoli şi case parohiale.

La începutul lunii iunie, din surse private, dar ulterior neconfirmate, cum că episcopul Ioan Alexi ar face o vizită canonică în Marmaţia, îl determina pe protopopul Caracioni să ia măsuri pentru aşteptarea în bună rânduială a arhiereului. El însuşi întreprinde preventiv o vizită de patru zile în satele din protopopiat împreună cu *„notariul giural”* (preotul secretar al protopopiatului) verificând documentele parohiale, starea şcolilor, necesarul de manuale şcolare, mustra pe preotul din Botiza pentru necontenita băutură a vinului, notând laconic la punctul d) al jurnalului vizitei: *„am vizitat şcoalele, am ispitit învăţăceii, am dojenit şi am însufleţit învăţiatorii, am cercat, întrebat şi însemnat unde şi ce cărţi sunt de lipsă, unde şi câţi prunci săraci se află. Despre toate aceste am adus însemnări”*, iar la h): *„mai încolo am strâns bani pentru catechismi* (catehismul n.n.) *unirii, pentru aritmeticile şi pentru geografiile Ardealului, anume 20 fl. 20 cr. MC”*. Pe la mijlocul lunii iunie trimitea, la o mai veche solicitare a episcopului, o „descriere circumstanţială” a preoţilor din protopopiat alături de o *„coală de prenumeraţiune* (abonare) *la Almanahul preoţilor”* pentru care protopopul Caracioni adunase deja 25 fl. MC.[6]

La 17 iunie expedia deja suma de 20 fl. şi 20 cr. pe care o adunase cu câteva zile în urmă destinate pentru 20 catehisme ale unirii la preţul 12 cr. exemplarul, 20 exemplare din manualul Geografia Ardealului cu câte 35 cr. şi 40 aritmetici la un preţ de 12 cr. Tot la această dată îl informa într-o epistolă pe episcop despre rezultatul vizitei întreprinse în protopopiat *„cu ocaziunea*

[5] AN, SJMM, Protopopiatul greco-catolic Iza, dosar 16 „Protocolul districtului Iza pe anul 1858”, f. 7
[6] Ibidem, f. 8v, 9r

căruia între celelalte şi aceea am cunoscut că şi în parochiile acele, unde pruncii umblă la şcoală, afară de şcoala Dragomireştilor, despre care la timpul său se va face îmbucurătoare ştire – învăţătura nici decât sau foarte puţin înaintează. Ispitind cauzele mi s-au descoperit una şi alta, între altele şi aceea cum că pruncii n-au cărţile de lipsă, n-au catehisme, n-au biblice". Şi în virtutea necesităţilor constatate la faţa locului, cerea imperativ 100 exemplare din catehismele mici, 100 din istoria biblică, precum şi o sumă asemănătoare de abecedare.[7]

Calitatea de asesor consistorial îi conferea şi o situaţie de coordonator în problemele oficioase, un răstimp şi pentru Protopopiatul Vişeului, poate şi pentru faptul că în acel an protopopul Ioan Mihali avea 75 de ani şi era deja suplinit de Basiliu Mihalca.[8] De altfel această calitate *„în înţielesul demândărilor* (solicitărilor) *mai înalte"*, îi cere să solicite şi un număr de 1200 exemplare din *„hymnul poporului austriac împărătesc"*, care *„prin pruncii şcoalelor naţionale pretutindenea debue să se înveţe"*, broşuri pentru care a reuşit să colecteze cei patru florini, cât reprezenta contravaloarea lor.[9] Acest număr aproximativ putea reprezenta populaţia şcolară din protopopiatul Izei la nivelul anului 1858. Această calitate de persoană oficială îl determină să renunţe în ultimul moment *„să se înfăţoşeze"* la examenul şcolarilor din Dragomireşti pe semestrul al doilea, fixat pe 29 iulie, întrucât era delegat de *„CR Presideatu comitatului"* pentru a împărţi premii în valoare de 600 fl. MC *„daţi prin graţia împăratului"*, unor locuitori ai Budeştiului *„pentru fidelitate arătată în şi sub revoluţiune"*.[10]

Exista intenţia tipăririi unui şematism pe anul 1859 a noii înfiinţate episcopii a Gherlei, pentru care fiecare localitate trimise datele cerute. Acest proiect rămas însă nefinalizat, dar a antrenat toată suflarea preoţească din protopopiatul Izei în adunarea şi centralizarea informaţiilor cerute.[11]

Odată terminat anul şcolar, îi împărtăşea în două epistole din 28 august 1858 greutăţile şi realizările: mai întâi cu toată aparenta dispoziţie a autorităţilor de a ajuta copiii săraci făcută cunoscută prin ordinaţiuni şi circulare, realitatea era cu totul alta. Predecesorul său, răposatul protopop Grigore Roşka, înaintase în 1857 formularele cerute pentru 104 cărţi *„pe sama pruncilor săraci"* şi *„s-a resolvat 1 Bukcvarecz, 3 Bukvari şi o*

---

[7] Ibidem, f. 10r
[8] Ibidem, f. 10v.
[9] Ibidem, f. 11r
[10] Ibidem, f.13v
[11] Ibidem, f. 14 r

ortografie, adică 5 cărţi, apoi şi acele în limba ruthenă”. Experienţa predecesorului său nu l-a descurajat înaintând necesarul de manuale pentru copiii săraci de-a dreptul episcopului, dar numai pentru localităţile unde există şcoală şi copiii frecventează regulat. Cea dea doua epistolă, conceptul căreia îl redăm în totalitate, vorbea cu emoţie de realizările pe tărâm didactic a proaspătului învăţător din Dragomireşti:

„Nº 140 – 28 august

Preluminate ş.c.l.

În relaţiunea me despre starea şcoalelor Tractului Izei (protopopiatului n.n.) în a.c., cu datul 17 iuniu sub n-ul 85 făcută, am apromis cum că despre şcoala Dragomireştilor, la timpul seu se va face îmbucurătoare şcire. Drept aceea, cu finea anului scolastic, cu deplină a animei (inimii) *mele bucurie grăbesc a încunoştinţia Măriei Voastre, cum că Demetriu Hodor, interimalele învăţători a numitei şcoale, în decursul anului scolastic a desfăşiurat o activitate, a dovedit o chemare frumoasă şi de bună speranţia pe câmpul învăţiaturei. La esamenul semestrului din[tâi] ţienut în 14 aprilie, fiind şi io de faţă, m-am convins cum că pruncii stradelor, deprinşi la învăţiatură, sub o pipăire bună, - unde pot merge, ce nu pot face şi arăta în puţinel timp!*

Într-adevăr se înfiorează anima omului, dacă cugetă la misera stare a naţiunii române, întru care fără învăţiatură ca o oarbă tânguia. Acuma văzând începerea şi înaintarea pruncilor români, o mare speranţia îm luceşte înaintea ochilor, cum că naţiunea ce delăsată, prin înaintarea şcoalelor şi deprinderea pruncilor - apţi la orce învăţătură - pe încet va deveni la o stare mai favoritoare şi fericitoare.

Ca dară Ilustritatea voastră să se convingă de frumosul efept al ostenelilor micuţilor aci sub ·/· împătăşiesc clasificaţiunea şi cuprinsul obiectelor de învaţiatură, adecă sub ·//· 8 esemplare de scriere română şi germană a învaţiatori.(învăţăceilor, n.n*).*

Dee atotputernicul Dumnedieu ca pe la alt an şi despre celelalte şcoale a Tractului Izei se pot face această îmbucurătoare şcire.”[12]

O zi mai târziu o nouă epistolă dresată episcopului îi semnala că deşi plata învăţătorilor, în toate comunele *„tractului”* Izei, cu excepţia doar a uneia, a fost reglementată prin intermediul preturilor, şi confirmată prin Locotenenţa de la Caşovia, cu toate că cele mai multe comune dispun de „*edificiuri şcolare*”, şi că predecesorul său realizase toate demersurile ca localităţile Cuhea, Săcel, Şălişte şi Glod să capete învăţători calificaţi,

[12] Ibidem, f. 15 v – 16r

concurenţi pentru posturile respective nu s-au ivit de nicăieri. Îi cere episcopului să trimită, de cumva se află inşi apţi să ocupe aceste posturi.[13]

Tot acum avem prima ştire din corespondenţa protopopului despre cel care va avea o existenţă meteorică ca fiinţă dar şi ca poet – Simion Botizan – care în anul 1858 absolvise *„şcoalele normale în Sighet acum propăşind la cele gymnasiale”,* eliberându-i certificatul de botez.[14]

Urmarea demersurilor făcute către episcop a fost trimiterea unor învăţători calificaţi, încât din octombrie protopopul va fi preocupat şi cu buna lor instalare şi demararea învăţământului. Astfel, în 8 octombrie 1858 îi scria judelui (primarului) din Săcel să asigure buna primire a învăţătorului Avram Ladoşianu, numit dascăl în localitate de către episcop, să-i asigure *„vipt şi cortil”* (întreţinere şi locuință) iar *„casa şcolară în rând bun să o aducă”*. Ladoşianu era născut la 20 iulie 1838 în Chiheriu, în cercul Bistriţei. În aceeaşi zi scria celor doi preoţi de la Sălişte, Tomoiagă Ioan şi Demetriu Anoka, că în localitate a fost numit ca învăţător de către episcop, absolventul a clasei a 6-a gimnazială Filo Grama. Însă, *„nefiind în Sălişte casă şcolară, ce cu durere trebuie să amintesc, pe judele comunal cu toată însufleţire îl veţi provoca, ca până la zidenda* (zidinda, latinism) *nouă casă şcolară, atât pentru încăperea pruncilor datori a umbla la şcoală, cât şi pentru locuinţia învăţiatorului se numească casă scopului atins corespunzătoare”.*[15] Şcolile din localităţile Glod, Poieni, Botiza şi Şieu sunt în atenţia specială a Preturei Ocnei Șugatagului, comunicându-i-se protopopului dispoziţia expresă, transmisă de acesta preoţilor locali, ca pentru deschiderea şcolilor să nu se precupeţească nici un efort, acolo unde nu este casă şcolară să se *„esarendeze”*; despre felul cum va fi soluţionat fiecare caz să se facă înştiinţare imediată.[16]

Pe la începutul lunii noiembrie înştiinţa pe episcop de intenţia locuitorilor din Săcel de a construi o biserică de piatră în locul celei de lemn, pentru care s-au şi întocmit planurile şi antecalculaţia, în învoire cu autorităţile politice, solicitând încuviinţarea episcopului[17] (intenţia se va materializa doar peste câteva decenii). Tot acum se mai rezolvă încet şi anevoios problema lipsei de învăţători, parohului Filip Mihalca din Cuhe, îi este recomandat ca învăţător Mitrofan Pop; noii învăţători sosiţi pentru a fi

---

[13] Ibidem, f. 15.v
[14] Ibidem, f. 16.v
[15] Ibidem, f. 17 r. Datele despre identitatea lui Ladoşianu au preluate din scrisoarea protopopului Caracioni către pretura Vişeului din 2 decembrie 1858, f. 21r.
[16] Idem, f. 17 v
[17] Ibidem, f. 18 r

aplicaţi în „tractul” Izei -Teodor Morar şi Ioan Kina - primesc din partea protopopului paşal pentru a-şi aduce veşmintele de acasă.[18]Pe preotul din Glod – Georgiu Buday îl mustră că, în ciuda dispoziţiei imperative a Preturii Ocnei Şugatagului, de a comunica dacă şcoala a fost pregătită pentru începerea anului şcolar, acesta nu dă nici un răspuns. Trimite acolo pe Ştefan Todoran, *„procopsit învăţători”*, şi continuă: *„pe care îl vei aşeza în şcoală şi vei mijloci ca învătiatura neamânat să se înceapă; vei provoca pe judele satului, ca pe pruncii şcolari, prin M[ult] O[norat] D[omnia] Ta însemnânzi, să-i scoată la şcoală. Pe crezu că edificiul şcolare e gata, şi în înţielesul provocaţiunei mele mai sus atinse, e provăziut cu lipsitoarele unelte. De cumva n-ar fi gata, ce cu durere aşi înţelege, până la gătire, judele va esarenda casă de locuinţia pe sama învăţătoriului; şi apoi cu cea mai mare iuţială să se apuce de întocmirea şcolei.”*[19]Preotului din Şieu, Petru Ilniczky, îi recomanda ca pentru *„întremânda învăţiatură”* din localitate *„toate mijloacele să le apuce”* şi orânduieşte învăţător pe Nechita Damian. Dă apoi îndrumări preotului şi sătenilor din Botiza cum să se poarte cu învăţătorul.[20]

Pe la începutul lunii decembrie cerea preoţilor din Rozavlea, Cuhea, Bocicoel, Dragomireşti, Sălişte şi Săcel ca în termen de 8 zile să trimită bani pentru manuale şcolare *„şi anume pentru abecedare şi historii biblice”*, deşi termenul la care trebuiau adunaţi banii era 22 noiembrie, data Congregaţiunii autumnale a preoţilor din protopopiat[21].

În 13 decembrie, îi scria episcopului Ioan Alexi, două epistole în care îi comunica rezultatele eforturilor depuse pentru a demara procesul didactic, mai ales în şcolile lipsite de învăţători calificaţi. Conceptul celei dintâi, un bilanţ al introducerii noilor învăţători, începe cu un aforism: *„Tot începutul e greu. Cum că în această asiomă de cuprinde un mare adevăr, io pre bine esperiez. Apoi descriu, pe viu indiferenţia multă şi nepăsarea D[omnilor] Patroni şi a ţieranilor din Rozavlea şi Strâmtura, unde pe lângă numeroşi locuitori nu se află şcoale. Însă acum cu bucurie descoperez, că sunt în toate comunele, afară de două, înveţiatori, a căror denumire o poftesc de la Măria Ta, în urmarea graţioasei demandări de datto 16 septembrie a 1857, sub nrul 1857, încunoştiinţând cum că în Cuhe e dascăl* <u>Mitrofan Pop</u>*, [...], în Bocicoel Preotul locale, în Şaieu –* <u>Nechita Demian</u> *[...], în Glod cu filiala Slătioara –* <u>Ştefan Todoran</u> *[...], în Botiza* <u>Theodor Gabril</u> *[...], în Strâmtura* <u>Theodor Morar</u> *[...].”* Cea de a doua, comunica episcopului despre

[18] Ibidem, f. 19 v
[19] Ibidem, f. 20 r, v
[20] Ibidem, f. 21 r
[21] Ibidem, f. 22 v

faptul că a introdus şi *„despre toate cele cuviincioase a făcut dispunere”* în privinţa învăţătorului din Săcel – Abraham Ladoşianu – şi a celui din Sălişte – Filo Gramma, *„însă durere, fac cunoscut Măriei Voastre, cum că cela de la Săcel, de la intrarea lui în comună, neîntrerupt e morbos şi până azi nu e stare a începe învaţiatura”.*[22]

După sărbătorile de iarnă, când unii din învăţători plecau acasă în Ardeal, unii dintre ei se întorceau mai anevoios la posturile lor în ianuarie 1859. Învăţătorul din Glod, lipsind multă vreme nu i se putea acorda plata promisă, primind doar pentru timpul lucrat. Exista intenţia de a comasa şcoala din Slătioara cu cea din Glod, în care să predea un singur învăţător. Protopopul decide că acest fapt nu este posibil: *„drept aceea în Slatina de va conduce* (închiria n.n.) *casă de şcoală, despre ace apoi a fi de făcut contract. Mai încolo, în privinţia învăţiatorului, după ce cantorele de acolo n-are acele calităţi, care debuie să-le aibă un preparandist, în urmare nu se poate trage un salariu de 120 fl. MC, defipt* (acordat n.n.) *pentru un preparandist, şi cu el va fi de poftit la o nouă convenţiune. Io aşia cuget: lui pe an se pot da 50 sau 60 fl. MC. Apoi despre acest lucru trebuie să se facă două contracte. În privinţia cărţilor şcolare, am rescris să se trimită bani. Şi aşia apoi oi câştiga cărţi”*[23].

Pentru a rezolva situaţia de la Săcel, recomanda preotului locului un tânăr preparandist, pe Theodor Miron, care să funcţioneze la şcoala din localitate, dar care în virtutea faptului că Ladoşianu avea „decret” de la episcop, nu putea fi numit decât interimal.

Însă şi altă primejdie ameninţa fragila stabilitate a posturilor învăţătoreşti: încorporarea acestor tineri, unii chiar adolescenţi. Protopopul folosi prerogativele de inspector şcolar, pe calea atestatelor oficioase, de a scuti pe tinerii învăţători a fi încorporaţi, cel puţin nu în timpul anului şcolar. Demetriu Dunca, „*învăţătoriu interimale*” din Rozavlea primi atestat de la protopop că este „*aşezat şi întărit*” de învăţător la şcoala populară, „*de se va înrola, atuncia şcoala se va închide, învăţiatura opri*”[24]. Abia la începutul lunii mai 1859 primi protopopul *„decretele de numire”* ale învăţătorilor, ceea ce n-a putut împiedeca încorporarea învăţătorului din Cuhea, fiind silit să recurgă şi la alţi ofertanţi, alţii decât absolvenţi de preparandie pentru a nu întrerupe învăţământul. Întrucât s-a înfăţişat înaintea protopopului Ioan Oarkeş din Salva, care funcţionase ca şi *„cancelist pe lângă mai mulţi notari*

---

[22] Ibidem, f. 23 v

[23] AN, SJMM, Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, dosar 18/1859 – Protocolul districtului Iza pe anul 1859, f. 35 r - 35 v

[24] Ibidem, f. 36 r

comunali”, cancelist de altfel şi el, hotărî să-l numească învăţător interimar, cu speranţa că va fi confirmat şi către episcop. De altminteri în acest an şcolar au două încorporări între învăţătorii din protopopiat.[25]

La 9 martie 1859 scria mai multe scrisori episcopului; în prima dintre ele solicita manuale şcolare, răspunzând unei adrese episcopale de la începutul anului. Nu reuşise sa adune banii necesari din toate localităţile, acoperind din resurse proprii diferenţa de 6 fl. 6 cr. MC până la încasarea ei, adică în total 30 fl. MC, cu care urmau să se achiziţioneze 100 abecedare în valoare de 20 fl. MC şi 100 de *„biblice”* în valoare de 10 fl. MC. Clerul din protopopiat încă nu se aliniase tempoului impus de exigentul protopop, lipsa de promptitudine este aspru criticată, cerând chiar dojana autorităţii episcopului pentru a trezi clerul din „*somnul nepăsării*”. Comenzile de carte şcolară erau anevoios onorate, cum sesiza în cea de a doua scrisoare, cu întârzieri mari, cum nici cele 1200 broşuri cu imnul comandat în decembrie precedent, încă nu sosiseră. Cea de treia scrisoare reclama o situaţie mai aparte. Tânărul învăţător, Theodor Morar, reţinut la şcoala din Strâmtura, tocmai datorită rezultatelor bune din actele de studii, cu un salar anual de 150 fl. MC. propus de protopop (faţă de 120 fl. în alte localităţi), se dovedi după aprecierea sa: *„precum cu învăţătura aşa şi cu purtarea s-au arătat: un tânăr uşor la minte, prost, neascultători, încât ar fi demn în mijlocul cursului al lepăda de postul învăţătoriei, ce o şi făceam dacă s-ar fi aflat alt ins.”* Propunea reducerea salariului şi în atestatele ce urma să le primească, de la 150 fl. la 120. fl MC, suma de 300 fl. MC rezultată prin acumularea diferenţelor să fie folosită pentru proiectata construcţie şcolară *„fiindcă aicia edificiu şcolare nu este, ci învăţătura în casă esarendată se dă”*.[26]

Despre soarta şi caracterul acestui învăţător adolescent, Caracioni scria episcopului o scrisoare în 8 septembrie 1859, învăţător implicat în fapte penale, despre care se interesa arhiereul la începutul lunii august.

„Nr. 140

Priluminate D[oamne] Episcope

Cu data 6 august, sub nrul 2431, prin Ilustritatea voastră graţioasă, mi s-au impus ca despre statul lui Teodor Morar, fostul docente în Strâmtura, o specifică arătare să fac, în a cărei urmare cu reverenţia referez că cu luna lui noiembrie mai mulţi tineri au venit la mine cu atestate preparandiale, rogându–se de mine să-i aplichez de învăţători. Tocma mare lipsă având de ei, fiindcă posturile dăscăleşti pe acel timp organizate, mai toate era[u]

[25] Ibidem, f. 38 r, 39 v, 46 v
[26] Ibidem, f. 36 v – 37 r

goale, din care causă m-am bucurat de înfăţişarea lor. Şi fiindcă Teodor Morar, între toţi au avut cele mai bune atestate, l-am deţinut de docente în parohia mea, pe ceilalţi în alte posturi li-am aşezat. În urmă, în 13 decembre a. t. sub nrul 217, suscernând toate atestatele lor, pentru aceea m-am rugat de Il[ustri]t[a]ea Voastră ca pe dânşii, cu decrete graţioase ai provedea, carele cu datul de 10 martie a.c. au şi sosit la acest oficiu. În acest răstimp, precum şi mai târziu, docentele din Strâmtura, deja zi de zi ce o marsă (ce trecea n.n.), *au dovedit că e un tiner în redecină putred şi stricat. Şi tare m-am mirat, un tiner de numai 17 ani cum au sosit la atâta dejosire, la o viaţă înr-adevăr de totul destremată, unde şi în ce împrejurări o putut petrece şi suge moravurile cele mai blestemate? Şi cine i-o putut da lui aşia bune atestate? Acusatu-l-au oamenii (dar l-am cunoscut şi io), cum că e un flăcău beţiv şi curvar; şi ca mai mai bine să cunosc dreptatea lucrului, l-am luat în casa me în vipt* (în întreținere n.n.). *Într-adevăr am cunoscut că nimica n-au uitat mai tare, decât citirea şi conversarea cu cărţile preparandiale – nimica n-au iubit mai tare decât petrecerile cele vinovate. N-au fost noapte să nu meargă pe ascunsul la şezietoare, la toate iscurille* (petrecerile n.n.) *satului, apoi pretini[i] lui nu era alţi decât feciorii cei mai stricaţi, demoralizaţi* (lipsiţi de moralitate n.n.) *ai satului. Toţi îl ocăra, toţi îl defăima, ca pe unu ce nimica nu avea, nici o vădea, ci încă râdea de el. Cârciumile satului erau pline cu el, se amesteca în bătăile beţivilor, de-a lungu se trăgea şi fugărea pe stradele satului, cu bătăuşii.*

De nenumărate ori l-am dojenit, aspru l-am certat – n-au fost nici un folos, toate mustrările au fost zadarnice. Cu şcolari[i] nici o manieră bună n-au avut, la şcoală merge b[e]at, în învăţătură nici o propăşire n-au avut. Şi după ce s-a umplut pocalul relelor, în 17 mai l-am scos afară din postul său. După aceea s-a băgat la volontiri, însă pe când a sosit timpul visitaţiunei pe la [indescifrabil], luna lui iuniu s-au luat pe picior către Ardeal. Ce au făcut acolo eu nu sciu, numai atât mi s-a făcut cunoscut prin Judezia CR din Dees (Dej), *cum că docintele din Strâmtura, din suspiţiunea unui furt e deţenut, care, deodată la aceea m-au rugat ca despre statul şi viaţa lui, se trimăt chiară* (clară n.n.) *şi dreaptă informaciune. Şi cum, că acuma e judecat la temniţia, numai din graţioasa înştiinţiare a Măriei Voastre am înţieles. Durere mare, dară ce pot să zic, un tânăr, un caracter aşia stricat, adâncit în mormanul năruirilor cele mai rele, nu poate alt capăt să aibă. Din această întâmplare acea învăţătură se poate lua: ca la toate atestatele să nu se deschidă fără probă uşa şcolilor, nu e bine nimica a*

crede – mirare că se află aşia profesori de preparandia care prin ascunderea năravurilor rele periclitează scopul cel frumos al Învăţiaturei." [27]

De altfel Theodor Morar nu fusese singurul caz în protopopiatul său. Intransigentul protopop relata într-o epistolă din 8 iunie felul cum evoluase situaţia în Săcel anterior şi după numirea lui Ladoşianu din toamna anului precedent: *„La graţioasa demandare de datul 4 decembre a. 1858 sub nrul 4739, ca în privinţia lui Ioan Şuşka, fostul învăţitoriu în şcoală se fac referire despre aktivitatea lui, totodată se fac cunoscut şi causele pentru care s-au scos din postul seu, în următoarele ordine cu plecăciune respund: În vara anului 1858 am visitat tractul, ca să-mi strâng cunoasceri despre toate lucrurile, cu care ocasiune în Săcel am visitat şi şcoala, unde cu mare superare am înţeles că pruncii nu sciu nemica şi cercând causa mi s-a descoperit că peste săptămână abia de două sau trei ori cearcă şcoala, şi atuncia mai adese a venit b[e]at la şcoală, între prunci numai sfadă şi foiet* (agitație n.n) *au stârnit. Apoi că e totul, se mă conving despre adevărul lucrului, am provocat şi pe M[ult] O[onoratul] D[omn] Ioan Gyeng[h]e, parohul şi Directorele locale, precum şi pe judele comunei se-mi dae chiară informaciune despre moralitatea învăţătorului. Ambi[i] mi-au respuns că seteanu are multe neamuri în sat şi când cu unul, când cu altul pe la jidani neîncetat be şi de şcoală nu bagă de samă. Totodată s-au rogat de mine, ca pe dânsul să-l scot din post şi pe anul următori să mijlocesc la Ilustritatea Voastră o graţioasă denumire a unui abil individ; aşia am şi făcut, că decât după zisa lui Valeriu Maxim «Mali magistri plus moribus nocent quam ingenii prosunt*[28]*»- aşi* (așa n.n) *imoral şi beţiv învăţători, aşia efept să producă – mai bine să nu fie nimic. În urmare la prin mine făcuta arătare, Ilustritatea Voastră graţioase mi-a trimis pe Avraam Ladoşianu, dară durere, că foarte morbos în luna lui Ianuariu a.c., mergând acasă la părinţii săi a murit pe cale. Mai târziu, adică cu începutul anului scolastic 1858/9 văzându-se Ioan Şuşka delăturat s-au întors către unul şi către altul după atestate – între celelalte a căpătat de la parochul şi de la judele comunei, precum mi s-a încunoştiinţat – în contra informăciunei mie făcută, ce nu arată caracter bărbătesc, compromiţându-mă pe mine. În privinţia aceasta am îndreptat către parohul respectiv şi judele comunei o aspră esprobaciune, la care ei aşa mi-au răspuns, cum că nu pentru aceea i-au dat atestat bun ca şi mai încolo să rămână învăţătoriu în Săcel, ci pentru aceea ca în alte laturi în alte sate să poată căpăta un post învăţătoresc. Io însă, barem că după*

[27] Ibidem, f. 46 v – 47 r

[28] *Profesorii răi fac mai mult rău decât bine caracterului.* (traducere din latină)

moartea lui Avraam Ladoşianu, ca cursul şcolare să nu se curme l-am iarăşi aplicat de suplente învăţători. Aceea am făcut după apromisiunea lui, cu acea speranţia că se va îndrepta, altă moralitate va dovedi. Totuşi îl cunosc neabil de a face faţă cerinţelor învăţietoreşti; e de lipsă dară ca să meargă la cursul preparandile unde cu o cale va dovedi oare «pristina natura non servata sua iura»?"

Multe astfel de aspecte negative avuse de a adus la cunoştinţa episcopului. În timpul vizitaţiunei de primăvară, în fiecare parohie găsise ceva neînfăptuit sub aspect administrativ. La Botiza, situaţia școlii îl alarmase pe protopop, pentru că în afara lipsei de ordine în evidenţele parohiale, *„în privinţia şcoalei am aflat o turburare, o mare înapoială şi gâlceavă"*. Însă tot cu această ocazie adunase bani din parohii pentru cumpărarea unor publicaţii româneşti din Transilvania: 3 fl. îi trimisese lui Ioan Pop, arhivarul şi protocolistul diecezan pentru 10 exemplare din *„Calendarele bariţiene"*, precum comanda 12 exemplare din *„Biografiile celor mai vestiţi români şi române"* (ceva mai târziu, pe la începutul lui iunie protopopul primise, la recomandarea episcopului, la preţul de 2 fl. 2 cr. MC o *„Disertaţiune estetică-critică despre limba, literatura şi originea românilor"*). Constatările vizitaţiunii, îi ofereau prilejul de a reînnoi cererea de a se trimite manuale şcolare pentru şcolile din protopopiat, solicitând şi de această dată mijlocirea episcopului în obţinerea a 200 abecedare, 150 *„biblice cu contest întrebători scrise", 150 catehisme mici, 120 aritmetici, 6 ortografii de limbă română şi 20 cărţi de citire"*[29]

Dar tot la Botiza s-au şi realizat în acest răstimp primele demersuri pentru construcţia unei şcoli noi, se întocmise deja proiectul noii construcţii printr-un arhitect al Direcţiei financiare comitatense pentru care solicita 161 fl. şi 22 cr. MC care urmau a fi plătiţi din veniturile fondului şcolar Kovacian destinat susţinerii şcolii din localitate. Acest fond se afla pe atunci în administrarea protopopului Ioan Mihaly, asupra folosinței căruia Caracioni nu avea nici o autoritate iar pentru decontarea sumei necesare solicita pe la începutul lunii iunie intervenţia episcopului.

Ca şi în anul precedent, recomandările administraţiei de a întocmi documentele necesare pentru ajutorarea copiilor săraci cu manuale se dovedeşte a fi un exerciţiu încurcat pentru protopop. O suită de ordine şi circulare desemnau diferite instituţii la care trebuiau depuse documentele respective: fie la *„CR Prezidiatul comitatens"* şi referat la episcopie, fie la episcopie care urma să le trimită la forurile competente, fie după cea din

[29] Ibidem, f. 38 r,v

urmă circulară, din 5 aprilie să fie depuse la sediul preturilor. Cum nu ştia care este calea cea agreată oficial, solicită şi de această dată lămuriri episcopului.[30]

Unii din învăţători au încercat să se asigure de posibilitatea rămânerii în continuare pe post, încă dinainte de terminarea anului şcolar. În acest sens, învățătorul din Sălişte este îndrumat să depună examen la Gherla pentru definitivare, dar data susţinerii acestui examen nu putea fi fixată decât de directorul local.[31]

În luna iulie, fiind bolnav, nu a putut asista la examenele de la sfârşitul semestrului al doilea la toate şcolile din protopopiat, fiind silit să amâne data susţinerii lor pentru a putea fi de faţă. Nici în această perioadă problemele n-au lipsit, frecvenţa şcolară lăsa de dorit, iar preturile, obligate să ia măsuri punitive împotriva părinţilor ce nu-şi trimit copii la şcoală, nici pe departe nu-şi fac datoria, împotriva aşteptărilor protopopului. Abia la sfârşitul lunii august reuşi să încheie anul şcolar, făcând cuvenita raportare către episcop despre rezultatele obţinute în timpul anului şcolar:

„[...] Dară nimic nu se întâmplă cu mai mare mare greutate decât organisarea şcoalelor elementare mai ales pe la comunele noastre în carele poporul român îndestul încă nedeşteptat în atâta răceală şi retragere se arată către marele scop al învaţiaturei. Âns, dară în genere, precum la decurânda făcândă arătare despre statul şcolilor Izei nu am putea areta îndestulătoare propăşire înspeţifică, totuşi neobosita diligenţia a învăţătorilor îmbucurător efept a produs precum întâi în comuna Dragomireştilor, în care pruncii formoase şi îndestulătoare propăşire au făcut mai ales în catehismi, istoria biblică, în aritmetică şi în cântul bisericesc. În scriere ce deplinire au ajuns Ilustritatea voastră cu părintească bucurie va observa din aci sub ·/· alătuatul esemplar de scriere. 2a: în comuna Sălişte de sus, asemenea ştiinţă şi asemenea propăşire s-au făcut şi asemene efept s-a produs. Despre scriere un esemplar aci sub ·//· închis cu umilinţă alăturez.

Şi aceste toate în comuna Dragomireştilor în decurs de 2 ani, în comuna Seliştei în decurs de un an s-au efeptuat. Ilustritate, după ce tot meritul e demn de respletire corespunzetoria, sum convins cum că Ilustritatea Voastră 2 înveţiatori a căror informaţiuni aci sub ·///· şi ·////· închise Illustrităţii voastre le susştern (trimit, n.n.), *în părintească consideraţiune luîndu-le, pe dânşii graţioase îi vei îmbucura cu aplacidarea*

[30] Ibidem, f. 41 v
[31] Ibidem, f. 44 v

(aprobare oficială n.n.) *şi confirmarea rugării lor mie descoperită, adecă ca pe Demetriu Hodor, Ilustritaea Voastră se binevoiască definitiv al denumi de învăţători în comuna Rozavlei – Trac[tului] Izei îngremiate* (aparţinătoare), *în care plata învăţătorească e mai mare decât în Dragomireşti, stă adecă în 200 fl MC; iarăşi pe Filo Grama în comuna Seliştei al întări pe anul venitori. Nu mă îndoiec că aceşti 2 înveţiatori prin mine meritoriu comendaţi, cari dealtmintre se vor înfăţişa şi-n Gherla la esamenu marelui scop şi înveţiaturei, aşteptărei Ilustrităţii Voastre şi a toatei naţiuni, precum până aci, aşia şi de amu înainte, din răsputeri vom face destul."*[32] Cu observaţia că textul conceptului scrisorii nu este redactat de Caracioni, dar văzut şi corectat alocurea de către acesta, fiind probabil nu îndestul de refăcut, exprimă acelaşi entuziasm sincer ca şi în anul precedent faţă de modestele realizări ale câtorva dascăli din protopopiatul său. Pe Demetriu Hodor a încercat oarecum să-l răsplătească, mediind prin protopopul Cosăului participarea la un concurs pentru ocuparea unui post *„cameratic"* la Ocna Șugatag, fapt care n-a putut fi împlinit[33].

Odată încheiat anul şcolar, încep preocupările protopopului pentru asigurarea şcolilor, în primul rând cu învăţători. La sfârşitul lui septembrie intervine la episcop pentru numirea ca învăţător la Cuhea a lui Gavril Mihalca, fiul preotului din localitate, pentru al înlocui pe Mitrofan Pop, deja încorporat. O caracterizare a tânărului fiu de preot însoţeşte cererea de numire, tânăr pe care de altfel îl cunoştea de aproape, fiind înzestrat cu acele *„însuşiri care se poftesc de la învăţătorie, cu adevărat moral, blând şi cu aplecăciune spre această cariere"* cu rezerva *„ ce va dovedi viitorul nu sciu, dară de prezente în puterea calităţilor de mine cunoscute, Ilustrităţii voastre, pentru graţioasă denumire îl recomand"*[34]Demetriu Hodor este adus de către protopop la şcoala din parohia sa după ce a demisionat din postul de la Dragomireşti ca urmare a neplăţii integrale a salariului său. Pentru a menaja spiritele în localitatea văduvită de un dascăl merituos, recomandă pe învăţătorul din Botiza, Theodor Gavril, care *„în anul trecut îndestulători efept a produs"*. Recomandarea i se pare protopopului pe deplin justificată pentru că *„în lipsa cea mare a învăţătorilor nu suntem încă în stare a criţia* (departaja n.n.), *şi dintre ei pe [pe cei] mai demni ai aplica, atunci ce e de făcut? Numai decât a se îndestuli cu acei pe care îi căpătăm. Durere, da' ce să facem, când, precum se vede în tractul meu cele mai multe posturi vor*

[32] Ibidem, f. 45 r, v
[33] Ibidem, f. 53 v.
[34] Idem, f. 48 v.

rămâne vacante, că n-avem indivizi."[35] Abia pe la sfârşitul lui noiembrie reuşeşte să acopere câteva posturi vacante: la Botiza îl trimite pe Simion Borcut – preotul şi directorul local trebuie *„toate bine să le ordinezie"* – şi în aceeaşi zi, 26 noiembrie, numeşte învăţător pe Ioan Kina[36]. De data aceasta, începerea anului şcolar la Botiza este problematică La 6 decembrie 1859 scrie preotului din Botiza o scrisoare cu dispoziţii imperative:

„Mult Onorat Domn Sufleteriu şi Directore local.

[În] înţielesul orânduelelor împărăteşti şi diecezane, precum şi în urmarea comiselor (dispoziţiilor n.n.) *de la C[ezaro] R [egească]. Pretura Ocnei Şugătagului, eu în Botiza am orânduit învăţătoriu pe Simion Borcut, carele la timpul său şi de la Guvernul Diecezan se va întări şi ca docente provedea. Şi acuma din scrisoarea judelui comunale de acolo, înţieleg că însăşi diregătorii satului fac împiedecare la continuarea învaţiaturei. Cunosc eu dreptul lor de a pofti ca învaţiatorul se se plătească din intersuriul* (dobânda n.n.) *capitalului pie legat* (prin testament n.n.) *spre acest scop, dară după ce io nu pot fi în stare de a putea demustra, oare capitalul poate da intersuriul spre acest sfârşit au ba? – care lucru numai prin oficioasă cercare va veni la lumină, pentru care până atunci comuna e deobligată pe învăţătoriu al plăti. Doamne Sânte! Dară dacă n-ar fi acel capital? Oare de unde ar plăti pe învăţătoriu? Fireşte că din punga lor! În urmare dacă intersuriul tot se întoarce spre şpese (cheltuieli n.n.) până la ştergerea şi împlinirea acelora, pe învăţători poporenii sunt datori al plăti. Am io bună atenţiune (intenţie n.n.) de a lua la darea de samă pe manipulantele* (administratorul n.n) *capitalului, însă acest lucru nu se poate cu degrabă săvârşi, iarăşi învaţiatura până atuncia nu poate să se curmeze. Dacă starea intersuriului la făcândele raţiuni se va afla activă, atuncia de bună samă dintru acela se va plăti învaţiatorul. În contră, din punga poporului.*

MODvoastră ca directore locale îl va face cunoscut poporului, precum şi acea a mea neplăcere, că dânşii sunt gata a opri pe învăţătoriu de la oficiul său. Înaintea mea aşa se vede lucrul, ca cum dânşii s-ar împotrivi orânduelelor împărăteşti. Pentru aceea MODoastră, iarăşi strâns se impune ca pe poporeni acolo să-i îndrumezi încât dânşii nici o opunere se nu facă, ci pe pruncii la şcoală se-i trimită. Şi dacă dânşii, în privinţia capitalului atins au durere, atuncia aceeia nu numai mie se o susştearnă, ci să facă căinţia şi la Prezidele comitatului şi a preturei de la Ocna, poate că atunci mai mult ar folosi, mai degrabă ar ajunge scopul. MODvoastră eşti respunsabil despre

[35] Idem, f. 49 v - 50 r.
[36] Idem, f. 51 r

buna aşiezare a lucrului şi te rog în numele guvernului diecezan ca se delăturezi toate piedecele ce pot să se facă învaţiaturei începută. Şi de altă dată când se va văji (întâmpla n.n.) *ceva pricină, atuncia MODvoastră eşti datori, ca directore, a da încunoştiinţiare de tot lucrul, nu numai săteni[lor] care nu [le] pot da crezământ. Dealmintre lucrul în nuditaea lui îl voi suşterne Măriei sale, episcopului, precum şi CR Preture de la Ocna Şugătagului. Până atuncia învaţiatorul acolo orânduit ducă diregătoria sa; şcoala cu lemne se se provadă*[37].

Abia la începutul lunii decembrie trimite la Glod un învăţător, pe Ştefan Bumbu şi numai la sfârşitul anului, în 26 decembrie solicită *„decrete interimale”* pentru noii învăţători:

[...] După ce unii din învăţători ai şcolelor poporale din tractul Izei de totul n-ar fi venită la posturile sale, alţii s-ar fi stămutată, ca respectivele posturi să nu remână pe venitoriu deşerte, în acea speranţia cum că Ilustritatea Voastră, pe dânşii, la făcânda arătare, graţioase îi va întări, cu decrete intermaliter confirmatorie a-i provedea pe următorii inşi [ce] i-am aplicat, precum:

a) În comuna Rozavlea pe Alesandru Anca, feciorul preotului din Mănăstirea, carele în a[nul].t[recut]a fost învăţători în comuna Preluchei, cu decret definitiv proveziut, de unde, pentru mai bun salariu, s-a strămutat în Marmaţia. În privinţia tânărului numit, cu acea umilită rogare cad înaintea Ilustrităţii Voastre, ca după ce dânsul în a.[nul] 1860 va pica în clasa întâiea staţiunii învăţătoreşti, de la înrolare să scape, graţioase să se provadă cu decret definitiv – fiindcă numai aşa va scăpa de la miliţia – şi precum îl cunosc, daună ar fi a pierde din câmpul învaţiaturei, un aşia de bună speranţia tânăr. Mai încolo, ca decretul lui până la capătul faurului se se înmâneze, pentru de al remustra (înainta n.n.) *de timpul respectivului cerc înrolatoriu. Dealtmintre bunele lui atestate sub A.B.C.D. şi E. acluse cu umilinţia se străpun.*

b) În Botiza, de unde fostul învăţătoriu s-a strămtat în tractul Cosăului – e aplicat Simion Borcut; atestatele şi cartea de botez sunt aci acluse sub 1.2.3. şi 4.;

c) În Bocicoel unde D[omnul] Sufleteriu locale, deodată în anul trecut şi învăţători a abzis postului seu, s-a aplicat Ioan Bohăţiel, atestatele lui sum aci alăturat sub A. şi B.;

d) În Glod, în care fostul învăţători n-a venit, s-a aplecat Ştefan Bumbu, atestatele lui sunt sub a), b) şi c) alăturate;

---

[37] Ibidem, f. 51 v – 52 r

e) În Dragomireşti, strălocându-se fostul acolo învăţători – Demetri Hodor – la postul Strâmturei s-a aplicat Ioan China, fostul învăţătoriu în Borşa. Remisele lui atestate se află aci sub A.), B.), C.), D.), E.) şi F.) împreunate;

f) În Strâmtura pe Demetriu Hodor, fostul învăţătoriu în Dragomireşti. Dară atestatele nu le are la mână; causa e că pentru postul cameratic a Şugatagului în a. 1857 concursând prin protopopul Cosăului, s-au trimis la Patron, şi nici până astăzi nu le-a recăpătat. Însă în parohia mea pentru acea l-am aplicat ca precum sub nrul 129, am resemnat în Dragomireşti cea mai lăudabilă diliginţia"[38]

Încheia anul 1859, cu constatarea că deşi şcoala începuse mai în toate localităţile protopopiatului, fără mijloace auxiliare, adică manuale, nu se poate aştepta la un progres substanţial. Din manualele comandate la începutul lunii mai n-a primit decât 400 de catehisme, *„şi am fost foarte ferice de a căpăta şi astfeliu de cărţi"*, reînnoind şi de această dată cererea pentru cele 200 abecedare, 100 *„biblice cu contest întrebători scrise", 120 aritmetici şi câteva cărţi de citire.*[39] Din cele 400 catehisme noi, 50 revin parohiei Ieudului, pentru care la începutul anului 1860 îi solicită protopopului Ioan Mihalyi contravaloarea lor, 11 cr. v.a. exemplarul.[40]

Dacă la Botiza situaţia s-a rezolvat, nu acelaşi lucru s-a întâmplat şi la Şieu, unde opozantul principal al începerii şcolii era judele comunal – Ludovic Balasz. Ca să învingă cerbicia judelui comunal, îi scrie preotului o scrisoare în care îi stabileşte ca sarcini imediate şi imperative ca împreună cu judele pomenit să facă toate demersurile pentru începerea şcolii:

[...] În înţielesul mai înaltelor orânduiele învaţiatura a debuit (trebuit) se se începă în toate comunele. Şi pentru că în unele comune nu sa început, causa a fost lipsa edificiilor şcolare. Însă după ce C.R. Pretură de la Ocna Şugatagului, în ordinile sale de datul 16 septem. a. 1858 sub nrul 3858 pre mine pentru acea mă recearcă ca, unde nu este şcoală, acolo se se esarendeze şi înveţiatura se se începă. În urmare, io am orânduit intermaliter pe un ins de dascăl şi l-am trimis acolo, dară acela n-a fost primit, precum mie mi s-a făcut cunoscut prin judele comunei, Ludovic Balasz, carele şi-a zidit argumintele sale pe adevărul <u>că dară destul se face demândărilor mai înalte. Io dară de nou trimit...</u> Şi după ce comuna Şaieului pornind de la dreptul alegerii - ce nu stă - până astăzi n-a cugetat de dascăl,

[38] Ibidem, f. 53 v – 54 r.
[39] Ibidem, f. 54 v.
[40] AN, SJMM, Fond Protopopiatul greco-catolic Ieud, dosar 6/1861, „*Protocolul Vice Arhidiaconale a Tractului Izei pe anul 1860*", f.1 v

îi tare cu înapoială [în privinţa] culturiei şi învaţiaturei pruncilor. Şi a doua, ca destul se se facă dispunerilor mai înalte, io de nou trimet acolo de înveţiatori pe Ioan Oarkeş. MODvoastră împreună cu judele comunei dimpreună dară, veţi esarenda casă şi locuinţă şi şcoală şi cu însufleţire vei apuca toate mijloacele care sunt mai de lipsă de a se pute încropi învăţiatura, şi cât mai de curând. Neştearsă pată ar contrage comuna Şaieului, când de nou ar pune piedece, însă în zedar se vor sili a pune, că acele toate se vor delătura, nimici. Plata învăţătorului din 150 fl. MC, pe una lună va fi 12 fl. 30 cr. MC; şi câte luni va fi acolo, pe toate va trage plată. Tot lucrul acesta se va face cunoscut diregătoriei politice." Şi concluzionează retoric:" *Groaznică ruşine în toate comunele tractului meu, afară de Şaieu s-a început învaţiatura."*[41]

La Ieud, situaţia şcolii era una mai deosebită; aici învăţători erau de obicei preoţii ajutători: capelanii. Astfel că, pe la începutul lunii martie 1860, protopopul Caracioni, intervenea printr-o scrisoare la episcopul Ioan Alexi în favoarea tânărului capelan Ioan Simon, pe care de altfel îl recomandau calităţile sale intelectuale şi morale, însă desconsiderat de localnici care îl socoteau *„numai un ardelean adunat"*.[42]

Un conflict legat de aşezarea şcolii în Sălişte s-a iscat în această comună, localitate mare, care avea două parohii dar numai o singură şcoală, în care s-au antrenat atât preoţii - directori ai şcolii din localitate cât şi localnicii. Pe la jumătatea lunii februarie protopopul este pus în situaţia de a media între cele două comunităţi ca urmare a *„recursului"*(memoriului n.n.) adresat episcopului de locuitorii parohiei de jos a Săliştei, urmând ca aceştia să se adune pe teren neutru la locuinţa judelui comunal.[43] Medierea nu s-a soldat cu o împăcare imediată; preotul din parohia de jos, Ioan Tomoiagă, îl acuza pe cel din parohia de sus, Demetriu Anoka, că nu ar fi catehizat în anul şcolar trecut nici o zi la şcoala din comună, deşi avea săptămânal această obligaţie, acuză gravă care l-ar fi expus la pedeapsă canonică dacă s-ar adeveri. Îi recomandă preotului Anoka, să catehizeze la şcoală pe durata bolii preotului Tomoiagă, căruia medicul i-a recomandat să evite frigul. Însă, după însănătoşire şi acestuia îi revenea deopotrivă sarcina de a preda catehismul în şcoală. Tot la aceeaşi dată, 11 martie 1860, îi cerea preotului parohiei superioare, Demetriu Anoka, să-i trimită o descriere amănunţită însoţită de documente doveditoare despre *„historia"* conflictului, până la medierea

[41] Ibidem, f. 3 r
[42] Ibidem, f. 5 r
[43] Ibidem, f. 4 r

protopopului, faţă de care preotul Tomoiagă şi poporenii parohiei de jos au adresat un memoriu episcopului. Aflăm şi cauza neînţelegerilor dintre cele două parohii: – casa parohială din parohia de jos a fost alocată ca spaţiu pentru școala sătească, pe care au deteriorat-o elevii, acum revendicată de preot şi săteni: *„Şi după ce D. Tomoiagă mi-a scris că pentru stricarea uşilor şi a pereţilor casei parochiale pricinuită prin pruncii şcolari – fiind responsabil, pentru aceea de la sărbătoarea S. Georgiu, de şcoală şi mai încolo a o lăsa nu poate, pentru aceea că atuncia se nu scorneacă între poporeni o sfadă, învăţiaturei să nu se pună piedecă, te rog ca atinsa historia fără amânare să o adresezi, şi remustrându-o încoace, pentru desbatere meritoria şi decisiune, se-o pot suscerne la locul competinte, de timpuriu. De ce se va grăbi mai tare, de ce se va ajunge scopul mai în grabă. Şi dacă această historia, nu s-ar adeveri lucrul în simpla lui golătate, nu s-ar înfăţişa măriei sale, mărturisesc că casa parochiale din parochia de sus s-ar sancţiona în Gherla de şcoală.”*[44]

Cum se proceda în mod obișnuit, și la începutul acestui an, 1860, protopopul trimitea episcopiei suma de 4 fl. 40 cr. v.a. destinată achiziţionării a 11 exemplare din *„calendarele bariţiane”*.[45]

Trimițând episcopului *„consemnaţiunea venitelor bisericeşti”* ale parohiilor din protopopiatul Izei, face câteva observaţii la starea lor materială, la posibilitatea plătirii diurnelor de deplasare, cât mai ales la situaţia fundaţiunii covaciene unde *„venitul capitalului şcoalei din Botiza e prosemnat unde şi spre ce se se întoarcă – adecă capitalul stătătoriu din 2772 fl. v.a aduce pe an intersuriu* (dobândă n.n) *de 158 fl 40 cr v.a., din care intersuriu 2/3 parte e de a să plăti învaţiatorului, 1/3 parte e de a se întoarce pe mijloace scolastice.”* Veniturile a mai multor biserici nu erau statornice, astfel că eventualele reparaţii curente ar absorbi modestele venituri. Constata că veniturile unor biserici erau *„foarte subţiri”* şi de altfel *„nu e nici o biserică fără de lipse”*.[46]

La sfârşitul lunii martie scria pretorului de la Ocna Șugatag, despre primirea *„decretelor de numire”* a învăţătorilor din protopopiatul Izei, despre vârsta şi locul naşterii acestor învăţători. Astfel la Strâmtura este numit Hodor Dumitru, în vârstă de 23 ani, născut în Cavnic – cercul Lăpuşului. La Glod este numit Bumbu Ştefan, în vârstă de 17 ani, născut în Apa, comitatul Sătmarului, cercul Seinilor. La Botiza este numit Simion Borcut, în vârstă de

[44] Ibidem, f. 5 r
[45] Ibidem, f. 4 v.
[46] Idem, f. 5 v.

17 ani, născut în Poiana Botizei din Ardeal, cercul Lăpuşului unguresc iar la Şieu este numit Oarkeş Ioan, în vârstă de 25 de ani, născut în Salva, în Ardeal, cercul Năsăudului.[47] În aceeaşi zi îi mai adresează pretorului de la Ocna Şugatag încă două scrisori. Ambele solicită intervenţia acestei autorităţi în rezolvarea situaţiei veniturilor provenite din singura fundaţie școlară din Maramureş provenită dintr-o donație testamentară a lui Ștefan Covaci. Despre identitatea întemeietorul acesteia, protopopul Caracioni nu face menţiune. Având această fundaţie sătenii din Botiza refuzară să-şi plătească învăţătorul; se aşteptau ca acesta să fie plătit din dobânda rezultată din capitalizarea banilor fundaţionali, administraţi de Ioan Mihalyi, protopopul Vişeului şi paroh al Ieudului. Astfel că în prima din cele două scrisori îi sesiza pretorului că învăţătorul Borcut Simion, numit în Botiza n-a primit nici un salariu, reclamând de mai multe ori acest fapt. Banii fundaţiei se aflau în administrarea protopopului Ioan Mihalyi din 1855 când au fost retraşi de la casa de păstrare a oraşului Nyiregyhaza, pentru care se primea până la acea dată o dobândă de 5% şi acordaţi spre administrare protopopului Ioan Mihalyi, de către Consistoriul subaltern al Maramureşului, cu o dobândă de 6%. Aceşti bani fuseseră împrumutaţi de către manipulantul fundaţiei, soţiei lui Gavrilă Mihali, care garantase acordarea dobânzii cu averea din Sarasău. Numai că dobânda nu a fost plătită la timp conform convenţiei. Consistoriul a tras la răspundere pe protopopul Ioan Mihalyi urmând să plătească din averea proprie. Cum însă protopopul Caracioni nu era investit cu autoritatea de a rezolva această problemă îi cerea pretorului să intervină, fie pe cale juridică, fie amiabilă pentru ai linişti pe sătenii din Botiza şi a-l salariza pe învăţător.[48] Insista să se rezolve degrabă această situaţie, probabil şi pentru că protopopul Ioan Mihalyi era vârstnic şi bolnav de plămâni, trecând la cele veşnice o lună mai târziu, în seara zilei de 30 aprilie 1860, înmormântat fiind în ziua de 5 mai, unde fusese convocată întreaga preoţime a Maramureşului.[49]

Având și calitatea de director al şcolii din localitatea Strâmtura, unde funcţiona ca paroh, protopopul ţinu în lunile aprilie şi mai o corespondenţă în limbile maghiară şi latină cu pretorul de la Ocna Şugatag, reflectând preocupările sale de a asigura o funcţionare satisfăcătoare a acestei şcoli. Comandase o tablă unor meşteri din Sighet, a cărei preţ se ridica la 5 fl, pe deasupra şi greu de transportat, de pe urma acestei comenzi avu şi probleme cu plata acesteia şi neînţelegeri cu notarul comunal. Aceluiaşi

[47] Ibidem, f. 7.v
[48] Ibidem, f. 7v- 8r.
[49] Ibidem, f. 9 r.

pretor se plîngea de nepăsarea părinţilor din localitate în a-şi trimite copii la şcoală, care în ciuda repetatelor sale insistenţe, arar îşi trimiteau copii la şcoală, periclitând susţinerea examenelor semestriale. Îi cerea să folosească mijloacele legale de constrângere pentru a-i obliga pe părinţi să-şi trimită copii la şcoală. Nici starea cădirii şcolare nu era îmbucurătoare. După cum îi scria pretorului, clădirea şcolii, pe lângă faptul că era negata pe din afară, înăuntru mişunau rozătoarele, existând riscul unor îmbolnăviri. În aceste condiţii încălzirea era mai greu de făcut, fapt experimentat în iarna ce trecuse. Cum posibilităţile materiale erau modeste, cerea sprijinul pretorului măcar în parte. Demersurile protopopului de a îmbunătăţi spaţiul şcolar au coincis la începutul lunii mai cu o adresă preturii de la Ocna Șugatag prin carte se cerea alegerea unui inspector civil al acestei şcoli, fapt care a şi fost repede împlinit după consultări cu judele comunal şi locuitorii satului, alesul fiind un bărbat vrednic şi cinstit, calităţi găsite în persoana lui Petru Kosta a Glombi, sperând probabil că va obţine astfel şi sprijinul satului în rezolvarea grabnică a situaţiei şcolii. În casa şcolară funcţiona, se pare şi biroul notarului local, Iusinsky Spiridon, care, din cauza acestui spaţiu ajunsese astfel într-un conflict acut cu protopopul, acuzându-l că ar avea intenţia de a-i desfiinţa notariatul. În noiembrie acelaşi notar îl vom găsi în Botiza, unde ocupase de asemenea odăile învăţătorului. Trebuind să pregătească cazarea noului învăţător, îl mustra pe preotul din Botiza că a permis cazarea funcţionarului în şcoală, cerând preotului cât şi inspectorului civil să-l *„amandeze”* (îndepărteze n.n.). Tot în problema cazării în localul şcolii a notarului amintit scria o scrisoare pretorului de la Vişeu, cerând intervenţia acestui oficial care să dispună eliberarea spaţiului de cazare. Se plângea de lipsa de moralitate a funcţionarului probată în activitatea sa în Strâmtura[50]. Revenind la preocupările protopopului legate de amenajarea casei şcolare, în lipsa oricărui sprijin procedase întocmai ca în momentul instalării sale ca paroh în Strâmtura – apelase la singurul ajutor constant, acela venit din partea gospodinelor din sat. Astfel că, pregătirea lutului, muruitul pereţilor şi văruitul fusese realizat în câteva zile cu ajutorul acestora, toate detaliile acestei întreprinderi le descrise într-o informare din 13 mai 1860, adresată pretorului Şugatagului, numind pe câteva din gospodinele-soţii mai merituoase care s-au străduit să facă funcţional spaţiul şcolar, soţiile sătenilor Drimencz Simeon, Czibruş Vasile şi Marchiş Petru. [51]

[50] Ibidem, f.15 r.
[51] Ibidem, f. 8v, 9v,10 r,v.

Pe la jumătatea lunii mai se anunţa vizita episcopului Ioan Alexi în Maramureş; traseul vizitei urma să înceapă în 19 mai de la Budeşti spre Călineşti, urmând o febrilă activitate de întâmpinare a arhiereului, inclusiv în ceea ce priveşte punerea la punct a şcolilor, curăţenia, cât şi evidenţele şcolare. La Strâmtura poposise la locuinţa protopopului sâmbătă 24 mai şi duminică 25 mai 1860, unde se săvârşi o slujbă arhierească, aşa cum anunţa într-o scrisoare pe pretorul Vişeului. La slujba oficiată în acea duminică se adunase popor din toate satele din împrejur. Tot acuma fusese desemnat şi noul succesor a-l protopopului Ioan Mihalyi, căruia mai târziu, în 2 iulie îi fusese predată arhiva protopopiatului. Vizita episcopului Ioan Alexi fusese minuţios pregătită, circularele premergătoare vizitei menţionau traseul, protocolul de îndeplinit cu călăreţii care trebuiau să-l întâmpine şi să-l conducă între hotarele fiecărei localităţi, cazarea episcopului şi delegaţiei însoţitoare, avertizând preoţii să nu se întreacă cu bucatele pentru că arhiereul este o persoană care se mulţumeşte cu puţin. Din delegaţie făcu parte şi viitorul vicar al Maramureşului, Mihail Pavel, pe atunci arhivar diecezan. Cât priveşte parohiile din protopopiatul Izei vizitate de episcop, au fost doar cele situate de-a lungul acestui râu, şi doar până la Cuhea, de acolo alaiul trecu pe la Bocicoel pe Vişeu. Preoţii, cantorii şi învăţătorii din satele de pe afluenţii laterali ai Izei au fost şi ei convocaţi să-l întâmpine pe arhipăstorul lor la Strâmtura, parohii trebuind să aducă cu ei pentru a fi inspectate şi documentele parohiale. Fără îndoială această primă vizită a unui arhiereu român în Maramureş avu o deosebită însemnătate; de la el se aştepta rezolvarea multor din problemele românilor de aici, fiindu-i adresate cu această ocazie mai multe memorii[52].

Obişnuit vizitaţiunea canonică a parohiilor din protopopiat se făcea pe la începutul anului, însă multiplele însărcinări la care trebuia să facă faţă l-au determinat să amâne vizitaţiunea în luna mai. Consemnările făcute în cursul acestui control aduc informaţii cu privire la starea şi înzestrarea câtorva şcoli din protopopiat, nivelul pregătirii dascălilor şi a preoţilor în calitatea lor de directori şcolari, frecvenţa şcolară precum şi probleme specifice fiecărei şcoli sau parohii. Parohia Dragomireşti o vizitase în 31 mai, iar despre şcoală consemna: *„Şcoala e zidită pe fund* (teren n.n.) *nobil, spre acest scop dăruit prin Filip, cândva Gherheş, din bârne prin maisteri Ioan Berci, Ioan Grad, Inochenţie Lucaci, prin şpesele comunei în an 1857. Pentru numărul pruncilor e destul, pruncii nu sunt deschiliniţi* (despărțiți n.n.) *de prunce, scaunele sunt bune şi destule, precum şi cuptoriul bun.*

[52] Ibidem, f. 10 v, 11 r, 12 v.

Şcoala e vedereoasă, învăţătoriul are chlia sa lângă şcoală. E curată, meturată, zvântată. Tabla, masa, cărţi mai de lipsă şi scule necesarie sunt, fundul e îngrădit, şcoala e pavimentată cu scânduri de brad" În ceea ce priveşte pe dascălul din localitate: *„Înveţiatorul e Ioan China, de 24 de ani, celibe din Ardealu comunei Poiana Porcului; au înveţiat în Năsăud şi Lăpuşul Unguresc. Explicarea S[fintei] evanghelii, limba latină, germană şi ungară cu profect (rezultat n.n.) bun, method de înveţiare de mijloc; preparandia nu au absolvit; a cânta nu sci; testimoniu despre absolvirea preparandiei nu are; în staţiune aceasta e din an 1859, luna lui novembre".* În ceea ce priveşte salarizarea învăţătorului nota: *„Învăţătoriul plata are în bani gata din regalele săteşti 157 florin 50 cr v.a. şi e sistemizată în an[ul] 1856 cu contract întărit prin înaltele diregătorii politice." „Patronul"* şcolii este acest caz comuna. Cât priveşte directorul şcolar este administratorul parohial – Ioan Opriş, în vârstă de 34 ani, căsătorit, fără copii, este absolvent al teologiei la Tirnavia *„cu calcule* (calificative n.n.) *eminentia"*, fiind în această *„diregătorie"* de nouă ani, în Dragomireşti din 1854. În ceea ce priveşte biblioteca preotului, sunt menţionate cărţi teologice şi laice: *„din S. Scriptură are Testamentul Nou, cathechism, cărţi feliorite de predice, teologia morale, dogmatici, dreptul canonic, pastoral şi alte cărţi care nu ţin de diregătoria sa, precum şi breviariu, tipic nu e; care cărţi se citesc".*[53]

În parohia Botiza protopopul ajunse în 28 mai; notaţiile sale, cu stilul binecunoscut de proces verbal, precizau că *„parohul Botizei este Baziliu Szucs, teologia a învăţat-o la Ungvar cu calcule medie, în diregătoria bisericească este de 22 ani, în parohia aceasta este aşezat din 1849 prin episcopul Muncaciului. Investitura nu are, acum e de 48 ani, căsătorit cu 4 fii şi 3 fete care toţi se cresc acasă."* Despre şcoala din Botiza nota: *„[...] e zidită pe fundul comperată de comună, din piatră, [...] din intersuriul (dobândă n.n.) capitalului dăruit pentru fundaria şcolare prin Ştefan Kovach, cu ajutoriul poporului şi au fost gătată în anul 1858. Pentru numerul pruncilor e destule. Prunci de prunce nu sunt deschiliniţi. Scaune sunt bune, destule, cuptoriul e bun, ferestre bune şi e destul de vederoasă. Învăţătoriul are chilie lângă şcoală. Şcoala întotdeauna e curată. Măturarea, svâtarea, tabla este, dară cu durere se spune că numărul scaunelor, cărţi şi alte scaune nu sunt. Şcoala e pavimentată cu scânduri, fundul pe care e zidită şcoala nu e îngrădit."* Şi continua *„învăţătoriul este Simeon Borcut, de 18 ani, celibe, din Poiana Botizei din Transilvania. Are method bun de inveţiaria, au înveţiatu preparandia la Lăpuş, sci cânta cum se cuvine, are testimoniu*

[53] DJMMAN, Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, dosar 20/1860, f. 6r 8v

despre absolvirea preparandiei, învăţătoriu este din anul 1959, luna octombrie. [...] are plata în bani gata 126 fl v.a.; aceasta de la poporeni, şi aceea se aruncă cu spesele comunale. De altmintre, aice învăţătoriul ar trebui să capete plata din capitalul fundaţiunei şcolare, stătătoriu din 600 fl., dar acel capital cum este, în pasiv sau activ, nu se şti. Plata de altminteri e sistemizată prin diregătoria pretorială de la Ocna Şugătag." Despre frecvenţa şcolară consemna: *„Totdeauna să îndrumează spre trimiterea pruncilor la şcoală, cei lenevoşi – părinţii se dojenesc, prin judele comunale se stâmtoresc,*(constrâng n. n) *înse fără efept, prunci imblă la şcoală 28"*. Despre catehizarea lor: *„toată săptămâna umblă preotul la şcoală şi îi învaţă cele de lipse, prunci cu prunce ar pote umbla la şcoală 50".* Revenind la folosirea dobânzii capitalului fundaţional: *„Intersuriul capitalului şcolare în Botiza, în a tria parte se se întărea spre ajutorarea celor seraci prunci, dară capitalul e în pasivizare şi aşe nu se pot ajuta prunci. Preotul face câte poate, fără efept."* Laconic este menţionat patronul şcolii: *„domnul pământesc e D[omnul] Say, dară patron nici la şcoală n-are cine, nici biserica, nici parohia, dară şcoala are patron pe capitalul şcolare."*[54]

La Glod fusese la 27 mai. În localitate *„domnul de pământ este composesoratul"*. Despre preotul din localitate consemna: *„administrator [este] Georgiu Budai; theologia au învăţat la Ungvar cu profect de mijloc; 10 ani au fost în diregătoria preuţească, ca în parohia aceasta s-au aşeziat în 1850 prin Prestrălucitul D. Basiliu Popovici, episcopul Muncaciului. Este de 34 ani, căsătorit, fără prunci."* Interesante sunt şi informaţiile pe care le dă despre cantorul din localitate, *„cantorul e Ioan Roska [...]cântările le-au învăţat în Sziget şi sci bine precum şi tipicul"* care ne îndreptăţesc să credem ca la Sighet a funcţionat şi o şcoală de cantori, unde cu siguranţă s-a predat cântul şi tipicul în limba română. Consemnează informaţii lapidare despre starea şcolii şi învăţătorul din anul şcolar 1859/60: *„Şcoala e zidită pe fundul dăruit prin Grigore Roşka, fostul paroh din Rozavlea şi Ioan Kontor, locuitoriu din Glod. [...] este din bârne, zidită în 1849, este destul pentru numărul pruncilor, pruncii de către prunce nu sunt chiliniţi, scaune sunt de mijloc bune, cuptoriu reu, ferestre de mijloc, nu este destul de vederoasă. Înveţitorul chilia sa lângă şcoală nu are. Şcoala este măturată, sventată, masa este. Cărţi destule nu sunt, pentru că nu s-au putut căpăta. Fundul* (terenul n.n) *şcolii este îngrădit cu gard, paviment în şcoală nu-i, este numai cu lut unsă. Şcoala este în stat rău, şi pentru aceea nu s-au reaparat, încât planurile să să zidească şcoală de piatră, este făcut şi întărit la Cassovia."*

[54] Ibidem, f. 13v, 18v.

Învăţătorul este „*Ştefan Bumbu, de ani 17, celibe; din nascere este din APA, în comitatul Szat –marelui. Şcoala au învăţiat la Seini în comitatul Szatmar la RL Şcoalele Elementare cu profect bun cum arată testimoniul dat. Absolut preparand nu este. Cântările le sci de mijloc. Testimoniu despre absolvirea preparandiei nu are. În staţiunea aceasta e din anul 1859, luna lui decembrie. Studiile preparandiale le-a învăţat privat. [...] are plata 120 fl valută austriacă, în bani gata de la comună, plata învăţătorului este sistemizată din anul 1859, în luna aprilie.”* Însă *„plata învăţătorului, a se îmbunătăţi nu este cu putinţă în timpurile aceste pentru că comuna în stat mişelesc este.”* În privinţa supravegherii şcolii de către preot ca director şcolar: „*în o săptămână şi de 3 ori a vizitat şcoala precum şi pe învăţătoriu le dojeneşte ca diregătoria sa cu mare sârguinţă se o împlinească.”* Frecvenţa şcolară şi aici lasă de dorit cu toate măsurile luate: *„preutu se sileşte ca părinţii să-şi trimită prunci la şcoală. Şi pre părinţii cei lenevoşi i-au dojenit în multe rânduri, [...] pentru ce nu-şi trimit pruncii la şcoală părinţii s-au strâmtorat şi prin judele comunale în privinţa aceasta şi cu efect bun, încât umblă acum la şcoală 34 prunci.” Dar 2 la şcoală ar putea umbla 41 de prunci”.* Predarea religiei este făcută de către *„preotul care de câte ori vizitează şcoala, totdeauna le explică încheieturile credinţei şi le face corechizaţiune şi îndeamnă pe prunci la cuvenită purtare”.*[55]

În luna iulie se încheia anul şcolar; obligaţia protopopului era de a asista la aceste examene, fixând personal datele acestor examene pe care le comunica oral sau uneori în scris directorilor locali. Cu această ocazie constata încă odată că truditorilor şcolii nu li se plăteşte la timp cuvenitul salariu; unii aveau de încasat restanţe neachitate de un an sau doi. Demetriu Hodor fusese încadrat ca învăţător în anul 1857/58 în Dragomireşti cu salariu de 150 florini având de primit din partea satului o sumă de 34 fl 40 cr. restanţă din acel an şcolar şi 50 fl. din anul şcolar 1858/59. Alexandru Anca, învăţător în Rozavlea în anul şcolar 1859/60, avea de încasat o restanţă de 20 fl. Cum debitorii nu se prea grăbeau să-şi onoreze obligaţiile faţă de învăţători, încercă să rezolve această situaţie solicitând intervenţia pretorului de la Vişeu, căruia îi erau subordonate primăriile celor două localităţi pomenite. Cel puţin în cazul învăţătorului din Rozavlea intervenţia n-a avut nici un rezultat pentru că nici la începutul lunii septembrie învăţătorul Alexandru Anca nu-şi primise restanţa din salariu, din care cauză se plânse iar protopopului. Preotul din Rozavlea este mustrat pentru lipsa sa de implicare în plătirea învăţătorului, socotind acest fapt o ruşine, atât pentru

[55] Ibidem , f .24, 31

preot cât şi pentru localitate care de altfel era una dintre cele mari, capabilă să-şi plătească învăţătorul, promiţând că dacă acest lucru nu va fi rezolvat degrabă, îl va încunoștința pe episcop de *„răutatea acestui sat”*.[56]

În 24 iulie protopopul trimitea preoţilor din subordine circulare însoţite de *„coli de subscripţiune”* (liste de înscriere n.n.) pentru Societatea economică ce urma să se înfiinţeze în Marmaţia. Alte informaţii despre această societate nu ne sunt oferite.[57]

La începutul toamnei începu pregătirile pentru noul an şcolar. Însă obişnuitele informări şcolare anuale pe care trebuia să le trimită episcopului întârziase să le expedieze *„din cauza mai multor ocupaţiuni şi sfărmări de sănătate prin nescari împregiurări fatale şi intrige străine”*. De altfel nici toate *„clasificaţiunile tinerimei şcolare”* nu reuşise să le trimită, lipsind cea de la Şieu unde din cauza morţii învăţătorului învăţământul a fost întrerupt, iar cele de la Dragomireşti nu le primise (şi pe care le trimite abia în ianuarie anul următor). Acum încep şi intervenţiile autorităţilor locale de a numi învăţători pe favoriţii lor din partea locului. Acestora li se opun reglementările învăţământului elementar promovate de episcopul Ioan Alexi, materializate prin multele circulare cu ordinaţiuni emise în acest sens, una din acestea fiind cea din 20 ianuarie 1860, în care se preciza că începând cu anul şcolar 1860/61, nu vor putea fi numiţi la şcolile populare diecezane numai învăţători calificaţi, adică *„preparanzi absoluţi* (absolvenţi)*”*. Astfel că, rugămintea primarului din Botiza de a numi învăţător la şcoala din localitate pe Petru Sidău este urmată de refuzul protopopului, de altfel un susţinător aprig al acestor reforme, care îi recomandă tânărului, dacă este doritor a ocupa un post învăţătoresc să urmeze cursurile preparandiei de la Năsăud. Dar această dispoziţie episcopală nu a putut fi respectată întru totul - o dispoziţie din 3 octombrie permitea încadrarea şi de învăţători necalificaţi acolo unde posturile nu pot fi acoperite cu învăţători calificaţi– astfel că la şcoala din Dragomireşti fusese recomandat de către episcop printr-o circulară din 20 octombrie Ştefan Dănilă, având de altfel *„documente lăudabile”* şi în consecinţă recomanda preotului local: *„îl vei introduce în casa şcolare, pe poporeni iarăşi încolo ai îndruma să binevoiască pruncii datori a umbla la şcoală de ambe sexe neapărat să-i trimită la şcoală”*. De altfel din aceleaşi raţiuni la Poienile lui Ilieş (Poienile Izei) este numit Petru Sidău *„carele este un tânăr de bună speranţă şi atestate bunişoare proveziut”* şi aceleaşi recomandări le adresa şi preotului din Poieni *„Pe dânsul dară îl vei întroduce*

[56] Ibidem, f. 12 r, 13 r
[57] Ibidem, f. 12 r

în cortel de comună conduct (casă de închiriată de comună n.n.), *poporului iarăşi îi vei arăta şi îndruma ca pruncii să-i trimeată la şcoală; in fine ca directore şcolar vei cugeta ca plata cu bună orânduială se o capete, decretul de numire mai târziu i se va înmâna"*. În Şieu noul învăţător, Ioan Miron, numit cu *„decret definitiv"* la 10 octombrie, avea un salariu minim de 100 fl., fără a-i fi asigurată cazarea, ceea ce nu-i asigura nici minimumul necesar subzistenţei, ceea ce l-a determinat pe protopop să intervină pe lângă pretorul de la Ocna Șugatag, ca să fie majorat salariul învăţătorului. Preotul din Glod este înştiinţat la sfârşitul lunii octombrie că va trebui, conform dispoziţiilor preturii de la Ocna Șugatag, să supravegheze alegerea de inspectori şcolari civili la şcolile din Glod şi Slătioara, iar în caz că nu se va putea realiza alegerea dintre candidaţii propuşi va fi înştiinţat episcopul. De altfel pretura anunţa că va întreprinde la 16 noiembrie un control al documentelor oficiale ale şcolii comunale, în prezenţa protopopului şi totodată vor fi verificate şi *„raţiunile arendale"* (acte de închiriere n.n.) ale şcolilor din Glod şi Slătioara. La Ieud unde până acum funcţionase ca învăţător capelanul, este numit docente definitiv Leo Ionaşiu, fapt pe care protopopul îl comunica pretorului de la Vişeu. La Glod este trimis la începutul lunii noiembrie Ignaţiu Timoce, la Cuhe este *„întărit"* (reconfirmat n.n.) Gavriliu Mihalca; sunt făcute şi mutări de învăţători: la Bocicoel este trimis Simion Borcut, fost învăţător în Botiza, drept recompensă pentru activitatea sa didactică din anul şcolar precedent, pe când Ioan Şuşka fost învăţător în Săcel este dispus la Botiza din pricină că nu a confirmat rezultate conform chemării sale dăscăleşti, la Săcel fiind adus Ştefan Bumbu, fost învăţător în Glod, numit acolo drept recompensă pentru activitatea sa mulţumitoare. După ce rezolvase ocuparea posturilor învăţătoreşti şi odată învăţământul început, în ultima lună a anului atenţia protopopului se îndreptase spre procurarea unui minim de manuale necesare şcolilor săteşti din protopopiatul său, primind în 2 decembrie un lot de 400 exemplare din catehismul mic, pentru care trebuia să plătească 34 fl (o restanţă de 10 fl. o plătise numai în februarie, anul următor).[58]

Grija pentru asigurarea cu manuale a şcolilor din protopopiat se prelungeşte şi în ianuarie 1861: preotului şi director al şcolii din Bocicoel, Mihail Iurca îi trimitea 14 abecedare, 4 legendare, 4 catehisme mici şi câteva legendare pentru care urma să achite la apropiata vizită protopopească 4 fl. 34 cr.[59]

---

[58] Ibidem, f. 13 -15v
[59] Ibidem, f. 15 r

Evenimentul cel mai de seamă al începutului de an rămâne fără îndoială instalarea solemnă a vicarului Maramureşului în persoana lui Mihail Pavel, ceremonie la care au fost convocaţi toţi preoţii din protopopiat. Numirea sa ca vicar foraneu, după ce ocupase demnitatea de notar consistorial şi mai recent numit paroh în Sat Slatina, fusese făcut cunoscută printr-un ordin al episcopului diecezan din 24 noiembrie 1860 *„din respectul mai multelor merite”*.[60]

În luna februarie 1861, învăţătorul din Cuhea, Gavril Mihalca, fiul preotului din localitate, ocupând postul de notar, părăseşte postul. Rămânând şcoala fără dascăl, pentru ca învăţământul să nu sufere întrerupere, în lipsa unei persoane corespunzător pregătite, protopopul numeşte provizoriu ca învăţător pe cantorul din localitate care nu are totuşi calităţile cerute. Şi notează în scrisoarea sa către episcop din 13 februarie*:„Acum după ce din ordinile Măriei Voastre mai sus citate înţeleg că s-ar afla indivizi de docenţi apţi, prin acestea mă rog de Ilustritatea Voastră ca la staţiunea Cuhei, nefiind abil cantorele, barem pe al doilea semestru altul să se denumească şi cu decret definitiv să se provadă. În Tractul Izei, dealtamintre toate staţiunile sunt proveziute în parte cu foşti docenţi, parte de nou aplicaţi”*. În aceeaşi intervine la episcop în favoarea învăţătorului de la Dragomireşti, Ştefan Dănilă, de altfel cunoscut la Gherla, pentru a i se emite *„decret provizoriu”* ca să nu întâmpine greutăţi la plata salariului.[61]Provizoratul şcolii din Cuhea va dura doar câteva zile, aici va veni ca învăţător Ştefan Lazăr, fost învățător în Vişeul de Mijloc, cerând în 16 februarie parohului din localitate, ca în ceea ce priveşte pe noul învăţător *„să-l instaleze, pruncii să umble la şcoală, plată să i se dea din ziua începerii”.* Cu această ocazie Caracioni intrase în divergenţă cu protopopul Vişeului, dar se justifică ca are dispoziţie de la episcop.

După anul nou primeşte şi însărcinări oficiale de natură politică reflectând schimbările politice de la sfârşitul anului precedent, fiind *„prin Comitetul Central a Comitatului ales de deputat pe lângă deputaţiunea conscrietoarea alegătorilor în cercul Şugătagului”* astfel că până la sfârşitul lunii februarie până în 5 martie va fi foarte ocupat, cum de altfel fusese toată această perioadă, fiind nevoit să amâne obişnuita vizită canonică, inspecție care intra în obligaţia protopopilor la începutul fiecărui an.[62]

---

[60] Ibidem
[61] Ibidem, f. 17 v
[62] Ibidem, f.17v-18 r

Un caz mai puţin obişnuit pentru şcolile confesionale româneşti greco-catolice din Maramureş din această perioadă, s-a întâmplat în Şieu, de altfel localitate românească în întregime. Rezumatul scrisorii protopopului din 8 aprilie suna astfel: *„Judelui de cerc al Şaeului i se face cunoscut cum că pruncii de acolo nu umblă la şcoală; poporul dă causă cum că învăţătorul nu sci ungureşte. Se provoacă a face dispuneri.”*[63]Până la deznodământul acestei situaţii, în 10 mai 1861 îl introducea în parohia Ieudului pe Laurenţiu Mihali, situaţie de altfel delicată, întru-cât instalarea se suprapunea cu mai multe probleme. Pe deoparte, noul instalat paroh refuza să partajeze *„soluţiunea”* (salariul anual n.n.) de 300 fl. cu capelanul care fusese şi el denumit permanent, aşa încât ambii îi cerură lui Caracioni să medieze la episcop pentru a dispune în această problemă. În ceea ce priveşte locuinţa capelanului, locuitorii Ieudului n-au respins propunerea construirii unei case cu această destinaţie, urmând să se *„consfătuiască”* în această privinţă. Pe de altă parte, instalarea în parohie se suprapunea şi cu pretenţiile succesorale ale familiei Mihali, îndelungata preoţie a protopopului Ioan Mihalyi în parohia Ieud crease neclarităţi în privinţa situaţiei terenurilor mihăienilor şi a celor parohiale, şi după cum îi relata episcopului într-o scrisoare din 11 mai 1861, situaţia se întrezărea a fi complicată, costisitoare şi de durată, mai ales dacă inventarierea lor se va face cu măsurare la faţa locului şi cu prestarea de jurământ a curatorilor şi a bătrânilor satului. Însuşi Gabriel Mihalyi, numit consilier la Buda, îl rugase pe protopopul Caracioni să lămurească situaţia terenurilor care ţin de proprietatea parohială. După instrucţiunile episcopale o asemenea întreprindere cerea reunirea a celor trei protopopi din Maramureş, ceea ce nu era atât de uşor de realizat. Cere apoi şi o răsplătire a capelanului Ioan Simon, care s-a dovedit a fi priceput în gestionarea problemelor oficiale.[64]

Cu ocazia deplasării investigă şi cauza întreruperii învăţământului la şcoala din Şieu – rezultatul îl comunică într-o scrisoare redactată în aceeaşi zi ca şi precedenta, 11 mai 1861:

„Reverendisime Doamne Episcope,

În timpurile de azi când cugetă oamenii bine simţitori că instituţiunile constituţionale recăpătate vor desfăşura şi revărsa asupra socialismului numai fericitoarele raze a darului ceresc de libertate, se află foarte mulţi care lucrează pentru a întemelia, desfrăţita, spre a dărâma

---

[63] DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Ieud, dosar 6/1861, Protocol Vice Arhidiaconal al Tractului Izei, f. 3

[64] Ibidem, f. 2 v-3 r

întocmirile trecutului, pentru omenire binefăcătoare spre a debilita legămintele sociale.

Tocma aşia lucruri decurg în comuna Şaieului prin influienţa unui om răutăcios. Bine va vedea Ilustritatea Voastră, aci sub ·/·, ·//· alăturate recurse a D. Ioan Miron, învăţătoriul din Şaieu am drept[ate] în mai sus adusele. Inspectorul şcolar civil de acolo, D. Ludovic Balasz, carele dealtminte e de confesiune calviniană şi fără scirea mea pus încă sub sistemul trecut de inspector, din acel blăstămat principiu tot în întunerec să obercheze, (obercăiască n.n.) *sau dacă va învăţa ceva, să înveţe ungureşte. Întâie precum mi se vede sub mână antistia poporală* (consiliul comunal n.n.) *ca să-şi retragă pruncii de la şcoală, în urmă opri pe învăţători de la propunere din cauză că nu sci ungureşte şi nu e casă şcolară. Însă acestea sunt însă numai preteste pentru a poté de totul înnăduşi înnaintarea, luminarea pruncilor. Că dacă în mai multe comune ale trectului Izei învăţătura se propune în casă esarendată şi în limba română, pentru ce aceea nu s-ar putea continua şi în Şaieu? Şi în trecut a voit dânsul a pune piedecă totală la învăţătură, dar atunci prin autoritatea puterii [a fost] şi cu ruşine abătut de la răutăcioasele intenţiuni. Însă acuma, în timpul acesta critic, cum se va vindeca urâcioasa rană? Io, acest obiect l-am aşternut judelui cercual şi am pretins să se facă cuviincioasele dispuseţiuni, însă fără efect. Pentru acea dară, cu profundă reverinţia, mă rog de Ilustritatea Voastră graţiose, să se îndure a scrie Comitetului Central de la Sigeth şi a se interpune ca pentru susţinerea întocmirilor şcolare şi continuarea înveţiaturei să apuce mijloacele puterei, că, zău, altmintre gangrena aceasta lăţindu-se, mă tem că şi alte comune vor urma şaioenilor* (șieuoanilor n.n.), *unde învăţătura de totul a încetat.”*[65]

Cu excepţia unei minorităţi evreieşti, aproape nesemnificative, Șieul era o comună curat românească, având între locuitorii săi un singur proprietar maghiar Balasz Ştefan, care la acea dată era destul influent în comună. Deşi în administraţia comitatensă, după diploma imperială din 20 octombrie 1860, completată cu patenta din februarie, era în cea mai mare parte constituită din români, tendinţele hegemonice ale nobilităților maghiare s-au manifestat agresiv până şi în localităţi compact locuite de români. Acest fapt a pus în alertă autorităţile ecleziastice, cazul este supravegheat atât de episcop cât şi de vicarul Mihail Pavel. Cel din urmă încredinţează rezolvarea acestei situaţii unei comisii formate din protopopul Caracioni şi parohul Ieudului, Laurenţiu Mihalyi, care se vor deplasa la 11 august în Şieu. Această deplasare este

[65] Ibidem, f. 3 r

anunţată cu câteva zile înainte, din 6 şase august, preotul local Petru Ilnitzki, unde *„se va adorna inchiziţiune* (dispune cercetare n.n.)*”* urmând ca şi poporenii din localitate să-i aştepte la 10 dimineaţa. Despre cele rezolvate şi despre soarta învăţătorului din Şieu, care a fost nevoit să întrerupă şcoala în ciuda protestelor sale, pe deasupra nici salariul nu i-a fost achitat în întregime, protopopul îi adresează două scrisori, ambele în 23 august 1861, vicarului Mihail Pavel:

„Reverendisime D. Vicarie,

În urmarea recercărei R[everendi]ssimei voastre de ddatul 23 iulie a.c. N° 113 în a 11a, luna curente, dimpreună cu Laurenţiu Mihalyi, parohul Ioodului m-am înfăţişat în comuna Şaieului unde:

a) La graţioasa demândare a Măriei sale Epicopului de ddtul 25 mai a.c. nr. 990/256 cu mine în copie comunicată, am convocat poporul şi pe Ludovic Balasz, carele spunându-i demărginirea episcopească mi-a răspuns cum că dânsul, barem că nu se cunoaşte a fi pus prin cineva de inspectore, dară totuşi el de azi înainte depune jos tot dreptul de a influienţa în trebile şcolare. Fost-au pus au ba într-adevăr de inspectore, io nu sciu, destul atâta că ver a fost ver nu, dânsul cu şcirea tuturor dânsul a purtat rola (rolul n.n.) inspectorelui şi în toate trebile şcolare a influienţat. Resignând (renunţând n.n.) L. Balasz, prin popor s-au ales Ioan Dunca, g[reco]-c[atolic] român şi notarul comunei de inspectore statornic.

b) În înţelesul rânduielii episcopeşti nr.1311/351 la delaţiunea DD. Petru Man şi Ioan Dunca, composesori şi locuitori din Şaieu făcută, am cercat în adevărul punctelor delăturate, şi am găsit cum că domnii acuzanţi au dreptate în aceea cum că L. Balasz a întrebuinţat rola inspectorului şcolar, şi ca atare, spre împiedecarea zidirei casei şcolare [şi a] învăţăturei; şi pe sub mână şi la vedere multe a lucrat şi multă gâlceavă a causat. Drept au mai încolo, că un calvin fără caracter şi religiune, ţinând morţiş de diregătoria inspectorală a scirit de un scandal public, şi lucru foarte curios, drept au că înaintea Ilustrităţii sale s-a fălit cu o ridicare a unei S. Cruci înaintea bisericii proprii şpese, după aceea apoi din banii comunei s-a îndemnizat pe sine. Drept au, în fine, că a manipulat arenda regaliilor şi alte venituri comunale. Dar în aceea n-are drept ca curator bisericesc ci ca perceptore composesoral. Pentru că în Şieu curator bisericesc raţionante (cu atribuții de verificatre contabilă n.n.), *carele dirija veniturile bisericii în tot anul mi-a dat raţiociniu* (raport contabil n.n.), *altu este. Zice, însă, o parte a poporului, că veniturile din pădure şi alte gloabe din hotar şi au fost date în seama Bisericei. Prin urmare, Ludovic Balasz, ca perceptore composesoral,*

manipulându-le s-a socotit de curator bisericesc, ce în înţelesul propriu al cuvântului, nicicând n-a fost. Tot baiul zace în acea împrejurare că L. Balasz, socotindu-se cel mai dintâie D[omn] al comunei chemat [sau] nechemat în toate lucrurile s-a amestecat, însuşi şi cele religioase a românilor. Dealtmintre acum e pus capăt tuturor intrigelor, pentru că D. Ioan Dunca, deodată ales şi curator bisericesc, carele de aici înainte de vor fi, toate gloabele de pe hotar şi veniturile din pădure, ca bani bisericeşti îi va manipula. Pentru trecut, neputând nime arăta ce sumă şi când s-a înmanuat *cu banii bisericii lui Ludovic Balasz – ne putem spăla pe ochi. Dealtmintre, cu altă ocasiune fiind de faţă şi judele cercual, strâns s-a impus ca raţiunile composesorale şi despre banii bisericii, de sunt la dânsul pe scurt se facă arătare.*

Altcum, retrimiţind arătarea mea de sub nr. 59 şi tabele posesorilor din Şaieu, cu deosebită reverinţă rămân."

Şi cea de a doua scrisoare:

„Reverendisime D. Vicarie

La ordinaţiunea episcopeşti nr. 1312/352 cu mine la date 23 iulie a.c. nr.115 în copie comunicată, relaţionează cum că Ion Miron, docentele *din Şaieu, în jalbele [sale] are drept şi după această anomală stare a lui, încă înaintea scornelilor acelora am cunoscut-o. Cu grăbire am recercat pe D. Jude cercual rogându-l ca în privinţa salariului docenţial (din Şaieu) se pună paşi cuviincioşi şi să facă ca plata docentelui la timpul să să de strădăie. Judele cercual, mai târziu a făcut ceva paşi, dară nu de totul îndestulători, ce e drept lucrul l-au încunoştiinţat Comitetul Comitatense, care încă în 7 iunie a.c. a demărginit* (hotărât)*, ca plata învăţătorului se i se plătească, înaintarea pruncilor să se continueze. Dar această deciziune comitatensă precum şi alte multe a pătimit naufragiu, pentru că prin intrigele fostului inspectore Ludovic Balasz, în al doilea semestru învăţiatura, din cauză că dânsul, nici de casă şcolară, nici de salariu n-a băgat de seamă, ba încă a pus piedeci în cale, de totul a încetat, docentele iarăş necăpătând (40 fl) restul salariului seu s-a dus acasă în Transilvania. Prin urmare, tot lucru stă suspins. Io am de cugetat că la venitorul Comitet Angrial din 2 septemvre, şi pentru Şaieu, precum şi pentru alţi docenţi din alte comune, care nu şi-au căpătat plata, să fac arătare imposantă. Le-oi spune verde, că domnii oficiali de plăţile sale au avut grijă, dară de învăţătură nu i-au păsat. Fiesce carele poate vedea că din antigonie în contra clerului, pentru neînvăţarea limbii maghiare în şcoalele elementare. Ce rezultat va căpăta vom vede.*

Altcum, reînchizând recursele lui Ioan Miron cu toată veneraţiunea rămân...”.[66]

Pentru rezolvarea acestei situaţii problemă, şi a crea un cadru juridic episcopul Ioan Alexi emite două dispoziţiuni, rezumate în circulara 116/23 iulie 1861 a vicarului Mihail Pavel, potrivit căreia inspectorii şcolari şi curatorii bisericeşti, în nici o comună greco-catolică din Marmaţia să nu fie aleşi inşi de altă religie sau naţionalitate, ci numai din aceia care sunt interesaţi de binele şi înaintarea a şcolilor precum a bisericii. Dacă mai există în vreo comună inspectori sau curatori de altă religie sau naţionalitate să fie demişi să se înlocuiască cu aleşi după criteriile enunţate. În aceea serie de reglementări locale se înscrie şi circulara din 22 iulie a vicarului Mihail Pavel, care cerea imperativ preoţilor să se aboneze la jurnale româneşti şcolare - *„Amiculu şcoalei”* sau politice, recomandată fiind *„Gazeta Transilvaniei”*, sumele necesare pentru abonamente să fie luate din fondurile şcolare sau bisericeşti.[67]

Situaţii problematice, însă mai puţin grave, se ivesc în luna iunie. La Glod, unde, învăţătorul fiind bolnav, i se refuză plata salariului, protopopul dispunând că aceasta nu i se poate imputa, urmând să fie plătit cu 10 fl pe fiecare lună începând cu începutul lui noiembrie 1860. La Botiza, învăţătorul Ioan Şuşca părăseşte postul învăţătoresc, numit fiind aici Petru Sideu.[68]

Ieudul are un nou capelan, Alexandru Man, căruia Laurenţiu Mihalyi îi oferă un salariu de 150 fl. anual, tot atât cât unui învăţător, care îşi face ucenicia din a doua săptămână a lunii august. Însă localnicii refuzară la sfârşitul lunii septembrie să-l plătească pe capelan cu suma fixată de Laurenţiu Mihalyi, protopopul cerându-i acestuia să facă o arătare cu explicarea acestui refuz.[69]

Cu toate că în corespondenţa păstrată nu se regăsesc momentele de început ale *„Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş”*, cu siguranţă a fost unul din cei mai fervenţi susţinători al acesteia şi a scopurilor propuse de întemeietorii ei. Experimentase nemijlocit lipsa de învăţători şi cantori în protopopiatul său şi cu siguranţă se identificase cu scopurile Asociaţiunii propuse Congregaţia comitatensă din 13 decembrie 1860 şi dezvoltate în Conferinţa din 5 februarie 1861 ce urmau a se

---

[66] Ibidem, f.5 r, 6r
[67] AN, SJMM, Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, dosar 31/1864, f.32 r,v
[68] AN, SJMM, Fond Protopopiatul greco – catolic Ieud, dosar 6/1861, Protocol Vice Arhidiaconal al Tractului Izei, f. 3v
[69] Ibidem, f. 4 v, 6v

materializa în înfiinţarea unei preparandii şi a unui alumneu. În cea de a treia şedinţă a noii înfiinţate Asociaţiuni, din 21 mai, protopopul este ales în comitetul desemnat pentru realizarea demersurilor necesare deschiderii preparandiei şi construirea unei clădiri corespunzătoare.[70] Este posibil, ca legat de aceste evenimente să se fi desfăşurat şi o conferinţă la Strâmtura la începutul lunii august 1861, unde s-a hotărât strângerea unor fonduri de bani, care însă nu au fost achitaţi de toţi preoţii, cum a fost cazul preotului din Rozavlea, Ambroziu Stasz. Tot acum se face şi o colectă pentru o deputaţiune, ceea ce desemna în limbajul vremii o delegație care trebuia să susțină un memoriu, despre cărei finalitate protopopul nu ne oferă alte informaţii.[71]

La începutul lunii octombrie debutau preparativele pentru un nou an şcolar: comanda 10 portrete ale lui Mihai Viteazul de şi achita o restanţă pentru manuale şcolare aduse de la Gherla încă de anul trecut de preotul din Dragomireşti pentru protopopiatul Izei, adică 30 fl. pentru 150 abecedare şi 50 legendare.

Ceea ce s-a întâmplat la Şieu pare să se fi extins şi în alte localităţi. Pretenţiile ca învăţătorii să cunoască limba maghiară se manifestă chiar la Ieud, unde *„domnii maghiari”* îl obligă pe protopop să propună episcopului aducerea unui învăţător cunoscător al limbii maghiare. O scrisoare din 14 octombrie adresată episcopului relata:

„Preiluminate Episcope,

Suplica lui Theofil Gramma, docentele din Săliştea de sus, cu un atestat dimpreună, în care cere strălocarea sa Ieud, aci sub ·/· incluse, cu adâncă reverinţia o străpun. A me, în acest obiect părere, e cum că după ce domnii mag[h]iari din Iood, cu poporul de dânşii aţâţat, dimpreună poftesc ca docentele se scie şi limba mag[h]iară; şi fiindcă domnul Gramma aceea o vorbeşte, Il[ustrita]tea Voastră, se se îndure a o deferi cererea lui, cu atât

---

[70] Bud, Tit, *Analele Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş*, Tipografia „Aurora” A. Todoran, Gherla, 1906, pp. 6-8

[71] AN, SJMM, Fond Protopopiatul greco – catolic Ieud, dosar 6/1861, Protocol Vice Arhidiaconal al Tractului Izei, f. 5. De fapt la Strâmtura s-au desfăşurat două conferinţe: una în 18 iulie şi alta la începutul lunii august, în orice caz înainte de 5 august, cea dea doua fiind importantă pentru deciziile ce au fost luate: de a se adresa o petiţie împăratului în favoarea organizării unui congres naţional român; acest fapt este încredinţat unei delegaţii compuse din Gavril Mihalyi, consilier la Curtea de Casaţie, Basiliu Iurca, notar comitatens, Basiliu Caracioni, protopopul Izei, Basiliu Mihalca, protopopul Vişeului, delegaţie care are în componenţă şi pe vicarul Mihail Pavel; pentru asigurarea cheltuielilor de deplasare suma de 400 fl necesară va fi asigurată prin contribuţia parohilor, bisericii şi cantorilor; printre altele deputaţiunea va cere strămutarea episcopiei de la Ghela la Baia Mare. (vezi Fond Protopopiatul greco-catolic Vişeu, ds. 5, f.10)

mai vârtos încât docentele din Iood, din causă că nu scie ungureşce. Plata din regale pe a[nul] 1860/1 de totul s-a diregit şi nereapartizându-se pe popor, din acea pe lângă toate zbuciumurile, ba şi reprezentaţiuni făcute pe la comitat, până astăzi nici un crucer n-a căpătat".[72]

La sfârşitul lunii octombrie şi începutul lunii noiembrie atingea punctul culminant odiseea învăţătorilor. Patru scrisori datate din 31 octombrie numesc tot atâţia învăţători în Dragomireşti, Glod, Botiza şi Poienile Izei. Preotului din Dragomirești îi comunica:

„MOD sufleteriu din Dragomiresci,

Tenerul despre care am făcut amintire că va fi apt pentru de a pote fi învăţătoriu în Dragomireşti, mai mult neînfăţişându-se la mine, se vede că a refuzat staţiunea. Pentru aceea nu s-a potut pune acolo. Drept aceea, în urmarea arătărei periodice prin Supremul Inspectorat, la comuna Dragomirescilor de docente cu decret definitiv, precum vei vedea e dispus Georgiu Belteag. MODVoastră, pe dânsul îl vei introduce în casa şcolară, poporului îl vei prezenta, deodată părinţii ca din luna lui noembrie pruncii să-i trimată la şcoală". Preotului din Glod îi transmitea faptul ca la şcoala din localitate a fost numit *„cu decret definitiv"* Simeon Drăgan şi celui din Botiza numirea ca învăţător a lui Ioane Chircul iar cu o săptămână mai târziu îi comunica ce trebuie să facă cu învăţătorul şi faptul că salariul îl va primi din dobânda fundaţiunii. O situaţie mai problematică este întâlnită la Poienile Izei, transmiţând preotului, în calitatea sa de director şcolar, instrucţiuni pentru rezolvarea lor:

„MOD Ioan Munteanu

După ce şcoala comunală din Poienile lui Ilieş nici până astăzi nu e redicată, drept aceea învăţătoriu regulat acolo nu s-a dispus. Totuşi ca învaţiatoria, precum în celelalte sate, aşia şi la Poienile lui Ilieş, să se înceapă se dispune acolo de învăţătoriu Petru Sidău. Vei dispune dară, ca cu lunea lui noemvre să ieie şcoala început, precum şi plată cuvimncioasă. Dealtmintre despre restul salariului învăţătoriului care încă nu e plătit, respectivul jude cercual, are ordinaţiune de la comitat ca să-i stângă."

Însă pe la sfârşitul lunii noiembrie 1861 acelaşi Petru Sidău este numit la Şieu. De altfel el va funcţiona şi în ianuarie 1862 în Şieu pentru că protopopul îi dă atestat despre purtarea sa ca învăţător în Poienile Izei şi Şieu, document necesar posibil pentru ocuparea vre-unui post în administraţie.

O altă situaţie problematică se ivi la Glod, unde sătenii refuză să-l primească pe învăţător ceea ce îl determină pe protopop să-i scrie o scrisoare

[72] Ibidem, 6 v, 7 r.

în 8 noiembrie 1861 preotului din Glod, enumerându-i câteva argumente ce trebuie expuse glodenilor pentru a renunţa la încăpăţânarea lor:

„MOD Sufleteriu

Prin MODvoastră mi s-a făcut cunoscut cum că glodenii nu primesc pe învăţătoriu. Io la aceasta răspund cum că nici oaia n-ar merge la măcelărie, dară nu s-ar mâna. Mirare de oamenii noştri, ei mai mult au grije au de câinii stânelor decât de pruncii sei. Ei nu voiesc a ieşi din întuneric la lumină, ei sunt mai gata turna pe gât banii profesorului. Prin urmare MODvoastră le vei spune că redicarea şcoalelor s-a întâmplat din poruncă împărătească şi despre legământul poporului sunt 4 contracte întărite prin guberniile împeratului. Drept aceea ei dară se opun voiei împărăteşti, care pas nu poate rămâne fără pedeapsă aspră. Si pentru ca să scape dânşii de această pedeapsă învăţătoriul se retrimite acolo. Dvoastră îl vei întroduce în casa şcolară, poporului demândă ca de lunea viitoare, adică din 11 noemvre, pruncii se-i trimeată la şcoală şi să se ferească de zgomot şi aţâţări. Apoi le vei spune că dacă în anul acesta se vor lepăda numai pe jumătate de beuturi spirtoase, atunci ar pute ţine şi doi învaţiatori, sau dacă vor să bee pe moarte, atuncea îndrumă arenda. Dacă se căesc că sunt seraci pentru ce au şters arenda? Au şters-o ca să bee mai pe gros pe contul salariului profesorale? Aceea nu poate fi. Le vei spune mai încolo, că de cumva ar ave dreptul de a se scutura de învăţătoriu, aceea numai aşa ar putea ajunge dacă s-ar întoarce în instanţie contra Măriei Sale Episcopului şi Supremului Comite a Maramureşului, şi prin aceste locuri mai înalte s-ar dispune, almintre nici să nu viseze de pecatul lor.” Aceluiaşi preot îi trimite opt abecedare şi opt catehisme.[73]

Despre situaţia ivită la şcoala din Rozavlea, unde tânărul Alexandru Anca fost învăţător la şcoala din această comună în anul şcolar 1860/61, renunţase la post, scria episcopului Ioan Alexi în 23 ianuarie 1861 cum că numise pe acel post un diacon:

„Preiluminate D. Episcope!

La începerea cursului şcolariu pe a[nul] 1861/2, Alesandru Anca, învăţătoriul Rozavlei n-a fost de faţia, şi după ce dânsul cu ocasiunea îndepărtărei sale la părinţi, în Cetatea de Piatră, nimic nu mi-a descoperit, ba nici nu s-a înfăţioşat la mine că voieşte sau nu să râmână şi mai încolo învăţătoriu. N-am sciut ce să fac, dară ca cursul şi până la sosirea lui să nu rămână suspins am instituit în locul lui pe D. Ioan Legyel, previterul (diaconul n.n.) *Diecezei noastre. A compărut apoi în 30 noemvre a[nul]*

[73] Ibidem, f. 7 v-8 v

trecut. Când l-am întrebat îmi răspunsă că causa întârzierei a fost morbozitatea lui, iarăşi pe viitoriu, tot din acea causă, ba încă şi din alta, precum am cunoscut din vorbele-i, avea speranţă că va căpăta la districtul Cetăţei de Peatră orce aplicaţiune. Pentru aceea stă de cumpănă să contitueze cursul sau ba. Io la aceste l-am provocat ca rezoluţiunea să mi-o dae în scris. Ce mi-a răspuns, Il[ustrita]tea Voastră din aci sub·/·alăturata scrisoare graţioase bine va observa. Earăşi ca io despre lucrul acesta până astăzi trebuincioasă arătare n-am făcut, întârziatul răspuns al amintitului învaţiatoriu a fost causa. Acum dară după ce dânsul a resignat, de la părinteasca îngrigire a Il[ustrita]ţei Voastre depinde a întări pe D. Ioan Lengyel sau altă încredinţare graţioase a denumi. Altă sataţiune vacantă în tractul Izei nu se dă."[74]Numai că numirea lui Ioan Lengyel, se dovedi a fi o măsură provizorie, întru-cât în 8 aprilie fusese numit printr-o ordinaţiune episcopală capelan în Ieud, iar pe la începutul lunii mai se mutase deja acolo, deoarece Alexandru Man, fiul lui Petru Man preot în Oaş, nici până în 28 decembrie 1861 nu se prezentase la Ieud. Astfel că în postul învăţătoresc din Rozavlea fusese numit la începutul lunii mai 1862 Georgiu Dunca, fost învăţător în Hoteni [75]

În atenţia protopopului a stat în această perioadă promovarea şi ajutorarea unor elevi proveniţi din protopopiatul său aflaţi la diferite şcoli din comitat sau din afară. Primul caz menţionat în corespondenţa sa este cel arătat într-o scrisoare din 26 august 1861, deşi putem presupune că acest fapt la avut în vedere chiar din momentul instalării ca protopop, scrisoare care recomanda episcopului Ioan Alexi un memoriu al lui Ioan Man, fiul răposatului paroh al Strâmturii, pe atunci elev în clasa opta gimnazială la liceul episcopal din Ungvar.[76]O atenţie deosebită a acordat elevilor proveniţi din propria-i parohie, de altfel tineri de condiţie modestă, proveniţi din foşti urbarialişti, precum era şi cazul lui Vasile Ardelean *„studinte la gimnasiul reformat din Sighet"*. Episcopul Ioan Alexi cerea informaţii despre condiţia s-a materială într-o scrisoare din 11 martie 1862, la care Caracioni răspundea că tatăl acestuia, Vasile Ardelean, poseda aproape o jumătate de sesiune colonicală, la care se adăugau greutăţi familiale: *„[...] mama bătrână femee şi alţi 4 prunci stătători dintru care cel mai înaintat în vârstă e o fată de 14 ani. Nicicum nu e în stare a creşte pe fiul său, mai sus numit în locuri de Marmaţia îndepărtate"*. Şi protopopul îşi motivează decizia de a-l fi

[74] Ibidem, f.8 v
[75] Ibidem, f. 10v, 8 v.
[76] Ibidem, f. 6 r.

îndrumat să continue şcoala la gimnaziul reformat când restricţiile canonice nu permiteau tinerilor de confesiune catolică sau greco-catolică să studieze în şcolile confesionale reformate: *„Adeveresc totodată cum că după începutul anului scolastic, cu o lună mai târziu, observând a fi acasă, neputând alta ce face, însuşi io l-am îndemnat cu acea speranţă că va dobândi comesură mai înaltă să ducă pe prunc la reformaţi, pentru că am cunoscut ar fi daună ca un tânăr cu purtare foarte morală, blând şi în toată privinţia de bună speranţia după atâţia ani petrecuţi la şcoală, fără nici un frupt să-şi precurmeze cursul şi să se întoarcă earăşi la coarnele aratului, tocma amu când e mare lipsă de bărbaţi români inteligenţi."* Şi solicita acceptul episcopului ca tânărul să-şi poată continua studiile la Sighet, interesul naţional trebuind, în intenţia protopopului să depăşească barierele confesionale.[77] În anul şcolar 1862/63 un elev din Strâmtura se afla la Beiuş. Este vorba de Simion Botizan, viitorul jurist şi poet, pe atunci elev în clasa a cinci-a gimnazială la Gimnaziul din Beiuş, căruia îi expedia pe adresa directorului Teodor Kövari 14 florini.[78]

În luna martie 1862 are loc o reorganizare a protopopiatului Izei. Dacă până la acea dată protopopiatul cuprindea localităţile de pe cursul superior al Izei, începând cu Strâmtura şi până la Săcel, printr-o ordinaţiune a vicarului Mihail Pavel din 6 martie, având origine într-o dispoziţie a episcopului, protopopiatul Izei în noua organizare va consta din parohiile: Rozavlea, Strâmtura, Glod cu filia Slătioara, Văleni, Bârsana, Năneşti, Onceşti şi Vad cu filia Valea Porcului (azi Valea Stejarului). În 18 noiembrie 1862, preoţii *„strămutatului"* protopopiat se adunau în şedinţa de toamnă (care se ţineau bianual: primăvara şi toamna) unde Mihail Demeter preotul din Năneşti, investit cu calitatea de notar al conferinţelor preoţeşti consemna în *„protocolul"* acestei adunări, că după citirea ordinaţiunii de reorganizare a protopopiatului, protopopul Caracioni ţinu o cuvântare *„energioasă"* în care expunea că un district bisericesc este *„un corp moral"*, argumentând aserţiunea teologic şi istoric. Apoi notarul rezuma: *„Adaose mai încolo P.O.D. Protopop, cum că datorinţia cea mai strânsă a unui preot este, cu ochi de Argu a veghia de înaintarea şi prosperarea şcoalelor poporale, fiindcă ele ne dau indivizi înzestraţi cu instrucţiunile doctrinei evanghelicesci".* Încheierea discursului este o pledoarie pentru cultivarea limbii şi literaturii române: *„Mai pe urmă D Protopop ne-au comendat părtinirea şi îmbrăţişarea limbei română, cu însufleţitore cuvinte zicând că o*

[77] Ibidem, f. 10 r
[78] Ibidem, f. 14 v

naţiune fără de limbă nu poate trăi, limba eară fără literatură nu se poate cultiva, literatura limbei dară într-adever pe etern ne asigură natiunalitatea, şi după ce seclul presinte produse şi un alt triumf, triumful naţionalismului, dacă dorim fericirea naţiunei noastre debue se facem ce au făcut alte popoare ajunse astăzi la un respectat grad al culturei. Preste tot se ne iubim naţiunea, vom iubi şi naţionalitatea, iubind naţionalitatea vom iubi şi literatura, vom prenumera la gazete şi alte cărţi române." Tot cu această ocazie s-a decis adunarea de fonduri pentru înfiinţarea unei biblioteci protopopiale pentru a împlini o dispoziţie din 25 iunie emisă de Consitoriul subaltern (consiliul vicarial n.n.), bibliotecă destinată românilor maramureşeni *„ca să aibă câmp cât mai larg pentru propăşirea în cultură, prin care să-şi asigure viitorul şi existenţa sa naţionala*".[79]

Revenind la perioada de după reorganizarea protopopiatului, în afară de inerenta schimbare de gestiune şi alte probleme de ordin administrativ, protopopul întâmpină dificultăţi în colectarea unor fonduri de la preoţii din protopopiat necesare pentru susţinerea financiară a unei delegaţii la Viena. Care a fost scopul delegaţiei sau componenţa ei nu face nici o precizare în corespondenţa sa, însă sigur nu a fost a maramureşenilor, întrucât protopopul a dat curs unei solicitări episcopale din 16 aprilie, conform căreia fiecare parohie trebuia să contribuie cu 8 fl. şi fiecare filie cu câte 6 fl. Tot odată comunică administratorului fundaţiei şcolare de la Botiza (pe care nu îl numeşte) datoriile restante provenite din dobânzi începând cu anul şcolar 1859/61.[80]

În timpul verii, o boală îi întrerupe activitatea, nu şi situaţiile problematice; la începutul lunii august trebuind să facă o cercetare într-o cauză ce-l privea pe învăţătorul din Vad, Teodor Ioan, dar învăţătorul din Rozavlea, care funcţionase în anul şcolar precedent la Hoteni, rămase dator gazdei sale, obligându-l pe protopop să propună a i reţine datoria din modesta leafă.[81]

În timpul toamnei, în luna octombrie, obişnuitele preocupări pentru asigurarea şcolilor cu cele necesare pentru începerea anului şcolar regăsite în corespondenţa sa doar în câteva însemnări: unui Ioan Dunca din Bârsana se adresa pentru a media închirierea unei case şcolare şi confecţionarea scaunelor, preotului din Văleni, Basiliu Oniţia, îi scria că pentru şcoala de acolo fusese numit învăţător Basiliu Herczeg iar preotului din Rozavlea îi

[79] DJMMAN, Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds 25, f 1-2
[80] DJMMAN, Fond Protopopiatul greco – catolic Ieud, dosar 6/1861, f.9v-11v
[81] Ibidem, f. 13 r, 13 v

cere să trimită un tânăr la cursul preparandial deschis la Sighet din toamna anului 1962, condus de Ioan Buşiţia.[82]

Unul din evenimentele notabile ale toamnei anului 1862 a fost mai sus pomenita conferinţă a preoţilor din 18 noiembrie convocată printr-o circulară emisă cu zece zile mai devreme. Obişnuit, la asemenea întruniri se discutau îndeplinirea ordinaţiunilor şi circularelor emise de forurile tutelare, se verificau cantorii, se discutau probleme teologice şi administrative. În această conferinţă s-au discutat chestiuni deosebite, reluând unele circulare, ordinaţiuni sau alte dispoziţii primite de la foruri ecleziastice sau civile, unele emise cu peste un an în urmă, printre care se reiterează circulara vicarului Mihail Pavel cu privire la calităţile inspectorilor şcolari civili, respectarea ordinii ierarhice în petiţionarea diferitor cauze, ca preoţii să citească *„novele române”*. La circulara episcopului care cerea în august 3 august 1861 să fie făcute cât mai multe abonamente la *„Telegraful român”, „Amicul şcoalei”, „Concordia”* la care s-a luat hotărârea ca în acele parohii cu stare mai bună preoţii să facă abonamente iar în cele mai sărace abonamentele să fie făcute în comun de către preot, învăţător şi cantor. La ordinaţiunea episcopală din 9 octombrie, care cerea informaţii despre sursele de venit ale şcolilor, se preciza că principala sursă a fost cea provenită din regalii în majoritatea localităţilor; în acele comune unde o asemenea sursă de venit nu există, preoţii se vor strădui pentru a le introduce în folosul şcolilor. Într-o circulară emisă cu o zi mai târziu, se solicita sprijin financiar pentru studenţii săraci, dată fiind lipsa acută de medici şi jurişti români, preoţii adunaţi în conferinţă au donat 21 fl. în acest scop. O altă ordinaţiune din 23 octombrie 1861, cerea ca noii învăţători să fie introduşi în posturile lor de către protopopi, să fie plătiţi regulat, iar părinţii să-şi trimită copii la şcoală, dispoziţii faţă de care se recunoaşte că posibilităţile de constrângere ale autorităţii bisericeşti sunt limitate, fiind nevoie, la solicitarea acesteia, de intervenţia autorităţilor civile în cele mai multe comune. Se comunicase şi o listă de subscriere la cartea scoasă la Blaj de profesorul Ioan Rusu – *„Istoria Transilvaniei”*. În privinţa circularei din 14 ianuarie 1862, care comunica că la sediul diecezan se găsesc abecedare, legendare, catehisme şi metodica *„calculaţiunei cu cifre”*, şi care se pot livra şi pe aşteptate, preoţii au hotărât să se întocmească de către fiecare parohie o listă cu manualele trebuincioase. Circularele si ordinaţiunile diecezane reprezentau şi o modalitate de a asigura legătura cu *„Asociaţiunea transilvană”* de la Sibiu, însă invitaţia adresată maramureşenilor într-o ordinaţiune din 17 martie 1862 a fost tardivă şi participarea la expoziţia de

[82] Ibidem, f. 14 v şi Bud, Tit, *Analele...*, p.10

„produse de manufactură şi arte” din 28 iulie la Braşov cu ocazia adunării generale a *„Asociaţiei transilvane”* de la Sibiu, a fost ratată promiţând însă o participare la o adunare viitoare a *„românimei marmaţiene”*. Tot din martie 1862, o circulară anunţa promisiunea de colaborare a autorităţilor comitatense, şi în speţă a noilor comiţi din comitatele aflate pe cuprinsul diecezei Gherlei în probleme culturale şi de învăţământ. O altă înştiinţare, îmbucurătoare şi aceasta, a fost comunicată în 17 octombrie 1862 prin care se făcea cunoscut că a fost aprobat ca religia la Gimnaziul superior romano-catolic din Satu Mare şi la cele inferioare din Baia Mare şi Sighet să se predea în limba maternă a studenţilor, gimnazii unde de altfel studiau mulţi români. Pentru aceste catedre se va publica concurs. Se comunica şi faptul ca pentru elevii români să se predea în limba română, unde această materie este obligatorie. Clerul protopopiatului aprecia meritele episcopului Ioan Alexi pe tărâm cultural. La finalul conferinţei preoţeşti au fost chemaţi şi învăţătorii protopopiatului *„strămutat”* cărora Caracioni le adresă îndemnuri deosebite, vorbirea fiind rezumată de notarul adunării: *„Mai pe urmă venind înaintea adunărei toţi înveţiatorii districtuali, acestora încă era împărtăşită [...] strămutarea cea memorată a Distr. Izei eraşi pe de altă parte prin P.R.D. Protopop era propusă corpului înveţiatoresc ponderositatea misiunei lor şi urmările cele neşterse ce pote se producă esemplul şi purtarea unui învăţătoriu în mijlocul poporului cu arguminte însufleţitoare, aretând mai încolo cât de mult aşteaptă acuma naţiunea de la un învăţătoriu într-a cărui mena e depusă visteria cea mai scumpă. Speranţia viitoriului şi a patriei.”*[83]

La sfârşitul anului 1862 în obişnuita *„tabela sumaria”* oferă date statistice despre localităţile protopopiatului privitoare la paroh local, totodată director şi catihet al şcolii locale, numărul locuitorilor, spor demografic, numărul elevilor de vârstă şcolară (de la 7 la 14 ani) şi numărul mărturisirilor ca un barometru al stării religioase a localităţii. Protopopul a introdus o rubrică nouă ca răspuns la o ordinaţiune episcopală din 8 iunie 1862, de altfel discutată în conferinţa preoţească din 18 noiembrie, ca răspuns la cererea lui Puşcariu, administrator al Cetăţii de Piatră de a consemna toate familiile nobile române din Maramureş. Astfel că în noua rubrică protopopul consemna numărul persoanelor de origine nobilă, precum „onoraţiori” şi plebei, de fapt o reminiscenţă a recensămintelor de până în 1851. Redăm în acest sens câteva date extrase din *„tabela sumaria”:*

[83] DJMMAN, Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds. 25/1862, f 2v-11

În Bârsana paroh este Demetriu Bud având 1932 locuitori, din care 1200 nobili şi 732 plebei, copii de vârstă şcolară 225 din care frecventează şcoala 60 băieţi şi 40 fete.

În Glod sunt 866 suflete păstorite Vasiliu Gyenge, din care 81 sunt nobili, 4 „onoraţiori”şi 781 plebei; în localitate erau 72 copii de vârstă şcolară din care frecventau şcoala 12 băieţi şi 3 fete.

Filia Slătioara, păstorită de Vasiliu Gyenge, avea 633 locuitori din care erau 33 nobili, 4 „onoraţiori” şi 586 plebei. Satul avea 66 copii de vârstă şcolară, frecventând şcoala 20 băieţi 14 fete.

Parohia Năneşti era administrată de Mihail Demeter având 365 locuitori din care 190 nobili şi 175 plebei. La şcoală din cei 72 copii de vârstă şcolară frecventau 27 băieţi 14 fete.

La Rozavlea, unde paroh era Ambroziu Stasz, erau 1520 locuitori, din care 234 erau nobili şi 1286 plebei. Şcoala era frecventată de 53 băieţi şi 12 fete din cei 200 copii de vârstă şcolară.

În Onceşti, administrat de Samuil Dredianu, erau 884 locuitori, din care 525 erau nobili şi 359 plebei. Copii de vârstă şcolară 115 frecventând din aceştia 20 băieţi şi 6 fete.

În Strâmtura, unde paroh era protopopul, erau 2065 locuitori, din care 5 nobili, 6 „onoraţiori” şi 2054 plebei. Din cei 242 copii de vârstă şcolară, frecventau 89 băieţi şi 20 fete.

La Vad, unde erau 908 locuitori, din care toţi erau plebei, păstorea Ioan Batin, iar la şcoala din localitate, din cei 100 copii de vârstă şcolară frecventau 11 băieţi.

Acelaşi paroh păstorea şi în filia Valea Porcului, unde erau 304 locuitori, toţi plebei iar la şcoală 5 băieţi şi 2 fete din cei 65 copii obligaţi să umble la şcoală.

În Văleni era paroh Basiliu Oniţia, satul având 903 locuitori din care 400 erau nobili şi 503 erau plebei. La şcoală umblau 25 băieţi şi 5 fete din cei 120 copii de vârstă şcolară.

După datele sintetice oferite de tabel, la începutul anului 1862, în protopopiat erau 10255 suflete greco-catolice sporind până la sfârşit la 10 380. În ceea ce priveşte structura socială, care mai păstra doar formal originea nobilă sau plebee, la sfârşitul 1862 numărul locuitorilor era împărţit în 3027 nobili, 14 *„onoraţionari”* şi 7339 plebei. Din cei 1277 copii cu vârste cuprinse între 7 şi 14 ani frecventau şcoala 322 băieţi şi 116 fete.[84]

[84] AN, SJMM, Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds. 26/1862, f.15

Corespondenţa trimisă de protopop din anul 1863, de la începutul anului până în noiembrie nu am identificat-o - nu ştim dacă s-a păstrat. Cert este că în acest an a fost unul din cei mai activi membri ai Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş. La adunarea generală Asociaţiunii din 24 februarie, unde a fost ales notar ad-hoc al acesteia, au fost luate mai multe hotărâri care toate aveau scop unic, asigurarea funcţionării Preparandiei. Donaţiile făcute acestei instituţii româneşti urmau să fie făcute în baza unor contracte de donaţiune, fiecărui preot revenindu-i sarcina de a dona 50 fl.[85]

Premergător acestei întruniri Caracioni se întâlnise la Sighet cu protopopul Sighetului şi cu vicarul după cum îi relata într-o scrisoare din 19 februarie 1863 adresată lui Laurenţiu Mihalyi cu care avuse o frumoasă relaţie de prietenie:

„Prestimate prietine Laurenţie

În vinerea trecută am fost în Sighet unde împrună cu Lazăr, protopopul Sighetului, şi vicariul şi am svătuit laolaltă ca pentru ajutorarea Institutului nostru păreparandial să arondăm un bal român, din svat s-a făcut deciziune ca în 15 faur la Coroana, în Sighet să se ţină un bal român. Tu vei căpăta şi din Sighet înştiinţare. Dară eu io pentru că lucrul e peremtoriu şi mai repede te înştiinţez, fiindcă trebuie să facă lucrul cunoscut şi preoţimei. Condiţiile sunt următoarele:

a)Fiecare preot şi preoteasă ver va copărea ver nu literele înmânânde debuie să le solveze;

c)Preţiul unui bilet e mai puţin, 1 fl;

d)Dacă fiele preoţilor vor compărea, costum românesc să îmbrace şi cunună de pantlică vânătă şi rochie albă pe dedesupt împestriţă cu pantlică vânătă.

Apoi după cum ne-am aşezat la arondarea balului pentru întărire am trimis pe Buşiţia la Il[u]s[trita]tea sa Iosif Man, carele s-a învoit în lucrul nostru. Apoi după acea am condus (închiriat n.n.) sala la Coroana cu 16 fl. v.a., banda cu 48 fl. v.a. biletele s-au tipărit. Ungurii foarte se bucură de întreprinderea noastră.

Pe crezu că preoţii tractului îl vor cu căldură îmbrăţişa acest lucru pentru noi românii folositoriu, pentru Preparandia apitatvani[86]. Cu toţii dară să coborâm la Sighet. Fii bun încă astăzi scrie lui Filo Grama, să margă cu vreo câteva zile mai degrabă la Sig[h]et, fiindcă el şti căluşerul, apoi or

[85] Bud, Tit, *Analele...*, p.11
[86] Corect *alapítvány*, magh., fundație

învăţia mai mulţi. Şi româna se va produce. Ce zici Laurenţie, bine a fi sau ba?

Te sărut cu sinceritate, în Strâmtura 19 Faur,

Al tău adânc sincer, Karacsonyi"[87]

În primăvara aceluiaşi an, la conferinţa de primăvară a Tractului (protopopiatului) Izei ţinută la Rozavlea, desfăşurată după obişnuitul program. O nouă circulară din 26 decembrie 1862 solicita donaţii pentru adunarea studenţilor săraci, clerul prezent adunând în acest scop 9 fl.

În toamna anului 1863, la sfârşitul lui octombrie, comuna Rozavlea avea deja aprobat de către episcopia din Gherla planul şcolii comunale precum şi contractul cu cei care urmau să ridice şcoala.[88]

Şi în această toamnă târzie protopopul este preocupat să asigure şcolile cu învăţători calificaţi - stabilitatea învăţătorilor la şcolile confesionale nu a fost o caracteristică a acestor ani. Pentru reglementarea concursurilor pentru posturile învăţătoreşti devenite vacante, Ioan Anderco Homorodeanu, în calitatea sa de diriguitor al problemelor şcolare din dieceza Gherlei, emitea în 9 septembrie 1863 un *„statut"* , respectiv un regulament diecezan cu instrucţiuni precise pentru protopopi în privinţa completării staţiunilor docenţiale devenite vacante, conform căreia publicitatea se va face în toate protopopiatele din acelaşi comitat, cu precizarea veniturilor asociate fiecărui post şi a datei ţinerii concursului iar cererile se vor depune în scris. Vor avea prioritate cei care au absolvit preparandia şi numai în lipsa acestora absolvenţii a cel puţin patru clase normale. Examenul se va susţine în faţa protopopului, a preotului local şi a antistiei (consilului) bisericesc şi comunal şi învăţătorul va fi ales cu unanimitate sau majoritate de voturi, având însă prioritate punctul de vedere al protopopului şi parohului; concursul trebuie să fie organizat la sfârşitul lunii septembrie pentru ca la începutul lunii octombrie să poată începe şcoala. Cei care se socotesc neîndreptăţiţi pot apela la Ordinariat (episcopie) iar faptul că nu s-ar fi prezentat nici un concurent trebuie comunicat episcopiei.[89]În sensul noilor dispoziţii protopopul comunicase celorlalţi confraţi ai săi vacanţa posturilor învăţătoreşti din Strâmtura, Bârsana şi Năneşti. Învăţătorului din Onceşti, interesat de postul de la şcoala din Strâmtura mai bine salarizat, îi scria să-şi încerce şansele, dar şcoala nu va începe decât la începutul lui decembrie, dat fiind faptul că în momentul întocmirii răspunsului se confecţionau scaunele necesare şcolii. La

[87] Fond Protopopiatul greco-catolic Ieud, ds.7/1863, f. 7
[88] Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds. 28/1863, f.1
[89] Idem, ds. 34/1864, f. 46r-46v

Năneşti, la sfârşitul lunii noiembrie 1863, este dispus învăţător Ioan Matei, probabil prin mijlocirea episcopiei. Tot acuma îi sosesc şi manuale şcolare: 28 abecedare, 26 catehisme de mijloc şi 50 catehisme mici pentru contravaloarea cărora trimitea 14 florini şi 60 cr.[90]

O situaţie problematică se ivise la Bârsana. În 11 noiembrie publica concurs prin intermediul unor circulare adresate protopopilor din Maramureş pentru postul de învăţător din amintita localitate. Se asigura celui care va ocupa postul *„300 fl. v.a., cortel (*întreţinere, n.n.) *natural, şi pre viitoriu şi grădină de două – tri cară de fân”* iar ziua concursului fusese fixată pe 17 decembrie *„în faţa comunei Bârsana”*. Numai că între timp decizia luată de protopop de a fixa concurs pentru postul de învăţător de la Bârsana, crease o stare tensionată în localitate de care, se pare că parohul local că nu era străin. Motivele şi soluţiile propuse sunt redate într-o lungă scrisoare redactată ca urmare a solicitării vicarului foraneu, Mihail Pavel, la urechile căruia ajunseră ceva informaţii:

„Nr. 122, Noem[brie], 27

Reverendissime D. Vicarie Foranee

În urmarea actelor privitoare la portarea fostului docente în Bârsana, Iona Ivanciuc, cătră mine sub nr. 264 a.c. pentru aceea trimise, ca despre statul lucrului să fac relaţiune meritoria, am onoare prin acestea a răspunde cum că despre autenticitatea lor am câştigat o convingere plenaria. Deodată în causele lucrului afund străbătând am găsit că respeptivul docente nu e nu e atât de pervers precum în acele se zice a fi, ci enorma râurire a antistilor comunali şi a unora primi fii ai satului şi în alte urzituri îşi are rădăcinile sale, precum din următoarele bine vei observa:

a) Poporul bârsănesc nici decât nu se poate împăca cu acea idee că un învăţătoriu comunal se aibă 300 fl plată anuală, ce şi din acee nu e în curat. Cum că fostul docente cu comuna Bârsanei în a.[nul] t.[recut] în contra eshortării (hotărârii n.n.) *mele, întru putere s-au silit [şi] au pus la contractul prin care i s-a resolvit anuatim* (anual n.n.) *200 fl. v.a., stricând aşia şi debilitând* (slăbind, n.n.) *puterea contractului original ansu* (ataşat, n.n.) *la fasiunile şcoalelor;*

b) Însă poporul nici pre lângă acest cotract nu i-a plătit plată onestă, ci nefiind acea repartită cu spesele comunale numai decât deschlilinit, s-au aruncat pe faţă, prin urmare la căinţa docentelelui aşternute Măritul Regesc Comisariat. Acea cu cea mai aspră esecuţiune s-a

[90] Idem, ds 28/1863, f. 2-3v

încasat. Urmarea care a fost? A fost o nespusă esecuţiune a comunei, ce dară plata învăţătorului se încasa cu spesele comunei. Neştiind poporul causa esecuţiunei, nu s-a uitat. Aşadară în astă împrejurare zace causa urei deduse de la obiect la persoană.

c) Cum că nu atât persoana e în goană, cât salariul de 300 de florini v.a. se vede şi de acolo, că acuma până la concurs şi denumirea definitivă a unui învăţătoriu aplicând pe Ioan Dunca, clientul unor neaveniţi, foarte se află împăciuiţi cu el, pentru ce? Pentru acea aceea că pre un an nu-i plătesc decât numai 80 fl. v.a. după pactul cuvântului lor;

d) Din astă causă se poate acuma bine esplica şi tratarea docentelui din conducerea casei şcolare. Pentru aceea:

e) e mare teamă că denumindu-se aicea docente abil (apt, n.n.) *în înţelesul statutului diecezan de dtto 9 sept. a.c. nr. 1872 de nou se vor încurca cordaţiunile* (situațiile, n.n.). *Însă io sum în acea părere că pre lângă toată consideraţiunea cerbicaşiei* (încăpățânării, n.n.) *antistelor avută, trebuie a li scurta coarnele. Pentru că în ziua de azi nu ne putem convoi ca cu detrimentul enorm a învăţăturei, şi cu înlăturarea înaltelor dispuseţiuni, să tămâiem gustul cel stricat a unui popor, cu atât mai vârtos cu cât Ioan Dunca, foarte departe stă de însuşirile recerute unui docente, condiţionate de absolvirea cursului preparandiale. Apoi şi acea încă am a observa, că dacă trămură comuna de 300 fl. v.a. introducă arenda, care de atâtea ori e respinsă de dânsa. N-ar spesi* (cheltui, n.n.) *ei, apoi ar pote ave o sântă biserică de piatră şi alte şi alte. Cu un cuvânt nu e demnă de a o considera.*

Dealtmintre în fine debue şi acea să mărturisesc, cum că dacă respectivul D[omn] Sufleteriu şi directore şcolare ar eserţia influienţia competinte şi debuinciasă, întâmplatele frecări neplăcute nu s-ar fi escată, dar durere că dânsul în privinţia trebilor şcolare duce o rolă cabalistică, seu cum aşa zice mai bine - bifacială. Plinesce-şi el atuncia diregătoria sa când pre Ioan Ivanciuc, fostul docente în scripte oficioase îl arată nepătat şi acurat în oficiul său, de altă parte venindu de mai multe ori la mine în fruntea unei deputaţiuni comunale intriguieşte cu poporul în favorul lui Ioan Dunca? Din astă manieră ce poate aştepta omul în viitoriu? Oare nu tot frecări după frecări? A me părere ar fi ca V[enerat] Consistoriul subaltern stricte să-l îndrumeze ca pe viitoriu cu frunte deschisă şi independenter de orice intrigă populară şi neaprobatică înrâurinţă, să-şi ducă oficiul directorale, apoi pentru toate netemeinicele frecări întâmplate să-l facă responsabil.

În fine pentru a împedeca pe viitoriu ingresiunea incompetintă a forului civil în trebi stricte şcolare, şi asecura dreptul şi înrâurirea directă a bisericei de a supraveghea in chiaru (clar, n.n) *şi decide în acele trebi – şi a nimici cerbicoasa opunere a poporului basată pe arguminte false – cunosc a fi de lipsă a face cunoscut Măritului Comisariat Comitatense, cum că în causă destituirei din post a lui Ioan Ivanciuc nu atât zace în dânsul cât în cerbicoşia poporului de a plăti 300 fl. v.a. şi ţiesutele intrige în privinţia aceasta."*[91]

Situaţia învăţătorului destituit nu va fi clarificată nici în martie 1864, când acesta cere Ordinariatului să i se motiveze cauza destituirii sale din postul de docente.[92]

Explicarea detaliată a relaţiei localnicilor cu şcoala din Bârsana adresată vicarului preceda vizita canonică a parohiilor şi şcolilor ce urma să o întreprindă în protopopiat Izei însoţit de un „*amploiat politic civil*", anterior Mihail Pavel vizitând protopopiatul Ieudului, fapt care determină pe protopop să-şi vestească subalternii despre acest eveniment, sfătuindu-i să-l aştepte în bună rânduială. În aceeaşi zi o altă circulară înştiinţa învăţătorii din protopopiat că concurs pentru posturile vacante de la şcolile din Sârbi, Breb şi Deseşti la sfârşitul anului 1863 şi începutul anului 1864.[93] La sfârşitul anului 1863 primise aşa numitele *„Catehisme omiletice"* intitulate *„Galeria sfintelor icoane seau înlesnirea învaţiaturei în şcoală, beserică şi casă"*, fiind comandate de fiecare localitate în două exemplare.[94]

La începutul anului 1864, preocupările protopopului par să fie absorbite de sprijinirea Preparandiei sighetene, care nu la multă vreme după înfiinţare se afla deja în impas. Încercările de a i se asigura Preparandiei nou înfiinţate drept de publicitate prin demersurile făcute de episcopul Gherlei nu au obţinut rezultatele scontate. Aşadar Preparandia urma să funcţioneze mai mult ca un institut privat fără caracter public. Întrucât Sighetul, din punct de vedere canonic rămânea supus în continuare Episcopiei Ungvarului, intrigi subterane au făcut ca rutenii să solicite autorităţilor maghiare ca Institutul preparandial înfiinţat cu eforturile financiare ale românilor să fie pus sub autoritatea episcopului de la Ungvar, motivând cu aceea că, în dieceza lor nu pot funcţiona institute aflate sub protecţia unui episcop străin. În situaţia de criză astfel creată s-a produs, la iniţiativa comitelui suprem Iosif Man, coalizarea clerului şi inteligenţiei maramureşene, iar comitetul Asociaţiunii

[91] Ibidem, f. 3v-4r
[92] Ibidem, f. 6 v
[93] Ibidem, f. 4r
[94] Ibidem, f. 5r

pentru cultura poporului român s-a reunit, convocat de acelaşi Iosif Man, în conferinţă la Călineşti la 20 ianuarie 1864 la locuinţa vicecomitelui Ioan Iurca. Dintre multele hotărâri ale şedinţei s-a hotărât şi aceea că o delegaţie compusă din comitele suprem Iosif Man, vicecomitele Ioan Iurca, vicarul Mihail Pavel şi toţi protopopii să pornească în 5 februarie la Gherla, pentru a se consulta cu episcopul Ioan Alexi în vederea găsirii unei soluţii prin care să fie acceptată ocârmuirea preparandiei Sighetene de către arhiereu.[95] Caracioni, fire sensibilă şi bolnăvicioasă, îl ruga în 26 ianuarie 1864 pe comitele suprem Iosif Man ca din pricina iernii aspre să amâne „termenul mergerii la Gherla de pe 4 februarie pe mai zile călduroase".[96] Numai că hotărârea fusese fermă: *„A fost nespus de mare zălul acestor bărbaţi pentru binele poporului român din Maramureş; nu trebue la aceasta documânt mai mare decât aceia, că ei, ca bărbaţi deja înaintaţi în etate lăsând comoţia lor în timp de iarnă grea pornesc cu sania la Gherla".*[97] Fusese fără îndoială, unul din cei mai însufleţiţi membri ai conferinţei de la Călineşti cât şi ai delegaţiei care se încumetase la Gherla. Delegaţia obţinuse intermedierea episcopului, care adresă un memoriu împreună cu statutele modificare ale Asociaţiunii pentru aprobare Consiliului Locumtenenţial al Ungariei. Îndată după întoarcerea din delegaţie trimise copii după protocolul conferinţei protopopilor Sighetului şi Cosăului.[98]

Un incendiu izbucnit în biserica din Vad, mistuise în 17 ianuarie 1864 *„din nebăgarea de seamă a crăsnicului"*, icoanele împărăteşti şi toate cărţile de cult, însă incendiul fiind observat la timp fusese stins. Biserica, *„care au fost dintre cele mai mişele, şi aşia zicând numai o colibă, în care nici a zecea parte a poporului nu încăpea, au devenit cu totul nefolositoare". „Patronului"* comunei, care era Direcţia Camerală din Sighet, până la zidirea unei biserici noi, îi solicitase două încăperi aparţinând Oficiului Cameral local în care să poată fi oficiate serviciile religioase.[99]

Refăcut după o scurtă boală, protopopul rămas restant cu raportările către episcopie, răspundea în corpore unor ordinaţiuni mai vechi, interesante pentru relaţiile dintre protopop şi autorităţile locale ale timpului, dar şi pentru relaţia protopopului cu autoritatea diecezană. Aspectul cel mai important al scrisorii este, fără îndoială, cel al conferinţelor învăţătoreşti ce trebuiau organizate la nivel de protopopiat, care din cauza disfuncţiilor în comunicarea

---

[95] Bud, Tit, *Analele...*, pp. 14-15
[96] Ibidem, f. 5v
[97] Op. cit, p. 15
[98] Ibidem , f. 5v .
[99] Idem, f. 6r-6v

ordinaţiunilor diecezane şi a faptului că învăţătorii din protopopiatul Izei, fiind din zonele limitrofe Maramureşului erau plecaţi în vacanţă, conferinţa ordonată a se desfăşura la sfârşit de august sau început de septembrie nu s-a desfăşurat.

„Nr. 34. Martiu 12

Preavenerat Ordinariat

La provocaţiunea Oficiului diecezan de su[b] d[atul] 28 ianuariu a.c. N° 2711/863 cu deplină reverinţia răspund următoarele:

a) Fasiunile (raportările, n.n.) *şcolare din tractul Izei, din acea cauză nu se pot suşterne, că nu le am şi nici nu le-am avut la mână. Tractul Izei e sub trei juzi cercuali, dintre aceia unul, în anul trecut, în comunele Strâmtura, Rozavlea, Glod şi Slătioara, de bună seamă, împreună cu mine le-a făcut; dară acele toate le-a dus cu sine pentru suşternerea lor la la Suprema Direcţiune Şcolare. Apoi, după înţielesul ordinaţiunei diecezane de d[a]to 5 august N° 947, nu sunt provocaţi respectivii protopopi ca acele fasiuni însăşi să le suscearnă Guvernului diecsan, sunt însă numai îndrumaţi ca la provocarea jurisdicţiunilor politice, cărora le e concreziută facerea fasiunilor, cu toată promtitudinea să dăm mână dea ajutoriu. Ceilalţi doi juzi, pentru comunele Bârsana, Văleni, Năneşti, Oncieşti, Vad şi Valea Porcului, făcutu-le-au acele sau ba, n-am cunpoştinţă, că absolute nu m-au provocat să le dau mână de ajutoriu, barem că io despre aceea i-am făcut atenţi.*

b) Conferinţele învăţătoreşti, în sensul ordinaţiunilor de sub N° 1036/863, sunt de a se ţine cu capătul lunei lui august sau cu începutul lui septemvre. Însă respectiva ordinaţiune, în a[nul] trecut, am căpătat-o la mână în 30 august, pe când toţi docenţii au mărs pe acasă şi numai cu fînea lui optovre s-au înfăţioşat. Din causa întârzierii dară conferinţia în a[nul] trecut nu sau ţienut.

c) Relaţiunile despre acele comune în carii nu sunt şcoale, sau şi de sunt nu corespund scopului le-am supşternut în anul trecut sub n° 129,130.”[100]

Tot în acest răstimp, în atenţia protopopului intra din nou situaţia dramatică a unui tânăr din parohia sa, Simion Botizan, pe care încearcă să-l ajute în continuarea studiilor sale:

[100] Ideem, f. 6. v

„Nr. 37, mai 18

Prevenerat Ordinariat

La ordinele Prev[enmeratului] Ordinariat (episcopie n.n.) de dto 23 faur a.[nul] a.[cesta] Nr. 407 cu profundă reverinţia referesc cum că în privinţia lui Simione Botizan, fiul lui Georgiu Botizan, locuitori din Strâmtura, în a[nul] t[treccut] 26 iuniu nr. 62, am făcut arătare la acest On. Ordinariat. Şi ce am referit atuncia pot şi acuma cu deplină reverinţia a referi, cum că părinţii susnumitului studinte sunt din clasa foştilor iobagi, şi respective încă în mâna lor n-au nici o bucată de pământ, fiincă trăiesc ambii părinţi a lui Botizan Georgiu cu care dimpreună economizează. Apoi toată avuţia moşilor studintelui face o jumătate de staţiune colonicală, trebuie dară în consciinţa sufletului se descoper, cum că pe lângă toate bunurile mişcătoare şi nemişcătoare ce posedă nu se poate zice a fi în stare ca din o economia simplă se poată scoate şi întoarce o sumă de bani însemnată ce se pofteşte în zilele de azi la şcoalele mai înalte, îndepărtate, pentru susţinerea fiului lor, cu atât mai vârtos cu cât acest studinte mai are un frate, care asemenea, pe spesele moşilor umblă în Sighet la şcoala preparandială. Din care causă numitul ştudinte în anul scolastic 1862/63 pe a cincia clasă gimnazială, barem că mers la Beiuş cu capătul semestrului întâie, a fost silit a părăsi Beiuşul şi aveni acasă, pentru că acolo pe lângă puţinul sprijin al moşilor, neavând alt ajutori străin, nicidecum n-a putut subsista. Prin urmare casă nu se întrecurme cursul studiilor pentru totdeauna, s-a dus la gimnasiul reformaţilor din Sig[h]et, unde acum frecventează a 6-a clase gimnazială. Că dacă nu se întâmpla ar fi fost silit a repăşi la ceata plugarilor, pierzând aşia un tânăr cu capacitate bună şi eminentă moralitate. Umilita-mi opiniune-mi dară e ca On. Ordinariat se se îndure, din causele mai sus aduse, ai mijloci facultarea Înal[tului Consiliu Locu[mtenenţial] Regesc a Ungariei, spre a pute cu volire (învoire n.n.) *[a] continua studiile la atinsul Gymnasiu din Sig[h]et.”*[101]

Tot în parohia sa se vede obligat a propune măsuri judelui cercual căruia îi înaintează şi o listă cu *„părinţii cei ce au închis uşile”* vizitei protopopului, funcţionar căruia îi solicită *„cu pedeapsă mai aspră să mijlocească umblarea pruncilor la şcoală”*. Unul din învăţătorii din protopopiatul său, cel din Glod, Simion Drăgan, obţinuse postul din Breb, în protopopiatul Cosăului, aşa că îl îndrumă să se prezinte la respectivul protopop.[102]

---

[101] Idem, f. 7
[102] Ibidem

La începutul lunii aprilie încearcă să constrângă pe cei care sau angajat să susţină preparandia: preoţii, cantorii, învăţătorii *„şi alţi posesori comunali”* să-şi achite obligaţiile asumate în termen de 15 zile, altminteri va fi *„silit să a merge din comună în comună, aceea se va face pe spesele respectivilor”*.[103]

Demersul făcut la judele cercual în problema frecvenţei şcolarilor din parohia sa s-a dovedit fără rezultat, aşa încât în 27 mai revine cu o scrisoare adresată aceluiaşi funcţionar:

„Spectate Domne Jude Cercual:

Cu tristă mâchnire debue să descopăr că pe lângă toată silinţa şi dojenirea folosită în contra locuitorilor din Strâmtura, pruncii la şcoală în al doilea semestru numai 4 umblă. În privinţa cerbicoşiei locuitorilor de aşi trimite pruncii la şcoală şi folosinde-i corespunzătoare, pedeapsă pentru indiferenta lor putare, ba călcarea cu liberă voie a dispunerilor mai înalte în privinţa şcolarilor emanate şi cu dânşii împărtăşite de Spectata Dvoastră cu cuvântul de repetate ori iar în scrisoare oficioasă cu datul de 21 martie 21, nr. 38, cu tot deadinsul m-am rugat, însă acele rugări, respective oficioase descoperiri n-au avut doritul resultat. Drept aceia, acuma, în interesul învăţământului elementar. aci sub ·/· iarăşi, din nou suscern un elenc a acelora părinţi, cari pruncii săi necum să trimit la şcoală, ci încă se opun şi răspândesc nu numai în această comună ci şi în alte vecine îndărătnicire şi publică resistinţia [rezistenţă] rogându-vă ca în înţelesul mai Înaltelor Ordinaţiuni, să folosească în contra lor rigoarea legilor, meritorie pedepsindu-i, sau în bani sau trimiţându-i în închisoarea comitatului. Şi de cumva aceste nu le va pote face, atuncia descoper că voi fi silit atenţiunea locurilor mai înalte a o trage asupra miserabilei stări a şcolii din Strâmtura.”[104]

Spre sfârşitul anului şcolar, în 3 iunie, recomandă preotului din Năneşti care se înfăţişase mai devreme la protopop, pe un anume *„N.N”*. ca să funcţioneze învăţător *„interimal”* în această localitate până la sfârşitul anului şcolar, iar dacă va dovedi suficiente calităţi să fie menţinut în continuare la această şcoală.[105]

Spre sfârşitul lunii iunie solicita imperativ preotului din Glod şi curatorului bisericii din Slătioara ca în termen de 24 de ore să-i trimită banii

[103] Idem, f. 7 v.
[104] Idem, f. 8r,v
[105] Idem, f. 8 v

promişi pentru susţinerea Preparandiei: din în total Glod 9 fl. v.a. şi din Slătioara din partea bisericii 2 fl. v.a.[106]

Pe la începutul lunii iulie prin scrisori adresate protopopilor Ieudului, Sighetului, Cosăului şi Vişeului publica concurs pentru posturile învăţătoreşti din Strâmtura şi Glod, concurs organizat pe baza statutelor diecezane din 9 septembrie 1863. Se pare însă că renunţarea la post a învăţătorilor din aceste două localităţi s-a produs însă înainte de terminarea anului şcolar, pentru că la acea dată încă nu s-au desfăşurat examenele de sfârşit de an în şcolile din protopopiatul Izei. Pentru postul de învăţător de la Strâmtura se acorda un salariu anual de 300 fl. v.a., găzduire, o mică grădină de legume şi lemne de foc iar pentru cel din Glod un salariu de 136 fl. v.a., găzduire, o grădină de 400 stânjeni pătraţi. Pentru ambele posturi banii se vor plăti din regalii. Doritorii a ocupa unul din aceste două posturi se vor prezenta pe 8 august în comuna Strâmtura cu obligaţia de prezenta acte de studii, certificate de moralitate, recomandări din partea autorităţilor ecleziastice şi civile unde a funcţionat ultima dată. Cu o zi înainte de organizarea concursului eliberase un atestat fostului învăţător din Bârsana, Ioan Ivanciuc, potrivit căruia în cei doi ani cât a funcţionat ca docente calificat, fiind absolvent de preparandie, *„a dovedit o viaţă, purtare şi diligenţă îndestulitoare”*. Şi recomandarea continua: *„de la postul învăţătoresc, dar nu pentru vina sa, ci pentru intrigele în contra lui ţiesute s-a lăsat, însă cu acea speranţă că în altă comună să capete post”*. Cu o zi mai târziu, ziua concursului, îl avertiza pe preotul Paul Oros din Leordina, *„cum că Ioan Vancea, acuma nici de docente, nici de cantore nu se poate acomoda”*, fără să precizeze şi motivele.[107] Ceva mai târziu asemenea atestate eliberă unui alt învăţător, Theodor Melintei. Cum nu ne informează despre rezultatele imediate ale concursului, aflăm în schimb situaţia singurei fundaţii şcolare pentru o şcoală elementară din Maramureş, fundaţia Kovaciană, despre care informa Consistoriul Subaltern Marmaţian.

„Nr.94, august 25

Venerabil Consistoriu Subaltern Marmaţian,

După moartea în Domnul a adormitului Ioane Mihalyi, fostul cândva protopop al tractului Vişeului şi manipulante a însemnatei fundaţiuni a şcoalei elementare de Botiza, soartea, precum din aci ·/· aclusul document se vede, pre mine m-a ales de manipulant, a mai încolo atinsei fundaţiune. Insă după ce din aci sub ·//·aclusul graţios rescris a ilustrităţii sale, Ioan Alexi,

[106] Idem, f. 9. r
[107] Idem, f 9v,10 r. 10v

fostul cânva episcop a Gherlei, de dto 26 decembre a[nul] 1860 Nr. 2174/609 bine se poate acea observa, cum că manipulaţiunea mie concreziută se în şi sub numele V[eneratului] Consistor Subaltern Marmaţian, drept aceea, ieu pe responsabilitatea-mi propria nu mă mă simţesc a fi împuternicit de a face la edificiul şcolar din Botiza unele spese cari poftesc controla V[eneratului] Consistoriu şi împuternicire. Prin urmare văzând V[eneratul] C[onsistoriu] din aci ·///·alăturata scrisoare, edificiul şcolaredevenitu a fi la acea stare în care însemnată reparaţiune pofteşte. Cu deplină reverinţia, mă rog dară de aceea să binevoiască a zice oare pot io spesi sau ba; şi de pot a mă împuternici ca neîncungiuravele spese din din aci sub·////· şi ·/////·acluse scrisori obsevânde se le pot face. Şi aşia edificiulcare într-adevăr stă aproape de mare stricăciune atuncia să-l mântuesc de o stare nereparabilă, când încă nu se poftesc sute şi mii. Altcum pe lângă rogarea de a mi se retrimite actele cu distinsă veneraţiune rămân..." Găsi imediat şi o modalitate locală de a administra fondul Kovacian, prin acordarea de împrumuturi la 51 de săteni din localitatea unde fucţiona protopopul, care garantau cu terenurile lor, trimiţând contractele de împrumut spre aprobare la episcopie iar peste câteva zile aceluiaşi destinatar îi trimite un istoric al fundaţiei kovaciene precum şi dobânda pentru perioada 1 mai 1862-30 octombrie 1864 în valoare de 39 fl. pentru 262 fl. v.a. 50 cr. împrumutaţi încă de protopopul Ioan Mihalyi din fundaţia covaciană[108]. Cum nici în 18 octombrie nu primi un răspuns favorabil la ordinariat reveni cu o scrisoare care solicita de această dată împrumut din fundaţiile diecezane:

„Nr. 115, optombre 18

Pravenerat ordinariat

În urmarea încunoştiinţărei [...] am provocat pre poporenii mei, ca de cumva au lipsă de bani pe lângă ipotecă, iaca vor căpăta din fundaţiunile diecezane. Dintre dânşii, la aceea 51 de locuitori şi-au scos estrasurile cărţii funduare care [...] toate le-am aşternut la V[eneratul] Ordinariat, ca să răspundă sunt bani sau nu sunt, şi de sunt căpăta-vor rugătorii sau ba. Şi de vor căpăta pe lângă ce condiţiuni vor căpăta. Dar după ce până azi, nici un răspuns n-am căpătat, perplecşi, nemaiputând aştepta, s-au demărginit pentru de a le trimite, ca să poată afla de ce să se ţină. Pentru aceea [...] Prereveritul Ordinariat să binevoiască [...] ai informa ca aşia şi eu să scap de nenumăratele înfruntaţiuni."[109] Cum, posibil răspunsul primit de le episcopie se referea la vreo sumă provenită din partajarea unei fundaţii a

[108] Idem, f. 11r-11v şi 20v
[109] Idem, f. 13 r

episcopiei Ungvarului din care s-au desprins şi parohiile care constituia vicariatul Maramureşului, şi din care sătenii ar putea primi împrumuturi, protopopul scria în anul următor, la 18 aprilie 1865, în intenţia de a-şi ajuta poporenii să se ridice din punct de vedere economic:

„Nr. 60

Aprilie 18

Reverendisime Doamne Canonice

În numele locuitorilor din Strâmtura iarăşi merge un espres la Gherla, pentru de a se informa finaliter, cum că dacă vor sosi banii de la Ungvar, căpăta-vor ei împrumut sau ba, doresc adecă de sigur a şti, ca aşia apoi să se poată îndrepta în lucrurile şi făcândele sale economice, în cas contrar cu toată umilinţa mă rog ca la cererea lor să binevoiască R[everen]disima Domnia Voastră a le estrăda cartea funduară”[110]

Dacă sătenii au obţinut sau nu în cele din urmă împrumutul solicitat, corespondenţa protopopului tace.

În octombrie a anului 1864, ca de altfel în fiecare an de până acum, revine problematica ocupării posturilor învăţătoreşti şi asigurarea funcţionalităţii spaţiilor şcolare. La Bârsana, unde la începutul anului şcolar trecut relata o situaţie problematică privind acceptarea de către sat a unui învăţător calificat, un grup local destul puternic susţinându-l pe un anume Ioan Dunca l-a impus în cele din urmă. Protopopul l-a acceptat pentru liniştirea spiritelor, dar cu anumite condiţii care s-au dovedit în defavoarea candidatului local, care de altfel nu avea calităţile corespunzătoare unui învăţător. Despre deciziile sale în raport cu vechea situaţie spre începutul noului an şcolar relata episcopiei pe la începutul lunii octombrie 1864:

„Nr. 109, 9 octobre

Preavenerat Ordinariat

După destituirea a lui Ioan Ivanciuc, fostul docente în Bârsana, în sensul statutului diecezan de dto 9 sept 1863, nr. 1872, la cea staţiune s-a indis (publicat n.n.) concurs pe 17 decembrie a[nul] 1863, la care au compărut Georgiu Belteag, docente în Vişeu de jos, Theodor Melintei din Berbeşti, Simeone Matei călugăr novice de Bicsad, N. N. Grad din Sarasău şi Ioan Dunca, locuitori în Bârsana, supunându-se cu toţii esamenului probatoriu. Dintre toţi, cu răspunsurile sale din studiile preparandiale s-a distins D[omnul] Georgiu Belteag. Causa, ca pre aduşii concurinţi, până azi nu s-au suşterut, a fost o maliţioasă intrigă a unor corifei din Bârsana, în contra ver căriu docente străin pe lângă Ioan Dunca, locuitor de acolo,

[110] Idem, f. 20 v

carele ar fi bun de cantor, dar de docinte nicidecât [nu] se poate aplica, neavând recerutele calităţi. În urma acestei intrige, concurenţii, în afară de Ioan Dunca, parte au repăşit, parte s-au rugat de mine ca să le diferez mijlocirea denumirei de docinte în Bârsana pa anul venitoriu. Şi aşia pentru pacea de obşte, pentru domolirea spiritelor întărâtate şi cu încetul pentru nimicirea intrigilor dominante am lăsat pe a[nul] t[recut] de nvăţătoriu interimal pe Ioan Dunca, cu acea espresă condiţiune că mai mult nu poate fi fără de a bsolvi cursul prepararandial şi a şi a arăta o deplină convenienţă postului docenţial. Drept aceea acuma, ca lucrul să devină la cărarea normală, în contra unor corifei zdrobiţi în speranţele şi cugetele sale deşerte pentru denumire:

1° loco, să candideze şi (indescifrabil) Georgiu Belteag, docente în Vişeu de Jos

2° loco, Theodor Melintei, docente în Berbeşti. Ioan Dunca, în înţielesul statutului, fiind om necioplit nu se poate candida. Atestatele lor fiind că sunt constrânşi a se apăra cu dânsele de la asentare le am dat la Înaltul ...”

Pentru a-i asigura condiţii noului învăţător din Bârsana dispunea oficios reprezentanţilor comunei să-i găsească o casă de locuinţă şi să o amenajeze până la 1 noiembrie 1864. Cum la Strâmtura rămase în urma concursului Teodor Melintei, la Glod, după plecarea fostului învăţător la Breb întâmplată în martie, în ziua concursului din 8 august nu s-a prezentat decât un singur concurent, Mihai Moldovan, absolvent de preparandie, pentru care până la un viitor concurs cere episcopiei numirea sa ca să fie *„interimal”*. Un abandon al postului învăţătoresc s-a întâmplat la Onceşti: învăţătorul Arone Lochianu îşi părăsi postul fără să anunţe pe directorul şcolar. Nu suntem informaţi însă şi despre motivul părăsirii şcolii. În consecinţă, motivând că timpul este prea scurt pentru organizarea unui concurs, protopopul numeşte ca învăţător *„interimal”* pe Ioan Nemeş, *„preparandist tânăr din Călineşti”* pentru cărui numire în 12 octombrie solicită încuviinţarea episcopiei.[111]Un conflict între învăţătorul Basiliu Herţeg şi preotul şi directorul şcolii din Văleni, în care cel din urmă îi cere protopopului îndepărtarea lui din localitate, dar căruia, Caracioni îi răspunde printr-o scrisoare memorabilă:

[111] Idem, f. 12 r, v

„Nr. 119, optobre 23

Mult Reverite Doamne Parohe!

După ce Vasiliu Herţieg, docentele din Văleni, e provăziut pe acea staţiune cu decret definitiv, pre dânsul de la acea fără convoirea sau repăşirea lui, nici io, nici Consistoriul Subaltern, n-are putere al destitui. Încă şi în casul când s-ar porta rău, fără ştirea şi aplacidarea Înaltului C.R. Consiliu locuţienătoriu de la Buda, nu se poate ţipa (demite, n.n.) *din post.*

Drept acea io fiind amatorul ordinei bune şi înaintărei culturii poporului român, nici decând nu mă voi coînvoi a face paşi retrograzi pe cărarea învăţământului, care aici în Maramureş, care aşia zicând cu aşia nespusă greutate s-a introdus. Nu îndărăpt, ci înainte avem a merge. Pentru aceea Vasiliu Herţieg se trimite la staţiunea sa şi se îndeamnă, ca precum până acum, aşa şi în viitoriu ad amasim să răspundă chemării sale. M[ult] O[norat] D[omnia] V[oastră] vei da mână de ajutor pentru de a conscrie pruncii de ambele secse datori a umbla la şcoală. Şi aşia cu ajutorului li D[umnezeu] în 1a Noiemvre să se înceapă cursul şcolar. Dealmintre, de aveţi speranţă de a destitui pe învăţătoriu fără causă de postul de docentale-intercetive (nemediat, n.n.) *la Ven[eratul] Ordinariat Gherlan şi petiţionaţi acolo, că io sum datoriu a împlini demândările mai înalte şi a fi ascultătoriu, nu împotrivitoriu şi stricătoriu.”*[112]

Tot la sfârşitul lunii octombrie i se încredinţează cercetarea unor abateri săvârşite de învăţătorul Fillo Grama, din Sălişte, secondat fiind de preotul din Năneşti care era şi notarul (secretarul) conferinţei preoţilor din protopopiatul Izei. Împotriva lui Filo Grama, depuse plângere un anume Simion Bondor, pentru încălcări ale ordinei de drept de natură contravenţională sau chiar infracţională, fără a fi precizate în corespondenţă faptele ce i se impută, plângeri care au fost înaintate resortului pentru învăţământ al Consiliului Locumtenenţial de la Buda. În urma unei decizii a acestui for din 29 septembrie a anului precedent, se dispunea Consistoriului subaltern o anchetă a organelor ecleziastice şi cele civile pentru soluţionarea plângerii. În 19 octombrie 1864, protopopul îi scria judelui cercului Izei despre dispoziţia amintitului resort, şi îl convoacă ca împreună să se deplaseze pe 24 octombrie la Sălişte. Totodată scrie şi comisarului de securitate din partea locului să prezinte martorii în cauză. Cazul primi o rezolvare rapidă: Simion Bondor, probabil la propunerea protopopului, îşi retrage plângerea dar condiţionat de demisia învăţătorului, care acceptă să renunţe la postul din Sălişte. Astfel ocolise în favoarea învăţătorului o

[112] Idem, f. 13 r, v

procedură juridică care posibil să se fi soldat cu înlăturarea s-a definitivă din învăţământ. În aceeaşi zi îl anunţa pe protopopul Ieudului să se îngrijească de ocuparea postului învăţătoresc devenit vacant după abzicerea lui Filo Grama, iar pe cel al Vişeului să se îngrijească de un post în protopopiatul Vişeului. În 28 octombrie scria vicarului despre modul rezolvării situaţiei:

„Nr. 123, optobre 28

Rever[endisime] D[omnule] Vicare

În urmarea decisiunei Consistoriale de dto 5 optombre, cu mine în a.c. nr. 253 împărtăşite, cu M[ult] O[noratul] D[omn] Mihail Demeter, preotul din Năneşti, în 24 optombre m-am deplasat în Sălişte, unde după ascultarea unui martor, mi s-a făcut cunoscut cum că S[pectatul] D[omn] Simione Bondor, precum din aci sub ·/· aclusul document se vede, recursul său în contra D[omnului] Filo Grama, docente în Sălişte, aşternut l-a retras şi sub acea condiţiune doreşce a-l lua de nimicit dacă respectivul docente va abzice postului docentale, care după ce precum din aci sub ·//· alăturata scrisoare chiar pentru totdeauna salutifer ar fi abzis; investigaţiunea s-a intercurmat (întrerupt).” [113]

Se pare că Filo Grama rămase fără post în Sălişte, iar în 25 decembrie îi scria preotului din Sălişte să-l înştiinţeze ca să meargă la Glod pentru a ocupa postul de învăţător, post probabil părăsit de Mihai Moldovan. Dintr-o corespondenţă din anul următor protopopul informa episcopia cum că Teofil (Filo) Grama decedase se pare pe la începutul anului 1866, în Glod urmându-i tot un învăţător *„interimal”*.[114]

În 28 noiembrie 1866, la Rozavlea dispuse ca învăţător pe Florea Botizan.[115] Abia în 21 decembrie putu să trimită un învăţător în Năneşti: Ioan Bogdan cu dispoziţia ca din 1 ianuarie 1865 să înceapă cursul.[116]La Bârsana, deşi părea că rezolvase situaţia prin numirea lui Georgiu Belteag, fost învăţător în Vişeul de Jos, acesta nu se prezentase însă la post până în 9 noiembrie ceea ce îl determină pe protopop săi scrie omologului său din Vișeul de Sus:

Nr 142, Noem[brie] 9

On[orate Doamne Protopoape din Vişeul de Sus

D[omul] Georgiu Belteag, fostul docente în Vişeu de Jos, pe staţiunea docenţiale din Bârsana concurând, şi esamenului probatoriu supunându-se a dobândit locul 1e în candidaţiune în urmarea căruia prin praveneratul

[113] Idem, f. 13 v
[114] Idem, ds. 38, f. 9 r
[115] Idem, ds. 28/1863,f 15 v
[116] Idem, f. 16 r

Ordinariat gherlan, e denumit de docente actuale şi cu decret definitiv proveziut.

Mă mir dară de dânsul că până azi nu s-a înfăţişat la mine, barem că eu mai adeunăzi în faţă i-am spus ca pre 1a Noiemvre în Bărsana să se afle. Nu ştiu ce cugetă, dară pre mine mă ţine opacitat. Rogu-mă dară de de Frăţia Voastră, binevoişte a-l îndruma la staţiune dobândită, sau de cumva renunţiază pentru decret 3 fl. v.a. să-mi trimită."[117]

Însă până sfârşitul anului scria episcopiei că doi din învăţătorii din protopopiatul său nu s-au prezentat la posturi, documentele lor de studii mai aflându-se încă la el, fiind silit a suplini posturile cu *„interimali"*. Unul din aceştia, cel din Bârsana, era acelaşi Ioan Dunca, care fusese numit *„interimal"* în 23 ianuarie 1865.[118]Învăţătorului şi cantorului Ioan Mihnea din Valea Porcului îi elibera în 10 decembrie o adeverinţă care să-i servească în faţa autorităţilor militare pentru a fi amânat la încorporare. Aceleaşi motive sunt reiterate într-o scrisoare adresată Ordinariatului în care se solicită să-i elibereze decret definitiv cantoral:

„Nr. 25. Faur 11

Preavenerat Ordinariat

Ioan Mihnea, cantorele şi docentele din Valea Porcului, după ce pică în anul întâie a asentării (recrutării, se roagă prin mine ca să se provadă cu decret cantorale. Pentru a cărui estrădare şi eu, cu atât mai vârtos, mă rog cu cât, dacă dânsul se va înrola comuna atinsă care abia sue peste 300 de suflete, rămâne fără docente şi cantore, şi apoi pentru sărăcia acelei comune nu e speranţă ca altul striein, nenăscut în comună şi fără avere să meargă la foame în Valea Porcului. Pentru decret aci se trămit 3 fl. v.a."[119]*Tot spre sfârşitul anului protopopul somează pe restanţieri, preotul din Bârsana şi cel din Rozavlea, pentru a şi achita sumele angajate pentru susţinerea Preparandiei.*[120]*În protopopiatul Ieudului exista şi un membru al „Asociaţiunei literare din Transilvania", Alesandru Gyenge, care nu şi-a achitat taxa de membru de 2 ani.*[121]

La 9 ianuarie 1865 *„după un morb scurt şi periculos"*, preotul Ioan Batin, din Vadu Izei, decedase la 9 ianuarie 1865, lăsând 6 orfani. Pentru doi din aceştia, Corneliu, student în anul întâi la ştiinţe juridice la Buda şi Oresta, aflată în clasa a patra normală din Sighet, solicită ajutor de episcopiei pentru

---

[117] Idem, f. 15 r
[118] Idem, f. 16 v-17 r
[119] Idem, f. 18 r.
[120] Idem, f. 14v, 16v
[121] Idem, f. 16 v

ca cei doi orfani să nu-şi întrerupă studiile. De altfel tatăl lor nu avuse o stare materială prea bună: timp de 13 ani cât slujise în Biserica Albă, *„de multe ori nici pâne de mălai n-a avut în casă”* iar la Vad, unde fusese paroh timp de 10 ani, unde *„barem că s-a bucurat de o stare mai bunişoară, dară creşcerea familiei toate veniturile le-a absorbit, prin urmare nici aici n-a putut strânge”* [122]

În 17 ianuarie, comunicând vicarului Mihail Pavel extrasele matriculare ale localităţilor din protopopiat, cerea ca preotul din Văleni să fie *„dojenit prin Consistoriu şi strânge la regulă”* pentru motivul că deşi cu *„prescură română a petrecut zilelele vieţii”* extrasele matriculare le completează în limba maghiară, deşi instrucţiunile episcopeşti prevăd ca acestea să fie completate în limba română. Aceluiaşi preot îi solicita câteva zile mai târziu ca în timpul vizitaţiunei protopopeşti să *„gătească şi banii pentru preparandia”*.[123]

Pe la jumătatea lunii februarie scria Ordinariatului despre situaţia cauzată de neprezentarea la post sau abandonarea postului de către doi din învăţătorii din protopopiatul său:

„Nr. 33, Faur 15

Pravenerat Ordinariat

Cu datul 22 optovre a[nul] t[recut] nr. 2157 mi s-au trămis vreo câteva decrete pe partea docenţilor din tractul Izei, dar după ce D[omnul] Georgiu Belteag, docente în Vişeul de jos, nu ştiu din ce cauză, barem a fost provocat, nici în scris, nici cu vorba nu m-a încunoştiinţat, n-a vrut şi nu vre ocupa postul docenţial în Bârsana. Prin urmare decretul i se retrimite, fiindcă nu l-a răscumpărat. Aseenea se retrimite şi a lui Mihail Moldoveanu cu testimoniul preparandial dimpreună, toate sub ·/· acluse, acest tânăr, de când în feriile trcute a fost la mine, de atuncia nici o iotă n-am auzit de dânsul. Trăieşte sau ba, nu ştiu. Prin urmare staţiunile lor, intermaliter s-au concrezut până la ţinerea altui concurs altor indivizi.”[124]

Tot în această perioadă trimitea preoţilor din protopopiat mai multe circulare din a doua jumătate a anului 1864, printre care una 22 noiembrie 1864 prin care se recomanda *„Catehetica lui Deharbe întoarsă* (tradusă, n.n.) *de teologii din Viena”*, pe care preoţii urmează să o achiziţioneze din banii bisericii pentru suma de 1 fl. şi 50 cr.[125]

---

[122] Idem, f. 17 v
[123] Idem, 17 v
[124] Idem, f. 18 v
[125] Idem, f. 19 r

Cum autorităţile din partea locului tind să acorde limbii române, ca obiect de învăţământ, un rol secundar în informările statistice, protopopul făcea observaţia preotului din Năneşti, ca judele sau *„jurusorele cercual”* (cel de la Ocna Şugatag) în privinţa *„limbii de învăţământ să le pună în ordine logică: întâi româna, apoi maghiara.”*[126] Controlul autorităţilor civile se extinde şi asupra modului de administrare a fundaţiei covaciene. Pentru a se conforma acestei cerinţe a administrative scria unui avocat, fără a-i preciza identitatea, căruia îi încredinţase administrarea fundaţiei:

„Nr. 44, Martie 14

Spectate D[omnule] Avocate

Din aci su[b] ·/· în origine alăturata scrisoare a S[pectatului] D[omn] Gavril Mihalca, jude cercual vei bine observa cum că se pofteşte prin R. Comisariat specifică arătare despre starea fundaţiunii din Botiza, drept aceea prin acestea cu toată onoarea te provoc se se binevoieşti raţiunile a le aduce în ordine şi intersuriile depurisa, şi aşia pe 25 martie, când mi-a dat termin se facă representare se pot fi în stare a mă justifica.”[127]

Fasiunile şcolare, informări despre venitul învăţătorului, care în cazul comunei Vad era şi cantore, le trimise în 14 martie. Astfel, conform corespondenţei din această dată, postului de dascăl îi erau asociate un venit de 120 fl. şi lemne în valoare de 40 fl. iar postului de cantor de la fiecare din cel 150 de fumuri de casă 17 ½ cruceri, adică 49 fl. şi 25 cr. precum şi o livadă în intravilan şi o jumătate de sesiune în extravilan.[128]

Pentru a-şi asigura cu manuale şcolile din protopopiat comanda pe la începutul lui aprilie la Ordinariat ultimele apariţii ale *„Istoriei biblice”*, 50 de exemplare editate de Societatea Sfântul Ştefan din Pesta.[129]

Două recomandări oficioase eliberate, sunt în fapt schiţe portrete ale unor preoţi de ţară. Prima eliberată în 29 martie lui Ştefan Opriş, fost preot în

---

[126] Idem, fila 19 v

[127] Idem, f. 19 v. Avocatul căruia îi scrise era probabil Iosif Szabo din Sighet, care este menţionat într-o corespondenţă anterioară a protopopului din 18 octombrie 1864, pe care-l menţionează ca garant a unor afirmaţii ale sale care îl acuză pe preotul din Bârsana, Demetriu Bud, de faptul că contractase împrumuturi peste puterile sale de restituire, lecticalul (subvenţia, salarul) acestuia fiind în consecinţă pus sub sechestru. Probabil, avocatul amintit era unul din aceia care cunoşteau situaţia juridică a preotului din Bârsana. (vezi fond citat, ds. 28, f. 14 r) Se pare că protopopul Caracioni nu avuse o relaţie tocmai amiabilă cu preotul din Bârsana, pe care îl mai acuza de părtinire a unui învăţător necalificat din localitate, Ioan Ivanciuc, iar mai târziu împotriva acestui fusese ordonată o cercetare disciplinară, întreprinsă de protopop în 23 şi 24 februarie 1865 şi apoi în luna august a aceluiaşi an (fond citat, ds. 28, f. 20 r., 22 r). O asemenea relaţie va fi dus posibil, la ruperea parohiei Bârsana din protopopiatul Izei şi alipirea acestei parohii de protopopiatul Cosăului.

[128] Idem, f. 20 r

[129] Idem, f. 20 v

Rozavlea, care printre mai multe merite în pastoraţie şi administrarea parohiei sublinia că *„în decursul unui an, neavând individ apt de docente, dânsul a luat pe sine sarcina învăţiaturei şi cu bun spor a purtat-o”*. Atestatul eliberat lui Ioan Opriş, notar al protopopiatului Izei, pe lângă recunoştinţa modului punctual cum şi îndeplinit atribuţiile, după moartea fostului paroh din Strâmtura, Ioan Man, fusese tutorele celor trei orfani ai parohului Strâmturii, dintre care pe unul, Vasile Man, îl întreţinea cu cheltuială proprie, fiind la momentul eliberării atestatului *„jurist în al treialea an”* de studii. Şi mai adăuga: *„în privinţa iubirii de naţiune şi naţionalitatea sa totdeauna e gata a respinge pe duşmani şi ai ruşina [...] cu un cuvânt e naţionalist curat [...]”*[130]

Pe la sfârşitul lui iunie prezenta Ordinariatului necesarul de cărţi gratuite pentru elevii săraci din protopopiatul său iar pe la începutul lui iulie 1865, trimitea tuturor protopopilor din vicariat scrisori prin care publica concurs pentru posturile învăţătoreşti din comunele Bârsana, Glod şi Rozavlea.[131] Concursul fu organizat pe 7 august, dar cum a fost cazul Glodului nimeni nu s-a prezentat la concurs.[132]

Într-o scrisoare din 19 august 1965 adresat vicarului Mihail Pavel, protopopul adera la un proiect propus de acesta, despre care în afară de o conferinţă ce urma să se ţină la Şomcuta Mare, alte informaţii nu sunt date:

„Reverensissime D[omnule] Vicarie

Proieptul cu mine din d[a]tul 31 iulie a.c. N° 265 împărtăşit, cu tot sufletul şi toată anima-l primesc. Binecuvintez ideea şi doresc rezultat îmbucurătoriu, pentru care mai apromit că din răsputeri voi colucra. Asemene şi pentru locul ţinândei conferinţe, adică Şomcuta Mare, îmi dau acceptul, binecunoscut că mai apt şi mai corespunzător scopului nu s-au putut alege.”[133]

De altfel în vara acelui an, în august, pe lângă conferinţa de Şomcuta, călătorise şi la Oradea pe la începutul lunii octombrie, împreună cu vicarul Mihail Pavel, cei doi fiind reprezentanţii clerului din Maramureş care au prezentat omagiile noului episcop Ioan Vancea.[134] În afară de acestea fusese şi membru în comisia de conscriere a alegătorilor.[135]

La începutul lunii noiembrie obişnuitele probleme legate de acoperirea posturilor învăţătoreşti, pe cât posibil cu docenţi calificaţi. La

---

[130] Idem, f. 21 r
[131] Idem, f. 21 v
[132] Idem, f. 22 v
[133] Idem, f. 21 v
[134] Fond Protopopiatul greco-catolic Ieud, ds. 3, f. 56r,v
[135] Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds 28/1863 f. 22 v

Rozavlea, numeşte ca *„interimal”* pe Demetriu Kostin, fostul învăţător din Vişeu, după ce învăţătorul din Rozavlea, Ioan Grigor, a *„abzis”* de la postul de docente. În 5 noiembrie îi scria preotului din Glod, că întru-cât la concursul din 7 august nu s-a prezentat nimeni la concurs, *„ pe această cale staţiunea nu s-a putut conferi.”* Pentru ca şcoala să poată începe *„se dispune acolo D[omnul] Ioan Todoran, absolut preparandist în institutul nostru preparandial din Sighet de docente interimale”*. La Năneşti, din aceleaşi raţiuni se dispune ca învăţător *„intermal”* Florian Bumbu. În 3 decembrie îi scria protopopului Bistriţei, care solicita documentele de studii ale lui Mihail Moldovan din Bistriţa, numit la şcoala Glod, că acesta neprezentându-se la post până în 15 februarie 1865, menţionatele documente precum *„decretul”* numirea pe post le expediase la Ordinariat. Şi în aceeaşi zi, într-o scrisoare adresată protopopului Turţului, îi transmitea pin intermediul acestuia unui solicitant, Vasiliu Iakoş, din părţile Turţului că în protopopiatul Izei toate posturile învăţătoreşti sunt ocupate.[136]

În primele luni ale anului 1865, în corespondenţa trimisă nu sunt relevate probleme deosebite ale şcolilor ale şcolilor din protopopiat.

La sfârşitul lui februarie, o recomandare pentru a ocupa un beneficiu mai bun, eliberat lui Samuil Dreadianu, parohul Onceştilor, pe lângă obişnuitele formulele convenţionale care schiţează portretul unui preot de ţară cu familie numeroasă, ascund drama unui om se îngrijeşte de educaţia lor: avea şase copii întreţinuţi *„din venituri necorespunzătoare greutăţilor”* dintre care *„ţine la şcoala din Sighet 3 fii, şi fără aceştia încă un frate al său de 13 ani, tot în Sighet.” Calităţile patriotice sunt schiţate parcimonios: „în privinţa naţiunei sale nutreşte o amoare sinceră, îmbrăţişează cauzele ei cu căldură”*.[137]

Corespondența oficioasă a protopopului Vasile Crăciun, evident nu se oprește în martie 1865. Din motive care țin de economia studiului și a scopului său, considerațiile pe marginea selecției de texte desprinse din corespondența acestuia se opresc aici, cu fără a formula unele idei care pot să țină loc de concluzii. Intenția primară a studiului este de urmări îndeaproape o activitate asiduă a unuia din membrii notabili ai elitei preoțești greco-catolice maramureșene în crearea unei rețele de școli primare sătești. Conjunctura anilor 1858-1865 a fost oarecum favorabilă acestui demers, pornit din inițiativa autorităților imperiale interesate de educarea unor viitori supuși loiali. Numai că lumea satelor românești din Maramureș, așa cum o

[136] Idem, 22 r,v
[137] Idem, f.23 v, 24 r

relevă corespondența oficioasă a protopopului, nu s-a dovedit foarte receptivă la această inițiativă imperială. Firește, țăranul de atunci nu a întrezărit finalitatea acestui demers, decât în puține cazuri, în care școlarizarea a continuat după cele patru clase primare în școlile sătești confesionale. Corespondența sa aduce în atenția lectorului contemporan mentalități și atitudini din lumea satului de atunci, precum și relații și interese generate de noua instituție ivită în lumea satului: școala și oamenii ei. Nașterea acestei instituții, „sistematizate" de data aceasta, adică cu caracter de stabilitate, în opoziție cu unele încercări de școlarizare realizate anterior de cantorii învățători locali, a generat turbulențe locale, dar în cele din urmă, rețeaua de școli locale s-a pus în mers.

Din istoria Societății de Arheologie și Istorie a orașului Oradea. Primul registru de inventar pe anul 1872

muzeograf Tiberiu Alexandru CIORBA,
Muzeul Țării Crișurilor – Complex Muzeal Oradea

Abstract:

The main aim of this article is to analyze and investigate a key document pertaining to the unique past of the so-called Society of Archaeology and History of the city of Oradea and Bihor County. This primary source consists of the first inventory register for the year 1872. Founded in the same year, this local scientific association from Oradea started its journey collecting various items and artifacts right from the beginning. Our analysis seeks to present from a statistical and quantitative perspective the contents of these early collections by focusing using interdisciplinary means on each individual subcategory. By doing so, certain specific trends can be outlined that had without a doubt a significant impact on the cultural and social framework of Bihor county's landscape.

Keywords: museology, Oradea, Society of Archaeology, collections, artifacts, 19th-century, statistics.

Debutul Societății de Arheologie și Istorie din Oradea s-a prefigurat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai exact în anul 1872 la inițiativa lui Gyalókay Lajos, judecător și politician local[1]. În ceea ce privește conținutul colecțiilor incipiente, din fericire pentru instituția noastră, în cadrul patrimoniului muzeal se mai păstrează un set de opt registre de inventar care acoperă activitatea Societății din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în primii ani din secolul următor, mai exact 1872-1915 inclusiv[2]. Aceste liste demonstrează într-un mod unic împărțirea și diversitatea tematică a pieselor și ilustrează în același timp evoluția și fluctuațiile colecțiilor de-a lungul

[1] Aurel Chiriac, *De la Muzeul Societății de Istorie și Arheologie a județului Bihor și orașului Oradea la Muzeul Țării Crișurilor*, în *A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat évkönyve*, Békéscsaba, 2010, p. 102.
[2] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882-1889.

anilor[3]. În cadrul acestui mic studiu de caz am avut în vedere doar primul an 1872 drept țintă de cercetare și înainte de prezentarea datelor trebuie subliniate câteva mențiuni de ordin paleografic. În urma analizei filelor și a scrisului s-a putut observa clar anumite adnotări, corecturi și mențiuni ce indică faptul că textul original a fost modificat mai târziu. Ductul organizat și unitar realizat probabil utilizând o cerneală neagră sau tuș a aparținut probabil unuia dintre primii muzeografi, Csépő Péter, care a fost implicat pentru o perioadă în demersurile științifice ale instituției bihorene. Atât scrisul din cadrul titlului, cât și cel din interiorul tabelului prezintă anumite asemănări. Cu toate acestea, între pagina de titlu și prima filă a listei pentru anul 1872 se regăsește un mic tabel de evidență scris cu o formă și cerneală total diferită (de culoare maro)[4]. Scopul acestuia a fost să evidențieze statistic întregul conținut al documentului, un fel de cuprins în care au fost notați anii introduși, numărul de pagini pentru fiecare an, începutul și sfârșitul numărului de pagini pentru fiecare an, cantitatea bunurilor introduse și observații. În colțul din dreapta jos se poate identifica semnătura lui Középessy Gyula alături de o dată, 29 noiembrie 1899[5]. Mai mult ca sigur că această pagină de gardă a fost modificată la momentul respectiv de către domnul Gyula într-o încercare de reinventariere sau cel puțin o verificare a colecțiilor. Știm din istoriografia subiectului că în primele două decenii de activitate, Societatea nu a avut un sediu unic, mutându-și patrimoniul dintr-un imobil într-altul, primind săli din partea prefecturii pentru organizarea unor expoziții temporare[6]. Fiind simpli chiriași și nebeneficiind de fondurile necesare ridicării unui muzeu, probabil că gestiunea era una mai instabilă. După 1896 când prima clădire a fost oficial deschisă, lucrurile au început să se remedieze din punct de vedere organizațional[7]. Personalul muzeal a început cu siguranță să-și verifice unitar artefactele constatând uneori anumite pierderi sau lipsuri. De asemenea, au putut fi identificate și corecturi clare în interiorul registrului, numerele de inventar câteodată fiind schimbate, tăiate cu cerneală de culoare roșie sau adnotări suplimentare adăugate cu

[3] O reindentificare a pieselor încă nu a putut fi realizată. În timp numerele de inventar s-au schimbat multe dintre ele fiind foarte greu de localizat. În cercetările viitoare se va avea în vedere măcar o localizare modică a unor mai interesante.

[4] Pagina de titlu menționează doar anul 1872, nu un interval cronologic mai lung fapt ce sugerează că s-au adăugat pe parcursul anilor statistici cantitative din mai mulți ani, modificându-se astfel documentul original.

[5] *Ibidem*, nr. inventar 1882.

[6] Toth Suzana, *Muzeul orădean și preocupările etnografice între anii 1872-1972*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 69.

[7] Letiția Roșu, *Istoricul primului edificiu stabil al muzeului*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 86.

creionul. Ipoteza cea mai plauzibilă pentru această situație (cel puțin pentru anul 1872) este că avem de-a face cu textul original, dar simțitor modificat de către cei care au venit mai târziu dat fiind faptul că noul muzeu era deja deschis. Pierderea obiectelor nu poate fi considerat neapărat un fenomen ieșit din comun, deoarece timp de câteva decenii Societatea nu a avut un loc stabil. Căutând prin vechea arhivă am reușit să identific și anumite exemple de corespondență ce ar puncta o lipsă chiar în anul aflat în vedere. La data de 18 decembrie 1872 un comerciant local pe nume Kolliner Samuel[8] a trimis o scrisoare către conducere în care a menționat donația a două monede de argint în speranța că ele își vor găsi locul printre obiectele istorice și vor fi valorificate[9]. Numele său nu este figurat printre listele de donatori în anul 1872, nici în următorii, semn că ori nu au intrat, ori s-au pierdut. Din nefericire, scrisoarea nu menționează informații suplimentare cu privire la monede astfel că ele nici nu pot fi identificate direct din liste.

Tabelul ilustrat în filele vechi conține șase coloane informaționale distincte. Dispuse de la stânga la dreapta în ordine ele sunt: număr de inventar, data intrării în colecție, numele donatorului, denumirea/caracterizarea piesei, locul descoperirii și observații de final. Scrisul și datele merg practic pe două pagini fiind numerotate începând de la „1”. În fiecare an numărătoarea pieselor începea din nou. Fiecare artefact primea astfel o desemnare unică ce ducea direct la pagina unde se afla informația[10]. Orice obiect avea un număr de inventar singular, dar s-au regăsit 24 de cazuri unde au fost trecute mai multe bucăți la un singur rând[11]. Unul dintre primii muzeografi, domnul Bölöni Sándor s-a ocupat de organizarea colecțiilor, afirmând în 1875 într-unul din rapoartele sale că metodologia nu a fost una aleatorie, ci asemănătoare cu cea utilizată de către cei de la Muzeul Național Maghiar[12]. Este limpede faptul că standardizarea documentară a fost pusă la punct încă de la început avându-se în vedere o structură bazată pe regulile vremii. În cadrul statutelor organizației create la 27 iunie 1872 nu a

---

[8] https://www.erdon.ro/helyi-kozelet/2020/07/kereskedelem-es-bankelet-nagyvaradon: site accesat la data de 2.10.2023.

[9] Muzeul Țării Crișurilor-Complex Muzeal, Secția de Istorie, Colecția veche, nr. inventar 427/8.

[10] Un exemplu ar fi „53/1872” însemnând piesa cu numărul 53 din anul 1872 adăugându-se câteodată și numărul paginii la sfârșit pentru o căutare mai rapidă.

[11] În astfel de cazuri se preciza la numărul de inventar un interval spre exemplu „93-96” însemnând că de la 93 până la 96 au fost puse trei monede de același fel. La observații se sublinia numărul total aproape întotdeauna.

[12] Bölöni Sándor, *Tárlati őr jelentése, a „Biharvármegyei Régészeti és Törtenelmi Egylet” tárlatának állapotáról az 1874-75.egyl.évben*, în *Régészeti és Történelmi Közlemenyek. A Biharvármegyei Régészeti és Törtenelmi Egylet Közlönye*, nr. III, iunie/1875, p. 50.

fost precizată o metodologie clară. Cele nouă secțiuni au fost creionate mai ales să evidențieze schema structurală, compoziția asociației și rolul membrilor, a adunărilor și a altor aspecte ce nu au ținut neapărat de muzeografie[13]. Dacă facem o comparație cu instituții asemănătoare din alte zone, precum Societatea de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara se poate observa că modul de dispunere a statutelor inițiale erau asemănătoare, dacă nu identice. Asociația creată cu doar opt ani mai târziu pe meleagurile transilvănene la data de 17 iunie 1880 și-a dispus capitolele în aceeași manieră cu cea din zona bihoreană focalizându-se mai ales pe modul de administrare decât pe criterii științifice[14].

Dintr-un total de 139 de file, doar primele 12 au în vedere anul 1872. Potrivit acestuia activitatea propriu-zisă a început la data de 29 august, moment în care primele obiecte au intrat în colecțiile instituției. A fost vorba de o donație a trei țigle romane din partea lui Hanák Bódog descoperite se pare la Sarmisegetusa și studiate de către cunoscutul arheolog și cleric Rómer Flóris[15]. Într-un interval cronologic de patru luni s-au înregistrat aproximativ un total de 493 de piese distincte aparținând mai multor categorii tematice și tipologice.

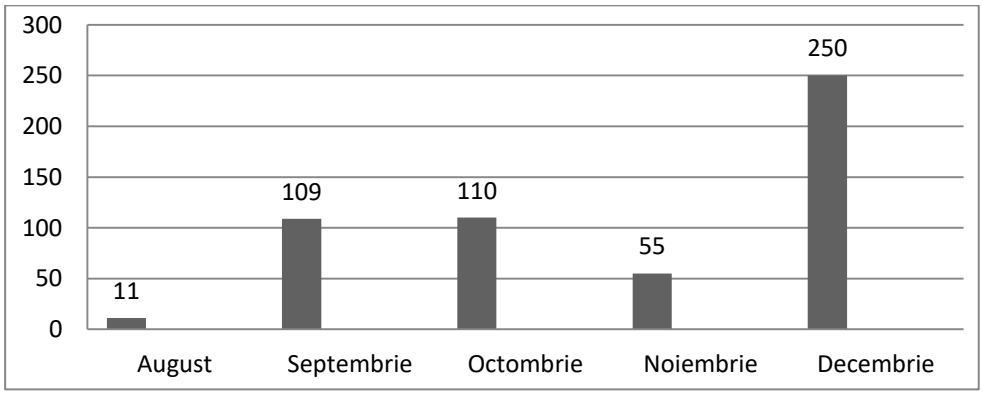

Fig. 1. Statistica obiectelor intrate în patrimoniu Societății în perioada august-decembrie, 1872.

Cele mai multe informații cu privire la piese pot fi extrase din caracterizarea lor și donatorul implicat, în foarte puține cazuri fiind adăugate

[13] Serviciu Județean Bihor al Arhivelor Naționale, fond *Societatea de Arheologie și Istorie din Oradea*, dos. 2, f. 1-5. (mai departe SJBAN, S.A.I...).
[14] Bodó Cristina, *Din activitatea Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara*, editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2021, pp. 20-26.
[15] Rómer Flóris, *Műrégészeti kalauz*, I-II, Magyar Tudományos Akadémia Archaelogiai Bizottsága, Pesta, 1866.

alte tipuri de date relevante. Ultimele trei coloane au rămas în mare parte necompletate, cu toate că există excepții unde s-a subliniat locația descoperirii. Un exemplu interesant este descoperirea chiar a unui tezaur monetar în Oradea. Conform rubricilor, tezaurul alcătuit din mai mult de 30 de monede (sec. XVI-XVII) a fost găsit în urma unei săpături de fundație la o casă de pe strada Crișului (actuala stradă Tudor Vladimirescu[16]) realizate în anul 1868. Ajungându-se la o adâncime de un stânjen și jumătate sau 2,7 metri, muncitorii care se pare că erau pușcăriași au scos la iveală respectivele obiecte. S-a specificat faptul că nu se știe exact numărul corect de monede, condamnații fiind suspectați că s-ar putea să fi ascuns câteva[17]. Colecția mică a inclus în mare parte monede definite ca fiind maghiare, regăsindu-se exemplare din perioada împăratului Ferdinand I (1503-1564), Maximilian al II-lea (1527-1576), Rudolf al II-lea (1552-1612), Matia (1557-1619) și opt poloneze din vremea lui Sigismund al III-lea (1566-1632). În alte cazuri, informații care la unele piese erau trecute în dreptul descrierii au fost trecute la observații, mai ales la monede unde metalul (aur, argint sau cupru) era specificat când într-o parte, când într-alta.

Luna	**Ziua**	**Nr. de piese donate**	**Numele donatorilor**
August	29	3	Haná Bódog
	30	7	Steiner Lipót, Meszéna Ferencz
Septembrie	1	8	Necunoscut
	3	12	Ifj Bólöni Sándor, Maletics Miklós
	4	4	Tardy Sándor
	26	3	Necunoscut
	27	50	Gyalokay Antal, Cseresnyés Albert, Rosenthal Lipót, Markovics János, Rusz Károly
	28	1	Steiner Lipót
	29	21	Harmathy Károly
	30	7	Baróthy Sándor
Octombrie	3	3	Lehótzky János
	4	4	Kalotay Zsigmond
	6	1	Warghia József

[16] Mircea Pașca, *Habitatul orădean la începutul secolului al XX-lea*, Oradea, 2008, p. 623.
[17] Muzeul Țării Crișurilor-Complex Muzeal, Secția de Istorie, Colecția veche, nr. inventar 1882, f. 12.

Luna	Ziua	Nr. de piese donate	Numele donatorilor
	9	1	Komlássy Pál
	10	5	König Levin, Bozóky Alajos
	14	7	Nuszbek Sándor, Márky Imre
	15	7	Weiterschütz János, Andrássy Károly
	16	2	Necunoscut, Mocsáry Ferencz
	17	3	Necunoscut, Szauer Alajos, Reviczky Károly
	18	2	Szödényi Nándor, Gonda István
	19	11	Lehmann József, Lukács György, B. Döry József, Gerliczy Stefanie
	20	46	Gerliczy Stefanie, Füredi László, Középessy Gyula, necunoscut, Szarukán Gergely
	22	3	Gyöngyösy Lajos
	29	5	Osváth Pál és Imre, Szemes László, Karaguj Sándorné, Novobátzky Mihályné
	30	8	Lónyai Tivadar
Noiembrie	4	40	Kolb Ede
	10	1	Blumenstock Ignácz
	11	1	Száraz József
	12	1	Rosenthal Lipót
	14	8	Walasek Vendel
	24	3	Dancsházy György, necunoscut, Nuszbek Sándor
Decembrie	14	1	Horváth Gergely
	19	2	Kalotay Zsigmond
	21	116	Dr. Mayer Antal és Dr. Mayer Agoston
	29	132	Dr. Mayer Antal és Dr. Mayer Agoston, Orbán Károly

Tabel nr. 1. Statistica obiectelor intrate în patrimoniul Societății: data, numărul și numele donatorilor
(Sursa: Colecția de Documente, Secția de Istorie, nr. inventar 1882, f. 1-12).

Frecvența înregistrării pieselor atestă o activitate relativ stabilă, în fiecare lună fiind notate câteva zile în care bunurile au intrat în colecții. Media generală poate fi calculată la undeva între 3-10 piese, fiind desigur excepții mai semnificative spre exemplu ziua de 27 septembrie când au primit

51 de piese, 20 octombrie cu 46 de piese, 4 noiembrie cu 40 și în ultimele zile ale anului calendaristic (21 și 29 decembrie) când au intrat cele mai multe, 116 respectiv 132 de artefacte. În cadrul rubricii destinate donatorilor au fost numiți aproximativ 92 de indivizi care au contribuit în această perioadă unii de mai multe ori, alții doar o dată. Aceștia erau persoane private locale, unii făcând parte chiar din listele de membri ai Societății. Să nu uităm că asociația creată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea avea un caracter deschis făcând de multe ori apel la ajutorul populației în sprijinirea activităților științifice. Schimbările la nivelul mentalului colectiv și a noilor viziuni filosofice au dat naștere la sintetizarea spiritului național utilizând istoria drept catalizator și motor de unificare între comunitățile ce împărtășeau aceleași tradiții, obiceiuri și credințe[18]. Un potențial muzeu în această perioadă era văzut drept un bun instrument de coagulare culturală și socială considerându-se o onoare sau un prestigiu faptul că se ofereau piesele chiar și gratuit. Printre membrii cei mai importanți putem să-i subliniem pe Bólöni Sándor (arhivist), Döry József (președinte), Szarukán Gergely (membru al consiliului executiv) sau cel menționat mai devreme Középessy Gyula fiind regăsit doar pe listele de așa numiți membri de sprijin[19]. Se pare că în ziua de 20 octombrie 1872 a dat Societății un număr de șase monede (sec. XVII-XIX) și o medalie comemorativă în amintirea deschiderii Adunării Naționale din 1865[20].

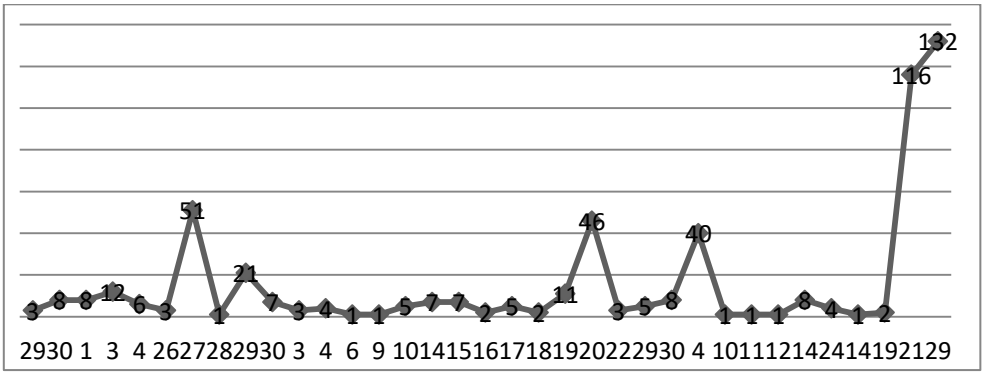

Fig. 2. Fluctuația intrării pieselor (pe zile) în colecțiile Societății în perioada august-decembrie, 1872.

[18] Tiberiu Alexandru Ciorba, *Contribuții la istoria Muzeului „Țării Crișurilor" (sec. XIX-XX)*, în *Crisia*, nr. LI/2021, editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, p. 343.
[19] SJBAN, S.A.I., dos. 2, f. 7.
[20] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 5.

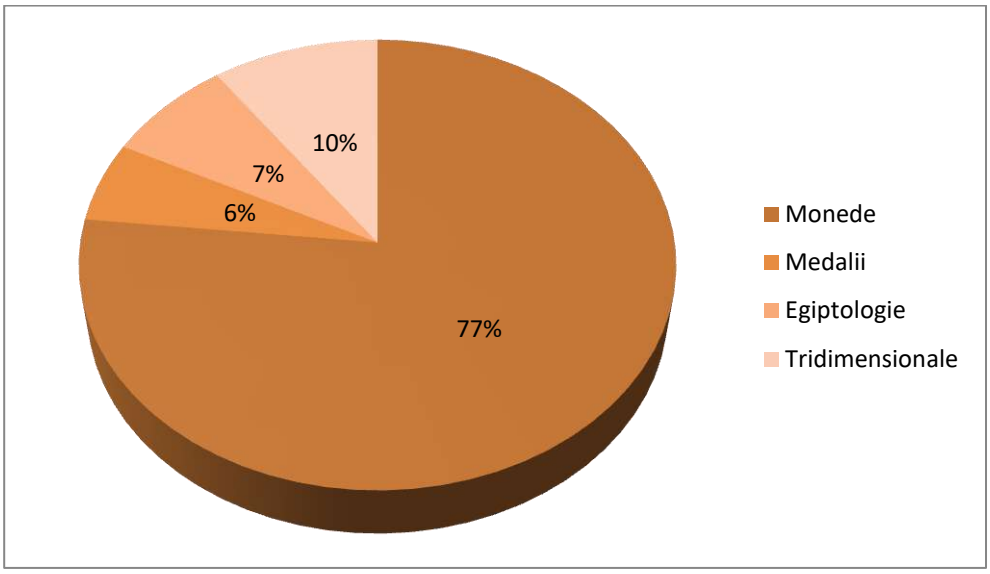

Fig. 3. Împărțirea tipologică a pieselor intrate în colecțiile Societății până la sfârșitul anului 1872.

Pentru a sintetiza cât mai bine imaginea de ansamblu a colecțiilor incipiente am încercat să definesc patru categorii tipologice și tematice care au format primul registru al Societății de Arheologie și Istorie: monede, medalii, piese egiptene și tridimensionale. Ultima categorie este una relativ aleatorie din ea făcând parte orice obiecte (vase, arme, unelte, diverse) care nu s-au încadrat în celelalte[21]. Cantitativ a fost vorba de aproximativ 30 de medalii, 40 de piese egiptene, 52 de piese tridimensionale și o proporție covârșitoare de peste 400 de monede[22].

Marea majoritate a medaliilor aparțin secolului al XIX-lea și provin din zone europene diferite. Exemplele sunt destul de interesante ele fiind de mai multe tipuri: de la medalii comemorative în onoarea regilor și împăraților (în onoarea lui Napoleon al III-lea sau a lui Victor Emanuel, nr. 321 și 334 din 21 decembrie donate de către doctorii Mayer și Agoston Antal) sau a bătăliilor (nr. 183 donată de către Gerliczy Stefanie[23]). Unele au fost create în amintirea unor evenimente sociale de importanță ridicată precum este

[21] Fiind prea puține la număr ar fi fost redundantă realizarea unor subcategorii mai mici.
[22] Numărul total de piese trebuie privit relativ fiind o analiză statistică generală. Din cauza numeroaselor corecturi și adnotări rămân multe semne de întrebare cu privire la cifra exactă.
[23] În amintirea bătăliei de la Leipzig, supranumită Bătălia Națiunilor din 1813, la 25 de ani s-a realizat o medalie comemorativă la 18 octombrie 1838. Tot așa mai se regăsesc la 327 și 328 două exemplare în onoarea bătăliilor de la Solferiono și Montebello din 1859.

medalia din argint în onoarea nunții dintre Napoleon Bonaparte și prințesa austriacă Maria Ludovica în anul 1810, oferită de același Gerliczy[24]. O piesă mai interesantă este cea a generalului George Washington donată la 14 noiembrie de către Walasek Vendel[25]. Datorită observației din ultima coloană care precizează că pe reversul medaliei se regăsesc cuvintele „In Unitate Fortitudo" aceasta a putut fi identificată în anumite baze de date online[26]. Se pare că a fost creația unui producător de monede de jucărie din Germania pe nume Ludwig Christian Lauer din Nuremberg care a făcut o serie undeva la mijlocul secolului al XIX-lea. Pe avers era prezent un portret al generalului american bazat pe o tipăritură din 1817 realizată de către Giuseppe Longhi, iar pe revers un vultur ținând în gheare o ramură de măslin și trei săgeți. Mai sunt de asemenea câteva exemple comemorând decesul unor personalități precum cea a nobilului Teleky Laszlo donată de către Gyalokay Antal la 27 septembrie sau în onoarea lui Napoleon I din 1853 cu prilejul inaugurării mormântului din Les Invalides[27].

A doua categorie în funcție de mărime este cea a pieselor egiptene în număr de 40. Potrivit registrului acestea au fost donate toate de către o singură persoană un anumit Kolb Ede, probabil un cetățean local colecționar sau anticar, la data de 4 noiembrie 1872[28]. Ca mărime, dimensiunile individuale sunt foarte mici fiind vorba de o colecție de figurine unele realizate în piatră, faianță, bronz etc. O parte semnificativă dintre acestea se mai păstrează în continuare în colecțiile muzeului nostru fiind utilizate în expoziția de bază pe coridorul de la etajul 1, Secția de Istorie și Arheologie. Câteva au fost inclusiv studiate mai în detaliu de către anumiți specialiști de-a lungul anilor fiind nevoie să menționăm contribuțiile doamnei Eugenia Glodariu[29]. Ca o observație asupra modului de analiză a pieselor, majoritatea au fost descrise succint mai ales din punct de vedere material. Niciuna nu conține date relevante din punct de vedere istoric; ce fel de zeitate este înfățișată, utilitatea obiectului. Cei care au inventariat piesele s-au rezumat doar la aspectul vizual, ce culoare, material și ce reprezintă (animal, bărbat, femeie). Acest lucru ar sugera faptul că nici posesorul inițial nu a deținut

[24] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 5.
[25] *Ibidem*, f. 8.
[26] https://coins.nd.edu/washtoken/washtokentext/1850-59b2.html accesat la data de 3.10.2023.
[27] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 2, 10: numerele de inventar 41 și 328.
[28] *Ibidem*, f. 7-8.
[29] Eugenia Glodariu, *Antichități egiptene în colecțiile din România*, Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Cluj, Cluj-Napoca, 1988, pp. 14-15.

informații mai importante și nici Societatea nu avea un expert în egiptologie care să descrie piesele mai clar. Cu siguranță că au acceptat să le ia în condițiile în care ele sunt de o natură mai exotică, mai captivantă pentru publicul din perioada respectivă. Astăzi ele sunt organizate diferit, majoritatea incluse la același număr de inventar fiind vorba de piese foarte mici[30].

A treia categorie este reprezentată de obiectele tridimensionale în număr de 52 de bucăți, variate din punct de vedere tipologic. Acestea au provenit de la un total de 17 donatori unii făcând parte din aparatul administrativ al Societății. S-au putut regăsi vase de lut, bronz, obiecte din fier (sabie, vârf de săgeată, scară pentru șa), mărgele, inele, arme și piese utilizate în acțiuni militare. Față de restul categoriilor subliniate mai devreme, în această situație s-au punctat numeroase informații suplimentare referitoare la locul și ocazia descoperirii. Chiar dacă toate au fost predate de către persoane private, în unele circumstanțe aceștia au venit cu date interesante care completează imaginea patrimoniului mobil. Analizate împreună ele redau un peisaj arheologic unic al societății bihorene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Unul dintre primele artefacte de acest gen (nr. 11 din 30 august) a fost un târnăcop de fier[31]. A făcut parte dintr-o descoperire mult mai mare, conținutul din păcate nefiind notat. În Oradea una dintre cele mai vechi instituții de învățământ a fost Academia de Drept care a început să funcționeze din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Sediul s-a mutat de-a lungul vremii ajungând într-un final să se situeze în clădirea actualului Colegiu Național Mihai Eminescu, aflat în imediata vecinătate a mănăstirii premonstratense primind numele colocvial de „Liceul Premonstratens". Extinderea a fost realizată și terminată în anul 1874 de un arhitect necunoscut, ziarele vremii menționând doar numele antreprenorului un anume Schloszarik József[32]. Se pare că în timpul săpăturilor inițiale realizate undeva între 1871-1872 s-a descoperit la o adâncime de câțiva metri o piatră sculptată relativ mare dedesubtul căreia au fost identificate mai multe obiecte din fier. Registrul nu subliniază perioada sau apartenența culturală. Tot așa donația lui Tardy Sándor din 4 septembrie oferă detalii despre un pinten de fier descoperit în localitatea Herpály, lângă Berettyóújfalu, în cadrul unui

[30] Nu am reușit să cerceteze îndeaproape și celelalte registre, fiind foarte posibil ca alte donații egiptene să fi intrat în colecțiile Societății de-a lungul secolului al XIX-lea.
[31] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 1.
[32] Péter I. Zoltán, *Trei secole de arhitectură orădeană*, editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2003, p. 54.

mormânt a unui om presupus a fi călăreț[33]. Szarukán Gergely a dat o serie de obiecte de mici dimensiuni (mărgele, inel de aur, cuie spiralate) provenite probabil dintr-o săpătură în Beiuș din 1866[34]. Nobilul Lónyai Tivadar (1838-1877), un nepot de-al contelui de Palota Johann Maria de Frimont[35] a îmbogățit în primii ani substanțial colecțiile prin numeroase donații de obiecte și monede. Printre acestea, la data de 30 octombrie a oferit o serie de vase și recipiente din sticlă de culori diverse găsite în localitatea Sântion lângă Crișul Repede în preajma unei vechi mănăstiri aparținând Ordinului Ioaniților[36]. Poate una dintre cele mai hazlii și mai accidentale descoperiri notate de către Societate a fost înregistrată datorită unei donații mult mai mari a fraților Antal și Agoston Mayer. Printre nenumăratele monede, medalii și alte obiecte, o serie de aproximativ nouă intrări au fost predate instituției spre sfârșitul anului la data de 21 decembrie. Toate fac referire la un set de perle sau mărgele de diferite culori (albe, roșii, verzi, albastre) de formă sferică sau cilindrică, unele fiind realizate din sticlă. Descoperirea a fost făcută în județul Bihor undeva între anii 1825-1830 în apropierea localității Körmösdpuszta (Apateu astăzi Ungaria) de către niște persoane în timpul unor ieșiri prin pădure când mai mulți câini de vânătoare au găsit piesele săpând în vizuinele unor vulpi[37]. Semnificația acestora sau alte date concludente referitoare la cronologie nu au mai fost adăugate.

Alte donații interesante sunt cele ale lui Markovics János, o pereche de ochelari din secolul al XVIII-lea și un ceas de buzunar de culoare galbenă posibil din aur (27 septembrie nr. inventar 57-58)[38] și piesele aduse de către Kalotay Zsigmond la 4 octombrie (o flintă incrustată la capăt cu perle, un recipient pentru praf de pușcă din corn de animal și un bici utilizat în disciplinarea militară rusească)[39]. La rândul său, Nuszbek Sándor a oferit instituției mai multe piese din fier la data de 14 octombrie printre care doi pinteni și o sabie cu garda în formă de cruce[40]. Pentru majoritatea artefactelor de acest tip nu a fost menționată direct vreo datare sau un an exact, lăsând la

---

[33] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 1.
[34] *Ibidem*, f. 6.
[35] Dukrét Géza, *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*, în *Partiumi Füzetek*, nr. 35/2005, Oradea, p. 128.
[36] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 6-7.
[37] *Ibidem*, f. 11.
[38] *Ibidem*, f. 2: scris cu creionul grafic se menționează la ceas faptul că tipul respectiv se numește „Ou de Nürnberg", o categorie de mecanisme produse de la mijlocul spre sfârșitul secolului al XVI-lea.
[39] *Ibidem*, f. 4: luând în considerare donația succesivă a celor trei piese (nr. inventar 123-125) s-ar putea ca provenienta inițială să fie una rusească.
[40] *Ibidem*.

imaginația cercetătorului să distingă din context și descrierea generală vechimea sa. Câteva excepții au putut fi totuși reperate: un alt recipient pentru praf de pușcă (având anul 1550 inscripționat pe el) donat de data aceasta de către Komlássy Pál la 9 octombrie, un taler muzical produs de către o breaslă din Cașovia în anul 1809 și un ceas solar din fildeș de elefant (1588) predat de către domnul Horváth Gergely la data de 14 decembrie[41].

Ultima categorie și cea mai bogată este reprezentată de colecția de monede regăsite printre filele registrului primar. Toate au fost donații succesive primite de la diverse persoane locale care au urmărit să îmbunătățească starea materială a Societății. Din cauza aceasta multe dintre ele nu ilustrează o semnificație istorică aparte, din perspectiva provenienței, decât prin importanța și raritatea lor individuală. Monedele ca surse primare în activitatea științifică sunt mult mai relevante atunci când provin dintr-o săpătură arheologică activă, ele putând să întregească informațional contextul istoric. Experții în numismatică din ziua de astăzi urmăresc îndeaproape în special așa numitele tezaure monetare, descoperiri masive de monede într-un singur loc. Studierea lor poate conduce la o înțelegere mai clară a fluctuațiilor și schimbărilor economice, fiscale dintr-o anumită epocă. Înafară de tezaurul menționat mai devreme în acest articol descoperit de către deținuții orădeni, altul nu a putut fi identificat. Cu toate acestea, la fel cum a fost cazul obiectelor tridimensionale și aici avem anumite note explicative interesante referitoare la locul unor descoperiri. Două monede din argint aparținând perioadei împăratului Ferdinand I, una din 1529 și alta din 1550 au fost găsite în localitatea Varsány (comitatul Heves, astăzi județul Nógrád) pe Dealul Regelui[42]. Astfel de monede au mai fost recuperate tot datorită șantierului de construcție a clădirii academiei tot din perioada aceluiaș împărat[43]. O monedă de aur mai rară a fost adusă de către Steiner Lipót, din vremea lui Rudolf al II-lea găsită la Vadu Crișului într-un câmp de recoltă[44]. Descoperirile puteau fi locale așa cum a fost cazul domnului Stadtrucker din Oradea domiciliat pe strada Teleky (actuala Primăriei[45]) care săpând în curtea sa pentru o fântână a găsit un exemplar din argint de pe vremea regelui Carol Robert (1288-1342)[46].

---

[41] *Ibidem*, f. 4, 8: nr. de inventar 129, 144, 255.
[42] *Ibidem*, f. 1: nr. de inventar 8, 9.
[43] *Ibidem*, f. 2: nr. de inventar 37-39.
[44] *Ibidem*, f. 3: nr. de inventar 91.
[45] Pașca, *Habitatul*,Oradea, 2008, p. 621.
[46] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 6: nr. de inventar 211.

Din punct de vedere geografic, monedele intrate în primul an de activitate a Societății de Arheologie provin de pe trei continente: nord-american, european și asiatic. Ca și donatori au fost consemnați în total 38 de persoane. Cele mai multe au provenit în special spre sfârșitul anului în ultimele zile din partea domnului Orbán Károly și frații Antal și Agoston Mayer ambii doctori.

Luna	**Ziua**	**Nr. de piese donate**	**Numele donatorilor**
August	30	7	Steiner Lipót, Meszéna Ferencz
Septembrie	1	5	Necunoscut
	3	12	Szlávy Sándor, Ifj Bólöni Sándor
	4	4	Dr. Maletics Miklós, Tardy Sándor
	26	3	Necunoscut
	27	47	Gyalokay Antal, Cseresnyés Albert, Rosenthal Lipót, Rusz Károly
	28	1	Steiner Lipót
	29	21	Harmathy Károly
	30	7	Baróthy Sándor
Octombrie	3	2	Lehótzky János
	10	5	König Levin, Bozóky Alajos
	14	2	Nuszbek Sándor
	15	7	Weiterschütz János, Andrássy Károly
	16	1	Mocsáry Ferencz
	17	5	Necunoscut, Szauer Alajos, Reviczky Károly
	18	2	Szödényi Nándor, Gonda István
	19	10	Lukács György, B. Döry József, Gerliczy Stefanie
	20	33	Gerliczy Stefanie, Füredi László, Középessy Gyula, necunoscut, Szarukán Gergely
	22	3	Gyöngyösy Lajos
	29	2	Novobátzky Mihályné
Noiembrie	10	1	Blumenstock Ignácz
	11	1	Száraz József
	14	6	Walasek Vendel
	24	2	Dancsházy György
Decembrie	19	2	Kalotay Zsigmond
	21	116	Dr. Mayer Antal és Dr. Mayer Agoston
	29	132	Dr. Mayer Antal és Dr. Mayer Agoston, Orbán Károly

Tabel nr. 2: Statistica monedelor intrate în patrimoniul Societății: data, numărul și numele donatorilor
(Sursa: Colecția de Documente, Secția de Istorie, nr. inventar 1882, f. 1-12).

Cele mai multe au fost donate de către cei doi frați, alții rezumându-se la doar câteva exemplare. Este foarte posibil ca acești doctori, orădeni probabil, să fi avut o colecție mai mare și au încercat să aducă o contribuție mai semnificativă având de unde. Dacă ne uităm la compoziția pieselor oferite de ei putem observa că marea majoritate erau din secolul al XIX-lea, deci relativ recente, putând fi identificate și câteva mai vechi de sec. XVII-XVIII, chiar și din perioada medievală[47].

În funcție de autoritatea emitentă a monedelor s-au putut constitui aproximativ 20 de categorii distincte fiecare referindu-se la un areal statal diferit[48]. Se regăsesc exemplare pornind din antichitate fiind prezente monede romane din perioada imperiului, dar și al republicii împreună cu un stater de aur de tip Lysimachus[49].

Proveniența geografică	**Nr. de piese**	**Limite cronologice**
Statele Unite	6	Sec. XIX
Belgia	5	Sec. XIX
China	2	Necunoscut
Danemarca	1	Sec. XIX
Germania	26	Sec. XVI-XIX
Elveția	7	Sec. XIX
Franța	6	Sec. XVIII-XIX
Imperiul Habsburgic	44	Sec. XVI-XIX
Italia	11	Sec. XVIII-XIX
Ungaria	186	Sec. XIV-XIX
Olanda	1	Sec. XIX
Polonia	26	Sec. XVI-XIX
Prusia	10	Sec. XVIII-XIX
Imperiul Roman	11	Sec. I î. Hr.; II-III d. Hr.
România	3	Sec. XIX
Rusia	3	Sec. XIX
Serbia	2	Sec. XIX

[47] *Ibidem*, f. 8, 11: nr. de inventar 258, 335 este vorba de două monede din perioada regelui Carol Robert de Anjou.

[48] Împărțirea a fost realizată utilizând simple criterii cantitative, nu de ordin numismatic. Am preluat descrierea directă din registru și am încercat să constitui o imagine cât mai clară din punct de vedere statistic.

[49] Colecția de documente a Secției de Istorie, nr. inventar 1882, f. 1,2,6, 11: nr. de inventar 19, 21, 24, 27, 29, 31, 32, 36, 198, 352.

Proveniența geografică	Nr. de piese	Limite cronologice
Transilvania	4	Sec. XVII
Turcia	9	Necunoscut
Anglia	17	Sec. XVIII-XIX

Tabel nr. 3: Împărțirea tipologică și cronologică a monedelor din colecție în funcție de zona geografică emitentă.

Exemplarele turcești și chinezești din păcate nu au fost datate fiind descris doar materialul din care au fost făcute, majoritatea din cupru. Doar trei monede românești au putut fi reperate toate din anul 1867, de doi, cinci și zece bani. Donate de către Rusz Károly și Weiterschütz János, acestea au intrat în colecții în data de 27 septembrie, respectiv 15 octombrie[50].

Peisajul numismatic este dominat clar de prezența a unei cantități ridicate de monede maghiare. Acestea au provenit grație generozității a unui număr de 24 de donatori și au limita cronologică cea mai întinsă. Predilecția pentru acest tip de monedă este cât se poate de evidentă ținând cont de apartenența etnică și culturală a celor implicați, împreună cu situația politică și socială a comitatului Bihor. De la exemplare de aur, argint și cupru, piesele ilustrate în rubricile inventarului parcurg întreaga perioadă modernă regăsindu-se numeroși emitenți în special împărați austrieci de la Ferdinand I până la Ferdinand al V-lea.

O subcategorie mai aparte o reprezintă și așa zisele monede realizate la încoronarea unor regi fiind câteva exemple, șase la număr, prezente în coloanele tabelului. Majoritatea sunt de la sfârșitul secolului al XVIII-lea din perioada împărătesei Maria Terezia și a împăratului Leopold al II-lea. Au fost definite ca fiind monede de către primii muzeografi, dar acestea puteau fi și sub formă de medalii comemorative[51]. Bancnotele fac oarecum parte din aceeași categorie tipologică, 11 astfel de exemple regăsindu-se în tabel. Ele provin din spațiul francez, austriac, maghiar și italian.

Analizând datele și informațiile statistice din acest mic studiu de caz putem concluziona că activitatea Societății de Arheologie și Istorie a orașului Oradea și județului Bihor a fost una cât se poate de diversă încă de la început. În cele patru luni de operare asociația a reușit să strângă o cantitate relativ impresionantă de obiecte diverse din punct de vedere tipologic, dar și cronologic. Piesele colectate datorită bunăvoinței și implicării cetățenilor auu

[50] *Ibidem*, f. 3-4: nr. de inventar 74, 141, 142.
[51] *Ibidem*, f. 3, 5, 9: nr. de inventar 113, 161, 164, 180, 186, 276.

reflectat un interes ridicat pentru istoria și specificitățile locale, cercetătorii de pe atunci încercând să coaguleze cât mai multe artefacte pentru a constitui un „moment zero”. Mai mult decât atât, varietatea de piese a putut constitui o primă expoziție organizată între decembrie 1872 și ianuarie 1873. Potrivit unui raport fiscal întocmit de către președintele Gyalokay Lajos a subliniat faptul că într-un interval de o săptămână au reușit să se strângă din vânzările de bilete aproximativ 88 de florini și 80 de crăițari[52]. La fel de impresionant a fost și interesul publicului care a participat activ la îmbogățirea colecțiilor, ceea ce denotă subtil impactul noilor mentalități caracteristice epocii. Metodologia aplicată asupra gestionării și organizării primului registru reflectă standardul muzeografic general utilizat și în alte instituții de acest gen, demonstrându-se astfel căile de comunicare științifice între profesioniști la un nivel național, nu doar local. Anul 1872 este un mic capitol semnificativ în istoria și destinul acestei grupări de iubitori și specialiști în domeniul istoriei, grupare care până la urmă a stat la baza creării muzeului nostru ce operează și în ziua de astăzi.

BIBLIOGRAFIE

BODÓ, Cristina, *Din activitatea Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara*, editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2021.

BÖLÖNI, Sándor, *Tárlati őr jelentése, a „Biharvármegyei Régészeti és Törtenelmi Egylet” tárlatának állapotáról az 1874-75.egyl.évben*, în *Régészeti és Történelmi Közlemenyek. A Biharvármegyei Régészeti és Törtenelmi Egylet Közlönye*, nr. III, iunie/1875.

Chiriac, Aurel, *De la Muzeul Societății de Istorie și Arheologie a județului Bihor și orașului Oradea la Muzeul Țării Crișurilor*, în *A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat évkönyve*, Békéscsaba, 2010.

Ciorba, Tiberiu Alexandru, *Contribuții la istoria Muzeului „Țării Crișurilor” (sec. XIX-XX)*, în *Crisia*, nr. LI/2021, editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea.

Dukrét Géza, *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*, în *Partiumi Füzetek*, nr. 35/2005, Oradea.

Glodariu, Eugenia, *Antichități egiptene în colecțiile din România*, Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Cluj, Cluj-Napoca, 1988.

[52] *Ibidem*, nr. de inventar 427/73.

Pașca, Mircea, *Habitatul orădean la începutul secolului al XX-lea*, Oradea, 2008.
Péter, I. Zoltán, *Trei secole de arhitectură orădeană*, editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2003.
Rómer, Flóris, *Műrégészeti kalauz*, I-II, Magyar Tudományos Akadémia Archaelogiai Bizottsága, Pesta, 1866.
Roșu, Letiția, *Istoricul primului edificiu stabil al muzeului*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972.
Toth, Suzana, *Muzeul orădean și preocupările etnografice între anii 1872-1972*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972.

Surse și fonduri arhivistice:

Muzeul Țării Crișurilor-Complex Muzeal, Secția de Istorie, Colecția veche: nr. inventar 427, 1882.
Serviciu Județean Bihor al Arhivelor Naționale, fond *Societatea de Arheologie și Istorie din Oradea*, dosar 2.

Surse online:

https://www.erdon.ro/helyi-kozelet/2020/07/kereskedelem-es-bankelet-nagyvaradon: site accesat la data de 2.10.2023.
https://coins.nd.edu/washtoken/washtokentext/1850-59b2.html accesat la data de 3.10.2023.

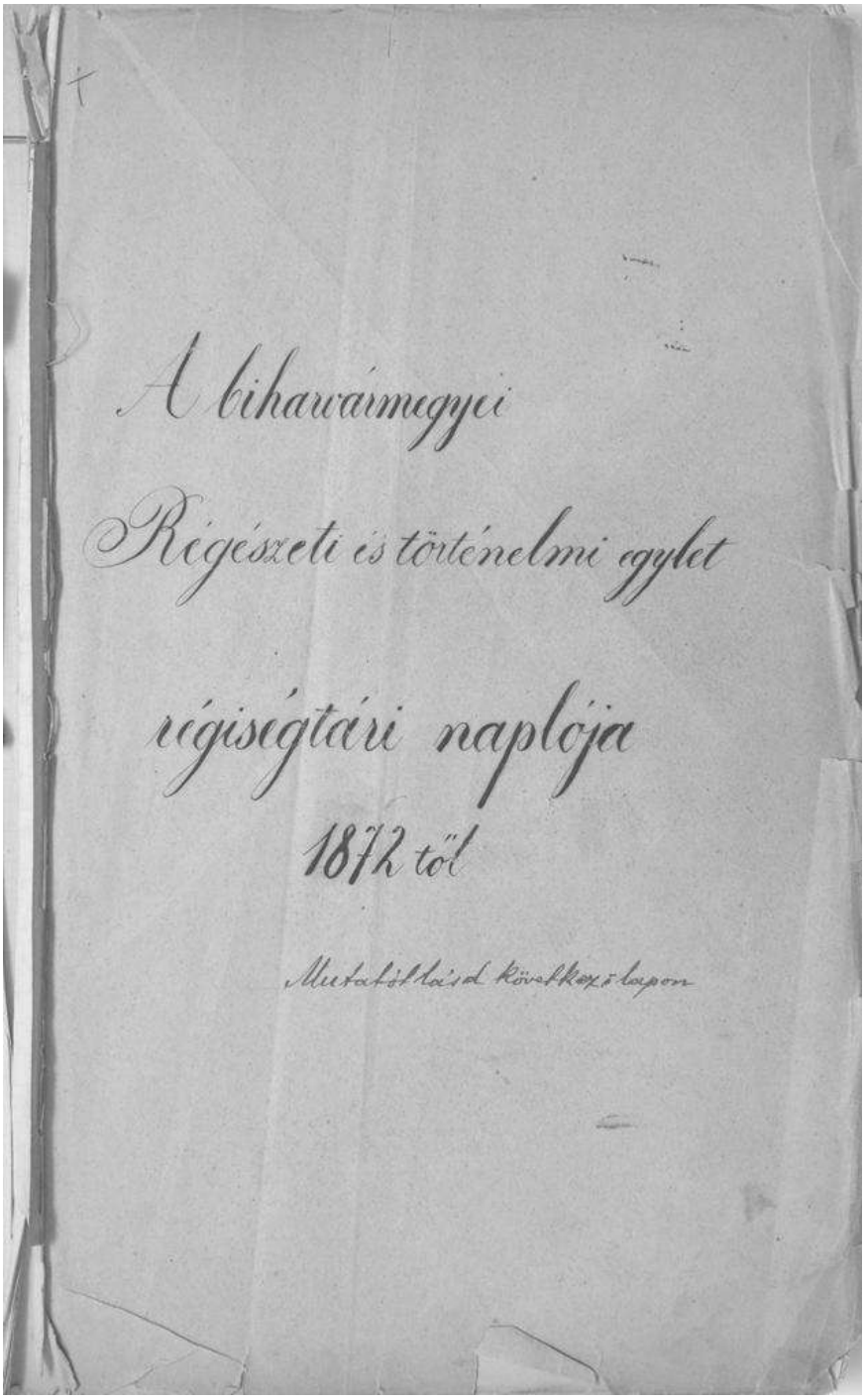
A biharvármegyei
Régészeti és történelmi egylet
régiségtári naplója
1872 től
Mutatóllásd következő lapon

Anexa 1: Pagina de titlu a primului registru de inventar din 1872
(Sursa: Colecția de documente, Secția de Istorie, număr de inventar 1882)

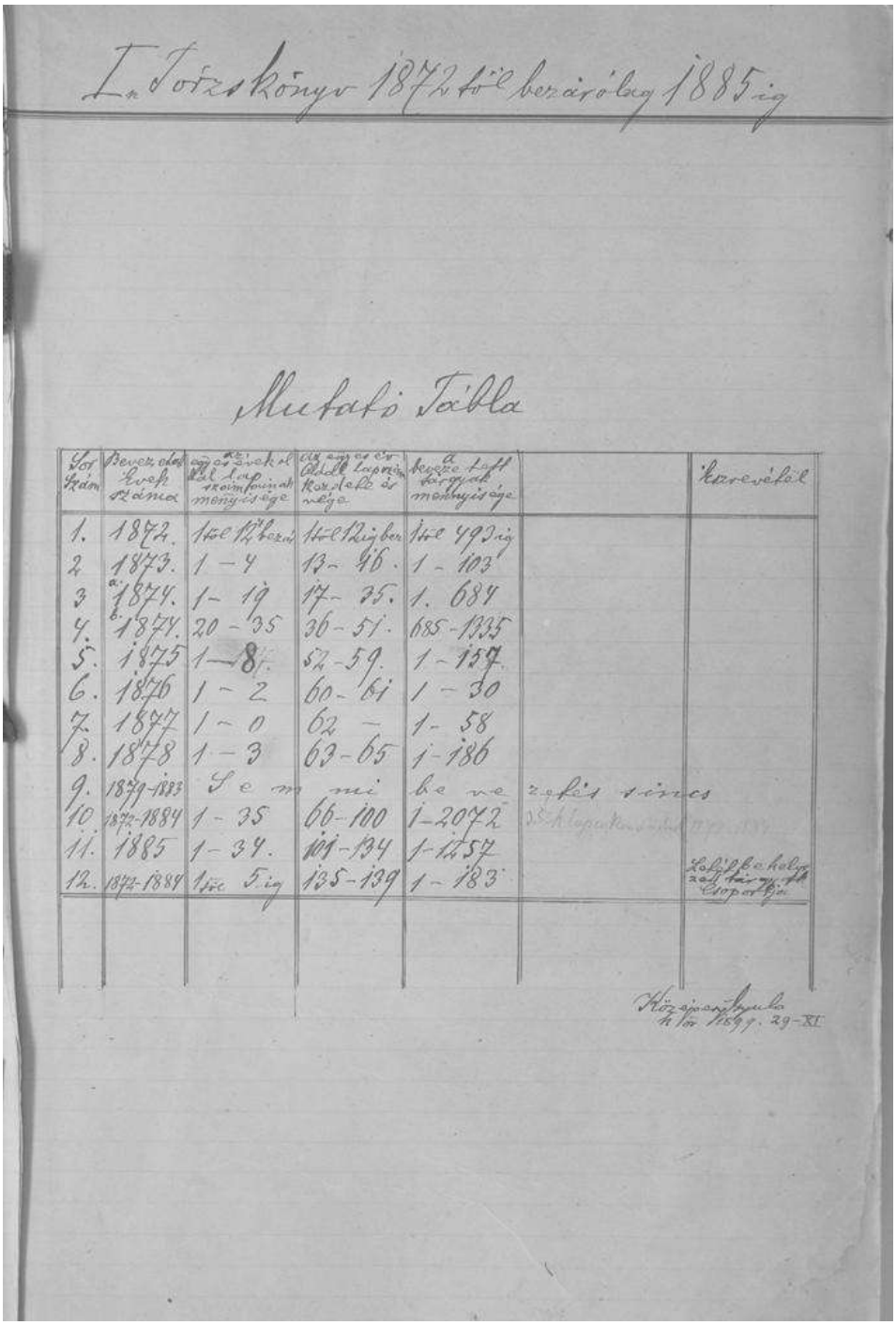

I. Jórzskönyv 1872 től bezárólag 1885 ig

Mutató Tábla

Sor szám	Bevezetett évek száma	Az egyes évekkel kezdetben számfoinak mennyisége	Az egyes évekkel kezdetben és vége	A beveze tett tárgyak mennyisége		Eszrevétel
1.	1872.	1 től 12 ig bezár	1 től 12 ig bez	1 től 493 ig		
2	1873.	1 – 4	13 – 16.	1 – 103		
3	a. 1874.	1 – 19	17 – 35.	1. 684		
4.	b. 1874.	20 – 35	36 – 51.	685 – 1335		
5.	1875	1 – 8.	52 – 59.	1 – 157.		
6.	1876	1 – 2	60 – 61	1 – 30		
7.	1877	1 – 0	62 –	1 – 58		
8.	1878	1 – 3	63 – 65	1 – 186		
9.	1879 – 1883	Sem mi	be ve	zetés sincs		
10	1872 – 1884	1 – 35	66 – 100	1 – 2072	[illegible]	
11.	1885	1 – 34.	101 – 134	1 – 1257		
12.	1872 – 1884	1 től 5 ig	135 – 139	1 – 183		Letétbe helyezett tárgyak csoportja

Középessy Gyula
k. ör. 1899. 29 – XI

Anexa 2: Tabelul realizat de Középessy Gyula datorită unei posibile verificări a colecțiilor în 1899

(Sursa: Colecția de documente, Secția de Istorie, număr de inventar 1882)

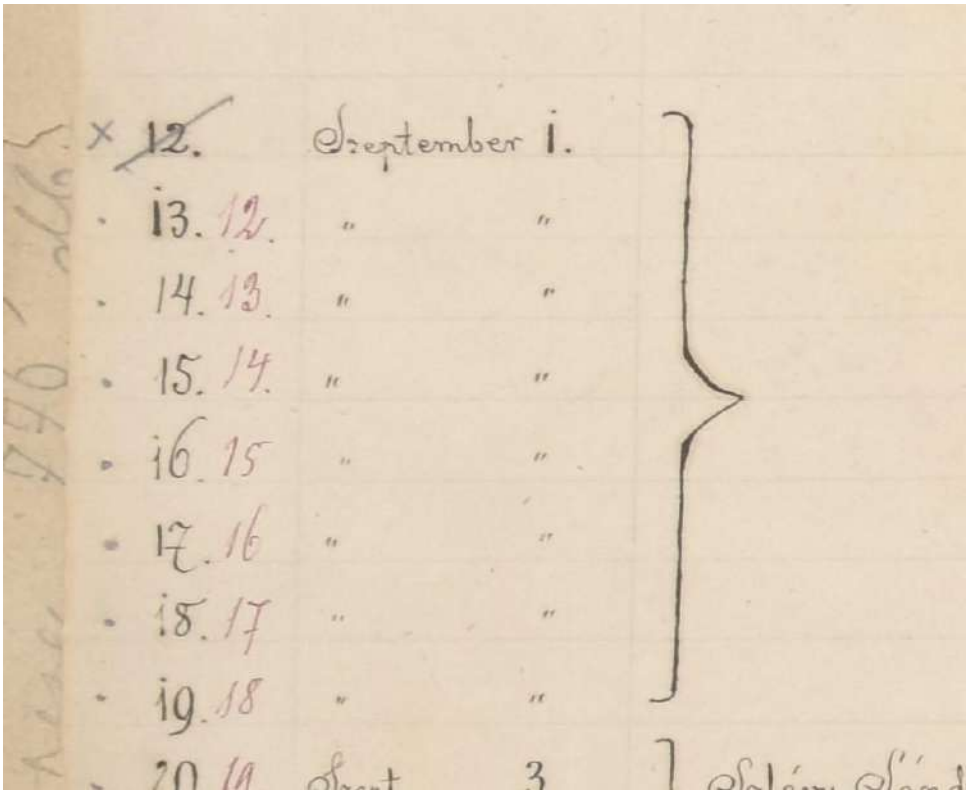

× ~~12.~~	September	1.	
13. 12.	"	"	
14. 13.	"	"	
15. 14.	"	"	
16. 15	"	"	
17. 16	"	"	
18. 17	"	"	
19. 18	"	"	
20. 19	Sept	3	

Anexa 3: Exemplu de intervenție mai târzie la nivelul numerelor de inventar.

Familia Lazăr și Giuleştiul şi tradiţia familiilor nobile româneşti din localitate

CS III dr. Ioan Boroica
Muzeul Maramureșan
Sighetu Marmației

Abstract:

The Giulești village, located within historical Maramureş includes among its residents some families with a long history documented since the 14th century: The name of the village is a result of a process of feudal patrimonialization, i.e. a change of name, because, before Giulea, his predecessors ruled. From the powerful local family of the 14th century branched other families like Bercea, Bercea from Călineşti, Coman alias Bercea from Călineşti, Miclea from Şugătag and Chioar, Feir alias Albu, Fita, Pârja alias Fita, Pop and Rednic. These families constituted a local elite that also integrated the emigrant families from neighboring Transylvania, increasing the power of this elite. One of these emigrant families was the Lazăr de Purcăreț family, from which came the well-known interwar politician, Ilie Lazăr.

Keywords: Giulești village, noble local families, Ilie Lazăr

În chiar partea introductivă a memoriilor sale[1], redactate în 1945, ca o replică la memoriile scrise cu scop propagandist de către dr. Petru Groza, „În umbra celulei”, Ilie Lazăr, îşi lega biografia şi devenirea sa umană de originea sa în satul maramureşean, Giuleşti, unde a văzut lumina zilei, de calităţile locuitorilor satului, a cărui atribut principal este omenia. Mai mult, introducerea în amintitele memorii sugerează că destinul său nu poate fi despărţit de destinul şi devenirea familiilor nobile din acest tărâm nordic al ţinuturilor locuite de români. Evocarea Giuleştilui natal, este în egală măsură una afectivă dar şi cu încărcătura istorică şi socială. Giuleştiul *„este satul în care am văzut lumina soarelui şi cărui locuitori îmi sunt dragi, mare parte fiindu-mi tovarăşi de joacă şi şcoală primară. Îmi sunt dragi câmpurile, pădurile, văile, râurile pitoreşti, dar mai presus de toate îmi sunt dragi amintirile din satul meu. Minunatele obiceiuri din străbuni, portul adevărat românesc, cântecele, jocurile unice în felul lor, bisericuţa din lemn de la mănăstire, din secolul al XVI-lea, şi mai presus de toate, în satul meu este multă omenie. Familii vechi, cu diplome de nobili de prin secolul al XIII-lea cum sunt familiile: Rednic, Pop, Pârja, Oniţa şi altele, toţi „bocotani”*

[1] Ilie Lazăr, *Amintiri*, Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000

(ţărani chiaburi) cum li se spune. Satul meu este vatra familiei Rednic. Din satul meu a ieşit episcopul Atanasie Rednic. Unul care nu este „din neam”, nu prea este luat în seamă, oricât ar fi de bogat. „Îmi mărit fata a lui Ion al lui Gheorghe a Măriei, nu-i nimic că-i sărac, dar e din neam” – zice omul de frunte. De toată frumuseţea sunt obiceiurile la nunţi, înmormântări, la munci, la şezători, clăci, „chemarea finilor”, descântece, etc. etc. Mare omenie (cinste) se dă străinului care vine în sat, iar vorbind cu vreun surtucar, ţăranul se ridică şi salută cu respect „trăiască domnul şi cinstita doamnă” sau „laude-se Isus Christos”. În biserică îţi oferă loc de cinste, acasă la el pune faţă de masă curată şi îţi oferă cu tot dragul, din bucatele casei. Între ei sunt cam «batjocoroşi»”.[2]

Aşa cum sugerează şi Ilie Lazăr, istoricul localităţii se îngemănează în bună parte cu istoricul familiilor nobile din partea locului.

Prima ştire documentară despre poate cea mai de seamă familie datează din 1317, într-un privilegiu prezentat cu ocazia conscrierilor nobiliare din secolul XVIII, rămas necunoscut până în prezent. Prin acest document întăreşte probabil stăpânirea Giuleştiului lui Dragomir şi fraţilor săi, fiii lui Dragoş. O consemnare mai târzie din 1349, când Dragomir nu mai trăia, face referire la această diplomă dată de Carol Robert. Potrivit documentului din 1439, Giulea fiul lui Dragoş şi fiii săi Dragoş, Ştefan, Tatar, Dragomir, Costea, Miroslav, izgoniţi de pe posesiunile lor către bogdăneşti sunt repuşi în stăpânirea Giuleştiului şi a Mestecăniş de pe valea Marei.[3]

Evoluţia acestei familii giuleştene în contextul pătrunderii instituţiilor feudale maghiare în secolul XIV şi XV este analizată cu competenţă şi profesionalism de către Radu Popa în două lucrări, una consacrată analizei societăţii feudale maramureşene din secolul XIV[4] şi cealaltă unei formaţiuni feudale din secolul XIV, cnezatul Marei[5], a cărei centru a fost la Giuleşti.

Conflictul familiei giuleştene, în speţă a urmaşilor lui Dragoş din Giuleşti cu partizanii lui Bogdan de Cuhea, relevat de documentele analizate de Radu Popa, arată în Maramureşul secolului al XIV-lea o lume feudală divizată între partizanii regalităţii maghiare şi oponenţii acesteia, rezultată din încercarea acesteia, și în special a regelui Ludovic I, de a desfiinţa autonomia şi organizarea proprie a românilor maramureşeni. Familia giuleşteană, dominată în preajma anului 1349 de un anume Giulea, a fost izgonită înainte de acest an şi reşedinţa lor incendiată de către Ştefan, fiul lui Iuga, nepot de frate a lui Bogdan, este repusă în drepturi în anul amintit de către un alt fiu al lui Iuga, voievodul Maramureşului Ioan, participând şi un reprezentant al

---

[2] Idem, p. 21

[3] Ioan Mihalyi de Apşa, *Diplome maramureşene în secolul XIV-XV*, Sighet, 1900, p. 26-27

[4] Radu Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, p. 158

[5] Radu Popa, *Cnezatul Marei*, Muzeul Judeţean Maramureş, Baia Mare, 1970

comitelui Lackfi, actul fiind aprobat de către adunarea cnezilor ţării Maramureşului.[6]

Aşadar documentele elaborate în cancelariile regale sau în conventurile mănăstireşti aduc în atenţie existenţa unei puternice familii cneziale cu reşedinţa la Giuleşti şi a unor instituţii româneşti cnezatul şi voievodatul. Acestea, adică cnezatele şi voievodatele, sunt principalele structuri social politice şi teritorial administrative ale societăţii româneşti obşteşti, ale obştilor săteşti, formate fiecare dintr-un sat, sau din mai multe sate de valea unor râuri, din depresiunile submontane sau din alte zone ce ofereau condiţii potrivite dezvoltării lor. Cnezii stăpâneau în devălmăşie sate şi moşii pe baza vechiului drept românesc, însă datorită repetatelor împărţiri au creat mari diferenţe între devălmăşii, unii îmbogăţindu-se în detrimentul altora, unii decăzând la situaţia de simpli ţărani, cum au fost nenumărate cazuri în Maramureş. Cnezatul era uneori identic cu satul (*possesio* în limbajul diplomelor medievale). Însă acest cnezat (*keneziatus*) – sat obşte şi cnezat de obşte, dăruit cu drept cnezial - nu este identic cu cel *possesio*, cu înţelesul de moşie sau proprietate funciară. Între cnezi şi voievozi au existat multe şi mari asemănări. Atât cnezii teritoriali cât şi voievozii de uniuni de obşti îndeplineau atribuţii asemănătoare, judiciare, administrative, fiscale şi militare. Voievozii aveau o mai mare autoritate datorită însemnătăţii instituţiei voievodale pe care o conduceau, îndeplineau atribuţii judiciare mai importante, adică prezidau scaunul de judecată cu atribuţii mai extinse la început, restrânse treptat la cazuri mai puţin importante, cele majore trecând în competenţa scaunelor de judecată prezidate de comite sau castelan. Atribuţiile militare erau mai însemnate, voievodul conducând un număr mai mare de oşteni, crescând în însemnătate, fiind socotite de către contemporani ca fiind chiar prevalente. Organizarea comitatelor regale şi constituirea proprietăţii şi mai târziu a domeniilor feudale a dus la transformarea cnezilor în cnezi domeniali, având statut de mijlocitori între obşte şi noul stăpân păstrând atribuţiile administrative, fiscale, judiciare şi militate. Atribuţiile aceste suferă însă un proces de restrângere în favoarea autorităţii regalităţii, a stăpânului feudal sau a reprezentanţilor comitatului.[7]

În limitele atribuţiilor precizate, extrase din documentele perioadei, şi-au desfăşurat activitatea cnezii din puternica familie giuleşteană. Ei se numără printre cele şase familii cnezi de vale din Maramureş, respectiv pe lângă cel al Marei aflat sub stăpânirea lor, sunt menţionate cnezatul de vale al bogdăneştilor de pe Vişeu şi cursul superior al Izei, cnezatul Cosăului menţionată fiind familia cneazului Stan Albu, cnezatul Varaliei - mai modest – dominat de cnezii de Bârsana şi apoi de Onceşti, cnezatul Câmpulungului sub stăpânirea familiei cneziale Codrea, cnezatul Talaborului de sub stăpânirea cnezilor din Domneşti şi cnezatul Bârjavei dominată de familia

[6] Idem, p. 10

[7] Ştefan Pascu, *Cnezi-cnezate, voievozi, crainici - crăinicii din Maramureş*, în „Maramureş, vatră de istorie milenară", Editura Dragoş Vodă, Cluj Napoca, 1997, p. 30-42

cnezială a bilcenilor (din Bilca). Este sigur că nici unul din membrii familiei cneziale giuleştene nu a ocupat demnitatea eligibilă de voievod, ceea ce nu exclude ca unii din membrii acestei familii să fi îndeplinit un rol important în organizarea politică şi militară a Maramureşului, anterior intrării acesteia în consemnările documentare.[8]

Deşi numele Giuleştiului lasă impresia că satul al fi fost întemeiat de Giulea, faptul nu poate fi confirmat întrucât anterior lui Giulea, potrivit mărturiilor documentare a stăpânit tatăl şi fratele său: Dragoş şi Dragomir. În acest caz poate fi vorba de un proces de patrimonializare feudală a numelui satului, respectiv de schimbare a numelui, aşa cum s-a întâmplat şi cu numele satului Vad situat la confluenţa Marei cu Iza, localitate menţionată când Vad Rev, când Farkasrev – Vadul Lupului.[9] Nu poate fi exclusă nici ipoteza ca numele Giuleşti să fi fost atribuit într-o epocă anterioară personajelor menţionate întrucât sunt menţionate în familia giuleşteană în sec XIV succesiuni de nume Dragoş-Giulea, Dragoş-Giulea, ceea ce indică o tradiţie a acestor nume în familia giuleşteană. În 1349, aşa cum a fost deja amintit, giuleştenii sunt repuşi în drepturile lor după izgonirea acestora de către bogdăneşti, respectiv le este reconfirmată stăpânirea asupra a două sate Giuleştiul şi Mestecănişul. În 1355, la cererea lui Dragoş, fiul lui Giulea, fiul lui Dragoş românul ambele obşti săteşti sunt întărite familiei giuleştene. Din acelaşi an datează şi o hotărnicie atât a Giuleştiului cât şi a posesiunii Nireş-Mestecăniş, cuprinzând o suprafaţă de aproximativ 40 km², incluzând şi o parte din munţii care despart valea Marei de Ţara Oaşului. Mestecănişul se situa se pare de-a lungul văii care poartă în prezent acest nume, afluent al Marei şi a fost întărit probabil familiei giuleştene în 1317. Satul Mestecăniş, sau Nireş în traducerea scribilor maghiari, astăzi este dispărut sau s-a contopit cu Giuleştiul. În 1368, după moartea lui Dragoş şi fraţii săi împart posesiunea Nireş, partea lui Dragoş intrând în stăpânirea fiului său Costea. Drumul spre Oaş, în fapt un drum pe care se transporta sarea de la Slatina, (azi Ocna Şugatag) înspre acel ţinut, este amintit într-o hotărnicie din 1405, şi contribuie la stabilirea limitelor localităţii. De altfel Mestecănişul mai este pomenit de câteva ori în document în secolul al XV-lea.[10]

Însă stăpânirea familiei cneziale giuleştene nu s-a limitat numai la cele două posesiuni ci şi la celelalte şase sate care intrau în componenţa cnezatului de vale al Marei. Aceste sate constituiau ce este îndeobşte cunoscut sub numele de „cnezat de vale” sau „mare cnezat”. Existenţa acestor sate este cu siguranţă mult anterioară datelor documentelor provenite din cancelariile regale sau conventurilor mănăstireşti.

În anul 1360, după stabilirea lui Bogdan în Moldova, familia giuleşteană se numără printre beneficiarii unei serii de diplome acordate cnezilor maramureşeni fideli coroanei prin care le erau întărite cu titlu

[8] Idem, p. 49-50; Radu Popa, *Cnezatul Marei*, p.23-25
[9] Radu Popa, *Cnezatul Marei*, p. 25
[10] Radu Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, p. 160

nobiliar stăpânirea satelor lor din Maramureş. Diploma din 20 martie 1360 dată lui Dragoş fiul lui Giulea şi fiilor săi Giulea şi Lad(islau) pentru satele româneşti Slatina (azi Ocna Şugatag), Breb, Copăceşti, Deseşti, Hărniceşti şi Şugatag, drept recompensă pentru serviciile aduse coroanei în luptele din Moldova. Dar în acelaşi an, o nouă diplomă din 2 iunie întăreşte aceleaşi sate întregii familii giuleştene, precizând şi unele limite de hotar ale stăpânirii acestei familii ale cnezatului Marei care forma o unitate patrimonială ale cărei limite corespundeau cu limitele naturale ale văii până în aval de Giuleşti.

După această dată un lung se consumă un lung şir de dispute în interiorul familiei giuleştene pentru stăpânirea satelor menţionate ca urmare a întăririi lui Dragoş în satele care constituiau de fapt o stăpânire comună a familiei giuleştene. Aceştia contestă dreptul de stăpânire exclusivă a lui Dragoş asupra celor şase sate, pe care regele le considera domeniu regal, când în realitate acestea constituiau o stăpânire colectivă a familiei giuleştene dintr-o epocă anterioară, rezultată din aplicarea dreptului şi tradiţiilor locale a lui *Jus Valahorum*. Dania făcută de regele Ludovic lui Dragoş, fiul lui Giulea, a însemnat în fapt deposedarea fraţilor lui Dragoş, însemnând de fapt o încercare de înlocuire a stăpânirii feudale garantată de *Jus Valahorum* cu o stăpânire garantată de autoritatea regală. Primul tip de stăpânire era recunoscut în întreaga feudalitate maramureşeană care a sprijinit acţiunile revendicative ale unor membrii ai familiei giuleştene. Sunt interesante câteva episoade din această saga de familie medievală. După ce, regele, de mai multe ori dispunea ca Dragoş să nu fie tulburat în stăpânirea sa (diplomele 1364 şi 1368), în 1389 după moartea lui Giulea (înainte 1368) şi a lui Dragoş (înainte de 1389) în stăpânirea satelor din controversă cât şi unor părţi din Giuleşti şi Mestecăniş intră unul din fiii lui Dragoş – Costea. Întrucât nu avea urmaşi cere şi obţine de la regina Maria dreptul de moştenire a acestei stăpâniri a surorii sale Stana. La începutul secolului al XV nepoţi ai Giulea stăpâneau diferite sate sau părţi din sate din cnezatul Marei, probabil în calitate de cnezi săteşti. Fii ai lui Dragomir, apar în Hărniceşti, cei ai lui Miroslav, preot (Pop) menţionaţi în Giuleşti, urmaşi ai lui Ştefan sau Dragoş în Şugatag. Un Nan din Giuleşti menţionat în 1423 ca jude al nobililor din comitat este posibil un fiu al lui Miroslav. În 1431 revendicările posibile ca urmare a diplomei din 1360 sunt deschise de Petru Gherheş din Sarasău, fiu al lui Ioan Gherheş din Sarasău şi al Stanei, care au continuat pe parcursul a mai mulţi ani, întâmpinând rezistenţa membrilor familiei giuleştene, îndeosebi al lui Nan Pop. Deşi sprijinit de autoritatea regală Petru Gherheş este izgonit de mai multe ori din posesiunile în care a fost introdus prin mandate regale. În 1442 se ajunge chiar la un conflict armat între partizanii lui Petru Gherheş însoţit şi de Andrei de Thar şi cei ai lui Pop Nan, conflict desfăşurat lângă satul numit Vale, probabil Văleni, modul de organizare

amintind de celebra bătălie de la Posada, fără ca autorităţile comitatense să-l poate introduce pe Petru Gherheş.[11]

Pe parcursul secolului XV şi atribuţiile cnezilor se restrâng treptat, prin înnobilarea cnezilor cnezatele devin proprietăţi personale ale acestora. Funcţiunile lor dispar odată legea de servitute ţărănească din 1514, când sunt transformaţi în juzi comunali.[12]

Din această importantă familie giuleşteană au provenit familiile nobile Bercea (1500), Bercea din Călineşti (1623), Coman alias Bercea din Călineşti (1593), Miclea din Șugatag şi Chioar (1435), Feir alias Albu (1494), Fiţa (1457), Pârja alias Fiţa (1457), Pop (1425) şi Rednic (1317).[13]

În investigaţiile nobiliare de la jumătatea secolului al XVIII-lea[14], referitor la aceste familii giuleştene, cea mai importantă este ***familia Rednic***, a căror membri continuau să deţină în momentul conscrierii nobiliare (23 februarie 1751) funcţii importante în atât în comunitatea locală cât şi în comitat. Între aceştia în 1751 sunt amintiţi Rednic Ionaş, prim asesor la Tabla Judiciară a comitatului la fel ca şi fiul său Ionaş Rednic junior, Nicolae Rednic - pretor al ieraşului* Cosău, Ştefan Rednic - fiscal comitatens, Ioan Rednic - jurat comitatens, Andrei Rednic – protopop şi alţii. Parte din membrii familiei se găseau în alte sate: Grigore Rednic în Corneşti, Ştefan Rednic şi Gheorghe Rednic în Bârsana, un Ştefan Rednic în Fereşti şi un alt Ştefan Rednic în Şieu. Cu ocazia procesului de verificare nobiliară membrii familiei Rednic alias Ivanko aduc dovezi asupra nobilităţii şi vechimii faliei lor. Ivanko era potrivit lui Radu Popa, unul din fii lui Miroslav, om al regelui în 1418, care împreună cu fii săi Giulea şi Tatar (Tatomir) pretind jumătate din satul Giuleşti şi întreg satul Breb.[15] La investigaţie aceştia prezintă o diplomă, *nova donationes*, din care rezultă că un Gheorghe Rednic a fost fiul lui Ivanko, donaţia referindu-se la satele Giuleşti, Nireş-Mestecăniş, Hărniceşti, Doroslău (?), Slatina, Copăceşti, făcând şi aceasta referire şi această diplomă la cea din 1317 emisă de Carol Robert.[16] Conform unei alte diplome din 1475 Ivanko (sau Ivanca), tatăl lui Gheorghe purta deja supranumele Rethnek, întrucât văduva acestuia Anca era numită Rethnek. Acest supranume Rethnec devine Rednic, prin asimilare cu atributul vrednic.[17] Printr-o diplomă din 1517 al lui Ludovic II, Gheorghe şi Ştefan Rednic, Nicolae şi Filimon Fiţe, precum şi preotul Ion din Giuleşti, primesc Moşiile întregi din Giuleşti, Şugatag, Hărniceşti, Valea Mare, Crăceşti,

---

[11] Radu Popa, *Cnezatul Marei,* p. 14-25

[12] Alexandru Filipaşcu, *Istoria Maramureşului*, Bucureşti, 1940, p. 60

[13] *Idem,* p. 102

[14] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Maramureş (în continuare AN, SJ MM), Fond Prefectura Maramureş, Registre diverse, registrul nr. 5

* unitate administrativă corespunzând aproximativ vechiului cnezat al Cosăului

[15] Radu Popa, *Cnezatul Marei,* p. 15

[16] AN, SJ MM, Fond Prefectura Maramureş, Registre diverse, registrul nr. 5, p.64

[17] Alexandru Filipaşcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureşene de origine română*, Editura Dacia, 2006, p. 228

Hoteni, ca şi jumătate din Breb şi Deseşti în care au fost introduşi în calitate de copărtaşi.[18]

În secolele XVI-XIX, membri ai familiei Rednic sunt menţionaţi în documente ca ocupând diferite funcţii la nivelul administraţiei comitatului: un vicecomite Ştefan Rednic (1767-1785), 16 din membrii familiei au fost pretori: Ştefan (1527-1540), Lazăr (1566), Ioan (1603-1628), Grigore (1638-1644), Vasile (1650-1668), Lazăr (1651), Vasile (1656-1660), Andrei (1665-1681), Ionaş (1696-1730), Ioan (1703-1715), Ionaş (1718-1727), Nicolae (1741-1742 şi 1746-1749), Văsuc (1767-1749), Ştefan (1790-1799) şi Mihai (1812), 6 vice – pretori: Simion (1643), Grigore (1631-1641), Ştefan (1714-1718), Grigore (1712-1727), Vasile (1799) şi Mihai (1812); 4 asesori: Toma (1676), Mihai (1715), Nicolae (1712) şi Ionaş (1749) şi jurasesorul Mihai (1749). Un episod interesant al contestărilor din interiorul familiei a fost a acela al procesului intentat lui Ştefan Rednic, amintitul vicecomite, care a trebuit să dovedească în urma contestaţiei venite din partea rudelor devenite ţărani că ar fi venetic cu documente provenite de la conventul din Lelesz, când prezintă o copie a diplomei din 1360 eliberată lui Ioan Rednic în 1753. Cu această ocazie mai prezintă două documente: unul din 1615 prin care dovedeşte că Ştefan, tatăl lui Marcu Rednic a fost membru al familiei Rednicene şi al doilea din 1664 din care reiese că bunicul lui Ştefan Rednic a fost Toma, fiul lui Marcu Rednic.[19]

Familia Rednic a dat şi personalităţi pentru biserica transilvăneană între care cel mai însemnat a fost Atanasie Rednic, episcop de Oradea din 1764, fiu al Ioan jude de Tablă şi al Irinei Jurca, la fel ca şi celălalt fiu Vasile Rednic, protopop (1731-1767). Protopopi sau preoţi din familia Redic sun menţionaţi Vasile (1722), Andrei (amintit mai sus), Teodor (1785), Grigore (preot în 1730 în Bârsana). Alţii ocupă funcţii mai modeste precum Iuoan (1778) şi Grigore (1823), notari în Bârsana. A dat şi alţi funcţionari, fiul preotului Gheorghe Rednic din Iapa, Ioan, medic şi senator, Iuliu Rednic la începutul secolului XX preot în Apşa, un Andrei sublocotenent în 1809, doi poliţişti în Gheorghe şi Ioan în 1845.[20]

Din puţinele documente păstrate de la această familie, cel mai vechi datează 1364, documentul fiind o donaţie din 1364 a regelui Ludovic I făcută lui Dragoş şi fiului său Giulea, documentul nefiind publicat până în prezent (fiind şi parţial deteriorat), din secolul XIV păstrându-se încă alte două documente.[21] Din secolul XV ni se păstrează unul din actele care a dus la conflictul armat dintre Petru Gherheş din Sarasău şi Pop Nan din Giuleşti precum şi la familiile înrudite, Ficze şi Micle din Şugatag.[22]Cele câteva documente păstrate din secolul XVI au mai cu seamă caracter patrimonial,

[18] Ibidem.
[19] Idem, p. 229
[20] Ibidem
[21] AN, SJ MM, Fond Familia Rednic din Giuleşti, act. 1-3
[22] Idem, act. 4-7

referindu-se la numeroasele partaje ale moşiilor familiei Rednicene.[23] Documentele secolului al XVII-lea relevă o lume interesantă dominată în special de relaţii patrimoniale care privesc membrii familiei Rednicene şi a relaţiilor lor cu familiile înrudite dar şi cu autorităţile. Două acte din 1609 vorbesc practic de o răscumpărare a moşiilor lor din Sat Şugatag, ajunse pe mâini străine, un anume Bartoş Ştefan din Sighet. Acest Bartoş vindea în anul următor o altă parte din moşia Sat Şugătag cu 200 fl, lui Gaspar Kun de Rozaly, ceea ce denotă pierderea treptată a poziţiei nobilimii autohtone în favoarea nobilimii străine.[24] Totodată sunt consemnate şi noi donaţii făcute de principele Gabriel Bathory în 1613, în localităţile Hărniceşti, Giuleşti şi Valea Mare, familiilor lui Ioan Petrovai, Brecze (Bercea) Volfgang (Lupu) şi Perse Simion, posesiuni care tradiţional erau a familiei giuleştene.[25]Datoriile pe care le contractase Ioan Rednic din Giuleşti, posibil şi a altor interese a dus la pierderea unor moşii în favoarea comitelui Ştefan Bethlen.[26] Un document din 1621, un proces verbal încheiat la ordinul aceluiaşi Ştefan Bethlen, de către un anume Rackolczi Ştefan privind o ascultare de martori într-un proces a lui Czinczas (Ţânţaş) Gheorghe pornit împotriva nobilului Ioan Rednic pentru unele moşii.[27]Acest Ioan Rednic, închis în cetatea Hustului a zălogit în favoarea lui Ştefan Bethlen sesii iobăgeşti în satele Şugătag, Hărniceşti şi Valea Mare, împreună cu iobagii de pe aceste sesii.[28] Şi următoarele documente din deceniul trei al veacului al XVII-lea au protagonişti pe membrii şi rude ale familiei Rednic. Interesant de semnalat este faptul că familia înrudită Ficze (Fiţe) avea în stăpânire o moară a cărei socoteli erau conduse organizat, ceea ce denotă faptul că această moară era probabil mai mult decât o simplă moară ţărănească.[29] Din a doua jumătate a secolului XVII este interesant testamentul întocmit în 1676 de către Rednic Vasile, nepotul lui Rednic Ioan, care îşi dispunea modul împărţirii bunurilor şi moşiilor, ocazionat de epidemia de holeră ca a cerut multe vieţi în acel an.[30]

Din secolul XVIII s-a păstrat un număr mai mare de documente relevând ramificarea familiei Rednic, dominante fiind şi în acest secol problemele patrimoniale ale familiei: numeroase zălogiri, partaje, testamente, arătând şi divizare mai accentuată a proprietăţilor acestora. Fiscalitatea excesivă introdusă de noua stăpânire austriacă în primele decenii ale secolului al XVIII-lea cât şi numeroasele investigaţii nobiliare, mai ales din a doua jumătate a secolului al XVIII, aduc probleme noi pentru familia Rednic

[23] Idem, act.8-13
[24] Idem, act. 14-15
[25] Idem, act.17
[26] Idem, act. 18-19
[27] Idem, act. 20
[28] Idem, act. 25
[29] Idem , act 11-14
[30] Idem , act. 32, 74

dar şi pentru celelalte familii nobile din Giuleşti. La începutul secolului XVIII membrii ai familiei Rednic, Pârja, Fiţe, Feier emigrează din Giuleşti între 1708-1722 în diferită localităţi din Transilvania sau Parţium.[31]Noi emigrări datorate epidemiei de ciumă au loc în 1731 când membrii alţi membrii ai familiilor nobile giuleştene au emigrat cu aproximativ aceleaşi destinaţii.[32]Şi iobagii de pe moşiile unora din membrii familiei Rednic fug pe alte moşii cum s-a întâmplat cu iobagii Hote Ioan şi Dan, împreună cu fii lor care au fugit de pe moşia lui Rednic Ioan în Berbeşti, pe moşia lui Codrea Matei, cel dintâi cerând restituirea iobagilor acceptaţi de cel din urmă.[33] Dacă membrii pauperizați ai familiei Rednic emigrează cei care ocupă funcţii administrative prosperă şi construiesc mori, care aduceau venituri familiei cum s-a întâmplat în 1715 când unii membrii ai familiei împreună cu pretorul Rednic Ioan junior, se înţeleg pentru construirea unei noi mori.[34]

La jumătatea secolului XVIII membrii familiilor Giuleştene se mobilizează pentru dovedirea nobilităţii lor, pentru a obţine imunităţile fiscale. În acest sens, de exemplu nobilul Ioan Rednic, obţine în 1754, prin semnătura lui Darvai Petru, notarul comitatului Maramureş, imunitatea titlului nobiliar, pentru el şi fii săi Ioan și Gheorghe.[35] Spre sfârşitul secolului posesiuni ale familiei Rednic, probabil în Ocna Șugatag sunt abuziv ocupate de către fisc pentru construirea de locuinţe pe lucrătorii care se ocupă cu extragerea sării.[36]

La începutul secolului XIX, odată cu mobilizările pricinuite de războaiele napoleoniene, membrii familiei Rednic, conform obligaţiilor care le reveneau prin statutul nobiliar, contribuie la recrutarea şi echiparea de personal militar, în special la echiparea călăreţilor.[37]

Secolul XIX marchează, mai ales după revoluţia de la 1848 o schimbare de mentalitate, însă statutul nobil al familiei, averile şi vechimea ei o menţine însă în elita socială a Maramureşului şi în acest interval de timp.

O altă familie din Giuleşti – ***familia Pop*** – își are originea în amintita familie Giuleşteană. Potrivit investigaţiei nobiliare din 1751, membrii familiei Pop: preotul paroh Teodor Pop, Andrei, Ionaş, Wolfgang (Lupu), Ladislau, Ionaş, Theodor, Ladislau şi Michael făceau apel pentru dovedirea nobilităţii lor la donaţia din 1425 făcută de regele Sigismund, prin care dovedeau că provin din preotul Myruzlo (Miroslav), fratele lui Dragoş şi ceilalţi fraţi, toţii fiind fii ai lui Giulea din Giuleşti.[38] Acest Miroslav era tatăl lui Nan Pop, pretor în 1442. În 1442 regele Ladislau acordă o nouă donaţie

[31] AN, SJ MM, Fond Prefectura Maramureş, Registre diverse, registrul nr.2, p.84
[32] Idem, registrul nr.4, f. 46
[33] AN, SJ MM, Fond Familia Rednic din Giuleşti, act 63
[34] Idem, act.58
[35] Idem, act. 80
[36] Idem, act. 123
[37] Idem, act.130
[38] AN, SJ MM, Fond Prefectura Maramureş, Registre diverse, registrul nr. 5, p. 66

lui Nan Pop, fiul lui Miroslav fiul lui Giulea din Giuleşti în posesiunile Giuleşti, Slatina (Ocna Şugatag), Breb, Nireş (Mestecăniş), împreună cu fii săi Tătar şi Giulea, cu Mihai şi Gheorghe, fii lui Vlad şi cu Ivanca şi fiul său Gheorghe în aceleaşi condiţii în care sunt stăpânite şi celelalte posesiuni din Maramureş. Din familie sunt menţionaţi preoţii Ioan (1517), un alt Ioan în 1580, Timotei la 1621, Ştefan la 1749, Teodor amintit anterior în 1751. Un alt urmaş este Andrei Pop, participant de marcă la revoluţia de la 1848. Pe la 1700 este pomenit un Miron, cu studii juridice şi Samuilă jurat la 1822.[39]

Familia **Ficze** sau **Fiţa** este consemnată în Giuleşti la 1457. Descinde din Giulea, poreclit Fiţa, fiul lui Dragomir a cărui tată era Dragoş a lui Giulea. Fiii lui Giulea alias Fiţa sunt Mihai, pretor în 1457 şi 1474 precum şi Gheorghe, om al regelui la 1470. Mihai este tatăl lui Giulea vicecomite în 1487 şi la 1488, jude al nobililor la 1498 al lui şi Dumitru Primus, zis Perşe, străbunul familiei Perşe sau Pârja. Iuliu (sau Gyula) este tatăl lui Bud, pretor în 1524 şi 1532. O parte din familie se stabileşte în satul învecinat, Fereşti, ca urmaşi ai lui Gheoghe Fiţe, fiul pretorului Mihai. Membrii ai familiei emigrau în Nireşul Secuiesc în 1712.[40]

O altă familie amintită anterior, familia ***Perşe*** sau ***Pârja*** de Giuleşti, care în investigaţia nobiliară din 1751 este pomenită alături de familia ***Feir*** (***Feier*** alias ***Albu***) de Giuleşti numărau următorii capi de familie: Gheorghe, Ionaş, Simion şi Nichita Perşa, Ştefan, Ladislau, Marcu, Gheorghe, Bartolomeu Fejer. Ambele familii fac referire la diploma din 1494. Cea dintâi dovedeşte că provine din Iuliu (Giulea), fiul lui Dragomir fiul lui Dragoş din Giuleşti, fiul lui Giulea (înnobilat în 1349), pe linia ereditară amintită în cazul liniei Fiţa. Cea de a doua familie îşi dovedea descendenţa din Giulea (Iuliu) Feier, jude al nobililor la 1645, a cărui părinte era Nan Pop, fiul lui Miroslav. De-a lungul secolelor XVI-XIX membrii familiei Perşe au ocupat diferit funcţii în administraţia comitatensă. Menţionăm aici pe un Ioan, strănepot al lui Dumitru Perşe, jurat şi pretor între 1666-1680 şi vice pretor la 1684. Fiul acestuia era judecător la 1694.[41]

Familia ***Bercea*** din Giuleşti, având în 1751 ca şi capi de familie pe Gabriel (Gavrilă), Macabeu, Ioan, Gheorghe, Ioan, care dovedesc ascendenţa nobiliară încă din 1500, din aceeaşi familie giuleşteană, colaterală familiilor Perşe şi Feier.[42] Aceştia îşi revendică ascendenţa din Iancu, fiul lui Nan Pop, acest Iancu Pop dăruind jumătate din partea sa din moşia Giuleşti, fiicei surorii sale Elena, mireasa lui Bercea, donaţie confirmată de regele Vladislav II. Din această familie sunt semnalaţi un Ioan Berciu, pretor al ieraşului Cosău, Teodor, vice-pretor în 1663, Ionaş – vicepretor în 1727, în 1733 un Ionaş Bercea – jurat, în 1762 un Lupu Bercea – hotnog al nobililor. În secolul

[39] Alexandru Filipaşcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureşene de origine română*, p.212-213
[40] Idem, p.95-96
[41] Idem, p.90 şi 195-196
[42] AN, SJ MM, Fond Prefectura Maramureş, Registre diverse, registrul nr. 5, p. 68

XIX, unul din membrii familiei se stabileşte în Petrova. Ramuri ale familiei Bercea sunt semnalate în satele Călineşti şi Budeşti la 1623 ca ramură a familiei Bercea de Giuleşti. Între aceştia, descendenţi ai unui Grigore Bercea l-au însoţit în 1657 pe Francisc Rackoczi în Polonia. Alţii au emigrat în secolul XVIII stabilindu-se în districtul Chioarului. O ramură a familiei s-a stabilit în Bixad.[43]

În investigaţia nobiliară din 1751 este amintită şi familia ***Czinczas*** sau ***Ţânţaş*** de Giuleşti, care are diplomă de înnobilare din 1622, deci cu un an mai târziu decât procesul amintit anterior purtat cu familia Rednic, cu stemă dată de principele Gabriel Bethlen. Faptul că a emis pretenţii faţă de familia Rednic, denotă o posibilă înrudire cu aceasta.[44] Mai sunt pomeniţi în 1726 Simion şi Ionaş. În 1631 Ionaş primeşte o diplomă armalistă de la Gabriel Rackoczi iar în 1735 sunt amintiţi Mihai şi Eudochia.[45]

Giuleştiul a fost un sat care a atras şi alte familii de vază ale Maramureşului, cu origini cneziale sau chiar voievodale. Între acestea întâlnim la începutul secolului XIX membrii ai familiei ***Dunca***, un anume Grigore Dunca, cantor, tatăl Irinei, căsătorită cu Vasalie Pârja şi pe Dumitru născut în 1834, căsătorit cu Ioana Pop de Giuleşti. Acesta din urmă era tatăl lui Ioan, al lui Vasalie şi al lui Grigore (născut în 28 dec. 1864) unul din cei mai vrednici învăţători ai şcolii din Ieud de la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX. Tot în Giuleşti mai sunt consemnaţi un Griga tatăl lui Ştefan. Fiul său Simion va avea pe Vasile pretor în 1749, care are trei fii: Grigore, Teodor şi Vasile; acesta este tatăl lui Ioan al cărui fiu, Ştefan era notar în Giuleşti (căsătorit cu Elisaveta Rednic). Fiul acestuia, tot Ştefan, era notar în perioada interbelică în Giuleşti, căsătorit cu Ana Rad, al cărui fiu Ioan, în aceeaşi perioadă era pretor în Şugatag.[46]

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea erau consemnate în Giuleşti şi două familii Iura, ramuri ai familiei ***Iura*** de Onceşti.[47]

O altă familie care are ramificaţii şi în Giuleşti este familia ***Oniţa***, a cărei origini sunt consemnate în Budeşti şi Sârbi. Un anume Teodor Oniţa (1772-1843) a studiat dreptul la Casovia, ajungând pretor. Acesta era fiul lui Nichita al cărui tată, Timoc, locuia deja în Giuleşti. Acest Teodor este amintit ca jurat în 1810 şi vice-pretor între 1830-1836. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea erau consemnate în Giuleşti 5 familii Oniţa cu diplomă din 1481 dată de Matei Corvin.

Fără îndoială această elită cnezială, transformată apoi în elită nobiliară, nu poate fi descrisă numai în lumina documentelor emanate din

---

[43] Alexandru Filipaşcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureşene de origine română*, p. 21-22

[44] AN, SJ MM, Fond Prefectura Maramureş, Registre diverse, registrul nr. 5, p. 68

[45] Alexandru Filipaşcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureşene de origine română*, p.268

[46] *Idem*, p.85-86

[47] Idem, p. 136

cancelariile regale sau a conventurilor mănăstireşti, deşi rămâne principala sursă de cunoaştere a acestei lumi. Pe lângă preocupările care ţin de natura atribuţiilor specifice elitei cneziale şi nobiliare, între care un rol însemnat a avut participarea acestor cnezi giuleşteni la diferite campanii militare, între care cea hotărâtoare pentru destinul lor a fost cea alături de regele Ludovic d'Anjou întreprinsă în primele luni ale anului 1360 şi cea din 1365, având drept consecinţă înnobilarea acestora pentru serviciile militare aduse coroanei.[48]În secolul XIV această lume aflată în contact cu regalitatea maghiară a cunoscut şi relativă prosperitate economică, permiţându-şi să ctitorească biserici de piatră. Deşi biserica de piatră de la Giuleşti este posibil să fi fost ctitorită chiar în secolul XIII, judecând după planul şi tehnicile de construcţie, specifice secolului amintit, respectiv a bisericilor de romanice de tip sală. În urma săpăturilor făcute de către Radu Popa, inventarul descoperit relevă totuşi o lume cnezială relativ modestă, dar având însemnele unei participări la viaţa politică a comitatului, respectiv a inelelor cu sigiliu.[49]

Aceste familii au acordat o atenţie deosebită vieţii spirituale, construind aici şi o mănăstire, întemeiată anterior anului 1695 de către unul din membrii familiei Pop, un Lupu Pop.[50] Fără îndoială, construcţia mănăstirii a durat mai mult timp, iar la cumpăna dintre veacurile XVII şi XVIII, în condiţiile în care introducerea noii stăpâniri austriece, care a impus adevărate poveri fiscale pentru întreţinerea armatei, aceste resurse locale lipseau. De aceea pe la începutul secolului XVIII, mai exact la 13 august 1706, un preot - Fărcaş Popa (adică amintitul Lupu Pop) cerea de la comitat un ajutor pentru construirea unei mănăstiri în hotarul Giuleştiului.[51] În 1753, mănăstirea era deja construită, întrucât nepoţii ctitorului o cedau comunei cu condiţia ca în caz de desfiinţare, averile mănăstirii să revină familiei ctitorului. Un document din 1763, privind cheltuielile făcute pentru biserici (mănăstiri Klastrom) este posibil să se refere la cheltuielile făcute pentru extinderea vechii bisericii de piatră, decât construcţia unui locaş bisericesc. În 1787 mănăstirea avea un călugăr, patru servitori şi 12 vite.[52] Biserica mănăstirii mai era în uz la începutul secolului XX.

Aceasta este în linii mari evoluţia unei elite nobiliare locale în Giuleşti până în secolul XIX. În această elită locală a fost acceptată şi s-au stabilit membrii ai familiei Lazăr de Purcăreţ.

Urmând în rezumat datele consemnate de istoricul Alexandru Filipaşcu, familia de origine a lui Ilie Lazăr şi-l revendică ca antecesor pe un anume Lazăr, stabilit în Purcăreţ, din actualul judeţul Sălaj şi ridicat la rangul de nobil armalist, de către principele Gheorghe Rakoczi la 7 august 1658.

---

[48] Ovidiu Pecican, *Realităţi imaginare şi ficţiuni adevărate în evul mediu românesc. Studii despre imaginarul medieval,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

[49] Radu Popa, *Cnezatul Marei,* p.35-38

[50] Alexandru Filipaşcu, *Istoria Maramureşului,* p. 166

[51] AN, DJ MM, Fond Familia Rednic din Giuleşti, act.51

Unii din membrii ai acestei familii se stabilesc în Maramureş. Este menţionat dintre aceştia Florian (1778-1838) ca preot în Breb; fratele său Ilie, îndeplinind funcţia de comisar judeţean s-a stabilit în Giuleşti. Acesta este tatăl Barbarei căsătorită cu unul din membrii familiei Pîrja, un anume Petru Pîrja şi al lui Alexandru născut în 1808, care a fost succesiv preot în Sârbi, apoi în Apşa de Mijloc şi pe urmă protopop în Sighet: S-a căsătorit cu Susana Mihalyi. Fiul său Vasile, născut în 1836, s-a căsătorit cu Anisia Beoty, a fost preot în Apşa de Mijloc şi protopop al Sighetului.

Protopopul Vasile Lazăr a avut patru copii. Cel dintâi, dr. Alexandru Lazăr căsătorit cu baroana Margareta Sztoyka, a fost prim preşedinte de tribunal (fiind tatăl lui Gavril, licenţiat în drept, secretar de pretură şi al Margaretei căsătorită cu dr. Vasile Ilea). Cel de al doilea copil a fost Suzana căsătorită cu învăţătorul confesional Vasile Bel. Cel de al treilea, tot o fată - Ileana, căsătorită cu Vasile Hossu, consilier la Curtea de Apel-Cluj (fiica lor Elena căsătorită cu dr. Ioan Vaida Voevod, fratele lui Alexandru Vaida Voevod). Andrei, cel de al patrulea fiu, proprietar în Giuleşti, căsătorit cu Ana Ivaşcu de Ieud, care au cinci copii: Alexandru, Laurenţiu - dr. în teologie, dr. Ilie Lazar, dr. Vasile pretor, fost prefect şi o fiică Iulia căsătorită cu Mihai Pop, vicar de Maramureş (părinţii folcloristului Mihai Pop).

Potrivit autorului menţionat, care preia informaţiile consemnate de Puşcariu, la 1862 existau în Apşa de Mijloc două familii cu descendenţă din Lazăr de Purcăreţ, în Iapa o familie, în Apşa de Mijloc două familii cu diploma din Purcăreţ. În Purcăreţul de origine existau 14 familii cu diplome de la principele Gheorghe Bathory din 1570 şi de la principele Apafi din 1663, în Unimăt erau trei familii cu diplomă de la principele Apafi din 1663.[53]

Sub aspect politic, realităţile sociale şi culturale cu care se confruntau membrii elitei româneşti maramureşene la sfârşitul secolului XIX şi începutul nu erau deloc favorabile. Reprezentanţii românilor sunt eliminaţi treptat din viaţa politică, prefecţii maramureşeni numiţi după moartea Iosif Man, au dat dovadă de exces de zel în exercitarea funcţiei, reprezentanţii românilor fiind eliminaţi din viaţa publică, Şcoala Normală românească din Sighet desfiinţată, reuşindu-se doar salvarea şcolilor confesionale în baza autonomiei religioase.[54]

În acest context socio-politic s-a născut Ilie Lazăr, la 12 decembrie 1895, în Giuleşti, dinspre ambii părinţi, provenea din familii nemeșești locale, mama aparţinând familiei Ivaşcu din Apşa de Jos, din dreapta Tisei, iar tatăl fiind descendent al familiei Lazăr din Purcăreţ. Descendent pe linie paternă a şapte generaţii de preoţi, dintre care străbunicul Alexandru Lazăr, între 1847-1868 şi bunicul său, Vasile Lazăr, între 1868-1902, au fost protopopi ai Sighetului, singurul care a întrerupt tradiţia preoţească a familiei

[53] Alexandru Filipaşcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureşene de origine română*, p. 150

[54] Alexandru Filipaşcu, *Maramureşul*, Editura Echim, Sighetul Marmaţiei, 2002, p.47

a fost tatăl său, Andrei Lazăr, absolvent al Academiei de Drept din Oradea. Însă, educaţia religioasă a continuat prin intermediul mamei sale, „o femeie evlavioasă”, care îl vedea pe Ilie, încă din copilărie, ca viitor „popă în sat”, datorită glasului său fermecător.[55] Ilie Lazăr, recunoștea, el însuși această puternică influenţă pe care a avut-o în formarea sa ca om de caracter vechea tradiţie a familiilor nobile maramureşene, păstrătoare a unei străvechi tradiţii dar mai ales depozitare ale unei mentalităţi de luptători pentru cauze care transcend motivaţii pur individuale. L-a modelat şi apartenenţa la o tradiţie patriarhală dar şi un bogat fond etnologic, viu în tinereţea sa.

[55] Ilie Lazăr, *op. cit.*, p.23-24

Istoricul Mănăstirii Ortodoxe *Naşterea Maicii Domnului* din localitatea Vişeu de Sus, judeţul Maramureş

Ştefan ANDREICA
Vişeu de Jos

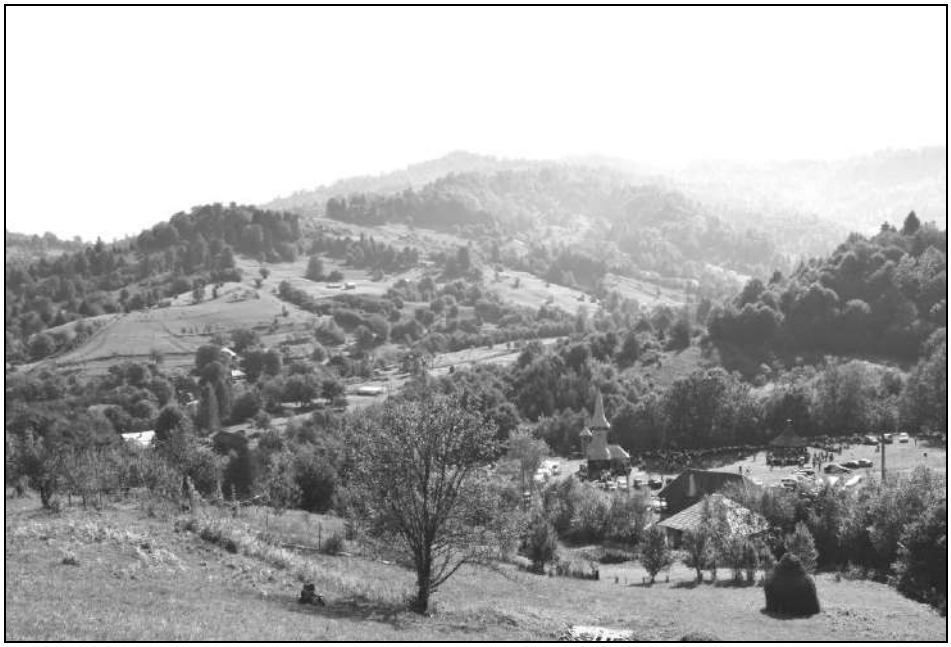

În cartierul Valea Scradei din localitatea Vişeu de Sus, există Mănăstirea Ortodoxă *Naşterea Maicii Domnului*, construită pe locul uneia mai vechi.

În tradiţia populară, s-a păstrat amintirea mănăstirii vechi. Astfel, aflăm că a existat o mănăstire, care şi-a încetat activitatea în urma unui incident. Un om a adăpostit caprele în biserică, în timpul lipsei călugărului plecat în sat. Biserica nu a mai putut fi folosită în continuare, întrucât a fost spurcată, iar animalele au ros odoarele bisericeşti. Din aceste cauze, mănăstirea s-a desfiinţat, iar biserica a fost adusă în sat.[1]

Tradiţia orală a fost consemnată în anul 1911 de către vicarul Maramureşului, Tit Bud, care a menţionat că biserica mănăstirii de pe valea

[1] Şimon Ana, 90 de ani, Vişeu de Sus, 2020, Andreica Ileana, 76 de ani, Vişeu de Sus, 2020; ambele au crescut în apropierea locului fostei mănăstiri, teren numit *Pe mănăstire*.

Scradei a fost adusă în localitate, în anul 1762. În lipsa călugărului, un om a scăpat caprele în biserică, profanând-o. Din această cauză, călugărul a părăsit mănăstirea. Mai arată că biserica au cerut-o țipțerii așezați în localitate.[2]

Protopopul de Vișeu, Victor Ștețiu, a notat și el, în anul 1940, că la șase km de localitate era în trecut o biserică și acolo locuia un călugăr. Fiind plecat după milă, un om a scăpat caprele în biserică, după unii ori a adăpostit caprele în biserică, după alții. Călugărul a sosit acasă, a blestemat omul și a părăsit biserica. Vișeuanii au adus biserica *„între rîuri”*, pe *„măsălău”*, unde era sălaș de vite pentru noapte. Despre familia acelui om blestemat, Ștețiu mai scrie că era destul de numeroasă, dar că nu le mergea bine în cele lumești. Oamenii bătrâni susțineau că blestemul călugărului avea putere până la cea de-a șaptea semințe a familiei respective. Mai târziu, biserica a fost donată țipțerilor.[3]

Amintirea mănăstirii a rămas vie. Încă înainte de reconstruirea ei, oamenii locului au folosit toponimul *La mănăstire* (*La mânasťire*) sau *Pe mănăstire* (*Pa mânasťire*) pentru acea luncă și hidronimul *Izvorul mănăstirii* (*Izvoru mânasťirii*) pentru pârâul care curge pe lângă mănăstirea actuală. Aceste numiri persistă și acum, chiar dacă în hărțile moderne pârâul figurează *Izvorul lui Urdailă*.

Ce știm despre biserică și mănăstire din documentele oficiale? Numele celui care a ridicat-o este Grigore. El a înălțat biserica pe terenul donat de Vasile Grad[4], mănăstirea luând ființă în 1719. Grigore s-a călugărit și a devenit Ghenadie – stareț al așezământului monahal[5]. Antimisul bisericii era din 1718[6].

Mănăstirea, inițial ortodoxă, a fost ridicată în timpul ființării Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului. Astfel, prezența în mănăstire a antimisului din 1718 a episcopului greco-catolic de Muncaci nu are legătură

---

[2] Tit, Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș, din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911, pp. 80-81

[3] *Cronica parohiei Vișeul de sus, compusă de Victor Ștețiu, protopop-paroh, arhidiacon onorar*, 1940, *op. cit.*, pp. 4-5; tot acolo, la p. 5, Ștețiu mai arată că aceasta a fost prima biserică din localitate, în jurul căreia s-a ridicat comuna, lucru infirmat de documente.

[4] Pe o hartă veche despre proprietăți, locul pe care a fost construită a purtat denumirea *„Lonka gradului”*, adică *Lunca Gradului – vezi Feld broillons de gemeinde Felso Visso 1864-1865*, *op. cit.*, secțiunea 618

[5] Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, *„Un document din anul 1749 despre mănăstirile din Maramureș* în *Satu Mare”* în *Studii și Comunicări, nr. XXVIII/II*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2012, *op. cit.*, p. 31

[6] Serviciul Județean al Arhivelor Maramureș (SJAMM), Fond Protopopiatul gr.-cat. Vișeu, nr. act. 2/1818-1829, *Învintariumul besăricilor Vișeului de Sus și a parohii, din anul 1810 ianuarie 24, prin mai gios suptscrișii făcut*, *op. cit.* În continuare *Inventarul 1810*

cu înființarea și confesiunea ei inițială. De altfel, în 1723, episcopul ortodox al Maramureșului, Dosoftei, a vizitat-o împreună cu preotul econom din Ieud și cu alți preoți din zonă (*vezi* mai jos).

Un document din anul 1749, întocmit cu ocazia vizitei egumenului mănăstirii din Bedeu (din Maramureșul rămas peste Tisa), înscris păstrat în Ucraina, arată că:

„Mănăstirea din Vişeul de [Sus][7] *a fost înfiinţată în anul 1719. Locul pentru mănăstire, dat de către Grad Vasilie, se găsea între munţii mari, într-o pădure inaccesibilă, departe de sat. Bărbatul cu numele de Grigore, având o sumă nu foarte mare de bani de aur, a construit aici o mică biserică de lemn şi s-a călugărit, primind numele de Ghenadie şi devenind egumenul (stareţul) acestei mănăstiri. În biserică există un altar mic, iar pe el se află 3 şerveţele. Este un mormânt* [chivot] *mic de lemn, Evanghelie slavonă nouă din Lvov, Slujebnic (Liturghier), Triloghion, un Ţestodnic, o Psaltire, un Orologhion, Trebnicul (Liturghier) al Testamentului Vechi, toate fiind tipărite. Apostol manuscris. În centrul bisericii este un sfeşnic care atârnă, felon, naracliţă, epitrahil, 2 stihare. În partea de nord a bisericii se găseşte o casă bună cu tindă. În partea de sud, o chilie care are uşa bătută în cuie. Un pic mai departe, o casă în care locuieşte un jeler. În gospodăria mănăstirii sunt: 4 boi, un taur de 3 ani, 3 vaci de lapte, 3 viţei de un an, un cal, un mânz de 3 ani, 4 miei. Pământurile sunt puţine, pentru 3 zile de arat. Un laz care se numeşte Valea Ursului*[8] *pentru două căruţe de fân. Două lazuri în Valea Boului*[9]*. Un imaş fără fân. Arendatorii acestor lazuri au fost Pruj Dimitrii şi Truj Danov pentru 12 florini vonaşi. Trei lazuri pentru 15 florini vonaşi de aur. De la Jiga Novak un stup de albine. Un car, un plug de fier, 16 oi, dintre care 5 pentru lapte. Patru miei, un topor, un burghiu, un faradou, o sapă. Este însămânţat puţin ovâz şi puţin grâu şi un pierţ. După construirea bisericii, sus-numitul călugăr Ghenadie a cumpărat pe banii lui un Triologhion, Psaltirea, Octoih, Orologhion. Au fost două clopote, din care unul există şi acum. În mănăstire era un jurist (econom) tare zgârcit, Procopie, cu soţia sa. Locuitorii satului au cerut de la el câteva capete din animalele enumerate mai sus, dar el i-a refuzat. Nouă documente care se găsesc în mănăstire stau mărturie acestui fapt. Se povesteşte că în 1723, în timpul părintelui econom de la Ieud, parohul din Vişeu de Sus şi de Mijloc, şi*

[7] În document, în loc de *Sus* apare *„Jos”*. Am corectat.
[8] În cartierul Valea Scradei, valea Ursului este un afluent dreapta al văii Borcutului. Curge de sub culmea Prislopașului.
[9] Valea Boului este limitrofă văii Scradei.

a altora, mănăstirea a fost vizitată de episcopul Dosoftei. Când au trecut prin Vişeu de Mijloc, s-au tras clopotele.”[10]

În *Inventarul 1810, op. cit.*, biserica mutată în sat a fostei mănăstiri este descrisă în felul următor: *„Besărica cea mică,* [e] *adusă din câmp, din anul 1763,* [e] *zidită din lemn de păr*[o]*hul și de Ciolpan Popa Gheoghe, în cinstea Sfântului Mucenic Dumitrie. E numai binecuvântată, fără tabernacum și fără vasă besăricești. Are antimis, din anul 1718, cu moaște, de Ghenadie, vlădicul Mu*[n]*caciului, sfințit.*

E și un rând de haine besăricești de mătase, cumpărate de Șimon Vasile, cu patrafir, cu aer, cu procovețe, cu mâneci, și mai e un patrafir n[o]*u de mătase, cumpărat de Fărâmă Anton, și e și un stihari*[11] *slab și un brâuț de lână, fățoi de pristol trei, ștergători doao, sfejnice de aram*[ă] *doao, o cădelnițe vete, un pulicandru de lemn, zugrăvit.*

A 2. Altarul mic și luminos. Și besărica luminoasă și zugrăvită, de 4 stânjeni de lungă și doi și giumătate de largă, cu doao uși. Pristolu de piatră, mic și veti, oltariul de un stânjen de lung și de larg. Trei cruci, icoane m[ar]*i opt, doao prapore, unul de Andreica Găvrilă cumpărat; besărica muierilor nu*[-]*i despărțită.*

A 3.Turnul mic și de lemn, cu doao clopote: unul spart, de vro 70 de fonți[12]*, altul de vo șesăzeci de fonți, încă e găurit, împușcat fiind. Despre binecuvântarea lor nu să știe. În cinstea hramului.*

Cărțile aceștii besărici rumânești simt aceste: o Evanghelie, o Liturghie, un Ohtaih, un Trebnic, un Ceaslov, o Serednițe, un Teștament.

Despre casa și pământurile clejiii.

În A 5 [4]. *Fiind doao casă supt acestea o cămăruță, îs bune; dranițele pe case îs slabe și veti, amândoao casăle de 7 stânjeni și giumătate în lung, doi și giumătate în larg. Zvora casii* [este de] *un fărtai*[13]*, care de împreună cu o casă îi dată de Șimon Vasile și de Todicika Ustină, pe sama eclejiii, despre care dăruire e contrăctuș în arhivumul vicărășesc, a doao casă și cămara făcute fiind din cheltuiala satului.*

Mai e și altă zvoră lângă besărică, fără de casă, de un fărtai și giumătate, cu banii satului cumpărată.

---

[10] Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, *„Un document din anul 1749...”, op. cit.*, pp. 21, 31

[11] Veșmânt lung, făcut de obicei din brocart, pe care îl poartă preoții ortodocși în timpul serviciului religios. *Cf Dex online*, 15.iun.2016

[12] Font (plural fonți) este unitate de măsură, folosită popular și azi, care are o jumătate de kilogram.

[13] Fărtaiul este un sfert de iugăr, adică 0,577 ha/4 = 0,1425 ha sau 1425 de mp

Pământul clejii la kămp[14] *e pe vale, îi Skrade*[15]*, mai mult de cosit, în Șesur*[ă] *cea lungă, fiind 13 fărtaie, de amândoao laturile fiind mejdeș văii, mai sus, în fundu Șesurii, fiind 10 fărtaie, fiind mejdeș doao văi, a treia pe gruiul Tomoiegesc, iar 10 fărtaie, mejdeș fiind văii. La mănăstire fiind 12 fărtaie, de o lature, o vale fiind mejdeș, de altă latur*[e] *Covăze Părasca fiind și un ierug mic mejdă. În Fu*[nd] [sunt] *doao fărtaie, Grad Vasile fiind mejdeș, în Lazuri trei fărtaie.*"

Din acest inventar, rezultă că biserica mănăstirii a fost adusă în sat în anul 1763. ***C***onscripția bisericească din anul 1774 indică faptul că biserica a fost mutată în anul 1762 de la mănăstire[16]. În aceste documentele, nu am aflat vreun motiv al mutării. Nu putem pune desființarea mănăstirii pe seama acțiunilor generalului Buccow, comandant militar și guvernator al Transilvaniei, care a distrus mănăstiri ortodoxe în Ardeal în acea vreme. În perioada respectivă, Maramureșul nu a făcut parte din principat. De asemenea, nu am identificat, până acum, documente sau referiri vechi despre distrugerea unor mănăstiri din Maramureșul istoric de către acest personaj. Statistica[17] realizată în anii 1760, 1761 și 1762 de către o comisie aulică, condusă de Buccow, pentru identificarea bisericilor unite și neunite din Ardeal și care i-a servit generalului bază de date, nu se referă la Maramureș. Mănăstirea Valea Scradei a fost unită (greco-catolică) atunci și nu ar fi făcut obiectul distrugerii.

Luând în considerare informațiile documentare vechi cunoscute, reiese că mănăstirea a funcționat între anii 1719 și 1762. Bisericuța ei a fost construită de către un bărbat cu numele Grigore, viitorul stareț al mănăstirii, pe terenul donat de către Vasile Grad. Biserica a fost mutată în sat, în 1762, iar mănăstirea s-a desființat.

După decretarea (1732) trecerii Maramureșului la Ungaria (1733), din punct de vedere religios, comitatul a trecut sub ascultarea episcopiei greco-catolice din Muncaci, iar mănăstirile ortodoxe de aici au fost subordonate

---

[14] Câmp

[15] *„Îi Skrade"* este a Scradei.

[16] Véghseö Tamás, Terdik Szilveszter, Majchrics Tiborné, *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez, Munkácsi és nagyváradi egyházmegyés parókiák összeírása 1774-1782 között*, Nyíregháza, 2016, p. 406. Vom lua în considerare anul mutării 1762, dat de documentul mai apropiat temporal.

[17] Dr. Virgil Ciobanu, *„Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762"* în *Anuarul Institutului de Istorie Națională publicat de Alexandru Lepădatu și Ioan Lupaș, III, 1924-1925*, Cluj, 1926, pp. 616-700

vicarului greco-catolic de Maramureș și protoegumenului de Muncaci, devenind greco-catolice.[18]

Pe prima hartă militară austriacă, 1782-1785, pe locul mănăstirii nu figurează vreo biserică, altă clădire sau cruce. Biserica este reprezentată în sat, în zona central-administrativă de acum a localității, pe actuala stradă Iuliu Maniu, fiind al doilea lăcaș de cult al parohiei românești din Vișeu de Sus, figurând în inventarul din 1810 al enoriei.

În 1787, Iosif al II-lea a decretat secularizarea averilor mănăstirești. Un document din acel an amintește de mănăstirea desființată din Vișeu de Sus.[19]

La început, coloniștii romano-catolici, neavând încă biserică, s-au rugat în biserica greco-catolică din Vișeu de Sus, unde a oficiat uneori și preotul (romano-catolic) din Coștiui[20]. Deoarece romano-catolicii și-au construit prima lor biserică, cea demolată în 1924, la cca 200 de m față de biserica mutată în sat și coroborând cu ceea ce au scris vicarul Bud și protopopul Ștețiu, credem că țipțerii s-au rugat mai întâi la această biserică, nu la biserica parohială principală (Biserica Bătrână), care era așezată în mijlocul comunității românești, lângă apa Râului (Vaserului).

Mănăstirea nouă

Amintirea mănăstirii a rămas vie. *„Istoricul Mănăstirii «Naşterea Maicii Domnului» – loc. Vişeul de Sus”*[21] ne spune că prima iniţiativă de reconstruire a fostei mănăstiri, pe locul numit *„La mănăstire”*, în zona văii Scradei, a fost a părintelui I. Bolchiş, preot slujitor între anii 1958 și 1964 în Parohia Ortodoxă Vişeu de Sus III de pe această vale.

Reconstrucţia propriu-zisă a mănăstirii a început însă în anul 1985, la iniţiativa părintelui paroh Vasile Luţai şi a credincioşilor din parohie. Lucrările s-au finalizat în anul 1991, sfinţirea bisericii având loc în data de 13 septembrie 1992 (în timpul păstoririi parohului Luțai), fiind oficiată de către Preasfinţitul părinte Justinian Chira, episcopul Maramureşului şi Sătmarului.[22]

---

[18] Dr. Viorel Ciubotă, „*Două inventare inedite ale mănăstirilor Bârsana și Boroneavo (Ucraina) din anul 1791”* în *Revista Arhivei Maramureșene*, nr. 9, Baia Mare, 2016, p. 288

[19] Prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare, 1997, pp. 148, 151

[20] Dr. Livia Ardelean, *Francisc Reti „Chronologia Rei Cameralis Marmatiae” – o descriere din 1805 a comitatului Maramureș* în *Revista Arhivei Maramureșene*, nr. 4, Baia Mare, 2011, p. 128

[21] *https://www.facebook.com/Manastirea-Nasterea-Maicii-Domnului-Viseu-De-Sus*, accesat la 08. feb. 2021

[22] *https://www.facebook.com/Manastirea...*, accesat la 08. feb. 2021

Între anii 2004 și 2007, mănăstirea a avut viaţă de obşte, fiind populată cu maici, apoi, timp de 7 ani, a fost închisă. În anul 2013, în şedinţa din 10 septembrie, consiliul eparhial a hotărât ca începând cu data de 01 decembrie a aceluiași an mănăstirea să se reactiveze. Preasfinţitul părinte Justin Sigheteanul, arhiereu-vicar al Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului, a delegat-o provizoriu pe monahia Teofana Ciolpan în vederea rezolvării problemelor duhovniceşti, administrativ-economice şi gospodăreşti.[23]

Monahia Teofana Ciolpan, împreună cu rasofora Paraschiva Ciolpan (care au crescut pe aceeași vale a Scradei) au venit prin transfer în Episcopia Maramureşului şi Sătmarului la mănăstire, în ziua de 01 decembrie 2013.[24]

În data de 07 septembrie 2014, în preziua hramului, la slujba vecerniei oficiate de către Preasfinţitul Justin Sigheteanul împreună cu un sobor de preoţi şi diaconi, maica Teofana Ciolpan a fost instalată ca stareţă a mănăstirii. În 13 octombrie a aceluiaşi an, rasofora Paraschiva Ciolpan, după slujba vecerniei, a fost tunsă în monahism.[25] Ieromonahul Roman Andrei este duhovniul mănăstirii.

Această vatră monahală reprezintă continuitatea dintre așezământul vechi din anii 1700 și cel nou din prezent, realizată prin credința vișeuanilor și menținută vie în memoria lor colectivă.

[23] *Idem*
[24] *Idem*
[25] *Idem*

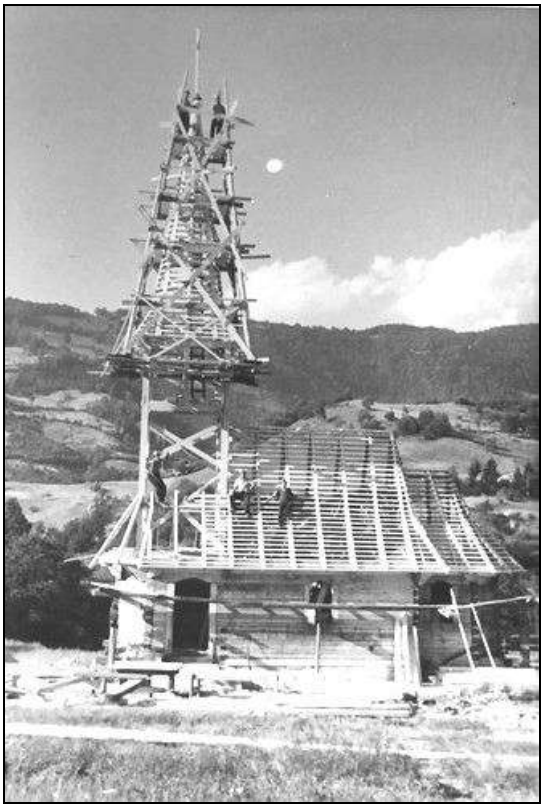

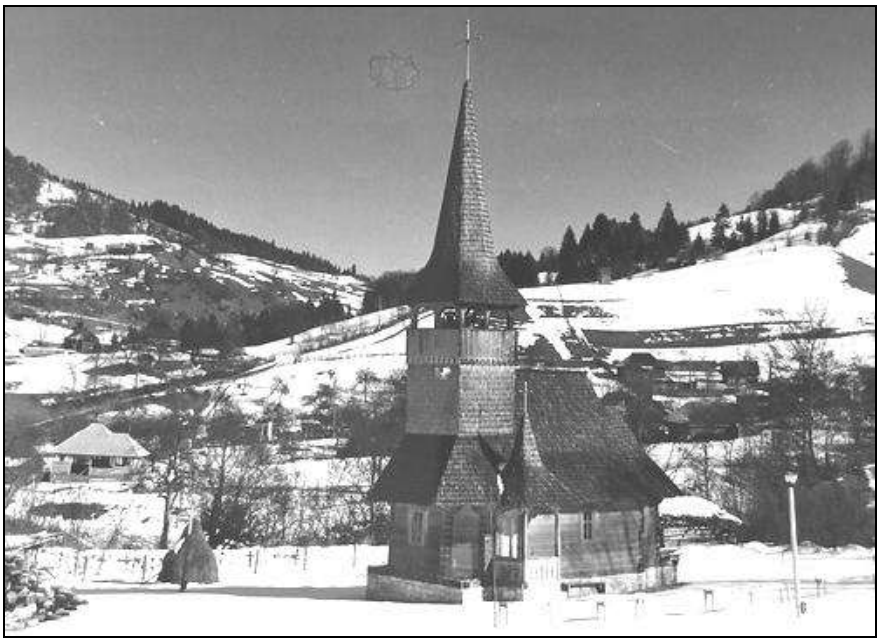

Biserica mănăstirii noi din valea Scradei în timpul construcției, 1985 și după finalizarea din 1991. Colecția Ioan Bârsan

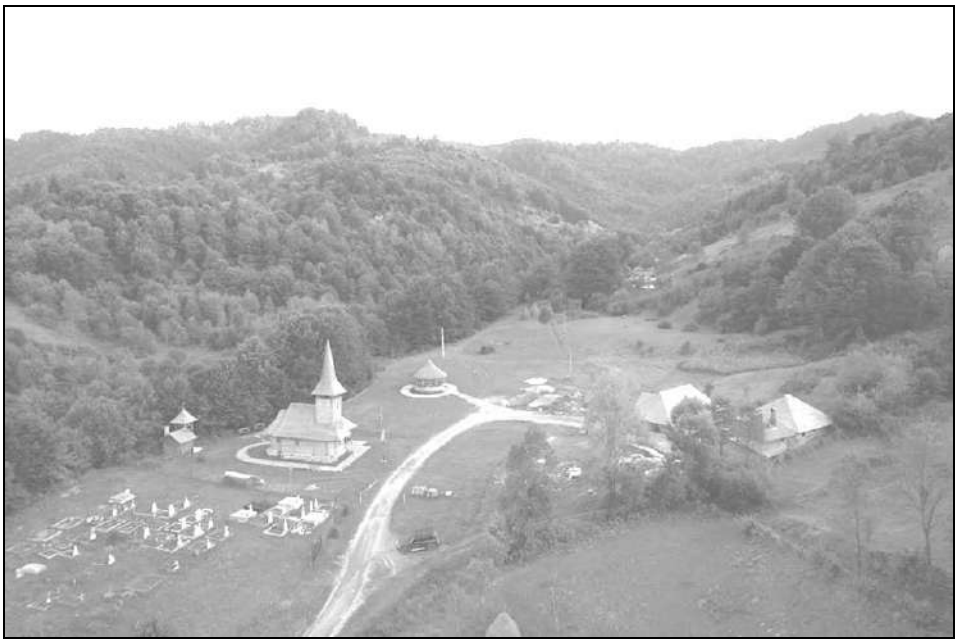

Mănăstirea în anul 2021
Sursa: https://www.facebook.com/Manastirea Naşterea Maicii Domnului Vişeu de Sus, Maramureş, accesat la 14 ian. 2022

"Crown Prince Rudolf". Clause in Perkalaba

Yaroslav ZELENCHUK
candidate of historical sciences
Deputy director for scientific work of the Verkhovynskyi NPP

Abstract:

The article examines the history of the construction and century-long operation of the largest ghat dam in the upper reaches of the White Cheremosh River. It had the local name of the klauz "Names of Crown Prince Rudolph" in Perkalaba. The history of this ecologically harmful hydro-technical structure has become a documentary evidence of the difficult and dangerous logging and wood-smelting work of the then Hutsuls of the Zhabiev region. Memories of the work of the sluices and the rafting of drakes by the waters of the Black and White Cheremosh rivers are best preserved in the memory of some long-term residents of the Verkhovyna region and the descendants of famous helmsmen of the Hutsul region.

Кляуза «Кронпринца Рудольфа» в Перкалабі.

Анотація:

В статті досліджена історія спорудження та столітня робота найбільшої греблі-гаті у верхів'ях річки «Білий Черемош». Вона мала місцеву назву кляуза «Імені кронпринца Рудольфа» в Перкалабі. Історія цієї екологічно шкідливої гідро-технічної споруди, стала документальним свідченням важкої і небезпечної лісозаготівельної та лісосплавної праці тогочасних гуцулів Жаб'євщини. Спогади про роботу кляуз і сплавляння драб водами річок Чорний і Білий Черемош найкраще збереглися в пам'яті окремих довгожителів Верховинщини та нащадків відомих керманичів Гуцульщини.

Важливим завданням діяльності Національного природного парку «Верховинський» є збереження та відтворення цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів на його території. Одними із таких історико-культурних об'єктів на території Парку є залишки кляуз-гатей на гірських річках в урочищах Перкалаба, Баюрівка,

Лостун, Лостунець, Балтагора та Добрин свідків важкої, небезпечної і часто героїчної праці гуцулів.

Розвиток лісової промисловості та збільшення промислової торгівлі деревиною Австро-Угорської імперії, був зумовлений насамперед потребою малозаліснених терирорій в будівельному матеріалі та її поразкою Австрії у війні з Прусією, в червні-липні 1866 року. Цей військовий конфлікт, відомий під назвою Австро-Пруська війна, завершив боротьбу за гегемонію в «німецькому світі» та в значній мірі зумовив виникнення дуалістичного союзу між Австрією і Угорським королівством у 1867 році. На жаль контрибуцію за поразку у війні, Австрія заплатила Прусії Карпатськими лісами. В таких умовах гостро постало питання транспортування деревини, продовжилось будівництво цілої мережі вузкоколійних залізниць та гідротехнічних споруд, призначених для лісосплаву (кляуз, гамованок, кашиць, раків). Саме на цей період припадає будівництво однієї з найбільших кляуз в урочищі Перкалаба. Споруджена вона була в 1879 році, у природному вузькому місці на річці Перкалаб після її правої притоки, потока Прелучний у верхів'ях Білого Черемошу. Побудована вона умілими руками гуцулів із використанням дерева, з'єднаного між собою залізними штирями та дерев'яними замками (вуглами). Всередині дані дерев'яні конструкції були заповнені каменем. Водовмістимість цієї кляузи була 180 тисяч метрів кубічних. Зазначимо, що всі кляузи-гаті поділяються на два типи: плотопропускні та водозбірні. Водозбірні кляузи ж були меншими за об'ємом водосховищами які використовувалися тільки для акумуляції води. Дараби збивалися нижче таких кляуз, а вже з підняттям рівня води, розпочинали свій рух. Кляуза в Перкалабі була плотопропускною, де дараби збивалися керманичами на воді. Ця кляуза отримала назву «Шлюз імені кронпринца Рудольфа» єдиного сина імператора (престолонаслідника), який трагічно загинув в 1889 році.

З часу побудови кляузи, до 1913 року, дозвіл на сплав деревини з Перкалаби мала лісоексплуатаційна фірма «Ґец». Дозвіл видавався Дирекцією державних лісів у Львові, від 1913 до 1932 року такий дозвіл мала «Галицька спілка деревної промисловості», з 1932 року, Польсько – Румунська річкова комісія.

Основними споживачами деревини були тогочасні пилорами так звані «тартаки» або «фіраси» які часто мали зв'язок з залізною дорогою. Біля них були побудовані місця для можливості вилову деревини

«гамованки». Так сплав із Перкалаби був поділений на окремі ділянки: Перкалаба – Устєріки (55 км.), Устеріки – Кути (33 км.), Кути – Залуччя (33 км.) а звідти Прутом до Дунаю та аж до Чорного моря.

Сплав деревини з кляузи Перкалаб продовжувався і в часи владарювання тут Польщі.

Одними з будівничих цієї кляузи які реконструювали її в 1925 році були: відомий інженер Шпинтюк Федір Йосифович та будівельник Юрій Близнюк.

Вдала реконструкція цієї кляузи убезпечило її від руйнування в часі історичної катастрофічної повені 29-30 серпня 1927 року. Слід зазначити, що ця повінь носила природний та водночас техногенний характер і мала значно менші руйнівні наслідки на Білому Черемоші, ніж на Чорному Черемоші де внаслідок надзвичайно великої кількості опадів та прорваних кляуз утворився вал води великої руйнівної дії. Ця повінь на декілька років призупинила сплав деревини в басейні Черемошу. Тому у 1932 році було розпочато будівництво вузькоколійки від Кутів – до Устерік, яке проводилося Дирекцією державних лісів. При цьому було зроблено у потрібних місцях берегоукріплення (частина яких залишилися до цього часу, в селі Білоберезка на присілку Паркан), зроблено також насипи та прокладені рейки. За спогадами старожилів Верховинщини готова дорога з відповідним залізнодорожним покриттям, була прокладена вже до Устерік. Під час наших наукових експедицій нам неодноразово показували демонтовані залізнодорожні рейки, які потім знайшли своє господарське призначення.

Всі держави, які панували на Гуцульщині, розглядали Карпати як сировинний придаток. З приходом на Гуцульщину радянської влади, в 1939 році лісосплав продовжувався. З початком війни, в 1941 році, німці продовжили лісосплав з Перкалаби, про це свідчить один цікавий документ, дозвіл виданий 17 червня 1942 року, керманичу з Довгополя Шекєрику Онуфрію Семеновичу німецькою та румунською владою на право сплавляти деревину з Перкалаби Білим Черемошем та річкою Прут. Так як кордон проходив тоді по річці, керманичу надавалася можливість при потребі заходити вглиб румунської території до 50 метрів. Крім лісосплавної функції, німці побудували на кляузі мінігідроелектростанцію для потреб, організованої тут, німецької прикордонної застави. У бетонне приміщення, побудоване, внизу за кляузою, на руслі річки (залишки якого є до сьогодні) з кляузи, під

значним тиском, поступала вода яка обертала турбіну з генератором і виробляла електроенергію.

Але, найбільшого масштабу лісосплав на Черемоші набуває в 50-60-х роках минулого століття, з другим приходом сюди раданської влади. Згодом із зменшенням запасів лісу, небезпечністю і дороговартісністю лісосплаву та використанням лісовозів, лісосплав поступово занепадає та остаточно припиняє свою діяльність. Нам пощастило записати спогади у керманича Юрія Джиголі з Хороцево, який 11 серпня 1979 року провів останню дарабу по Білому Черемоші з Верхньої Яловичори, воду для якої акумулювала кляуза-гать в Перкалабі.

Більше тридцяти років кляуза стояла відкритою (без води). Після повені 2008 року її «дворові ворота» замулило і вона заповнилася до верху водою. В багатометровій товщі води знайшли свій прихисток багато представників іхтіофауни Національного природного парку «Верховинський» серед яких червонокнижні види: тритон гребінчастий та тритон альпійський. Зустрічаються тут, також, форель струмкова. Досить дискусійним може бути питання її подальшої долі. Ця кляуза створює техногенну загрозу для жителів присілка Перкалаба (при ймовірному прориві) зважаючи на її технічний стан, та вже поважний 144 річний вік, та є своєрідним бар'єром на шляху форелі, до місць її нерестилищ.

Отже, за 144 роки свого існування та своєї 100-річної роботи, з часу побудови в 1879 році, кляуза «Імені кронпринца Рудольфа» в Перкалабі до її останньої дараби, у 1979 році, стала німим свідком важкої праці гуцулів «на водах», глибоко закарбованої в душах місцевих жителів, що стала синонімом важкої, небезпечної та водночас не позбавленої романтики професії, предметом їхньої професійної гордості, гордості їхніх нащадків та всієї Гуцульщини.

За аналогією з влучним висловом Галини Шевцової, сказаним про гуцульські дерев'яні церкви, про кляузи на наших річках можна сказати: «…це істоти, а не споруди, адже якщо жити так довго, як вони, обов'язково «наживеш» душу…». От і в цій споруді відчувається душа. Обов'язково відвідайте її, доторкніться до нашої історії, відчуйте її силу та велич, адже вона вже більше сотні років вгамовує силу бурхливого Білого Черемошу, протистоїть величі, нестримній стихії – воді, а величі гідно може протистояти тільки велич.

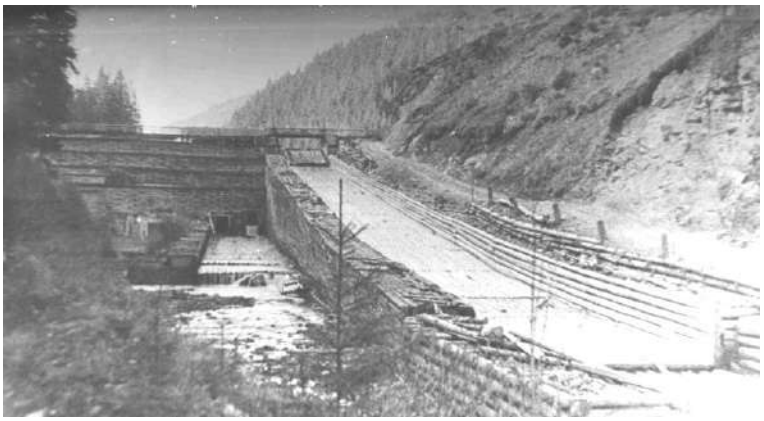

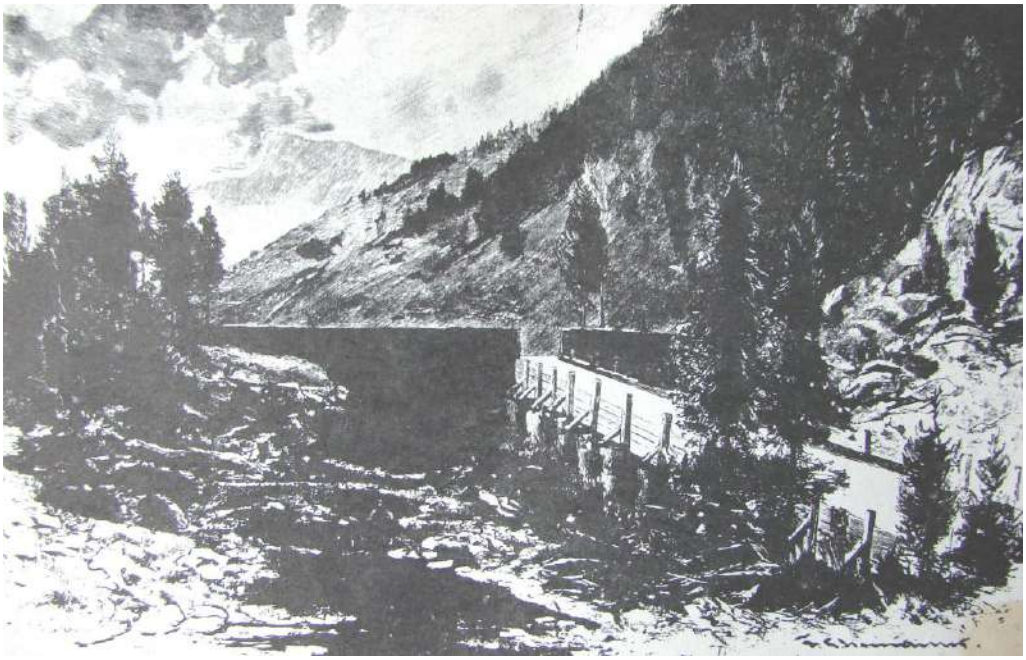

Графічний малюнок кляузи в Перкалабі

Шлюз імені кронпринца Рудольфа в Перкалабі

Beruf: Flösser

Familienstand: verheiratet /: Ukrainer :/

Staatsangehörigkeit: Gen. Gouv. Dist. Galizien

Grösse: 1.66 c/m.

Haare: Dunkelgrau

Besondere Kennzeichen: Keine

(Eigenhändige Unterschrift)

Überwachungsliste Nr.

GENERALGOUVERNEMENT
DISTRIKT GALIZIEN
Forstaufsichtsamt Kolomea

Kolomea, den 17. VI. 1942
(Datum)

Stempel (Unterschrift)

(Dienststellung)

Genehmigungsvermerk
der rumänischen Grenzdienststelle

Flösserausweis Nr. 14

(Gültig bis zum Widerruf 194)

Der Schekirek Omfrij d. Semen
Die
geboren am: 5/6 1894

Geburtsort: Polanki

Wohnort: Dolhopole

Strasse Nr.

ist berechtigt, auf den Grenzflüssen Weisser Czeremosz und Prut Holz abzuflössen und im Falle des Notstandes bei Ausübung des Holzabflössens vom Prut und Weissen Czeremosz rumänisches Gebiet zwischen Percalab und Hepolocauti bis zu einer Tiefe von 50 m zu betreten.

Bezirkszollkommissar Zabie

24 Aug. 1942 ~~20 Juni 1942~~ 194

(Ort) (Datum)

Stempel (Unterschrift)

NA PAMIATKE POBYTU
NASTEPCY
TRONU
RUDOLFA
W GALICYI W LIPCU
1881

Târgurile din Maramureș în perioada interbelică

prof. Mihaela-Cristina GHERHEȘ
Școala Gimnazială „Lucian Blaga” Baia Mare

În perioada interbelică (1919 - 1940) târgul s-a impus ca un fenomen cardinal deoarece economia, atât cât a fost ea, era preponderent autarhică; în mare parte bazată pe schimbul intern echivalent de produse (barter), iar în cazul schimbului de animale, între producători, acestei înțelegeri i se spunea „păr pe păr”.

Într-un astfel de context economic, bunăstarea omului truditor era direct proporțională și dependentă de factorii de mediu - pentru roadele câmpului și/sau creștea odată cu animalele de prăsilă din ocol și grajd, din staul și de pe munte deoarece, după cum se știe, tot ceea ce prisosea era destinat pieței rurale, schimbului și valorificării.

Mărimea târgului și abundența mărfurilor dădeau măsura, erau senzorul economic care indicau condițiile de mediu, pe cele meteorologice, despre vrednicia locuitorilor zonei; arătând, totodată, dacă anul a fost bun sau mai puțin darnic, ploios sau secetos, dacă a putut fi lucrat bine ogorul, dacă au bântuit diferite epidemii - adică era și un termometru sanitar-social.

Animalul cel mai vândut/cumpărat în târgul din Sighet și în celelalte din Maramureș a fost și a rămas calul. Erau cunoscute și rămâneau de poveste acele zone ale târgului unde caii erau puși la așa-numitele „probe”, prin care se verifica atât forța, cât și gradul de dresare al respectivului animal. De cele mai multe ori, aceste scene alunecau într-o cruzime de neiertat la adresa bietelor animale, mai ales dacă stăpânii loc apucaseră să se „aghiezmuiască” cu câte un păhăruț în plus de horincă de prune. Cel mai vestit târg în acest sens era cel de la Sighet, unde s-au impus, cu timpul, anumite grupuri de țigani geambași, care au realizat un fel de monopol asupra acestui comerț, dar care dădea și anvergura deosebită a târgului.

Dincolo de funcția lor economică, târgurile erau și adevărate platforme de comunicare și de schimburi culturale, de socializare. Târgul era, de asemenea, loc de întâlnire între locuitorii unor zone, între neamurile risipite, răzlețite peste cumpăna mai multor văi, cunoscând fiind faptul că oamenii mai înstăriți, mai avuți (nemeșii) nu se căsătoreau decât între ei, atât

pentru a-și conserva nealterată spița de neam, cât și, mai ales, pentru a-și spori averea.

Târgurile mai erau locuri de întâlnire între marii meșteri populari, unde pe lângă schimbul propriu-zis de produse se mai petreceau și anumite încredințări de taine ale unor meserii, ale unor așa-zise „secrete de meșter”; se schimbau și/sau achiziționau anumite unelte sau agregate mai deosebite, de ultimă generație, mai recentă; fiind, așadar și un loc de comunicare și promovare a progresului.

Târgul era și locul interferenței dintre săteni și orășeni, unde toți locuitorii rurali din proximitate spuneau că merg la oraș și nu la Sighet, iar numele urbei îl rosteau doar atunci când erau constrânși de anumite împrejurări, pocindu-l, ca atare, cu dispreț: „Sâditi”.

În contextul unei atari economii autarhice, târgul reprezenta șansa interferenței dintre zonele puternic pastorale și cele preponderent agricole, dintre sat și oraș, asigurând uneori doar posibilitatea unui schimb minimal de produse, strict necesare pentru nevoile de subzistență ale familiei. În acest sens, târgul de la Sighet era dominat copios de către mulțimea de țărani români maramureșeni, între care abia dacă puteau a se insinua și ceilalți locuitori, de alte etnii, cu produsele lor specifice, astfel încât Sighetul părea că era luat cu asalt de către românii dezlănțuiți.

În cea mai mare parte a sa, comerțul, de asemenea, a apărut și s-a dezvoltat tot în târguri; practic magazinele de mai târziu au performat mai întâi aici, iar apoi s-au desprins, cu timpul, devenind de sine stătătoare, odată cu permanentizarea apetitului pentru cumpărături.

Târgurile propriu-zise, cele de țară, periodice, și/sau previzibile erau și funcție a unor evenimente social-economice și istorice, dintr-o perioadă dată:

- câteodată se impuneau anumite restricții din cauza unor epidemii, cum ar fi circulația și vânzarea de animale;

- în perioade de criză se stabileau anumite prețuri maximale, la unele produse de strictă necesitate: grâu, porumb, carne, lapte ș.a.;

- pe de altă parte, statul stabilea și anumite restricții împotriva speculanților care erau, în general, urmăriți; știut fiind faptul că Sighetul era o placă turnantă a speculei, în acest punct nodal, interstatal și central-european;

- în alt plan, statul intervenea și stimula, ocrotea producătorii, ca să-și poată valorifica mărfurile în mod direct ș.a.

Una dintre principale funcții ale târgurilor o reprezenta și rolul lor social. Odată cu dezvoltarea infrastructurii rutiere și a transporturilor a

crescut exponențial și mobilitatea umană, ceea ce a atras mai multă lume, crescând amploarea lor.

Cu timpul, mai toate fostele târguri s-au dezvoltat și și-au permanentizat anumite activități economice, facilități sociale, transformându-se în mici aglomerări umane urbane. În jurul acestor orășele incipiente și funcție a acestora, au apărut micii meseriași, precum și o populație periurbană specializată, adecvată și adaptată să satisfacă nevoile urbei, în mai toate comunitățile satelitare.

La cumpăna secolelor XIX - XX, lumea rurală gravita tot mai mult înspre zona urbană, iar țăranii și-au format, treptat-treptat, gustul pentru anumite produse de la oraș, realizate în micile ateliere manufacturiere, mult mai frumoase, mai comerciale, mai eficiente și mai utile.

Mărfurile principale din târgurile săptămânale, din cele lunare sau din cel anual erau, în general, specifice zonei, dar la târgurile mari, de peste an, mai vestite, veneau și negustori din depărtări, din alte regiuni, cu mărfuri și produse meșteșugărești, relativ diferite, uneori insolite. Târgurile au căpătat, în timp, o anumită identitate, așa încât se îndătinase faptul că anumite mărfuri se puteau procura, cu predilecție, din anumite piețe și la anumite târguri (de primăvară, vară sau toamnă) ș.a.

Un alt capitol interesant și demn de luat în seamă l-a reprezentat evoluția, schimbarea paletei între cerere și ofertă, respectiv adaptarea autorităților la pătrunderea și extinderea modernismului, mai ales prin introducerea pe scară largă a sistemului educațional și în județul Maramureș, mai ales în mediul rural. Inventarul de necesități al unei familii s-a modificat radical pentru pături destul de semnificative ale populației, care urma a fi dată la învățătură.

Târgurile erau, totodată, adevărate prilejuri de socializare, de schimburi de idei și tehnici noi în crearea costumelor populare, de promovare a acestora. Aproape de fiecare dată, la târguri se încingeau adevărate jocuri populare, mai ales dacă acestea coincideau cu anumite sărbători religioase comune.

Odată cu înfăptuirea statului național unitar român, după primul război mondial și după instalarea administrației românești în Maramureș, treptat-treptat, Regatul România și-a impus legislația sa unitară, națională pe întreg teritoriul. Evident că societatea nu a stat pe loc, iar în noul context, în primul rând societatea și-a urmat cursul său firesc, obiectiv, de evoluție istorică.

Diagnoza fenomenului târgurilor din județul Maramureș trebuie pornită de la amploarea acestuia. Într-un proces verbal din 2 mai 1938, redactat la Prefectura Sighet, se citesc următoarele: „Până la anul 1925 în jud. Maramureș au avut drept de târg 6 comune, cu 24 zile de târg stabilite și anume:

Sighet cu	7 târguri
Ocnașugatag cu	2 târguri
Dragomirești cu	4 târguri
Vișeul de Sus cu	5 târguri
Borșa cu	3 târguri
Poienile de Sub Munte cu	3 târguri”.[1]

În anul 1928, potrivit unei liste întocmite de către Primăria Sighet, la 4 ianuarie, situația târgurilor apărea astfel: „În cursul anului 1928, târgurile de țară în comuna urbană de reședință Sighet se vor ține în zilele notate mai jos:

I. Februar 20-21
II. Martie 19-20
III. Maiu 29-30
IV. Junie 25-26
V. Julie 16-17
VI. August 20-21
VII. Octomvrie 8-9
VIII. Decemvrie 17-18

Târgurile săptămânale se vor ținea în fiecare zi de vineri cu adunare de vite”.[2]

Documentul semnat de către primar este, pe aceeași pagină, redactat și în limba maghiară. Cu observația că numele localității apare grafiat simplu, doar Sighet, este bine să mai reținem că nu au fost programate zile de târg pentru lunile ianuarie, aprilie, septembrie și noiembrie, dincolo de farmecul exprimării de epocă, chiar și la nivelul diplomaticii de document.

De reținut este și faptul că există o corespondență între Prefecturile Maramureș și Cluj în care se informau despre târgurile mai importante din respectivele zone, precum și o invitație de la Mediaș, pentru târgul de vite de acolo, despre anumite facilități oferite moților și țiganilor. O atenție deosebită

---

[1] *Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura Județului Maramureș*, Dos. Nr. 59/1938, f. 8;
[2] *Idem*, Dos. Nr. 35/1928, f. 1

se acorda organizării târgurilor, potrivit legislației în vigoare, până într-acolo încât dacă nu se îndeplineau condițiile minimale, se pierdea acest drept, ceea ce constituia o mare pată pe obrazul comunității. Pe de altă parte, „locul târgului” s-a impus ca un toponim de prestigiu, în toate localitățile și, mai cu seamă, în Sighet.

Dintr-o altă notă a Serviciului Zootehnic și Sanitar Veterinar al județului Maramureș, întocmită la 1 februarie 1928, de către medicul veterinar primar Dr. Szorgely aflăm despre târgurile de țară care se vor ține în Maramureș de-a lungul anului 1928, care erau planificate în următoarele localități, zile de târg, după cum urmează:

„I. Sighet: 20 februarie; 19 martie; 29 mai; 25 iunie; 16 iulie; 20 august; 8 octombrie; 17 decembrie.

II. Ocna Șugatag: 24 aprilie; 2 iulie; 10 septembrie; 22 octomvrie.

III. Rozavlea: 4 aprilie; 3 septembrie; 5 decembrie.

IV. Dragomirești: 9 ianuarie; 23 aprilie; 28 mai; 12 novembre.

V. Vișeul de Sus: 13 februarie; 12 martie; 13 august; 10 septembrie; 15 octomvrie; 12 novembre.

VI. Borșa: 11 junie; 27 august; 18 septembrie; 29 octomvrie.

VII. Poienile de Sub Munte: 14 mai; 30 julie; 22 octombrie”.[3]

În mediul de cultură catolică, nu era nici un deranj, de nicio natură socială sau religioasă dacă târgurile aveau loc, se petreceau în zilele de duminică sau în alte sărbători religioase și/sau oficiale. Dacă ziua tradițională de târg coincidea, de exemplu, cu ziua națională sau cu alte sărbători patriotice atunci, dimpotrivă, se exagera cu aspectul burlesc de bâlci și iarmaroc, imprimându-se o tentă de diminuare a respectivei sărbători, realizându-se, subliminal, o sfidare a sentimentelor naționale ale majorității românești, speculată și gestionată măiastru de către autoritățile complicitare.

Disputa pe tema interzicerii sau nu a târgurilor și bâlciurilor în zilele de duminică și de sărbători legale era destul de aprinsă și, în timp ce românii se considerau lezați de către atitudinea celorlalți, mai ales biserica ortodoxă, clerul acesteia precizau că ei consultă nu numai Scripturile, ci și scriptele, adică documentele oficiale. Această problemă nu era numai una la nivel local, maramureșean, ci era și una care se regăsea, în forme mai diferite, la nivelul întregului Ardeal și al Banatului. În acest sens, totuși, printr-o adresă a Ministerului de Interne, Direcția Administrației de Stat, îi semnalează

[3] *Ibidem*, f. 36;

prefectului județului Maramureș, în 1 iulie 1933, următoarele: „Consiliul Eparhial Român din Cluj ne informează prin adresa cu numărul 3280 din 7 iunie 1933 de pe care se alătură aici copie, că în acel județ (Maramureș, n.n. M.C.G.) nu se respectă legea repausului duminical, ținându-se târguri în zilele de Duminică și chiar în sărbătorile cele mai mari cum ar fi Rusaliile, 24 Ianuarie (sărbătoare națională), (Ziua Eroilor), 1 Ianuarie (anul nou) și zilele de Paști.

Aducându-vă la cunoștință Dvs. cele ce preced vă invităm să ne dați relațiuni și să luați măsuri ca dispozițiunile citatei legi să fie cu strictețe respectate”.[4]

Această adresă este ștampilată cu ștampila de ministru și semnată, în numele acestuia, de către un slujbaș ministerial.

În același proces verbal, invocat mai sus, din 2 mai 1938, se mai arăta faptul că au fost înființate târguri noi în următoarele comune: Rozavlea (1925, cu trei zile de târg), Bârsana (1933, cu două zile de târg), Leordina (1934, cu trei zile de târg), Săpânța (1936, cu patru zile de târg).[5]

Potrivit aceluiași document, în anul 1938 s-a propus și aprobat un număr de 28 de zile de târg, pe întreg cuprinsul județului Maramureș, așa după cum rezultă dintr-o hotărâre a Comisiei Prefecturii: [6]

Comuna	târg săpt.	Jan	Febr.	Mart	Apr	Mai	Jun.	Jul	Aug	Sept	Oct	Nov	Dec
Sighet	Luni	I.	I.	I.	I.	I.		I.		I.	I.	I.	I.
Ocna Șugatag	Joi		III.		III.	III.				III.	III.	III.	
Dragomirești	Luni	IV.		IV.		IV.				IV.	IV.	IV.	
Vișeul de Sus	Joi		II.			II	II.			II.	II.		II.

Cu toată strictețea administrativ-legislativă, autoritățile în domeniu s-au văzut nevoiet să recunoască, cu regret, că:

„De fapt, însă, cerealile se vând pe străzi, la hanuri etc, iar comercianții improvizați colindă satele și fac cumpărături fără nici un control, înșelând pe producători atât la preț, cât și la greutate […].

Aducându-vă la cunoștință cele de mai sus, avem onoare a vă ruga să luați cele mai stricte măsuri de împiedicare a vânzării cerealelor în alte locuri

[4] *Idem*, Dos. Nr. 84/1933, f. 19;
[5] *Idem*, Dos. Nr. 59/1938, f. 1-2;
[6] *Ibidem*, f. 6;

decât în oboarele oficiale de cereale și să interziceți comercianților să colinde satele și să înșele pe săteni”.[7]

Probabil că din această perioadă interbelică, de avânt/decădere economică, datează și truismul că „reclama-i sufletul comerțului”. Cert este că în documentarea mea am întâlnit, între altele, una care m-ai stârnit curiozitatea în mod deosebit. În contextul implementării unor reglementări privind modernizarea piețelor la nivel național, s-a înscris și obligativitatea dotării acestora cu așa-numitele „bascule” (cântare) pentru animale, dar și pentru produse agricole dacă aceste instrumente erau mai silențioase.

Spectacolul unei atare reclame ne apare, de-a dreptul nostim, pentru noi cei de zi, obișnuiți cu progresul de altă natură și la alt nivel.

În acest sens, Uzinele Hess S.A. Sibiu care se prezintă ca „prima fabrică de cântare și mașini din România, fondată 1896. Aparate moderne de cântărit și simple și automate, mașini de tăiat mezeluri, dulapuri și instalații frigidere electrice”[8], cu sediul la Sibiu, dar și cu reprezentanță în București își asigura prezumtivii clienți că „cine cântărește/numără banii”.

Reclama conține o față de cântar clasic, de tejghea, iar înaintea acesteia se profilează tacticos două mâni care numără bani. Reclama le propune comercianților obiecte de la cea mai mică balanță până la cea mai mare „basculă pentru cântărit vagoane”.

Calitatae garantată a produselor, ne asigură producătorii, ar fi dată atât de către istoricul de prestigiu al familiei Hess în domeniu, cât și de faptul că: „fabricarea se face în serii, așa că toate piesele aceloraşi tipuri sunt interșanjabile”.[9]

Târgurile de țară, mai ales cel anual, au rămas să reverbereze negativ, decenii la rând, prin anumite bătăi între sate, între neamuri, prin concursuri ad-hoc de trântă dreaptă sau ciobănească, furturi, jocuri de cărți ș.a. Din păcate, unele rivalități nu s-au stins cu anii și, deseori, izbucneau confruntări cu tentă de vendetă care au creat faima de cuțitari a maramureșenilor, care preferau, adeseori, să-și facă singuri dreptate.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura Județului Maramureș, Dos. Nr. 59/1938

---

[7] *Ibidem*, f. 10;
[8] *Ibidem*, f. 13;
[9] *Ibidem*, f. 16

Distrugerea comunității evreiești din Maramureș

muzeograf IA Alin Spiridon PRALEA
Muzeul Maramureșului
Sighetu Marmației

Abstract:

The objective of this study is to elucidate the destruction of the Jewish community within the historical region of Maramureș. This involves examining demographic and territorial transformations spanning the years 1919 to 1945, delving into the impact of antisemitic legislation in Romania and Hungary. Additionally, the study explores the events surrounding the spring of 1944, when Hungary, having been occupied by Germany, witnessed the deportation of the Jewish population.

Keywords: Maramureș; Sighet; Jewish community; antisemitic legislation; Holocaust.

Având în vedere că subiectul acestui scurt studiu îl constituie distrugerea comunității evreiești din Maramureș, pentru început considerăm necesară o determinare a ariei geografice la care ne referim. Regiunea istorică Maramureș coincide din punct de vedere administrativ cu Comitatul Maramaros existent până la sfârșitul Primului Război Mondial, în cadrul Regatului Ungariei, regiune a cărui teritoriu de 9716 km^2 este împărțit prin tratatele de pace de la sfârșitul primei conflagrații mondiale între nou creatul stat, Cehoslovacia și Regatul României. Astfel, din cele zece plase ale fostului comitat, patru - Dolha, Hust, Orokmezei, Teresava - ajung integral în Cehoslovacia, iar trei - Iza, Șugatag și Vișeu - revin României. Noua graniță va secționa plasele Sighet, Tiszavolgy și Teceu, cea mare parte a lor ajungând în granițele Cehoslovaciei și doar o mică parte, aflată la sud de râul Tisa, intră în granițele României. În ceea ce privește numărul evreilor din Comitatul Maramureș, recensământul din 1910 indică un număr de 65.694, din care, după 1918, 33,041 ajung să trăiască în Cehoslovacia, iar 32,653 în România.

Partea de sud a Comitatului Maramureș se transformă în județul interbelic Maramureș (3.381 km^2), cu reședința la Sighet, iar partea de nord

suferă mai multe transformări administrative până în 1926, an după care teritoriul este integrat în Comitatul Mukachevo, devenit regiunea autonomă Carpato-Ucraina, în cadrul celei de a Doua Republici Ceho-Slovace, în septembrie 1938.

Cele două comunități vor evolua în paralel în România și Cehoslovacia, fiind influențate, bineînțeles, de evoluția politică a acestor state. Dacă partea de nord va evolua într-o atmosferă relativ democratică, în partea românească, comunitatea evreiască se confruntă cu o atmosferă antisemită, intensificată la sfârșitul anilor '30 și, mai ales, în timpul scurtei guvernării Goga - Cuza. O dovadă palpabilă a celor afirmate o reprezintă rezultatele electorale obținute de partidele de extremă dreaptă în Maramureș, în alegerile din 1937. Astfel, Partidul Totul Pentru Țară cumulează 4658 de voturi, obținând un mandat de deputat, iar la acestea putem adăuga cele 1027 de voturi obținute de Partidul Național Creștin. În alegerile amintite, niciun partid politic nu a obținut majoritatea, acest lucru dându-i posibilitatea regelui Carol al II-lea de a-l numi, la 28 decembrie 1937, prim-ministru pe Octavian Goga, președintele Partidului Național Creștin, partid de extremă dreaptă, având o ideologie naționalistă și puternic antisemită. Schimbarea guvernului a adus după sine numirea de noi prefecți, iar aceștia, la rândul lor, au trecut la numirea de noi comisii interimare la conducerea localităților din România. Noul prefect de Maramureș, generalul D. M. Constantinescu, ajuns la Sighet în 5 ianuarie 1938[1], numește și chiar participă la instalarea unor comisii interimare în Maramureș. La Sighet comisia interimară este condusă de profesorul Tănase Pușcă, președintele Partidului Național Creștin din Maramureș, iar în discursul său inaugural, noul primar afirma: „De 20 de ani, românii adunați într-o țară liberă, înfăptuită cu jertfe de sute de mii de eroi, sunt ca o întinsă holdă de grâu plină de neghina evreiască, adusă pe aceste meleaguri de pustiirile înfăptuite aiurea. (...) Suntem în ținutul cel mai năpădit de buruiana jidovească. (...) Orașul Sighet, are 2 treimi din totalul populației sale, numai evrei. Luăm în mâinile noastre conducerea unui oraș înstrăinat și nădăjduim să-l facem românesc. Îl vom plivi de buruienile aduse de vânt și vom semăna pe toate căile sale, românismul.”[2] Cu această ocazie, asemenea discursuri vor fi rostite și în alte localități maramureșene.

În scurtul său mandat, noul guvern, va lua o serie de măsuri antisemite, cea mai importantă dintre ele fiind decretul lege din 22 ianuarie 1938, privind revizuirea cetățeniei acordată evreilor. În termen de 30 de zile

[1] Opinia, 1 ianuarie 1938, p. 4
[2] Universul,17 ianuarie 1938, p. 12

fiecare primar urma să întocmească un tabel cu evreii înscriși în listele de naționalitate ale comunei, iar în maxim 20 de zile de la afișare, cei înscriși aveau obligația de a prezenta documentele prin care au obținut cetățenia română.[3]

Comisia interimară a orașului Sighet, în ședința din 15 ianuarie 1938, cu șapte zile înainte ca decretul lege de revizuire a cetățeniei evreilor din 22 ianuarie 1938, a hotărât „să se cerceteze la biroul populației și în arhivele primăriei, care dintre evrei au venit în oraș după anul 1918 și cum și-au câștigat dreptul de apartenență și de naționalitate". De asemenea s-a hotărât „ca nici un servitor sau servitoare creștină să numai fie angajată la evrei."[4]

Cu toate că la 10 februarie 1938, Guvernul Goga-Cuza a demisionat, legea de revizuire a cetățeniei nu a fost abrogată. Nu știm ce efecte a avut decretul lege de revizuire a cetățeniei asupra comunității evreiești în Maramureș, sperăm ca cercetări ulterioare să stabilească aceste aspecte.

Pierderea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, în 28 iunie 1940, și constituirea guvernului condus de generalul Ion Gigurtu, expresie a dorinței lui Carol al II-lea de apropiere de Germania,[5] va marca o nouă etapă în istoria antisemitismului românesc. Astfel, prin decretul-lege din 8 august 1940, evreilor veniți în România după 30 decembrie 1918 le era interzis să ocupe funcții publice, să fie militari de carieră, să facă parte din consiliile de administrație, să dețină proprietăți rurale etc.[6] În Maramureș, acest decret lege nu a avut decât urmări simbolice, având în vedere că această provincie împreună cu Ardealul de Nord este cedată Ungariei prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940. Amintim aici faptul că, în ziarul Universul din 30 septembrie 1940 se anunță lista profesorilor evrei revocați din învățământ[7], printre ei îl găsim pe Iacob Dermer, profesor de geografie la Liceul Dragoș Vodă din Sighet. Ironie cumplită sorții, pentru că acest profesor, jurnalist, autor al studiului monografic Maramureșul românesc, a fost unul dintre cei mai loiali cetățeni ai statului român.

În ceea ce privește evoluția demografică a comunităților evreiești din cele două părți ale Maramureșului, putem lua ca referință anul 1930, an în care s-au desfășurat recensăminte atât în România cât și în Cehoslovacia. În

[3] Istoria Românilor, vol. 8, Editura Enciclopedică, București, 2003. p. 380
[4] Universul, 21 ianuarie 1938, p. 12
[5] Istoria Românilor vol. 8, Editura Enciclopedică, București, 2003. p. 420
[6] Ibidem
[7] Universul, 30 septembrie 1940, p. 6

Maramureșul cehoslovac sunt înregistrați 39.780[8], iar în cel românesc, 33.828.[9]

În anii 1939-1940 întreaga suprafață a fostului Comitat Maramureș va reajunge sub administrația Regatului Ungariei. Partea de nord a fostului comitat, în martie 1939, când Ungaria profită de dezmembrarea Ceho-Slovaciei și anexează Transcarpatia, iar partea de sud, în 30 august 1940, când, în urma Dictatului de la Viena, Ungaria ocupă Ardealul de Nord. Cu toate acestea, din punct de vedere administrativ, Maramureșul dinainte de 1918 nu este refăcut. Astfel, după ocuparea Transcarpatiei - martie 1939 - acest teritoriu este transformat în Guvernoratul Subcarpatiei, împărțit în trei subdiviziuni administrative numite agenții: Ung, Bereg și Máramaros, cea din urmă (Máramarosi közigazgatási kirendeltség) cuprindea partea de nord a fostului Comitat Maramureș.

După ocuparea Ardealului de Nord, Maramureșul de sud este alipit de asemenea Ungariei, acesta este organizat în Comitatul Maramureș și cuprinde, pe lângă Maramureșul românesc, și localitățile din fostele plase Sighet și Teceu. Pe de altă parte, unele localități din Maramureșul de Sud (Bocicoiul Mare și Lunca la Tisa) sunt anexate Guvernoratului Subcarpatiei. Am făcut aceste precizări pentru că, în organizarea ghetourilor din 1944 se va ține cont de aceste împărțiri administrative.

Imediat după încorporarea acestor teritorii în Regatul Ungariei, evreii maramureșeni, atât cei din nordul, cât și cei din sudul Tisei, întră sub incidența **legilor antisemite maghiare.**

Prima lege anti-evreiască maghiară (nr. XV din 29 mai 1938), apare în contextul apropierii Ungariei de Germania nazistă. După Anschluss, 13 martie 1938, Ungaria are graniță comună cu Germania. Legea stabilea o limită maximă de 20% a numărului de evrei angajați în medicină sau drept, ori în unitățile comerciale, industriale sau financiare. Această lege creează numeroase confuzii pentru că, având în vedere numărul mare de familii mixte și de convertiți, este foarte greu de determinat cine este evreu.[10]

A doua lege anti-evreiască (nr. IV din 29 mai 1939), interzice evreilor să fie funcționari ai statului, să conducă ziare. În teatru, film, medicină, avocatură, inginerie, numărul lor nu trebuia să depășească 6%. Numărul evreilor în companiile private nu trebuia să depășească 12%. De

[8] Karpatalja Telepuleseinek Vallasi Adatai (1880-1941), Budapesta, 2000, p. 116
[9] Recensământul General al Populației din 1930, vol. II, Neam, Limbă Maternă, Religie, Partea I, Limbă Maternă și neam, p. 276
[10] Norman Stone, Hungary, A Short History, 2019, p. 147

asemenea, pentru prima oară, se stabilește că sunt evrei persoanele cu doi, trei sau patru bunici născuți sau declarați evrei.

A treia lege anti-evreiască (**nr. XV din 2 august 1941**), copiază legislația nazistă și interzice căsniciile și relațiile sexuale între evrei și non-evrei.

Conform recensământului din 1941, în Comitatul Maramureș trăiesc 39590 de evrei, iar în partea de nord - Máramarosi k.k. - 39731 de evrei.[11] Astfel, pe teritoriul fostului Comitat Maramureș anterior anului 1918, avem un total de 79321. La acest număr trebuie să adăugam 2799[12], numărul evreilor din Plasa Dolha, care în 1941 face parte din Oficiul Administrativ Bereg, rezultând astfel un număr total de 82120.

Deportările din 1941 și masacrul de la Kamenets Podolsk

Deportarea „evreilor străini" din vara anului 1941 a venit ca o continuare a celor trei legi anti-evreiești. Încă din perioada interbelică discursul politic maghiar făcea diferența între evreii din „vechea Ungarie" și cei care au emigrat din Galiția și s-au așezat în regiunile de graniță ale Ungariei. Această tendință se intensifică odată cu anexarea noilor teritorii, în 1938-1940, cu o populație de 330.000 de evrei.[13]

Planul expulzării „evreilor străini" în Galiția este conceput de guvernatorul Subcarpatiei, Miklós Kozma. Acesta vedea în acest plan o soluție la problemele economice ale regiunii pe care o conducea. Opiniile sale sunt împărtășite și de vicecomitele Comitatului Maramureș, Dr. Ajtay Gábor. Acesta, într-o declarație din 8 iulie 1941, îi indemna pe evreii din Maramureș, a căror activități economice vor fi puternic restricționate de legile anti-evreiești, să se mute în recent „eliberata" Galiție, unde vor putea să înceapă o nouă viață în condiții economice mult mai prielnice, ocupând casele și terenurile recent părăsite de evreii care s-au retras cu armata sovietică. Cei interesați sunt rugați, ca în termen de 8 zile să completeze formularele puse la dispoziție de autoritățile competente.[14]

---

[11] 1941. Evi Nepszamolas Demografiai Adatok Koszegenkent, orszaghataron kivuli terulet, Budapesta 1990, p. 280-284

[12] Karpatalja Telepuleseinek Vallasi Adatai (1880-1941), Budapesta, 2000, p. 115

[13] Tamás Stark, The 1941 Galician Deportation and the Kamenets-Podolsk Massacre: A Prologue to the Hungarian Holocaust, în Holocaust and Genocide Studies, vol. 36, nr. 3, p. 210

[14] Kárpáti Magyar Hírlap, 1941. július-szeptember (22. évfolyam, 148-223. szám)1941-07-18/163. szám

Organizarea și cadrul legal al acestei operațiuni a aparținut KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság).[15] Prin Decretul nr. 192/1941, emis la 12 iulie 1941, KEOKH stabilea toate detaliile „transmutării". Obiectivul major al programului era „deportarea în cel mai mare număr posibil și în cel mai scurt timp a evreilor poloni și ruși recent infiltrați". Aceștia urmau să fie transportați cu trenul până la Körösmező[16], la granița cu Galiția, iar de acolo transportați cu camioanele, la întâmplare, în diferite locații din Galiția și lăsați pradă SS-ului sau milițiilor ucrainene.

Deportările au început imediat după intrarea Ungariei în război, 27 iunie 1941, și au durat aproximativ șase săptămâni. În această perioadă au fost deportați aproximativ 22.000 de evrei din Ungaria[17], mare parte dintre ei din Subcarpatia și comitatele Maramureș și Satu Mare. Între cei deportați s-au aflat evrei care nu deținеau cetățenia maghiară, evrei refugiați din țările recent ocupate de Germania, creștini care și-au urmat în deportare soțul sau soția sau evrei cetățeni ai Ungariei care au căzut victime deciziilor discreționare ale autorităților locale.

În Comitatul Maramureș, zelul unor funcționari locali a devansat decretul național de deportare. Astfel, la 30 aprilie 1941, începe deportarea evreilor din Borșa, din ordinul prim-pretorului plasei Vișeu, Kadicsfalvi Josef, 34 de persoane sunt escortate de către jandarmi pe munți, 24 dintre ei murind înghețați.[18]

În acest moment nu cunoaștem în ce măsură comunitățile evreiești din Maramureș au fost afectate de deportările din 1941. Sentința Tribunalul Poporului menționează deportarea a unui număr necunoscut de evrei din Sighet și a 450 de evrei din Crăciunești, în total aproximativ 2000 de persoane, locuitori ai comunelor Crăciunești, Bocicoiul Mare și Viristmort (Tisa).[19] Astfel, în recensământul realizat în 1944 de către Consiliul Central al Evreilor Maghiari, în localitățile Tisa și Bocicoiul Mare nu mai locuia niciun evreu.[20]

Printre localitățile din nordul Tisei care au fost grav afectate de deportările din 1941 amintim: în Brusztura (Plasa Teceu), din cei 348 de evrei menționați în 1941, 134 sunt deportați; Ganya (Plasa Teceu), din cei

---

[15] Oficiul Naţional Central pentru Controlul Străinilor
[16] Frasin sau Yasinia, fostul Comitat Maramureș, astăzi Ucraina.
[17] Tamás Stark, op. cit. p. 209
[18] ISTORIA ROMÂNIEI. TRANSILVANIA, Volumul II, Edit. „George Bariţiu", Cluj-Napoca, 1997, p. 1395-1642
[19] Ibidem
[20] Frojimovics Kinga, Állampolgárság-revízió: Deportálás 1941–1942-ben, în ZSIDÓK KÁRPÁTALJÁN, TÖRTÉNELEM ÉS ÖRÖKSÉG, BUDAPEST, 2013. p. 245

720 de evrei menționați în 1941, aproximativ jumătate sunt deportați; Apșa de Sus (Plasa Sighet), din cei 1289 de evrei menționați în 1941, aproximativ două treimi au fost deportați.[21]

Dintre cei 22.000 de evrei maghiari deportați în vara lui 1941, 16.000 se află între cei 23.000 uciși în zilele de 27-28 august 1941 în apropierea localității **Kamenets Podolsk**. Ceilalți își găsesc sfârșitul în alte părți ale Galiției, fiind victime ale SS-ului sau ale milițiilor ucrainene.

În privința deportărilor din Maramureș, Tribunalul Poporului afirmă că Flaviu Iurca, în calitate de comite suprem, Ajtai Gabor, în calitate de vicecomite, dr. Kadicsfalvi Josef, în calitate de prim pretor al plășii Vișeu și Rátki Béla în calitate de primar al orașului Sighet, au colaborat perfect pentru expulzarea și maltratarea populației evreiești din această regiune.[22]

Tot în vara lui 1941, proprietarii evrei din Maramureș vor fi obligați, pentru prima oară în istorie, să-și deschidă magazinele, fabricile și atelierele în zilele de vineri și sâmbătă. Acest lucru este stipulat prin decizia Comitatului Maramureș nr. 136/1941 din 7 iulie 1941 și anunțată de primarul orașului Sighet, Rátki Béla, în ziua de 8 iulie 1941.[23]

Până la ocuparea Ungariei de către Germania din martie 1944, vor urma și alte măsuri menite să-i elimine pe evrei din viața economică, iar articolele de presă se vor lamenta pe seama numărului mare de evrei din Maramureș și din celelalte comitate din nord-estul Ungariei precum și a influenței lor asupra economiei și societății.

Detașamentele de muncă forțată evreiești

Potrivit istoricului american Randolph L. Braham, nicio altă țară membră a Axei nu a avut un sistem de muncă forțată atât de vast și de complex ca Ungaria. Acesta a cuprins sute de mii de bărbați evrei. Considerați elemente potrivnice statului maghiar, au fost declarați inapți de a purta arma. Au fost organizați în detașamente militare, echipați cu unelte și trimiși să muncească la construcția de drumuri, mine, la construirea și repararea căilor ferate și la construcția sistemelor de fortificație. De asemeni au fost folosiți, pe frontul de est, la deszăpeziri și curățarea câmpurilor de mine. Sistemul nu a fost conceput exclusiv pentru evrei, fiind vizate toate elementele care nu „prezentau încredere”: comuniști, români, slovaci, sârbi etc.

---

[21] Idem, p. 243

[22] ISTORIA ROMÂNIEI. TRANSILVANIA, Volumul II, Editura „George Bariţiu”, Cluj-Napoca, 1997, p. 1395-1642

[23] Az Őslakó, 20 iulie 1941, p. 3

De multe ori s-a afirmat că soarta evreilor maramureșeni și a celor din celelalte regiuni din Ardealul de Nord a fost pecetluită de trecerea lor sub administrație maghiară prin Dictatul de la Viena din august 1940. Nimic nu poate fi mai departe de adevăr, în august 1940 ei doar au ieșit de sub legile antisemite românești și au intrat sub incidența celor maghiare. Fatală pentru soarta acestor comunități a fost ocuparea Ungariei de către Germania în data de 19 martie 1944. Câteva zile mai târziu, 22 martie, este instaurat un nou guvern pro-german condus de Stojay Dome. În aceste condiții s-a hotărât „soluția finală" pentru evreii maghiari, de implementarea căreia s-a ocupat Adolf Eichmann și specialiștii Gestapo, pe care i-a adus cu el la Budapesta.

În primă fază, evreilor le este interzis prin lege să dețină sau să folosească aparate de telefon, să dețină sau să folosească automobile, să călătorească sau să-și schimbe domiciliu. Pentru a fi identificați și izolați de restul populație, începând cu data de 5 aprilie 1944, evreii peste vârsta de 6 ani sunt obligați să poarte steaua galbenă.[24]

Detaliile operațiunii de internare a evreilor în ghetouri au fost stabilite la nivel central, într-o ședință desfășurată la 4 aprilie 1944, la sediul Ministerului de Interne din Budapesta, printre participanți aflându-se Adolf Eichmann. Teritoriul Ungariei avea să fie împărțit în șase zone distincte, fiecare cuprinzând două sectoare ale jandarmeriei. Acestea au fost numerotate în ordinea în care avea să se facă deportarea. Comitatul Maramureș a fost inclus în Zona I, Districtul VIII al Jandarmeriei cu sediul la Kosice, împreună cu Subcarpatia și nord-estul Ungariei. Pentru această zonă, secretarul de stat în Ministerul de interne, László Endre, instruiește conducătorii administrației locale în ședința de la Muncacevo, din 12 aprilie 1941. Rechizitoriul Tribunalului Poporului înșiră participanții din partea Comitatului Maramureș: vicecomitele dr. Ilinyi László; primarul orașului Sighet, dr. Gyulafalvi Rednik Sandor; șeful poliției Sighet; dr. Toth Ludovic, comandantul legiunii de jandarmi, colonel Agy Zoltán și comandantul circ. IV teritorială de jandarmi, colonelul Sárvári.[25]

Pentru a masca intențiile și pentru a oferi crimei un cadrul legal, la 12 aprilie, Nordul Transilvaniei și Transcarpatia au fost declarate zone de operațiuni militare, măsură motivată de rațiuni militare dată fiind apropiere frontului.

---

[24] Randolph L. Braham, A Népirtás Politikája, A Holocaust Magyarországon, vol. I, Budapesta 1997 p. 499-503

[25]Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Cluj, Hotărârile Tribunalul Poporului 1946, dosar 22/1946, p. 286

Operațiunea de strângere a evreilor din Zona I a fost declanșată în 16 aprilie 1941. Cu o zi înainte, la nivelul orașului Sighet, angajații primăriei, poliției și jandarmeriei au fost instruiți și s-au format 20 de echipe compuse fiecare dintr-un comisar șef, doi polițiști, doi jandarmi și un funcționar administrativ. Decretul care oferea cadrul legal acestei operațiuni a fost emis doar în data de 26 aprilie și publicat în Monitorul Oficial și în presă doar în 28 aprilie.[26] Potrivit acestui decret, evreii din localitățile mici sunt mutați în localități cu peste zece mii de locuitori, unde conducerea acestor orașe va delimita o zonă unde evreilor le este permis să locuiască, practic luau naștere ghetourile. De asemenea, ghetourile trebuia să fie așezate în apropierea unei căi ferate.

Zona desemnată pentru stabilirea ghetoului din Sighet va fi limitată de străzile Rákóczi (Bogdan Vodă), Thököli (Dragoș Vodă), Gombos Gyula (George Coșbuc) și Hajnal (Tudor Vladimirescu). Perimetrul ghetoului a fost împrejmuit cu sârmă ghimpată, iar ferestrele au fost vopsite cu var pentru ca locatarii caselor să nu poată privi în afară.

În primă fază sunt confiscate obiectele de valoare și, pentru a împiedica înstrăinarea acestora, încă din seara zilei de 15, începând cu ora 18, evreilor le este interzis să părăsească domiciliu. După aproximativ cinci-șase zile, cât a durat confiscarea bunurilor de valoare, se trece la mutarea evreilor în perimetrul ghetoului.[27]

La douăsprezece zile de la declanșarea operațiunii de segregare a evreilor în ghetouri, la data de 28 aprilie 1944, ziarul Karpadi Hirado anunța că în Sighet „mutarea evreilor în ghetou durează de zile întregi și se va finaliza într-o zi două”. Evreii domiciliați pe străzile: Szent István (Iuliu Maniu), P-ța Horthy Miklós (Libertății), Liceum (Mihalyi de Apșa), Szilágyi István (22 Decembrie) și Rákóczi (Bogdan Vodă) au fost deja mutați în ghetou, iar municipalitatea se oferă să transporte gratuit bunurile acestor persoane la noile locuințe (sic!).[28] Martori care au depus mărturie în fața Tribunalului Poporului susțin că *cei mutați în ghetou nu au fost lăsați să-și ia nici măcar lucrurile strict necesare, decât numai până la greutatea de 50 kg, în care se cuprindea atât hainele, cât și alimentele*. Au fost ridicați și bolnavii netransportabili și cei exceptați de la purtarea stelei galbene.[29]

---

[26]Dunántúl, 28 aprilie 1944, p. 3
[27]Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Cluj, Hotărârile Tribunalul Poporului 1946, dosar 22/1946, p. 287
[28] Karpadi Hirado, 28 aprilie 1944, p. 4
[29]Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Cluj, Hotărârile Tribunalul Poporului 1946, dosar 22/1946, p. 287

De asemenea, ziarul citat menționează că, în timpul strămutării, unele persoane au încercat să ascundă obiectele de valoare. Respectivele obiecte au fost confiscate, iar persoanele în cauză împreună cu complicii lor au fost trași la răspundere. În spatele acestor afirmații seci din paginile unui ziar de provincie se ascund groaznicele și degradantele percheziții corporale efectuate de polițiști și jandarmi asupra bărbaților, femeilor și, chiar, asupra copiilor.[30]

Cu fățărnicia specifică regimului, la data de 28 mai, ziua în care ultimul tren pleca din Comitatul Maramureș spre Auschwitz, ziarul Függetlenség din Budapesta, titra „40% din populația Sighetului a fost internată în ghetou" și „Cel mai evreiesc oraș din Ungaria a fost eliberat".[31]

Ziarul sus amintit dedică aproape o pagină întreagă situației din Sighet, înșirând avantajele și dezavantajele survenite în urma acestei operațiuni. La capitolul avantaje sunt amintite următoarele: a dispărut piața neagră și alimentele s-au ieftinit; populația este mai liniștită în lipsa celor care răspândeau „povești de groază și zvonuri alarmiste" (sic!). Printre dezavantaje sunt amintite următoarele: orașul a pierdut 40% din populație, iar cele mai bine situate magazine sunt acum închise. Dar, în curând toate aceste neajunsuri vor fi remediate. Situația magazinelor închise este pe cale să fie rezolvată de organizația Baros[32], care va înlocui comercianții evrei cu maghiari, iar deficitul demografic va fi rezolvat prin „repatrierea fraților noștri de rasă", adică o colonizare a Sighetului cu maghiari. Fie că aceste idei sunt cu adevărat pe agenda conducătorilor statului maghiar, fie că sunt doar propagandă, ele ne conturează foarte clar caracterul regimului instaurat în Ungaria după 19 martie 1944.

Pe lângă ghetoul principal din Sighet, în perimetrul căruia au fost înghesuiți aproximativ 10.000 de evrei din oraș, a existat și un ghetou secundar. Acesta a apărut ca urmare a decretului din 28 aprilie 1944 care specifica că evreii din localitățile mici trebuie să fie mutați în localități cu peste zece mii de locuitori. Astfel, în Sighet este mutat ghetoul din Berbești, aproximativ 3000 de persoane. Ghetoul mic este constituit la periferia orașului, în zona mahalalei Felszeg, o zonă pe care o identificăm astăzi cu zona cartierului Bogdan-Vodă. Mahalaua Felszeg era locuită în mare parte de evrei și, bănuim, că aceștia au rămas în propriile locuințe până la deportare.

---

[30] Ibidem

[31] Függetlenség, 28 mai 1944, p. 5

[32] Baross Szövezét, Societate a comercianților și a industriașilor, organizată pe principii național creștine.

Condițiile de viață din ghetou sunt descrise de martorii intervievați de Tribunalul Poporului, cât și de cererile, nesoluționate, înaintate primăriei de către Consiliul evreiesc din Sighetul Marmației. Ghetoul era foarte aglomerat, oamenii fiind obligați să locuiască în pivnițe și poduri. Perimetrul ghetoului a fost împrejmuit cu gard din scânduri și sârmă ghimpată, geamurile caselor de la marginea ghetourilor erau vopsite în alb cu var. Lipsa hranei și laptelui pentru copii și femei gravide, igiena precară combinată cu lipsa dezinfectanților fac din ghetoul din Sighet un focar de infecție.

Ghetourile din Ungaria au o existență destul de scurtă. De exemplu, în Zona I, strângerea evreilor în ghetouri se face între 16 aprilie și 3 mai 1944, iar în 15 mai 1944 începe deportarea. Este demn de remarcat faptul că, există două teorii privind decizia de începere a deportărilor. Prima teorie susține că deportarea a început la cererea părții germane, iar a doua, susține că factorul declanșator au fost sesizările făcute de conducătorii ghetoului din Sighet. Confruntându-se cu supraaglomerarea și cu criza sanitară și alimentară, aceștia din urmă au pus în fața conducătorilor de la Budapesta două posibilități: oprirea ghetoizării sau deportarea imediată. Pus în fața acestei decizii, Eichmann, a optat pentru a doua.[33]

Evreii din cele două ghetouri din Sighet au fost deportați la Auschwitz în patru transporturi, ele fiind înregistrate în gara din Kosice după cum urmează: la 16 mai cu un număr de 3007 deportați, la 18 mai cu 3248 deportați, la 20 mai cu 3104 deportați și la 22 mai cu 3490, totalizând 12.849 deportați.[34] Medicii evrei și alți membri ai comunității din Sighet nu au fost cuprinși în cele patru transporturi, ulterior au fost arestați și mutați în ghetoul din Slatina, de unde vor fi deportați.

Pe lângă ghetoul din Sighet, pe teritoriul Comitatului Maramureș au mai existat următoarele ghetouri:

I. Ghetoul din Vișeu de Sus, cuprinzând satele: Borșa, Moisei ,Vișeu de Sus, Leordina, Ruscova, Repedea, Poienile de sub Munte, Petrova , Bistra.

II. Ghetoul din Dragomirești cuprinde localitățile Săcel, Săliștea, Dragomirești, Bogdan Vodă, Bocicoel, Ieud, Şieu, Poienile Izei, Botiza, Glod, Slătioara, Strâmtura. Evreii cuprinși în acest ghetou au fost transportați în Vișeu de Sus și deportați de aici la Auschwitz.

III. Ghetoul din Berbești, cuprinde localitățile Budești, Sârbi, Ocna Șugatag, Hoteni, Breb, Călinești, Cornești, Văleni, Fereşti, Berbești, Vadu

---

[33] Randolph L. Braham, The Politics of GENOCIDE The Holocaust in Hungary, Detroit, Michigan 2000, p. 133-135

[34] Randolph L. Braham, A Népirtás Politikája, A Holocaust Magyarországon, Budapesta, 1997, vol. 2, p. 1357

Izei, Mara, Deseşti, Hărniceşti, Sat-Şugatag, Giulești, Onceşti, Nănești, Bârsana. Evreii cuprinși în acest ghetou au fost mutați în ghetoul din Sighet și deportați de aici la Auschwitz.

IV. Ghetoul din Slatina (Solotvino, Ucraina), cuprinde localitățile: Tisa, Lunca la Tisa, Crăciunești, Rona de Jos, Rona de Sus, Coștiui, Câmpulung, Iapa, Sarasău (de pe teritoriul actual al României) și Slatina, Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Biserica Albă (de pe teritoriul actual al Ucrainei)

V. Ghetoul din Teceu (Tiachiv, Ucraina), cuprinde localitățile: Săpânța, Remeți (de pe teritoriul României) și Bedoháza (Bedeu), Brusztura, Dombó, Gánya, Kalinfalva, Királymezo, Kokényes Kortvelyes (Peri).

În Districtul Administrativ Maramureș au mai existat următoarele ghetouri: **Hust** (aproximativ 11.000 de persoane); **Iza** (aproximativ 7000 de persoane).

Trenurile cu evreii deportați din Maramureș înregistrate în gara din Kosice

16 mai Sighet	3007
17 mai Ökörmező	3052
18 mai Sighet	3248
19 mai Vișeu de Sus	3032
20 mai Sighet	3104
21 mai Vișeu de Sus	3013
22 mai Sighet	3490
23 mai Vișeu de Sus	3023
24 mai Hust	3328
25 mai Vișeu de Sus	3006
26 mai Hust	3249
28 mai Teceu	2208
2 iunie Hust	2396
6 iunie Hust	1852[35]

La doar patru luni după „învingerea dușmanului din interior”, cum îi numea pe evrei comitele suprem al Maramureșului, László Szaplonczay,[36] inamicul din exterior, unitățile armatei sovietice, depășește trecătorile Carpaților, iar în 18 octombrie întră în Sighet, orașul fiind recent părăsit de

[35]Ibidem

[36] Discursul inaugural al Comitelui Suprem al Maramureșului, László Szaplonczay din 27 mai 1944 în Függetlenség, 28 mai 1944, p. 5

către armatele maghiare și germane. Din acest moment Maramureșul, atât cel de nord, cât și cel de sud intră sub administrare militară sovietică. Începând cu luna noiembrie a anului 1944, în Transcarpatia și în Maramureșul românesc, naționaliști ucraineni sprijiniți de NKVD, demarează o amplă acțiune de alipire a acestor provincii la Republica Ucraineană Sovietică. În Transcarpatia, incluzând aici Maramureșul de nord aceste acțiuni reușesc, Cehoslovacia este nevoită să cedeze această regiune URSS-ului prin tratatul din 29 iunie 1945. În Maramureșul Românesc, cu toate că acest plan eșuează, administrația românească nu este reinstalată decât în vara anului 1945. Dar zvonurile și nesiguranța privind viitorul regiunii persistă până în 1947.[37] Starea de nesiguranță și incertitudine este dublată de o gravă criză economică și alimentară. Aceasta este realitatea cu care puținii supraviețuitori ai taberelor de muncă și ai lagărelor de concentrare se vor confrunta la întoarcerea acasă.

Primii evrei care se vor întoarce acasă vor fi cei eliberați din taberele de muncă la sfârșitul anului 1945. În recensământul populației realizat la 1 ianuarie 1945, în județul Maramureș sunt înregistrați 474 de evrei.[38] Supraviețuitorii lagărelor de concentrare se reîntorc acasă în vara anului 1945. Comunitatea Evreilor din Sighet păstrează în arhivă două registre privind evreii care s-au întors din tabere de muncă și la lagăre de concentrare între 1944 și 1946. Primul registru se referă la evreii din Sighet, numărând 2039 de persoane, iar al doilea se referă la evreii din județul Maramureș, exceptând Sighetul, numărând 5042 de persoane. Evident, nu toți cei 7081 de evrei ce figurează în cele două registre sunt născuți în Maramureș sau au fost deportați de aici în 1944, iar mulți dintre ei au emigrat la scurt timp după ce s-au întors. Astfel, conform recensământul populației din 1948, în Maramureș mai trăiau doar 3072 de evrei, iar în 1992, doar 48.

[37] Antonio Faur

[38] Raportul prefectului Iulia Chita, în Ghe. Todinca, Maramureșul împotriva Dictatului de la Viena

Cimitirul eroilor și victimelor din cel de-al Doilea Război Mondial din Sighetu Marmației

prof. Maria LAURUC, pr. Marius N. LAURUC
Sighetu Marmației, Maramureș

Cimitirul eroilor sovietici din Sighetu Marmației este amplasat pe parcela E a Cimitirului Parohiei Ortodoxe Ucrainene din Sighetu Marmației. Alegerea acestui loc pentru înhumarea soldaților sovietici, morți în cel de-al Doilea Razboi Mondial, a fost luată, evident, din considerente etnice, mormintele amplasându-se la capătul cimitirului ucrainean.

Majoritatea soldaților înhumați în acest cimitir au murit în luptele din anii 1944-1945, însă au avut loc înhumări până în anul 1950.

În cele ce urmează vom încerca restabilirea componenței cimitirului folosindu-ne de documente din Fondul Central al Ministerului Apărării al Federației Ruse.

În ziua de astăzi cimitirul cuprinde, conform monumentelor funerare, două gropi comune și 293 de morminte individuale, însumând un total de 360 de soldați înhumați, dintre care 117 cunoscuți și 243 necunoscuți. În partea din față a cimitirului sunt amplasate mormintele comune, iar în spatele lor șapte rânduri de morminte individuale.

În mormântul comun din partea stângă sunt inhumați: căpitan Soblambekov (1918-1944), locotenent Romanenko Piotr Mihailovici (1920-1948), sublocotenent Konev Pavel (decedat 1944), Hasumov, Djambulat și 28 de soldați necunoscuți, în total 5 soldați cunoscuți și 28 necunoscuți.

În mormântul comun din partea dreaptă sunt înhumați: Alamov Mihail Mihailovici (1944), soldat Evtușețki Ivan (1911-1944), soldat Petrenko Ivan (1925-1944), soldat Mironeț Ivan (1925-1944) și 28 de soldați necunoscuți, în total 4 soldați cunoscuți și 28 necunoscuți.

Componența rândurilor cuprinzând morminte individuale, de la stânga la dreapta, este următoarea :

Rândul 1: Arhipkin V.M. (7 I 1946), Vasikovici N.I. (31 XII 1945), necunoscut x 3, Padun S.M. (19 IV 1946), Filatov N.D. (1946), Kaimov Iraș (6 V 1946), necunoscut x 3, Morozov I.K. (17 IV 1946), necunoscut x 4, Jihula V.N. (9 XII 1945), Sokhin M.A. (29 X 1945), Șepeleva E.M. (25 X

1945), Deikun I.A. (30 X 1945), Kononov M.A. (30 X 1945), Islamov Rakhmed (27 X 1945), Petrov I.M. (1 XI 1945), Filippov E.F. (30 X 1945), Samokhin K.F. (4 XI 1945), Andrianova Y.H. (1945), Dmitriev V.N. (2 V 1946), Nesterov A.K. (20 VII 1946), Kulak A.N. (21 X 1945), Tetereva H.V. (29 VII 1945), Alekseenko M.A. (30 IX 1945), Zirskaia A.T. (4 X 1945), Melnik I.I. (4 X 1945), Toțkii P.P. (19 X 1945), Vordianik H.S. (4 X 1945), Yukhta T.K. (18 VII 1945), Cekhlov I.K. (25 VII 1945), Kropotkin K.E. (23 VII 1945), Timofeieva V.A. (9 X 1945), Gaidar M.M. (6 X 1945), necunoscut x 6, în total 30 de soldați cunoscuți și 16 necunoscuți.

Rândul 2: sergent Kiselev T.V. (14 XII 1945), necunoscut x 40.

Rândul 3: sergent Artemenkov F.A. (29 VII 1946), necunoscut x 40.

Rândul 4: Poliakov F.G. (10 XI 1945), Sulaieva N.F. (16 XII 1945), Khociaiev Z.N. (13 XII 1945), Gribov S.V. (25 XII 1945), Popa Nikolai (17 X 1945), necunoscut x 11, Șevcenko K.K. (17 V 1950), necunoscut x 8, Khukhunov Khalid (26 XII 1945), Kovdin N.M. (25 XII 1945), Vytek I.V. (9 IV 1946), Naumov G.G. (17 IV 1946), Galicenko Y.F. (20 XI 1945), Gavrilov I.S. (21 XI 1945), Dașkovskii V.V. (8 III 1946), Kozorin B.A. (11 II 1946), necunoscut x 6, în total 14 soldați cunoscuți și 25 necunoscuți.

Rândul 5: sergent major Malakhov I.G. (4 V 1946), necunoscut x 1, Lâsak I.Y. (16 VII 1945), Miahkyi M.F. (3 VII 1945), Kremnev Viktor (1924-1947), Dymant N.I. (30 VI 1945), Romaniuk Lidiya (18 VII 1945), Popa P.V. (29 IV 1945), necunoscut x 1, Protopopov E.P. (10 VII 946), necunoscut x 1, Kalinicenko N.G. (30 VIII 1946), Padayenko V.S. (29 VIII 1946), Kaigorodov K.A. (26 II 1946), Bryk G.A. (1 III 1946), Smirnov I.Y. (5 I 1946), Kolokolinikov V.P. (3 I 1946), Varkuz M.Y. (5 I 1946), Makarevici A.G. (7 III 1946), Bolșakova A.N. (1945), Ținis Y.V. (16 I 1946), Bulatov Kuanâș (5 X 1946), Orlovskaia V.P. (4 X 1946), Krivenko E.E. (30 IV 1946), Poliakov N.S. (1945), necunoscut x 16, în total 22 de soldați cunoscuți și 19 necunoscuți.

Rândul 6: sergent Șiyanov S.A. (16 XII 1945), necunoscut x 10, Blasov I.P. (3 IX 1946), necunoscut x 24, Golubevskii S.I. (9 XII 1945), Sikalo P.P. (30 XI 1945), necunoscut x 1, Țikunov I.I. (8 XI 1945), Torșkov N.Y. (6 XI 1945), în total 6 soldați cunoscuți și 35 necunoscuți.

Rândul 7: Râcikov V.S. (30 VI 1945), necunoscut x 4, Lakusta F.M. (19 III 1946), Moiseienko T.F. (11 X 1945), Sukhoverko V.V. (21 XII 1945), Olevak P.V. (17 X 1945), Radionov A.A. (23 XII 1945), Cernov V.A. (11 XII 1945), Islamov A.N. (23 VII 1945), Kovalsikyi A.P. (5 XI 1945), Ciuban Deonisyi (22 XI 1945), Smirnova G.V. (15 XI 1945), Martâniuk D.I. (27 XI

1945), Yavorskyi P.M. (19 XI 1945), Bogovik F.F. (7 XII 1945), Boldâriov A.I. (7 XI 1945), Yevtușenko I.Y. (17 XI 1945), Ilin A.M. (4 XI 1945), Agarkov A.A. (10 I 1946), Stepanov V.P. (3 IV 1946), Yefimov A.E. (29 XII 1945), Sokolova E.T. (10 II 1945), Șmidt M.F. (10 III 1946), necunoscut x1, Sarafanov L.G. (29 XII 1945), Sorocenkova M.I. (9 XI 1945), Agheieva O.F. (15 III 1946), Elisiapov I.I. (15 I 1946), Volodin V.A. (15 III 1946), Tkacenko D.E. (13 III 1946), Bespalko M.V. (22 XI 1945), Vasiliev I.V. (25 I 1946), necunoscut x 6, Khokhlov P.A. (19 I 1946), Korețkyi A.I. (1945), necunoscut x 1, Sâtnik G.G. (5 X 1946), Nemirova Tamara (1922-1948), în total 34 de soldați cunoscuți și 12 necunoscuți.

Documentele aflate în Arhiva Ministerului Apărării al Federației Ruse oferă noi perspective istorice legate de formarea cimitirului din Sighet, componența sa, rangurile și chiar diversitatea etnică a celor care sunt înhumați.

Printre primele mențiuni se află un „Raport al pierderilor ireparabile”[1] în care se găsește o listă suplimentară cuprinzând numele a 6 sergenți și soldați ai Diviziei de pușcași I38, din 18.11.1944, decedați în luptele pt Sighet: Aleksandrov Matvei Mikhailovici (1907-19.10.1944), născut în regiunea Oriol; sergent Râbin Ivan Nikiforovici (1925-20.10.1944) născut în Kazahstan; Djemasiuk Vladimir Fedoseievici (1923-22.10.1944) născut în regiunea Kiev; Gladcenko Vasilyi Petrovici (1922-20.10.1944) născut în regiunea Rostov; caporal Senyaiev Piotr Maksimovici (1902-28.10.1944) născut în orașul Penza; Levenciuk Ivan Potapovici (1907-19.10.1944) născut în regiunea Kiev. Nici unul din aceste nume nu se regăsește pe monumentele funerare actuale. Demn de reținut este faptul că același document menționează reînhumarea soldaților sovietici din diverse localități maramureșene în orașe (de pildă din Sarasău, unde se aflau doar 6 soldați înhumați, la Vișeu de Sus); probabil că în acestă perioadă se stabilesc locurile unde urma să fie amplasate principalele cimitire sovietice din regiune.

Într-un registru alfabetic al celor decedați[2] se regăsesc următorii 5 soldați care și-au pierdut viața în 23-25.10.1044: Berko Andrei Yakovlevici (23.10.1944) născut în regiunea Kursk; Șevcenko Ivan Yakovlevici (1925-

[1] „Donesenyia o bezvozvratnâh potieriah”, nr. de înregistrarea 99816 / 18.11.1944, Fondul Central al Ministerului Apărării Federației Ruse, 905/5, https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=54362862 (24.10.2023)

[2] „Alfavitnaya kniga umerșih (1941-1945)”, Fondul Central al Ministerului Apărării Federației Ruse, Nr. fondului 58, Nr. de inventar A-71693, Nr. dosar 1812 , https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=76382214&p=1 (24.10.2023)

23.10.1944) născut în regiunea Kursk; Kopystyrinskyi Hrehoryi Yakovlevici (1906-25.10.1944) născut în regiunea Vinitsya; Kruț Anton Semenovici (1914-23.10.1944) născut în regiunea Vinitsya; Kalinin Vasilyi Ivanovici (1909-25.10.1944) născut în R.S.S. Carelo-Finnică. Nici unul din aceste nume nu se regăsește pe monumentele funerare actuale.

Într-o listă nominală a pierderilor irecuperabile [3] din data de 05.05.1945 este menționat soldatul Sârțov Dmitri Yefimovici (1898-14.03.1945) născut în regiunea Samara. Nici numele său nu apare pe monumentele funerare actuale.

Un document foarte interesant îl reprezintă Registrul celor decedați al Spitalului de Evacuare (Yevako-hospitali) Nr. 3400 (27.01.1942-04.10.1945). Spitalele de evacuare erau spitale de campanie mobile în care erau tratați cei eliberați din lagărele pentru prizonieri de război, însoțindu-i în drumul lor spre casă. Începând cu data de 17.05.1945 sunt menționate numele celor decedați în acest spital de campanie și care au fost înhumați în cimitirul din Sighet. Este prima listă de acest gen în care apar nu doar soldați, dar și civili, în special copii de vârstă fragedă, fiind menționată, de asemenea, regiunea / țara în care s-au născut. Copiii aflați pe listă (97 din totalul de 136 de persoane) au murit la vârste fragede, majoritatea de până la un an. Cei mai mulți s-au născut în Austria, unii în regiuni ale Ucrainei, în Germania, România (unul chiar la Sighet), Ungaria și Yugoslavia.

Redăm lista completă, așa cum apare în registrul celor decedați: Odegov Nikolai Semenovici (1925-29.04.1945) din regiunea Kirov; Proțenko Hryhoryi Ivanovici (1918-18.05.945) din regiunea Poltava; Serditov Vasilyi Nikolaievici (1921-24.05.1945) din regiunea Sverdlovks; Martânenko Fedor Filipovici (1904-27.05.1945) din regiunea Stalingrad; Huleniuk Kuzima Emilianovici (1917-27.06.1945) din regiunea Sumy; Mustața Hrehoryi Konstantinovici (1914-28.06.1945) din regiunea Chișinău; Stânko Nikolai Yurevici (1921-29.06.1945) din regiunea Bălți; Dymant Naum Yosifovici (1921-30.06.1945) din regiunea Vynytsya; Râcikov Viktor Sergievici (1903-30.06.1945) din orașul Saratov; Myahkyi Matvei Filipovici (1906-3.07.1945) din regiunea Tambov; Lysak Iliya Yurevici (1915-16.07.1945) din regiunea Ternopil; Romanyuk Lidiya (1925-18.07.1945) din regiunea Rivne; Kropotkin Kuzima Yegorovici (1911-23.07.1945) din regiunea Riazan; Islamov Aleksandr Râsovici (1944-23.07.1945 mort din cauza rănilor) din

[3] „Immenoi spysok bezvozvratnâh potieriah", din data de 5.05.1945, Fondul Central al Ministerului Apărării Federației Ruse, Nr. fondului 58, Nr. de inventar 18003, Nr. dosar 671, https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=4544824 (24.10.2023)

regiunea Rivne; Chelov Ivan Kirilovici (1909-25.07.1945) din regiunea Orlov; Tetereva Galina Vasilievna (1945-29.07.1945 decedata din cauza rănilor) născută în Austria, Tulln; Razivilka Galina Nikolaievna (1944-29.07.1945) născută în Austria, St. Valentin; Okuni Viktor Ivanovici (1944-29.07.1945) născut în Austria Klagenfurt; Kriuciko Valentina Yevghenievna (1945-31.07.1945) născută în Austria, Klagenfurt; Musienko Anastasiya Alekseievna (1943-1.08.1945) născută în Austria, Vorderberg; Reșetov Ivan Dmitrievici (1944-01.08.1945) născut în Austria, Edok; Timofeieva Ludmila Osipovna (1939-1.08.1945) născută în regiunea Leningrad; Huliayeva Polina Ivanovna (1944-31.08.1945) născută în regiunea Kamianets-Podilskyi; Gavrilova Galina Sergheievna (1944-01.08.1945) născută în Austria; Zapotocinaya Galina Nikolaievna (1944-01.08.1945) născută în Austria, Felt; Slypcenko Mariya Ivanovna (1944-01.08.1945) născută în Austria, Klagenfurt; Duma Mariya Ivanovna (1945-01.08.1945) născută în regiunea Kamianets-Podilskyi; Faizenberg Mikhail Yosifovici (1927-01.08.1945) născut în regiunea Vynytsya; Ihnatev Anatolyi Bronislavovici (1944-03.08.1945) născut în regiunea Kamianets-Podilskyi; Dyk Ivan Ivanovici (1944-03.08.1945) născut în regiunea Kamianets-Podilskyi; Popov Aleksandr Fedorovici (1910-03.08.1945) născut în regiunea Orenburg; Turdbayev Rustam (1902-05.08.1945) născut în Tașkent; Puniko Vladimir Ivanovici (1944-09.08.1945) născut Austria; Nazarov Yakov Vladimirovici (1944-09.08.1945) născut în Austria; Blajnev Yuryi Arsenevici (1944-09.08.1945); Krasnova Valentina Vladimirovna (1943-08.08.1945) născută în Austria; Soroca Valentina Mikhailovna (1944-07.08.1945) născută în Austria; Kulyș Anna Petrovna (1944-07.08.1945) născută în Austria; Mardynskyi Stepan Myaceslavovici (1944-06.08.1945) născut în Austria; Pașkova Olga Ivanovna (1944-05.08.1945) născut în Austria; Șevcenko Svetlana Nikolaevna (1943-05.08.1945) născută în Austria; Zabyiaka Galina Leontievna (1944-05.08.1945); Korev Anatolyi Nikolaievici (1944-05.08.1945) născut în Germania; Mylașenko Nikolai Ivanovici (1944-04.08.1945); Podolyak Ivan Ivanovici (1945-04.08.1945) născut în Sighet; Levcenko Elyzaveta Nikolaievna (1944-04.08.1945) născută în Austria; Sazonov Aleksandr Serghievici (1944-04.08.1945) născut în Austria; Cerenkovici Piotr Ignatievici (1943-02.08.1945) născut în Austria; Budenov Fedot Vasilievici (1880-07.08.1945) născut în regiunea Vițebsk, Belarus; Vlasyk Konstantyn Trofimovici (1944-03.08.1945) născut în Austria; Slavianskyi Ivan Vasilievici (1905- 02.08.1945) născut în regiunea Rostov, Rusia; Malevanâi Vasilyi Yakovlevici (1898-05.08.1945) născut în regiunea Stavropolsk;

Blajnev Yuriy (1944-09.08.1945); sergent major Moskalenko Ivan Emilianovici (1921-10.08.1945) născut în regiunea Poltava, Ucraina; sergent Melnyk Andrei Ivanovici (1921-11.08.1945); Parhomenko Vasylyi Yevdokimovici (1920-11.08.1945) Yankovskaia Ekateryna (1923-11.08.1945) născut în regiunea Kamianets-Podilskyi, Ucraina; Fursa Ivan Alekseievici (1944-13.08.1944) născut în Austria; Babant Roman (1943-13.08.1944) născut în Austria; Usyk Nikolai (12.08.1945-13.08.1945); Sukharnik Erena Andreievna (13.08.1944-13.08.1944) născut în Germania; Belenko Olga Borisovna (1921-14.08.1944) născută în regiunea Leningrad; Horbenko Klavdiya Ivanovna (1943-14.08.1944) născut în Austria; Yurcenko Ivan Pavlovici (8.08.1944-15.08.1944); Gujvina Yelena Aleksandrovna (13.08.1944-15.08.1944) născută în Germania; Zaieț Mariya Stepanovna (15.08.1944-15.08.1944) născută în Austria; Honcearuk Frosyia Stepanovna (1923-11.08.1944); Kuceravskaia Liudmyla Kyrylovna (16.08.1944-17.08.1944); Varlyn Hanya Ivanovna (15.08.1944-17.08.1945) născută în Austria; Kyrylovskyi Viktor Vasilievici (15.08.1944-17.08.1945) născut în Austria; Ampilogov Timofei Ivanovici (1894-19.08.1945) născut în regiunea Orenburg; sergent major Nasonov Heorhyi Potapovici (1907- 20.08.1945) născut în regiunea Amur; Starodubțeva Uliana Nikiticina (1944-17.08.1945) născută în Germania; Nosulya Liudmyla Mikhailovna (1944-18.08.1945) născută în Austria; Boiarskyi Vladimir Mikhailovici (1944-18.08.1945) născută în Austria; Zincenko Vasilyi Vasilievici (13.08.1945-19.08.1945) născut în Austria; Makovoz Zyna Yuzefovna (1944-19.08.1945) născută în Austria; Naumenko Nina Mikhailovna (15.08.1945-19.08.1945) născută în Austria; Melnikov Piotr Alekseievici (1894-19.08.1945) născut în regiunea Stalingrad; Tynciuk Anna Ivanovna (1943-19.08.1945) născută în Austria; Bezuglâi Mikhail Mikhailovici (1943-20.08.1945) născut în Austria; Nahai Viktor Ivanovici (1944-20.08.1945) născut în Austria; Ivasko Galina Dmitrievna (1944-20.08.1945) născută în Austria; Mozgovoi Yuryi Ivanovici (1944-20.08.1945) născut în Austria; Semeniuk Ana Savelievna (1943-15.08.1945); Trekhlebova Galina Mikhailovna (13.08.1945-15.08.1945) născută în Austria; Pastukhova Maryia Mikhailovna (1943-16.08.1945); Babyci Liudmyla Lohvinovna (1944-21.08.1945); Kostyuk Halyna Alekseievna (19.08.1945-22.08.1945) născută în Austria; Foreș Yuzef Franțovici (1944-22.08.1945) născut în Austria; Satula Anatolyi Ivanovici (9.08.1945-22.08.1945); Usatenko Raisa Vasylivna (1944-22.08.1945) născută în Ungaria; Ruban Anatolyi Ivanovici (1944-24.08.1945) născut în Austria; Derenovskyi Țezar Nikolaievici (13.08.1945-24.08.1945) născut în

Austria; Veseliskaia Valentina Vasilievna (1944-24.08.1945) născută în Austria; Lukina Ana Aleksandrovna (1944-24.08.1945) născută în Germania; Șapovalov Viktor Petrovici (9.08.1945-24.08.1945) născut în Austria; Dudyi Ivan Stepanovyci (20.08.1945-25.08.1945) născut în Austria; Șevcișyna Mariya Ivanovna (1944-25.08.1945); Cerkasov Vladimir Yakovlevici (1943-25.08.1945) născut în Austria; Ciokyt Olga Mikhailovna (1943-26.08.1945) născută în Austria; Mazur Maryia Pavlovna (1944-27.08.1945) născută în Austria; Osavliuk Hrehoryi Ivanovici (1944-27.08.1945) născut în Austria; Kyrylenko Vladimir Ivanovici (1945-27.08.1945) născut în Austria; Belei Sofia Yosifovna (1944-28.08.1945) născută în Austria; Afanasieva Valentina Anatolievna (1944-29.08.1945) născută în Austria; Yamina Nina Vasilievna (28.08.1945-29.08.1945) născută în Ungaria; Kyrnyțkaia Tamara Vladimirovna (26.08.1945-29.08.1945) născută în Austria; Buzânin Aleksei Ivanovici (1944-30.08.1945) născut în Austria; Karbat Stepan Vladimirovici (1944-30.08.1945) născut în Austria; Suș̌ko Halyna Nikolaievna (22.08.1945-30.09.1945) născută în Austria; Medvedenko Ivan Vladimirovici (1944-04.09.1945) născut în Austria; Baranenko Nina Yevhenievna (04.09.1945-04.09.1945) născută în Austria; Tytenko Roza Pavlovna (05.09.1945-05.09.1945) născută în Austria; Marșeva Valeryia Valentinovna (1944-09.09.1945) născută în Yugoslavia; sergent Hryșyn Yuryi Yevhenevici (1923-09.09.1945) născut în Frunze, Kârgâzstan; Malagulov Ahmed (1923-09.09.1945) născut în Bașchiria; Soloțkyi Yevhenyi Yevhenevici (1944-09.09.1945) născut în Germania; Grass Franț Yeduardovici (1944-10.09.1945) născut în Austria; Hrecev Yuzef Yuzefovici (1944-11.09.1945) născut în Austria; Rozumeyko Leonid Mikhailovici (13.08.1945-11.10.1945) născut în Austria; Zembai Anastasyia Semenovna (14.09.1945) născută în regiunea Ryvne; Zamyaliev Dyfan (16.09.1945) născut în Austria; Braha Anna Andreyevna (18.09.1945) născută în regiunea Cernihiv; Flys Maryia Ivanovna (21.09.1945) născută în România; Yakovlev Anatolyi Ivanovici (27.09.1945) născut în Austria; Șemciuk Nykolai Nikolaievici (27.09.1945); Kovalenko Anna Yosifovna (29.09.1945) născută în regiunea Jytomyr; Symynenko Raisa Hryhorievna (28.09.1945) născută în Austria; Cernov Vladimir Ivanovici (29.09.1945) născut în Austria; Kuryata Maryia Nikolaievna (01.10.1945) născută în regiunea Jytomyr; Lâsiuk Ivan Mikhailovici (29.09.1945) născut în regiunea Stanislav; Stepanyuk Matrena Emilianovna (03.10.1945); Filippov Ghenadyi Romanovici (03.10.1945) născut în Austria; Alekseyenko Mikhail Vladimirovici (04.10.1945) născut în Austria; Zembai Anastasyia Semenovna (17.09.1945) născută în regiunea

Ryvne (acest ultim nume apare de două ori, în zile diferite; fie este voba despre o eroare, fie e coincidență de nume). Doar 6 din aceste nume se regăsesc pe monumentele funerare actuale, dintre care un copil (Islamov A.N.). În ciuda acestui fapt, putem deduce că cei aflați pe această listă au fost înhumați în morminte individuale, nu comune.

Într-un articol[4] al publicației „Nezavisimoye", autorii afirmă că în cimitirele sovietice din România sunt înmormântați 194 de civili, membrii ai familiilor soldaților sovietici. Din aceștia 152 de copii. Documentul de mai sus confirmă această informație, oferind numele a 97 de copii, majoritatea născuți în lagărele pentru prizonieri de război din Austria și Germania, unii pe drumul de întoarcere spre U.R.S. S. (în Ungaria și România), morți din cauza condițiilor groaznice din lagăre.

O listă similară se găsește în registrul celor înhumați (17.01.1944-20.07.1946), aparținând Spitalului de Evacuare Nr. 279[5]. Cu toate că în acest registru sunt menționate numerele majorității (88 din 99 de nume) mormintelor individuale, acestea nu corespund cu așezarea actuală a monumentelor funerare. Pe această listă se află un număr de 14 copii. Sunt mici discrepanțe față de monumentele funerare actuale, referitoare la grafia numelor. Datele de deces nu corespund întru totul cu datele înscrise pe monumentele funerare, regăsindu-se, uneori, o discrepanță de 2-3 zile. Din 99 de nume, doar 20 nu se regăsesc înscrise astăzi pe pietrele de mormânt, iar din cele care corespund, 6 sunt nume ale unor copii de vârstă fragedă.

Lista celor înhumați este redată în ordinea crescătoare a mormintelor, cu mici discrepanțe:

Yukhta Trofim Kyrylovici (1900-18.07.1945) născut în regiunea Sumy, mormântul individual Nr. 1; Alekseienko Nina Aleksandrovna (1925-02.10.1945) născută în regiunea Cernihiv, mormântul individual Nr. 2; Zyrskaia Anastasyia Trofimovna (1920-06.10.1945) născută în regiunea Cernihiv, repatriată din Lagărul nr 302, mormântul individual Nr. 3; Melnyk Ilarion Yosifovici (1909-06.10.1945) născut în Basarabia, mormântul individual Nr. 4; Vordyanyk Hrehoryi Stepanovici (1914-06.10.1945) născut în regiunea Lvyv, repatriat, mormântul individual Nr. 5; Timofeieva Valentina Alekseievna (1924-10.10.1945) născută în Leningrad, prizonier de

[4] „Vajno pomniti proșloie", V. Vynokurov, I. Agatyi, publicat în Nezavisimoye (22.10.2020) https://nvo.ng.ru/nvo/2020-10-22/15_1114_past.html (24.10.2023)

[5] „Dokument hospitalia (medsanbata) – Knyga pogrebenia" (17.01.1944-20.07.1946), Fondul Central al Ministerului Apărării Federației Ruse, Nr. fondului 58, Nr. de inventar A-83627, Nr. dosar 934, https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=55941835&p=1 (24.10.2023)

război, mormântul individual Nr. 6; Haidar Mikhail Mykhailovici (1922-10.10.1945) născut în regiunea Poltava, mormântul individual Nr. 7; Popa Nikolai (1909-19.10.1945) născut în regiunea Kaluga, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 8; Olevak Pavel Vladymyrovici (1910-19.10.1945) născut în regiunea Kamianets-Podilsk, repatriat din Lagărul nr 299, mormântul individual Nr. 9; Toțkyi Piotr Petrovici (1923-21.10.1945) născut în regiunea Zaporojie, prizonier de război, mormântul individual Nr. 10; Kulak Anastasyia Nykytovna (1926-23.10.1945) născută în regiunea Sumy, repatriată din Lagărul nr 302, mormântul individual Nr. 11; Șepeleva Yeva Mikhailovna (1926-27.10.1945) născută în regiunea Jitomir, repatriată, mormântul individual Nr. 12; Sokhin Mikhail Alekseievici (1908-31.10.1945) născut în regiunea Moscova, repatriat din Lagărul nr. 180, mormântul individual Nr. 14; Kononov Tykhon Artemovici (1918-1.11.1945) născut în regiunea Novosibirsk, prizonier de război, mormântul individual Nr. 15; Deykun Ivan Anisimovici (1925-01.11.1945) născut în regiunea Krivograd, repatriat, mormântul individual Nr. 16; Samokhyn Kyrei Fedoseievici (1897-06.11.1945) născut în regiunea Stalingrad, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 19; Torșkov Nikolai Yakovlevici (1914-08.11.1945) născut în regiunea Harkov, repatriat, mormântul individual Nr. 22; Boldârov Aleksandr Ilarionovici (1927-09.11.1945) născut în regiunea Krasnodar, mormântul individual Nr. 23; Islamov Rakhmed (1917-29.10.1945) născut în R.S.S. Tadjikistan, prizonier de război, mormântul individual Nr. 13; Filippov Yevstafyi Fedorovici (1899-01.11.1945) născut în regiunea Celeabinsk, prizonier de război, mormântul individual Nr. 17; Petrov Ivan Myfodievici (1925-03.11.1945) repatriat, mormântul individual Nr. 18; Ilin Aleksandr Maksimovici (1903-06.11.1945) născut în regiunea Stavropol, mormântul individual Nr. 20; Kovalskyi Anatolyi Petrovici (1945-07.11.1945) repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 21; Țykulov Ivan Ivanovici (1894-10.11.1945) născut la Stalingrad, repatriat, mormântul individual Nr. 24; Sorocenkova Maryia Ignatievna (1924-11.11.1945) născută în regiunea Smolensk, mormântul individual Nr. 25; Polyakov Fedor Gherasimovici (1918-12.11.1945) născut în regiunea Tver, prizonier de război, mormântul individual Nr. 26; Moyseienko Trofim Fedorovici (1897-13.11.1945) născut în regiunea Harkov, prizonier de război, mormântul individual Nr. 27; Smirnova Galina Vasilievna (1945-17.11.1945) repatriată din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 28; Yevtușenko Ivan Yakovlevici (1891-19.11.1945) născut în Sevastopol, repatriat din lagărul nr 299, mormântul

individual Nr. 29; Yavorskyi Piotr Mikhailovici (1908-21.11.1945) născut în regiunea Ivano-Frankivsk, repatriat din Austria, mormântul individual Nr. 30; Galicenko Yuryi Fedorovici (01.09.1945-22.11.1945) născut la Budapesta, repatriat, mormântul individual Nr. 31; Gavrilov Ivan Semenovici (1914-23.11.1945) născut în regiunea Samarkand, Uzbekistan, prizonier de război din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 32; Bezpalko Mikhail Vasilievici (1912-24.11.1945) născut în regiunea Lviv, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 33; Marțeniuk Praskovia Semenovna (1922-25.11.1945) născută în regiunea Kamenets-Podilsk, repatriată din Lagărul nr 180, mormântul individual Nr. 34; Ciuban Deonisyi (1918-25.11.1945) născut în regiunea Vynytsia, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 35; Martâniuk Demian Yosifovici (1925-28.11.1945) născut în regiunea Kamianets-Podilsk, repatriat, mormântul individual Nr. 36; Sykalo Polyna Pavlovna (1917-31.11.1945) născută în orașul Poltava, repatriată din Austria, mormântul individual Nr. 37; Bogovik Fedot Fedorovici (1903-10.12.1945) născut în regiunea Luhansk, repatriat, mormântul individual Nr. 38; Djyhula Vladymyr Nikitovici (1920-11.12.1945) născut în regiunea Dnipropetrovsk, prizonier de război, mormântul individual Nr. 39; Holubevskyi Stepan Ihnatievyci (1924-11.12.1945) născut în regiunea Ivano-Frankivsk, repatriat, mormântul individual Nr. 40; Ciornov Vasilyi Alekseievici (1909-14.12.1945) născut în regiunea Smolensk, prizonier de război, mormântul individual Nr. 41; Khociayev Zurkan Nykievici (1916-15.12.1945) născut în R.S.S. Autonomă Kalmyk, prizonier de război, mormântul individual Nr. 42; Kiselev Timofei Vasilievici (1915-17.12.1945) născut în regiunea Tiumen, sergent, mormântul individual Nr. 43; Melnyciuk Stepan Madesovici (1922-17.12.1945) născut în regiunea Ternopyl, repatriat, mormântul individual Nr. 44; Sulayeva Nina Filipovna (1924-18.12.1945) născută în regiunea Luhansk, repatriată din Lagărul nr 299, mormântul individual Nr. 45; Șyanov Sydor Artiomovici (1924-18.12.1945) născut în R.S.S. Moldova, sergent, mormântul individual Nr. 46; Kurasov Murdasai (1916-21.12.1945) născut în R.S.S. Kazahstan, prizonier de război, mormântul individual Nr. 47; Sukhoverko Vladimir Vikentievici (1918-23.12.1945) născut în regiunea Mohilew, R.S.S. Belarus, prizonier de razboi, mormântul individual Nr. 48; Radionov Aleksandr Akimovici (1923-25.12.1945) născut în R.S.S. Autonomă Crimeea, prizonier de război, mormântul individual Nr. 49; Gribov Stepan Vasilievici (1923-27.12.1945) născut în regiunea Novosibirsk, prizonier de război, mormântul individual Nr. 50; Kovdyn Nikolai

Mikhailovici (1888-27.12.1945) născut în regiunea Ternopil, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 51; Tozenberg Ivan Stepanovici (1927-27.12.1945) născut în Yugoslavia, repatriat, mormântul individual Nr. 52; Khukhunov Khalid (1910-28.12.1945) născut în R.S.S. Autonomă Kabardino-Balkarsk, prizonier de război din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 53; Sarafanov Leonid Grigorievici (1925-31.12.1945) născut în regiunea Kursk, repatriat, mormântul individual Nr. 54; Efimov Aleksandr Efimovici (1908-31.12.1945) născut în regiunea Tver, repatriat, mormântul individual Nr. 55; Vasikovici Nikolai Ivanovici (1924-02.01.1946) născut în regiunea Mohilew, R.S.S. Belarus, mormântul individual Nr. 56; Kolokolnikov Vladimir Platonovici (1909-05.01.1946) născut la Chișinău, R.S.S. Moldova, mormântul individual Nr. 57; Smirnov Ivan Yakovlevici (1922-07.01.1946) născut în regiunea Ivanovo, prizonier de război, mormântul individual Nr. 58; Varkuz Maryia Yakovlevna (1904-07.01.1946) născută în regiunea Polesk, R.S.S. Belarus, repatriată, mormântul individual Nr. 59; Agarkov Anatolyi Aleksandrovici (1945-12.01.1946) repatriat, mormântul individual Nr. 61; Arhipkin Vladimir Mikhailovici (1924-09.01.1946) repatriat din Lagarul nr 304, mormântul individual Nr. 60; Ținis Yanis Vylevici (1876-18.01.1946) născut Riga, R.S.S. Letonă, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 63; Elisiakov Ivan Ivanovici (1902-17.01.1946) născut la Kerci, R.S.S. Autonomă Crimeea, repatriat, mormântul individual Nr. 62; Khokhlov Pavel Aleksandrovici (1914-21.01.1946) născut în regiunea Pavlodar, prizonier de război, mormântul individual Nr. 64; Vasiliev Ivan Vasilievici (1888-27.01.1946) născut în regiunea Velikie Luky, repatriat, mormântul individual Nr. 65; Sokolova Yelena Timofeievna (1893-12.02.1946) născută la Harkov, repatriată din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 66; Kozorin Boris Antonovici (1917-13.02.1946) născut în regiunea Oriol, raptriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 67; Kaygorodov Kapyton Alekseievici (1919-28.02.1946) născut în regiunea Kazahstanul de Est, mormântul individual Nr. 68; Bryk Hryhoryi Artemovici (1923-03.03.1946) născut în regiunea Zaporojie, mormântul individual Nr. 69; Șmidt Mikhail Fedorovici (1878-12.03.1946) născut în R.S.S. Letonia, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 72; Makarevyci Ana Hryhorievna (1945-09.03.1946), repatriată din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 70; Daşkovskyi Vladimir Vladimirovici (1945-11.03.1946) repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 71; Tkacenko Dmytryi Yevdokimovici (1917-16.03.1946) născut în regiunea Krivohrad, mormântul individual Nr.

73; Doyan Hrystofor Liudvihovici (1881-16.03.1946) născut în regiunea Jitomir, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 74; Agheieva Olga Fedorovna (1920-18.03.1946), prizonier de război, mormântul individual Nr. 75; Ryabov Vasilyi Yefimovici (1918-18.03.1946) născut în R.S.S. Autonomă Tătară, maistru, mormântul individual Nr. 76; Volodin Vyaceslav Andreievici (1924-18.03.1946) născut în regiunea Voronej, mormântul individual Nr. 77; Lakusta Fedor Mikhailovici (1922-20.03.1946) născut în R.S.S. Autonomă Mordovia, mormântul individual Nr. 78; Poltavțeva Nadejda Ivanovna (1946-26.03.1946) repatriată din Lagărul nr 304; Stepanov Vasilyi Pavlovici (1928-05.04.1946) repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 78; Duplyi Valentyn Nikolaievici (07.12.1945-06.04.1946) repatriat din Lagărul nr 304; Nesciuk Iryna Mikhailovna (1945-07.04.1946) repatriat din Lagărul nr 304; Vytek Ivan Vyaceslavovici (1896-10.04.1946) născut în regiunea Kamianets-Podilsk, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 79; Morozov Ivan Kapitanovici (1907-18.04.1946) născut în regiunea Stalingrad, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 81; Șpițnaghel Helmut (1931-10.04.1946) repatriat din Lagărul nr 304; Naumov Hryhoryi Hryhorievici (1886-18.04.1946) născut în regiunea Kiev, repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 80; Padun Stepan Mikhailovici (1927-20.04.1946) născut în regiunea Kamianets-Podilsk, mormântul individual nr. 82; Krivenkov Egor Yevseievici (1922-02.05.1946) născut în regiunea Smolensk, repatriat, mormântul individual Nr. 83; Dmitriev Vladimir Nikolaievici (1920-04.05.1946) născut în regiunea Celeabinsk, sergent major, mormântul individual Nr. 84; Kagumov Iraș (1910-07.05.1946) născut în R.S.S. Uzbekistan, prizonier de război repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 85; Malakhov Ivan Grigorievici (06.05.1946) sergent major, mormântul individual Nr. 86; Varnakovskyi Yaroslav Yaroslaovici (1946-27.05.1946) repatriat din Lagărul nr 304; Mujyk Yosyf Yohanovici (1895-02.06.1946) repatriat din Lagărul nr 304; Kirnoi Yozef Yozefovici (1908-02.06.1946) născut în Cehoslovacia; Samoilov Nikolai Andreievici (1946-08.06.1946) repatriat din Lagărul nr 304; Protopopov Yevhenyi Platonovici (1921-12.07.1946) repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 87; Șagalova Liudmyla Anatolievna (1946-16.07.1946) repatriată din Lagărul nr 304; Draci Valentina (1946-18.07.1946) repatriată din Lagărul nr 304; Nesterov Aleksandr Kuzmici (1912-21.07.1946) născut în regiunea Donețk, prizonier de război repatriat din Lagărul nr 304, mormântul individual Nr. 88.

Spre deosebire de lista precedentă, întocmită de Spitalul de Evacuare Nr. 3400, aceasta precizează cu exactitate lagărele din care au fost eliberați mulți din repatriații înhumați la Sighet. În limba germană aceste lagăre erau numite „stalag”, prescurtarea de la denumirea în limba germană „Kriegsgefangenen-Mannschaftsstammlager” (lagăr pentru prizonieri de război). Lagărul nr. 302 se afla în Barkenbrugge, pe teritoriul Poloniei. Însă majoritatea celor repatriați, conform listei de mai sus, provin din infamul Lagăr 304 (IV-B), eliberat de către Armata Roșie pe data de 23 aprilie 1945, aflat la o distanță de aproximativ 50 km de Dresda, având o subunitate la Zeithain (Stalag IVB/Z). La Zeithain au murit aproximativ 25,000-30,000[6] de soldați sovietici, majoritatea uciși de bolile și epidemiile (în special tifos) care au apărut ca urmare a condițiilor precare din lagăr (erau ținuți, la început, în aer liber, fără apă sau hrană). Se pare că prizonierii sovietici erau supuși unor tratamente mai rele ca urmare a faptului că U.R.S.S. nu semnase Convenția de la Geneva din 1929. În acest lagăr au fost închiși și celebrii scriitori Kurt Vonnegut și Claude Simon, laureatul Premiului Nobel pentru Literatură în 1985.

Un document descriptiv [7] întocmit, probabil, după terminarea lucrărilor de amenajare a cimitirului din Sighet, redă o listă a celor înhumați. Documentul redactat pe data de 5 octombrie, tradus pe data de 9 octombrie 1949, a fost întocmit de căpitanul Kaștelian Vladimir (tradus din limba română de către locotenentul Yampolskyi) și reprezentantul Comitetului Temporar al orașului Sighet Poliak Ioan. A fost întocmit în 5 exemplare (pentru: Ministerul de Interne, Ambasada URSS, reprezentantul Comandamentului Sovietic, reprezentantul Comitetului județean temporar Maramureș, reprezentantul Comitetului orășenesc temporar Sighet). Documentul are 5 pagini și descrie următoarele lucrări efectuate: îngrădirea cimitirului cu gard din piatră naturală, instalarea unei portițe de fier amplasată la intrare, așezarea de monumente funerare din beton acoperite cu mozaic, împrejmuirea mormintelor cu fier beton, amplasarea monumentului de fier beton acoperit cu mozaic și placă comemorativă din marmură neagră, amenajarea de alei acoperite cu pietriș, plantarea de flori. Conform documentului, cimitirul avea: 204 morminte individuale, 2 morminte comune, 109 soldați cunoscuți, 1208 necunoscuți. Monumentul central era

[6] https://en.stsg.de/cms/node/921 (24.10.2023)

[7] „Akt. Spysok sovetskih heroiev pokhoronenâkh na kladvișce Sighet”, (09.10.1949) Fondul Central al Ministerului Apărării Federației Ruse, Nr. fondului 3397, Nr. de inventar 434042, Nr. dosar 2, https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=1155771453&p=1 (24.10.2023)

deja amplasat în forma pe care o are și astăzi. Sunt menționate și gradele soldaților cunoscuți: 2 ofițeri, 3 sergenți, 97 rang necunoscut, 7 soldați. Și pe prima, și pe a doua pagină a documentului apare menționat numărul soldaților necunoscuți: 1208. Acest număr nu este confirmat de alte documente, însă ar putea fi real. Chiar și după revoluția din 1989, câțiva din consilierii în vârstă ai Parohiei Ortodoxe Ucrainene Sighet vorbeasu despre existența unor gropi comune, altele decât cele două, marcate prin monumente funerare. După mărturiile unora dintre ei, o astfel de groapă comună se află în partea din spate a parcelei E a cimitirului parohial, în vecinătatea cimitirului romano-catolic.

Această listă redă următoarele nume:

Fedotov Nikolai Dimitrovici (1900-18.07.1945); Yulita Kiril Pasikharovici, soldat; Alekseyenko Nina Aleksanrovna (1925-30.09.1945); Zherskaia Anastasiya Trofimovna (1920-4.10.1945); Melnik Ilarion Ilarionovici (1909-4.10.1945); Vordiyan Hrehoriy Stepanovici (1914-4.10.1945); Timofeieva Valentina Aleksandrovna (1924-8.10.1945); Gaidar Mikhail Mikhailovici (1922-8.10.1945); Popov Nikolai (1909-6.10.1945); Olivak Pavel Vladimirovici (1910-17.10.1945); Toknyi Petr Petrovici (1923-19.10.1945); Kulakova Anastasiya Nikiticina (1926-21.10.1945); Șețelereva Vera Mikhailovna (1926-25.10.1945); Sokhin Mikhail Alekseievici (1908-29.10.1945); Islamov Rakhmed (1917-27.10.1945); Komonov Mikhail Artimovici (1918-3.10.1945); Deikum Ivan Anisiyevici (1925-30.10.1945); Filipov Mustafa Fedorovici (1899-29.10.1945); Petrov Ivan Mifodievici (1925-1.11.1945); Samokhin Kiril Fedorovici (1897-4.11.1945); Ilin Aleksand(r) Maksimovici (1913-4.11.1945); Tarasov Nikolai Yakovlevici (1914-6.11.1945); Tukunov Ivan Ivanovici (1894-8.11.1945); Smirnova Galina Vasilievna (1925-15.11.1945); Kovalevskyi Anatolyi (1905-5.11.1945); Sorocenkova Maryia Ignatovna, soldat (1924-9.07.1945); Poliakov Fedorovici Gherasimovici (1918-10.11.1945); Moiseyenko Trofim Fedorovici (1926-11.11.1945); Yevstyșenko Ivan Yakovlevici (1891-17.11.1945); Yavorskyi Piotr Mikhailovici (1908-19.11.1945); Tulimenko Yuryi Fedorovici (1905-20.11.1945); Gavrilov Ivan Semenovici (1914-21.11.1945); Bezpalyvok Mikhail Vasilievici (1912-22.11.1945); Marteniuk Paraskovia Semenovna (1922-23.11.1945); Subak Denys (1918-23.11.1945); Marteniuk Demian (1925-27.11.1945); Bogovyk Iliya (1903-7.07.1945); Jigula Vladimir Nikolaievici (1920-19.12.1945); Golubiovskyi Stepan Ignatievici (1924-9.12.1945); Ciornov Vasilyi Alekseievici (1909-11.12.1945); Kaceaia Surkam Mikhaievici (1916-13.12.1945); Ksiolov

Timofei Vasilievici, sergent (1915-14.12.1945); Meryciuk Stepan Madestov (1922-15.12.1945); Sulayev Nina Filipovna (1924-16.12.1945); Seyanov Sydor Artemovici, sergent (1924-16.12.1945); Kunesov Mursadai (1916-19.12.1945); Sukhovenko Vladymyr Viktorovyci (1918-21.12.1945); Rionkov Aleksandr Achimovici (1923-25.12.1945); Gribov Stepan Vasilievici (1923-25.12.1945); Kuknov Khomet (1910-10.12.1945); Rozenberg Ivan Stepanovici (1927-27.12.1945); Kodrin Nikolai Mikhailovici (1887-27.12.1945); Sarafanov Leonid Grigorovici (1925-31.12.1945); Yefimov Aleksandr Yefimovici (1908-31.12.1945); Vasylkovici Nykolai Ivanovyci, soldat (1924-2.2.1946); Kolokolicikov Vladimir Platonovici (1909-5.01.1946); Smirnov Ivan Yakovlevici (1922-7.1.1947); Varkuz Mariya Yakovlevna (1904-7.01.1946); Arkhipkin Vladimir Mikhailovici (1924-9.01.1946) diferit data morții; Stepanov Vasiliy Vladimirovici (1928-3.4.1946); Yelizarov Ivan Ivanovici (1902-17.01.1945); Timiș Yanis Vasilievici (1876-18.01.1946); Kuilov Pavel Aleksandrovici (1914-21.1.1946); Vasiliev Ivan Vasilievici (1888-27.01.1946); Sokolova Yelena Timofeyevna (1924-12.02.1946); Tkacenoko Dmytryi Yevdokimovici (1917-16.03.1946); Aliyeva Olga Fedorovna (1920-18.03.1946); Riabov Vasiliy Yefimovici, sergent major (1898-18.03.1946); Volghin Vyaceslav Andriyevici, soldat (1924-18.3.1944); Kozorin Boris Antonovici (1917-13.03.1944); Kaidarov Kapiton Alekseievici, soldat (1919-27.02.1946); Hrehoryi Artemovici (1923-3.03.1946); Makarovyci Anna Hrihorievna (1945-9.03.1946); Amiov Mikhail Fedorovici (1878-12.03.1946); Yakusta Fedor Mikhailovici (1922-20.03.1946); Malakov Ivan Grigorievici, sergent major (1—- 4.05.1946); Khaimov Irak (1910-6.05.1946); Dimitrov Vladimir Nikolaievici, sergent (1920-2.05.1946); Kryvenko Igor Evseievici (1922-3.05.1946); Khodun Stepan Mikhailovici (1927-19.04.1946); Morozov Ivan Kapitanovici (1907-17.04.1944); Naumov Grigoryi Grigorovici (1886-17.04.1946); Vitek Ivan Veceslavovici (1896-9.04.1946); Șigalova Polina Pavlovna (1917-29.11.1945); Fazemberg, soldat (1917-1945); Andrașciuk Senya (1921-4.09.1945); Zolotov Leontyi Mikhailovici (1920-4.09.1945); Fedotov Vasilyi Fedorovici (1895-26.08.1945); Tyon Valentina Yefimovna (1924-13.09.1945); Kodenko Yakov Mikhailovici (1899-9.09.1945); Mikhail Vasilyi (1907-28.08.1945); Lebediuk Aleksei (1945-25.01.1946); Artenynskyi Nykolai Nikolaievici; Sunilov Ivan Trofimovici (1906-29.10.1945); Sokolova Yelena (1893- —); Dorofeiev Serghei Fomici (— - 26.10.1945); Goldștein D.A., locotenent (1914-9.11.1945); Preliukin; Dazpvilko Galina Nikolaievna (— - 28.07.1946); Popovna Vasilievna (1924-

9.07.1945); Huleniuk Kuzmici, soldat (— - 24.07.1945); Stenko Nikolai, soldat; Khucin, sergent (1912- —); Martynenko Fedor Filipovici (— - 27.05.1945); Sedeniuk Vasiliy Nikolaievici; Mustațe Grigoryi, soldat (1914-15.06.1945); Asarap Danil Vasilievici (1914-25.08.1945); Borozin Aleksei (1923-9.06.1945); Zmikov Vornilovici, sergent major (1909-7.07.1945).

Cea mai recentă listă cu numele celor înhumați în cimitir datează din data de 20 septembrie 1993[8], întocmită de către atașatul militar al Ambasadei Federației Ruse, colonel E. Smirnov. Această fișă prezintă intervalul în care s-au făcut înhumări: 31.12.1944-30.04.1945, deși au avut loc înhumări chiar și în anul 1950. E prezentată structura cimitirului: două morminte comune și 195 individuale, 351 de soldați în total, 97 cunoscuți și 254 necunoscuți. Din schița cimitirului, atașată listei celor înhumați, reiese că, la momentul respectiv, existau 6 rânduri de morminte individuale. Cu toate că foarte multe dintre numele și patronimele trecute pe listă cu greu pot fi identificate cu ceea ce este trecut în documentele de mai sus, în unele cazuri asemănările fiind foarte mari (cel mai probabil au fost copiate de pe monumentele funerare, deteriorate odată cu trecerea timpului) numărul total al celor înhumați se apropie de numărul real care reiese din documentele din anii 1944-1949. Acest document are atașată o fotografie a cimitirului din care reiese că mormintele individuale erau orientate cu fața înspre strada Tisei, în timp ce monumentele funerare erau întoarse cu fața spre strada Rodnei, așa cum sunt amplasate și astăzi.

Lista soldaților din acest document este următoarea:
Căpitan Soblambekov (1944); Locotenent Romanenko Piotr Mikhailovici (1948); sublocotenent Konev Pavel (1944); Khasumov Djambilat; sergent major Salametov Nikolai Mikhailovici (1944); soldat Evtușevski Ivan (1944); Petrenko Ivan; Mironeț Ivan; Yulita Kyryl Posikhirovici; Alekseienko Nina Aleksandrovna; Ycerskaya Anastasyia Trofimovna; Melinyk Ilaryon Yosyfovici; Vordianin Grigoryi Stepanovici; Timofeieva Valentina Aleksandrovna; Gaidar Mikhail Mikhailovici; Popov Nikolai (1945); Slebnik Pavel Vladimirovici; Tokny Piotip Petrovici; Kulak Anastasyia Nikitovna; Sepelova Yeva Mikhailovna; Sokhin Mikhail Alieksandrovici; Islamov Rakhmed; Komokov Mikhail Artemovici; Popa Piotr Vasilievici; Bolișakova Anna Nikolaievna; Eustysenko Ivan Yakovlevici; Yavorskyi Piotr Mikhailovici; Tulmenko Yuryi Teodorovyci; Gavrilov Ivan Semenovici;

[8] „Ucetnaya Kartocica voinskogo zakhoronenya – Rumâniya, No. 48”, (20.09.1993) https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=262030339&p=2 (24.10.2023)

Bespaşkov Mikhail Vasilievici; Martâniuk Praskovia Semenovna; Țubak Dionisyi; Martâniuk Damyan; Bogovik Ylyi Fedorovici; Djigula Vladimir Nikolaievici; Golubevskyi Stepan Ignatievici; Deikut Ivan Fedorovici; Filippov Evstafyi Fedorovici; Petrov Ivan Mikhailovici; Samykai Kyryl Fedorovici; Ilin Aleksandr Maksimovici; Terekov Nikolai Yakovlevici; Țukunov Ivan Ivanovici; Smirnova Galina Vasilievna; Sorokina Maryia Ignatievna; Sokolov Piotr Mikhailovici; Poliakov Fedor Gherasimovici; Cerkov Vasilyi Aleksandrovici; Khelaiu Țurkan Nykievici; Kiselev Timofei Vasilievici; Mericiun Stepan Miditovici; Sulieva Nina Filippovna; Seyakov Sydor Artemovici; sergent Kurasov Maslay; sergent Sukhovenkov Vladimir Viktorovici; Rakhnov Aleksandr Arkhipovici; Dudariov Piotr (1946); Romaniuk Lidyia; Kulynycenko Nykola Hryhorievna; Firsov Yuryi (1948); Șmidt Mikhail Fedorovici; Volodyn Vyaceslav Andreievici; Rakov Vasilyi Trofimovici; Alyieva Olga Fedorovna; Tkacenko Dmytryi Yevdokimovyci; Vasiliev Ivan Vasilievici; Gaidarov Kapiton Aleksandrovici; Kopâlov Pavel Aleksandrovici; Țynys Yanis Vasilievici; Yelisianov Ivan Ivanovici; Stepanov Vasilyi Pavlovici; Arkhipkin Vladimir Maksimovici; Naumov Grigoryi Grigorievici; Vyt Ivan Vyaceslavovici; sergent Khokhupov Khamed; Heybov Stepan Vasilievici; Andrianova Yuliyia Gheorghievna (1945); Filatov Nikolai Dmitrievici; Polyakov Nikolai Stepanovici; Șevcenko Konstantyn Konstantynovici (1950); Vlasov Ivan Petrovici; Fazenberg; Makarovyci Anna Grigorievna; Kremeniov Viktor (1947); Korețkyi Andrei Ivanovici; Varkuz Maryia Yakovlevna; Smirnov Ivan Yakovlevici; sergent Khasaev Kasim Kaimovici; Drobov Ivan Yevdokimovici; Ivancenko Aleksei Mikhailovici; Protopopov Yevhenyi (1946); Malakhov Ivan Grigorievici; sergent major Karimov Irakh; Dmitriev Valentin Nikolaievici; Krivenko Igor Yevseyevici; Pady Stefan Mikhailovici; Morozov Ivan Kapitanovici.

Într-un album [9] al tuturor cimitirelor sovietice de pe teritoriul României, sunt prezentate succinct cifrele legate de cimitirul din Sighet: 394 „nume de ostași”, două morminte comune și 297 morminte individuale.

În lumina documetelor prezentate, putem afirma că sunt cunoscute cu aproximație, la momentul de față, numele a 387 de persoane înhumate în cimitirul din Sighet, dintre care 112 copii (aproximativ 30%). Aceste date dau unicitate cimitirului, care ar putea fi numit „Cimitirul eroilor și victimelor din cel de-al Doilea Război Mondial”. În ceea ce privește originea etnică a celor înhumați în cimitir, se poate face doar o estimare, pe baza

[9] „Cartea memoriei”, Editura Celovek, Moscova, 2021, p. 542

documentelor care indică locul de naștere al celor decedați. Astfel cei mai mulți sunt, în egală măsură, ruși și ucraineni, mai apoi cetățeni ai regiunilor orientale ale U.R.S.S. (Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan etc.), belaruși, moldoveni etc.

Dintre toate cimitirele sovietice de pe teritoriul României, cel din Sighetu Marmației iese în evidență datorită componenței sale, care reflectă ororile războiului răsfrânte nu doar asupra soldaților dar și asupra populației civile.

MUZEOGRAFIE – EDUCAȚIE MUZEALĂ – RESTAURARE

Virtuți, funcții și disfuncții pe seama Patrimoniului cultural imaterial

prof. univ. dr. Ioan OPRIȘ
Universitatea „Valahia” Târgoviște

Cel mai volatil, perisabil și influențabil sector patrimonial s-a dovedit a fi cel generic numit imaterial. Generație după generație – până la limitele epocii postindustriale -, l-a moștenit, adăugându-i interpretări și noi valori, astfel transmițându-l. Asemenea înnoire – la culturile matriciale, cu un nucleu iradiind într-un spațiu redus, - n-a fost una de fond, ci doar complementară. Explicația: în societățile sedentare – ca ale românității – viteza de mișcare era lentă, excepție făcând comunitățile din apropierea orașelor, de unde se transferau invariabil doar anumite modele care corespundeau opțiunilor locale.

Funcțiile primordiale ale elementelor culturale imateriale în principal rezidă în *reprezentativitate, caracter identitar recunoscut, autohtonism, autenticitate, inventivitate și continuitate*.

Patrimoniul cultural intangibil a primit și a dezvoltat caracteristici distincte: *simbolică, de semnalare, ludică, de comunicare și de transmitere*. Prin unele dintre funcțiuni se parcurge drumul fascinant de la intangibil la tangibil: practici de origine magică și ritualică, au produs bunuri culturale materiale de o mare utilitate în viața cotidiană, iar cele aparținând celor din familia savoir faire-ului, se regăsesc într-o diversitate de ocupații atât de necesare viețuirii.

Uneori funcțiile inițiale și-au pierdut și înțelesul și motivația odată cu cauzele care le-au generat, dar „produsul” – ajuns document istoric – continuă să circule.

Recurența de acest tip dă nota de transmitere a patrimoniului imaterial, unul lăsat moștenire din generație în generație, reproductibil. Spre deosebire de patrimoniul tangibil, acesta – moștenit în cea mai mare parte – fiind neregenerabil, doar uneori reproductibil (prin replicare și copiere după original).

Prin intermediul acestora, localismul a fost și rămâne nota principală de recunoaștere și comparație cu ceilalți, fiind ușor de identificat în feluritele modalități de manifestare: de la ornamentică la tehnică, de la ritm și stil la

măsură, de la o culoare la alta, în tehnică, conținut și formă etc. În muzică, meșteșuguri, în dans, în produsele lirice și epice, specificul local dădea și dă măsura care deosebește și distinge. Societățile agro-pastorale specifice românității – încă rezistente unele ca endemism cultural arhaic – au fost foarte conservatoare, păstrând după reguli, datini și credință cunoștințele și practicile străbune. Ba chiar putem spune: păzindu-le de stricăciune și abatere de la tradiție. Înnoirile (la fiecare generație) s-au datorat unor noi condiții (politice, economice, sociale) care-au presat comunitățile la forme cu aparențe noi, dar conservând fondul.

Culturilor materiale li se datorează - și acum – rezistența la radicalisme, ele fiind eminamente coezive și cu durate lungi, oferind prin localnici patrimonii identitare ca marcă distinctă: așezare, peisaj, locuire, ocupații, port, obiceiuri, stil de viață etc. „Produsele" culturale imateriale sunt caracterizate de veridicitate, reflectând instinctualitatea, vizibilă în *plăcerea* oferită (de joc – dans, muzică, lucru), în *inovația* inclusă (figuri, ornamente, ritm, modele, soluții tehnice), în *armonia* oferită de ansamblu. În principal asemenea trăsături deosebesc dar și asociază, fiind (re)cunoscute (de autori, actori, actanți, executanți), iar ele se reproduc, în urma moștenirii, mereu, la noile generații.

Patrimoniul cultural imaterial este reflexibil, atât pe seama individului, cât și a grupului, colectivității. Cu atât mai mult cu cât componentele sale – deopotrivă efemere și perene – conțin principii morale, sentimente (de iubire, libertate, dreptate), de (con)viețuire pașnică. Dar ele exprimă și concomitent bucurie, mulțumire, satisfacția de a trăi în comuniune cu ceilalți. Cu asemenea stări sufletești, patrimoniul imaterial a pătruns și rămâne în memoria fiecărei generații, a familiei și a comunității. Acestea-l fac deopotrivă intangibil și tangibil, oferind cel mai puternic sentiment-suport de apartenență.

În comunitățile matriciale – unde continuitatea de viețuire este seculară – rezistența manifestărilor culturale imateriale de natură spirituală este cel mai ușor de recunoscut și-n prezent. Și, cu o forță magnetică, acestea adună în jurul factorului local coagulant – *Biserica* – pe cei rămași în comunitate, pe cei plecați și pe cei veniți să-și petreacă timpul lor liber. Cu alte cuvinte, conservă și convinge, iar pe neofiți îi atrage.

Patrimoniul imaterial a circulat, l-au dus în afara locului originar – la nedei, târguri și iarmaroace, la sărbătorile religioase, de hram, la nunți, botezuri și înmormântări - cei plecați vremelnic sau mutați; cu „piesele" sale s-au făcut schimburi de practici artistice și meșteșugărești, iar străinii

(călători, turiști, artiști) i-au reținut virtuțile, uneori consemnate elogios și în scris. În lumea veche, cu orizont foarte limitat, circulația acestor practici, obiceiuri, tradiții specifice a fost, geografic vorbind, limitată, adeseori, la o arie restrânsă, învecinată, ceea ce a produs mai puține modificări și mutații, conservând orgolios specificul local. Producând însă, după reguli nescrise, consolidări pe seama apartenenței și „autoratului" (colectiv, în general) al unei anumite manifestări.

În acel timp, lipsit de ecrane – „oglinzi" și „reflectoare", artistul, actorul, meșterul, artizanul, creatorul nu „îmbrăcase" straiul de vedetă – cu pretenția de a-i reprezenta pe ceilalți, nici divă nu era și nici judecător public de largă audiență și vizibilitate, girant al autenticității și valorii absolute. Piesele patrimoniale imateriale erau intrinseci vieții comunităților: acolo performau, recunoscute de semeni.

Odată cu modernitatea, cu urbanizarea masivă, cu industrializarea, cu arhaismele moștenirii, un întreg univers de practici și obiceiuri – tradiții, stil și reguli de viețuire - a fost confruntat direct, șocant, cu noi modele. Orașele au adunat oameni de peste tot, purtători și furnizori de valori patrimoniale; s-au dezvoltat astfel culturi urbane, sintetizatoare, iar prin marile orașe, chiar megapolisante: culturi suprapuse – ale vârfurilor potente, instruite, cu acces la înalte valori literare, artistice, istorice, respectiv ale claselor medii și ale celor inferioare (muncitoare), de regulă și complexate de poziția lor socială. Din rândul categoriilor sociale au derivat așadar culturi urbane ale potentaților, fundamentate pe valori universale, dar și culturi (subculturi) „proletare" ale migranților, mahalalei, cartierelor. Fenomenul se observă în toate marile orașe – dezvoltându-se desigur și expresii de reprezentativitate (hramul sfântului protector, manifestări de tip festivalier, serbări alegorice pe seama fondării, concursuri izvorâte din meserii, circ, târguri etc.). Coeziunile de grup, în aceste împrejurări, rămân distincte față de cele matriciale, vechi, specifice comunităților arhaice; în culturile urbane, conflictele de natură socială au dat naștere și unui patrimoniu imaterial agresiv, revendicativ, incitant, reflecție normală a inegalităților social-economice și revoltei cauzate de acestea. Conotația politică și socială domină, problematica fiind generală, manifestările protestatare (în muzică, arte, teatru popular, vestimentație, stil de viață) fiind preluate și adecvate cu rapiditatea înlesnită de mijloacele de difuzare (radio, televiziune, internet) și de un marketing agresiv. Lumea de azi – în bună măsură o lume urbanizată – a preluat cu prioritate „produsele" culturale imateriale urbane, acestea fiind ale majorităților și reflectându-le dilemele. Dar, în paralel, patrimoniul vechii lumi rurale – aparent mai

echilibrată și sigur mai bună – atrage inevitabil pe orășeni: cei mai mulți provin din mediile rurale și păstrează în genere conștient valorile originare: tihna, ordinea, corectitudinea, echilibrul, onestitatea, măsura, omenia și credința celor de unde-au plecat. O nostalgie față de cei de dinainte – bunicii – însoțește „exodul" orășenilor spre sate; săptămânal, în sate se caută odihnă, mâncare bună, armonie cu natura, bucuria redescoperirii sau întâlnirii cu ceea ce, în orașe (mai ales în cele mari) s-a pierdut. Și, tot aici, un nou raport cu *autenticul și credința*!

Această mișcare inversă dinspre oraș spre sat – își are susținere directă în industria turismului (rural, agrar, montan, religios, cinegetic, balnear, viticol, carstic, piscicol, de aventură etc.), profitor direct, dar neinvestitor în susținerea concretă a resurselor sale: conservarea peisajului și arhitecturii specifice, contribuții la restaurarea monumentelor istorice, respectiv la modernizarea muzeelor și colecțiilor.

Absența unei legături ambivalente și excesele în exploatarea resurselor aduce în discuție efectele negative (cauzate și datorită lipsei de educație civică): afectarea peisajului; exploatarea excesivă pe seama resurselor unor zone (devenite rapid urbanizate, dar fără infrastructură – canalizare, drumuri, cu construcții neacomodate specificului, ci doar cazării maxime); determinarea de oferte destinate consumației (artizanat, programe zise folclorice, produse alimentare zise specifice etc.) și nu în raport direct cu specificul local (doar numite astfel).

Preluată, interesat, și de industria divertismentului, cultura urbană se difuzează prin vedete, urmărind în primul rând profitul economic imediat. Tot mecanismul comercial este cel care o răspândește, transferându-i expresiile în formule de masă industrializate (concerte, festivaluri, competiții sportive etc.). Beneficiarii – în principal tineretul – le preiau motivați de mesaje și atmosfera creată, de trendul care-i face tributari modei și celebrității performerilor.

Cele două tipologii culturale – fiecare cu specificul său – apar, adeseori, ca manifestări opuse iar uneori ca oferte net paralele: cele urbane, progresiste, moderne, corespunzând realităților, cele rurale – tradiționaliste, depășite, gerontocrate, folclorizante, desuete. Se uită oare că în infinite forme, tocmai expresiile identitare vechi, reprezentative idealurilor, se pot (re)găsi în „national body", în reflexe comportamentale și în gusturi, opțiuni și crezuri împărtășite sau implicate ale generațiilor de vârste diferite?

Între valorile patrimoniale imateriale aparținând celor două tipologii culturale, oricum există relații, se operează transferuri, sunt influențe. Ele

coexistă și doar viitorul va face distincții, aprecieri, evaluări valorice. Coexistența determină așadar (sau s-ar cuveni s-o facă) măsuri pe seama protejării și conservării reprezentărilor autentice și de larg interes național.

Stabilitatea și continuitatea unui număr relativ redus de expresii culturale imateriale de proveniență rurală originale (în dans, muzică ocupații, gastronomie etc.) – deja înscrise în Lista Patrimoniului Imaterial – obligă la măsuri protective și la un real suport moral și material pentru ocrotirea lor: în beneficiul întregii societăți. În cazul României, cu atât mai mult cu cât, un corp masiv de conaționali trăiește în afara granițelor iar grupuri românești consolidate se găsesc în proximitatea acestora.

Cu cei veniți din afara ariei autohtone, stabiliți în așezările rurale, rezultatele au fost de bună vecinătate, fiecare grup creând și evaluând patrimoniul după cutume proprii. Exemplele conving – grupul maghiar, cel german, grupul slav, evreiesc,țigănesc (rom), turco-tătar. Cel local, extins la nivel de românitate, și-a conservat limba, tradițiile și credința, asigurând o unitate culturală reală, înaintea unității naționale depline, împlinită abia în 1918. Specificul românesc, felul de a fi și a trăi, a fost astfel receptat și numit de străini. Exemplele, mereu evocate, de Țări românești: a Făgărașului. Maramureșului, Hațegului, Oașului, Bihariei, dar și a Vrancei, Severinului, Loviștei, Lăpușului, Orheiului etc., - numite și recunoscute astfel – marchează în fapt o geografie a românismului. Evident că, în procesul de convieţuire plurietnică, localnicii au influențat noii vecini, dar împrumutul, transferul și preluările sunt de observat și invers.

***

În societatea contemporană valorile tradiționale cele vechi, caracteristice, au decăzut, s-au depreciat, sunt sfidate. De pildă, bucuria unui veșmânt nou, a hainelor de sărbătoare, când fiecare se înnoia odată cu înălțarea sufletească. Mulți o făceau cu sacrificii, o dată pe an! În satele odinioară majoritare, simplitatea dicta regula: hainele noi, costumul erau lucrate în casă, industria casnică ținând femeile ocupate să prelucreze fibrele, să toarcă, să țească și să confecționeze asamblând piesele. Ce bucurie și ce stare elevată aveau purtătorii vestimentației tradiționale, îmbrăcând cele lucrate cu trudă și cu bucurie de fete și femei! Vanitățile vestimentare constau doar în semnele distincte ale câtorva piese: ia, marama, voalul, pălăria, cojocul, cingătoarea, șerparul, podoabele. Comunitățile se recunoșteau după

„semnături specifice”: în culoare, ornamentică, în linia tăieturii, în formă. Simplitatea dădea distincția.

Evoluțiile recente, în care modista și stilistul ocupă poziții privilegiate, copiind modele străine, adeseori au inclus și tradiția seculară, preluând și prelucrându-i formele. Și astfel, recomandându-i pe înaintași, propriile tradiții și identitatea. De regulă și absolut nivelator, au preluat însă modele străine – cu excepții, desigur –, nu că cele proprii ar fi fost „urâte”, „depășite”, „demodate”, ci dintr-un cosmopolitism facil, favorizat de necunoaștere și de lipsa educației. Așa s-a ajuns acum la vanități vestimentare fundamentate pe exotism, extravagență, diferențiere socială; „bunăstarea” din ultimele decenii să fi încurajat oare excentritățile? Deschiderea societății spre lume să fi diminuat radical respectul față de tradiții, cumpătare și bunul simț? Recuperările din acest sector – cu o industrie potentă agresivă și vădit globalizantă – sunt doar simbolice: cele 21 obiective înscrise în Lista Patrimoniului Imaterial. Acestea apar desigur mai mult ca o reacție revendicativă față de un fenomen agresiv, fiind susținute principal de un grup intelectual feminist.

La fel și-n meseriile legate de prelucrarea lemnului – lemnărit, dulgherit, rotărit, șindrilit etc. – ale căror forme specifice locurilor le mai regăsim în unele construcții rurale (biserici, case, porți) din câteva zone. Acestea au dovedit asemenea forță încât (ex. biserica maramureșeană) au fost preluate ca simbol de autohtonism în toată România și chiar în afara țării. Dar, în locul de origine, noul a pătruns cu putere, alterând multe așezări prin construcții gigante, lipsite de armonia celor vechi Numărul meșterilor specializați a scăzut simțitor, concurența altor ocupații, mai rentabile, eliminându-i treptat.

Nu tot astfel s-au petrecut evoluțiile cu olarii? Chiar dacă e înscris domeniul în Patrimoniul UNESCO, ocupația s-a demodat, a rămas din utilitatea ei inițială doar latura decorativă. Ca o consecință, numărul olarilor a scăzut dramatic. Și asemenea „ieșire din uz” este de consemnat în multe alte cazuri.

Aceiași soartă ar trebui atribuită și unui alt fenomen patrimonial imaterial: transhumanța? Expresie identitară a unei ocupații cu mare vechime, transhumanța revelează un tezaur de civilizație europeană, la care românii au contribuții deosebite. Cercetările sistematice și îndelungi au poziționat fenomenul între cele mai expresive modele culturale, cu particularități patrimoniale (deopotrivă materiale și imateriale) care disting clar

românitatea. Și care în actual context economic, dar și potrivit unor norme de viețuire potrivit resurselor regenerabile, s-ar cuveni să fie sprijinite.

De altfel, agro-pastoralitatea tradițională ocupă, în cazul românilor, locul cel mai distinct ca izvor patrimonial, făcând demonstrația clară a stabilității și continuității lor istorice.

Noroc de muzee – fondate altruist și vizionar, dezvoltate și specializate imediat după Al Doilea Război Mondial -, care ca agenți de conservare tezaurizează, cercetează și susțin aplicat tradițiile.

Între patrimoniul imaterial și cel material (intangibil - tangibil) se observă un raport de reciprocă influență:primul a generat, în infinite forme, pe cel de-al doilea; dar și acesta din urmă a creat cadrul s-au l-a motivat pe primul. Monumentele istorice și de artă și locurile cu rezonanță memorială sunt creații pe seama credinței și sentimentelor, dar și generatoare ori suplinitoare ale acestora. Măsurate în intensitatea lor, patrimoniile intangibile devin vizibile în spațiile edificate anume spre omagiere/celebrare.

Așadar, rezultă că cei care ocrotesc și cinstesc monumentele sunt și cei mai bogați în ceea ce acestea le întorc pe seama credinței, sentimentelor, așteptărilor, și anume un tezaur spiritual de cel mai mare preț. Și nu doar apreciat de autohtoni, ci, mai ales, admirat de străini. Prin acesta se reține o notă de individualizare identitară pe seama românilor, și – să recunoaștem – că aceasta este pozitivă. O rețin, cu evidență, mai ales cei care provin din locuri care-au pierdut valorile vechi și nu o văd mulți dintre autohtoni.

Într-o lume globalizată, manipulabilă și manipulată zilnic, patrimoniul moștenit, deopotrivă cultural și natural, dacă este corect valorificat salvează de la uniformizare, oferind șansă exprimării specificului și autenticului.

Acest tezaur nu exclude, ci încurajează actualizarea și modernizarea prin oferta sa generoasă pentru creația contemporană. Depinde doar de cine și cum preia mesajele tradiționale și, mai ales, în ce scop. În acest vast domeniu concurența și parteneriatele nu se exclud.

Desigur că o răspundere globală – nu doar pe seama Comisiei Naționale -, diferențiată și atribuită unor instituții specializate (de cercetare, administrare și reprezentare), de la nivel central și, mai ales, teritorial, - cere măsuri concrete și angajante.

Atlasul etnografic național, zonele etnografice definite în anii '70-'80, atribuțiile institutelor de cercetare, ale centrelor județene și ale rețelei muzeale (muzee etnografice naționale, - muzee etnografice provinciale și – muzee cu secții de etnografie), catedrele universitare, precum și Institutul Național al Patrimoniului, par să corespundă celor enunțate mai sus. Dar

acestea lucrează în afara unui Program național, de salvare și recuperare, asumat de stat și susținut ca atare. A unui document oficializat, urmărit și aparținând unei doctrine culturale preventive.

Așadar, organisme de specialitate avem, avem și specialiști – unii chiar foarte buni -, chiar și organizații nonguvernamentale asociative, reunind interese private, există: ca Rețeaua muzeelor de etnografie sătești private (RECOMESPAR).

Ceea ce rămâne de făcut se înscrie în deziderate cu oarece vechime:

- legislație protectivă și încurajatoare pe seama manifestărilor culturale tradiționale;
- repertorii de meșteri și artiști populari;
- clasarea performanțelor;
- stimularea formelor asociative locale;
- înființarea unui departament de sinteză, orientare și reprezentare.

Răspunzând alarmei trase de UNESCO, protagonistele mișcării au pus în lucru grupuri de susținere, autorități și organisme obștești, transformând un curent de idei într-o mai largă mișcare. Aceasta cere însă sprijin din partea statului, inițiative de reconsiderare pragmatice, alianțe cu sistemul educațional, prime de încurajare pentru firme specializate care să preia, prin angajament direct, refacerea și animarea unor ocupații tradiționale.

Cultura contemporană dirijată și direcționată excesiv spre divertisment deține însă pârghii excepționale de influențare; economiile țărilor care o susțin sunt foarte potente, iar influențele lor sunt dominatoare. Stilul impus din astfel de centre – unde, în paralel, formelor tradiționale li se asigură funcționalitate – a cucerit și lărgește vizibil efectele, dar acestea n-ar trebui să excludă valorile tradiționale autohtone. O lume deschisă le cuprinde și pe acestea: ele susțin principiile democratice pe seama recunoașterii culturii națiunilor. Stăruința pentru armonizare în societatea contemporană impune însă măsuri directe și ajutor real acelor forme culturale care respectă identitatea fiecărei națiuni.

Cei care trăiesc într-un ambient aflat încă sub puterea valorilor culturale imateriale, le descoperă de timpuriu și conviețuiesc cu acestea; ei participă la celebrarea prin patrimoniu ca părți ale comunității, la sărbătorile de peste an, la evenimentele sociale, la viața congenerilor (rude, vecini). Se simt solidari în bine și-n rău, se bucură și se-ntristează odată cu ceilalți, primesc și dăruiesc la rândul lor. Emoțiile lor sunt oneste, parte a unei emoții colective.

În România mai avem încă asemenea locuri!

BIBLIOGRAFIE

BALOTESCU, Elena, *Patrimoniul cultural imaterial în context intern și internațional. Dinamica unui concept*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2018.

BERNEA, Ernest, *Spațiu timp și cauzalitate la poporul român*, Editura Saeculum, 1999

BLAGA, Lucian, *Trilogia culturii. Orizont și stil*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969

DAVID, Lucian, *Peisajele etnografice din România*, Editura Enciclopedică, București, 2015

GODEA, Ioan, *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografic ilustrat*, Editura Enciclopedică, București, 2002

ISPAS, Sabina, *Cultura orală și informație transculturală*, Editura Academiei Române, București 2003

LAZĂR, Augustin; CONDRUZ, Aurel, *Corpus juris patrimonii. Patrimoniul cultural național*, Editura Lumina Lex, București, 2006

NOICA, Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 2014

RUSU, I. I., *Etnogeneza românilor*, Editura Științifică, București, 1981

THEODORESCU, Răzvan; DUMITRIU, George; GROZA, Atena, *România în Patrimoniul UNESCO*, București, 2011

******Patrimoniul imaterial și cultura tradițională*, buletin informativ, 2008-2023.

ANEXA

Radiografia demersurilor internaționale pentru protejarea culturii tradiționale imateriale

Declarația universală a drepturilor omului (ONU, 1948)

Convenția asupra drepturilor de autor (1952)

Convenția privind protejarea bunurilor culturale în caz de conflict armat (1954)

Convenția de la Roma privind protejarea artiștilor interpreți sau executanți, producătorilor de fonograme și organismelor de radiodifuziune (1961)

Recomandarea UNESCO privind măsurile pentru interzicerea importului și transferului proprietății ilicite de bunuri culturale (1961)

Recomandarea UNESCO privind măsurile pentru interzicerea și prevenirea importului și transferului proprietății culturale (1969)

Convenția privind măsurile luate pentru prevenirea și interdicția importului, exportului și transferului ilicite de proprietate de bunuri culturale (1970)

Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice (1971)

Convenția pentru protecția patrimoniului mondial cultural și natural (1972)

Inițiativa guvernului Boliviei privind măsuri pentru protejarea folclorului (1973)

Recomandarea privind salvgardarea culturii tradiționale și populare (1989)

Convenția Națiunilor Unite privind diversitatea biologică (1992)

Proiectul „Tezaure umane vii” (1993)

Acordul privind aspectele proprietății intelectuale atinse de comerț (ADIC, 1994)

Convenția UNIDROIT asupra bunurilor culturale furate sau exportate ilegal (1995)

Proclamația capodoperelor patrimoniului oral și imaterial al umanității (19970

Forumul mondial privind protecția folclorului (Phuket, Thailanda, aprilie 1997)

Studiu preliminar privind admiterea și dezvoltarea unui nou standard al instrumentului de salvgardare a patrimoniului cultural intangibil (Cultura tradițională și Folclor) și evaluarea Recomandării UNESCO din 1989, Washington (27-30 iunie 1999) aparținând expertului Janet Blake (Universitatea Glasgow)

Reuniunea experților privind sistemele și experiențele naționale în materie de protejare a cunoștințelor, inovațiilor și practicilor tradiționale (octombrie-noiembrie 2000)

Plan de acțiune pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial adoptat de experții internaționali participanți la masa rotundă internațională „Patrimoniul cultural imaterial – definiții operaționale (Piemont, 14-17 martie 2001, Torino)"

Decizia Consiliului executiv UNESCO (sesiunea 161, mai-iunie 2001) de adoptare a Normativului pentru proclamarea capodoperelor patrimoniului oral și imaterial al umanității (Paris, 11 iunie 2001)

Nota Directorului general UNESCO, Kōichirō Matsuura, adresată Comisiei naționale și delegațiilor permanente de pe lângă UNESCO privitor la „Crearea organismelor naționale pentru protejarea patrimoniului imaterial (UNESCO, **CL/3603**, 15 octombrie 2001)"Convenția privind protecția și promovarea diversității de expresie culturală (2005)

N.B. În temeiul reglementărilor și recomandărilor UNESCO au fost lansate proiectele:

- crearea rețelei arhivelor de folclor,
- fundarea unei colecții de muzici tradiționale ale lumii (CD-ROM)
- elaborarea Manualului pentru colecționarea patrimoniului muzical;
- alcătuirea Atlasului limbilor în pericol;
- elaborarea Manualului metodologic pentru protecția culturii tradiționale și folclorului împotriva exploatării comerciale;
- elaborarea unui Corpus de Etici și cultură tradițională.

Transmiterea tradiției

Pavel și Mărioara Caba din Negreni-Vrancea, fiica și tatăl, meșteri lemnari
în Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”.

Adela și Cornelia Petre, țesătoare din Buzău
în Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”.

Meșteri și rapsozi populari pe scena din Dumbrava Sibiului
prezentați și elogiați de Corneliu Ioan Bucur.

Echipa meșterului Gavrilă Hotico Herenta din Ieud-Maramureș ridicând
biserica de lemn de pe mall din Washington
(în prim plan ambasadorii Josep Rosapepe și Mircea Geoană, 4 iulie 1999).

O vizită (online) la Muzeul „Casa Romanței” din Târgoviște

conservator Alexandra OLTEANU – BUCUR,
Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște

Abstract:

You are about to discover one of the most interesting museums of our country and certainly the most melodious one, opened on an autumn day in Târgoviște, once with the celebration of 50 years of existence of *The Golden Chrysanthemum Romance Festival,* a museum that complements our local and national cultural heritage.

Keywords: heritage, museum, melody, Romance, Târgoviște.

Aceste rânduri, pe care sper să le parcurgeți cu interes, au menirea, în primul rând, de a vă dezvălui tainele unui muzeu aparte, unic în țară, deschis în 2017 la Târgoviște datorită contribuției esențiale a domnului Teodor Vasiliu și a doamnei Alina Mavrodin Vasiliu. Cu nume inspirat, „Casa Romanței”, muzeul prezintă evoluția Festivalului Național de Romanțe „Crizantema de Aur”, dar și întregește, prin originalitate și singularitate, cultura dâmbovițeană și spațiul muzeistic. În anul 2019, intră în administrația Complexului Național „Curtea Domnească” Târgoviște, iar leitmotivul acestor strădanii îl reprezintă, desigur, Romanța.

Însă unde începe călătoria? Să fie, oare, de vină trubadurii și menestrelii care au colindat lumea cu cântecele lor? Geneza Romanței poate fi greu de demonstrat, dar un lucru e cert: ea face parte, ca și fado-ul, lied-ul, song-ul sau canzonetta, din marea familie universală a muzicii. În cartea „Romanța și povestea ei”, scrisă cu măiestre condeie de George Sbârcea și Ion Vasiliu, Anton Pann este considerat antecesorul Romanței românești. Marii noștri muzicologi menționau că „locuitorii orașelor românești au început să cânte melodii și texte diferite, atât populare, cât și de-ale lăutarilor”, cu referire la perioada în care Anton Pann avea diverse îndeletniciri: era poet, compozitor, traducător, dar și culegător, iar când mahalalele fremătau de muzici, el se hotărăște să le adune pe toate, adăugându-le și pe ale sale, într-o culegere – „De la lume adunate și iarăși la

lume date”. Astfel, Romanței i se confirma existența și începea să fie recunoscută. Astăzi, Dicționarul Explicativ al Limbii Române o definește ca pe „o compoziție muzicală vocală, cu acompaniament instrumental, având un conținut liric, sentimental” și ne indică etimologia: „romance” din limba franceză, „romanza” din limba italiană și „Romanze” din limba germană. Deși, ca termen, se identifică, iată, cu altele din mai multe limbi, ea a fost și va rămâne identitară pentru poporul român căci, să nu uităm, ea se îmbogățește și cu versurile marilor noștri poeți.

Începând cu prima jumătate a sec. XX-lea, Romanța este prezentă pe scenele teatrelor și, odată cu evoluția aparatelor de redare a sunetelor, ajunge și în casele românilor prin intermediul unor mari voci precum: Jean Moscopol, Titi Botez sau Cristian Vasile; cel din urmă declara că a slujit melodia, și nu cântecul; pentru el, esențială era melodia, „ea se reține, ne încălzește sufletul și ne emoționează”. Pesemne că Romanța este numai melodie, pentru că ea a decis și organizarea celui mai longeviv festival din istoria națională a muzicii: Festivalul Național de Romanțe „Crizantema de Aur”. Se întâmpla la Târgoviște, în anul 1968, iar actul său de ființare era iscălit în somptuoasa clădirea în care este amenajat astăzi Muzeul „Casa Romanței”. Iată că, deși riguroasă, zeița Fortuna nu s-a dezis nicio clipă și a ocrotit, ba mai mult, a ajutat întru totul la perpetuarea Romanței.

Părăsind primele acorduri ale Romanței, ne întoarcem la acel spațiu creat în urmă cu cinci ani de domnii Teodor Vasiliu și Alina Mavrodin Vasiliu. Susținut de Federația Europeană a Asociațiilor, Centrelor și Cluburilor pentru UNESCO, în colaborare cu Asociația Culturală „Cetatea Romanței” Târgoviște, muzeul a devenit, într-un timp relativ scurt, un important reper cultural și educațional, atât la nivel național, cât și internațional. În cele patru saloane ale muzeului sunt prezente multe amintiri legate de Festivalul „Crizantema de Aur”.

În primul, denumit „Sala vocilor de aur”, pot fi admirate fotografii, discuri, manuscrise, afișe, obiecte și portrete ale celor mai mari interpreți ai noștri. Aici facem cunoștință cu: Jean Moscopol, Cristian Vasile, Ioana Radu, Mia Braia, Maria Tănase, Ileana Sărăroiu, Matilda Pascal-Cojocărița, Angela Gheorghiu, Angela Moldovan, Maria Ciobanu, Ion Dacian, Constanța Câmpeanu, Octav Enigărescu, Arta Florescu, Nicolae Herlea, Felicia Filip, Bianca Ionescu, Florin Georgescu, Daniela Vlădescu, Alina Mavrodin Vasiliu, Loredana Groza, Alin Oprea, Doina Badea, Dan Spătaru, dar și cu artiști internaționali care s-au aflat pe scena festivalului .

În „Sala Compozitorilor” sunt prezentați peste 250 de compozitori de romanțe, iar pe panouri, trei generații de creatori, stăpânii absoluți ai portativului, printre ei numărându-se târgovișteanul Ionel Fernic, Ionel Băjescu-Oardă, Ion Vasilescu, Henry Mălineanu, Edmond Deda. Tot aici îi redescoperim pe marii noștri poeți pe ale căror versuri au fost compuse nenumărate romanțe: „Steluța”, „Pe lângă boi”, „Mai am un singur dor”, „Și dacă”, etc. Tudor Gheorghe, în calitate de invitat al Festivalului, afirma despre Romanță: „Primele manifestări poetice în limba română sunt și începuturile tale. Văcărești Târgoviștei îți sunt părinți naturali. Ionel Fernic ți-a croit haina modernă și ai strălucit, bucurând un numai popii și învățătorii satelor, dar și elitele intelectuale din marile orașe”. De asemenea, ne este dezvăluită și apariția imnului național de stat, „Deșteaptă-te, române!”, care are la origine o….Romanță, „Din sânu maicei mele”, compusă de Anton Pann, pe versurile lui Grigore Alexandrescu.

În „Sala Trofeelor, actorilor, prezentatorilor și regizorilor” sunt expuse aparate de reproducere a sunetelor înregistrate pe discuri, premii și diplome donate de câștigătorii festivalului, cadre din timpul festivalului în care apar prezentatorii, însoțiți de actori, jurnaliști de radio și televiziune, scenografi și regizori.

În ultima sală, „Studio”, au loc nenumărate evenimente culturale, dar și concerte de romanță, întrucât aici se află și pianul folosit în cadrul festivalului până în 1986, anul în care un incendiu a cuprins Casa de Cultură a Sindicatelor din Târgoviște.

Conștienți de valoarea Romanței susținută de existența festivalului și completată de acest muzeu, se încercă înscrierea sa pe listele patrimoniului imaterial ale UNESCO. Astfel, prin Asociația Culturală „Cetatea Romanței” Târgoviște, a debutat o serie de programe dedicate promovării muzeului și romanței printre elevi, studenți și iubitori de romanțe.

În 2021, când, din cauza pandemiei, accesul în instituțiile publice era deja restricționat, iar modalitățile de promovare erau limitate, la Muzeul „Casa Romanței” are loc o premieră: vizita online. Sub deviza „Romanța ne unește!”, aceasta, dar și următoarele, sunt susținute de colegul nostru, muzeograful Andrei Vasiliu. Vizitele se derulează în timp real, pe platforma ZOOM în sistem sincron și, datorită tehnologiei, s-au putut bucura de prezentarea muzeului fie din băncile școlilor, fie de-acasă, elevi, studenți, profesori, părinți, bunici din Alba-Iulia, București, Sighetu Marmației, Reșița, dar și din Diaspora. Dacă la început numărul vizitatorilor a fost modest, în

următoarele perioade a crescut considerabil. În anul 2021 s-a înregistrat un număr de 240 de vizitatori, iar în 2022 au figurat 1234 de vizitatori.

Acest tip de activitate susține și promovează muzeul ca pe o instituție modernă de care publicul contemporan să se simtă din ce în ce mai atras, datorită schimbării metodei de comunicare. Chiar dacă se desfășoară virtual, paradoxal, se socializează mai mult, creându-se un sentiment de familiaritate între interlocutori. Aici intervine, probabil, și Romanța, cu sensibilitatea și delicatețea sa, dar și cu forța-i unificatoare.

În cele din urmă, eu vă îndemn să veniți la Târgoviște, să (re)vedeți muzeele noastre și să îi permiteți Romanței românești să vă bucure sufletele într-o zi de toamnă târzie.

BIBLIOGRAFIE

BARBU, Mia, „150 de romanțe”, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1972

SBÎRCEA, George, VASILIU, Ion, „Romanța și povestea ei”, Ed. Centrului Județean de îndrumare și creației populare și a mișcării artistice de masă”, Târgoviște, 1980

VASILIU, Teodor, „Istoria Crizantemei de Aur” Târgoviște, 2015, pag. 8-9

Muzeul „Casa Romanței” din Târgoviște

Salonul Vocilor de Aur

Salonul Compozitorilor

Salonul Trofeelor, actorilor și prezentatorilor

Sala Studio

Muzee, muzeologie. Jurnal venețian*

muzeograf Laura Cristina POP
Muzeul Etnografic al Transilvaniei
Cluj-Napoca

Asemeni societății contemporane, muzeul se află sub semnul schimbării. A căuta în permanență soluții pentru a crește impactul cultural și social al muzeului, înseamnă a căuta modele, a avea modele de bune practici, în special acolo unde muzeele au istorie, au un trecut valoros și unde se poate vorbi de realizări remarcabile. În acest sens, muzeele venețiene întrunesc toate condițiile spre a fi analizate din această perspectivă. Pentru a avea o perspectivă corectă asupra modelelor care întrunesc condiția de a fi considerat valori am vizitat muzeele venețiene analizând cu atenție detaliile pe care, probabil, doar un ochi versat de muzeolog le poate detecta.

Ideea de a consemna notele distinctive pozitive a fost materializată pornind de la vizitele pe care le-am făcut în cadrul proiectului susținut financiar de către statul român prin Agenția de Credite și Burse. Am avut privilegiul de a vizita muzeele venețiene, cu precădere cele care fac parte din rețeaua MUVE, rețeaua muzeelor MUVE https://www.visitmuve.it sub umbrela căreia sunt reunite cele 11 muzee civice venețiene. Cu un site excelent, funcțional, facil, complex, fundația muzeelor civice își ajută vizitatorii să găsească toate informațiile despre muzeele care îi aparțin. Orarele, prețurile, rezervările online, evenimentele punctuale, toate pot fi accesate printr-un singur site. Muzeul virtual reprezintă și el o opțiune la îndemână.

Vorbim de exemple de urmat în ceea ce privește expoziția de bază, expozițiile temporare sau în ceea ce privește activitățile care se desfășoară în cadrul muzeului. În termeni de specialitate, am observat la fața locului cu precădere rezultatul muncii muzeologului dar mai ales a muzeografului. Am observat modul de etalare al artefactelor, mobilierul, modalitatea de iluminat, semnalizarea informațiilor destinate publicului, felul în care sunt concepute

*Lucrare produsă în timpul stagiului la Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica din Veneția, obținut cu sprijinul statului român prin programul național de burse „Nicolae Iorga”.

expozițiile temporare. Am avut o atenție deosebită pentru soluțiile inovative și pentru tot ceea ce este interactiv. Toate aceste detalii sunt cu atât mai importante cu cât constrângerile legate de spațiul predefinit prin arhitectura de epocă sunt multiple și uneori insurmontabile, necesitând soluții ingenioase. De asemenea, am urmărit modalitățile prin care se finanțează și modul în care sponsorii, de orice fel, își fac simțită prezența. Vom prezenta în această lucrare câteva dintre muzeele studiate, muzeul cel mai vizitat, muzeul cel mai bine realizat din punct de vedere muzeologic, o casa memorială, muzeul cel mai modern și unul care prezintă meșteșuguri. Acestea din urmă prezintă interes pentru o abordare muzeologică de tip etnografic.

Trăsătura comună care definește muzeele venețiene este aceea că toate au valoare dublă: clădirile are valoare istorică și deci reprezintă în sine o atracție la care se adaugă colecțiile ce sunt găzduite și puse în valoare folosind resursele arhitecturale iar produsul turistic rezultat prezintă o mare atractivitate.

Prima vizită efectuată în cadrul bursei venețiene a fost la celebrul Palat al Dogilor, situat în Piața San Marco nr. 1, practic, în punctul zero al Veneției. Este cel mai vizitat muzeu din laguna venețiană. Aceste este motivul pentru care se remarcă o vigilență deosebită privind gratuitatea, chiar dacă am beneficiat de acces gratuit ICOM, acest lucru nu s-a aplicat în ceea ce privește expozițiile temporare gestionate cu bilet separat. Expoziția temporară face parte din ciclul aniversar *2021- Celebrazioni per 1600 anniversario della fondazione dellea Cità*. Iar audio ghidul este un element care nu lipsește.

Primul lucru care se evidențiază încă din primele clipe este faptul că avem de a face cu un flux de vizitatori care este gestionat extrem de bine, rapid și eficient, coridoarele sunt dotate cu culoare de direcționare, jaloane din sfori groase și suporturi metalice. Un element important îl reprezintă semnalizare discretă a treptelor mici, insesizabile. Accesul cu rucsacul este interzis, existând un spațiu de depozitare gestionat eficient de două persoane iar în mod uimitor, liniștea este o caracteristică a acestui loc străbătut de mii și mii de vizitatori.

Din punctul de vedere al realizării tehnice a expoziției, se remarcă modul în care este încadrat mobilierul expozițional în arhitectura originală a clădirii astfel că ochiul neavizat nu sesizează diferența. Vitrinele sunt închise, iluminate în general cu neon de culoare caldă. Există și vitrine amplasate la înălțime dar acest lucru nu deranjează ochiul iar picturile în ulei sunt asigurate cu o sticla de protecție.

Totodată, este utilizată în mod discret și lumina naturală, geamurile fiind acoperite cu pânză albă care lasă să răzbată o lumină filtrată acolo unde nu există picturi. În cazul picturilor există două tipuri de iluminat și anume lămpi cu picior înalt cu mai multe becuri sau lămpi alcătuite dintr-un picior lung prevăzut cu un abajur metalic mare cu gura îndreptată spre tavan, sistem care asigură o integrare discretă a aparaturii în arhitectura spațiului dat fiind că și materialul din care este conceput este adecvat locului.

Prezentarea conținutului expozițional este una minimalistă urmând structura funcțională, fiind clară și extrem de eficientă pentru a putea face față fluxului mare de vizitatori. Explicațiile sunt însoțite de o mică hartă de localizare a operelor de artă. Toate afișajele informative sunt redactate în italiană, engleză, franceză și germană.

Un alt element important este modalitatea prin care obiectele sunt asigurate, folosind materiale bine integrate vizual și extrem de sigure cum ar fi metalele. Vitrinele și tehnicile de expunere sunt integrate organic în posibilitățile arhitecturale ale palatului. În special în sălile de expunere a armelor, panopliile sunt realizate din lemn decorat identic cu originalul palatului.

În spiritul bine cunoscut, orice pictură care lipsește este înlocuită cu o copie și este însoțită de explicații ce specifică locul unde este împrumutată lucrarea – unei expoziții temporare – sau dacă aceasta este prinsă într-un program de restaurare.

De mare efect pentru vizitatorul avizat este expunerea prin intermediul unui perete de sticlă a unui atelier de restaurare în cadrul căruia vizitatorul poate fi martorul direct al procesului de restaurare a unor sculpturi-capodopere din circuitul expozițional al muzeului. În momentul vizitei noastre, procesul de restaurare era susținut prin implicarea și susținerea asociației *Venetian Heritage* și lui Peter Marino, lucru menționat de o inscripție de pe peretele vitrat.

Un al doilea muzeu pe care îl prezentăm în urma vizitării este Muzeul din Palazzo Mocenigo care găzduiește și *Centrul de studii a țesăturilor, a costumului și a parfumului*. Cele două instituții își desfășoară activitatea în mod conjugat. Ghidul de vizitare a muzeului există doar în format QR. Mai mult, pe parcursul întregii vizite se prezintă proveniența diferitelor obiecte care aparțin tehnic colecțiilor altor muzee. Se pare că împrumutul este o practică foarte uzată fiind facilitată de faptul că muzeele sunt gestionate de o un singur comitet, cel al Fundației Muzeelor Venețiene.

Muzeu din Palazzoo Mocenigo este extrem de elegant reușind să păstreze atmosfera din secolul al XVI-lea. Impresionanta donație din anul 1945 a ultimului moștenitor Mocenigo, face ca muzeul să fie un exemplu de urmat: curat, bine întreținut, nu este lăsat la vederea vizitatorilor nici măcar un detaliu care să amintească de secol XX, tehnica modernă fiind mascată de paravane cu tapiserie. Totodată, pe parcursul întregii vizite se prezintă proveniența diferitelor obiecte aflate cu titlu de împrumut, care aparțin tehnic colecțiilor altor muzee, o practică uzată în cadrul Fundației Muzeelor Venețiene.

Totul este pregătit de așa manieră încât vizitatorul să uite secolul în care trăiește. Sincronizarea decorurilor recent împrospătate este perfectă. Tapițeriile de pe pereți, draperiile, perdelele, sunt toate reproduceri ale țesăturilor de epocă. Rochii de gală din diferite materiale remarcabile dar având croiuri relativ moderne sunt etalate pe manechini de culoare neagra. Există încăperi în care manechinii au poziții de personaje vii, prezintă întregul corp uman în încercarea de a reda omul în cadrul vieții cotidiene și cu piese din costumele de epocă. Acestea sunt prezentate folosind o haină neutră de culoare ocru peste care este îmbrăcată piesa de vestimentație propusă publicului. Țesăturile artefact, mostre de epocă, sunt extrem de bine protejate de atingerea vizitatorului. Expuse pe mese lungi, pe o pânză neutră ca și draperiile (care acoperă cu generozitate masa), sunt acoperite cu o sticlă securizată așezată pe picioruşe de sticlă și ele.

Iluminatul este realizat și în acest caz cu lămpi imitând lumânările sau orientate spre picturile remarcabile de pe tavan, puține la număr. Perdelele protejează în permanență de lumina de afară. Este semnalat de fiecare dată împrumutul de artefacte din alte muzee MUVE.

O sală concepută special pentru a ilustra un element vestimentar din ținuta masculină impresionează prin concepția impecabilă a mobilierului. Casete repetitive integrate cromatic mobilierului pictat cu motive găzduiesc 50 de costume masculine pe busturi de manechin ordonate pe patru rânduri și trei pereți ai încăperii. În mijlocul încăperii sunt plasați doi manechini complet îmbrăcați demonstrând modul în care piesa de îmbrăcăminte era purtată.

Pentru a marca faptul că muzeu posedă o arhivă interesantă și consistentă, există o încăpere unde sunt expuse în dulapuri-vitrină multe dosare originale din această arhivă, practic este organizată o cameră-arhivă.

Înainte de a schimba tema circuitului expozițional, vizitatorul este invitat într-o sală tip cinematograf de epocă în care se proiectează pe un ecran

de televizor cu diagonală mare, un film de prezentare a lumii parfumurile. Cu un text prietenos, prezentat succesiv în trei limbi străine (italiană, engleză, franceză) se prezintă și se reconstituie, în imagini, începuturile lumii parfumurilor. Cărți vechi artefact expuse completează o colecție de recipiente pentru parfumuri expuse în dulapuri originale. Este importantă informația că această colecție aparține unei familii din Germania care este proprietara companiei Drom Fraraces încă din 1911 și deci este cu titlu de împrumut.

Există săli pentru activități interactive în care vizitatorului i se prezintă ingrediente reale care servesc producerii de parfumuri și o hartă demonstrând proveniența lor. Mai mult, acestea sunt expuse pe o masă astfel încât să le poți și mirosi. În final, cei dornici pot combina esențe din parfumuri și deci să experimenteze crearea unui parfum propriu.

Un mic muzeu tip casă memorială, este cea a lui Carlo Goldoni, unde te întâmpină manechini în poziții vitale, așezați pe scaun la birou sau gata să întâmpine musafirii. Prin cele trei camere pe care publicul le poate vizita se recreează atmosfera din secolul al XVIII-lea, motiv pentru care s-a recurs și la expunerea unui atractiv artefact, un teatru de marionete în miniatură. Acest mic muzeu a profitat de legătura existentă între Goldoni, teatru, lumea artiștilor și a marionetelor care acompaniau actorii pentru a adăuga un plus de atractivitate. Marionetele, piese rare și în mare măsură dispărute, sunt expuse pe panouri și protejate de plexiglas, fără a fi total închise alături de panoul pe care sunt expuse elemente din marionete pentru a ilustra modul în care sunt realizate și întreținute aceste păpuși.

Ingenioasă este și mica sală aranjată în stil cinema de epocă unde se proiectează un scurt-metraj documentar despre Goldoni, o producție interesantă care împlinește vizita în acest muzeu mic.

Muzeul din Burano, *Museo del merletto*, pune în valoare un meșteșug migălos pe cale de dispariție. Dantela tipic venețiană și produsă în ultimul secol în Burano este prezentată în cadrul muzeului care s-a deschis în spațiul în care activa o școală de merletto fondată la sfârșitul secolului al XIX-lea. Se valorizează, în acest fel trei obiective de patrimoniu: un meșteșug aflat în pericol de dispariție, o fostă școală și o clădire de epocă.

Încă de la început există o hartă care prezintă imagini de eșantioane (ilustrând variante de tehnici de merletto) și distribuția lor în întreaga zonă a Europei. Pentru a putea înțelege importanța acestui meșteșug vizitatorul este invitat să vizioneze un film, într-o mini sală de cineva aflată chiar la intrarea în circuitul muzeului. Filmele sunt consistent documentate și realizate într-un stil accesibil, în maniera deja cunoscută la muzeele MUVE. Se poate afirma

că există un tipar de realizare a acestor filme care îmbină informația prezentată în tipar științific cu un stil artistic, regizat.

Trebuie remarcat faptul că muzeul rotește frecvent artefactele expuse, astfel că vizitatorul poate vedea mai multe exponate, de-a lungul timpului. În plus, muzeul a găsit o modalitate extrem de eficientă de expunere a mostrelor, în dulapuri cu serate mare, glisante printr-un mecanism care funcționează cu ușurință, pe șine. Sertarele, acoperite cu sticlă, pot fi deschise din ambele părți de către vizitator însuși.

Fiecare sală pune la dispoziția vizitatorului un monitor în care se proiectează imagini cu femei care mai practică acest meșteșug și care, ocazional fac demonstrații pe viu, chiar în sălile muzeului, existând un spațiu cu scaune dedicat acestei activități. Filmele cu mărturii ale acestor „merlettaia" sunt adevărate documente istorice.

Remarcabil este faptul că sunt etalate dantele care au fost premiate la concursul din 2020 „Un merletto per Venezia", încurajându-se astfel continuarea tradiției. Tot în același spirit de conservare, sălile muzeului sunt vopsite în culori vii imitând celebrele culori ale insulei.

Găzduit într-o clădire veche, Museo della Storia Naturale reprezintă, cu certitudine, un exemplu de muzeu care și-a adaptat foarte bine oferta la posibilitățile de etalare ale secolului XXI cât și publicului țintă. Păstrând într-o mică măsură elemente de arhitectură clasică, spațiul este supus unei viziuni moderne, destinate unui public dornic de senzații. Nu au fost uitați nici nostalgicii pentru care există săli precum cele cu colecțiile de ihtiologie, botanică, anatomie etc sau cu colecțiile exploratorilor acolo unde mobilierul a fost refăcut în stilul clasic, cu dulapuri din lemn masiv, elegante, cu vitrină și sertare. Cu puține excepții, structura de epocă a edificiului este mascată de adaptarea modernă.

Încă de la intrare te întâmpină un audio-ghid tip pix, o inovație ușor de utilizat. Desene de pești, crapi, dinozauri te însoțesc pe pereți până la intrarea în sălile de expoziție. Prima sală, cu tavanul tip catedrală, este construită ca un amfiteatru în care se poate viziona filmul (care se proiectează pe un ecran mare) descoperirii dinozaurului expus în mărime naturală, reconstituit în poziția lui vitală. Pe un perete, pe o pânză mare este imprimat desenul acestui dinozaur, cu lumină din spate. Există panouri explicative cu text și fotografii cu o grafică modernă realizate din materiale de mare calitate. Totodată, informațiile sunt prezentate și sub forma unei cărți cu pagini de carton iar exponatele sunt protejate sub cuburi de sticlă, toate tipurile de fosile au explicații iar expunerea este cronologică. Remarcabile sunt chiturile

care oferă posibilitate de a atinge unele exponate dat fiind că acest tip de muzeu se adresează în special copiilor. Etalarea în această sală s-a făcut prin construirea unui suport care imită forma scoicii, pe o linie circulară. Luminile de tip spoturi mici sunt poziționate punctual pe obiecte. Există spații în care lumina este însoțită de sunete sau relicvele sunt plasate în podea, sub sticlă, luminate. Într-o sală, pe tavan există cilindre rotative care proiectează ca dintr-un carusel imagini cu dinozauri sau pești.

Sala de prezentare a unei expediții are pe jos un linoleum cu harta expediției, sunt păstrate vitrinele vechi, explicațiile sunt sub partea de expunere iar deasupra dulapurilor există un al doilea rând de exponate. În mijlocul sălii exista două insule de expunere. Într-un colt sunt oferite publicului pentru a se autoservi materiale aniversare ale unei expediții. Pereții sunt colorați în vișiniu iar luminile sunt direcționate punctual pe câte un obiect fiind poziționate pe tavan sau în sisteme de leduri discrete. Ambiențe sonore te însoțesc în toate sălile alături de expuneri moderne, mix de poze, pereți falși, artefacte în cuburi de sticlă încastrate în perete. Într-o încăpere octogonală sunt expuse în șase vitrine animale împăiate, pe tavan sunt prinse insecte mari iar peștii atârnă din tavan cu un lanț. Într-o altă sală tip catedrală pe o parte sunt expuse colecțiile de insecte, cele ihtiologice, de anatomie comparată, în vitrine înalte iar pe partea cealaltă dulapuri cu instrumente de cercetare, arhivă de publicații, ierbare de epocă, totul imitând stilul de secol XIX.

Remarcabilă este alternanță de săli de tip clasic cu săli moderne, dotate cu etalare modernă, tip observator astronomic, imitație de acvariu (o sală cu suporturi de plastic în care sunt încastrate sfere de sticlă cu vietăți marine sau montaje foarte ingenioase reconstituind ambianța ecosistemului). Vitrinele cu animale împăiate sunt însoțite de sunete iar podelele au desene de pești. Ingenios este parcursul muzeologic, structura tematică propusă pentru o parte a expoziție fiind mișcarea – acolo modalitatea de expunere imită aerodinamicitatea – sau tipuri de hrănire și aici predomină verdele pentru fotosinteză existând un microscop pus la dispoziția copiilor.

Tot ceea ce am studiat și tot ceea ce am experimentat de-a lungul vizitelor în muzeele venețiene reprezintă o majoră sursă de inspirație. Pornind de la literatura de specialitate se remarcă un interes viu, continuu pentru studiul muzeologiei, o atenție îndreptată sper perfecționarea continuă. Muzeele prezintă tematici de interes, cu a atenție specială pentru istoricul clădirii gazdă, o practică regăsită peste tot în rețeaua de muzee, există o abordare care conferă un stil unitar în întreaga rețea MUVE. Pe lângă faptul

că Veneția este un punct zero al turismului, reprezintă un important centru cultural care se reinventează continuu. Veneția în sine este un muzeu viu, clădirile muzeelor sunt monumente arhitecturale iar tradiția de a dona s-a încetățenit conferind prin aceasta o mare putere turistică acestui oraș lagunar. Ceea ce trebuie să inspire lumea muzeelor românești este nu doar modul de concepere, de etalare, de gestionare, de promovare ci și această tradiție prin care oamenii cu putere financiară susțin și încurajează permanent arta.

Istoria tabloului „Cetatea Hustului”

muzeograf I A Alin Pralea
Muzeul Maramureșan
Sighetu Marmației

Abstract:

This study aims to present the history of the Hollosy Simon painting, Cetatea Hustului. from the moment it was painted up to when it became part of the Muzeul Maramureșan collection.

Key words: Hollosy Simon; Cetatea Hustului; A huszti vár; Muzeul Maramureșan; Sighetu Marmației

Unele obiecte muzeale, dincolo de valoarea lor artistică, istorică sau documentară, au în spate o extraordinară istorie. Care constă în modul în care au fost descoperite sau create și, în același timp, fascinanta lor călătorie prin timp, epocile prin care au trecut și oamenii cu care au interacționat. Și, evident, nu putem să nu ne gândim, că după ce noi, cei de astăzi, le vom atinge și le vom admira, pentru o secundă la scara istoriei, ele își va continua călătoria. Un astfel de obiect este tabloul Cetatea Hustului, pictat de Hollosy Simon în 1896.

Povestea acestui tablou începe în anul 1894, an în care Regatul Ungariei era în toiul pregătirilor pentru Mileniul care avea să se împlinească în 1896, aniversarea a o mie de ani de la așezarea maghiarilor în Bazinul Carpatic. Parte integrantă a Expoziției Mileniului urma să fie și o expoziție de arte plastice, unde artiștii maghiari erau chemați să reprezinte momentele importate din istoria de acum milenară a Regatului Sfântului Ștefan. Detaliile acestui proiect sunt discutate în ședința desfășurată la 14 iulie 1894, la care participă pe lângă membri ai guvernului și reprezentanți ai artiștilor. Cu această ocazie, ministrul educației, baronul Eötvös Lóránt, a lansat un apel către culte și către administrațiile locale - orașe și comitate - ca acestea să contracteze lucrări de artă reprezentând momente importante din istoria lor locală.[1]

[1] Pesti Napló, 14 iulie 1894, nr. 193, Budapesta, p. 7

În luna noiembrie a alunului 1894, periodicul Pesti Naplo anunță că din cele 80 de autorități locale (25 de orașe și 65 de comitate), doar 15 răspunseseră la apelul ministrului educație și își anunțaseră intenția de a contracta lucrări de artă, făcând publice tema, prețul și pictorul care urmează să realizeze lucrarea. De asemenea, se specifică că nu toate lucrările contractate la nivel local vor face parte din Expoziția Mileniului, multe dintre ele vor înfrumusețea muzeele sau clădirile administrațiilor locale (sic!).[2]

În decembrie 1894, Pesti Naplo anunță o nouă serie de comenzi plătite din fonduri publice sau în urma unor colecte. Până la acel moment valoarea totală a comenzilor ajunge la 72,152 forinți.[3]

Printre cele 65 de comitate ale Ungariei chemate să contribuie la Expoziția Mileniului se număra, evident, și Comitatul Maramureș. Iar pentru această sarcină era firesc ca reprezentanții comitatului să se gândească la nimeni altul decât Hollosy Simon. Detaliile privind tratativele între reprezentanții comitatului și Hollosy Simon și mai ales motivele pentru care cele două părți au ajuns la o înțelegere așa de târziu, le oferă însuși pictorul în corespondența sa cu Pal Emanuel, comerciant și rudă a sa din Sighet.[4] Dintre scrisorile trimise de la Munchen la Sighet două sunt edificatoare în această problemă.

În prima scrisoare, datată 29 martie 1895, Hollosy oferă detalii despre recenta lui călătorie la Budapesta – în februarie 1895- și despre faptul că a purtat discuții cu deputatul Uranyi Imre[5] despre realizarea picturii Comitatului Maramureș pentru Expoziția Mileniului. De asemenea, Hollosy menționează entuziasmul cu care a primit propunerea, dorindu-și de mult să picteze un peisaj acasă (sic!)[6]. Este foarte interesant și contextul în care Hollosy, având serioase probleme financiare, face efortul de a reveni în Ungaria pentru prima dată după 17 ani. Se poate ca pictorul să fi făcut acest efort dată fiind mulțimea de contracte artistice accesibile în capitala Ungariei în acel moment. O a doua variantă, care ni se pare mult mai probabilă, este aceea că Hollosy a fost contactat în prealabil de deputatul Uranyi și ca urmare

---

[2] Pesti Hírlap, 4 noiembrie, 1894, nr. 308, Budapesta, p. 5

[3] Pesti Hirlap, 21 decembrie 1894, nr. 352, Budapesta, p. 7

[4] Pal Emanuel, comerciant din Sighet, rudă cu Hollosy. Din corespondența celor doi reiese faptul că Pal Emanuel l-a susținut deseori financiar pe artist. După moartea lui Pal Emanuel, familia acestuia a donat scrisorile revistei Nyugat, unde ele vor fi publicate integral în numărul 24 din 1918, p. 835-852

[5] Uranyi Imre (1833-1899), născut în Bocicoiul Mare, este ales deputat al Cercului electoral Sighet din partea Partidului Liberal în 1878. Va avea mai multe mandate consecutive până la moartea sa, survenită în 1899.

[6] Nyugat, nr. 24, 1918, p. 845-846

a venit la Budapesta pentru a discuta despre comanda Comitatului Maramureș.

Dorința lui Hollosy de a realiza pictura reiese și din finalul scrisorii, Hollosy rugându-l pe Pal Emeric – probabil o persoană influentă în Sighet- să se asigure că el va primi contractul, menționând în același timp că Uranyi l-a asigurat de acest lucru.[7]

În a doua scrisoare, datată Munchen 14 iunie 1895, Hollosy își manifestă dorința de a picta pentru Comitatul Maramureș o lucrare care să concureze cu cele mai bune lucrări din Expoziția Mileniului, cu toate că celelalte comitate plătesc pentru lucrări, douăsprezece, zece sau douăzeci și cinci de mii de forinți. În continuare îl informează pe destinatar că notarul șef al Comitatului Maramureșului, Szabo Sandor[8], i-a trimis două scrisori și, se pare, că s-au înțeles pentru realizarea unui peisaj reprezentând Cetatea Hustului, având doi metri și jumătate, în schimbul onorariului de 1200 de forinți. Dar, în același timp, Hollosy bănuiește că Comitatul ar dori ca el să imortalizeze un moment istoric petrecut în fața Cetății Hustului, iar în cazul acesta pictorul consideră că onorariul este prea mic. Luând în calcul prețul pânzei, cel al vopselei, costumele pe care trebuie să le închirieze sau să le comande, cercetarea subiectului în arhive, modelele care costă 1000 de mărci (este vorba probabil de prețul din München), Hollosy conchide că ar putea picta o asemenea lucrare la prețul de cinci, șase mii de forinți, sumă pe care a comunicat-o Comitatului, dar nu a primit niciun răspuns.[9]

În luna octombrie 1895, Adunarea Comitatului Maramureș, aprobă ca pictorul Hollosy Simon să picteze Cetatea Hustului, tablou destinat sălii de ședințe a Comitatului Maramureș.[10] Această informație ne este extrem de utilă, putem să deducem de aici că, în acest moment, pictura nu mai era destinată Expoziției Milenare, ci doar înfrumusețării sălii de ședințe. Astfel este explicabilă întârzierea cu care a fost semnat contractul, cu aproximativ o lună înaintea marii expoziții de la Budapesta și, într-o oarecare măsură, prețul mic oferit de comitat.

Semnarea contractului este anunțată în ședința din 25 aprilie 1896, prezidată de vicecomitele Kutka Kalman. La punctul 7 se anunță faptul că între comitat și Hollosy Simon s-a semnat contractul pentru pictarea Cetății Hustului, termenul de predare a lucrării este 15 septembrie 1896, iar prețul

---

[7] Ibidem

[8] Szabo Sandor(1852-1917), notar șef al Comitatului Maramureș, iar din 1899 vicecomite. Ziarist și autor de piese de teatru și poezii.

[9] Idem, p. 847-848

[10] Pesti Napló, 15 octombrie 1895, nr. 283, p. 5

1200 de forinți, din care s-a plătit avans 400 de forinți.[11] Cam din această perioadă mai avem o scrisoare între Hollosy și Pal Emanuel, în care pictorul se plânge de prețul extrem de mic pe care a trebuit să îl accepte.[12]

Pentru realizarea lucrării, Hollosy a fost nevoit să se întoarcă în Ungaria, dar nu s-a întors în Maramureșul său natal, ci în orașul Baia Mare din comitatul vecin, Szatmár. Aici, la Baia Mare, a ajuns în ziua de 6 mai 1896 împreună cu studenții săi, momentul constituind nașterea Școlii de pictură de la Baia Mare.[13]

La scurt timp după instalarea la Baia Mare, împreună cu pictorul Béla Iványi-Grünwald se deplasează până la Hust și, timp de câteva zile, Hollosy face schițe, iar Grunwald fotografiază cetatea din toate unghiurile.[14] Tabloul Cetatea Hustului este pictat la Baia Mare, dar acest proces nu este deloc unul lin. Pictorul este întrerupt brutal în actul creației de un avocat și un executor veniți din Sighet, care îi confiscă tabloul, în contul unor datorii mai vechi. Salvarea pictorului și recuperarea tabloului s-a făcut cu ajutorul „prietenilor noștri avocați din Baia Mare", după cum se exprima Istvan Reti în monografia sa dedicată marelui artist.[15]

Nu știm dacă lucrarea a fost predată comitatului în termenul prevăzut. Prima menționare pe care am identificat-o în presă legată de finalizarea lucrării ei datează din decembrie 1897, la mai bine de un an de la expirarea termenului. Anunțul menționează finalizarea lucrării și expunerea ei în holul Palatului Comitatului, pentru ca publicul să o poată admira înaintea dezvelirii oficiale.[16]

De asemenea, nu știm ce părere a avut publicul despre celebra lucrare, dar ce știm cu siguranță este faptul că ea nu a fost pe placul comisiei de recepție delegată de Comitatul Maramureș. În sprijinul celor afirmate reproducem integral articolul umoristic apărut în ziarul Budapesti Naplo, în numărul din 4 ianuarie 1898.

„Unde este ursul? Unde? Poate în Sighet. Acolo este căutat din greu, exact ca în lumea copiilor din acele mici tablouri amuzante, în ale căror linii ingeniosul desenator ascunde o pisică, un coșar sau un urs. Nu poți vedea totul, așa că trebuie să ghicești cu iscusință. Ghicitul imaginilor trebuie să fie

---

[11] Murádin Jenő, *Hollósy Simon: A Huszti Vár,* în *Művészettörténeti Értesítő,* 1979, an. 28, nr. 2, p. 129
[12] Nyugat, nr. 24, 1918, p. 849
[13] Murádin Jenő, idem, p. 129
[14] Ibidem
[15] Réti István: *A nagybányai művésztelep*, apud Murádin Jenő, idem, p. 128
[16] Pesti Hírlap, 15 decembrie 1897, nr. 347, Budapesta, p. 8

foarte distractiv, pentru că, de curând, o comisie oficială s-a instituit în orașul Sighet pentru a căuta urși. Cum nu avem intenția de a vorbi în jargon, vom spune povestea direct. Comitatul Maramureș l-a însărcinat pe artistul Simon Hollosy să picteze un tablou al ruinelor cetății de la Hust, cu ocazia mileniului. Artistul, care se afla în orașul vecin Baia Mare pe timpul verii, s-a pus pe treabă și a pictat-o. Cu toate acestea, deoarece ruinele cetății Hust nu erau destinate a fi pictate, artistul s-a gândit la o modalitate mai picturală de a surprinde această construcție întunecată. Nu a vrut să reproducă o imagine seacă sau să deseneze toate pietrele și mușchii, ci s-a apucat de treabă și a pictat foarte delicat împrejurimile ruinelor, atmosfera care le domina și așa mai departe. Tabloul a fost foarte frumos în acest fel și prietenii artistului, care erau foarte îndrăgostiți de această lucrare delicată, așteptau să afle ce avea de spus comisia oficială, care urma să își dea avizul critic asupra tabloului. Ei bine, comisia oficială de recepție a stat în fața tabloului, l-a privit cu atenție, apoi l-a privit din nou și l-a privit mult timp.

„- Unde sunt ruinele cetății?,

s-a întrebat comisia în sinea ei.

- Aceasta este cetatea? Acești nori de aici, și acest deal, și acești copaci, tufișuri și colibe de jos? Unde este cetatea?

Și au pornit în căutarea ruinelor cetății...

- Ruinele cetății nu pot fi aici. Poate că artistul a uitat. Pentru că ruinele unei cetăți sunt făcute din pietre și mușchi, și sunt spărturi în ele, și uneori fantome. Unde sunt spărturile și unde-i fantoma? Și până în ziua de azi, comitetul oficial încă mai caută, în parte, spărturile și, în parte pietrele și mușchiul. Poate caută și ursul.”[17]

Pe un ton mai serios, revista Magyar Géniusz anunță, în aceeași lună ianuarie a anului 1898, conflictul, fără ieșire, dintre Comitatul Maramureș și pictorul Hollosy Simon. Luând act de raportul comisiei, comitatul a refuzat lucrarea pe motivul că ea nu reprezintă Cetatea Hustului. Pictorul trebuia să facă o nouă lucrare cu termen de predare de un an. Pe de altă parte, Hollosy refuză să ia în considerare raportul comisiei și își revendică onorariul. Problema nu poate fi rezolvată decât în instanță, conchide revista maghiară.[18]

Despre cum s-a rezolvat conflictul dintre cele două părți aflăm de la doi martori, contemporani cu Hollosy, care își amintesc despre aceste evenimente la multă vreme după ce ele s-au petrecut. Din fericire pentru noi cele două relatări nu se exclud reciproc și nici măcar nu se contrazic. Primul dintre cei

[17] Budapesti Napló, 4 ianuarie 1898, nr. 4, Budapesta, p. 8
[18] Magyar Géniusz, 9 ianuarie 1898, nr. 2, Budapesta, p. 32

doi este fostul deputat Orest Ilniczki[19]. În anul 1936, ziarul Keleti Ujsag din Cluj publică un material dedicat memoriei lui Hollosy. În acest sens o reporteră este trimisă la Sighet, iar aceasta îl intervievează pe Ilniczki, pe care îl prezintă ca ultimul prieten în viață al marelui pictor. Printre alte detalii privind viața intimă a artistului, Ilniczki rememorează povestea Cetății Hustului și afirmă că, după „multe târguieli" comitatul a fost de acord să-i plătească artistului jumătate din onorariu, adică 600 de forinți. Acest lucru nu l-a mulțumit pe Hollosy. Acesta a dispus ca pictura să fie dată jos de pe peretele sălii de ședințe și mutată în arhiva comitatului și întoarsă cu fața la perete, ca nimeni să nu o vadă până când restul onorariului nu-i va fi plătit. Lucru care nu s-a întâmplat până la instaurarea administrației române.[20]

Al doilea martor contemporan al evenimentelor este Cornelia Mihalyi[21], fiica lui Ioan Mihalyi de Apșa. Aceasta îi povestește lui Raul Șorban, încercând să sublinieze legătura între Hollosy și familia Mihalyi, faptul că, în procesul cu Comitatul Maramureș, pictorul a fost ajutat de Ioan Mihalyi de Apșa, în calitate de prieten și avocat.[22] Cum spuneam și mai sus, cele două relatări nu se contrazic, așa că putem să speculăm că Hollosy și-a recuperat jumătate din onorariu și cu ajutorul lui Ioan Mihalyi de Apșa.

Scandalul dintre Hollosy și comitat nu a suscitat mult timp interesul opiniei publice, pentru că doar la aproximativ o lună de la izbucnirea lui, instituția comitatului Maramureș este lovită de un nou scandal de proporții mult mai mari. Este vorba de falimentul Băncii Populare din Sighet, conduse de cumnatul vicecomitelui Kutka Kalman, Hubert Rudolf. Mai multe fonduri ale comitatului, inclusiv fondul orfanilor în valoare de 100.000 forinți, au fost depuse la această bancă. Simțindu-se vinovat, vicecomitele Kutka Kalman alege să se sinucidă, trupul său este găsit în apele râului Iza în dimineața zilei de 16 februarie 1898.[23]

Instaurarea administrației române în Maramureș - în aprilie 1919 - găsește tabloul în arhivele comitatului. Într-un inventar întocmit în 16 septembrie 1937, privind picturile găsite la 1919 în Prefectura Maramureș, Cetatea Hustului apare la poziția cinci, pe o listă care cuprinde alte șapte

---

[19] Orest Ilniczky, (1877-1946) născut la Peri, a fost avocat și mai târziu notar cercual la Hust și Crăciunești. În 1919 a fost ales deputat de al Cercului electoral Hust, din partea Partidului Național.

[20] Keleti Ujság, 16 august 1936, nr. 188, Cluj, p. 11

[21] Cornelia Mihalyi de Apșa (1895-1988), al șaselea copil al lui Ioan Mihalyi de Apșa și elevă a lui Hollosy în scurta perioadă în care școala de pictură a funcționat la Sighet.

[22] Raul Șorban, *O viață de artist între Munchen și Maramureș*, Editura Meridiane, București, 1986, p. 89

[23] Magyar Ujság, 17 februarie 1898, nr. 48, Budapesta, p. 6

lucrări. Interesant este faptul că numele tabloului și cel al autorului sunt tăiate și înlocuite. Peste titlu este scris „un peisaj”, iar peste numele artistului este scris „necunoscut”.[24]

Știm din mai multe surse, inclusiv interviul luat lui Orest Ilniczki, menționat mai sus, că tabloul a fost expus în Palatul Cultural din Sighet, în perioada în care acesta era administrat de Despărțământul Maramureș al ASTREI. Nu cunoaștem anul în care tabloul a ajuns în palat și nici sala în care a fost expus. Până în acest moment nu am găsit nicio menționare referitoare la acest tablou în presa locală, dar sperăm să lămurim aceste aspecte printr-o cercetare ulterioară.

La 1 iulie 1937 lua naștere Episcopia Ortodoxă a Maramureșului, iar în ianuarie 1938, Palatul Cultural este donat de către Prefectura Maramureș acestei noi episcopii. Imobilul este luat în posesie de noul proprietar la data de 1 martie 1938, iar în următoarele luni, Prefectura Maramureș trebuie să evacueze clădirea. Este foarte posibil că, în acest context, tabloul a revenit la sediul Prefecturii, pentru că, în 1939, el se afla din nou în arhiva Prefecturii, unde este văzut de Raul Șorban, fapt relatat de către acesta într-o scrisoare către fostul său profesor, Zoltán Takács Felvinczi.[25]

Prin legea administrativă din 14 august 1938, România este împărțită în zece ținuturi, iar județul Maramureș este arondat Ținutului Someș, cu capitala la Cluj. Considerăm că în acest context tabloul a ajuns la Cluj, probabil în cursul anului 1939. În legătură cu acest aspect putem să înaintăm două ipoteze. Prima dintre ele este aceea că, Cetatea Hustului a fost trimisă la Cluj, alături de alte valori, spre a le pune la adăpost în contextul apropierii războiului.[26] A doua ipoteză este aceea că, după transformarea Palatului Cultural în Palat Episcopal, pictura nu mai avea unde să fie expusă și, astfel, în lipsa vreunei instituții culturale care să o găzduiască, Prefectura a decis transferul tabloului la Cluj.

După cedarea Ardealului de Nord, 30 august 1940, tabloul a fost evacuat la Turda, iar după război a fost identificat de Francisc Nistor, directorul Muzeului Maramureșan, în depozitul Primăriei Turda (Consiliului Comunal)[27]. Cetatea Hustului a revenit acasă, în Sighet, datorită eforturilor aceluiași Francisc Nistor: „a trebuit să folosim reproduceri ca să dovedim că

[24] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Prefectură, 1937
[25] Zoltán Takács Felvinczi, *Hollósy Simonról,* în Művészettörténeti Értesítő, 1961, an 10, nr. 2-4, p. 203-208.
[26] Ibidem
[27] Murádin Jenő, op. cit. p. 130

este al nostru, numai eu știu ce eforturi am făcut ca să-l aduc acasă, în Sighet” îi declara acesta criticului de artă Murádin Jenő.[28]

Tabloul „Cetatea Hustului” este înscris în patrimoniul Muzeului Maramureșan în 25 octombrie 1959. În anii '80 a fost expus în expoziția de istorie a muzeului, iar în anii '90 a fost mutat la Casa memorială „Dr. Ioan Mihalyi de Apșa”, date fiind legăturile pe care Simon Hollósy le-a avut cu familia Mihalyi de Apșa.

Dar, după cum știm, acesta nu a fost sfârșitul aventurii pentru această celebră operă de artă. În 2 februarie 1992, tabloul a fost furat și vândut în Ungaria, Muzeului de Arte Frumoase din Budapesta. A fost recuperat doi ani mai târziu și a revenit, astfel, la Casa memorială „Dr. Ioan Mihalyi de Apșa”.

Prin istoria sa tabloul Cetatea Hustului este parte a trecutului și, mai ales, a identității regiunii istorice a Maramureșului. Și, astfel, este una dintre cele mai importante obiecte din colecția Muzeului Maramureșan, singura instituție muzeală depozitară a acestui trecut și a acestei identități.

[28] Ibidem

Lumea florilor în colecțiile muzeului

muzeograf Emanuela Cristina STANA,
C. N. M. „Curtea Domnească” Târgoviște

Abstract:

The exhibition "The world of flowers in the museum's collections" held between March 1-30, 2022 at the Târgoviște Art Museum was dedicated to the celebration of the beginning of spring, a March 1st gift from the museum to all ladies. With flowers and floral motifs as the central theme, we wanted to showcase some of the outerwear and interior textile pieces, which, through the vegetal decor and cheerful colors, remind us of the beginning of spring, a season of rebirth and joy.

On this occasion, special objects were displayed that are part of the oldest Ethnographic Fund of the Curtea Domnească National Museum Complex from 1943, from Dâmbovița county and from different ethnographic areas in Romania (Transylvania, Moldova).

Along with the pieces of clothing (popular costumes from Dâmbovița county, male coccyx from Transylvania), interior fabrics (machets, valances, wipes, pillowcases), the exhibition featured clothing items specific to the community of Bulgarians from the Matei Voievod district of Târgoviște, which represents the old community of Bulgarians from Dâmbovița country.

Cuvinte cheie: costum popular, ie, viță de vie, motive florale, cojoc

Expoziția *„Lumea Florilor în colecțiile muzeului”* a fost realizată în perioada 1-30 martie 2022 la Muzeul de Artă din Târgoviște, dedicată celebrării începutului de primăvară, un altfel de mărțișor oferit de muzeu tuturor doamnelor și domnișoarelor. Partenerii acestui eveniment au fost: Liceul de Arte „Bălașa Doamna” din Târgoviște și binecunoscuta pictoriță târgovișteancă Popa Barbara Bridjita. Această colaborare a fost posibilă cu sprijinul colegei mele, muzeograf de artă Maria Neacșu, care a contribuit la completarea tematicii expoziției prin implicarea cadrelor didactice de la liceul de artă și prezentarea începutului de primăvară prin intermediul celor mai

cunoscute cântece și poezii ale scriitorilor dâmbovițeni (Ienăchiță Văcărescu, Smaranda Gheorghiu, I. Luca Caragiale).

Prezența operelor artistice ale elevilor din clasa a VII-a B, a oferit ocazia vizitatorilor să descopere minunata lume a motivelor florale și a satului tradițional românesc, văzute prin ochi de copii, dar și prin etalarea a peste 100 de obiecte de patrimoniu din colecțiile etnografice ale Complexului Național Muzeal Curtea Domnească din Târgoviște.

Cu acest prilej au fost etalate obiecte deosebite care fac parte din cel mai vechi Fond Etnografic al Complexului Național Muzeal *Curtea Domnească* din anul 1943, din județul Dâmbovița și din diferite zone etnografice din România (Transilvania, Moldova). Alături de piesele de port (costume populare din județul Dâmbovița, chintușe din Transilvania), țesături de interior (macate, păretare, ștergare, fețe de pernă etc.), în expoziție s-au regăsit obiecte de port specifice comunității de bulgari din cartierul Matei Voievod din Târgoviște, ce reprezintă vechea comunitate a bulgarilor din județul Dâmbovița.

Acum mai bine de 170 de ani (1851), din satul Băleni Sârbi au venit 57 de familii de bulgari, cumpărând teren de la clucerul Scarlat Geanoglu, în partea de Sud Est a orașului[1]. Bulgarii sau sârbii sunt prezenți nu doar de 170 de ani in Târgoviște, vechi comunități de bulgari au fost prezente încă din sec. al XV-lea în oraș și în vecinătatea acestuia.

Fugind din calea turcilor o serie de valuri migratoare de bulgari (sec. XV-XVII), luându-și numele de *sârbi* pentru a nu fi deportați, au găsit adăpost și în Țările Române[2]. O nouă comunitate de bulgari adusă în județul Dâmbovița de boierul Gh. Băleanu (1830)[3] pe moșia sa din satul Băleni, a format un sat nou *Băleni Sârbi*, comunitate care și-a păstrat tradițiile și portul specific până în zilele noastre. Costumul femeiesc bulgăresc este compus din: "ie cu poale, sucman din lână, care prezintă un decor geometric stilizat pe piept și jos la partea inferioară, prestlică (șorț) decorat cu trandafiri, coș cu trandafiri, care se purta peste sucman"[4]. Comunitatea bulgarilor a fost acceptată cu drag de dâmbovițeni, mai ales că s-au dovedit a fi oameni harnici, devenind principalii furnizori de legume pentru oraș și localitățile vecine.

---

[1] Tufeanu, Maria, *Cartierul bulgăresc al Târgoviștei*, Editura Pildner&Pilddner, Târgoviște, 2006, p. 10.
[2] Ibidem, p. 8.
[3] Idem.
[4] Tufeanu, Maria, *op.cit.*, p. 55.

Bulgarii din Târgoviște fac parte din *Asociația Zaedno* care și-a propus încă de la înființare să ducă mai departe tradițiile, promovarea obiceiurilor și a limbii natale, susținând organizarea celor mai importante obiceiuri: *Tudorița - Paștele Cailor, Lazărița*.

În patrimoniul Complexului Național Muzeal Curtea Domnească Târgoviște regăsim piese de port specifice comunității de bulgari, achiziționate de muzeu în perioada 1971-1982 din satul Băleni Sârbi și din Târgoviște (cartier Matei Voievod). Aceste piese specifice comunității de bulgari au completat expoziția, motivele decorative ale acestor obiecte fiind reprezentative pentru tema aleasă (costumele sunt cusute cu motive vegetale și florale stilizate).

Alături de piesele etnografice din alte zone ale țării noastre am ales să prezint 5 costume populare femeiești din județul Dâmbovița. Costumul popular dâmbovițean este de același tip cu costumul muscelean, compus din: ie, poale, fotă, maramă. Dintre aceste elemente ale costumului popular femeiesc cel mai important element este reprezentat de ie, care prezintă o decorație bogată cu motive decorative vegetale stilizate, geometrice și o cromatică veselă. *Ia din Dâmbovița prezintă încreț clasic la gât, mânecile largi decorate cu placă sau altiță. Fotele sunt decorate cu motive vegetale și geometrice.* Pentru coaserea acestor elemente de decor am identificat punctele clasice de cusătură: *punctul cruce, simplu și punctul urzit pe fir (la încreț)*[5].

Motivele care au predominat în expoziție au fost reprezentate de decorurile vegetale, pictate, cusute sau țesute, acestea având o semnificație ancestrală în cultura populară românească. Frunzele verzi, florile (trifoiul, trandafirul, lalelele, floarea de crin) sunt simboluri ale prospețimii, erau cusute atât de tinerele fete ajunse la vârsta căsătoriei, cât și de femeile mature, mame, simbolizând veselia, fertilitatea; copacul sau ramurile sale, stilizate, simbolizează trăinicia, înțelepciunea și viața; frunza de viță de vie și ciorchinii de strugure brodați cu fir verde, mov sau albastru reprezintă belșug și abundență[6].

Toate piese de port și cele destinate decorării interioarelor țărănești, erau lucrate de femeile din sat în timpul șezătorilor, unde femeile cântau și confecționau haine pentru toți membrii familiei, dar și piese textile destinate uzului casnic (fețe de perne, macaturi, covoare, perdele, ștergare). Femeile

---

[5] Tomida, D., Ecaterina, *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, Editura Tehnică București, 1972, p. 60.
[6] Ibidem, p. 22-23.

care lucrau ii, fote, poale, țesăturile de interior, cunoșteau foarte bine punctele de cusătură și arta motivelor decorative[7]. Materialele folosite atât la țesut, cât și la cusut (lâna, borangicul, mătasea, bumbacul), trebuiau să fie de bună calitate, pentru a nu se decolora. Până la apariția coloranților industriali, țăranii foloseau vopsitul vegetal. Frunze de stejar, de nuc, crușin, păpădie, trei-frați pătați, flori de nalbă, în combinație cu zeamă de varză, borș, oțet obțineau culori calde, necontrastante[8].

Folosirea culorilor are ca scop delimitarea câmpului ornamental și punerea în valoare a motivului decorativ. Culorile și motivele decorative folosite la decorarea iilor, dar și a altor obiecte de port și țesături de interior, sunt legate de credințele populare ancestrale, de puterile magice ale naturii (apă, foc, pământ). Toate acestea erau transmise din generație în generație în cadrul fiecărei familii[9].

Codul culorile indiferent că le găsim pe țesături de interior, articole vestimentare, piese de mobilier, mai vechi sau mai noi nu s-a schimbat, rămânând neschimbat, din vechime până în prezent: alb un simbol al purității și inocenței; negru simbol al sobrietății, decenței și înțelepciunii; roșul simbolizează viața, dragostea, pasiunea, focul; albastrul, această culoare simbolizează apa și energia creatoare a acesteia; galben energia solară, bucuria și căldura sunt redate prin această culoare, un simbol al bogăției pământului și rodniciei, al astrului dătător de viață și al spicelor aurii; verde prospețimea și vitalitatea sunt reprezentate de această culoare a naturii, un simbol al tinereții, veseliei și al primăverii; portocaliu o culoare vibrantă, fierbinte, sănătoasă, portocaliul simbolizează vitalitatea, sănătatea; violetul este culoarea ascultării, a supunerii, un simbol al toamnei și rodniciei pământului[10].

Expoziția care a cuprins obiecte de port, textile de interior, dar și piese de lemn decorative, a propus o altfel de abordare a simbolurilor decorative naturaliste ce se regăsesc în arta populară românească.

---

[7]Ișfănoiu, Doina, Popoiu, Paula, *Costumul românesc de patrimoniu din colecțiile Muzeului Național al Satului Dimitrie Gusti*, Editura Alcor, București, 2008, p.17.
[8]Stoica, Georgeta, Postolachi, Elena (coor.), *De la fibră la covor*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, passim.
[9] Ișfănoiu, Doina, Popoiu, Paula, *op.cit.*, passim.
[10] Antonescu, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2016, passim.

BIBLIOGRAFIE

ANTONESCU, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2016

IȘFĂNOIU, Doina, POPOIU, Paula, *Costumul românesc de patrimoniu din colecțiile Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, Editura Alcor, București, 2008

STOICA, Georgeta, POSTOLACHI, Elena (coor.), *De la fibră la covor*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998

TOMIDA, D., Ecaterina, *Cusăturile și broderiile costumului popular din România*, Editura Tehnică București, 1972

TUFEANU, Maria, *Cartierul bulgăresc al Târgoviștei*, Editura Pildner&Pilddner, Târgoviște, 2006

Fig. 1. Costume populare femeiești cu motive florale din județul Dâmbovița

Fig. 2. Costum popular femeiesc din sat Voinești, jud. Dâmbovița (achiziție 1970) decorat cu motivul „viței de vie”

Fig. 3. Costume de damă specifice comunității de bulgari din orașul Târgoviște

Fig. 4. Cojoace bărbătești din Banat

Fig. 5. Lucrări ale elevilor de la Liceul de Arte „Bălașa Doamna” din Târgoviște

Fig. 6. Afișul expoziției

Moara la români. Conotațiile ei în literatură și proverbe

muzeograf Camelia REPEDE
Complexul Național Muzeal ASTRA
Sibiu

Abstract:

In Romania, most of the mill wheels stopped grinding a long time ago. And yet, their rhythmic sound resounds even today, through the power of artists, who bring them to life in their writings, paintings or songs. Romanians have always felt that the mill is a special place, often called evil, witchcraft, healing or simply mysterious. That is why its position was always at the end of the village, as was also the case with the witch's shelter, far from the peasants' houses. The physical distance overlapped the psychological one, and the man felt protected. Sometimes he came to the mill with fear, at other times with joy, being among the few places where he socialized. From this antithesis, different stories were created around the mill, as well as legends and countless superstitions.

Keywords: mill, miller, literature, children's poetry, superstition, saying
Cuvinte cheie: moară, morar, literatură, poezie pentru copii, superstiție, proverb

În țara noastră, mai toate roțile morilor s-au oprit de mult din măcinat. Și totuși, sunetul lor cadențat răsună și astăzi, prin puterea artiștilor, care le dau viață prin scrierile, picturile sau melodiile lor. Românul a simțit mereu că moara este un loc aparte, numit de multe ori malefic, vrăjit, tămăduitor sau pur și simplu misterios. De aceea și poziționarea ei era mai tot timpul în capătul satului, la fel ca adăpostul meșteroaiei, departe de casele țăranilor. Distanța fizică se suprapunea peste distanța psihologică, și omul se simțea astfel, protejat. Uneori venea la moară cu teamă, alteori cu bucurie, fiind printre puținele locuri, unde socializa. Din antiteza aceasta, diferite povești s-au creat în jurul morii, legende și nenumărate superstiții. Era și normal, într-un areal geografic, cu atâtea instalații de măcinat. Eoliene, hidraulice sau cu tracțiune animală, morile au fost răspândite până la începutul secolului trecut pe aproape întreg teritoriu românesc. Putem lua ca exemplu cazul morilor de

apă: în anul 1957, la o anchetă a Comisiei de Stat a Apelor s-au înregistrat și cartografiat un număr de 5518 de instalații hidraulice, 4479 fiind mori[1]. Multitudinea lor a creat așadar istorisiri, iar printre primii care ne-au alimentat constant emoțiile leitmotiv-ului morii, sunt scriitorii. De la cântece de copii, la poezii, la variante de plugușor și subiecte de opere beletristice, moara tronează *illo tempore*…

Moara în proză

Moara lui Călifar de Gala Galaction, *Femeia din moară* de Doina Ruști, *Venea o moară pe Siret* de Mihail Sadoveanu, *Cartea Oltului* de Geo Bogza, *Moara de frig* de Dan Coman, Moara cu noroc de Ioan Slavici, *Don Quijote de la Mancha* de Miguel Cervantes, *Morile de vânt ale zeilor* de Sheldon Sidney, *Atacul de la moară* de Emile Zola - toate au un punct comun, și anume imaginea simbolică a morii. Studiul de față se va opri însă doar asupra creațiilor românești, cele străine urmând a fi dezbătute în alt material.

Să începem călătoria în timp și să studiem morile plutitoare. În opera *Cartea Oltului*, scrisă de Geo Bogza în anul 1944, în capitolul X, avem cele mai frumoase descrieri ale morilor plutitoare. Ni se creionează așadar o imagine deloc statică a unui tip de mori care astăzi nu mai există funcțională în România. Aici, moara face parte din comunitate, zgomotul ei bucură lumea și dă sentimentul de continuitate. Iar morarul, mereu singuratic, are înfățișarea unui marinar, care se luptă cu valurile Oltului pentru sătenii lui: „Dacă o casă e o vatră, iar un sat o fântână, ele fiindu-le nucleul în jurul căruia se adună şi gravitează, un ţinut e o moară. Un ţinut, adică toate satele şi ogoarele ce încap în priviri, dintr-o parte în alta a zării, şi pe care moara le uneşte prin forţa ei vitală. Neagră şi grea, ca un păianjen în mijlocul pânzei sale, moara aşteaptă, iar miriade de fire nevăzute leagă de gura ei, într-o împletitură subtilă şi fantastică, toate boabele de grâu ce se ivesc în cuprinsul acestui spaţiu. Plină de forţă şi de sensuri ce nu pot fi răstălmăcite, moara pare că organizează liniile de viaţă ale ţinutului, respiraţia lui largă şi necontenită. Ca o inimă greoaie, dar foarte puternică, ea împinge substanţa vieţii pe uliţele satelor, făcând-o să pătrundă în case, pe masa oamenilor, sub înfăţişarea rotundă şi dorită a pâinii. Când moara macină, se clatină şi trosneşte din încheieturi, ca o corabie în furtună. De altfel, morarul, cu pipa

[1] Corneliu Ioan Bucur (coord.), *Muzeul Civilizației Tradiționale ASTRA - Catalog*, Editura ASTRA MUSEUM, Sibiu, 2007, p. 16;

lui veche, pare un bătrân matelot, pe sub ale cărui priviri, puţin obosite acum, atâtea au trecut! Când morarul se îndreaptă spre stăvilar să-l ridice, parcă s-ar duce să tragă ancora. Iar apele Oltului îi poartă corabia neagră şi veche spre ţărmuri pline de lumină. Sub vorbele de apă şi de cremene ale marelui discurs, boabele de grâu sunt zdrobite unul după altul, lăsând descătuşată pulberea albă cu care e aşternut drumul spre viitor, al omenirii. (…) De departe, oamenii aud glasul cadenţat al morii şi inima li se umple de bucurie. Dintre evenimentele care alcătuiesc viaţa simplă şi mare a ţăranilor, poate că nici unul nu aduce în ei ei atâta linişte şi certitudine, ca sosirea la moară, pe sacii plini cu grâu. Apa năvăleşte în jgheaburi, pietrele macină, făina curge în valuri: un nou ciclu al vieţii e asigurat. În curtea plină de care, cu boii dejugaţi, bărbaţi şi femei ies râzând, cu hainele şi faţa albe, pudraţi de moară pentru marele bal al vieţii. Astfel, tot ceea a fost cândva trudă pe întinsul ogoarelor şi sudoare a frunţii moara preface în sărbătoare. (…) Morile plutitoare cu acoperişul lor de şindrilă, înnegrit de vreme, şi cu mica fereastră în care seara pâlpâie o lampă. Au înfăţişarea unor case de ţară, care se leagănă încet pe faţa apei. O roată mare de lemn pune în mişcare uruitoarele pietre dinăuntru, şi pe când plutele trec abia fâşâind, în privirile morarilor şi ale plutaşilor, timp de câteva clipe, două mari lumi se încrucişează, fiecare plină de frumuseţea şi misterul ei”[2].

Două astfel de mori mai pot fi astăzi vizionate în cadrul Muzeului Civilizației Populare ASTRA din Sibiu, una dintre acestea fiind adusă chiar din județul Vâlcea, satul Munteni, aflată pe vremuri pe cursul inferior al râului Olt. Morile plutitoare sunt atestate la noi în țară cu secole în urmă, prezente fiind pe marile fluvii și râuri cum sunt: Dunărea, Oltul, Mureșul, Siretul, Someșul, Tisa și Nistrul. Instalația din Munteni (localitate între Râmnicu Vâlcea și Drăgășani) a fost adusă și reconstruită în muzeu în anul 1964, ceea ce ne face să ne gândim că în drumul lui cu bicicleta, Geo Bogza se poate să o fi văzut, poate chiar și descris în marele lui reportaj dedicat Oltului.

Mai departe, în aceeași carte, întâlnim și descrierea unei mori hidraulice: „În vreme ce femeile folosesc limpezimea apelor pentru un scop estetic, bărbaţii îşi însuşesc forţa cu care trec la vale, punând-o să macine grâul. Ca şi la fierăstrău, apele pornesc mai întâi pe un jgheab, pentru a cădea apoi, zdrobindu-se groaznic, asupra unei roţi de lemn. E o roată mare şi grea, şi într-un anume fel enormă, încât pare menită să sprijine însuşi mersul lumii. Poate că îl şi sprijină, de vreme ce neîntrerupta ei rotire a aceea care dă la

[2] Geo Bogza, *Cartea Oltului*, Editura Minerva, București, 1985, p. 125;

iveală pulberea substanţială a făinii, din care oamenii îşi plămădesc în fiecare zi o pâine, ca o puternică treaptă interioară, pe care fac încă un pas, mai departe, în vreme”[3].

În *Venea o moară pe Siret*, scrisă de Mihail Sadoveanu în anul 1925, moara are conotație malefică - devenită o clasică temă literară: este ea însăși o stihie, în jurul căreia debutează crize și întâmplări nefaste. După roman se realizează în anul 1978 și un film TV intitulat *Pe firul apei* în regia Letiției Popa, având scenariul semnat de Plalon Pardau, cu Dana Dogani și Victor Rebengiuc în rolurile principale. Dar moara rămâne vedetă doar în carte, cu povestea din jurul ei, din primul capitol: „Cei de pe mal încremeniseră uimiți. Și din moară porni deodată o trâmbițare veselă de cocoș. Iordache Nastratin vătăjelul, începu a râde, apoi privi la Androne Brebu, scărpinându-se stânjeni la ceafă. Printr-o bagea de la podul morii scosese un cap zbârlit și îngrozit morarul Chirilă. Striga ceva cu glas mare: I se vedea numai gura deschisă; murmurul apei îi înăbușea chemările. După cum spusese Androne Brebu, moara se întorcea iar spre mijlocul apei, parcă o trăgeau după ele grinzile care săltau ca niște cai.”[4]

Un mare interes trezeşte simbolul morii părăsite. Abandonată şi ieşită din uz, moara atrage duhurile necurate, reprezentând un loc în care timpul dar și omul nu mai funcționează corect. Moara ca loc malefic apare la Ioan Slavici, în nuvela *Moara cu noroc*, scrisă în anul 1880: „Aici în vale e Moara cu noroc. Ori din care parte ar veni, drumețul se bucură când o zărește din culmea dealului pleșuv, căci, venind dinspre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergând spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe. Și fiindcă aici se opresc toți drumeții, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii, și oarecum pe nesimțite moara a încetat a mai măcina și s-a prefăcut în cârciumă și loc de adăpost pentru tot drumețul obosit și mai ales pentru acela pe care noaptea-l apuca pe drum. în cele din urmă, arendașul a zidit cârciuma la un loc mai potrivit, departe de câteva sute de pași de la râuleț, iară moara a rămas părăsită, cu lopețile rupte și cu acoperământul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dânsul. Cinci cruci stau înaintea morii, două de piatră și trei altele cioplite din lemn de stejar și vopsite cu icoane sfinte; toate aceste sunt semne care-l vestesc pe drumeț că aci locul e binecuvântat, deoarece acolo

[3] *Ibidem*, p. 129;
[4] Mihail Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 14;

unde vezi o cruce de aceste a aflat un om o bucurie ori a scăpat altul de o primejdie”[5].

Se dovedește însă că moara aflată aproape de Arad numai norocoasă nu e, destinul tuturor personajelor fiind sumbru, la finalul operei. În 1955, regizorul Victor Iliu ecranizează nuvela psihologică a lui Slavici. Imaginea propriu-zisă a morii nu apare deloc în film, dar chiar și așa, producția a fost nominalizată la Festivalul Internațional de Film de la Cannes pentru marele premiu Palme d'Or, în anul 1957.

În *Moara lui Călifar*, de Gala Galaction, narațiunea începe cu descrierea unei mori speciale, spațiu în care un tânăr pe nume Stoicea va trăi o experiență neobișnuită. Aflată în preajma unei păduri străvechi și învecinată cu un pământ pietros și plin de mărăcini, moara este pusă sub semnul maleficului. La aceasta contribuie și morarul despre care, în serile geroase de iarnă, torcătoarele povesteau la șezători, că „își vânduse sufletul satanei pentru nu știu câte veacuri de viață”[6]. Se mai zicea că ciudatul morar îi pedepsea pe cei care veneau la el să le ceară făină împrumut, dar ulterior, smintiți de bucurie, aceștia își găseau sfârșitul în oglinda neclintită a iazului morii. Cum nimeni dintre cei aflați în viață nu văzuse moara mergând, oamenii credeau că este folosită pentru nevoile Satanei: „Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpânul său Nichipercea şi cine ştie pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci când Călifar ridica stăvilarul şi slobozea pe scoc cimpoiul apei, apa fluiera cum fluieră un şarpe încolţit de flăcări, de sub făcău, se scurgea în spumegai de sânge. Şi câte nu se mai spuneau!”[7]

Din textul scris în anul 1903, rezultă o morală puternică: bogățiile lumești sunt trecătoare, sufletul care se lasă ispitit de diavol va plăti pentru această greșeală, iar mijloacele, resursele pe care le are la îndemână necuratul sunt multiple și neașteptate. Cititorul este introdus în lumea satului, în spațiul tradițional al legendelor, al superstițiilor și credințelor populare, fiind familiarizat cu legendele populare despre comori și vrăjitori. În esență, opera urmărește tema pactului cu diavolul, în trei momente esențiale: fascinația pe care o exercită maleficul asupra ființei umane; îndeplinirea dorinței; consecințele acestei realizări.

---

[5] Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, Editura Tana, Pitești, 2017, p. 9;
[6] Gala Galaction, *Moara lui Călifar*, Editura Minerva, București, 1973, p. 8;
[7] *Ibidem*, p. 9;

Moara în poezii

În poeziile românești, moara apare adeseori ca simbol al timpului trecător sau a unui univers aflat în continuă schimbare, în descompunere chiar. Iată câteva versuri concludente din *Glasul morilor* de Ion Minulescu, scrise în anul 1911: „Glasul morilor de apă,/Glasul morilor de vânt,/Glasul morilor severe care macină Romanţa/Zilelor de mâine,/Glasul dătător de pâine,/Care-mbracă-n alb veşmânt/Năzuinţa şi speranţa./Glasul morilor severe care-ngroapă/Şi dezgroapă/De sub piatră-acelaşi Cânt,/Glasul morilor de apă,/Glasul morilor de vânt,/Să-l asculţi de dimineaţă, până-n seară,/Ore-ntregi şi zile-ntregi,/Să-l asculţi supus ca-n clipa când vorbeşte inspirarea/Să-l cunoşti,/Să-l înţelegi,/Să-l înveţi pe dinafară/Şi să-l cânţi şi tu cu apa,/Şi să-l cânţi şi tu cu vântul,/Căci e glasul-n care Cântul/Plămădeşte-ndestularea!.../Iar când noaptea amuţeşte glasul morilor,/Târziu,/Când prin scocuri,/Nemişcată, apa doarme ca-n sicriu,/Când prin aripi vântul trece cu aceeaşi nepăsare/Suverană,/Ca prin pânza zdrenţuită-a unei nave,/Şi când piatra morii-ţi pare/O pecetie domnească/Dezgropată din arhiva prăfuitelor hrisoave,/Tu să te gândeşti la grâul care face să-ncolţească/Iarna,/De sub piatra morii, năzuinţa şi speranţa,/Şi să-ţi aminteşti de glasul care macină Romanţa/ Zilelor de mâine/Glasul dătător de pâine!”[8]

În poezia *Fata morarului* de George Coşbuc, personajul capătă gândul sinuciderii privind roata care se mişcă, creându-se o atmosferă apăsătoare, din care nu există scăpare: „Sub plopii rari apele sună/Şi plopii rari vâjâie-n vânt/Iar roata se-nvârte nebună!/Eu stau la covată şi cânt,/ Dar singură nu ştiu ce cânt,/Şi-n ochii mei lacrimi s-adună./Aşa-i de-ntuneric afară!/Din cer un iad până-n pământ./Eu cânt tot un cântec d-aseară/Şi-aşa mi-e de silă să-l cânt,/Şi tremur şi n-aş vrea să-l cânt,/Şi-l tac, dar nevrând îl cânt iară!/O, stânge-te, lampă, te stânge!/Că brâul de-ncins mi-a fost lung,/Dar brâul meu astăzi mă strânge,/La copcii cu greu îl ajung!/Aşa de cu greu îl ajung,/Şi-n copcii el trupul mi-l frânge!/Dormi, mamă, dormi, draga mea mamă,/Să nu-ntrebi de ce nu dorm eu!/Obrazul ascuns sub năframă/E martur păcatului meu./E martur amarului meu:/Tu n-ai băgat încă de seamă!/Sub plopii rari apele sună,/Şi plopii rari vâjâie-n vânt,/Scot hohote parcă să-mi spună,/În râs, ce nemernică sânt!/Ce rea, ce nemernică sânt,/Iar apele-mi strigă: Nebună!/O, macină grâul mai bine/Şi învârte-te, roată,

[8] Ion Minulescu, *Glasul Morilor* în *Viaţa românească*, VI, nr. 8, august 1911, p. 32;

mereu/Că lumea se-nvârte cu mine,/Şi vreau, şi eu nu ştiu ce vreau!/Ba lasă, că ştiu eu ce vreau:/Aş vrea să fiu, roată, supt tine!”[9]

Locul de socializare al tinerilor în trecut era la moara satului. Despre aceasta ne vorbește și autorul mai sus amintit, în poezia *Gazel*. Acolo se năștеau poveștile de iubire, acolo se întreținеau, acolo se spulberau. Cum grânele se macină și sentimentele se transformă: „Oamenii mă-nvinuiesc,/Că sunt tânăr şi iubesc!/Tu mi-ai zis să viu la moară/Pe-nsărat, să te-ntâlnesc,/ Dar la moară dau de prieteni,/Şi de prieteni mă feresc./Te-am văzut şi ieri pe-o cale,/M-am temut să te opresc,/Că de mama mi-e ruşine/Şi de tine mă sfiesc./Mi-e necaz pe toată lumea/Şi mi-e ciudă că trăiesc:/Te-aş lăsa şi mi-e cu jale,/Te-aş iubi şi nu-ndrăznesc!”[10]

În poezia *Morarul* de Nicolae Labiș se creionează portretul morarului, atotștiutor dar suferind datorită singurătății. Moara hidraulică se află retrasă la marginea satului, iar sunetul pietrelor de moară creează un cântec deziluzionat, un plânset continuu. Putem vorbi de decăderea importanței morii, care chiar dacă este deschisă, nu mai macină decât visele oamenilor: „Melodiile, cupele pline,/Orele zilei, ritmate-n poeme/M-au gonit şi pe mine/Pentru o vreme./Am găsit moara deschisă în sat,/Adică la marginea satului, scundă,/Moara cu glas răguşit şi cântat/În scrâşnet de piatră şi plânset de undă./Plutea înăuntru o spuză amară/Şi-afară, la geam, luceau dulce caisele/Mulţi oameni îşi mai macină-n moară/Grâul şi visele!/Morarul era un bătrân filosof,/Ştia ce-i în ţară şi ce-i mai departe,/În Lună sau Marte,/Şi nu cugeta la moarte./Dar moara deschisă în sat,/Adică la marginea satului, scundă,/Are un glas răguşit şi cântat/În scrâşnet de piatră şi plânset de undă./Morarul şi el cântă, plânge aproape/Un rai pitoresc ori aproape-un prăpăd./Privirile-i duse prin geam ori prin ape/Nu ştiu ce văd ori nu văd./Cântă, morarule, plângi!/Eu îmi plâng până și-un vis ce se leagă,/Până şi-un dor!/Tu să plângi, să te frângi/Pentru viaţa-ţi întreagă/Căci aş cere prea mulţi să mai fie/Ori nu!/Roşi de iubire, asemenea mie”[11].

În *Rondelul morii* de Alexandru Macedonski, întâlnim imaginea sumbră a unei mori ieșită din uz, devenită spațiu vrăjit: (...) „Șoptiri și cântece vrăjite/O-mpăciuire torc sub plute,/Ca flaute și alăute/La scocul morii părăsite./Amărăciunile trăite/În stinse zări rămân pierdute./Șoptiri și cântece vrăjite/O-mpăciuire torc sub plute./Mucigăirile-nverzite/Îmbracă jgheaburile

[9] George Coșbuc, *Balade și idile. Fire de tort*, Editura Minerva, București, 1983, p. 127;
[10] George Coșbuc, *Convorbiri literare*, nr. 9, 1 decembrie 1891;
[11] Nicolae Labiș, *Poezii*, Editura Albatros, București, 1985, p. 79;

mute/Cu florile lor ne-ntrecute,/Iar peste apele-adormite,/Șoptiri și cântece vrăjite (...)”.[12]

Și Lucian Blaga a compus o poezie despre o moară, făcând o analogie între aceasta și trecerea timpului irefutabil la om: „Sunt ca o moară lângă râu./Obișnuitu-s-a gândul/să doarmă în mine/vârste de-a rândul./Sunt ca o moară lângă râu,/la poalele grindului./Roțile mele bat/în undele timpului./Sufletul meu/se va trezi cândva,/când pietrele mele/n-or mai umbla.”[13]

S-au scris și fabule pline de tâlc despre morari și mori, Alecu Donici este cel mai indicat exemplu. În *Morarul*, se vorbește de lucrurile nefăcute la timp și care schimbă cursul destinului, de lenevie, de zgârcenia oamenilor și de nesăbuința lor: „În iaz, la iezătură,/S-au arătat spărtură./Dar nu era deodată/Atât de însemnată/Şi, dacă ar fi pus morarul osteneala,/Ferea la început pe viitor sminteala./El însă, stăpânit de multa lenevire/(Nărav ce pe la noi domneşte cam din fire),/Puţină grijă arăta;/Iar cursul nu mai înceta./– Morarule, ia sama bine!/Nu pierde vremea!/– Las’ la mine,/Îmi ştiu eu treaba, nu te teme!/Însă tot lasă, tot lungeşte,/Pân’ când odată se trezeşte/Că apa e mai jos de stavili cu o palmă,/Atunci şi-au luat morarul meu de samă/Şi, alergând unde s-au spart,/El vede câteva găine la un loc,/Bând apă pe lângă lăptoc./– Mânca-v-ar uliul! le zice supărat./Tocmai acum v-aţi adunat/Să-mi beţi voi apa toată!/Şi-n ele zvâr! cu o lopată./Pe toate le omoară,/Pierzând găinile şi apa de la moară./Eu am văzut boieri, ce sute cheltuiesc/Fără căinţă sau cruţare/(Şi-această fabulă chiar lor o hărăzesc),/Dar fac economie mare/Cu căpeţelele cele de lumânare;/Sau, după vorba cea bătrână:/Sunt la tărâţe scumpi şi ieftini la făină./Iar cu aşa economie,/Degrabă la mezat se strigă vreo moşie”[14].

Iată și o poezie schițată de Vasile Alecsandri în anul 1863 intitulată *Moara de vânt* și publicată în revista lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Lumina*. Este concepută ca o fabulă care face trimitere la situaţia economică şi socială din Vechiul Regat din acel moment: „Pe-un deal oare-care/Cu renume sfânt/Făcea zgomot mare/O moară de vânt;/Dar biata morişcă,/Deşi avea un pic/De porumb şi hrişcă/Nu lucra nimic./Părea că-i vrăjită/De duhul cel rău!/– Ce mai vijelie,/(Cugeta ades)/Trebuie să fie/De vale, pe şes,/Când eu în furtună/Mă lupt şi vuiesc/Și ca o nebună/În loc mă-nvârtesc!/Însă pe câmpie/Linişte era./Iarba cea verde/Nici se clătina,/Şi la foc de soare/Bietul

[12] Alexandru Macedonski, *Poema Rondelurilor 1916-1920*, Editura Casa Școalelor, 1927, p. 63;
[13] Lucian Blaga, *Poemele luminii*, Editura Prometeu, București, 1991, p. 120;
[14] Alecu Donici, *Fabule și satire*, Editura Litera, București, 2003, ediția a III-a, p. 311;

muncitor/Stropi cu sudoare/Micul său ogor./– Ce de mai făină/O fi măcinând!/Zise o găină/La moară zburând./–Te-nşeli surioară!/Spune-un şoim din munţi/Vânt e mult la moară,/Da-i lipsesc grăunţi!”[15]

O analogie între greșelile oamenilor care cedează și își încalcă principiile și moara satului face Nichita Stănescu în poezia *Moara*: „O piatră de moară/ocăra să moară/boabele de grâu:/Auzi ce desfrâu/Să nu vă lăsați, surate,/măcinate!/Neghina-i de vină!…/Dar vă vin de hac,/praf vă fac, făină…/Degeaba, degeaba,/tot nu mergea treaba./Văzând cum stă cazul,/a schimbat macazul:/Nu-i o cinste oare/ scumpe surioare/decât, cine știe/fierte în gamelă/făină alburie să ajungi franzelă?!/Grâul, lămurit/se lasă zdrobit/gândind – poate mâine/va intra în pâine/Morala: Vezi…în lume/totul nu-i să știi ce să spui, ci și cum anume”[16].

În 1982, Marin Sorescu, fiind în Belgia redactează o poezie nostalgică despre regresul morilor în *Moara de vânt și centrala atomică*: „Fluviul trage cu funii vapoarele grele,/Împinse puțin și de privirea mea./De pe dig, unde încerc să torn peisajul/În coșul Morii de vânt./Să-l macin,/Rudimentar dar sigur./Bătrânele aripi ale lui Don Quijote/Agonizează lângă centrala atomică:/După epoci, două surse de energie,/Două concepții de viață,/Ar spune reporterul./Cârduri de rațe, stoluri de grauri,/Pojarnița încă n-a înflorit,/ Spre a lecui peisajul/ Cu floricelele ei galbene./(Și poetul nu poate decât să dea din cap)./Sitarii cu moțul de curcubeu/Tropăie cu curcubeul lor din moț/Peste arătur”[17].

Și poeții contemporani au scris despre moară, despre realitatea zilelor noastre în care ele nu mai funcționează iar în cazurile fericite ajung piese de muzeu, ca în creația scurtă a lui Mihail Mataringa: ,,Moară părăsită/Jgheab din lemn uscat de moară/Numai vântul te coboară/Şi din când în când vreo ploaie/Adunată în şiroaie./Piatră seacă ne-nvârtită/Zaci în moara părăsite/Peste-un veac, mai ştiu şi eu/Vei fi piesă de muzeu./Lemn şi piatră ţărănească/Dumnezeu vă odihnească!”[18]. În poezia lui Florin Costinescu publicată în *Secunda eternă* facem cunoștință cu o moară de vânt părăsită, devenit loc misterios, în care doar copiii curajoși mai intră, pentru a căuta printr-un cotlon întunecat, vreun cuib de pasăre: ,,Vântul trece pe lângă ea/şi lemnul ei tace –/a uitat cântecul./Nici urmă de boabe de grâu./Singurătatea – lungă odihnă./Drumul de altădată s-a pierdut în pământ,/tras de ierburi amare

[15] Vasile Alecsandri, *Opere complete*, Editura Libăriei Socecu & Co, București, volumul IV, p. 189;
[16] Nichita Stănescu, *Poezii*, Editura Pontica, Constanța, 1997, p. 203;
[17] http://www.aboutromania.com/marinsorescu101.html
[18] Mihail Mataringa, *Singur în Atlantic*, Editura Muntenia, Constanța, 2008, p. 55;

şi cârtiţe;/carele grele – un oblon,/o roată, oiştea./De acolo, de sus, de pe dealul ros de carii/moara priveşte cu ochi împăienjeniţi/apusul soarelui./În cotloanele ei/copiii caută cuiburi de vrăbii,/drum lung – aripile seminţelor de odinioară/se-ntorc pe umerii lor/ îngeri de timp, nevăzuţi.../O moară sus pe deal./Şi o lacrimă/ pe care vântul o învârteşte/în neştire”[19]. Daniel Vişan-Dimitriu ne propune o moară a viselor: „La moara părăsită de pe râu,/Mai vine un bătrân cu o desagă/Ce poartă-n ea nu boabele de grâu,/Ci petice-adunate-o viaţă-ntreagă./Doar el mai vine, ultimul morar/Din vremea-n care pumnul de făină/Se drămuia în traiul prea amar/Al celor ce pământului se-nchină./Nu merge moara: pietrele s-au ros,/Îmbătrânite-n anii de rotire/Din care el, bărbat pe-atunci vânjos,/Îşi aminteşte marea lui iubire./Nici roata nu mai merge. S-a oprit/Atunci când ea s-a dus în altă lume/Purtând în pântec fructul mult dorit/Ce-a căpătat doar printre îngeri nume./Mai vine. Rar. Nu-i trebuie nimic/Din tot ce-a mai rămas în vechea moară;/El vrea, din amintiri, măcar un pic,/Un strop din visul său de-odinioară”[20].

Asemănarea unui poet cu o moară o face Girel Barbu: „Poetul este moara/unde se macină cuvintele/pentru pâinea cea din toate poeziile”[21] iar similitudinea dintre un suflet apăsat de multe cu roțile grele de la o moară, Adriana Weimer: „Mi-e sufletul greu ca o piatră de moară/şi-atâtea gânduri se macină-n van./Coboară tu, putere stelară,/şi spune-mi: câtă lumină mai am?”[22].

Cu *Moara* scrisă în anul 2018, sibianul Francisc-Mihai Lorinczi ne introduce în realitatea contemporană, în atmosfera nostalgică în care românul a ajuns să nu mai meargă la moară și cumpără din comerț pâine congelată: „miros de grâu proaspăt -/cu geamurile larg deschise/în sufrageria raiului/cu mâinile adânc în făina caldă/proaspăt măcinată,/copil la moara din sat/azi importăm pâine congelată/ vânzătorii aproape(lui) ”[23].

---

[19] Florin Costinescu, în *Oglinda literară. Revista de cultură, civilizație și atitudine*, București, anul XI, 2002, octombrie 2012, p. 17;

[20] Daniel Vișan-Dimitriu, în *Poezii pentru sufletul meu. Revistă de literatură, artă și cultură*, nr. 1, 2019, Montreal, Canada, p. 17;

[21] http://www.citatepedia.ro/index.php?q=moara+cu+noroc&r=p

[22] *Ibidem*

[23] https://ziarullumina.ro/educatie-si-cultura/lumina-literara-si-artistica/poezie-francisc-mihai-lorinczi-135225.html?fbclid=IwAR0Ct_4bqHKBrAoxwi7mnT0uMsI8y7ZS88XW1m1f-0LB8rYDdbD2DNLE2oI

Poezii despre moară pentru copii

Dedicată copiilor este poezia *Moara fermecată* de Anatolie Cărbune în care viața de familie gravitează în jurul morii, iar prezența ei reprezintă pură bucurie pentru toată lumea:„Vine tata de la moară/Şi-n şură făina cară,/Mama-n grabă cu covata,/Tata-n sobă cu lopata./Până-n seară din cuptor/Curg plăcintele cu zor./Mănânc una, două, trei,/Micuţi, pentru băieţei,/Sătul în pătuc eu pic/Şi părinţilor le zic:/- Mamă, tată,/Cred că moara-i fermecată! ”[24]

În *Roata morii*, George Coșbuc povestește despre un morar și moara sa de apă, în care personajul principal este un înțelept care explică filosofia funcționării instalației. Iată redat mai jos o strofă: „Stăteam pe gânduri, eu şi gloata./La roata morii ne uitam/Şi de-n zadar ne frământam,/Că de-adevăr noi tot nu dam:/De ce să-nvârte roata?/– Păi, nu-nţelegi tu româneşte?/– Vezi scocul? – Văd. – Şi ce-i pe scoc?/– E apă. – Bun! Stă apa-n loc?/– Ba vine. – Ei, acum cioc-poc/Şi roata să-nvârteşte!/Moraru-şi scutură luleaua/Râzând. Avea el azi ce-avea/Căci alte-dăţi când ne vedea/În jurul morii ne făcea/Primire cu nuiaua”[25].

Ca material didactic preșcolar este poezia *Moara*, cunoscută în trei variante, de multe ori adaptate și cântate: „Vine o cioară jos la moară/Să macine grâu, secară/Găina îi cerne făina/Și gânsacul umple sacul/Hop și o rață mândră grasă/Duce sacul plin acasă.”[26] sau: „Moara macină făină/Și morarul toarnă-n coș/Morărița cântărește/Și dă boabe la cocoș/Hai la moară, hai copii! Moara macină făină/La brutar o duc apoi,/Iar brutarul face pâinea,/Minunată pentru noi!”[27] dar și „Roata morii se-nvârteşte/Nicidecum nu se-odihneşte/Iar morarul alb ca moşul/De grăunţe umple coşul/Și-n curând postava-i plină/De făină albă fină/Roata morii se-nvârteşte/Nicidecum nu se-odihneşte”[28].

Moara în *Pluguș*orul

Moara este întâlnită și ca leitmotiv în *Pluguș*orul, colindul care se recită în seara de Ajun. În funcție de zona etnografică există diferite

[24] http://www.poezii.md/poezie/13905/moara-fermecata/
[25] George Coșbuc, *op.cit.*, p. 138;
[26] Alexandrina. V. Lovinescu, *Jocuri-exercițiu pentru preșcolari*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1979, p. 254;
[27] *Ibidem*, p. 257;
[28] *Ibidem*, p. 257;

variațiuni pe aceeași temă, idea principală fiind că omul bogat în noul an este cel care își macină grânele la moară: „Alții în urma lor legau/Și clăi mândre ridicau/Apoi carele-ncărcau/Și pe toate le cărau/În capul pământului/În bătaia vântului/Arie pe loc făceau/Și grâul îl treerau/Harabale încărcau/Și la moară le porneau/Și turnau deasupra-n coș/Grâu mărunțel de cel ros/De sub piatra în covată/Curgea făina curată”[29].

În Plugușorul unde Bădica Traian este personajul principal, mersul la moară este cu peripeții: „Bădica Traian loc de arie căta/Loc de arie şi-a găsit/La capătul pământului,/În bătaia vântului./A ales nouă iepe – sure iepe,/De nouă ani sterpe,/Cu copitele crăpate,/Cu măligă astupate,/Cu fâşii legate,/Pe unde călcau/Pământul prăbuşeau./Şi le-a pus la treierat,/Cu copitele spicele fărâmau,/Cu nările vânturau,/Cu cozile felezuiau,/Cu botul în saci puneau./Mânaţi, măi: Hăi, Hăi!/A încărcat 12 care mocăneşti/Şi 12 boiereşti/Şi le-a dus la moară la Hârlău/Unde se macină încet şi rău/Şi-a dat de-un morăraş/Cu chica toporaş:/– Măi morare, măi morare,/Hătu-ţi mama cui te are,/Până mâine-dimineaţa/De nu-mi va fi făina rece ca gheaţa,/De mână te-oi apuca,/Peste moară te-oi arunca/Şi guzganii te-or mânca./A doua zi dimineaţa/Făina era rece ca gheaţa./Mânaţi, măi: Hăi, Hăi!/Când vedea boii venind,/Carele scârţâind/Şi flăcăii chiuind,/Lelea Tamara a alergat în cămară/Şi-a găsit o sită rară,/A alergat din cămară-n casă/Şi-a găsit o sită deasă./A cernut un sac/Şi-a făcut un colac,/Un colac mare rotat Pe piatra morii măsurat/Cu zahăr zăhărit/Pentru noi plugari gătit”[30].

Moara în proverbe

Proverbul (din latinescul *proverbium*), numit în grai popular vorbă, zicală, uneori cu adaosul *din bătrâni*, s-a bucurat de o soartă privilegiată, pătrunzând în scrieri de secole, fiind cultivat în cercurile cărturarilor, îndeosebi ale umaniştilor. Mulţimea expresiilor româneşti referitoare la moară atestă importanţa ei practică, dar şi multitudinea de conotaţii culturale, preponderent negative. În urma studierii mai multor culegeri, antologii și dicționare de proverbe culese în special de Iuliu A. Zanne, I. C. Hințescu, Anton Pann, I. Aurel Candrea sau de contemporanii George Muntean, Tatiana Cartaleanu, Virgil Lefter, Eugenia Cramariuc, cele dedicate morii pot fi grupate în diverse categorii.

---

[29] Pantelimon Milosescu, *Datini strămoseşti de Crăciun și Anul Nou*, Editura pentru turism, București, 1990, p. 81;
[30] *Ibidem,* p. 82;

În primul rând, întâlnim o sumedenie proverbe referitoare la arta conversației: *Îi merge gura ca o moară hodorogită*; *Nu spun nimănui, numai în piatră şi la moară*; *A-i umbla gura moară*[31]; *A îndruga ca la moară*; *A bate toba în târg şi la moară*[32]; *Limba nebunului este o moară fără grăunţe*[33]; *Gura soacrei, moara stricată*; *Hodorogeşte ca o moară stricată*; *A spune în târg şi la moară*[34]; *Turuie ca moara fără apă; E plin de draci/Ca moara de saci* [35].

În al doilea rând, se remarcă proverbele cu privire la sănătatea corpului, în strânsă legătură cu hărnicia: *În vremurile secetoase, să-ţi iei moara ta de apă şi să ţi-o faci de vânt!*[36]; *Morarul, când are apă la moară, bea vin şi când n-are apă, nu bea nici apă*; *Stomacul e ca moara: când n-are ce măcina, atunci se strică*; *Moara bună macină orice*[37]; *Moara când stă, atunci se sfarmă*; *Moara nu macină până nu ungi la fus*; *Are de moară, Nu-i e frică să moară*; *I-a luat apa, a stătut moara*[38].

În al treilea rând, avem multe învăţăminte cu tâlc, pilde: *Toţi şobolanii vin acasă la cel care a furat ceva de la moară*[39]; *Când arde moara, şi şoarecii se prăpădesc*; *La moară cine se duce se umple de făină*; *Altă făină se macină acum la moară*; *Fata mare e mai grea decât piatra de moară*; *Făina dracului se preface toată în tărâţe*; *La moară cine se duce se umple de făină*[40]; *Fiecare grăunte are făină dar şi tărâţă*; *Limba nebunului este ca o moară fără grăunţe*; *Mai bine cu înţelept/Să duci o piatră de moară la gât/Decât cu un nebun/Să pleci la drum*; *Morile când plutesc/De corăbii se socotesc; Femeia nebătută e ca moara neferecată*[41].

Totodată, moara reprezintă și speranţă (*Va veni apa şi la moara mea*[42]), bunăstare (*A trăi ca găina la moară; A strânge ca găina la moară;*

---

[31] Anton Pann, *Culegere de proverburi sau povestea vorbei*, Editura Cartea Românească, București, 1926, p. 378;
[32] *Ibidem*, p. 645;
[33] George Muntean, *Proverbe românești-antologie*, Editura Minerva, București, 1984, p. 192;
[34] *Ibidem*, p. 77;
[35] Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor în România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, Editura Scara, Ediția Anastatică, Suceava, 2004, volumul III, p. 344;
[36] I.C. Hințescu, *Proverbele românilor*, Editura Facla, București, 1985, p. 112;
[37] *Ibidem*, p. 113;
[38] *Ibidem*, p. 113;
[39] George Muntean, *op.cit.*, p. 193;
[39] *Ibidem*, p. 77;
[40] *Ibidem*, p. 114;
[41] Pann, Anton, *op.cit.*, p. 268;
[42] Tatiana Cartaleanu, Olga Coscovan, Elena Cartaleanu, *Dicționar de proverbe comentate*, Editura Știința, București, 2007, p. 56;

Cine se însoară/Trebuie să aibă moară), întâmplare nefericită (*A fost o dată la moară şi de două ori la râşniţă; A fi ca bătut în piuă; Dintr-un fus de moară face o coadă de teslă*), eşec (*A fost la moară, la râşniţă şi s-a întors cu grăunţele în poală; A fost o dată la moară şi de două ori la râşniţă; Parcă umblă moara fără grăunţe*[43]*; Se lovi ca mireasa la moară*), tărăgănare, amânare (*A fi dus la moară şi la râşniţă; A-l purta de la moară la morişcă; A se întoarce ca moara în vânt)*, răsuflu, uşurare (*A-i cădea de pe inimă o piatră de moară*), resemnare (*Armăsarul când îmbătrâneşte ajunge la râşniţă; Când grăieşti şi nu te-ascultă, socoteşte/Că eşti la moară de aceea nu te aud; Decât doi saci deşerţi, mai bine unul plin; Hop ţup, n-am să-mbuc/Nici la moară nu mă duc; Decât la moară/Mai bine-n cămară*) sau chiar continuarea ritualurilor agrare (*Dacă nu plouă în mai/Nu se macină mălai*[44]*; Dacă nu semeni cucuruzul până-n armindeni/Poţi să bagi culişerul mămăligei în foc*[45]).

BIBLIOGRAFIE

ALECSANDRI, Vasile, *Opere complete*, Editura Libăriei Socecu & Co, București, volumul IV

BLAGA, Lucian, *Poemele luminii*, Editura Prometeu, București, 1991

BOGZA, Geo, *Cartea Oltului*, Editura Minerva, București, 1985

CARTALEANU, Tatiana, COSCOVAN, Olga, CARTALEANU, Elena, *Dicționar de proverbe comentate*, Editura Știința, București, 2007

COSTINESCU, Florin, în *Oglinda literară. Revista de cultură, civilizație și atitudine*, București, anul XI, 2002, octombrie 2012

COȘBUC, George, *Balade și idile. Fire de tort*, Editura Minerva, București, 1983

COȘBUC, George, *Convorbiri literare*, nr. 9, 1 decembrie 1891

DONICI, Alecu, *Fabule și satire*, Editura Litera, București, 2003, ediția a III-a

GALA, Galaction, *Moara lui Călifar*, Editura Minerva, București, 1973

HINȚESCU, I.C., *Proverbele românilor*, Editura Facla, București, 1985

LABIȘ, Nicolae, *Poezii*, Editura Albatros, București, 1985

LEFTER, Virgil, *Dicționar de proverbe englez-român*, Editura Albatros, București, 1994

[43] *Ibidem*, p. 122;

[44] George Muntean, *op.cit.*, p. 45;

[45] Virgil Lefter, *Dicționar de proverbe englez-român*, Editura Albatros, București, 1994, p. 12.

LOVINESCU, Alexandrina. V., *Jocuri-exercițiu pentru preșcolari*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979
MACEDONSKI, Alexandru, *Poema Rondelurilor 1916-1920*, Editura Casa Școalelor, 1927
MATARINGA, Mihail, *Singur în Atlantic*, Editura Muntenia, Constanța, 2008
MINULESCU, Ion, *Glasul Morilor* în *Viaţa românească*, VI, nr. 8, august, 1911
MILOSESCU, Pantelimon, *Datini strămoșești de Crăciun și Anul Nou*, Editura pentru Turism, București, 1990
MUNTEAN, George, *Proverbe românești-antologie*, Editura Minerva, București, 1984
PANN, Anton, *Culegere de proverburi sau povestea vorbei*, Editura Cartea Românească, București, 1926
SADOVEANU, Mihail, *Venea o moară pe Siret*, Editura pentru literatură, București, 1966
SLAVICI, Ioan, *Moara cu noroc*, Editura Tana, Pitești, 2017
STĂNESCU, Nichita, *Poezii*, Editura Pontica, Constanța, 1997
VIȘAN-DIMITRIU Daniel, în *Poezii pentru sufletul meu. Revistă de literatură, artă și cultură*, nr. 1, 2019, Montreal, Canada
ZANNE A. Iuliu, *Proverbele românilor în România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia,* Editura Scara, Ediția Anastatică, Suceava, 2004, volumul III
***Muzeul Civilizației Tradiționale ASTRA - catalog, coord. Corneliu Ioan Bucur, Editura ASTRA MUSEUM, Sibiu, 2007

WEBSITE-URI:

http://www.aboutromania.com/marinsorescu101.html
http://www.citatepedia.ro
https://ziarullumina.ro
http://www.poezii.md

Moara plutitoare din Munteni, Vâlcea, în situ
- Fotografie din arhiva CNM ASTRA, nr. inventar 27954

Moara hidraulică Poienii de Jos, Bihor în Muzeul în Aer Liber
- Fotografie din arhiva CNM ASTRA

Interior moară, Siriu, Buzău
- Fotografie din arhiva CNM ASTRA nr. inventar 22453

Moara, titirezul și ciutura, Bîsca
- Fotografie din arhiva CNM ASTRA, nr. inventar 22463

Femei mergând la moară, Fânațe, Bihor
- Fotografie din arhiva CNM ASTRA, nr. inventar 25025

Moară de vânt cu pânze-exterior, Curcani, Constanța, în situ
- Fotografie din arhiva CNM ASTRA, nr. inventar 28652

The “Belz-Drohobych Workshop” in Ukrainian Galicia and its Connection with Romanian Maramureș

Oksana SOMAK
Націона́льна акаде́мія образотво́рчого
мисте́цтва і архітекту́ри, Kyiv (Ua)
Mihai COVACI
independent researcher, Deseşti (Ro)

Résumé:

Cette publication examine quatre icones, qui peuvent etre comparees a la production artistique d’un atelier de peinture d’icones conventionnellement nomme «Belz-Drohobych». Cet atelier de la Galice ukrainienne – dont la localisation géographique demeure toutefois difficile à établir – se démarque par son style artistique particulier: un ‘laconisme’ graphique rigoureux, à la fois imagier et décoratif. Ses œuvres les plus représentatives proviennent de la ville de Belz et de la ville de Drohobych, des villages de Hrushiv et Kulchytsi (région de Lviv). Les icônes ici étudiées proviennent, en revanche, du territoire de la région roumaine de Maramureș. Il s’agit des icones de Sainte Paraskevi et de l’Archange Michel du village de Budești Susani, de l’icône de Saint Jean-Baptiste du village de Breb, et de celle de Sainte Paraskevi (probablement du Maramureș), réalisée par un certain Maître Toma. Pour la première fois, toutes ces œuvres sont actuellement en cours de restauration. Un bref état de l’art de la recherche les concernant précède l’analyse comparative proprement-dite. Ce qui ressort de cette analyse c’est que, sur la base de l’iconographie et de la stylistique, les quatre icones du Maramureș s’avèrent assez proches des icones de «Belz-Drohobych». Cela permet de proposer une datation des icônes de Sainte Paraskevi et de Saint Jean Prodrome dans la seconde moitie du XVe siècle. En ce qui concerne l’icone de l’Archange Michel, les auteurs proposent une datation au XVIe siècle. Cependant, l’icone nécessiterait une étude ultérieure après sa restauration. Enfin, l’icône de Sainte Paraskevi, réalisée par Maitre Toma, semble bien s’inspirer des œuvres de l’atelier «Belz-Drohobych», mais d’un point de vue stylistique, elle se réfère à une période ulterieure: fin du XVIe siècle - début du XVIIe siècle.

Mots-clés: icones; XVe-XVIe siècles; Galice ukrainienne; Maramureș; atelier «Belz-Drohobych».

In the neighboring territories of current Romania and Ukraine, mutual influences in the field of medieval art come as a natural phenomenon in the context of an already established cultural unity of these lands. The present paper differentiates between Romanian and Ukrainian Maramureș as well as Ukrainian Galicia art, the latter referring to art from the territories of today's Lviv and Ivano-Frankivsk regions of Ukraine. The historical and ethnocultural Carpathian region of Maramureș is now divided into Southern Maramureș, belonging to Romania, and Northern Maramureș, part of the Ukrainian Transcarpathia. Maramureș has the special charm of a geographically isolated region that has not lost its identity during centuries of intercultural communication. However, medieval icon painting in the area located close to the current Romanian-Ukrainian border remains largely understudied. As a result, the proper identification of artifacts created in Maramureș is of uttermost importance.

Our research focused on a group of four icons from the Romanian Maramureș area. The comparison between various works of art from the fifteenth-sixteenth century icon painting in Ukrainian Galicia and Maramureș stresses the existence of similar iconographic and stylistic features between the so-called "Belz-Drohobych Workshop" from Ukrainian Galicia and the already mentioned icons from Maramureș.

The "Belz-Drohobych Workshop"

In the gallery of Ukrainian Galician medieval icon painting, a special place is occupied by the works attributed to what came to be known as the "Belz-Drohobych Workshop". Ukrainian art historians Volodymyr (Dymytriy) Yarema, Lev Skop, Halyna Skop-Druzyuk, Lydmila Milyaeva, and Maria Helytovych provided in-depth analyses of these Belz-Drohobych paintings. V. Yarema suggested that the icons of Deesis from Belz and Drohobych (Fig. 1-8), as well as the icons of the Hodegetria in the village of Hrushiv in the Drohobych district (Fig. 9, 10)[1] should be attributed to a

[1] This icon of Hodegetria with the Praise is in the collection of the Andrey Sheptytsky Museum in Lviv. According to some researchers, it belongs to the church of the Holy Myrrhbearers in Bolekhiv, Ivano-Frankivsk region. Vira Svientsytska, Chair of the

"Workshop of the Deesis Rows from Drohobych and Belz."[2] M. Helytovych identified another work of art produced by this workshop: the Deesis depiction of St. John the Baptist from Belz (Fig. 11).[3] As a result, current scholarship agrees that there are two groups of Deesis icons attributable to the "Belz-Drohobych Workshop". Three icons are located in Belz: Ss. Peter and Paul from the Church of St. Paraskevi and St. John the Baptist from the Church of the Transfiguration. This means that two Deeseis could have been created for the churches of Belz. Six icons were in the Church of the Elevation of the Holy Cross in Drohobych (now in the collections of Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery and Museum 'Drohobychyna'). They depict: Ss. Peter and Paul, St. John the Baptist, Holy Fathers Nicholas and John Chrysostom, and Archangel Michael. It should be noted that L. Skop already suggested that this workshop could have supplied artwork for a wider area.[4] In his opinion, the icon of St. Paraskevi in the village Kulchytsi (Fig. 12, 13) should be associated to those found in Drohobych and Belz.[5] The icon's style and technique of production show clear similarities to the Drohobych image of Archangel Michael (Fig. 6, 14). Even though the precise location of the workshop remains still unknown, for practical reasons, we will refer to it as the "Belz-Drohobych Workshop."

What follows is a brief description of the distinctive features of the "Belz-Drohobych Workshop." The most recognizable aspect is the balanced combination of an ascetic element of the representations with a certain degree of monumentality in the rendering of shapes. Faces are concisely marked by a linear stylisation of their features, which elevates the image from a spiritual point of view and conveys an effect of a distant, unattainable being. Key elements in the rendering of faces and hands are: (1) heavy brow furrows and raised eyebrows; (2) spirally twisted lines simulating high foreheads; (3) elongated noses in a three-quarter turn, regardless of the position of the face (as a result, the alae of the nose are rendered asymmetrically); (4) swollen

---

department of Ancient Art at this museum, argued that the icon is from the village of Hrushiv in the Drohobych district.

[2] Ярема 2005, p. 437–448.

[3] M. Helytovych dates this icon to the end of the fifteenth century or at the beginning of the sixteenth century. We cautiously date it to the fifteenth century.

[4] It should be noted that L. Skop attributed a number of works to a common style, but belonging to a distinct author's manner or to the legacy of one master. This master would have pained the Deesis of Drohobych. Previously, L. Skop analyzed the masters of the Drohobych Deesis Rows (Скоп-Друзюк, Скоп 1992; Скоп 1998).

[5] Скоп 2017, p. 58.

eyelids and under eye furrows in the form of crescent shapes; (5) almond-shaped brown eyes which stare sternly; (6) clearly articulated cheekbones with light cuts in depictions of holy men (as a result, forward-oriented chins are often depicted); (7) eyelids depictedas alternating strips of light and dark tones to render flesh tints; (8) graceful hands with pointed phalanges and a linear stylization of palms; (9) stylized wrinkles on the necks. Other specific features of the workshop are: (10) the use of red and green backgrounds; (11) the depiction of double stripes for the ground, in two shades of green; and (12) decorating the ground with bright flowers on tall stems. Volume and movement are created in a peculiar way: (13) the figures convey a sense of heaviness; (14) lighting is angular; (15) clothes are covered with deep branch-like draperies, wavy ruffles, and tassels along the border line.

Icons from Maramureș.

St. Paraskevi in the Budești Susani Church of St. Nicholas

The four icons from the Romanian region of Maramureș testify to similar features, suggesting that they can be connected to the works produced by the "Belz-Drohobych Workshop." The first icon that interests us is that of St. Paraskevi in the wooden Church of St. Nicholas (built in 1760)[6] in the village of Budești Susani (Fig. 15, 16).[7] The icon is of a rather small size (55.5 x 33 cm). The bust of the saint is depicted against a deep green background, surrounded by black margins with stylized flowers painted in ochre, holding a cross in her right hand and opening her left hand in a gesture of receiving grace. The saint is dressed in a red maphorion, blue-green tunic, and coif with structural light strokes and sharply delineated folds. Her maphorion is thrown over the shoulder in such a way that the edge of the textile forms geometrical shapes. The rendering of this maphorion drawing testifies to an interest in graphics. On the left, there is a trace of burning on the maphorion. The icon has minor losses in the margins, as well as on the nimbus, where the icon's canvas is visible. The saint's face was painted in a light colour palette. Brown almond-shaped eyes have enlarged pupils. Fine white lines highlight the most illuminated parts of the face. Deep shadows are

[6] Baboș 1996, p. 43.

[7] We refer to Budești Josani and Budești Susani in the village of Budești, Maramureș. The settlement of Budești was firstly mentioned in 1361 as Buthfalva. Cf. Pavel 2020 a.

laid under the eyebrows and the sharp contours of the face are softened by delicate tones. All in all, the figure of the Saint is harmoniously correlated with the space of the icon.

Traditionally, this icon is attributed to Moldavian master who worked in the middle of the sixteenth century, as implied by the Romanian researcher Marius Porumb. He drew parallels between this work and the icons preserved in the villages of Agarbiciu and Bica (1555, 1563) as well as the feast icons for the Church of St. Nicholas in the village of Budești Susani.[8] Nevertheless, Romanian art historians do not systematically agree with this interpretation. According to Alexandru Efremov, the icon could be dated to the end of the sixteenth century or the beginning of the seventeenth century, that is, much later. His chief argument is the discrepancy in the rendering of the saint's face, hands, and clothes. However, A. Efremov believed that the maphorion of St. Paraskevi could have been repainted at a later date, making it technically and stylistically inferior to the original rendering of the flesh tint.[9] When Alexandru Baboș found similarities between this image and the icon of St. Paraskevi from the Ukrainian village of Kulchytsi, his identification was supported and developed by Ana Dumitran, who noted the archaic features in the depiction of the saint's outfit, the specific manner in which her name is written (*Piatka*, a variant found on certain Galician icons that are territorially close to Lviv). Lastly, A. Dumitran compared the iconography of the two images of St. Paraskevi (from Budești Susani and Kulchytsi) and identified enough matches to be able to attribute the image from Budești Susani to the same work-shop that painted the icon of St. Paraskevi from Kulchytsi. The dating of the icon of St. Paraskevi from Budești Susani was accordingly moved to the second half of the fifteenth century.[10]

We agree with the demonstration of A. Baboș and A. Dumitran regarding the affinity of the two images of St. Paraskevi, yet we also add a series of observations which suggest that the icon from Budești Susani belongs to the same stylistic group as those generally attributed to the "Belz-Drohobych Workshop." Furthermore, the back side of its board shows a single cut-in batten, placed diagonally (Fig. 17). This atypical position of the batten (Ukr. *шнуга*, a wooden strip that prevents the warping of the icon board) can be found on only one other icon of the studied workshop, namely the icon of Archangel Michael from the Drohobych Deesis (Fig. 18).

[8] Porumb 1975, p. 9.
[9] Efremov 2003, p. 129.
[10] Dumitran 2022.

Unfortunately, it is not possible to examine the back side of the icon of St. Paraskevi in Kulchytsi, but the connection established between the works of Budești Susani and Drohobych only strengthens the stylistic similitude's which are evident between the three works mentioned here, including the icon of St. Paraskevi in Kulchytsi. It should be noted that the icon of Archangel Michael in Drohobych testifies to its anonymous master's individual manner in depicting the face, which is not repeated in the rest of the Deesis images of the workshop. The decoration of the nimbus of St. Paraskevi, that is, the four-petalled traced flowers and punctured dots, is peculiar to the studied workshop. The restoration of the icon also showed that the light strokes building the saint's face and part of her outfit resemble even more the image from Kulchytsi (Fig. 16). It is noteworthy that the winding lines near the corners of the cross held by the saint repeat the same elements that one sees in the icon of St. John Chrysostom from the Drohobych Deesis (Fig. 17). Consequently, we agree that the icon should be dated to the second half of the fifteenth century.

The icon of the St. John Baptist in the Church of Archangels Michael and Gabriel in Breb

The medium-sized icon of St. John the Baptist (67x41 cm) is kept in the collections of the Ethnographical Museum of Maramureș in Sighet (Fig. 20). It comes from the Church of Archangels Michael and Gabriel in the village Breb. The icon represents a bust of St. John the Baptist, shown full-face on a red background surrounded by black margins. These fields are decorated in the same manner as the icon of St. Paraskevi from Budești Susani. This applies to the decoration of the halo as well. The saint is dressed in a grey-blue cilice, similar to chain mail, and a brown himation, which wraps the figure and covers his left shoulder. In his left hand, St. John holds an unfolded scroll bearing a quotation from the Gospel of Matthew in Church Slavonic: 'Repent, for the kingdom of heaven is at hand. And even now the ox is laid to the root of the trees' (Matthew 4:17; 3:10). The saint points to the scroll with the forefinger of his right hand, the little finger being retracted. In the lower part above the *kovcheg* (recessed area in the icon), a Cyrillic inscription in Romanian was deciphered by A. Dumitran as: 'Prayer of the servant of God Sima, Ion, two girls, Lazar'. The exaggeratedly expressive techniques used for the depiction of the saint's face equally resemble of the "Belz-Drohobych Workshop" (Fig. 21).

The restoration proved that the floral decoration and the Romanian Cyrillic inscription were made at a later date than the original painting. It is noteworthy that the icons from Breb and Budești Susani are identical in their use of colour to depict the fields, in the stylized flower decoration as well as in their use of metal rings on the back side of the icon boards, for display purposes. The floral decoration used in the fields of both icons is particularly interesting, as one can hardly identify similar background decoration in other icons preserved in Romania. An example of the use of a similar motif can be found in the Hodegetria icon by Master *Ivan Zugravul* (John the Painter, 1718).[11] On the other hand, the territories of Western Ukrainian are home to several artworks from the middle of the sixteenth century in which a similar ornamentation style was used. A significant example is the icon of St. Paraskevi, of unknown origin, now in the collections of the National Museum of Przemysl Area, dated by V. Yarema to the last third of the sixteenth century (Fig. 22). V. Yarema attributed this work to the creative output of the Sambir-Drohobych icon painting circle. He also analysed the "rosette-stars" that cover the maphorion of the saint.[12] This decoration is similar to that of the icons from Budești Susani and Breb. In general, the iconography of this image of St. Paraskevi is rather close to that of the image from Budești Susani. Unfortunately, the only available reproduction of the work is in black-and-white and does not allow us to analyse it in detail. For now, the issue concerning the dating of later additions to the icons of Budești Susani and Breb remains unsolved. However, the common origin of these works is a hypothesis that deserves further study, especially if the complex history of the wooden churches of Budești Susani and Breb are taken into account.

As it happens, the aforementioned churches witness that not only icons can travel, but church buildings as well. Thus, the Church of Archangels Michael and Gabriel in Breb was originally built around 1530 in the nearby village of Copăciș.[13] When the local inhabitants moved to Breb in search of better water, the church was dismantled and rebuilt on the new site (*c*.1621−1622).[14] It is reasonable to assume that the inhabitants could transfer the fifteenth and sixteenth century holy images from Copăciș to Breb. Laura Zaharia even suggested that the very first church in Copăciș could have been erected in 1479 and structural parts of this building have been identified

[11] Efremov 2003, p. 134, cat. 137.
[12] Ярема 2017, p. 476
[13] The village of Copăciș does not exist anymore.
[14] Baboș 2000, p. 32.

among the roof shingles of the church in Breb.[15] Moreover, fir wood from the village of Budeşti Susani was used to build the sanctuary of the new church in Breb.[16] As for the Church of St. Nicholas in Budeşti Susani, dated 1760, Rada Pavel noted that the initial church was moved to the village of Hoteni in 1748.[17] As a result, the connection between the villages of Breb and Budeşti Susani, where the icons were kept, is an argument in favour of the artefacts' common origin, despite the insufficient information concerning the initial provenance of the icons themselves. There are two more remaining icons to deal with, distanced from the two previous images both in terms of time and stylistics.

The icon of Archangel Michael in the Church of St. Nicholas in Budeşti Susani.

This icon of Archangel Michael (57x34 cm) presents a fulllength frontal image of the saint on a yellow background with red margins (Fig. 23, 25). He is depicted in military armour, holding a bare sword in his right hand and a sword sheath in his left hand. The Archangel's face is surrounded by an unexpected light green halo outlined in white, black and red lines. His tunic is paired with his armour. A contrasting red cloak is draped over the shoulder and the figure of a naked man was painted under the feet of the Archangel, defined by an attribute in Church Slavonic: *попъ*, meaning 'priest' (Fig. 24).

The icon was also studied by M. Porumb. He dated the item to the sixteenth century and believed that its author was a master from Maramureș. M. Porumb noticed that the painting of this master presented many similar features to those identifiable in the work of the person whom he identified as a Moldavian master. He noted an imbalance in the rendering of the proportions and the uncertainty of the drawing, characterising the icon painter as a talented but not well-trained master. The researcher also paid attention to the original iconography of the work and interpreted the figure of a man depicted under the feet of the Archangel as an image of sin.[18] Such an unusual iconography opens up prospects for further separate research of the icon.

[15] Zaharia 2020.
[16] Baboș 1996, p. 53.
[17] Pavel 2020b.
[18] Porumb 1975, p. 9.

The painter's style, however, deserves separate consideration. The master worked rather quickly and painted the shape and movement of light in a fluent manner. The wings of the Archangel are densely drawn, with light strokes that convey a sense of weightlessness. Structurally, the shape of the wings of the Archangel from Budeşti Susani seems to be the same as the one from the wings of Archangel Michael in the Drohobych Deesis. The face shows the familiar highlighted ridges above the eyebrows, the nose with asymmetrical alae (Fig. 26). It is therefore safe to assume that the style of the "Belz-Drohobych Workshop" was maintained in this work, but in a peculiar and simplified, folklorised way, with artistical imperfections. The icon belongs indeed to the sixteenth century, but the dating will certainly be narrowed down as soon as the restoration process is finally completed.

The icon of St. Paraskevi by Master Toma (*Zugravul Toma*).

In the territory of Maramureș or Northern Transylvania, another icon of St. Paraskevi (Fig. 27) crowned by angels was made by Master Toma (*Zugravul Toma*) in tempera on wooden board (63x46 cm). Corina Nicolescu argued that this work is similar in texture and colour to the icon of the same saint from Budești Susani. She broadly dated the image to the seventeenth-eighteenth centuries[19], yet M. Porumb believed that the icon was painted in a Maramureș workshop at the end of the sixteenth century or at the beginning of the seventeenth century. The latter also suggested that the dedicatory text on the icon, written in Church Slavonic, was formulated in a variant which is typical for the first half of the sixteenth century.[20]

We agree with the interpretation of M. Porumb and we consider it useful to compare the image of St. Paraskevi by Master Toma with the one from Budești Susani. The icon of Master Toma shows the bust of the saint, dressed in a grey-green coif, chiton, and red maphorion. The iconography reveals a significant degree of similarity to the image from Budești Susani, but with certain differences. The lavishly decorated crown held by the angels and the characteristic colour of the background stand out. The right hand of Master Toma's St. Paraskevi holds an eightpointed cross with the decoration rendered in the form of red jewels placed in a wavy frame. Her maphorion is enriched with stripes and lattices. What is more, a special way of depicting the Saint's face catches the eye (Fig. 28) and echoes with the style of the

[19] Nicolescu 1976, p. 31.
[20] Porumb 1975, p. 9–10.

“Belz-Drohobych Workshop” – almond-shaped eyes and particular eyelids rendered in alternant light and dark lines, light but clearly defined furrows under the eyes, an elongated nose with asymmetrical alae, and an actively shaded chin. In light of the similarity between the face of the angel holding the saint’s crown and the face of St. Paraskevi in the hagiographic scene from the icon in Kulchytsi (Fig. 29), we consider the icon of St. Paraskevi by Master Toma can be attributed to a less strict manner, imitating the style of “Belz-Drohobych” works. This can be perhaps located on the territory of the Romanian Maramureș and dated to the end of the sixteenth century or to the beginning of the seventeenth century.

Conclusions.

In our opinion, the four Maramureș icons point to a clear connection with the “Belz-Drohobych Workshop” from Ukrainian Galicia. It should not come as a surprise that the icons belonging to the stylistic group of the “Belz-Drohobych Workshop” are to be located on a much larger geographical area, nor that new artworks should be considered into scholarly debates. Needless to say, the issue of the relationship between the images presented in the article remains unclear and requires additional research. The only certainty is that the icons of St. Paraskevi in Budeşti Susani and St. John the Baptist in Breb should be dated to the second half of the fifteenth century, whereas the icon of Archangel Michael in Budeşti Susani was probably depicted in the sixteenth century, a dating that can be clarified once the icon’s restoration process is completed and the monuments are re-examined. As for the icon of St. Paraskevi by Master Toma, the work can be dated to the end of the sixteenth or the beginning of the seventeenth century. The presence of a simplified version of the specific manner of depicting the faces by the “Belz-Drohobych Workshop” in the two icons of St. Paraskevi by Master Toma and Archangel Michael in Budeşti Susani argues in favour of the emulation of the Galician style of depiction in the lands of Maramureș in the sixteenth or at the beginning of the seventeenth century.

BIBLIOGRAPHICAL ABBREVIATIONS

Baboș 1996 − Alexandru Baboș. *Maramureș Medieval Wooden churches*. *Revista Monumentelor Istorice*, (1–2).

Baboș 2000 − Alexandru Baboș. *Three Centuries of Carpentering Churches. A chronological approach to the sacred wooden architecture of Maramureș*. Lund University, Sweden, 2000.

Dumitran 2022 – Ana Dumitran. *Ipoteze de lucru in legătură cu cateva icoane din Transilvania și Maramureș*. Cea de-a XVIII-a ediție a Sesiunii de comunicări ştiinţifice «Date noi in cercetarea artei medievale și premoderne din Romania». Muzeul Național de Artă al Romaniei, 28–29 aprilie 2022.

Efremov 2002 − Alexandru Efremov. *Icoane romanești*. Editura Meridiane, București, 2002.

Nicolescu 1976 – Corina Nicolescu. *Icoane vechi romanești*. Ediția a III-a, Editura Meridiane, București, 1976.

Pavel 2020a – Rada Pavel. *Biserica de lemn „Sfantul Nicolae" din Budești Susani*, 2020, <https://Maramureș.culturamm.ro/biserica-de-lemn-sf-nicolae-din-budesti-susani/> (12.11.2022).

Pavel 2020b – Rada Pavel. *Biserica de lemn „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril" din Hoteni*, 2020, <https://Maramureș.culturamm.ro/biserica-de-lemn-sf-arhangheli-mihail-si-gavril-dinhoteni/> (12.11.2022).

Porumb 1975 – Marius Porumb. *Icoane din Maramureş*. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

Porumb 1998 – Marius Porumb. *Dicționar de pictură veche romanească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*. Editura Academiei Romane, București, 1998.

Raffelsperger 1846 − Franz Raffelsperger. *Karte des Konigreiches Galizien*. Im Typographischen Landkarten-Verlage; J. Bermann und Sohn, Wien; Graben, 1846, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/5729/edition/370> (14.11.2022).

Zaharia 2020 – Laura Zaharia. *Biserica de lemn "Sfinții Arhangheli Mihai și Gavriil" din Breb*, 2020, <https://Maramureș.culturamm.ro/biserica-de-lemn-sf-arhangheli-din-breb/> (12.11.2022).

Гелитович 2003 – Марія Гелитович, *Ікони xv−xvi століть з Белза (у колекції Національного музею у Львові)* in *Do piękna Nadprzyrodnego*. Chełm, 2003, T 1.

Гелитович 2005 – Марія Гелитович, *Богородиця з Дитям і похвалою (Ікони колекції Національного музею у Львові)*. Свічадо, Львів, 2005.

Гелитович 2014 – Марія Гелитович. *Українські ікони xiii−початку xvi століть зі збірки Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького: альбом-кат*. НМЛ ім. Андрея Шептицького, Львів; Майстер Книг, Київ, 2014.

Друзюк-Скоп, Скоп 1992 – Галина Скоп-Друзюк, *Лев Скоп, Історія іконостасу церкви Воздвиження XV−XVI ст*. in *Бойки*. Дрогобич, 1992.

Міляєва 2007 – Людмила Міляєва. *Українська ікона XI−XVIII століть:* [*альбом*] / за участю Гелитович М., Київ, 2007.

Міляєва, Рішняк, Садова 2019 − Людмила Міляєва, Олег Рішняк, Оксана Садова. *Церква св. Юра в Дрогобичі. Архітектура, малярство, реставрація*. Майстер книг, Київ, 2019.

Скоп 1998 − Лев Скоп. *Іконостас xv ст. у дрогобицькій церкві Воздвиження Чесного Хреста. Дрогобицькі храми Воздвиження та Святого Юра у дослідженнях. Перші читання*. Матеріали виступів 23 червня 1998 р.: “Відродження”, Дрогобич.

Скоп 2017 – Лев Скоп. *Датування галицьких ікон XIV−XVI століть. Нариси до методики атрибуції українського церковного малярства. Коло, Дрогобич.*

Ярема 2005 – *Димитрій Ярема. Іконопис Західної України XII−XV ст. “Друкарські куншти”, Львів, 2005.*

Ярема 2017 – *Димитрій (Ярема), патр. Іконопис Західної України XVI−поч. XVII ст. / наук. ред. М. Гелитович; упоряд. К. Маркович. “Друкарські куншти”, Львів, 2017.*

Fig. 1. Icon of St. Peter. The Belz Deesis. Fifteenth century. Church of St. Paraskevi in Belz, Lviv region. 95x44.7 cm.
Courtesy: Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

Fig. 2. Icon of St. Paul. The Belz Deesis. Fifteenth century. Church of St. Paraskevi in Belz. 95x43.5 cm.
Courtesy: Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

Fig. 3. Icon of St. Nicholas. Drohobych Deesis. Second part of the fifteenth century. Church of the Elevation of the Holy Cross in Drohobych (?), Lviv region. 93x42 cm. Credits: Oksana Sadova.

Fig. 4. Icon of Holy Father John Chrysostom. Drohobych Deesis. Second part of the fifteenth century. 93x50 cm.
Source: Ярема 2005, p. 436.

Fig. 5. Icon of St. Peter. Second part of the fifteenth century. Drohobych Deesis. 93x50 cm.

Fig. 6. Icon of Archangel Michael. Second part of the fifteenth century. Drohobych Deesis. 93x50 cm.

Sources for 5 and 6: icon.org.ua.

Map 1. The cities and villages of Ukrainian Galicia and Romanian Maramureș associated with the artwork mentioned in this study are highlighted in red colour.

Source: Raffelsperger 1846.

Map. 2. A 1938 map includes what was briefly the Subcarpathian Autonomous Region, and indicates in green the area retro-ceded to Hungary late that year. Geography and Map Division. Czechoslovakia – 1938 – 1:1,400,000 – Bib. Inst. Leipzig

Source: https://blogs.loc.gov/maps/2020/01/beware-the-ides-of-march-and-the-roaring-of-mice-too/

Fig. 7. Icon of St. John the Baptist. Second part of the fifteenth century. Drohobych Deesis. 91x50 cm.
Courtesy: Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

Fig. 8. Icon of St. Paul. Second part of the fifteenth century. Drohobych Deesis. 93x50 cm.
Source: icon.org.ua.

Fig. 9. Icon of Hodegetria with Praise. Fifteenth century. Bolehiv (Ivano-Frankivsk region) / Hrushiv (Drohobych district). 124.5x88.8 cm.

Source: Гелитович 2014, p. 73

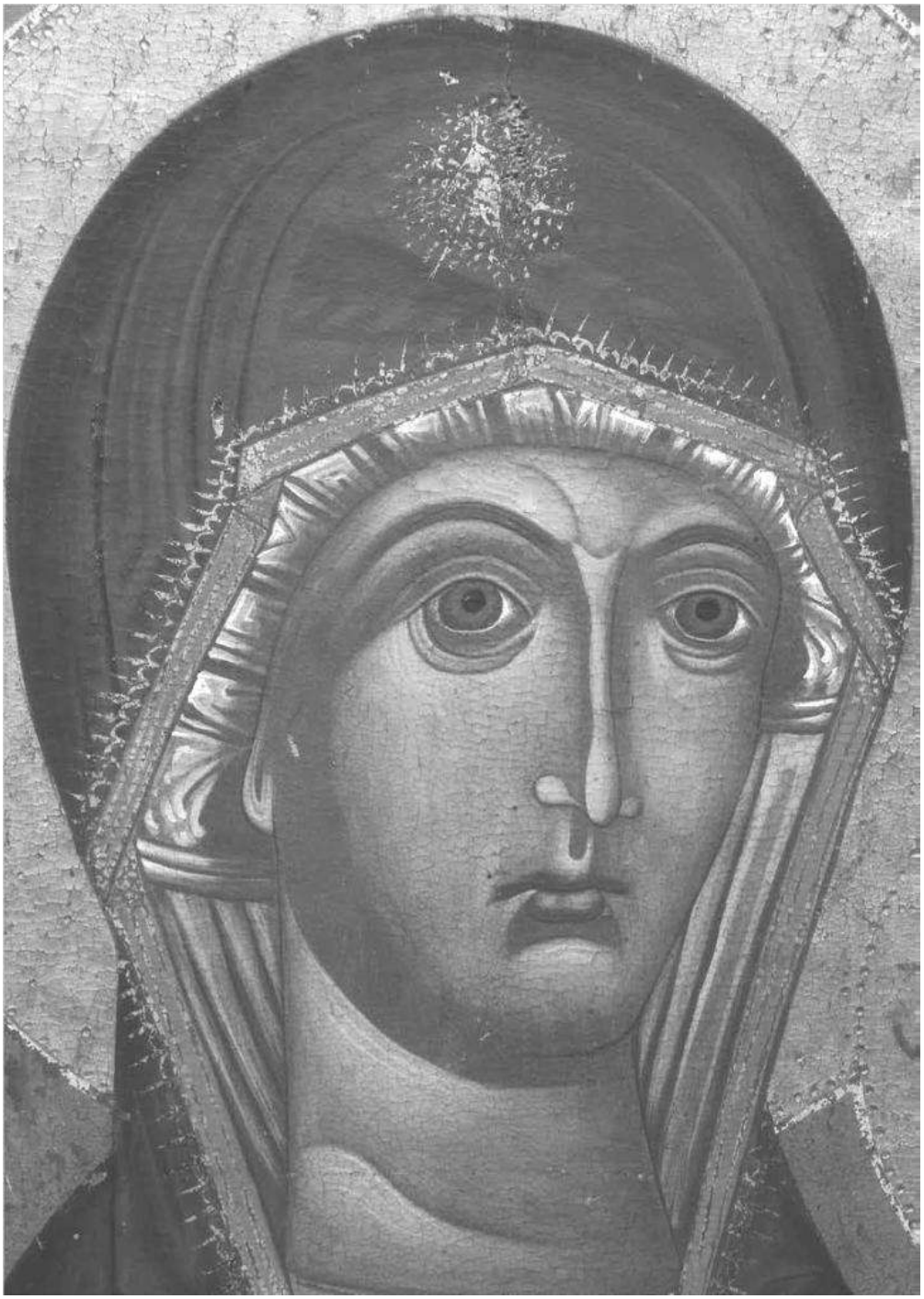

Fig. 10. Icon of Hodegetria with Praise. Bolehiv / Hrushiv. Fragment.

Source: Гелитович 2014, p. 72.

Fig. 11. Icon of St. John the Baptist (Belz Deesis). Fifteenth century. Church of the Transfiguration in Belz. 94x39 cm.

Credits: Maria Helytovych.

Fig. 12. Icon of St. Paraskevi with scenes of her life. Fifteenth century. Kulchytsi, Drohobych district. 92x57 cm.
Courtesy: Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

Fig. 13. Detail of the icon of St. Paraskevi. Fifteenth century.Kulchytsi.
Courtesy: Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

Fig. 14. Detail of the icon of Archangel Michael. Second part of the fifteenth century. Drohobych Deesis.
Courtesy: Museum “Drohobychyna.”

Fig. 15. Icon of St. Paraskevi. Second part of the fifteenth century (?). St. Nicholas church in Budești Susani, Maramureș. 55.5x33 cm.
Credits: Ana Dumitran.

Fig. 16. Detail of the icon of St. Paraskevi in Budești Susani. After the restoration. Restorer Mihai Covaci.
Credits: Mihai Covaci.

Fig. 17. Detail of the icon of Holy Father John Chrysostom from the Drohobych Deesis.
Courtesy: the Museum “Drohobychyna”.

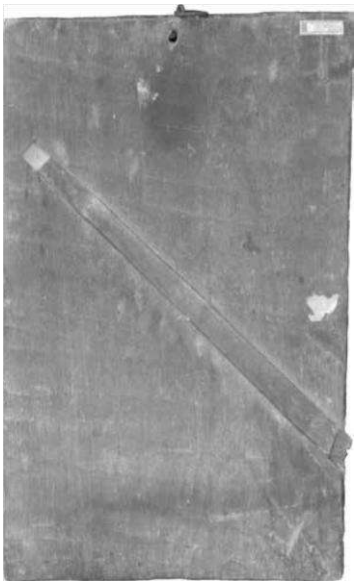

Fig. 18. Icon of St. Paraskevi in Budești Susani. Back side of the panel.
Credits: Ana Dumitran.

Fig. 19. Icon of Archangel Michael from the Drohobych Deesis. back side of the panel (photo in infrared light).
Credits: Oksana Sadova.

Fig. 20. Icon of St. John Baptist. Second part of the fifteenth century(?). Church of Archangels Michael and Gabriel in Breb. 67x41 cm.
Credits: Mihai Covaci.

Fig. 21. Detail of the icon of St. John Baptist in Breb. In the process of restoration. Restorer Mihai Covaci.
Credits: Mihai Covaci.

Fig. 22. Icon of St. Paraskevi. Last third of the sixteenth century. Icon of unknown origin. 76.5x55.5 cm.
Source: Ярема 2017, il. 672

Fig. 23. Icon of Archangel Michael. End of the sixteenth century (?). St. Nicholas church in Budești Susani. 57x34 cm.
Credits: Ana Dumitran.

.

Fig. 24. Icon of Archangel Michael in Budești Susani.
Source: Porumb 1975, il. 7.

Fig. 25. Icon of Archangel Michael in Budești Susani. In the process of restoration. Restorer Mihai Covaci.
Credits: Mihai Covaci.

Fig. 26. Detail of the icon of Archangel Michael in Budești Susani. After the restoration.

Credits: Mihai Covaci.

Fig. 27. Master Toma. The icon of St. Paraskevi. End of the sixteenth century or beginning of the seventeenth century. Romanian Maramureș or Northern Transylvania, 63.5x46 cm.
Source: Porumb 1975, il. 8

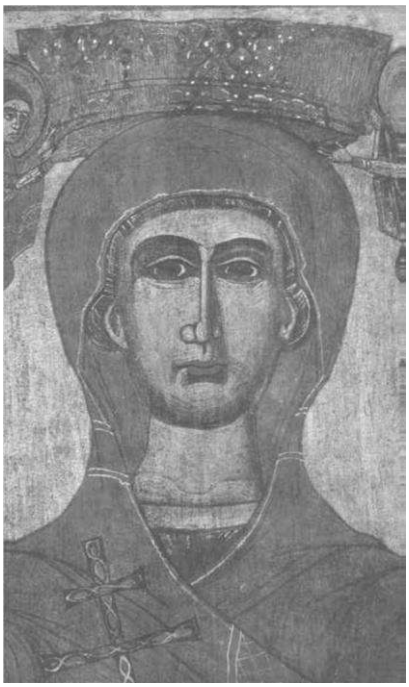

Fig. 28. Detail of the icon of St. Paraskevi by Master Toma. End of the sixteenth century or beginning of the seventeenth century.
Source: Nicolescu 1976, pl. 57.

Fig. 29. Detail of the icon of St. Paraskevi with the scenes of Her Life. Fifteenth century. The village of Kulchytsi, Drohobych district.
Courtesy: Borys Voznytsky Lviv National Art Gallery.

Adaptarea reședinței nobiliare extraurbane la tipologia rurală din Transilvania. Studiu de caz: conacul Bethlen Gábor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu

student doctorand arhitect Nicholas CANTONI,
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Școala Doctorală IOSUD

Abstract:

While the question of typology of major noble residences in the Transylvanian countryside of the 17th-19th centuries seems to have been addressed in many architectural studies, minor noble architecture in the countryside, of local importance, born in the rural fabric of Transylvanian villages and which developed organically over and together with earlier vernacular architecture, remains a less frequented subject in contemporary research.

The present study will attempt to deepen this original topic starting from the general problem of noble residences in Transylvania to case studies that focus on the question of minor residences in rural areas. In this sense, the paper will deepen the example of the Bethlen Gábor curia in the village of Presaca, commune of Păuca, Sibiu County.
Keywords: Transylvanian, noble residences, villages, vernacular architecture

Rezumat:

În timp ce problema tipologizării reședințelor nobiliare majore din spațiul rural al Transilvaniei secolelor XVII-XIX pare că a fost abordată în multe studii de istoria arhitecturii din ultimul secol, arhitectura nobiliară minoră din spațiul rural, de importanță locală, născută în țesutul rural al satelor din Transilvania și care s-a dezvoltat organic peste și împreună cu arhitectura vernaculară anterioară rămâne un subiect mai puțin frecventat în cercetarea contemporană.

Prezentul studiu va încerca să aprofundeze acest subiect original pornind de la problema generală a reședințelor nobiliare din Transilvania până la studii de caz care pun în prim plan chestiunea reședințelor minore din spațiu rural. În acest sens lucrarea va aprofunda exemplul curiei Bethlen Gábor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu.
Cuvinte cheie: Transilvania, reședințe nobiliare, sate, arhitectură vernaculară

Introducere

Începând cu secolele al XVII-lea și al XVIII-lea familiile nobiliare din zona Transilvaniei încep să-și construiască alte tipuri de reședințe decât cele de apărare precum castelele și cetățile bastionare fortificate construite în timpul Evului Mediu și în perioada Renașterii din Transilvania (de exemplu castelul Corvinilor, castelul Lonyai, castelul Bethlen din Criș, castelul Bethlen-Haller din Cetatea de Baltă[1] etc.).

Începând cu finele secolului al XVII-lea și pe tot parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, reședințele nobiliare din Transilvania nu mai făceau parte din programul locuinței fortificate de care nu mai era în mod funcțional nevoie ci din categoria reședințelor permanente din mediul urban, respectiv al celor sezoniere din mediul rural.

În secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, familii nobiliare maghiare și săsești din Transilvania precum Banffy, Apafi, Bethlen, Teleki, Toldalaghi, Zichy, Kendeffy, Keresztes, Kanopi, Purgly, Rakoczi, Brukenthal etc. au investit atât în construirea de locuințe permanenete în interiorul orașelor cât și în construirea de locuințe sezoniere (curii, conace)[2] în care membrii acestor familii se retrăgeau în timpul liber departe de tumultul orașelor zgomotoase.

În ceea ce privește programul conacelor și curiilor din mediul rural, acestea constituiau adesea locuințe sezoniere dedicate unor activități de vară precum vânatul, creșterea animalelor. cultivarea viilor, a grâului etc. Din aceste activități agricole desfășurate în cadrul conacelor sau a curiilor rurale aflată în domeniul familiilor nobiliare, familiile nobiliare obțineau în cadrul muncilor prestate de țăranii liberi sau șerbi pe domeniile lor produse finite de calitate (vin, grâu, fructe și alte produse) a căror comercializare contribuia la bunăstarea financiară atât a familiilor nobiliare mai bogate cât și a nobililor minori ai zonei. Deseori, în timpul anului, nobilii maghiari din Transilvania poposeau la aceste reședințe temporare de vară de la câteva zile până la câteva săptămâni pentru a verifica modul de funcționare, organizare și procesul tehnologic al propriilor ferme, centre agricole și centre silvicole pe care le dețineau în domeniile din mediul rural neuitând să se și odihnească în reședințele de dimensiuni mai modeste din vecinătatea acestor domenii agrare rurale.

---

[1] www.kastelyerdelyben.ro
[2] www.kuriak.ro

Reședințele nobiliare rurale din satele Transilvaniei între secolele al XVII-lea și al XIX-lea

Dacă unele din aceste reședințe nobiliare rurale erau construite după proiecte de arhitectură și de amenajare peisajeră mai complexe, comandate de familiile reprezentative din Transilvania pentru a moderniza vechi castele și cetăți bastionare de apărare (de exemplu castelele de pe râul Mureș și afluenții săi[3]: castelul Teleki din Gornești -**fig. 1** sau castelul Rakoczi Bornemisza din Gurghiu – **fig. 2**), altele au fost construite după proiecte noi, cu precădere în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea (de exemplu castelul Toldalaghi din satul Corunca – **fig. 3**, castelul familiei Karátsonyi din satul Banloc – **fig. 4** sau conacul Apafi din satul Mălâncrav – **fig. 5** etc.) pentru a arăta faptul că atât micii cât și marii nobilii maghiari din Transilvania erau în pas cu tendințele modei arhitecturale și peisajere din Europa acelei epoci (în Transilvania acestei perrioade primul stil arhitectural nou care pătrunde începând cu secolul al XVIII-lea este cel baroc urmat de cel neoclasic și ulterior de „ismele" secolului al XIX-lea). Cert este că toate aceste tipuri de reședințe nobiliare împreună cu parcelarul lor se diferențiază de restul țesutului rural al satelor în care au fost implantate atât prin dimensiunea, tipologia și poziționarea clădirilor pe parcelă cât și prin configurația structural-funcțională diferită și unică față de restul țesutului rural.

Introducerea regulilor de simetrie ale planului și elevației reședinței nobiliare rurale precum și amenajarea peisajeră inspirată din exemplele de epocă ale Europei de Vest pot fi observate în cazuri celebre de reședințe rurale din Transilvania precum palatul Teleki din Gornești, castelul Toldalaghi din Corunca, conacul Apafi din Mălâncrav și castelul Brukenthal din Avrig – **fig. 6**. Aceste cazuri excepționale de reședințe din Transilvania au fost studiate intens în ultimii 100 de ani și prin urmare contituie astăzi un subiect epuizat în ceea ce privește investigarea tipologiei reședinței nobiliare majore din mediul rural.

Totuși, problematica reședințelor nobiliare rurale, de dimensiuni modeste și importanță exclusiv locală apărute între secolele al XVII-lea și al XIX-lea, a căror tipologie derivă direct din cea a locuinței țărănești constituie un subiect care nu a fost atât de frecventat în ceea ce privește studiul modului de apariție și dezvoltare în spațiul Transilvaniei.

---

[3]Albert Fekete, *Transylvanian Garden History. Castle Gardens along the Mureș River*, editura Művelődés, 2007, p. 5-20.

Pornind de la tipologia gospodăriei țărănești din Transilvania a cărei configurație structural-funcțională se caracterizează în general printr-un parcelar lung și îngust cu casa pe aliniament (cu streașină sau miezunie)[4] orientată cu latura scurtă/îngustă spre stradă, poartă zidită, anexe în spatele casei și cu șura în capătul curții, perpendiculară pe limitele laterale ale curții și printr-o succesiune de spații: poartă- casă - curte - anexe - grădină-domeniu agricol se poate observa că în timp, aceasta a evoluat la forme mai aproape de tipologia urbană[5]. Odată cu dezvoltarea clasei burgheziei și a îmbogățirii acesteia, locuința rurală a început să sufere schimbări chiar și în mediul rural: casa țărănească a început să fie orientată cu latura lungă pe aliniament iar parcela a căpătat de asemenea o deschidere mai mare față de strada principală.

Începând cu secolul al XVIII-lea unele din parcelele și gospodăriile mai însemnate ale satelor au intrat în proprietatea și în domeniul micilor nobili maghiari care și-au construit mici reședințe agricole sau de vânătoare (curii sau mai rar conace) care au păstrat forma parcelei rurale preluând tipologia locuinței rurale orientate cu latura lungă spre stradă dar impunând schimbări privind poziționarea acesteia pe parcelă, planimetria și compoziția elevației acesteia. Pentru a diferenția parcela reședinței nobiliare rurale de restul țesutului rural, în loc ca edificiul să fie dispus pe aliniament la fel ca restul caselor din sat, clădirea principală va fi retrasă în mod intenționat față de aliniament în virtutea imitării configurației reședințelor rurale de importanță majoră organizate în jurul a două curți: curtea din fața clădirii principale (însoțită uneori de curtea de onoare) și curtea din spate în care se află grădina peisajeră, domeniul agricol și/ sau cel viticol al domeniului nobiliar.

Totodată, micile reședințe nobiliare din mediul rural care preferă să se insereze în parcelarul așezării se diferențiază de restul gospodăriilor satului și prin modul de compunere al fațadelor și al planimetriei clădirii principale[6]: dacă casele tradiționale țărănești din sudul Ardealului păstrează prin tradiția construirii structura tripartită a planului[7] (succesiunea încăperilor vatră-tindă-cameră bună) și o compoziție strict funcțională a golurilor de pe fațade,

---

[4] Conform pârții scrise (memoriu) a Planului Urbanistic General al comunei Păuca elaborat în anul 2014.

[5] Conform pârții scrise (memoriu) a Planului Urbanistic General al comunei Păuca elaborat în anul 2014.

[6] Albert Fekete, *op. cit.*, p. 5-20.

[7] Jan Hülsemann, *Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi*, editura Simetria, Sibiu, 2014, p. 1-20.

locuința nobiliară rurală de mici dimensiuni din această zonă va face câteva ajustări modelului tradițional pentru a se putea apropia cât mai mult posibil de arhitectura cultă a reședințelor majore din vecinătatea satelor. În acest sens, fațada principală (cea lungă) a micii curii sau a micului conac rural va fi simetrizat prin prezența unei zone de intrare centrală prevăzută cu un aparat de acces cu scări și logie/foișor care va constitui axa de simetrie a clădirii. Se va căuta ca golurile de la dreapta și stânga intrării în mica reședință să fie de același număr și de dimensiuni asemănătoare sau chiar identice. Astfel, în cazul micilor reședințe nobiliare din satul transilvănean al secolelor XVIII-XIX, condiția funcțională dictată de nevoile locuinței vernaculare este dublată de condiția nevoilor estetice de compunere a a fațadelor și a planurilor. Aflată între tradiția vernaculară și aspirația către reședința nobiliară cultă, se poate spune că curiile și micile conace din țesutul rural transilvănean sunt într-o oarecare măsură atât intuitive, organice cât și proiectate.

Dintre cele mai interesante exemple ale acestei tipologii de locuințe nobiliare minore integrate în țesutul satelor din Transilvania se pot aminti câteva exemple relevante precum: conacul Bethlen Gabor din Presaca (**fig. 7**), conacul grofului din Boarta[8] (**fig. 8**) sau conacul Ferenczi Boda din Filia (**fig. 9**).

Studiu de caz: conacul Bethlen Gabor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu

Pentru înțelegerea modului în care a apărut și s-a dezvoltat reședință nobiliară rurală minoră integrată în țesutul istoric al satului din Transilvania secolelor XVII-XIX lucrarea se va concentra pe expunerea și explicarea unui studiu de caz relevant, cel al conacului Bethlen Gabor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu.

Contextul istoric și proprietarii din trecut al conacului Bethlen Gabor

După tradiție și etimologia rămasă până azi a curiei denumită impropriu „canacul Bethlen Gabor” din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu, se presupune că acesta ar fi aparținut inițial familiei nobiliare maghiare Bethlen[9]. În documentele de arhivă din anul 1624 este consemnat faptul că

[8] www.kuriak.ro

[9] Cecilia Gândilă, *Monografia satului Presaca*, Editura Bucura, editura Bucura, Sibiu, 1996, p. 182.

principele Bethlen (?) – **fig. 10** donează satul și moșia din Presaca boierului moldovean Ion Movilă. Ion Movila era unul din fiii domnitorului Simion Movilă care a domnit atât în Moldova cât și în Muntenia. Ion Movilă a venit în Ardeal din Muntenia, odată cu fratele sau, domnitorul Gavril Movilă, după ce acesta a fost alungat de la tron, de către turci, în vara anului 1620[10].

În anul 1664, principele Mihai Apafi I confirmă donația făcută de familia domnitorului Movilă nobilului Baló László, având ca obiect domeniul Presaca, confirmarea fiind preluată in colecția de legi Aprobatae et Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae[11], din 1669.

Satul revine în posesia familiei Bethlen spre sfârșitul secolului al XVII-lea când alți membrii ai acestei familii decid să transforme satul și moșia din satul Presaca într-o reședință de vânătoare a familiei. Totodată ei își construiesc și o livadă și o vie pe dealul din spatele conacului. Această vie va deveni celebră în Transilvania sfârșitului de secol XIX din cauza faptului că vinul produs aici de către membrii familiei Teleki va fi expus la una din Expozițiile Internaționale de la Lyon în Franța[12]. Se presupune că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea la Presaca începe construcția corpului principal al viitorului conac Bethlen. Acest conac va suferi modificări de-a lungul secolului următor când odată cu Revoluția Popoarelor din 1848, familia nobiliară Bethlen va fi înlăturată de la conducerea Țării Secașelor în care se află localitatea[13].

După Revoluție[14], proprietatea pe atunci încă sub înfățișarea sa aparent barocă este preluată de guvernatorul Transilvaniei, contele Imre Mikó[15] (**fig.**

---

[10] www.sothebysrealty.ro

[11] *Approbatae et Compilatae Constitutiones* (numite şi *Aprobate*, în original *Approbatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum*) a reprezentat a colecţie de legi din Transilvania care conține hotărârile Dietei adoptate între 1541 - 1653, în timpul lui Gheorghe Rakoczy al II-lea, de la data organizării Principatului autonom al Transilvaniei. Împreună cu „Compilatele” și cu „Tripartitul” lui Verboczi, formau codicele Transilvaniei. Colecția era împărțită în cinci părți: dreptul bisericesc, dreptul de stat, dreptul clasei privilegiate, procedura de judecată, mențiuni speciale de drept administrativ. Cuprindea şi alte norme, precum și concepția de Tripartitum. Codifica deplina stăpânire a nobilimii, având la bază sistemul „religiilor recepte” şi al „naţiunilor privilegiate”, cât și legarea de glie a țăranilor.

[12] József Benkö, *Transilvania specialis*, editura Kriterion Könyvkiadó, Budapesta și Cluj-Napoca, 1999.

[13] *Ibidem.*

[14] Silviu Dragomir, *Cronologia Revoluției din 1848 în Transilvania,* p. 25.

[15] Imre Mikó (1805-1876) om politic și promotor al culturii transilvănene. Contele Imre Mikó a fost de două ori guvernator al Transilvaniei și ministru al lucrărilor publice și al transporturilor în guvernul maghiar. Acesta a avut un rol de primă importanță în dezvoltarea

11). Odată cu disoluția Imperiului Austriac și crearea Imperiului Dualist Austro-Ungar cu cele două capitale, una la Viena și cealaltă la Budapesta, în 1863 moșiile satului Presaca sunt cumpărate de unul din membrii familiei Teleki, Adam Teleki (**fig. 12**) care renovează reședința păstrându-i funcțiunea originară, cea de reședință nobiliară de vânătoare[16]. Odată ce familia David cumpără în 1888 proprietatea familiei Teleki, aceștia devin noii proprietari ai întregului imobil. Ei vor aduce modificări la corpul de clădire baroc adăugând pridvorul din lemn și intrarea cu fronton dinspre subsol conferind imobilului un aer mai rustic și rural. Această familie va face și modificări ale golurilor pe fațada de nord adaptând clădirea la noile nevoi mde locuire a unei familii de învățători. În această perioadă casa intră în posesia învățătorului David Ananie a lui Ilie (**fig. 13**) care o va lăsa moștenire fiului său, David Ananie care la rândul său o va lăsa drept moștenire fiului, David Valer (**fig. 14**). Familia David devine datorită statutului (generații succesive de învățători) o familie bogată și de vază a satului Presaca, fapt pentru care casa în care au locuit devine astăzi un subiect important al memoriei colective a sătenilor din Presaca.

Pentru o scurtă perioadă. între 1911 și 1923 datorită Primului Război Mondial și a poziției strategice a satului aproape de limita frontului din Carpați, conacul a servit drept avanpost de jandarmi[17]. În această perioadă conacul intră în posesia colegiului reformat din Aiud fondat chiar de principele Transilvaniei care a trăit în secolul al XVII-lea, Gabriel Bethlen[18]. Fiind administrat și condus de ofițerul Mikó Endre, un succesor al contelui Imre Mikó. Odată cu intrarea Transilvaniei în componența României în 1918 și a Revoluției Agrare din 1923, proprietatea a fost retrocedată familiei David din Presaca. Astfel că până astăzi proprietatea mai păstrează din atmosfera cazărmii, cu zidurile sale solide, unite de arcuri elegante dar sobre în interior, cu podele de dușumea, pod înalt, și beciul generos care odinioară a adăpostit proviziile și butoaiele cu vin ale garnizoanei.

După Revoluția din 1989, casa revine celor două fiice ale lui Nan Tiberiu (fiul lui Valer David): Nan Tiberia și Gaiță (Nan) Rodica. Nan Tiberia

---

culturală a Clujului și a Transilvaniei, inclusiv la înființarea Societății Muzeului Ardelean, prima societate cu caracter academic din Transilvania în cadrul căreia a fondat o bibliotecă impresionantă de peste 70.000 de volume. Cele mai importante contribuții ale sale se leagă însă de înființarea Universității din Cluj. El a fost și unul din pionierii promovării culturii în limba națională ca mod de conservare a identității în fața politicii de germanizare impusă de habsburgi, în perioada neoabsolutistă de după momentul 1848-1849

[16] Cf. copiei fidele a Cărții funciare a imobilului studiat.

[17] www.historia.com; www.tribuna.ro

[18] Cf. copiei fidele a Cărții funciare a imobilului studiat.

va locui în această casă până la decesul ei din 2007 în timp ce sora ei Gaiță Rodica, renunță la proprietate pentru a se muta la Cluj-Napoca. Ea vinde proprietatea soților Kolkhuis însă aceștia divorțează. Ca urmare soția domnului Kolkhuis, doamna Tanke Dorina cumpără de la soțul ei imobilul pentru a-l vinde la începutul anului 2021 administratorilor firmei Mind the Gap din Târgu Mureș: Ștefan Ormenișan și Victor Șerban, actualii proprietari ai conacului.

Etapele de realizare ale conacului Bethlen Gabor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu

Pe baza studiului istoric arhitectural și a celui arheologic, din punctul de vedere al evoluției clădirii de la prima fază vernaculară, la cea de curie nobiliară și până la ultima fază de extindere vernaculară, s-a putut observa că imobilul de pe strada Principală, nr. 166 din satul Presaca, comuna Păuca din județul Sibiu[19] (conacul Bethlen Gabor) a fost edificat în patru etape de construcție distincte[20].

Din prima etapă de construcție (sf. sec. al XVII-lea) – **fig. 15** „datează corpul de clădire principal al imobilului fără logia cu fronton al cramei, pridvorul din lemn cu holul de intrare din partea stângă a fațadei principale și fără ultima cameră fără subsol a parterului care spre deosebire de restul încăperilor nu are subsol”[21]. De asemenea în planurile etapizării constructive (**fig. 19-29**) se poate observa faptul că inițial. intrarea în clădire se făcea de pe latura scurtă a fațadei de est unde astăzi se mai pot citi ruinele unei scări de intrare iar pe perete acestei fațade un gol zidit. În zona fațadei cu pridvorul observăm faptul că accesul în interiorul încăperilor a fost retușat iar inițial ușile exterioare dinspre încăperi erau ferestre. Acest fapt demonstrează că inițial, clădirea funcționa ca o gospodărie tradițională care a fost ulterior adaptată funcțiunii de curie/ mic conac nobiliar.

În cea de-a doua etapă constructivă (secolul al XVIII-lea – 1863) clădirea devenită curie este simetrizată prin adăugarea unei încăperi fără subsol în prelungirea de vest a corpului existent și a unui corp de clădire axial pe fațada principală (un foișor axial tip logie cu fronton și intrare în subsolul din secolul al XVII-lea) – **fig. 16**. „Dovada alipirii acestor două extinderi în cadrul vechii structuri din secolul al XVII-lea se observă din faptul că

[19] Conform CF 100405, 100406, 100407, 100408 UAT Păuca.
[20] Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, *Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gabor din satul Presaca*, Târgu Mureș, 2022, p. 29-32.
[21] *Ibidem*, p. 29-32.

structura din cărămidă a subsolului clădirii-nucleu cu boltă semicirculară a cramei nu este întrețesută cu structura corpului de clădire cu logie și fronton al fațadei principale”[22].

Tot o dovadă a celei de-a doua etape de construcție a reședinței nobiliare este tipologia acoperișului conacului: acoperiș de factură barocă cu rupere de pantă și structură de tip scaun specifică reședințelor nobiliare ale secolului al XVIII-lea[23].

La interior bolta cu penetrații a singurei încăperi boltite indică vechimea acestei părți a clădirii: secolul al XVIII-lea. Tot la subsol, pe fațada de vest a clădirii se poate observa un fost gol de intrare zidit care arată că în această parte a subsolului ar fi existat o altă intrare, anterioară celei axiale de pe fațada principală.

Pe planul Primei Ridicări Militare Iosefine a Imperiului Habsburgic din 1773, parcela imobilului de studiu este figurată ca oricare altă parcelă a satului având o formă alungită cu o deschidere mică spre strada Principală (**fig. 30**). Mai mult decât atât: edificiul baroc al „conacului” este reprezentată ca având latura scurtă orientată spre stradă. Explicația acestei lipse de coerență între corelarea planului istoric cu realitatea se poate explica prin erorile mari de măsurare ale terenurilor, parcelelor și construcțiilor din acest plan. Dovada acestei erori de reprezentare se poate face comparând reprezentarea disproporționată a clădirilor, străzilor și parcelarului din Prima Ridicare Militară cu cele reprezentate mai corect în cea de-a Doua Ridicare Militară franco-iosefină a Imperiului Austriac (1806-1869) – **fig. 31**.

În cea de-a treia etapă de construcție (între 1880–1920) „este făcut racordul dintre corpurile de clădire din perioadele precedente (din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea) și corpul nou al pridvorul de lemn din partea stângă a fațadei principale”[24] – **fig. 17**. Dovada alipirii acestui pridvor și a spațiului de depozitare de sub acest pridvor de clădirea nucleu se poate observa din faptul că structura din cărămidă a subsolului pridvorului nu este întrețesută cu peretele exterior al subsolului cramei de secol XVII.

În planul celei de-A Treia Ridicări Militare a Imperiului Austro-Ungar (1869-1887) se observă existența unui alt corp de clădire dreptunghiular mai mare care este poziționat cu latura lungă pe aliniament – **fig. 32**. Se presupune că acest corp de clădire era de fapt casa îngrijitorilor conacului sau a servitorilor conacului aflat în această perioadă în proprietatea familiei Teleki.

---

[22] *Ibidem*, p. 29-32.
[23] *Ibidem*, p. 29-32.
[24] *Ibidem*, p. 29-32.

El a dispărut ulterior o data cu transformarea curiei în jandarmerie sau după ce imobilul este cumpărat în anul 1906 de către familia David care transformă conacul în casa învățătorului satului.

Totodată cu luarea în posesie a conacului de către familia David sunt construite și cele două corpuri anexe ale conacului: corpul C2 din cărămidă care constituia probabil bucătăria de vară a gospodăriei și corpul C3 de depozitare a lemnelor, adăpostul animalelor de curte și atelierul uneltelor gospodărești[25]. Observând atent detaliile îmbinărilor și sculpturilor de pe șarpanta aparentă a corpului C3 se pot citi influențe stilistice ale arhitecturii stilului austriac interbelic.

În cea de-a patra și ultima etapă de construcție (între 1920- 2021) datorită luării în posesie a imobilului de către familia învățătorului David, „casa suferă diferite intervenții/transformări de zidire a fostelor intrări baroce de la subsol și parter precum și schimbări ale pieselor de țiglă ceramică ale învelitorii baroce”[26]. De asemenea o fereastră de pe fațada de sud este zidită și transformată la interior într-o nișă de depozitare. Tot în această perioadă, fosta scară de intrare de pe fațada de vest este refolosită în cadrul noii construcții din lemn a accesului spre podul clădirii. Tot în această perioadă se înlocuiesc și țiglele de pe cele două corpuri anexe C2 și C3 construite până în anul 1920 – **fig. 18**.

Valorile arhitecturale, urbanistice și peisajere ale conacului Bethlen Gabor din Presaca

Din cercetările întreprinse recent asupra clădirii conacului Bethlen Gabor s-au identificat următoarele aspecte caracteristice prezentate în cele ce urmează referitor la evaluarea sa din punct de vedere arhitectural, urbanistic și peisajer:

- din punctul de vedere al evoluției și a transformărilor istorice, corpul de clădire principal al curiei a cumulat elemente caracteristice și componente specifice prin care să se poată defini ca monument arhitectural; această complexitate a conținutului arhitectural s-a păstrat ca urmare a faptului că această clădire a intrat sub incidența zonei construite protejate a centrului istoric al satului Presaca care s-a dorit a fi conservat în totalitate, fără nici o demolare a clădirilor vechi; prin urmare atât imobilul cât și zona nu au fost afectate de demolări sau schimbări de fond; fondul construit al clădirii a

[25] Conform CF. 100405, 100406, 100407, 100408 UAT Păuca; Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, *op. cit.*, p. 32.
[26] *Ibidem*, p. 29-32.

rezultat prin adiție nu prin demolări;

- din punct de vedere topografic și topologic, se poate observa că edificiul curiei Bethlen Gabor din Presaca este un volum cu dominantă de masă[27] dar și de înălțime în raport cu celelalte case din vecinătatea sa (**fig. 35**); există o diferență de masă, volum și mărime care conferă acestei clădiri un statut deosebit: această clădire constituia o reședință temporară de vânătoare pentru familiile nobiliare care dețineau aici proprietăți (moșii) și control teritorial;

- din punct de vedere urbanistic, prin modul de amplasare și de ocupare a conacului Bethlen Gabor (**fig. 36**), clădirea se încadrează într-o tipologie specială de reședință nobiliară, cea de curie rurală integrată și inserată în parcelarul tradițional rural cu parcela lungă și îngustă spre stradă dar cu clădirea principală care nu formează front continuu cu celelalte case ci dimpotrivă, este izolată și retrasă de la nivelul străzii pentru a fi percepută ca un element urbanistic distinct, sculptural;

- din punct de vedere peisajer, poziționarea corpului principal de clădire al conacului Bethlen ca un capăt de perspectivă retras față de aliniament determină o delimitare peisajeră distinctă cu două curți, una în fața clădirii - curtea de reprezentare (curtea de primire) – **fig. 37** și o a doua curte din spate compusă din grădină, livadă și domeniul viticol care continuă pe dealul domeniului din spatele clădirii[28] - **fig. 38**; această dualitate, grădină lineară în față - grădină în pantă în spate se traduce printr-un concept baroc de gradare/schimbare treptată a caracterului grădinii de la spațiul domestic amenajat proiectat de mediul locuit de om la grădina „rebelă”, retrasă spre deal și pădure proiectată după modelul sinuos și organic al naturii sălbatice;

- din punct de vedere al valorilor de patrimoniu, programul arhitectural al curiei are o valoare culturală excepțională și foarte mare[29], deoarece, pe lângă importanța tipului de locuire pe care o prezintă, clădirea se remarcă prin inventivitatea rezultată prin suprapunerea unor etape de construcție a stilului baroc provincial cu arhitectura rurală specifică Transilvaniei de Sud (cu influențe din arhitectura săsească) dar și prin integrarea unei clădiri de reprezentare în fondul construit și în parcelarul specific satului Transilvaniei – **fig. 34**;

- din punct de vedere al partiului de arhitectură, dispunerea spațiilor interioare are valoare culturală mare, prin modul de rezolvare a cerințelor

[27] Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Vanyolos, *op. cit*, p. 94.
[28] *Ibidem*, p. 94.
[29] Conform PUG și Regulamentul local de urbanism sat Presaca, comuna Păuca 2014.

programului arhitectural și prin evoluția funcțională a clădirii – inițial locuință nobiliară de vânătoare reprezentativă pentru satul Presaca, apoi locuință și gospodărie a învățătorilor satului, în timpul ultimilor ani ai dominației austro-ungare cazarmă/jandarmerie și cel mai recent locuință/gospodărie rurală reprezentativă a satului;

- din punctul de vedere al compoziției fațadelor și al volumetriei, clădirea conacului are valoare culturală mare: elemente arhitecturale și decorative (logia, acoperișul, cornișa, ancadramentele ferestrelor, decorațiile fațadelor, tâmplăriile baroce etc. au rol de ordonare, compunere și ierarhizare pentru fiecare dintre fațade dar și rol de asigurare a vizibilității favorabile atât în zona publică cât și în zona privată; orice modificare a acestora fiind posibilă exclusiv prin procesul de conservare-restaurare bazat pe o cercetare riguroasă a paramentului și a urmelor identificate in situ[30]; decorația exterioară are valoare culturală excepțională și foarte mare atât pentru stucaturile baroce – **fig. 39-41**, cât și pentru inscripțiile scrijelite pe fațade;

- din punct de vedere al tehnicilor de construcție folosite, un rol important îl au boltirile spectaculoase ale interioarelor (bolta semicilindrică cu penetrații de la parter – **fig. 42** și bolta cilindrică cu arce dublou din zona pivniței-cramă – **fig. 43**); în studiul de parament a fost atrasă atenția faptului că orice înlăturare a tencuielilor din interior sau exterior poate atrage după sine descoperirea unor eventuale fresce, mozaicuri alte tipuri de picturi[31]; prin urmare, pentru siguranța acestor eventuale descoperiri în orice scenariu de intervenție se vor evita lucrări agresive asupra finisajelor exterioare și interioare ale pereților; decorația exterioară are o valoare culturală foarte mare, deoarece așa cum este surprins în studiul de parament realizarea plastică este deosebită și asigură coerență, expresivitate și specificitate stilului pe care îl reprezintă (Stilul Baroc);

- finisajele exterioare actuale (vopseaua exterioară și interioară) are valoare mică, ca urmare a unor intervenții de renovare din perioada comunistă nefundamentate pe cercetarea tehnicilor de lucru și a materialelor utilizate inițial[32]; orice intervenție asupra finisajelor exterioare și interioare trebuie să se facă pe baza rezultatelor cercetărilor care să asigure compatibilitatea cu materialele și tehnicile originale;

- din punct de vedere al stratigrafiei paramentului[33], investigarea

---

[30] Kiss Lorand, *Studiu de parament conacul Bethlen Gabor din satul Presaca*, Târgu Mureș, 2022.
[31] *Ibidem.*
[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*

vopselelor pe baza căreia s-a putut stabili care a fost paletarul inițial pentru fiecare perete exterior sau interior al clădirii; în acest sens există o fotografie istorică (**fig. 44**) cu clădirea corpului principal de clădire veche de aproximativ 40- 50 de ani (anii 1970-1980) care relevă papetarul de atunci al exteriorului clădirii: culoarea ocru în loc de verde pentru vopseaua de câmp a pereților exteriori respectiv maro în loc de verde pentru soclul clădirii.

Concluzii

În ceea ce privește problema reședințelor nobiliare extraurbane de dimensiuni modeste acestea aveau în Transilvania un rol de reprezentare secundară față de reședințele monumentale, de importanță majoră (de exemplu castelul Teleki din Gorneşti sau castelul Tholdalagi din Corunca) și se caracterizau prin forma lor apropiată de modelul locuinței rurale din Transilvania. Astfel de exemple de mici conace de importanță locală au putut fi depistate în special în sudul Transilvaniei în Ținutul Secuiesc (de exemplu conacul Ferenczi Boda din Filia) și în teritoriul colonizat cu sași (de exemplu conacul de la Boarta sau conacul Bethlen Gábor din Presaca, județul Sibiu).

Prin argumentațiile, explicațiile și reconstituirea modului de configurare și funcționare al studiului de caz al curiei Bethlen Gábor din satul Presaca din județul Sibiu, studiul a încercat să situeze și să justifice logica urbanistică, arhitecturală și peisajeră a apariției și dezvoltării tipologiei clădirii-reședință din mediul rural al Transilvaniei secolelor XVIII-XIX. Studiul a încercat să arate că aceste tipuri de reședințe sezoniere din mediul rural, de importanță și dimensiuni reduse au putut fi înglobate în structura țesutului rural al parcelei agrare inspirându-se totodată și din topologia locuinței vernaculare din Transilvania.

BIBLIOGRAFIE

1. **Publicații și studii**

Albu Nicolae, Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800, Blaj, 1944, p. 113.

Benkö József, Transsilvania specialis, editura Kriterion Könyvkiadó, Budapesta și Cluj-Napoca, 1999.

Birthler Klaus, Cantoni Nicholas, Ványolos Endre, Studiu istoric arhitectural, Târgu Mureș, 2022.

Bunea Augustin, Din istoria românilor- Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728- 1751), Blaj, 1900, p. 141.

Dragomir Silviu, Cronologia Revoluției din 1848 în Transilvania, p. 25.
Fekete Albert, Transylvanian Garden History. Castle Gardens along the Mureș River, editura Művelődés, 2007.
Gândilă Cecilia, Monografia satului Presaca, Editura Bucura, editura Bucura, Sibiu, 1996.
Gândilã Cecilia**,** Nicolae Damian -Păuca vatră de istorie și legendă - editura Bucura, Sibiu, 1997.
Gligor Mircea et. al., Patrimonium Apulense, Editura Altip, Alba Iulia 2011.
Győrffy István, Magyar Nép Magyar Föld, editura Turul Kiadás, Budapesta, 1942.
Heltmann Heintz, Servatius Gustav, Reiseführer Siebenbürgen, editura Ward und Welt, Innsbruck (Austria), 1993, p. 206.
Hülsemann Jan, Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi, editura Simetria, Sibiu, 2014
Kiss Károly Bőlkényi, Az erdélyi magyarok mezőgazdasági öröksége. - adatok-magyarázatok.
Kiss Lorand, Studiu de parament, Târgu Mureș, 2022.
Protopopescu Lucia**,** Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, București, 1966, p.74.
Pușcariu I. Cav, Date istorice privind familiile nobile din România, editura Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1895.
Togan Nicolau, Românii din Transilvania la 1733, Conscripția episcopului Ioan Micu Klein de Sadu, Sibiu, 1898, p.27.
*** Approbatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum, 1561-1653.
*** Teleki családtörténet (Istoria familiei Teleki).

2. Articole reviste

*****,**„Denumirile satelor din componența comunei”, „Comuna Păuca”, „Un document inedit din trecutul comunității”, „Presaca – omagiu frumuseții” în Păuca 1303-2009, editura Etape, Sibiu, An I, nr. 1, 12 noiembrie 2009.
*****,** Mitropolia Ardealului, Sibiu , nr. 4, iulie-august, anul XXXII, 1987.

3. Regulamente locale de urbanism și planuri urbanistice locale

PUG și Regulamentul local de urbanism comuna Păuca 2005
PUG și Regulamentul local de urbanism comuna Păuca 2014
Plan urbanistic zonal Păuca
Raport de mediu comuna Păuca

4. Surse de arhivă

Fondul Arhivelor Naționale ale România, filiala Sibiu
Arhivele Bibliotecii ASTRA, Sibiu.
Arhivele Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga”, Sibiu
Arhivele Parohiei Ortodoxe din Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu.
Arhivele Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Sibiu,
Biroul de Cadastru și Publicitate imobiliară Sibiu
Arhive fotografii Nan Tiberia
Arhive documente Dorina Tanke Kulkhuis
Fotografii din arhiva Sc. Transylvania Labs Srl.
Arhivele USGS EROS - Declassified Data - Declassified Satellite

5. Webografie

www. bibliotecadigitala.ro
www.geo-spatial.org
www.googlemaps.com
www.googleearth.com
www.historia.com
www.liviudavidblog.wordpress.com
www.mapire.com
www.razvanpop.ro.
www.sothebysrealty.ro
www.tribuna.ro
www.usgs.gov
www.kuriak.ro
www.kastelyerdelyben.ro

ANEXE FOTOGRAFICE

Fig. 1: Vedere aeriană a castelului Teleki și a parcului-grădină din Gorneşti.
Sursă fotografie: https://planiada.ro/

Fig. 2: Perspectivă spre intrarea principală a castelului Rákoczi-Bornemisza.
Sursă fotografie: https://alexandracristian.ro/

Fig. 3: Imagine de epocă de la începutul secolului al XX-lea (1945) cu castelul și grădina familiei Tholdalagi din satul Corunca, județul Mureș.
Sursă imagine: www.hungaricana,com

Fig. 4: Perspectivă contemporană a castelului familiei Karátsonyi din satul Banloc
Sursă imagine: https://turismtimis.ro/

Fig. 5: Perspectivă exterioară a conacului și a grădinii Apafi din Mălâncrav. Sursă fotografie: www.romanian-romance.com/destination-item/apafi-manor/

Fig. 6: Perspectivă aeriană a palatului și grădinii de vară a baronului Samuel von Brukenthal. Sursă fotografie: https://www.descopera.ro/

Fig. 7: Perspectiva frontală a conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Sursă fotografie: https://www.sothebysrealty.ro/

Fig. 8: Perspectiva exterioară a conacului grofului din Boarta, județul Sibiu. Sursă fotografie: https://sibiuindependent.ro/

Fig. 9: Perspectiva exterioară a conacului Ferencz Boda din Filia.
Sursă fotografie: https://kastelyerdelyben.ro/

10: Portretul principelui Gabriel Bethlen. Pictură anonimă din secolul al XVII-lea
Sursă: https://historia.ro/

Fig. 11: Portretul contelui Imre Mikó. Pictură în ulei din 1884. Autor: Pictor Miklos Barabas.
Sursă: https://www.erdely.ma/

Fig. 12: Fotografie cu portretul comandantului Adam Teleki. Fotografie 1848.
Sursă: https://www.erdely.ma/

Fig. 13: Învățătorul David Ananie a lui Ilie și familia sa.
Sursă: Cecilia Gândilă, Monografia satului Presaca, Editura Bucura, Sibiu, 1996. p. 167.

Fig. 14: N. David Valer și soția Livia. Sursă: Cecilia Gândilă, Monografia satului Presaca, Editura Bucura, Editura Bucura, Sibiu, 1996, p. 167.

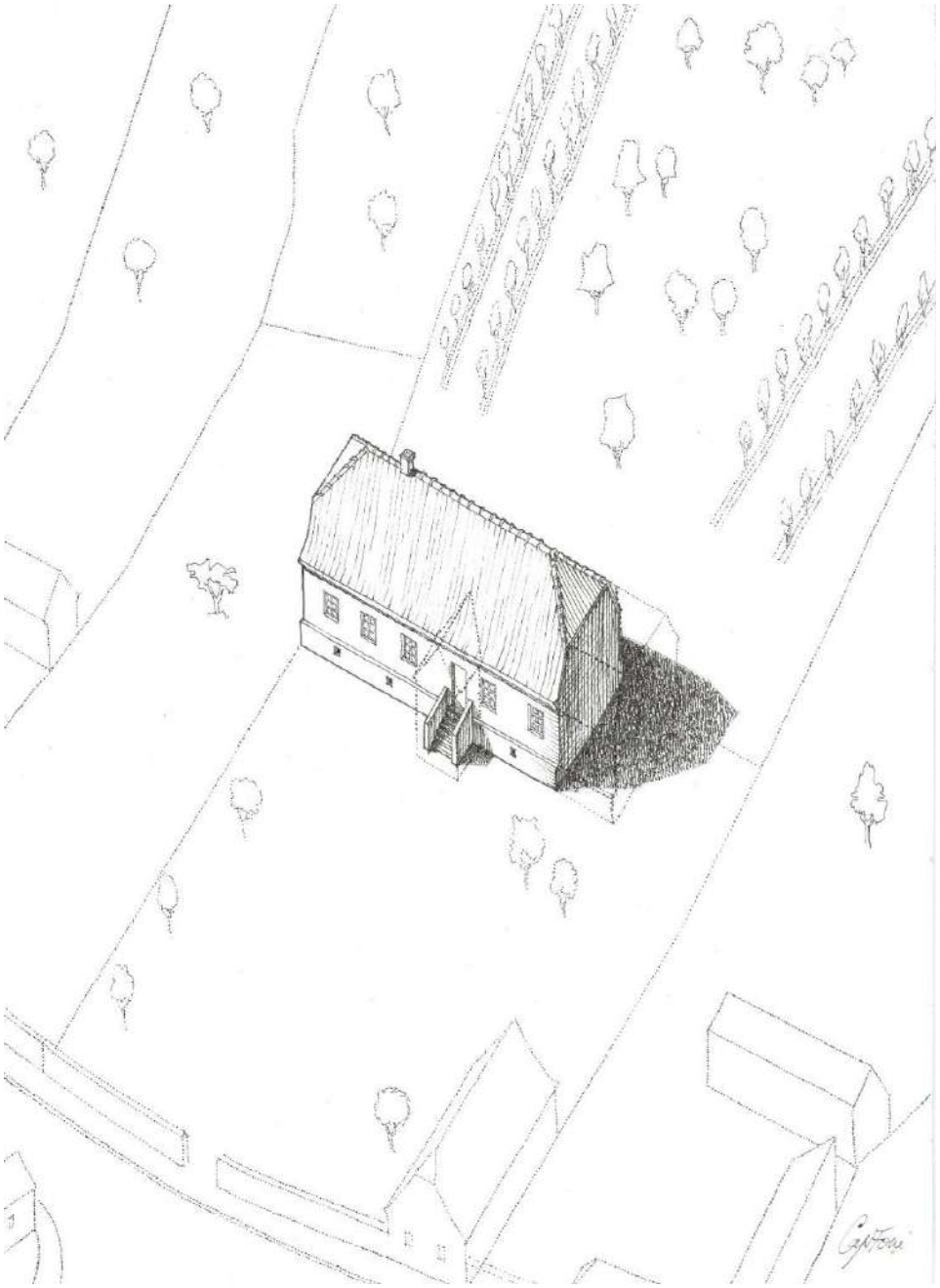

Fig. 15: Posibilă reconstituire a conacului după arhitectul Cantoni Nicholas: prima etapă de construcție a conacului Bethlen Gábor din Presaca (sf. sec. al XVII-lea), comuna Păuca, județul Sibiu. Sursă imagine: arhive personale.
Sursă imagine: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 29.

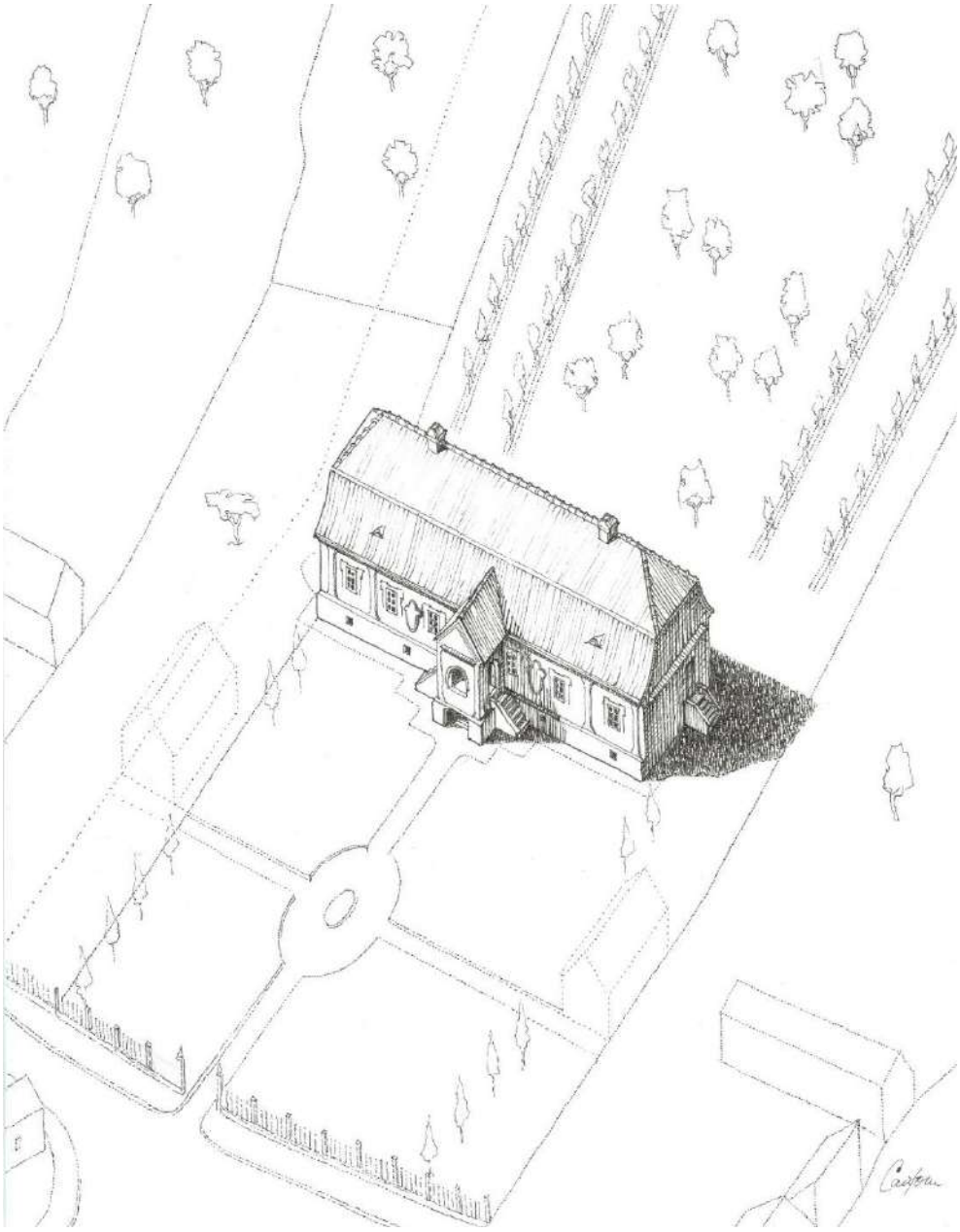

Fig. 16: Posibilă reconstituire a conacului după arh. Cantoni Nicholas. A doua etapă de construcție (sec. al XVIII-lea - 1863) a conacului Bethlen Gábor din Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Sursă imagine: arhive personale.
Sursă imagine: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 30.

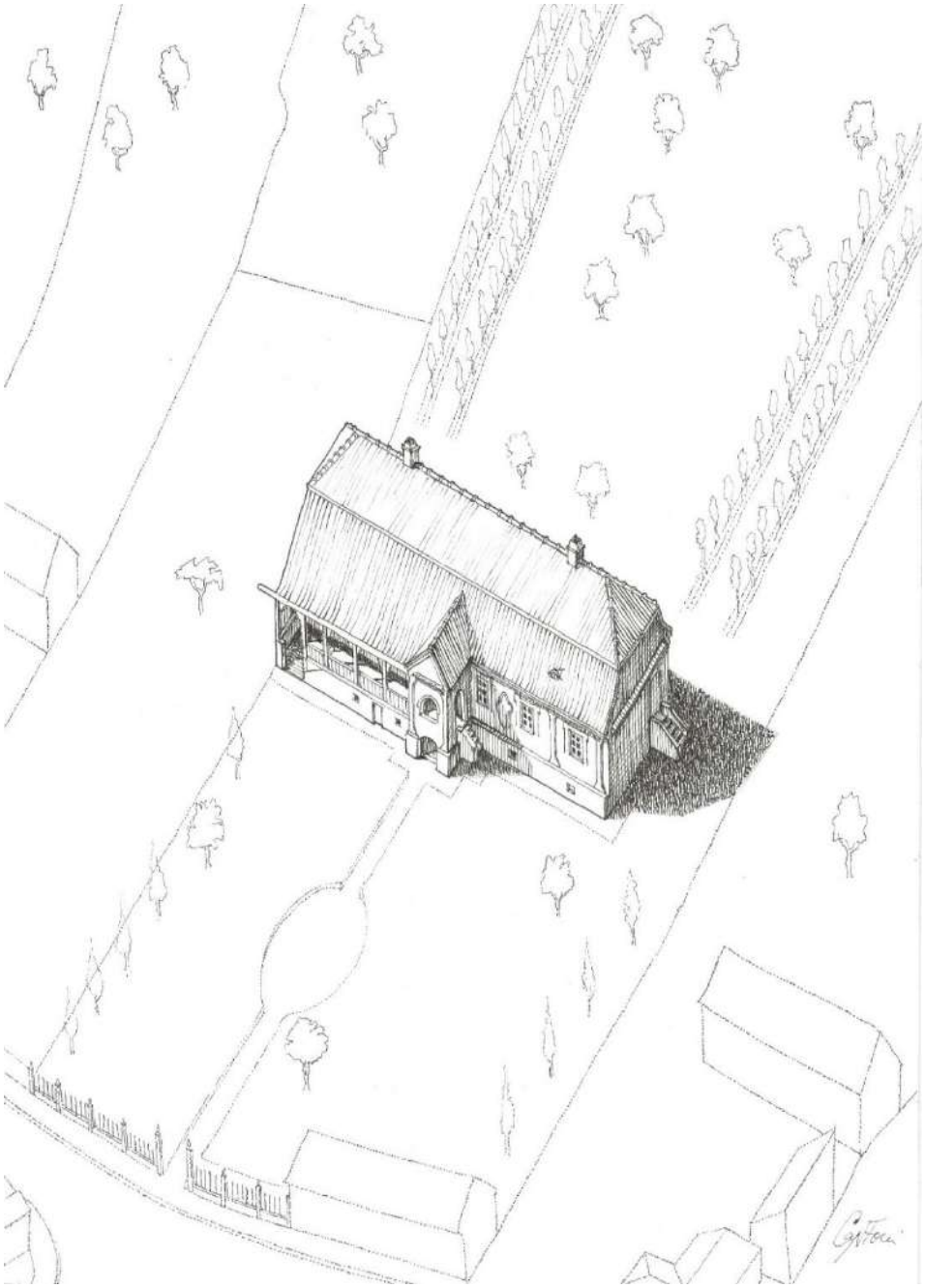

Fig. 17: Posibilă reconstituire a conacului după arh. Cantoni Nicholas. A treia etapă de construcție (1863-1920) a conacului Bethlen Gábor din Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu.
Sursă imagine: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 31.

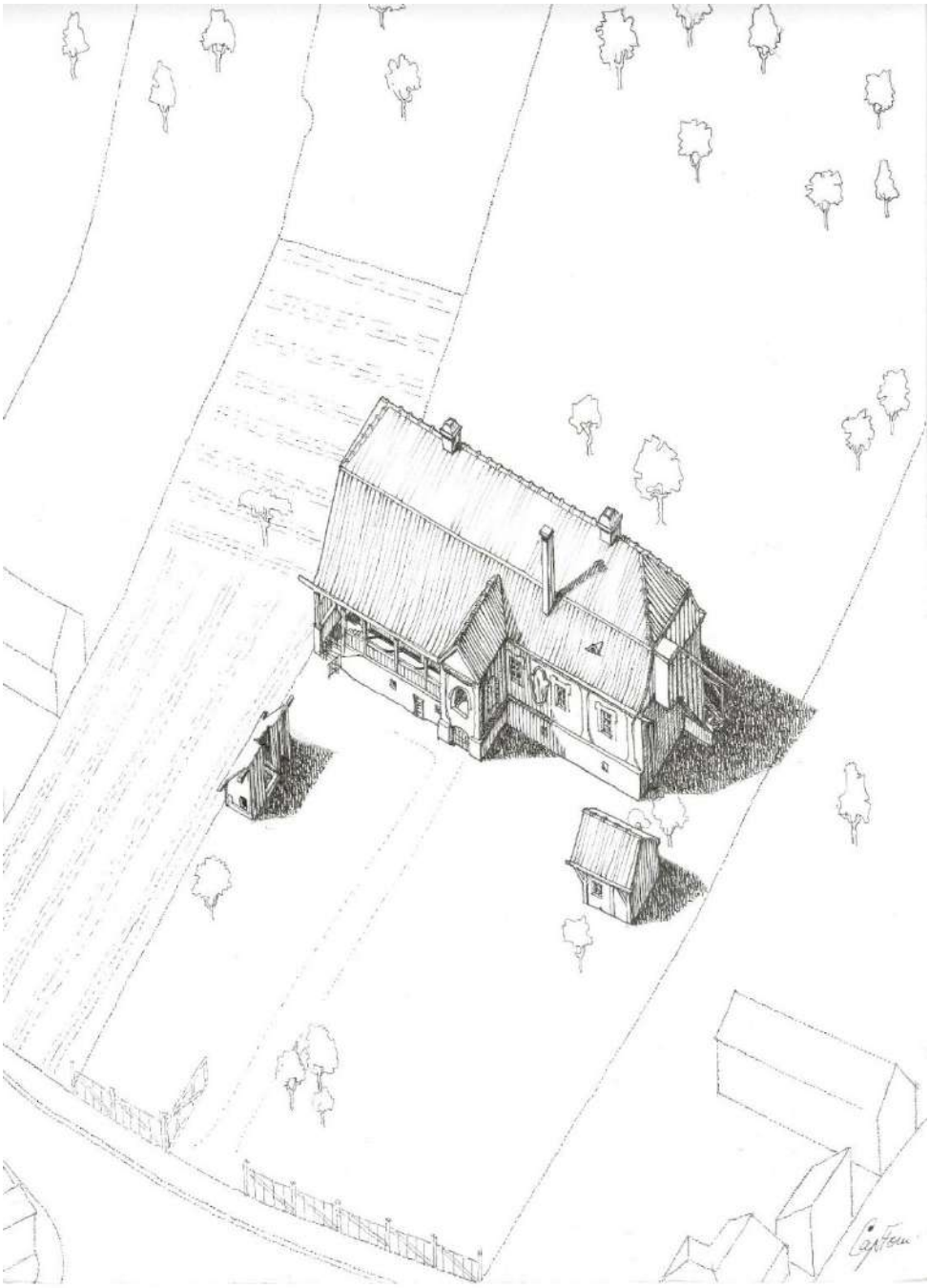

Fig. 18: Posibilă reconstituire a conacului după arh. Cantoni Nicholas. A patra și a cincea etapă de construcție (1920- 2021) a conacului Bethlen Gábor din Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu.
Sursă imagine: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 32.

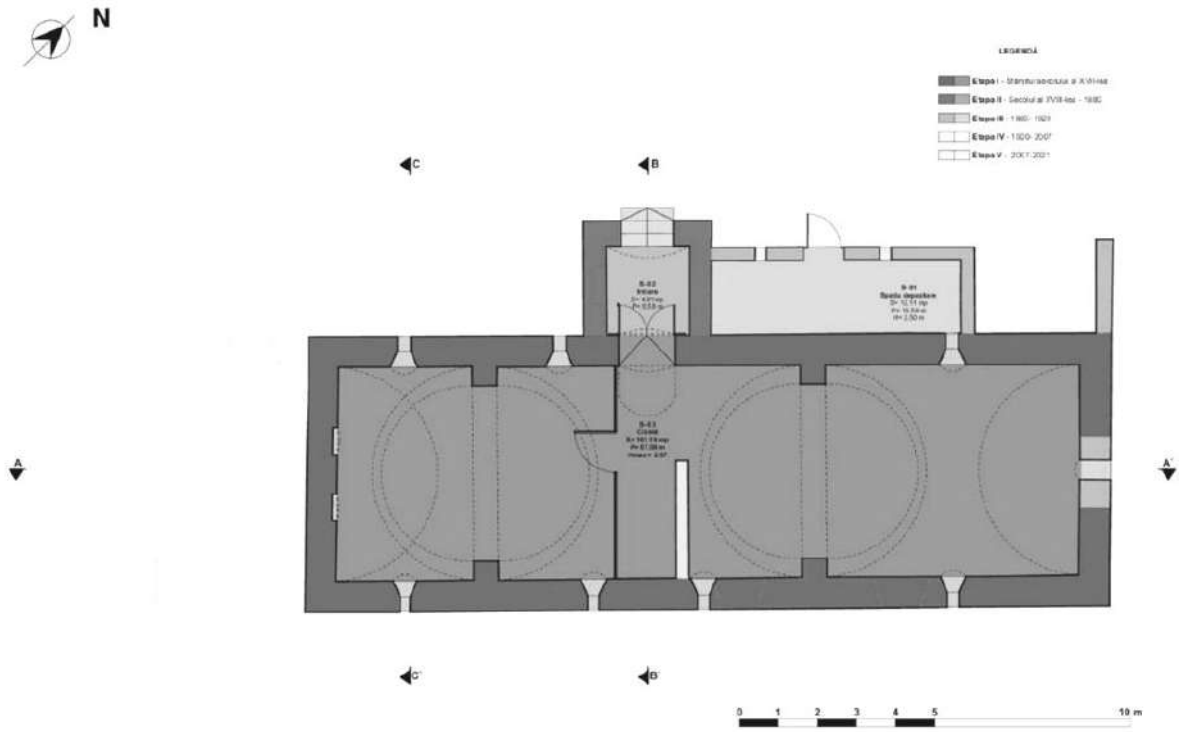

Fig. 19: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Plan subsol. Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 131.

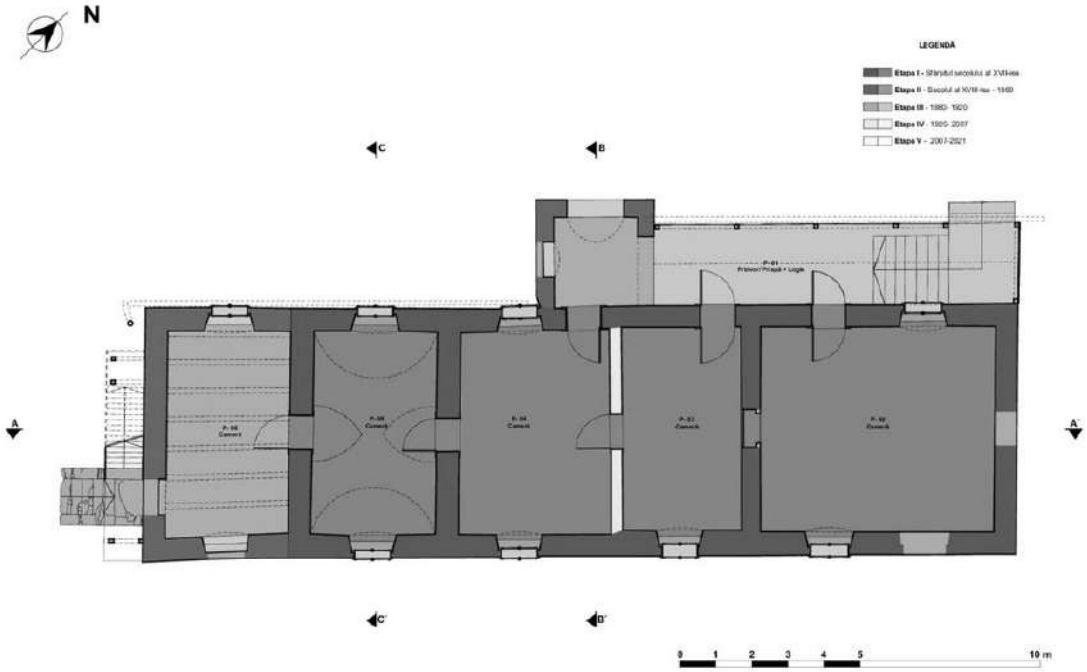

Fig. 20: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Plan parter. Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 132.

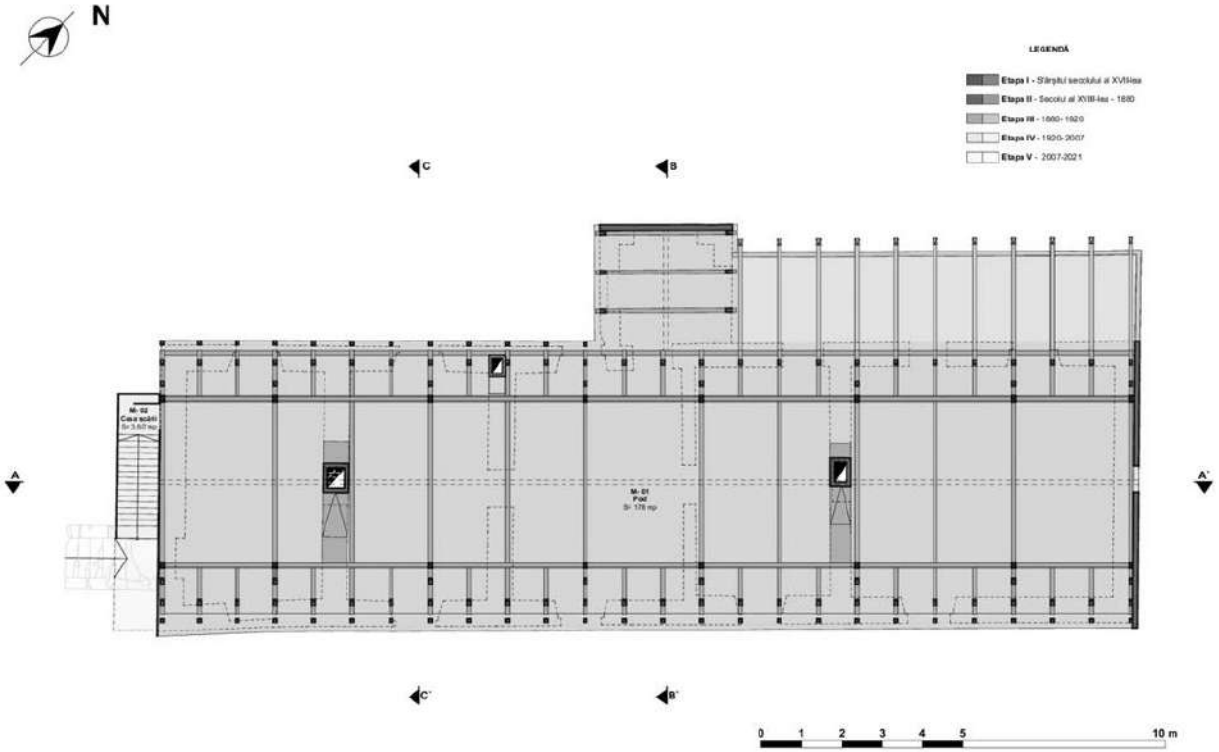

Fig. 21: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Plan pod.
Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 133.

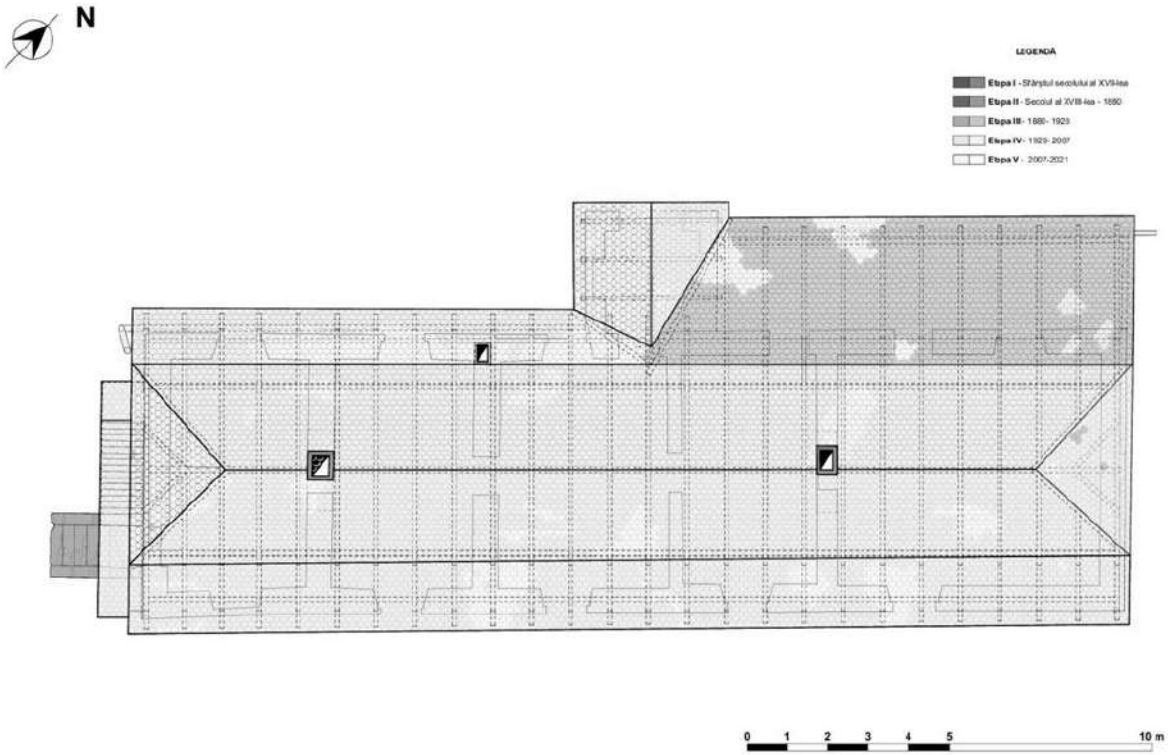

Fig. 22: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Plan învelitoare. Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 134.

Fig. 23: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Fațadă nord.
Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 135.

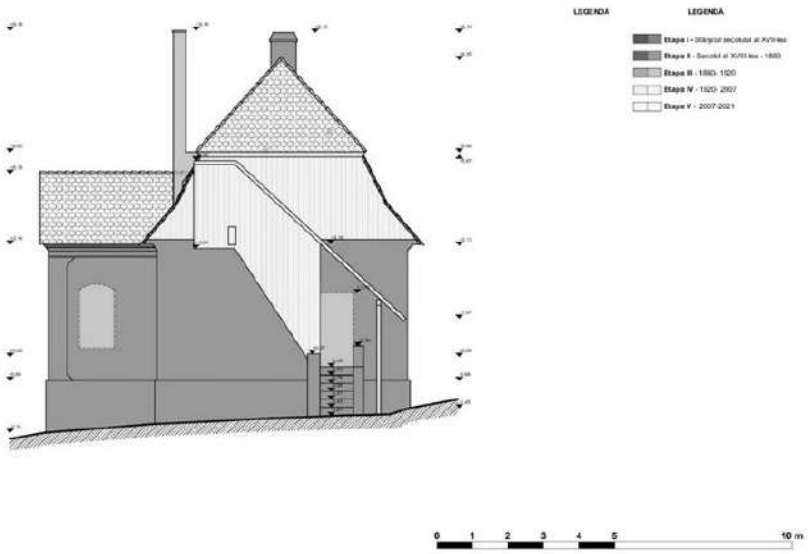

Fig. 24: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Fațadă vest.
Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 136.

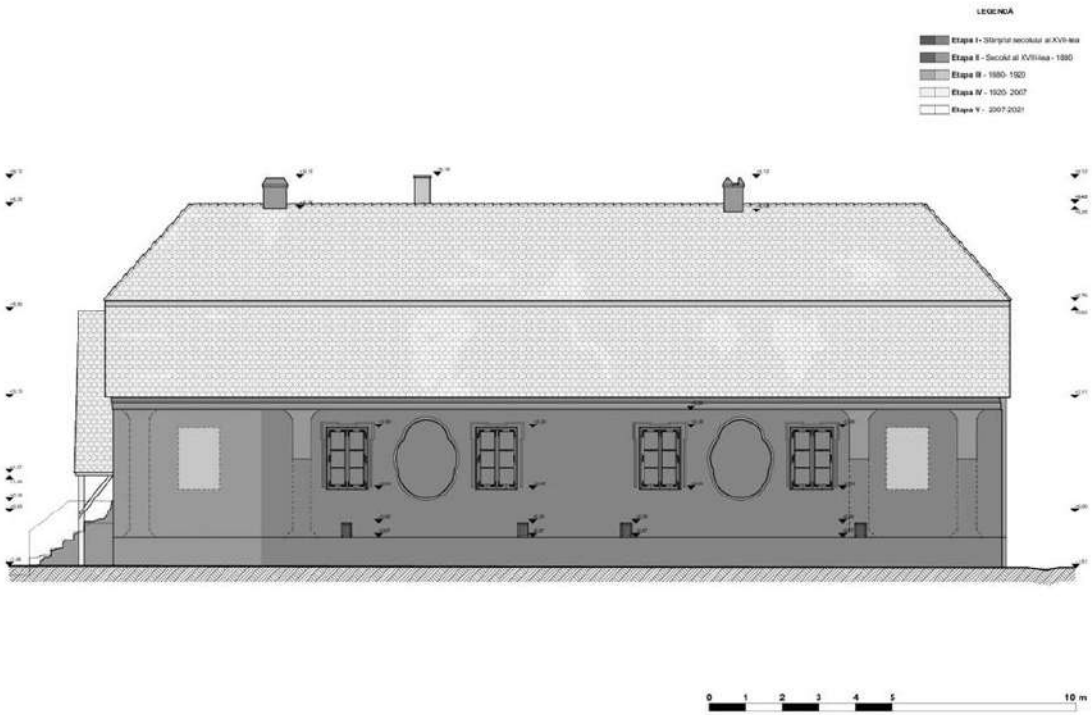

Fig. 25: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Fațadă sud.
Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 137.

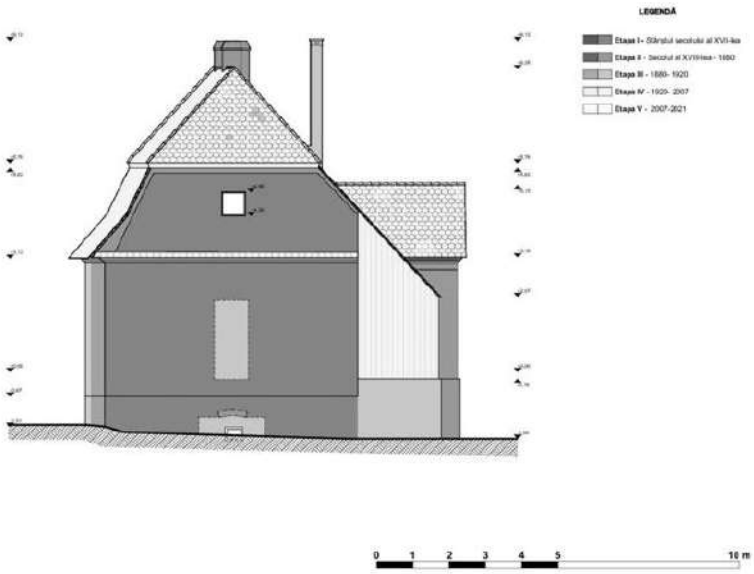

Fig. 26: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Fațadă est.
Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 138.

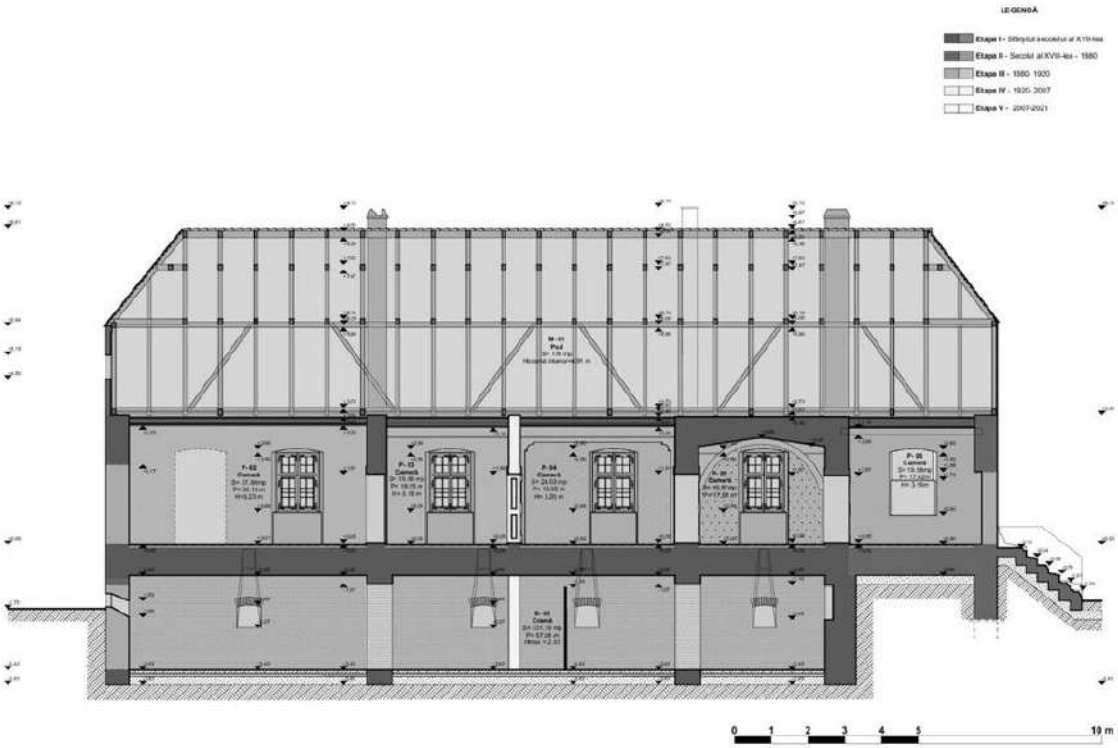

Fig. 27: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Secțiunea A-A. Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 139.

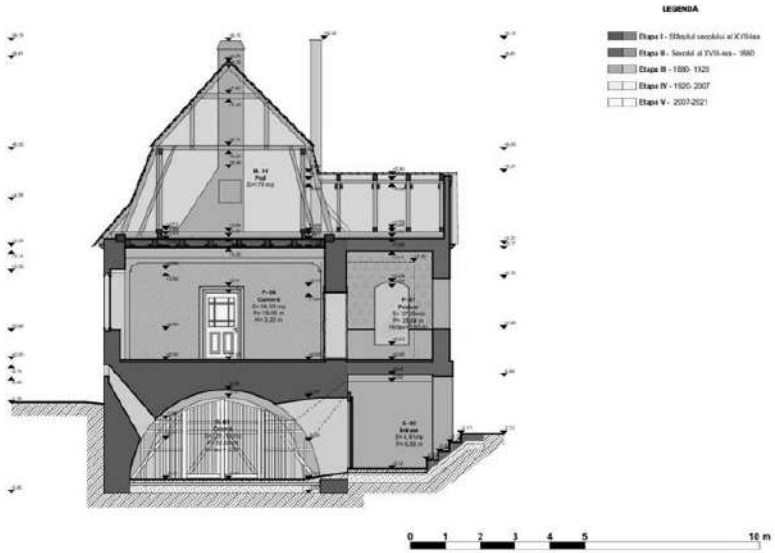

Fig. 28: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Secțiunea B-B. Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 140.

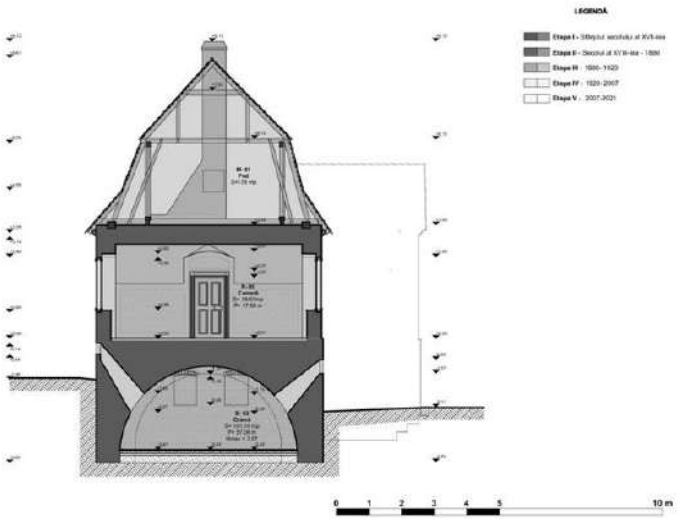

Fig. 29: Piese desenate etape de construcție conac Bethlen Gábor, sat Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Planșa 1: Secțiunea C-C. Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 141.

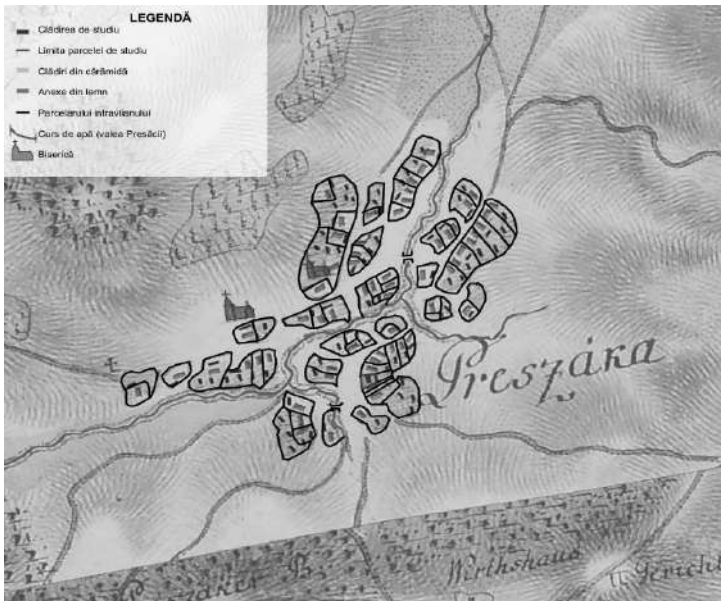

Fig. 30: Planul Primei Ridicări Militare a Imperiului Habsburgic cu satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu (Ridicarea iosefină, 1769-1773), cu marcarea parcelarului, a cursului râului Valea Presăcii, a construcțiilor și a conacului studiat (clădiri, anexe și parcelă, marcate cu culoarea roșu). Sursa: www.mapire.com (accesat la 14.09.2023).

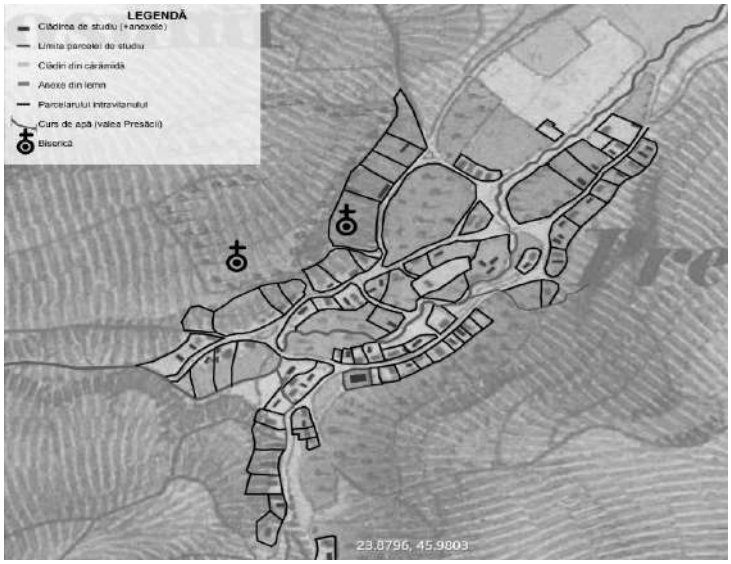

Fig. 31: Planul celei de-A Doua Ridicări Militare a Imperiului Austriac în care este ilustrat satul Presaca, comuna Păuca (Ridicarea franciscano-iosefină, 1853-1858), cu marcarea parcelarului, a cursului râului Valea Presăcii, a construcțiilor (din cărămidă și lemn) și a conacului studiut (clădiri, anexe și parcelă, marcate cu culoarea roșu). Sursa: www.mapire.com (accesat la 14.09.2023).

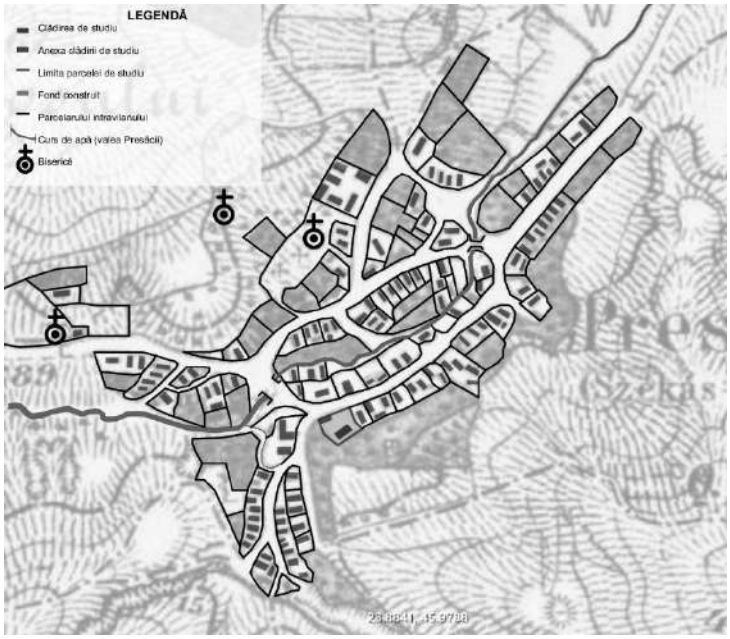

Fig. 32: Planul celei de-A Treia Ridicări Militare a Imperiului Austro-Ungar cu satul Presaca, comuna Păuca (1869-1887), cu marcarea parcelarului, a cursului râului Valea Presăcii, a construcțiilor fondului construit și a imobilului de studiu (clădiri, anexe și parcelă, marcate cu culoarea roșu și roșu închis). Sursa: www.mapire.com (accesat la 14.09.2023).

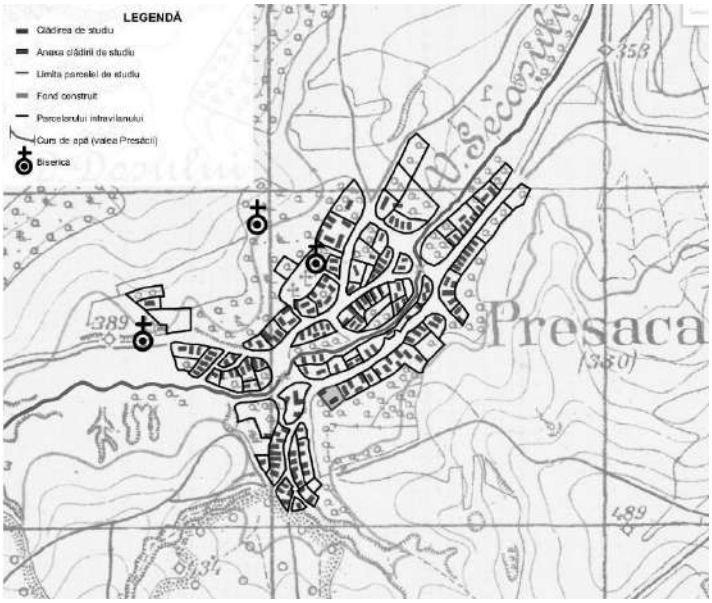

Fig. 33: Planul Ridicării Militare Maghiare din anul 1941 cu satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu cu marcarea parcelarului, a cursului râului Valea Presăcii, a construcțiilor fondului construit și a imobilului de studiu (clădiri, anexe și parcelă, marcate cu culoarea roșu și roșu închis). Sursa: www.geospatial.com (accesat la 20.09.2023).

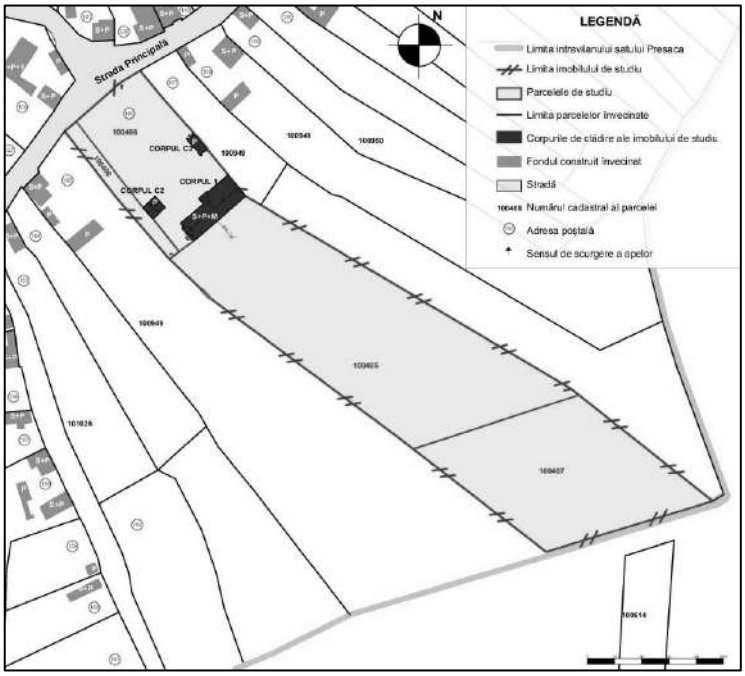

Fig. 34: Planul de situație existent cu imobilul de studiu al lucrării, cu împărțirea pe parcele și corpuri de clădire. Se poate observa că pe cea mai veche parcelă cu nr. cadastral 100408 există trei corpuri de clădire: corpul C1 – conacul propriu-zis rezultat prin adiția mai multor straturi istorice importante, corpul C2 – o bucătărie de vară construită în 1920 și corpul C3 – un fost grajd construit conform CF tot în anul 1920.
Sursă: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 28.

Fig. 35: Fotografie cu încadrarea în peisajul construit: topografia și topologia conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu.
Sursă fotografie: www.directproprietar.ro.

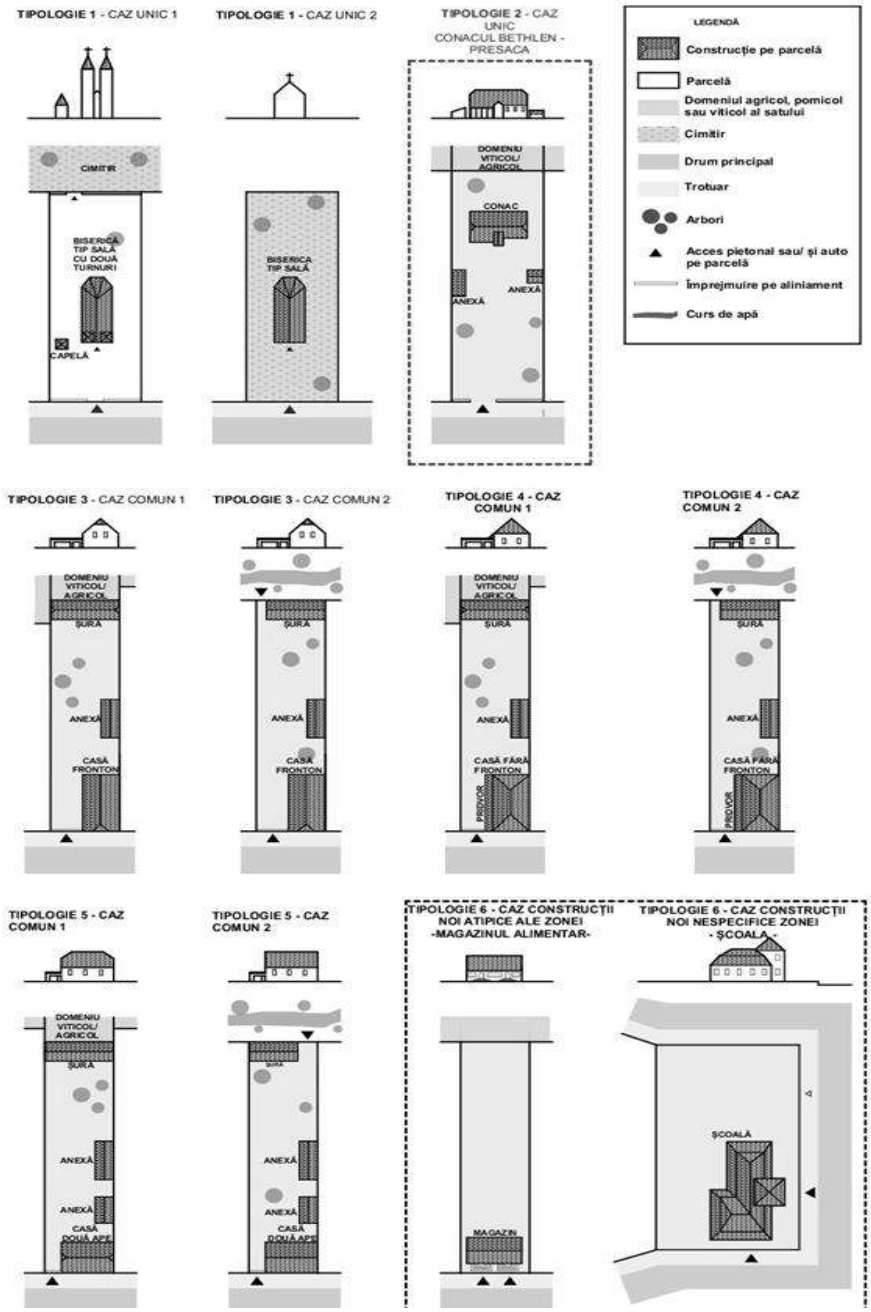

Fig. 36: Scheme de tipologii ale parcelelor și a modului de ocupare a construcțiilor pe parcelă specifice satului Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu. Într-una din tipologiile speciale, singulare și originale enumerate mai sus se află și conacul Bethlen Gábor din Presaca. Sursă imagine: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 26.

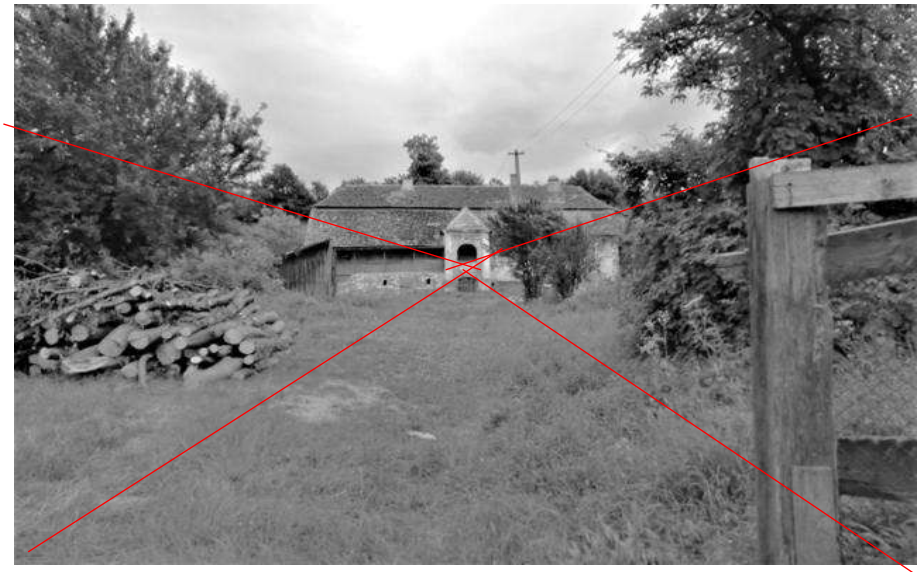

Fig. 37: Poziționarea specială a corpului principal C1 (conacul propriu-zis) pe parcelă la capătul de perspectivă al curții de reprezentare din fața conacului constituie o valoare urbanistică deosebită a imobilului situat pe strada Principală nr. 166 din Presaca. Cu linie roșie este marcat capătul perspectivei spre conac iar cu câmpul de culoare roșie cele două volume ale celor două anexe C1 și C2 din câmpul vizual al conacului Bethlen. Sursă fotografie: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 94.

Fig. 38: Poziționarea specială a corpului principal C1, la o cotă mai înaltă decât celelalte case din vatra satului constituie de asemenea o valoare urbanistică deosebită a acestui corp de clădire în raport cu restul țesutului urban. Această poziționare privilegiată în cadrul topografiei și topologiei satului dorește să releve statutul locuinței nobiliare rurale ce servea drept reședință rurală de vânătoare a familiilor nobiliare ce locuiau aici. În același retragerea conacului față de aliniament transformă structura spațial-funcțională a parcelei: corpul de clădire principal constituie o limită între curtea din față de reprezentare a conacului și grădina cu fostul domeniu agricol și viticol care urcă pe dealul din spatele proprietății. Sursă fotografie: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 95.

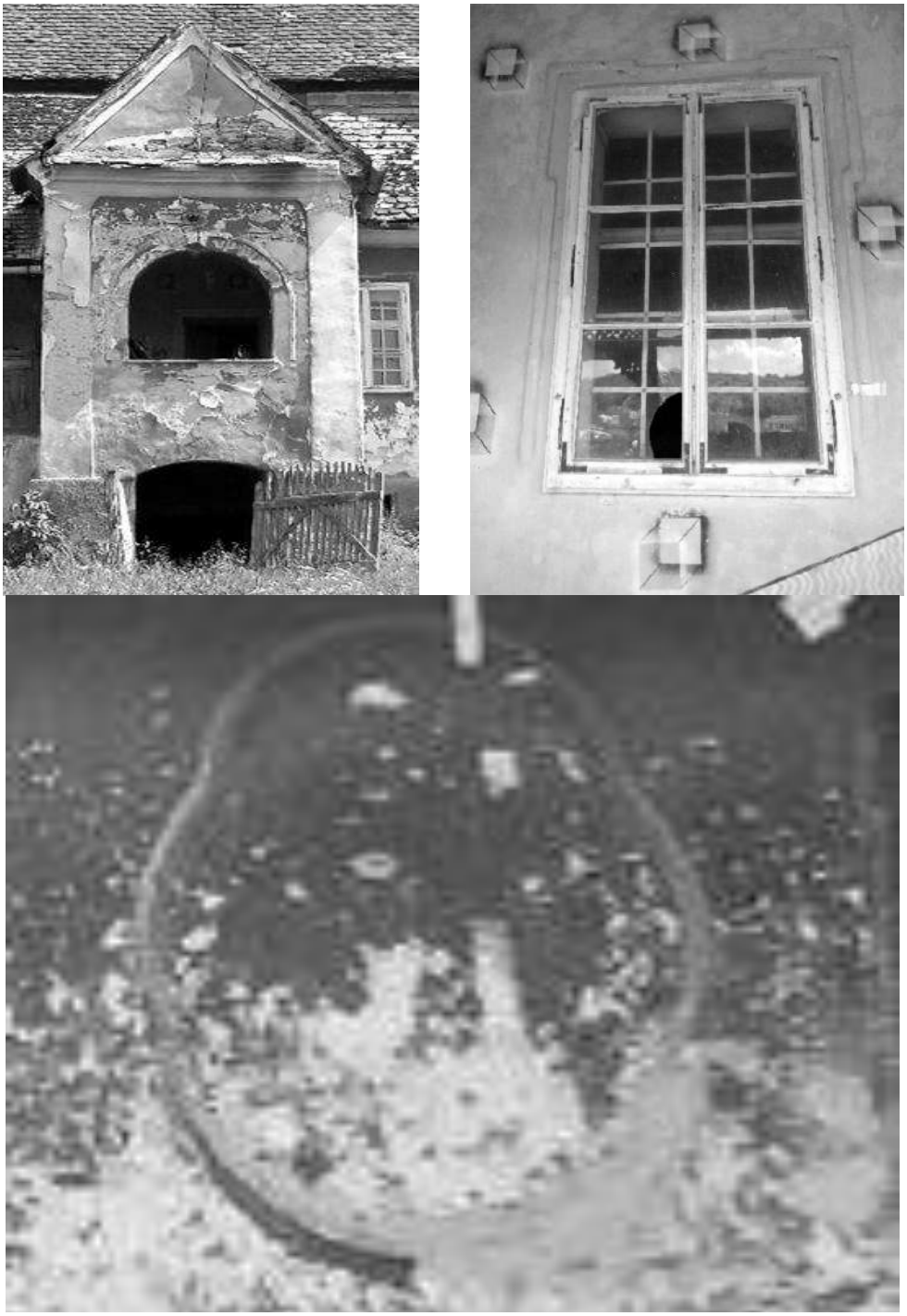

Fig. 39-41: Decorații baroce degradate de pe fațadele conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, comuna Păuca, județul Sibiu: ancadramente ferestre, lesene, medalioane, muluri, cornișe. Sursă fotografii: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 50.

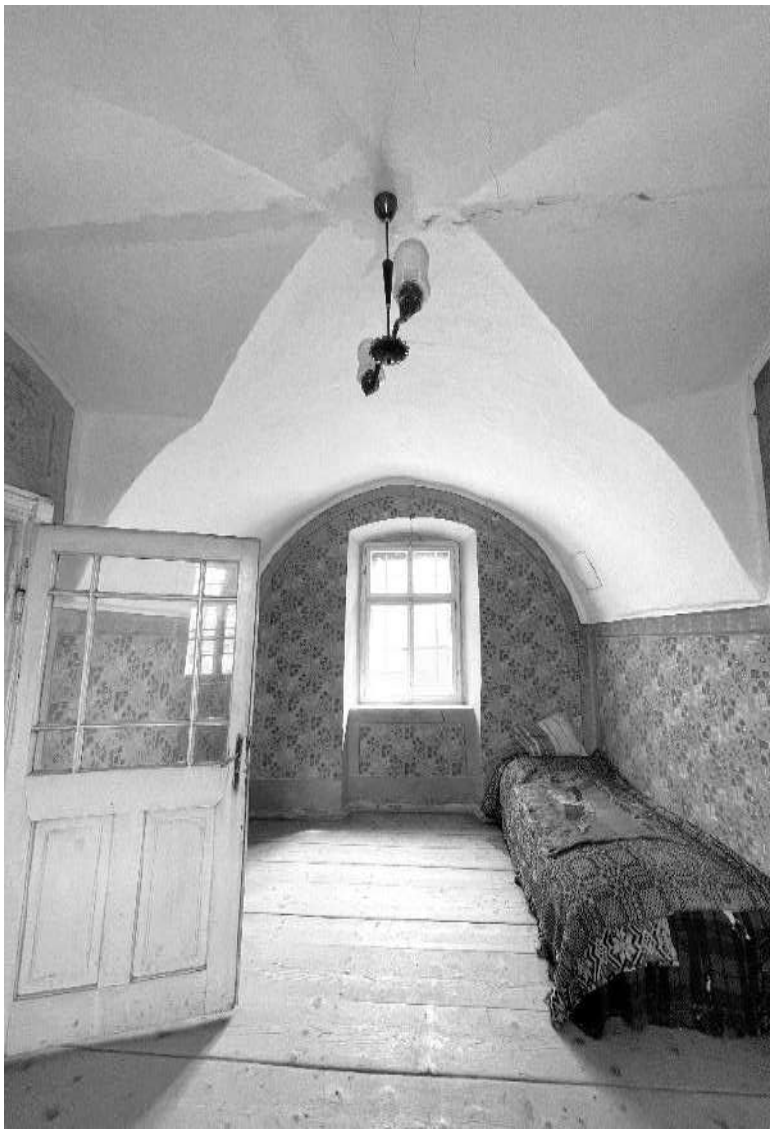

Fig. 42: Perspectiva interioară a încăperii P-05 cu boltă semicilindrică cu penetrații, cu frescă ascunsă de la nivelul parterului conacului Bethlen Gábor din satul Presaca: spațiu arhitectural cu valoare de reprezentare excepțională. Sursă fotografie: Klaus Birthler, Nicholas Cantoni, Endre Ványolos, Studiul istoric arhitectural al conacului Bethlen Gábor din satul Presaca, Târgu Mureș, 2022, p. 68.

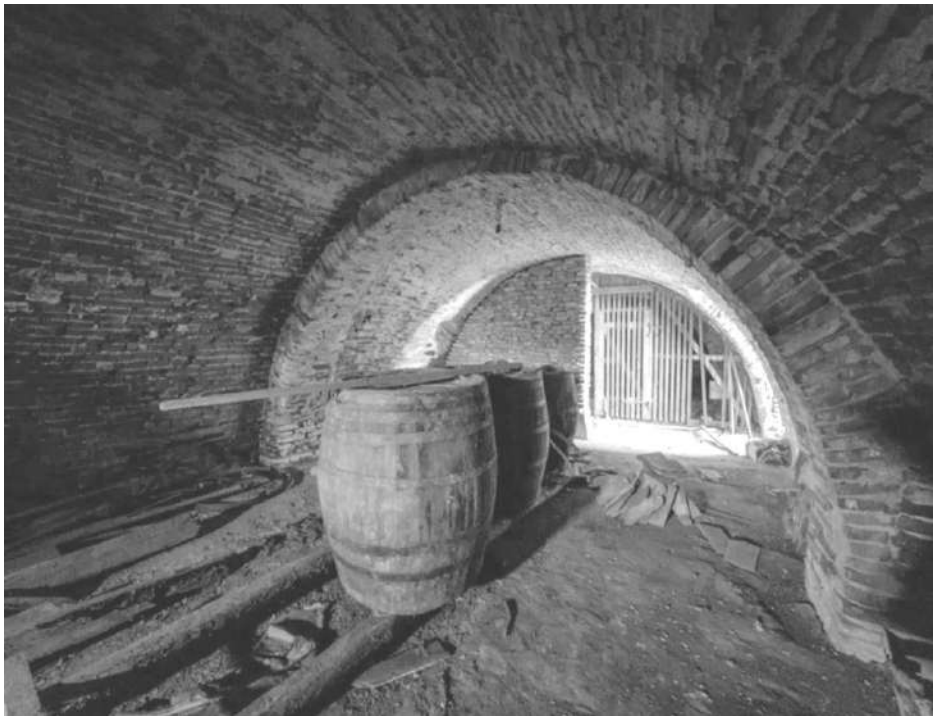

Fig. 43: Perspectivă interioară a încăperii S-03 a subsolului corpului C1 al imobilului studiat. Spațiu cu valoare excepțională: cramă cu boltă din cărămidă semicilindrică și arce dublou de rigidizare a structurii. Sursă fotografie: www.sothebysrealty.ro

Fig. 44: Fotografie de epocă (anii 1970-1980) cu clădirea conacului Bethlen Gábor în care se poate vedea paletarul diferit față de cel de astăzi. Dacă astăzi pereții exteriori sunt vopsiți cu verde, în această fotografie putem vedea că pereții de câmp erau de culoare ocru. Dacă astăzi decorațiile (pilaștrii, ghirlandele, ancadramentele, cornișele profilate) ne parvin în culoarea ocru, în anii 1970-1980 culoarea decorației este albă (vezi studiul de parament). Sursă imagine: Nan Tiberia.

GEOLOGIE – GEOGRAFIE - ȘTIINȚELE NATURII

Date noi cu privire la descifrarea inscripției de la Grota lui Doboș din Dealul Camnea (Lunca la Tisa)

Traian MINGHIRAȘ
Clubul de Speologie „Montana” Baia Mare,
Vasile Timur CHIȘ
Muzeograf, Muzeul Maramureșean Sighetu Marmației

Abstract:

New data regarding the decipherment of the inscription from the Grota lui Doboș in Dealul Camnea (Lunca la Tisa). Grota lui Doboș is a small tectonic cave developed in sandstone, the cave being explored and researched in 2006. The object of interest is the inscription located on a wall in the entrance area, the inscription being composed of a drawing representing a human figure, the drawing being next to a two-line arrangement of letter-like characters. It was assumed that the inscription did not appear to be written in any known alphabet and at that time it could not be deciphered in any way. Recently, it has been intuited that the shape, appearance and sequence of characters would still suggest a decipherment. By certain analogies or analysis of the characters we suppose that the inscription, as it now appears, might be the result of a cryptographic writing, written from the very beginning that way, or it might have been written from the beginning distinctly, but in the course of time it underwent changes in order to alter its meaning. It was concluded that the inscription actually represents the name of the underground objective, its meaning is „Lunci Cave“ written in Romanian, being the result of a writing in a cryptographic system with Latin characters. Although we believe that we have succeeded in deciphering the meaning of the inscription, its dating is problematic, considering that there could be several stages of inscription with overlaps in time.

Keywords: inscription, The cave of Doboș, Hill Camnea, Lunca la Tisa locality, Maramureș.

Cuvinte cheie: inscripție, Grota lui Doboș, Dealul Camnea, localitatea Lunca la Tisa, Maramureș.

Introducere

Prezenta lucrare are menirea de a aduce noi informații asupra subiectului abordat în lucrarea „Incizii rupestre în Grota lui Doboș din Dealul Camnea (Lunca la Tisa)”, apărută în Revista Fundației Culturale Pro Unione, în iunie 2007[1]. Olexa Doboş era un haiduc huțul de pe râul Ceremuş, care a activat în perioada 1734-1745 în Pricarpatia, Podolia, Galiţia, Bucovina de nord şi Maramureş, Munții Maramureșului.

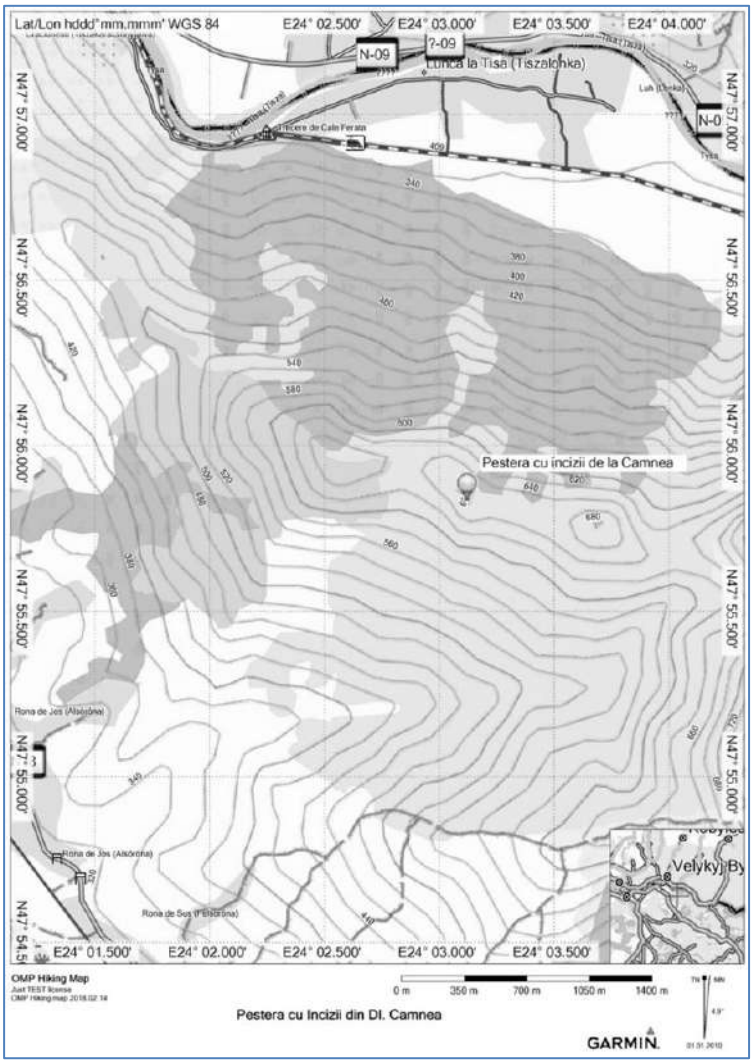

fig. 1 – Localizarea Grotei lui Doboș

[1] IȘTVAN, Dumitru; CHIȘ, Timur Vasile; MINGHIRAȘ, Traian, Incizii rupestre în Grota lui Doboș din Dealul Camnea (Lunca la Tisa)”, Revista Fundației Culturale Pro Unione, Anul X, nr. 1-2 (29-30) – iunie 2007.

În lucrarea menționată se prezintă Grota lui Doboș, o peșteră care în peretele estic din zona intrării conservă o inscripție, rămasă însă nedescifrată. Asupra acestei inscripții ne-am îndreptat atenția, încercând să prezentăm argumentele noastre în scopul descifrării ei. Peștera situată pe teritoriul administrativ al satului Lunca la Tisa, comuna Bocicoiul Mare, sub vârful Camnea (altitudine 688 m), numit și vârful Tog a fost descoperită de Vasile Timur Chiș și fost cartată de Clubul de Speologie „Montana" din Baia Mare cu ocazia cercetării făcute în data de 19.03.2006. Este o cavitate de mici dimensiuni și așa cum se menționa în lucrarea amintită, se dezvoltă în gresiile aparținând flișului transcarpatic din pânza de Petrova de vârsta Eocen superior. Este o peșteră fosilă care se dezvoltă pe direcția aproximativă N – S, are dezvoltarea de 5,5 metri, denivelarea de -2,5 metri, lățimea galeriei fiind de 0,8 metri iar înălțimea de 0,5 metri. Între timp, în anul 2007 peștera a fost înregistrată în Cadastrul Carstului din România din cadrul Institutului de Speologie „Emil Racoviță" din București având atribuit numărul de cod 04 – 1003 / 9. Grota lui Doboș are o geneză naturală de factură tectonică, golul se dezvoltă pe diaclază iar la suprafață în zona intrării există unul dintre golurile antropice existente în zonă. Acestea s-au format în urma activității de extragere a unor blocuri de gresii destinate ridicării unor edificii din zonă.

Peștera, cunoscută în zonă sub denumirea de „Grota lui Doboș" nu putea oferi condiții optime de locuire din cauza denivelării accentuate și a dimensiunilor reduse, putea însă ca în perioade istorice și sporadic să fi fost folosită ca ascunzătoare, sau de a depozita temporar anumite obiecte, în anul 2009 în peșteră a fost descoperită o baionetă din Primul Război Mondial[2].

Așa cum menționam, în zona intrării în peretele ei estic pe o față plană există un perimetru cu incizii care formează o inscripție. Din ceea ce s-a studiat inscripția nu părea să fie scrisă într-un alfabet cunoscut, dar s-au emis păreri care înclinau să creadă că ar fi scrisă într-un alfabet similar alfabetelor chirilic sau glagolitic. Au existat mai multe tentative de descifrare a inscripției de către specialiști[3][3] dar în urma cercetării nu s-a reușit descifrarea ei, prin urmare nu s-a ajuns la nici un rezultat concludent.

Recent, în anul 2022 unul dintre autori a intuit că forma, aspectul și succesiunea caracterelor literelor ar sugera totuși o descifrare. Astfel, în

[2] CHIȘ, Vasile Timur - comunicare orală

[3] KACSO, Carol, Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I. Eurotip, Baia Mare - 2011, pag 244

scopul descifrării inscripției s-a efectuat o organizat o nouă tură la fața locului în iulie 2022. Pe lângă autori, la cercetare au mai participat Diana Mociran, Manuela, Radu și Vlad Dala.

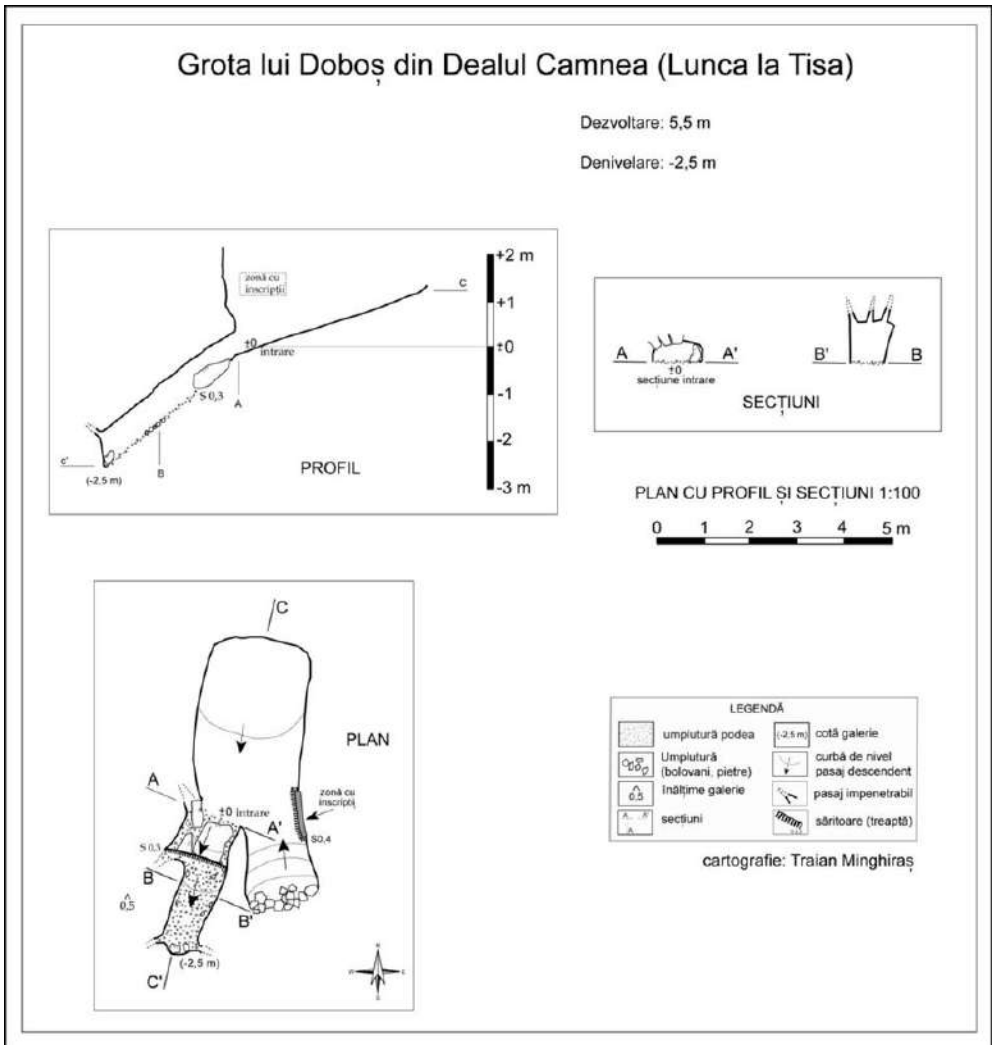

fig. 2 – Planul și profilul Grotei lui Doboș

Descrierea și interpretarea inscripției

Perimetrul incizat (figura nr. 3) se compune dintr-un desen reprezentând o figură umană, urmând în lateral - dreapta și un pic mai sus o înșiruire de caractere cu aspecte asemănătoare unor litere. Desenul reprezintă o statură umană realizată destul de primitiv, naiv sau aparent copilăresc. Acesta pare a figura un războinic sau poate un vânător care ține în mâna stângă un arc cu săgeată iar pe cap poartă un fel de coif. Figura umană are

suprafața de 11 cm înălțime și 9 cm lățime. Suprafața de desfășurare a porțiunii cu litere este este de 45 cm lățime și înălțime de 22 cm, întregul perimetru incizat având lățimea de desfășurare de 66 cm.

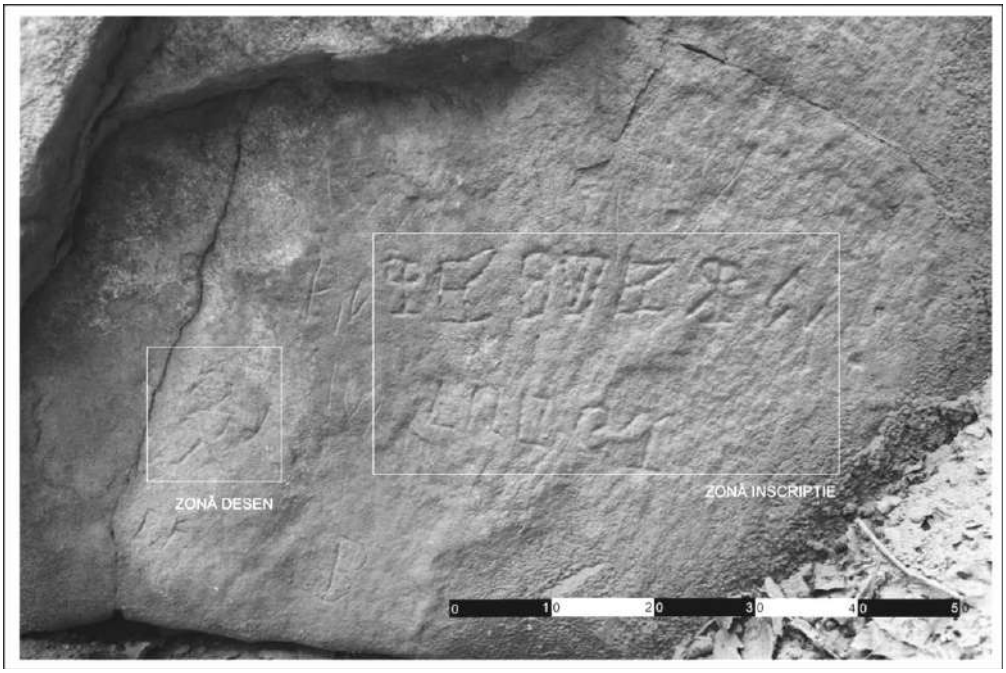

fig. 3 – Perimetrul cu zonări ale inciziei de la Grota lui Doboș din Dealul Camnea

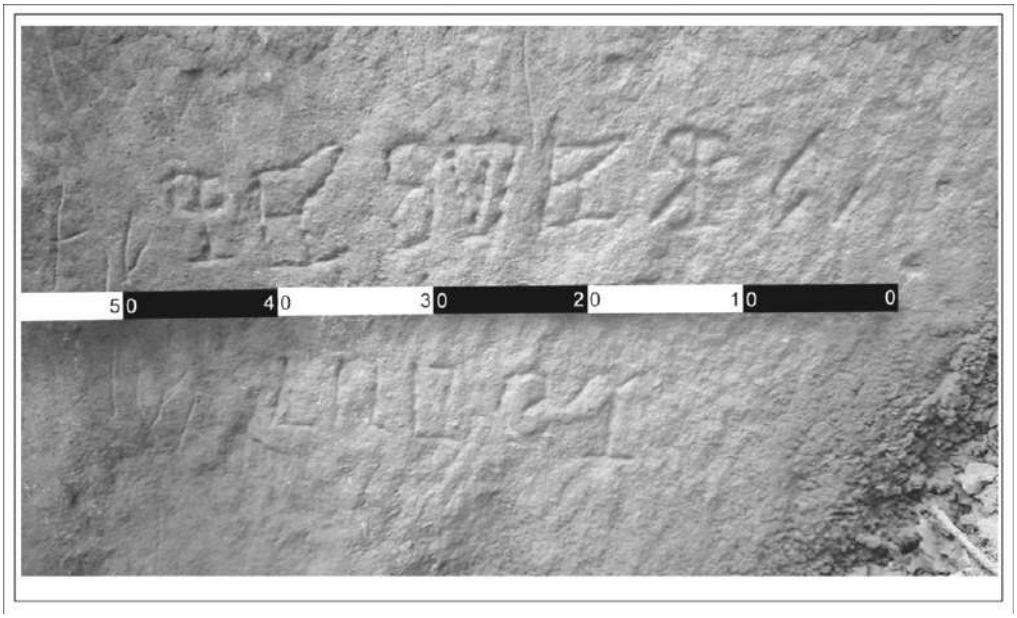

fig. 4 – Perimetrul cu caractere ale inscripției de la Grota lui Doboș din Dealul Camnea

Perimetrul cu caractere incizate cuprinde două șiruri de caractere dispuse unul sub celălalt, rândul de sus având caractere de format mai mare, în schimb rândul literelor situat dedesubt este de format mai mic.

În continuare vom încerca să analizăm și să interpretăm inscripția urmărind caracterele cuprinse în figura 4.

Primul rând al inscripției se desfășoară de stânga la dreapta conține 7 caractere, înălțimea medie a caracterelor fiind 6,9 cm iar lățimea medie 5,2 cm. Primul caracter din rând presupunem că este litera **P**. Aceasta, pe lângă elementele proprii literei conține în plus elementul de buclă reprezentat simetric, rotit în oglindă și lipit de bucla proprie literei. Cel de al doilea caracter presupunem a fi litera **E**. Aceasta, pe lângă caracterele proprii specifice conține în plus mai multe segmente dispuse multiunghiular care unesc porțiunile terminale ale literei, închizând-o. Acest caracter coincide ca format și aspect cu cel de - al cincelea caracter. Cel de-al treilea caracter a fi litera S. Aceasta arată similar cifrei 8 dar incizia literei S este pregnantă. Similar celorlaltor caractere și aceastei literă pare că i s-a adăugat caractere curbe dispuse simetric și în oglindă. Sub acest caracter există un scurt segment incizat sub forma unei sedile sau virgulițe, ceea ce ne face să credem că aceasta este de fapt litera **Ș**. Cel de-al patrulea caracter îl presupunem a fi litera **T**, aceasta similar celelaltor litere are adăugate șiruri de caractere punctuale care vin să unifice porțiunile terminale ale capetelor literei, încercând să îi schimbe sensul. Cel de al cincilea caracter, așa cum precizam mai sus, coincide cu cel de-al doilea are aceleași caracteristice și este o posibilă literă **E**. Cel de-al șaselea caracter este similar primului și presupunem că este litera **R.** Ca și în cazul literei P și la acest caracter există acel element de buclă în plus fiind reprezentat simetric, rotit în oglindă și lipit de bucla proprie literei. Tot dublat și reprodus în oglindă, este reprezentat și piciorul diagonal al literei, elementul diagonal privind litera în poziția ei normală fiind puțin sesizabil. În cele din urmă, ultimul caracter al primului rând este o incizare cu aspect divagat care are ca bază litera A.

Al doilea rând, cel de dedesubt pare a fi mai deslușibil și conține 5 caractere desfășurate tot de la stânga la dreapta, înălțimea medie fiind 5 cm iar lățimea medie 3,7 cm.

Primul caracter este în mod cert litera **L**, cel de al doilea caracter este o răsturnare a literei **U**, cel de-al treilea caracter pare a fi litera **N** incizată într-un mod mai alambicat având scurte ducte adăugate. Cel de-al patrulea

caracter este în mod cert litera **C** iar ultimul caracter poate să fie interpretat ca fiind litera **I**, având și acesta scurte ducte adăugate.

Așa cum precizam mai sus, cel de-al doilea rând are perimetrul de desfășurare și dimensiunea caracterelor mai mici decât al primului iar caracterele și modalitatea de incizare au un aspect oarecum diferit. S-ar putea presupune că cele două șiruri de caractere au fost incizate în perioade diferite, primul rând părând a avea aspect oarecum mai arhaic. În simularea redată în figura nr. 5, prin prelucrare digitală am reprezentat imagistic interpretarea mesajului al cărui înțeles l-am reprezentat cu gri.

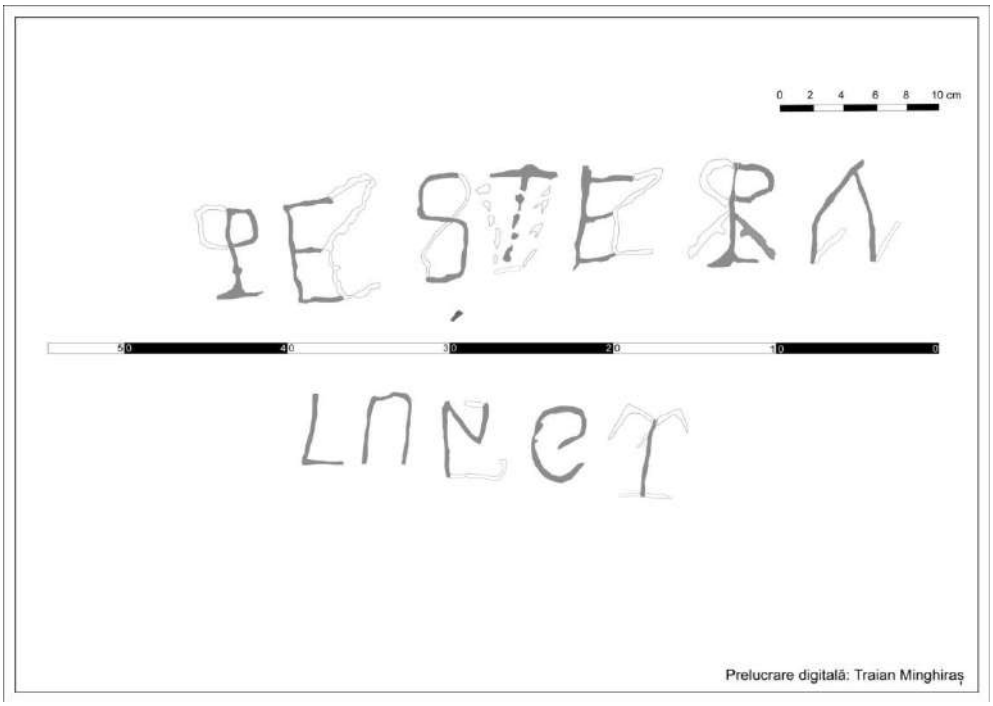

fig. 5– simularea descifrării inscripției de la Grota lui Doboș

Putem presupunem trei situații care au condus la actuala configurație a inscripției. Prima situație este aceea în care inscripția a fost scrisă deslușit, cu litere latine și cunoscute, a doua situație este cea în care inscripției inițiale i s-au făcut ulterioare suprapuneri de elemente adiționale intervenite peste fiecare literă, modificând și implicit ascunzând mesajul inițial. A treia situație este aceea în care inscripția a fost scrisă de la bun început în stil criptografiat, în forma în care se poate observa și azi și așa cum se poate observa în figurile nr. 3 și nr. 4. Am identificat trei tipuri de caractere, așa cum sunt cuprinse în figurile nr. 6, 7 și 8.

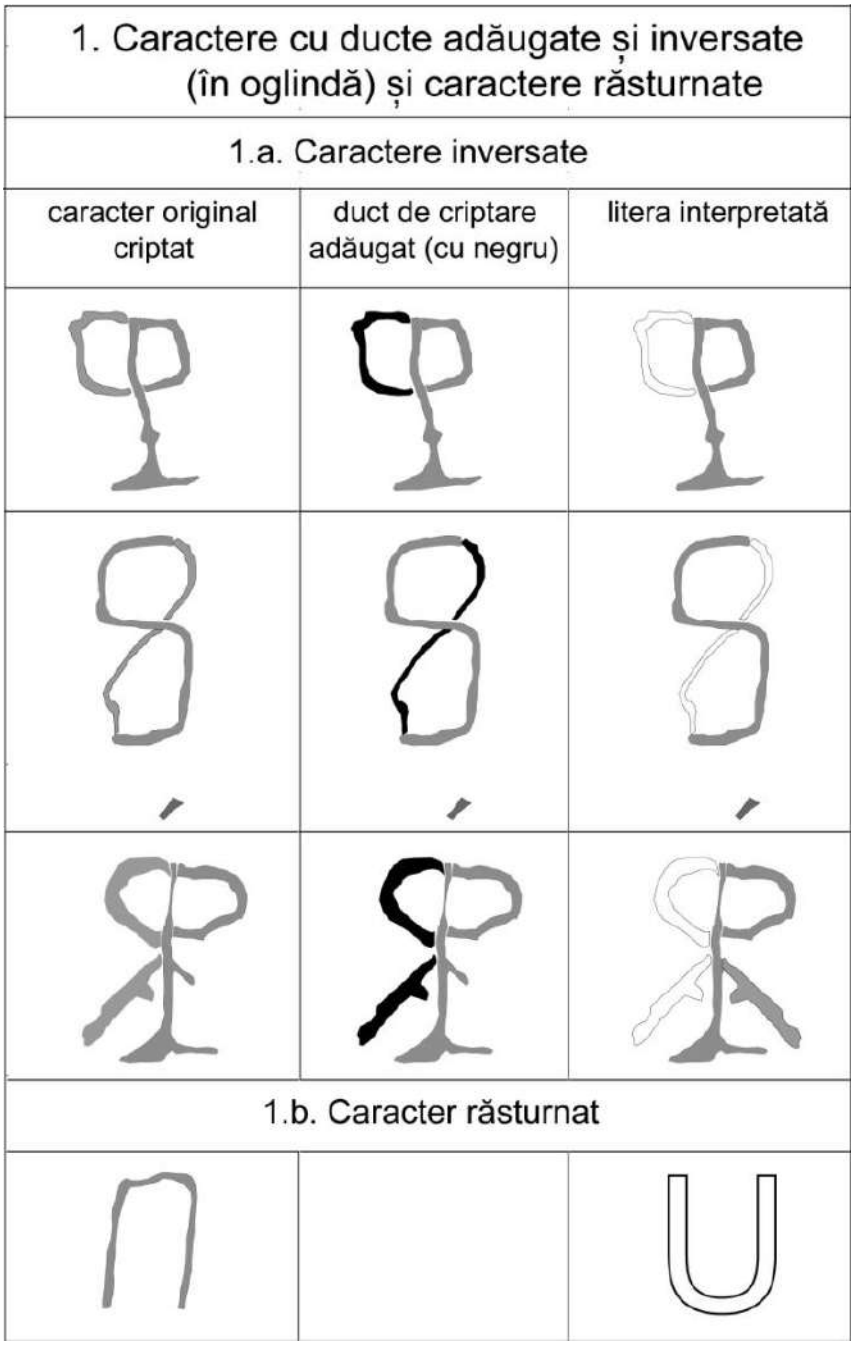

figura nr. 6 – reprezentare caractere de tipul I

Primul tip este cel cu caractere care conțin scurte segmente (ducte), adăugate și inversate sau chiar răsturnate, care au menirea de a ascunde sensul literelor, conducând la criptarea mesajului. Este cazul literelor P, Ș, R, care apar scrise în oglindă, apoi cazul literei U, figurat răsturnat, așa cum acestea se pot observa în figura nr. 6.

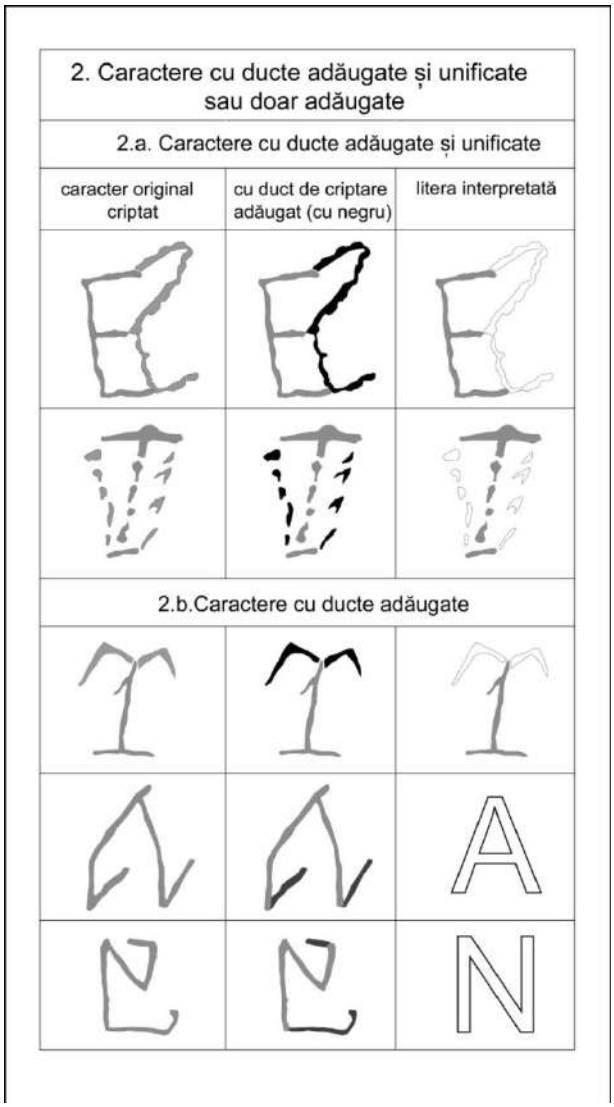

figura nr. 7 – reprezentare caractere de tipul II

Al doilea tip de caractere, așa cum se poate observa în figura nr. 7 conține ducte care sunt adăugate și unificate sau doar adăugate. Aceste elemente, odată adăugate au condus de asemenea la o criptare a mesajului, în acest caz ductele au aspect angular sau drept iar unele unesc porțiunile terminale ale literelor între ele (literele E și T)

Cel de-al treilea tip de caractere identificate în inscripție sunt literele L și C, de altfel singurele litere care au fost incizate în mod deslușit și necriptografiat. Acestea se pot observa în figura nr. 8.

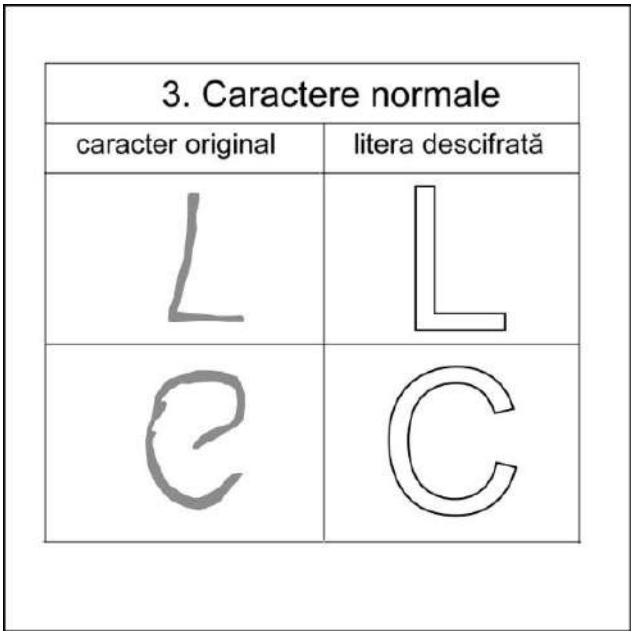

figura nr. 8 – reprezentare caractere de tipul III

În afara acestor caractere pe suprafața incizată mai există câteva succesiuni de litere: B. F. apoi HV, B, IVS care sunt situate disparat. Aceste litere adiacente nu par a avea vreo legătură cu inscripția, nu penetrează atât de adânc suprafața ca celelalte anterior menționate și au aspect diferit. Este posibil să fi fost practicate într-o perioadă mai recentă, ulterioară momentului incizării inscripției, fiind probabil inițiale ale unor autori necunoscuți.

În legătură cu existența pe aceeași suprafață a desenului staturii umane și a inscripției cu caractere, înclinăm să credem că acestea nu au o legătură cauzală și nu par a face parte din aceeași perioadă. Un argument care sprijină presupunerea noastră este raportul de poziționare: desenul este situat mai jos și mai în stânga, oarecum disparat și excentric față de zona cu caractere. Un alt argument constă în diferență modalității de incizare: inscripția cu caractere e formată din incizii punctuale care penetrează mai adânc peretele în comparație cu desenul figurii umane care e formată din linii continue și mai puțin profunde, astfel că aceasta din urmă pare a fi mai recentă. Figura, realizată oarecum pueril ar avea mai degrabă legătură cu inițialele B.F. situate dedesubt.

Așa cum se sublinia și în lucrarea de referință inscripția pare a fi creația cuiva care a încercat să inscripționeze un mesaj indescifrabil[1], sau mai recent, presupunerea că, din motive greu de intuit, inscripția inițială a avut un mesaj clar dar supra-inscripționarea ulterioară a condus la creșterea gradului de ambiguitate.

Concluzii

După toate aceste considerente am concluzionat că inscripția – așa cum arată astăzi - reprezintă de fapt denumirea obiectivului subteran înțelesul ei fiind „Peștera Lunci“ scris în limba română și este rezultatul unei scrieri în sistem criptografic cu caractere latine. În legătură cu scrierea criptografică menționăm că în anumite perioade istorice s-au utilizat astfel de practici de criptografiere care au avut menirea de a transmite mesaje în mod cifrat, dar pentru ca acestea să nu poată fi înțelese de către cei neinițiați sau pentru a ascunde un anumit mesaj, s-a inversat poziția caracterelor obișnuite, sau acestea s-au substituit sau chiar înlocuit[4].

Din ceea ce este evident, inscripția conține două cuvinte asociate și anume: PEȘTERA - substantiv comun provenit din slava veche (Miklosich, Slaw. Elem., 35; Miklosich, Lexicon, 562; Ciorănescu, 6307) și oiconimul LUNCI. Substantivul comun luncă – asociat oiconimului Lunci, este de-asemenea un cuvânt provenit din slava veche (Miklosich, Slaw. Elem., 29; Miklosich, Lexicon, 358; Chihac, II, 178 Byhan 317; Densușianu, GS, VI, 362; Ciorănescu, 4943) și este legat în mod clar de localitatea Lunca la Tisa, pe al cărui teritoriu administrativ se poziționează peștera.

În documente și pe hărți, localitatea Lunca la Tisa apare cu următoarele denumiri 1439, 1442, 1782, 1863, 1889, 1900 - Lonka, 1839, 1890 - Kis-Lonka, 1863 - Luh, 1920 - Lonca, 1929 - Lunca la Tisa, 1930 - Lunca, 1940 - Tiszalonka și din 1950 Lunca la Tisa[5].

Am încercat mai sus să interpretăm și să descifrăm inscripția, însă evoluția și datarea ei sunt problematice. Motivele constă în faptul că nu se cunoaște dacă actuala configurație a inscripției a fost astfel de la început, dacă a fost diferită dar pe parcurs i s-au adăugat unele elemente cu rol criptografic, fără a se cunoaște perioadele în care ele au survenit. Totodată nu putem cunoaște dacă cele două rânduri ale inscripției și desenul figurii umane au fost incizate în același timp. Așa cum menționam anterior ar fi putut exista de la unul la trei stadii diferite de incizare: primul, în care s-a scris deslușit, cu litere latine și cu sensul mai sus precizat, al doilea stadiu, cel în care inscripției inițiale i s-au făcut ulterioare suprapuneri cu rol criptografic sau cel de-al treilea, în care s-a inscripționat de la bun început în stil criptografiat.

---

[4] PARVA, Radu „Criptograma din Psaltirea Scheiană” în Studii și Materiale de Istorie Medie, III (1959), Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de Istorie, pag. 365

[5] CHIȘ, Vasile Timur, Bocicoiu Mare, Великий Бичків, Nagybocskó, Bocicoiu Mare village, Sighetu Marmației, 2016, pg. 54, ISBN 978-973-0-32126-7

Dacă luăm în considerare actuala configurație a inscripției ca fiind scrisă de la început astfel, aceasta ar fi putut fi inscripționată doar în a doua jumătate a secolului al XIX–lea, perioadă în care au început procesele de reformă ale Ortografiei Limbii Române sau mai precis după Unirea din 1859, când a fost introdus alfabetul latin ca formă oficială de scriere a limbii române, în toate provinciile românești.

În acest context, un element cheie interesant și favorabil pentru interpretare și datare este prezența virguliței (sedilei) sub litera **S** cuprinsă în cuvântul PEȘTERA. Existența literei **Ș**, ar putea întregi și valida astfel interpretarea inscripției sau încadrarea istorică. Introducerea semnelor diacritice **ș** și **ț** a fost propusă și utilizată pentru prima dată de către Petru Maior în anul 1819[6], apoi au fost introduse în limba română, păstrându-se în ortografia actuală.

Din ceea ce se cunoaște, acest tip de inscripție localizat în zona intrării unei peșteri din Maramureș, reprezintă un caz unic care pare a fi izolat, dar acest lucru nu exclude posibilitatea existenței altor manifestări de acest gen. Viitoarele ture de cercetare în teren pot să infirme unicitatea acestui caz de inscripționare din zona Lunca la Tisa.

BIBLIOGRAFIE

CHIȘ, Vasile Timur - comunicare orală

CHIȘ, Vasile Timur, Bocicoiu Mare, Великий Бичків, Nagybocskó, Bocicoiu Mare village, Sighetu Marmației, 2016, pg. 54, ISBN 978-973-0-32126-7

IȘTVAN, Dumitru; CHIȘ, Timur Vasile; MINGHIRAȘ, Traian, Incizii rupestre în Grota lui Doboș din Dealul Camnea (Lunca la Tisa)", Revista Fundației Culturale Pro Unione, Anul X, nr. 1-2 (29-30) – iunie 2007.

KACSO, Carol, Repertoriul arheologic al județului Maramureș, vol. I. Eurotip, Baia Mare - 2011, pag 244

MAIOR, Petru - Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi, Regiae Universitatis Hungaricae, 1819, pag. 103

PARVA, Radu „Criptograma din Psaltirea Scheiană" în Studii și Materiale de Istorie Medie, III (1959), Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de Istorie, pag. 365

[6] MAIOR, Petru - Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi, Regiae Universitatis Hungaricae, 1819, pag. 103

Lake Maricheyka, Chornohirsky

„As long as there will be Lake Marichaika,
until then there will be clean water in Chornohora!
Hutsul folk wisdom„

Ivan ZELENCHUK
Yaroslav ZELENCHUK
Verkhovynskyi National Nature Park

Abstract:

The article provides a general description of the natural-ecological and historical-cultural features of Maricheyka Lake, which is located on the northeastern slopes of the Chornohirsky ridge of the Ukrainian Carpathians. The conducted preliminary scientific studies show that it has a great scientific-educational and spiritual-cultural value. Maricheyka Lake, which is fed by clean underground (artesian) waters, deserves not only the regional status of one of the "Seven Wonders of Verkhovyna Oblast", but also the state status of the National Natural Monument of Ukraine.

Анотація:

В статті наведено загальний опис природно-екологічних та історико-культурних особливостей озера Марічейка, яке розміщено на північно-східних схилах Чорногірського хребта Українських Карпат. Проведені попередні наукові дослідження показують, що воно має велику науково-освітню і духовно-культурну цінність. Озеро Марічейка, що живиться чистими підземними (артезіанськими) водами, заслуговує не тільки на регіональний статус одного із «Семи чудес Верховинщини», а й на одержання державного статусу Національної пам’ятки природи України.

Чорногірське озеро Марічейка.

Доки буде озеро Марічайка,
доти буде чіста вода в Чьорногорі !
Гуцульська народна мудрість

Іван Зеленчук
Ярослав Зеленчук
Національний природний парк «Верховинський»

Україна дуже багата на красиві рівнинні і гірські озера. Відомо, що на території нашої країни існує близько 20 тисяч різних озер, у тому числі понад 7 тисяч середніх, з них 43 – великих озер. Найбільше озеро України – волинське озеро Світязь, площею 24 квадратних км, що належить до системи великих Шацьких озер. Найбільшим озером Українських Карпатських гір вважається озеро Синевир, котре знаходиться біля селища Міжгір'я на Закарпатській Гуцульщині і має площу 7 га.

Серед всіх гірських озер Українських Карпат особливо виділяється озеро Марічейка, що знаходиться на території Чорногірського гірського масиву. Згідно соціологічного опитування жителів Верховинського району Івано-Франківської області, проведеного газетою «Верховинські вісті», озеро Марічейка віднесено до «Семи чудес Верховищини». Дане озеро розміщено не далеко від села Шибене, Зеленської сільської ради, поблизу полонини Веснарка та підніжжя гори Шурин (Ґропа).

Озеро Марічейка добре знають багато верховинців та численні гірські туристи України і зарубіжжя тому, що воно знаходиться поблизу найширшого пологого плаю на Чорногірський хребет: так званого «Чорногірського плаю». Дана історична гірська дорога, по якій можуть рухатися не тільки пішоходи, але й автомобілі підвищеної прохідності, починається в селі Шибене, проходить через урочище Погорілець, полонину Веснарка та озеро Марічейка, а потім піднімається стрімко вгору до самої вершини гори Піп Іван (2021 м), на якій знаходиться, зруйнована 1941 року, кам'яна будівля астрономо-метеорологічної обсерваторії – визначної пам'ятки історії і архітектури України.

На жаль в різних наукових і освітніх джерелах про озеро Марічейка написано дуже мало. Зокрема, в другому томі Географічної енциклопедії України, 1990 року видання, про дане озеро написано

наступне: «МАРІЧЕЙКА – озеро льодовикового походження у Верховинському районі Івано-Франківської області. Лежить на північному сході від гори Шурин-Ґропа масиву Чорногора, на висоті 1510 метрів над рівнем моря. Площа 1 гектар, глибина 0,8 метра. Улоговина видовженої форми. Береги низькі, оточені лісом з ялини та гірської сосни. Живиться підземними та, частково, атмосферними водами. Вода прісна, чиста. Дно рівне, мулисте. Вздовж берегів озеро заростає осокою. Об'єкт туризму».

Ми думаємо, що багато верховинців, котрі не раз бували біля озера Марічейка, самі можуть переконатися в тому, що в такій авторитетній географічній енциклопедії дуже мало інформації про це унікальне озеро і, крім того, не всі наведені в книзі тези відповідають реальній дійсності. Тому людина, котра на власні очі не бачила дане високогірне озеро Марічейка, після прочитання такої короткої енциклопедичної інформації, мабуть не зверне на нього особливу увагу. Не вражають уяву читача ні висота над рівнем моря – 1510 метрів, ні площа – 1 гектар, ні глибина озера – 0,8 метра. Тому, для кращого розуміння специфічних особливостей озера Марічейка, ми спочатку порівняємо його із двома іншими озерами головного Чорногірського хребта , які також утворились у давньольодовокових заглибинах (карах): високогірними озерами Бербенескул і Несамовите.

Озеро Бербенескул (не Бребенескул тому, що не «бребениця», а «бербениця») має давньольодовикове походження, розміщено найвище із усіх трьох чорногірських озер і тому дійсно є найвисокогірнішим озером України. Воно має овальну форму і знаходиться поблизу гори Гутин Томнатик (2016 м) на висоті 1801 м над рівнем моря, його площа близько 0,5 га, глибина 2,8 м. Дане озеро живиться атмосферними опадами і ґрунтовими водами, від нього витікає однойменний гірський потік, що в закарпатському селі Луги впадає в Білу Тису. Між іншим, нам бачиться, що село Бистрець обов'язково повинно стати побратимом села Луги.

Друге чорногірське озеро – Несамовите також має давньольодовикове походження, лежить на схилах гори Туркул (1933 м), на висоті 1750 метрів над рівнем моря, має площу 0,3 гектара і глибину 1,5 метра. Від нього не витікає ніякий потік, воно безстічне. Дане озеро розміщено всього на 50 м нижче від озера Бербенескул. За народною легендою озеро Несамовите «несамовито» мститься

великими грозами і зливами над тими несвідомими подорожніми, котрі кидають в нього каміння.

Після простого порівняння трьох озер видно, що тільки озеро Марічейка живиться потужними підземними водами. Крім того озера Бербенескул і Несамовите знаходяться у найвищому субальпійському гірському поясі, навколо них немає ніякого лісу, а ростуть тільки полонинські трави і сосна сланка (жереп) та розсіяні кам'яні осипища і тому їх добре видно із всіх навколишніх гірських вершин. Віддаль між озерами Бербенескул і Несамовите біля 3-х км. Завдяки такому особливому розміщенню, найвисокогірніші озера України – Бербенескул і Несамовите, що піднялися найближче до «Неба України», українські митці влучно називають «Голубими очима Чорногори».

Дальше ми хочемо порівняти озеро Марічейка з іншими двома найбільшими за площею гірськими озерами Українських Карпатах – озерами Шибене і Синевір, але вже зовсім іншого, завального (загатного) походження. Відомо, що колись найбільшим озером Українських Карпат вважалось озеро-гать Шибене, що розміщене на однойменному потоці Шибене, поблизу урочища Бангофа, в басейні річки Чорний Черемош. Раніше воно мало площу близько 15 га і глибину більше 15 м. Після закінчення лісосплаву по Білому Черемошу, 1979 року, озеро-гать Шибене вже більше не використовувалось для пускання води. Поступово його гребля зруйнувалась, озеро замулилось, заросло й зараз має полощу біля 1 га. Тому найбільшим сучасним озером Українських Карпат вважається озеро Синевир. Воно розміщене поблизу Міжгір'я на висоті 987 м над рівнем моря, має площу 7 га і глибину до 20 м та належить до басейну річки Тересва.

Після короткого ознайомлення із чотирма визначними озерами України: Бербенескулом і Несамовитим – як найвисокогірнішими озерами та Шибеним і Синевиром – як найбільшими за площею озерами, ми знову повернемось до порівняльного дослідження озера Марічейка. Перш за все ми побачили, що озеро Марічейка розміщено в зовсім іншому гірськолісовому поясі, ніж озера Бербенескул і Несамовите, котрі лежать у субальпійському гірському поясі, тому й навколишні гірські ландшафти цих озер є зовсім різними. Крім цього, Марічейка розміщена набагато вище за озера Шибене і Синевир. Тому мальовничий гірський ландшафт Марічейки, що поєднує дзеркальну водну блакить неба із зеленню прибережного смерекового лісу і темною синявою Чорногори захоплюють всіх своєю неземною красою.

Кристально чиста вода озера Марічейка, свіже гірське повітря та навколишній первозданний ліс створюють разом враження «чудового райського місця», котре дає прекрасну можливість всім бажаючим «красою душу напоїти». Альпійський високогірний ландшафт озер Бербенескул і Несамовите мають зовсім іншу естетичну привабливість.

Найважливішою особливістю озера Марічейка є те, що воно живиться потужними підземними водами. Крім того в дане озеро впадає потічок Живець, котрий витікає із стрімкого схилу гори Шурин (Ґропа). Таким чином воно живиться глибинними артезіанськими водами, водами гірських потічків і атмосферними опадами. В свою чергу із озера витікає однойменний потічок Марічейка, що буквально злітає по каменях до бурхливого потока Погорілець. З-під Чорногори чисті води цього озера та численних гірських потічків попадають у великий потік Шибений, річок Черемош, Прут і Дунай, а разом з Дунаєм – у саме Чорне Море. Образно кажучи «Жива Вода» чорногірської Марічейки, через три потоки і три річки України, має безпосередній зв'язок із «Великою Водою» Чорного моря. Хоч чисті води Марічейки є маленькою краплею в Чорному морі, але зате краплею «Живої Води» із високої Чорногори.

Про феномен живлення озера Марічейка чистими підземними водами знають тільки окремі досвідчені старожили Гуцульщини, що десятки років літували із худобою на полонинах Веснарка, Погорілець і Ґропа. Саме від них ми вперше записали легенду про те, що у дні цього озера є міжкам'яні щілини, через які воно з'єднане із водоносними горизонтами найчистіших підземних вод Українських Карпат. Протягом століть ці загадкові перекази полонинників усно передавалися між гуцулами і поступово ставали легендами.

Літературно реконструйована легенда про глибокі артезіанські отвори у дні озера Марічейка, звучить так: «Єкшо на дарабці заплисти на середину озера Марічайка, то мижи чорним камінім можна уздріти вузеньку дирку в їго дні, подібну до лійки. Аби спробувати зміріти глибину тої лійки у дні озера, з собов траба узєти великий клубок грубих прідівних ниток тай зручний камінь. Коли прив'їзати камінь до нитки і повільно опускати їго у тоту лійку, то будете видіти, шо цілий клубок із нитками розмотаїтси, а кмінь ни досєгне дна. Через цису дирку у дні озера вода попадаї до підземного моря».

Про те, що чиста артезіанська вода у озері Марічейка має цілющі властивості, ми також довідались від старожилів Гуцульщини, які

багато років літували на чорногірських полонинах. Вони розповідали нам легенди, що вівці, корови і коні, котрі пили воду із озера Марічейка, ставали дуже рухливими та не хворіли. А також про те, що молоко від овець і корів, котрі пили воду із цього озера, має лікувальні властивості. Але найбільше вразила нас легенда про «Живу Воду» із озера Марічейка. Згідно цієї легенди, якщо неживу рибу покласти у свіжу озерну воду, то риба оживе. За іншою народною легендою деревина із смерек, котрі виросли навколо озера Марічейка, вважається найкращим матеріалом для гуцульських скрипок, цимбалів і бербениць.

Відтворена легенда про цілющі властивості води із озера Марічейка оповідає про все це так: «Ми добре знаїмо, шо вода у Марічайці не проста. Коли ми літували на Веснарьці, коло того Озера, то нашя худоба ни раз пила з него воду. Вид тої води выці, корови й коні файно правилиси, душше бігали (шо гляба було їх звернути) тай ни слабували. Тогди молоко вид овец й коров було смачнішше, вид него ми чулиси душшими. А коли наловити у потоках стругыв й випустити їх у озеро, то струги увитки оживают у тый воді. Розказували, шо медведі і олені тоже приходіт до того Озера на водопый. Из смерік, шо росли навколо озера, добре робити скрипки і цимбали, бо они мают сильний і чістий голос. Добре також робити з них бербениці до бризи. Старі ватаги казали, шо класти ватру на полонині з того смеречя є великим гріхом».

В книзі «Карпатські легенди», виданій 1995 року, талановитий гуцульський письменник Ярослав Гавучак, 70-ти річний житель села Шибене, що розміщене поблизу гори Піп Іван, записав давні гуцульські народні легенди, новели, казки, в яких майстерно відображено славне історичне минуле Гуцульського краю, духовне багатство, життєва мудрість, виняткова волелюбність і велика любов до мистецтва гуцулів. Автор зобразив також унікальну красу гірської природи Чорногори і зокрема написав цікаву легенду про високогірне озеро Марічейка під назвою «Заради троїстої музики». В цій легенді розповідається про те, що хто з молодих гуцулів хоче навчитися по-гуцульськи файно співати або грати, нехай вийде в ніч перед Івана Купала до озера Марічейка і послухає чарівних пісень чорногірської Марічки-Лісниці, котра пожертвувала своїм першим коханням заради вічного життя гуцульської троїстої музики: «В ніч перед Іваном Купалом, коли цвіте папороть вогненним цвітом, виходить над озеро Марічейка, що під горою Піп-Іваном, добра Лісниця-піснярка. Співає про своє короткочасне кохання,

про трьох легінів-музикантів, жодному з яких не змогла віддати свого пісенного серця. Втікають злі сили від її голосу, ховаються в дебрях, бо не люблять добрих пісень, як Темнота Сонця. Тільки дідо Чугайстер слухає – не наслухається. Мовчки ронить зелені сльози».

За мотивами цієї красивої легенди про озеро Марічейка, інший досвідчений гуцульський кіноамтор Іван Васильович Дроняк із села Яблуниця, біля цього високогірного озера 1985 року зняв короткометражний художній кінофільм із назвою «Легенда про гуцульські троїсті музики», у якому ролі виконували місцеві актори-аматори. Тоді мабуть вперше в історії озера Марічейка на його берегах звучала жива гуцульська троїста музика і знімався любительський кінофільм. Видатний український кінорежисер Юрій Іллєнко, прибувши 2006 року на Верховинщину як почесний гість ІІ-го Кінофестивалю фільмів про Гуцульщину, високо оцінив даний аматорський фільм.

Хочеться також нагадати, що на Волині поблизу села Скулин, серед первозданного лісу знаходиться красиве озеро Нечимле, оспіване Лесею Українкою у знаменитій «Лісовій пісні». Про красу і животворність чорногірського озера Марічейка згадується у гуцульських легендах і багатьох гуцульських співанках.

Під час багаторічних українознавчих експедицій по Гуцульщині ми шукали відповіді на питання: «Що знають старожили Гуцульщини про свій рідний край?». На щастя ми знайшли дещо нове і про озеро Марічейка. Саме старожили Верховинщини розповіли нам про загадкові щілини у дні озера, про животворні властивості його артезіанської води та про особливий приозерний смерековий праліс. Але, на жаль, ми не знаємо остаточної відповіді на основне питання: «Чим було озеро Марічейка для наших далеких предків?».

Тому на закінчення ми хочемо поділитись із читачами своїми окремими припущеннями про сакральність озера Марічейка, яка пояснюється феноменом його живлення чистими підземними водами із потужних водоносних горизонтів Українських Карпат. Перш за все в народі живуть різні легенди і пісні про живильну воду даного озера. А за науковими дослідженнями Степана Пушика – відомого українського письменника і вченого, професора Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, факт збереженості певного об’єкту чи явища у фольклорі, є опосередкованим доказом того, що даний об’єкт чи явище є «непрості», а «особливі». Другим важливим аргументом на користь сакральності Марічейки є те, що воно

знаходиться безпосередньо на підступах до гори Піп Іван (Чорногора), котра здавна була Священною Горою наших далеких предків. Серед усіх чорногірських плаїв, що ведуть до вершини Чорногори, плай через Марічейку – найдоступніший і найширший. Хоча за минулі століття багато чого зникло і багато чого змінилось на цій благодатній Карпатській гірській землі, але якимось чудом збереглись окремі фрагменти давніх народних легенд – вічні уламки Творіння Людського Духу.

Ми відкрили для себе один цікавий факт: в різних варіантах давніх гуцульських народних легенд і пісень гірський хребет Чорногора називається просто «Гора», річка Черемош – «Ріка», а озеро Марічейка – «Озеро». Дуже ймовірно, що в сиву давнину саме цими чорногірськими плаями піднімались із своїх підчорногірських поселень наші далекі предки – Діти Природи і Віруючі Природи – щоб один раз на рік, на свято Купала, скупатись у Озері чи Річці, а потім на Горі поклонитись Святому Сонечку. Тому ми припускаємо, що Чорногора, Марічейка і Черемош здавна були сакральними природними об'єктами для наших далеких предків, до яких вони приходили молились і яким вони приносили свої жертви.

На нашу думку, для дальшого вивчення всіх специфічних особливостей озера Марічейка та інших чорногірських озер, потрібно провести комплексні наукові дослідження всього Чорногірського хребта Українських Карпат. Навіть попередні наукові розвідки показують, що безсумнівною є велика науково-освітня і духовно-культурна цінність *артезіанського озера Марічейка*, яке заслуговує не тільки на статус одного із «Семи чудес Верховинщини», але й на звання «Священного Озера гуцулів» і одержання в майбутньому статусу Національної пам'ятки природи України. Тому закликаємо всіх природолюбів та верховинських гірських туристів старанно оберігати озеро Марічейка, не забруднювати його береги і збирати фольклорно-етнографічні матеріали про нього.

© Ярослав Залепе-чук

Unique natural Complexes of National Nature Park "Verkhovynsky"

L. F. MATSAPIAK
National Natural Park "Verkhovynskyi"
c. Verhniy IASENIV
e-mail: kotcerhan@ukr.net

Abstract:

The floristic complexes of separate mountain massifs of the Verkhovyna National Park, which are a reserve for the growth of the main part of rare species, are characterized. The main threats to rare species are identified and environmental protection measures are proposed, which aim to prevent the depletion of species, population and ecosystem phytodiversity, simplify the structure of phytocenoses, and maintain the number, density and vitality of populations of rare species of flora.

Keywords: distribution, rare species, preservation, flora, rare component, NPP "Verkhovynskyi", Chivchyno - Hrynyavsky Mountains.

До числа найцікавіших та найбагатших у флористичному відношенні районів Українських Карпат належать Чивчино-Гринявські гори, де створений Національний природний парк "Верховинський" Указом Президента України від 22 січня 2010 р. (№58/2010), загальною площею – 12022,9 га. В адміністративних межах Верховинського району Івано-Франківської області (верхів'я Білого і Чорного Черемошів) – найбільш віддалена і важкодоступна частина Українських Карпат.

Чивчинські гори, в межах яких розташована більша частина НПП "Верховинський" є північно-західною частиною Мармароського кристалічного масиву. Це єдиний в Українських Карпатах район, де на поверхню виходять найдавніші метаморфічні утворення, складені доверхньопалеозойськими вулканогенними, туфогенними та осадочно-метаморфічними породами – гнейсами, амфіболітами, вапняками.

Своєрідність і різноманіття ландшафтних умов сприяли формуванню багатого видового складу рослин, серед яких значна частина рідкісних, ендемічних та реліктових.

Характерною рисою флори Чивчин є приуроченість цілих флористичних комплексів до окремих гірських масивів, де зосереджені найбільші площі карбонатних відслонень, до яких приурочені місцезростання основної частини раритетних видів території НПП "Верховинський".

Одне з перших місць серед багатих флористичних осередків займає гора Гнєтєса (1769 м) з прилеглою до неї вершиною – Фатія-Банулуї, що на самому кордоні з Румунією. Субальпійський пояс виступає тут у вигляді високогірних лук – полонин і піднімається над верхньою межею лісу смугою понад 300 м. Особливо слід відмітити тут масивні вапнякові скелі. Характерними видами тут є: *Elisanthe zawadskii* (Herbich) Klokov, *Delphinium elatum* L., *Dianthus speciosus* Rchb (це єдине місцезростання виду в Україні), *Cirsium heterophylum* (L.) Hyll. (єдине місцезнаходження виду в Українських Карпатах), *Saussurea porcii* Degen, *Pulsatilla scherfelii* (Ullep.) Skalicky.

Наступним цікавим флористичним осередком є урочище Прелука, де зростає низка раритетних видів. Локалітет приурочений до виходів на денну поверхню окремих потужних карбонатних брил на південно-східному схилі г. Прелука - Перкалабське ПОНДВ. Одна з цих брил має вигляд прямовисної стінки висотою близько 100 м.

Серед видів, що тут зростають, перед усім слід відмітити – *Aster alpinus* L., який на території України зростає тільки в Карпатах. Локалітет знаходиться у гірсько-лісовому поясі в межах висот 1150-1200 м н.р.м, це найнище місцезростання цього виду на території Українських Карпат.

Разом *з A. Alpinus* тут зростає ще ряд рідкісних видів флори. Серед них на увагу заслуговує перед усім *Elisanthe zawadskii* (Herbich) Klokov – вид занесений до Червоного списку МСОП, Європейського Червоного списку та Червоної книги України.

Ще однією вартою уваги рослиною в цьому урочищі є *Jovibarba hirta* та *Carduus glaucus* Baumg, які відносять до видів, що мають поодинокі місцезнаходження в Українських Карпатах.

Крім того, тут зростають *Corallorihza trifida* Chatel., яку вказують лише для хребта Чорний Діл та *Goodyera repens* (L.) R. Br. Тут виявлені також такі «червонокнижні види» як, *Lycopodium annotinum L.*, *Botrychium lunaria (L.) Sw.*, *Lilium martagon* L., *Epipactis atrorubens (*Hoffm. ex Bernh., *Gymnadenia conopsea (*L.*)* R.Br, *Traunsteinera globosa*

*(*L.) Rcnb. (*Orchis globosa* L.), *Silene dubia* Herbich з Європейського червоного списку.

Не менш цікавим у флористичному відношенні є урочище «Каменець». У літературних джерелах вона значиться як пам'ятка природи місцевого значення «Урочище Мокринів Камінь». Розташована пам'ятка природи у кварталі 9 Чивчинського ПНДВ і забезпечує охорону «мальовничої гори з поселенням орлів та місцем зростання ендеміка – деревія східно-карпатського». Тут зростає низка раритетних представників, серед яких заслуговують на увагу наступні види *Ptarmica tenuifolia* Schur - вузькоареальний південно-східнокарпатський ендемічний вид. У Карпатах трапляється дуже рідко, місцезнаходження відомі у Чорногорі та Чивчинських горах, занесений до Світового Червоного Списку та Червоної книги України. Популяція налічує понад 100 різновікових особин.

Silene dubia Herbich - південно-східнокарпатський ендемічний вид, занесений до Європейського червоного списку.

Крім видів, які підлягають охороні згідно міжнародних критеріїв, на території урочища «Мокринів Камінь» ростуть рослини, занесені до Червоної книги України, а саме *Botrychium lunaria, Coeloglossum viride, Corallorhiza trifida, Dactylorhiza fuchsii, Dactylorhiza majalis, Epipactis atrorubens, Epipactis helleborine, Gymnadenia conopsea, Listera ovata.*

Низка видів в урочищі належить до числа рідкісних, ендемічних, реліктових та погранично-ареальних рослин Українських Карпат, які перебувають, або в найблищому майбутньому можуть опинитися на межі вимирання. Зокрема це *Asplenium ruta-muraria, Cystopteris Montana, Cystopteris sudetica, Gimnocarpium robertianum, Polystichum lonchitis, Ranunculus carpaticus, Helianthemum grandiflorum, Euphorbia carpatica, Chrisosplenium alpinum, Scabiosa lusida, Melampyrum saxosum, Tozzia carpatica, Leucanthemum rotundifolium, Festuca carpatica, F. saxatilis, Trisetum alpestre.*

Переважна більшість території НПП «Верховинський» розташована у найвіддаленішій і важкодоступній частині Українських Карпат. Цей регіон зараз майже обезлюднений, традиційні види господарської діяльності які здійснювались тут у минулому (лісогосподарська і випас худоби) зведені до мінімуму. У зв'язку з цим існують наступні загрози існуванню популяцій раритетних видів флори:

- припинення випасу у зв'язку із занепадом полонинського господарства;

- припинення викошування у зв'язку із знелюдненням цієї території і зниженням поголів'я худоби у місцевих приватних господарствах;

- сильватизація (природне заліснення) лучних угруповань у зв'язку з припиненням випасу і сінокосіння;

- порушення гідрологічного режиму пов'язане в останні роки з тривалими бездощовими періодами;

- руйнування оселищ видів під час проведення лісогосподарських заходів пов'язаних з вирубуванням лісів під час санітарних рубок, розчищенні просік, прокладанні доріг тощо.

Крім того існує низка потенційних загроз для раритетних видів флори зумовлених особливостями поширення цих рослин у регіоні, чисельністю, щільністю та еколого-ценотичною приуроченістю їх популяцій.

Основна загроза для видів, які приурочені до ділянок з карбонатними відслоненнями: Гнітеси, Прелуки, Мокринів пов'язана із прогресуючим залісненням цих оселищ, яке спостерігається останніми роками.

Заплановані заходи: прорідження лісових заростей поблизу карбонатних відслонень (вершини гір Гнєтєси, Прелук, Ротундула, Мокринового Каменя) в зимовий період за наявності снігового покриву.

Регулярне сінокосіння. Регламентований випас худоби. Вирубування чагарникових заростей.

Картування популяцій, моніторинг за чисельністю, щільністю і станом популяції. Періодичне викошування.

Вирощування посадкового матеріалу ex situ з подальшою реінтродукцією для підтримання і збільшення чисельності популяцій.

Проведення лісогосподарських заходів пов'язаних з санітарними та іншими видами рубок тільки за наявності снігового покриву.

Заборона будь-яких меліоративних заходів, облаштування водозаборів, вирубування оточуючих лісових ділянок.

Очікувані результати:

Збереження та підтримання видового багатства лучних угруповань за участю низки раритетних видів, попередження заростання трав'янистих угруповань лісовою рослинністю.

Збереження популяцій раритетних видів у відповідних їх вимогам місцезростаннях, підтримання життєздатності раритетних видів, серед яких багато ендеміків.

Збереження структури і видового складу рідкісних рослин.

Природоохоронні заходи в межах території НППВ спрямовані на зменшення впливу антропогенних та негативних природних чинників на рослинний покрив, як найбільш вразливий компонент природних систем та мають за мету запобігання збідненню видового, популяційного та екосистемного фіторізноманіття, спрощення структури фітоценозів, підтримку чисельності, щільності і життєвості популяцій раритетних видів флори.

ЛІТЕРАТУРА

1. ВЕЛИЧКО М.В., ЧОРНЕЙ І.І., Ботанічна характеристика урочища Мокринів Камінь у Чивчинських горах (Українські Карпати) // Заповідна справа в Україні. – 2003. – Т. 9, вип. 2. – С. 16-18.
2. ГОРБИК В.П., Ботанічні об'єкти Чивчинських і Гринявських гір, що потребують охорони // Мат. 5 з'їзду Укр. ботан. тов. – Ужгород, 1972. – С. 133-134.
3. МАЛИНОВСЬКИЙ К., ЦАРИК Й., КИЯК В., НЕСТЕРУК Ю., Рідкісні, ендемічні, реліктові та погранично-ареальні види рослин Українських Карпат / Інститут екології Карпат НАН України / М. Голубець (наук. ред.). - Л.: Ліга -Прес, 2002. - 75с.
4. МАЛИНОВСКИЙ К.А., Рослинність високогір’я Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1980. – 280 с.
5. ЧОПИК В.І., Ботаніко-географічна характеристика Чивчино-Гринявських гір в Українських Карпатах // Укр. ботан. журн. - 1969. - 26, вип., № VI.
6. АНДРІЄНКО Т.Л., ЧОРНЕЙ І.І., ОНИЩЕНКО В.А., БУДЖАК В.В., Флора та рослинність проектованого міждержавного українсько-румунського біосферного резервату "Мармароські та Чивчино-Гринявські гори" // Укр. ботан. журн. - 2005. - 62, вип., № IV.
7. ЧОРНЕЙ І.І., БУДЖАК В.В., Нове місцезнаходження раритетних видів флори у Чивчинських горах (Українські Карпати) // Укр. ботан. журн. – 2003. – 60, №1. – С. 53-57.
8. PAWLOWSKI B., Ogolna charakterystyka geobotaniczna gor Czywczynskich // Rozprawy wydzialu mat.-przyrodniczego. – Krakow, 1948. – p. 1-72.

Dynamics of the hydrochemical composition of water in the watercourses of the upper Tysa basin within the territory of the Carpatian Biosphere Reserve

P.S. PAPARYHA,
L.I. PIPASH,
V.Ya. DOVHANYCH,
N.F. ANDRIYCHUK,
A.V. VEKLIUK
Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine
Carpathian Biosphere Reserve, Rakhiv, Krasne pleso, 77, Ukraine, 90600
Address: Carpathian Biosphere Reserve, 77, Krasne Pleso Str., Rakhiv, 90600; *E-mail:* cbr-rakhiv@ukr.net

Abstract:

Basing on the results of own research, was analyzed the dynamics of the hydrochemical state of water in the watercourses of the upper parts of the Tysa River and its tributaries - the White Tysa River, the Black Tysa River, the Hoverla River, the Bohdan River, the stream Bily, and the stream Kvasnyi within the territory of the Carpathian Biosphere Reserve (CBR) and it was established that the watercourses of the studied territory are clean and can serve as a benchmark when conducting a comparative analysis of watercourses in the anthropogenically disturbed areas. Conducted analysis of the dynamics of indicators of general mineralization and pH indexes of water of the Tysa River and its tributaries for the period 2011-2020 and it was established that mineralization of water in the stream Bilyi is almost 5 times lower than in the Tysa and Black Tysa rivers. A slight deterioration of pH index and common iron content was recorded in the same rivers. The ionic composition indices show that in the vast majority of cases, water in the studied watercourses was of type II, and sometimes of type I, which means that the obtained results were within the expected limits, characteristic for mountainous Carpathian rivers. Some concern was caused by the detected C_{III}^{ca} index (hydrocarbonate-calcium water of the third type) in the Tysa and Black Tysa rivers, against the background of low mineralization. During the sampling period in this area a significant rainfall occurred, so pollution could enter the river with rain runoff. Maybe the index reflected a temporary

situation, but it is the first signal that indicates certain water pollution. Therefore, it is necessary to further determine the causes of such a situation and take measures to eliminate them.

Keywords: catchment basin, watercourses, hydrochemical parameters, pollution, monitoring**.**

In today's conditions, with ever-increasing anthropogenic pressure, the issue of studying the ecological state of water ecosystems acquires special priority. Increased attention to the quality of river waters as an indicator of the state of the ecosystem makes topical the problem of researching the conditions, factors and processes of formation of the chemical composition and quality of water. Rivers are one of the most dynamic components of the hydrosphere, where the interaction of water with rocks takes place in conditions of free exchange of water with the atmosphere.

The problem of the quality of surface waters on the territory of the CBR and their ecological assessment for the past two decades is dealt by the specialists of the scientific department of the CBR. The main water artery of the region is the Tysa River - the left tributary of the Danube, formed by the confluence of the White and Black Tysas at an altitude of 440 m above sea level at the distance of 4 km to the north of Rakhiv town. Black Tysa originates at the foot of the Svydovets Mountain at an altitude of 1400 m above sea level. The White Tysa outcrops from under the Mountain Stih on the border of Chornohora and Maramorosh massifs of the Ukrainian Carpathians, at an altitude of 1650 m above sea level. The waters of these rivers and their main tributaries are the object of our research. International interest, which is caused by the transboundary position of the Tysa River, gives additional relevance to these studies.

Materials and research methods

Water samples for analysis from the studied watercourses were taken several times a year during the main hydrological phases in previously prepared clean inert containers at permanent sampling points. Later, they were analyzed in the chemical laboratory of the reserve for the content of the main ions of the saline composition: SO_4^{2-}, HCO_3^-, Cl^-, Ca^{2+}, Mg^{2+}, $Na^+ + K^+$, nitrates and common iron in mg/dm^3, total hardness and alkalinity in mg-eq/dm^3, according to standard methods. The pH index (active water reaction) was determined electrometrically using the AD1030 device.

All devices, used in the analysis, have passed state verification.

To characterize the hydrochemical features of the studied waters, we used the classification by O.A. Alyokina, according to which the class of water was determined by the predominant anions, the group - by the predominant cations, and the type of water - by the ratio between ions in equivalents (Kharchenko et al., 1999).

Ecological assessment of water quality was carried out in accordance with the "Methodology of ecological assessment of surface waters quality by relevant categories" (Kharchenko et al., 1999).

Research results and their discussion

Indicators of mineralization and ionic composition of water, their ratios, ion sums, hydrogen ion concentration and some others are common ingredients, characteristic for all aquatic ecosystems. For the mountainous part of the Tysa River and its tributaries it is characteristic an unstable flow regime. The complex hydrology of the studied watercourses, together with active anthropogenic activity, lead to the morphological changes, flooding of the floodplain and destruction of the waterside line. The dynamic nature of changes in the hydrochemical parameters of water, self-purification processes, and the variability of these characteristics are caused by hydrological and anthropogenic factors. This means that, their concentration may change in the result of natural factors (high water level of rivers, flow regime, intensive turbulent mixing of water) and human economic activity (industrial discharges, wastewater, vital activities of living organisms) (Kharchenko et al., 1999).

The analysis was made for dynamics of the hydrochemical state of water in the watercourses of the headwaters of the Tysa River and its tributaries - the White Tysa River, the Black Tysa River, the Hoverla River, the Bohdan River, the stream Bilyi, and the stream Kvasnyi within the territory of the Carpathian Biosphere Reserve. The results of research for the period from 2011 to 2020 are presented in the table.

Table.Hydrochemical state of watercourses of the upper basin of the Tysa River according to long-term indicators (2011-2020 pp.) *.

Ingredient	Stream Bilyi, waterfall, altitude above sea level 1550 m	Hoverla River, hydropost, Check point altitude above sea level 750 m	Bohdan River, Lavka tract	Stream Kvasnyi (Holovach tract)	White Tysa River, Ust' Hoverla	Black Tysa River Keveliv tract	Tysa River, hydropost Piddil tract
PH	5,40-6,96 6,24	6,05-7,68 6,98	6,18-7,33 6,57	6,20-7,54 6,77	6,62-7,36 6,95	6,37-7,66 7,17	6,78-9,40 7,87
Hardness, mg-eq/dm^3	0,13-0,40 0,28	0,70-1,48 1,06	0,75-2,15 1,44	0,89-2,20 1,51	1,10-1,70 1,25	1,65-2,35 2,13	0,95-2,72 1,99
Ca^{2+}, mg/dm^3	2,5-6,6 4,0	11,0-23,0 16,3	13,2-31,7 22,1	14,8-38,1 25,4	13,6-30,5 19,8	28,1-40,1 33,6	10,0-43,2 33,1
Mg^{2+}, mg/dm^3	0,2-1,8 1,0	1,5-8,3 3,0	0,6-6,7 4,1	1,8-3,9 2,9	2,2-5,1 3,1	2,4-9,7 5,6	3,0-8,1 5,4
$Na^{+}+K^{+}$, mg/dm^3	2,4-7,1 4,6	1,5-8,2 4,1	13,6-9,9 4,7	1,5-10,9 5,7	4,4-7,0 6,1	1,5-4,7 3,7	0,5-9,3 4,6
HCO_3^-, mg/dm^3	15,2-29,2 20,0	34,3-73,2 58,1	43,1-133,2 81,4	47,6-133,2 90,3	63,9-99,6 73,4	95,2-130,0 116,0	40,6-134,2 105,4
Cl, $^-$ mg/dm^3	1,4-3,6 2,1	1,6-4,3 2,8	1,8-3,5 2,4	1,8 -3,4 2,2	3,1-5,6 3,9	2,1-3,8 3,0	2,5-10,6 4,5
SO_4^{2-}, mg/dm^3	1,5-4,9 3,4	5,0-15,1 9,1	6,0-16,8 10,5	4,0-15,7 8,9	5,6-14,0 9,7	9,0-15,5 12,9	7,5-31,1 15,2
General mineralization, mg/dm^3	25-44 36	58-117 93	76-187 125	78-193 135	106-148 121	143-192 175	70-216 166
NO_3^-, mg/dm^3	< 1	< 1	< 1	< 1	< 1	< 1	0,25-4,10 1,90
Fe common, mg/dm^3	0,01-0,03 0,02	0,01-0,10 0,05	0,01-0,10 0,05	0,01-0,08 0,04	0,01-0,10 0,05	0,005-0,23 0,06	0,01-0,23 0,12
Index **	C_I^{Na}, C_I^{Ca}, C_{II}^{Ca}	C_{II}^{Ca}, C_I^{Ca}	C_{II}^{Ca} ,C_I^{Ca}	C_{II}^{Ca} ,C_I^{Ca}	C_{II}^{Ca}, C_{I-II}^{Ca}	C_{II}^{Ca},C_{III}^{Ca}	C_{II}^{Ca},C_{III}^{Ca}

*- in the numerator are given the minimum and maximum values of the analysis results, and in the denominator - the average multi-year values

** - Index – ionic composition of waters (classification by Alyokin)

In the ionic composition dominate: among anions - hydrocarbonates, the content of which varied during these years from 5.2 mg/dm^3 to 134.2 mg/dm^3; among cations - mainly Ca^{2+} (2.5 – 43.2 mg/dm^3), and sometimes Na^+ depending on the degree of mineralization. So, for the most part, the water was characterized as hydrocarbonate-calcium, less often – hydrocarbonate-natrium of the first, second (sometimes third) types.

The minimum content of Mg^{2+} ions (0.2 mg/dm^3) was detected in the stream Bilyi in the upper reaches, and the maximum - in the Black Tysa River (9.7 mg/dm^3) according to the average values during the entire observation period.

The ion SO_4^{2-} ranks second after HCO_3^-. In the studied waters, its content did not exceed 31.1 mg/dm^3. The maximum values, mainly in all watercourses, were recorded during the baseflow (low flow) and the period of spring snowmelt. In the highlands, an increase in sulphate content was also observed after the torrential rains. The reason may be the fall of acid precipitations, because the waterflow there is fed mainly from atmospheric sources.

According to the contamination by the components of the saline composition - chlorides and sulphates, all analyzed waters belong to the quality category 1, quality class I (Cl < 20 mg/dm^3, SO_4^{2-}< 50 mg/dm^3).

The water of the studied watercourses is fresh (in the highlands – ultra-fresh). General mineralization (according to annual averages) varied from 25 to 42 mg/dm^3 in the highlands (stream Bilyi, waterfall, 1550 m above sea level) close to the sources, with a gradual increase downstream. (Fig. 1).

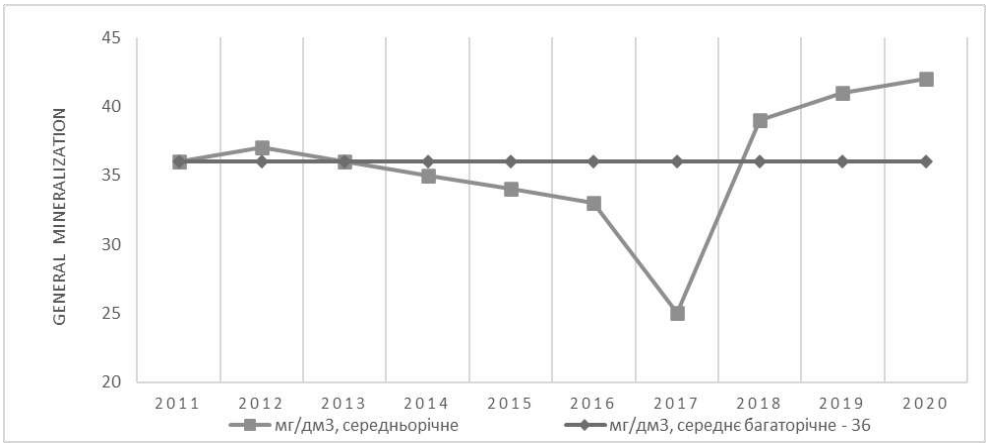

Fig.1. Dynamics of average annual indicators of general water mineralization in the stream Bilyi (waterfall, 1550 m above sea level).

The lowest values of mineralization are observed in the period of spring floods, when the snow melts, and also in the warm period of the year during torrential rains. At this time, river water is being diluted. The highest values of mineralization are characteristic for the winter and autumn baseflow (low flow).

In general, during the entire period of research, according to annual averages the general mineralization of water in the Tysa River at the hydropost was within the range of 114 - 218 mg/dm^3 (Fig.2). The average long-term index (over 10 years) for the stream Bilyi constitutes 36 mg/dm^3, and for the Tysa River - 166 mg/dm^3.

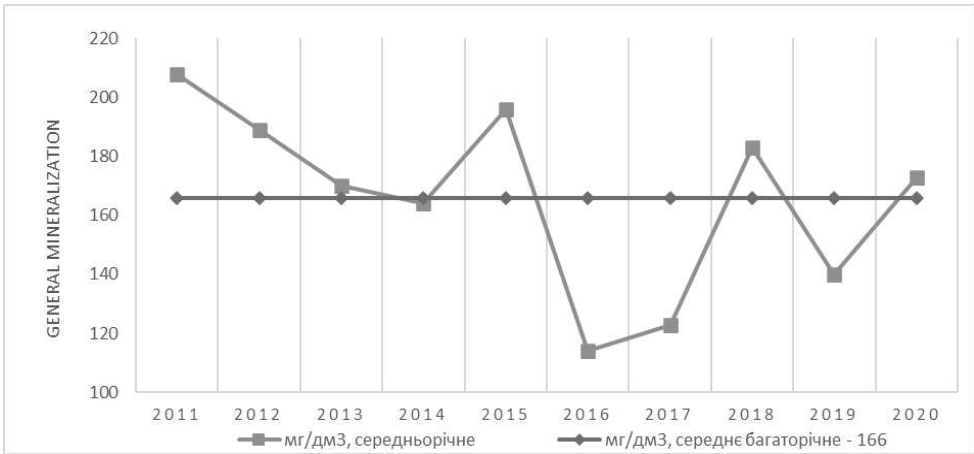

Fig. 2. Dynamics of the average annual indicators of general mineralization of water of the Tysa River (Rakhiv, Piddil tract, hydropost, 390 m above sea level).

According to the classification of waters according to the mineralization criterion, all studied waters correspond to quality class I - "fresh", quality category 1 - "hypohaline", for which the total amount of ions does not exceed 500 mg/dm^3.

The general hardness of water is caused mainly by the presence of soluble compounds of calcium and magnesium and varies depending on the type of underlying rocks and soil, that form the catchment basin, as well as on the season (Kharchenko et al., 1999). Having hardness up to 4 mg-eq/dm^3, water is considered soft. In the studied waters, the total hardness changed towards a gradual increase downstream and ranged from 0.13 (in the highlands) to 2.72 mg-eq/dm^3 (Tysa River). So, all these waters are soft.

An important indicator for the ecological and sanitary characteristics of water is the pH index (active reaction of water), which is determined by the ratio of hydrogen ions and hydroxyl ions. This value varies from 0 to 14

units. A neutral environment corresponds to pH = 7, less than 7 - acidic, more than 7 - alkaline. Both natural and anthropogenic factors can affect the pH index.

The average pH values, determined in the studied rivers, indicate that the water mostly had a slightly acidic, close to neutral and slightly alkaline reaction. A decrease in pH to slightly acidic was observed in the spring, which is associated with the influx of a large amount of meltwater into watercourses. In the highland partss, stream waters have a slightly acidic reaction in most cases. The minimum pH value of 5.4 was determined in the sample taken after significant precipitations (an increase in sulphates was also observed at the same time). Highland streams are the most vulnerable from the point of view of acidification, since naturally their pH index is already slightly acidic, which can be seen on the example of the stream Bilyi (Fig. 3).

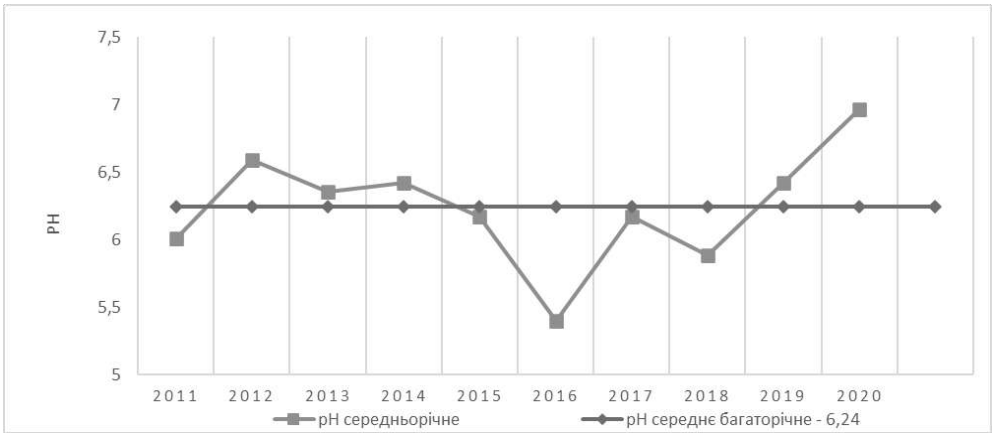

Fig. 3. Dynamics of the average annual pH values of the water in the stream Bilyi (waterfall, 1550 m above sea level)

The average long-term pH index of water in the stream Bilyi constitutes 6.24.

Some concern appears when this indicator is below the limit of permissible values - less than 6.5 and more than 8.5 units. Thus, according to the results of the analysis carried out at the beginning of May 2017, the water in the Tysa River at the CBR hydropost corresponded to the type III, and the pH index reached 9.44 units, which indicates the entry of pollutants into the river. It was then that there was an increase in turbidity and a rise of the water level due to the active melting of snow in the mountains, as a result of which a large amount of pollutants could enter the river with surface runoff, leding to the deterioration of water quality. This is also facilitated by trans-border

transportation of pollutants by atmospheric currents from industrially developed areas. This is confirmed by previous studies conducted by CBR researchers (Kryuchenko et al. 2021).

The average long-term pH index of water in the Tysa River constitutes 7,78 units, Fig. 4.

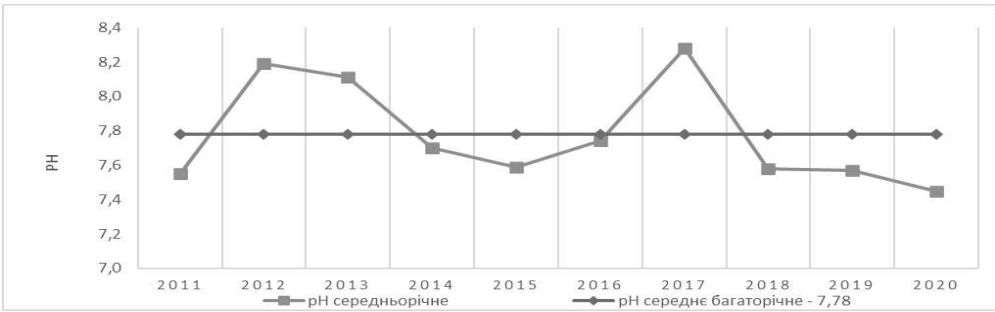

Fig. 4. Dynamics of the average annual pH values of water in the Tysa River (Rakhiv, Piddil tract, hydropost, 390 m above sea level)

The content of soluble iron compounds depends on the pH of the environment and of the oxidation-reduction processes occurring in it. Maximum Permissible Concentrations (MPC) for iron are < 0.3 mg/dm^3. Some Carpathian rivers are characterized by a slightly higher content of iron due to purely natural reasons. According to chemical analysis data, during the years 2011-2020, the studied waters contained iron from 0.005 to 0.23 mg/dm^3, i.e. there was no exceedance of the MPC.

The content of NO_3^- was determined by the express method and did not exceed, mainly, 1 mg/dm^3, which is within the normal range (MPC NO_3^-< 40 mg/dm^3 for waters of fishery importance). The maximum content - 4.1 mg/dm^3 was detected in the Tysa River (Table).

Conclusions.

Basing on the results of hydrochemical research, was analyzed the dynamics of the hydrochemical state of watercourses in the upper parts of the Tysa River and its tributaries - the White Tysa River, the Black Tysa River, the Hoverla River, the Bohdan River, the stream Bily, and the stream Kvasnyi within the territory of the Carpathian Biosphere Reserve (CBR) and it was established that the watercourses of the studied territory are clean and can serve as a benchmark when conducting a comparative analysis of watercourses in the anthropogenically disturbed areas.

Conducted analysis of the dynamics of indicators of general mineralization and pH indexes of water of the Tysa River and its tributaries

for the period 2011-2020 and it was established that mineralization of water in the stream Bilyi is almost 5 times lower than in the Tysa and Black Tysa rivers. A slight deterioration of pH index and common iron content was recorded in the same rivers.

The ionic composition indices show that in the vast majority of cases, water in the studied water objects was of type II, and sometimes of type I, which means that the obtained results were within the expected limits, characteristic for mountainous Carpathian rivers. Some concern was caused by the detected C_{III}^{ca} index (hydrocarbonate-calcium water of the third type) in the Tysa and Black Tysa rivers, against the background of low mineralization. During the sampling period in this area a significant rainfall occurred, so pollution could enter the river with rain runoff. Maybe the index reflected a temporary situation, but it is the first signal that indicates certain water pollution. Therefore, it is necessary to further determine the causes of such a situation and take measures to eliminate them.

BIBLIOGRAPHY

ХАРЧЕНКО Т.А., Гідроекологічний стан басейну Тиси / [Т.А. Харченко, А.В. Ляшенко, М.О. Овчаренко та ін.]. – Київ, 1999. – 152с..

КРЮЧЕНКО Н.О., Гідрохімічні аспекти моніторингових досліджень Карпатського біосферного заповідника / [Н.О. Крюченко, Е.Я. Жовинський, П.С. Папарига]. – Київ, 2021.

Corcodelul mare (*Podiceps cristatus* Linnaeus, 1758) specie cuibăritoare în Depresiunea Maramureşului, România

Vasile Timur CHIȘ
Muzeul Maramureșan - Științele Naturii, Sighetu Marmației
Mihai HOTEA
Universitatea Babeș-Bolyai, extensia Sighetu Marmației

Abstract

The Great Crested Grebe (*Podiceps cristatus*), a nesting species in the Maramureș Depression, Romania.

During the period of May to July 2023, following the research conducted in the areas of Sighetu Marmației and Bocicoiu Mare, the Teplița Lake area, and the Sarasău locality, particularly around the artificial lakes, we have identified 5 families of Great Crested Grebes (*Podiceps cristatus*) with their young. This marks the first recorded sighting of this species in the Tisa River area of the Maramureș Depression. The lakes in this region are within the Natura 2000 site, Upper Tisa ROSCI 0251.

Keywords: Romania, Transylvania, Maramureș, Maramureș Depression, Great Crested Grebe (*Podiceps cristatus*), nesting species.

Rezumat

Corcodelul mare (*Podiceps cristatus*) specie cuibăritoare în Depresiunea Maramureșului, România

În perioada mai-iulie 2023, în urma cercetărilor efectuate pe teritoriul localității Sighetu Marmației și Bocicoiu Mare, zona lacului Teplița și localitatea Sarasău, în zona lacurilor artificiale, asupra avifaunei din zonă, am identificat 5 familii cu pui de corcodel mare (*Podiceps cristatus*). Aceasta este prima semnalare a faptului că specia cuibărește în zona râului Tisa din Depresiunea Maramureșului. Zona unde se află lacurile face parte din situl Natura 2000 Tisa Superioara ROSCI 0251.

Cuvinte cheie: România, Transilvania, Maramureș, Depresiunea Maramureșului, Corcodel mare (*Podiceps cristatus*), specie cuibăritoare.

INTRODUCERE

Corcodelul mare (*Podiceps cristatus*) în România este o specie sedentară dar și migratoare, exemplarele din zona de nord a țării, migrează când bazinele acvatice îngheață.

În România este o specie cuibăritoare în Câmpia Transilvaniei, Câmpia de Vest, Moldova, Dobrogea, Delta Dunării și în zona Dunării, pe lacuri, amenajări piscicole, mlaștini, bălți și pe râurile cu apă liniștită din zonele de deal și de câmpie de pe întreg teritoriul României.

În România efectivul este estimat la 15.000-30.000 perechi[7].

În Depresiunea Maramureșului specia este menționată în anul 1876 la Slatina de Szilágyi[8], iar Béres I.[9] o menționează ca o specie de pasaj în zona Tisei.

La Muzeul Maramureșan, Secția de Științele Naturii există un exemplar capturat pe data de 13.01.1969 [10].

REZULTATE

Cercetările efectuate în Depresiunea Maramureșului în perioada mai-iulie 2023, pe teritoriul localității Sighetu Marmației și Bocicoiu Mare, zona lacului Teplița (coordonate GPS: 47°56'44.2"N; 23°56'34.7"E, alt. 276 m) și localitatea Sarasău (coordonate GPS: 47°57'11.7"N; 23°50'16.6"E, alt. 256 m) în zona lacurilor artificiale, asupra avifaunei din zonă, am observat prezența a 5 familii de corcodel mare cu pui (*Podiceps cristatus*).

În urma acestor cercetări am constatat că specia cuibărește pe lacurile create în urma exploatării pietrișului și nisipului din zona Râului Tisa.

CONCLUZII

În urma cercetărilor și observațiilor efectuate în perioada 2013-2015 pot afirma faptul că pe lacurile artificiale din zona râului Tisa din Depresiunea Maramureșului, cuibărește corcodelul mare (*Podiceps cristatus*).

În Depresiunea Maramureșului, în urma acestor cercetări și observații, putem considera că corcodelul mare (*Podiceps cristatus*) este o specie cuibăritoare și de pasaj primăvara și toamna.

---

[7] Atlas al speciilor de interes comunitar din România, ediția II, 2022, p 82-83

[8] Szilagyi I., *Máramoros vármegye egyetemes leirása*, Budapesta, 1876, p. 217

[9] Gavril A., Béres I., *Fauna de Vertebrate a Maramureşului*, Colecţia Universitaria, Ed. Dacia, Cluj Napoca, România, 2000, p. 124

[10] Gavril A., Béres I., *Fauna de Vertebrate a Maramureşului*, Colecţia Universitaria, Ed. Dacia, Cluj Napoca, România, 2000, p. 124

O cercetare a lacurilor artificiale și a râului Tisa, Vișeu și Iza, ar face posibil o evaluare a efectivului populației cuibăritoare din zonă.

Zona unde se află lacurile artificiale create în urma exploatării pietrișului face parte din situl Natura 2000 Tisa Superioara ROSCI 0251.

Corcodel mare (*Podiceps cristatus*)
cu 3 pui pe un lac artificial din localitatea Sarasău
Foto: Chiș Vasile Timur

BIBLIOGRAFIE

ARDELEAN, G., BÉRES I., *Fauna de Vertebrate a Maramureşului*, Colecţia Universitaria, Ed. Dacia, Cluj Napoca, România, 2000, p. 1-378

CHIȘ, V. T. , *Zone umede din Ţara Maramureşului*, Sighetu Marmaţiei, România, 2007, p. 1-126

*** Atlas al speciilor de interes comunitar din România, Ministerul Mediului, Apelor și Pădurilor, ediția II, 2022

AUTHORS:
Ecolog, Muzeul Maramureşean,
Ştiinţele Naturii, Piaţa Libertăţii nr.15,
Sighetu Marmaţiei, Maramureş, Romania, RO – 435500,
timurcvt@yahoo.com

PERSONALITĂȚI – VARIA

Meşterul Găvrilă Hotico Herenta – un artist al lemnului, restaurator de monumente istorice, ctitor de biserici de lemn monumentale

prof. Pamfil BILŢIU
Baia Mare, Maramureș

Rezumat:

Cercetarea noastră este rezervată investigării diverselor laturi ale activităţii unuia dintre cei mai mari şi talentaţi meşteri populari maramureşeni. La început am reprodus date despre localitatea de origine subliniind trăsăturile şi tradiţiile locului, mai ales în privinţa prelucrării lemnului. Am făcut apoi referiri la familia meşterului şi asupra rolului pe care l-a jucat bunicul său Gavrilă Hotico Herenta-Vâju, care l-a iniţiat în tainele lucrului cu lemnul.

Partea de investigaţie este rezervată compartimentelor din activitatea sa: cea de restaurator de monumente de lemn şi de zid, reprezentând etapa de tinereţe. Am pus accent pe activitatea deosebit de bogată şi de durată în timp rezervată transferării de obiective şi monumente, gospodării din satele în care s-au construit în spaţiul secţiilor în aer liber ale muzeelor de la Hoia - Cluj, Sighetu Marmaţiei şi Muzeul Satului din Bucureşti.

Ultima parte a studiului este rezervată activităţii meşterului în domeniul prelucrării artistice a lemnului.

Cuvinte-cheie: meşter, poartă, troiţă, biserică, artă, monument.

Comuna Ieud, satul de baştină al meşterului, este aşezată la sud de şoseaua care urmează firul văii Izei, în care se varsă Ieudişorul, pârâul care străbate aşezarea. Ca sat Ieudul face parte din categoria de tip „compact adunat” de-a lungul văii.

Istoric Ieudul este una din vechile aşezări româneşti din Maramureş. S-au descoperit în mai multe părţi ale aşezării urme datând încă din epoca bronzului. Tradiţia satului consemnează existenţa unor „băi” (mine) de sare „lucrate de romanii antici, care sunt surpate şi groapa cea mare s-a umplut cu apă şi poporul îi zice iezăr”. Aici s-a găsit o monedă romană cu efigia

împăratului „Traian cenzule Quinto an 105”, care a intrat în celebra colecţie a istoricului Ioan Mihalyi de Apşa.

Ieudul a păstrat tradiţii şi legende care amintesc de eroi întemeietori, de ctitori de mănăstiri şi biserici, de dascăli şi preoţi, de martiri.

Prima atestare documentară a Ieudului este o diplomă a regelui Ungariei Ludovic,, din 2 februarie 1365, prin care acesta dăruieşte voievodului Balc, fiul lui Sas şi fraţilor săi Drag, Dragomir şi Ştefan, moşia Cuhea, Ieudul ş. a., confiscate de la Bogdan, voievodul infidel care a trecut în Moldova. Ieudul făcea parte din cnezatul de vale al Bogdăneştilor încă înainte de 1353.

Ieudul are în zestrea sa monumente de inestimabilă valoare. După tradiţie Biserica din Deal sau Biserica Balcului este cea mai veche construcţie de lemn din Maramureş, datând din 1364.

În podul Bisericii din Deal preotul Artemie Anderco descoperă celebrul manuscris cunoscut astăzi sub denumirea Codicele de la Ieud, în luna august 1921. Departamentul Astra din Sighetu Marmaţiei organizează o mare expoziţie, la care participă cu vestigii şi creaţii artistice, fiecare sat al Maramureşului. Ieudul aduce printre altele, prin preotul Artemie Anderco, acest manuscris pe care îl donează Muzeului Maramureşului. Andrei Bârsanu, care era atunci la Sighet, sesizează valoarea manuscrisului şi la 11 noiembrie 1921 prezintă manuscrisul într-o şedinţă a Academiei Române. În 1924 Al. Rosetti, într-o lucrare publicată la Paris în 1924, îl datează din secolul al XVII-lea. Ion Bianu publică manuscrisul în facsimile, în 1925, datându-l în perioada 1560 – 1580. Dumitru Şerbu îl datează în anul 1391, datare care nu a fost acceptată de cercetători filologi.

Un alt monument de arhitectură în lemn de mare frumuseţe, considerat catedrala de lemn a Maramureşului, este Biserica din Ieud – Şes, edificată în anul 1718. În cimitirele din jurul celor două biserici se pot vedea semne de mormânt cioplite şi sculptate într-un stil propriu, din lemn şi din piatră, care marchează tradiţia prelucrării acestor materiale de meşteri înaintaşi, deosebit de înzestraţi cu har creator şi talentaţi. Amintim pe această linie pe meşterul, cercetat de către noi, Vasile Chindriş Vălenarul (1911 – 1986), care era iscusit meşter de porţi, semne de mormânt, piese de mobilier, ustensile casnice etc.

Ieudul a rămas până astăzi un sat conservator, foarte vizitat de turişti şi cercetători din toate colţurile ţării şi de pe multe meridiane ale lumii.

Ieudul este un leagăn al tradiţiilor, al artei şi arhitecturii populare, aşa cum ne certifică monumentul funerar al lui Petru Bilţiu-Dăncuş, ridicat de către pictorul şi sculptorul maramureşean Traian Bilţiu-Dăncuş, în memoria tatălui său, mare patriot, dascăl şi culegător de folclor. Traian Bilţiu-Dăncuş a mai sculptat poarta de intrare în Maramureş din satul Mara, aflată astăzi la Muzeul de Etnografie şi Artă Populară din Baia Mare. A mai sculptat poarta de la intrarea în Muzeul Civilizaţiei Populare „Astra" Sibiu. Satul Ieud are două muzee etnografice, unul organizat de familia Ioana şi Mihai Dăncuş, iar celălalt înfiinţat de Ion Pleş în fosta locuinţă a bunicului meşterului Găvrilă.

Ieudul a păstrat o serie de monumente de arhitectură ţărănească: case şi anexe gospodăreşti, instalaţii tehnice acţionate de apă: mori, vâltori, dar şi oloierniţe cu berbec sau cu coşarcă cu bolovani. Tradiţia orală spune că oloierniţele cu coşerci de bolovani, construite de Găvrilă Hotico Herenta-Vâju, bunicul meşterului, „umblau aşa de uşor că şi un cocon le putea învârti". Unele dintre aceste instalaţii au intrat în patrimoniul Muzeului Satului din Bucureşti, precum şi în Muzeul Maramureşului din Sighetu Marmaţiei. (Cristea, Dăncuş, 2000: 167-168). Să mai amintim că Ieudul este unicul sat unde te întâmpină cinci biserici de lemn.

Din galeria marilor meşteri nordici: Ion Ţiplea, Fereşti, Gheorghe Borodi, Vadu Izei, Ion Stan Pătraş, Săpânţa, Godja Pătru Pupăză, Valea Stejarului, s-a născut, aşa cum reiese din autobiografia intitulată „Activitatea noastră profesională" aflată în arhiva noastră, **Găvrilă Hotico Herenta cel Tânăr** s-a născut la 15 august 1938, în comuna Ieud, din părinţi ţărani. Este fiul lui Ion, talentat poet popular (1903-1964), care din luna ianuarie până în 12 iulie 1926, pe când lucra la pădure în fundul Săcuiului, la societatea forestieră Nemoi, judeţul Buzău, a scris un volumaş de versuri în stil popular, intitulat simbolic **Dorul înstrăinatului**, în care şi-a etalat viaţa sa apăsată ca înstrăinat de vatra satului. L-am descoperit în arhiva profesorului Gheorghe Dăncuş, pe care l-am publicat, precedat de un studiu axat pe analiza textelor. (Bilţiu, 2004: 164-179). Mama meşterului Elena a fost o păstrătoare apreciată a tradiţiilor.

Fiul lor Găvrilă a fost botezat în onoarea bunicului său, părinţii dorind ca să-i urmeze şi harul său neîntrecut. „Bunicul meu Hotico Găvrilă al cărui nume îl port a fost un meşter de mare valoare, care ştia practica toate meseriile şi era apreciat de toată lumea pentru creaţia lui în lemn şi piatră şi pentru tot ce a lucrat în meseriile pe care le ştia: sculptor, fierar, croitor,

dulgher, tinichigiu, constructor de instalaţii ţărăneşti, tâmplar, dogar, deci meşter la toate. Bunicul meu a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, ca reprezentant al Ieudului şi a primit în vizită la Ieud pe Dimitrie Gusti şi pe Regele Mihai I. El m-a iniţiat în tainele prelucrării lemnului şi m-a pornit pe drumul acestui meşteşug." (Hotico, 1980: 1).

Meşterul ieudean şi-a început activitatea la vârsta de 20 de ani, în anul 1958, ca restaurator în lemn de monumente istorice. A fost angajat la Direcţia Monumentelor Istorice Bucureşti – lotul transilvan – biserici de lemn, unde a activat până în anul 1978, când s-a desfiinţat această direcţie.

Pe parcursul acestor ani a desfăşurat o intensă activitate izvorâtă din pasiune şi dăruire concretizată în restaurarea a 68 de monumente istorice din lemn şi zid. Primul monument istoric important restaurat a fost Biserica de lemn din Deal, apoi Complexul muzeal Vasile Lucaciu de la Şişeşti (şcoala şi casa), la care se adaugă bisericile de lemn din Şurdeşti, Rogoz, Lăpuş, Ieud-Şes, Plopiş, Rona de Jos. (Hotico, 1980: 2; Gherheş, 2010: 684).

Din cele relatate, la fiecare monument restaurat întocmea un dosar cu documentaţie considerând că, dacă se distruge vreo parte componentă, să se poată reface şi să nu se ştirbească integritatea monumentului. Ne-a declarat că a ajuns să restaureze şi a doua oară unele monumente deoarece lemnul putrezeşte după o vreme. La Şurdeşti l-am vizitat când restaura celebra biserică cu turnul având înălţimea de 54 m. şi ne-a împărtăşit dificultăţile pe care le comportă lucrul la mari înălţimi, dar meşterul, în activitatea sa, a ştiut să treacă peste toate greutăţile.

Meşterul Găvrilă era un bun specialist şi a depus o trudă neobosită într-o lungă perioadă de timp la transferarea de monumente, gospodării şi alte obiective din satele unde au fost construite în spaţiile secţiilor în aer liber, de la muzeele Hoia – Cluj-Napoca, de la Sighetu Marmaţiei şi Muzeul Satului. Meşterul efectua operaţii dificile, demolarea, transportul şi apoi remontarea obiectivelor. În 1963 a demontat, transportat şi remontat o biserică de lemn din Chiraleş (judeţul Bistriţa Năsăud) la Muzeul Hoia. În 1964 a demontat, transportat şi remontat o biserică de lemn din Petrindu Mare (Huedin), iar în 1966 a demontat, transportat şi ridicat Biserica lui Horea, zis Nicolae Ursu, din Cizer, ambele la acelaşi muzeu. În 1975 a demontat, transportat şi ridicat o biserică de lemn din Onceşti la Muzeul Maramureşului Sighetu Marmaţiei. În 1988 a demolat, transportat şi ridicat o biserică, monument istoric, din satul Acmar, comuna Blandiana, judeţul

Alba, la schitul „Sfântul Ioan Botezătorul” din Alba Iulia. Desigur nu putem enumera toate bisericile şi monumentele restaurate sau transferate de către meşter.

În 1975 este vizitat la Ieud de către o comisie UNESCO, împreună cu o delegaţie din cadrul Direcţiei Patrimoniului Cultural Naţional din Bucureşti. Meşterului i s-a trimis apoi o scrisoare din care cităm: „Pe această cale vă rugăm să primiţi mulţumirile noastre pentru munca depusă la restaurarea monumentelor istorice şi de artă.” Semnează Vasile Drăguţ director şi Izidor Mureşan şef de lot la Şantierul Transilvaniei. (Hotico, 1980: 2).

În anul 1978 a fost încadrat la muzeul din Sighetu Marmaţiei, unde a depus aceeaşi muncă neobosită pentru transferarea la Muzeul Satului maramureşean, de pe dealul Dobăieş, case, gospodării şi alte obiective, la început sub îndrumarea lui Francisc Nistor, mai apoi sub supravegherea lui Mihai Dăncuş. Nu ştim câte obiective a transferat şi montat, dar el poate fi socotit principalul creator al satului de pe Dobăieş, cu obiective de foarte mare importanţă, care încântă astăzi pe toată lumea, constituind o atracţie irezistibilă din partea turiştilor din toate colţurile ţării şi de pe multe meridiane ale lumii. Când l-am vizitat pe meşter pe Dobăieş am reţinut admiraţia lui pentru marii meşteri nordici înaintaşi, care au construit cu talentul şi priceperea lor case şi obiective de inestimabilă valoare, pe care o citea în ornamentica ancadramentelor uşilor, care cuprind motive şi reprezentări cu valoare de unicat.

După o activitate de durată (17 ani), în mai 1995, s-a pensionat, dar pasiunea pentru această activitate l-a determinat să nu abandoneze truda pentru aducerea şi montarea de noi obiective în muzeul de pe Dobăieş, pentru ca satul să se îmbogăţească cu noi valori ale patrimoniului de etnografie şi artă populară. Şi-a alcătuit o firmă proprie şi şi-a continuat munca la muzeu.

După 1989, în evoluţia meşterului a început să bată un vânt nou, de fapt, să se producă o resurecţie profesională, trecând de la migăloasa muncă de restaurator la etapa construcţiilor monumentale. Meşterul a construit obiective şi monumente de arhitectură tradiţională care i-au conturat şi mai mult măiestria şi personalitatea, mai exact biserici maramureşene de lemn. Ne pot sluji ca exemplificare Biserica de lemn de la Caracas (Venezuela), cea de la Washington (SUA), la care se adaugă cele din Dobricel (Bistriţa

Năsăud), Vişeu de Sus, Dragomireşti, Ieud, Constanţa, Rohiiţa (Boiereni, din Ţara Lăpuşului). (Gherheş, 2010: 684).

Prin bisericile de lemn, pe care le-a construit aici şi montat în străinătate, meşterul a devenit un veritabil ambasador al arhitecturii populare maramureşene cu tot ce are ea specific. Astfel de monumente au devenit un factor de unitate spirituală a românilor de pretutindeni, iar prin cele construite în ţară, bisericile de lemn au devenit factor de unitate spirituală a românilor din diverse colţuri ale ţării.

Un obiectiv cu care meşterul se poate mândri, care este cel mai grandios şi care poartă denumirea Complexul mănăstiresc din Rohiiţa – Boiereni, construit pe locul unde a existat o mănăstire veche, care a fost distrusă. Istoricul dispariţiei acestei mănăstiri se împleteşte cu legenda. Se spune că într-o vreme de mari lipsuri, pricinuite de seceta prelungită, călugării de acolo au plecat prin ţară după ale traiului. Câţiva oameni mai înstăriţi şi mai lacomi din satul Boiereni, stârniţi fiind şi de autorităţi, s-au hotărât să tâlhărească mănăstirea şi să-i ia terenurile. După prădarea mănăstirii acei oameni fără Dumnezeu au distrus-o prin incendiere. Când s-au întors călugării, cutremuraţi de durere, au blestemat satul şi pe oamenii care n-au ştiut să ocrotească sfântul lăcaş, să fie ars satul de foc şi dus de ape şi pe hotarul lui să nu mai crească stejari, până când oamenii din sat nu vor îndrepta nelegiuirea consătenilor lor. Blestemul călugărilor s-a împlinit, căci de două ori satul a fost ars. Odată a fost dus de ape şi nici stejari în hotarul satului nu au mai crescut.

Tradiţia orală ne spune că nu lipsa bucatelor i-a determinat pe călugări să plece în lume, ci autorităţile austriece au vrut să le distrugă credinţa şi limba. Auzind generalul Bukov că în împrejurimile mănăstirii Rohiiţa poruncile Mariei Tereza nu sunt respectate a distrus mănăstirea şi a împrăştiat călugării, între anii 1760-1762. A trimis acolo soldaţi care însoţiţi de nişte săteni fără Dumnezeu şi dornici să pună mâna pe averea şi pământurile mănăstirii au dat foc sfântului lăcaş. (Bilţiu, 2017: 37).

Biserica cu hramul Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel are planimetria şi elevaţia după tiparul vechilor biserici de lemn, având în componenţă pridvor, pronaos, naos şi altar. Din pridvor ţâşneşte turnul spre înălţimi. Acoperişul este învelit cu draniţă şi decroşat spre altar. Decorul exterior este dispus pe stâlpii decoraţi în stilul caselor ţărăneşti, cu crucea în X, completat de

volume piramidale unite la baza mare. Parapetul galeriei turnului este decorat cu dinţi de lup.

Casa cu paraclis este obiectivul cel mai impresionant şi mai mare al complexului, construit într-un stil unic. Are pridvorul desfundat şi îngrădit pe partea nordică şi estică. Acoperişul se sprijină pe stâlpi, prinşi în partea de sus în cunună. La mijlocul hăizaşului se află o streaşină cu acoperişul decroşat care se sprijină pe stâlpii prinşi în cunună. Acoperişul este şindrilit, construit în pantă repede, prevăzut cu mai multe luminătoare în forma horneţelor ţărăneşti. La mijlocul acoperişului se înalţă turnul.

Complexul mai are în componenţă Foişorul de vară de formă circulară, clopotniţa cu acoperişul în patru ape, sprijinit pe stâlpi consolidaţi cu contrafişe. Scările sunt şi ele monumentale, construite în 2005, au la început un baldachin cu acoperiş în patru ape, sprijinit pe stâlpi. Treptele sunt protejate de acoperiş în două ape, drăniţit. Parapeţii treptelor sunt decoraţi cu funia împletită, sus şi jos în chenare decorate cu dinţi de lup. (Bilţiu, Bilţiu, 2017: 41-42). Acest complex i-a solicitat meşterului Găvrilă experienţă din belşug şi trudă multă întinsă în peste un deceniu de activitate. A început lucrările în 2001 şi le-a încheiat în 2011.

O dimensiune a meşterului Găvrilă Hotico Herenta a fost **prelucrarea artistică a lemnului** în care a fost iniţiat de bunicul său. Găvrilă Hotico Herenta a lucrat numeroase porţi care impresionează prin complexitatea compoziţiei ornamentale, respectarea riguroasă a proporţiilor şi compoziţiei ornamentale. Aşa cum ne dovedesc porţile din faţa gospodăriei sale şi a celei de la casa fiicei lui, meşterul păstrează tradiţia porţilor mai vechi din Maramureş, cu toate că este prezent la meşter fenomenul evoluţiei. Porţile sale sunt construite pe trei stâlpi, excepţie făcând poarta de la intrarea în Muzeul de Etnografie şi Artă populară din Baia Mare, care este pe şase stâlpi. Ca şi la alţi meşteri motivul principal al compoziţiei ornamentale este funia împletită sau torsada. Cu acest motiv meşterul transfigurează o serie de alte motive dintre care amintim: unghiuri deschise, pomul vieţii, rozeta, rozeta din petale de flori, rozeta vârtej („soarele în mărs”), crucea, crucea închisă în cerc etc. Poarta de la intrarea în muzeu ne certifică evoluţia în arta porţilor meşterului. Stâlpii sunt decoraţi simplu prin „sucituri” (caneluri) motiv pătruns mai târziu în arta porţilor. La acest motiv se adaugă volumele piramidale unite la baza mare ca şi la uşorii caselor ţărăneşti. La fundătură meşterul a reprezentat crucea închisă în cerc

de mari dimensiuni, având circumferinţa cercului în interior decorată cu arcele Pentru a evidenţia mai bine şi a imprima mai multă expresivitate motivelor, meşterul pătrunde cu sculptura în masa lemnului până la şase centimetri adâncime. Ca şi la alţi meşteri porţile sale sunt protejate de acoperiş în patru ape învelit cu draniţă.

Meşterul a lucrat troiţe, dintre care amintim pe cea amplasată „în Prund" în memoria bunicului său, unde el şi-a avut locuinţa. Această troiță este de o frumusețe și valoare artistică aparte. Totodată este și originală deoarece a fost lucrată după un plan rămas de la bunicul său. Este o troiță cu motivul crucea închisă în cerc, având brațele crucii decorate cu arcele, unghiuri deschise și linii drepte din torsadă. Circumferința cercului în interior este decorată cu arcele iar în exterior cu torsada și dinte de lup. Latura exterioară a cercului este decorată cu săgeți, unele tăiate în unghiuri drepte. Acoperișul este din tablă, semicircular, de influență catolică. Stâlpul este decorat pe latura din față cu torsada așezată pe două benzi. Feţele laterale ale stâlpului sunt decorate cu crucea în X. Baza stâlpului şi nişa sunt decorate cu unghiuri deschise şi torsada trasată în semicerc.

Săgeata simbolizează gândul care aduce lumină. Este şi raza de soare care fecundează. Este şi un simbol al scării, al schimburilor dintre cer şi pământ. Săgeata este şi atribut al puterii divine. (Chevalier, Gheerbrant, vol. III, 1993: 195).

O troiţă a fost ridicată de către meşter în memoria preotului greco-catolic Dunca Ioan Joldea, având merite în acţiunea dusă cu ieudenii împotriva rusizării Maramureşului. Nu puţine troiţe au ajuns în alte zone ale ţării. În domeniul protejării obiectivelor din lemn a restaurat porţi vechi, troiţe, precum cea de pe Fieş, ridicată de bunicul său, foarte valoroasă.

Meşterul ieudean a lucrat şi cruci-troiţe ridicate în memoria unor mari personalităţi din Maramureş sau care erau strâns legate de Maramureş. O astfel de troiţă-cruce a fost ridicată la Cimitirul Belu, în memoria poetului Nichita Stănescu. O alta a fost ridicată la Bucureşti, la mormântul scriitorului Alexandru Ivasiuc. La acestea se adaugă cea ridicată la mormântul pictorului Traian Bilţiu-Dăncuş, la Mănăstirea Cernica din Bucureşti.

Meşterul ieudean a mai lucrat şi piese de mobilier la locuinţa sa, păstrându-se cuierul decorat cu motive zoomorfe, cu valoare de unicat, pe care mai mulţi turişti au oferit preţuri de peste 2000 de euro, dar meşterul a refuzat orice ofertă de cumpărare, un argument că arta făcută cu rafinament

artistic nu are preţ. A mai lucrat semne de mormânt, cu motivul crucea închisă în cerc, având la intersecţia braţelor crucii scena răstignirii.

În timpul vieţii truda exercitată cu talent şi măiestrie, în diverse sectoare ale patrimoniului arhitecturii şi artei populare i-a fost răsplătită cu titluri, medalii, distincţii precum titlul de „**Maestru al Artei lemnului**”, oferit de Academia Artelor Tradiţionale din România, „**Medalia naţională a serviciului credincios**”, oferită de Preşedinţia României, „**Cerificat de apreciere**”, Wasington, 1995. (Gherheş, 2010: 684).

În scopul perpetuării tradiţiei prelucrării artistice a lemnului şi-a iniţiat în tainele ei doi dintre băieţii lui, care îi continuă, fiind pricepuţi şi talentaţi, apreciaţi şi de străinii din ţările în care au lucrat.

Din cele analizate în studiul nostru rezultă personalitatea atât de complexă a meşterului, priceperea şi hărnicia ieşite din comun, care ne certifică că o viaţă întreagă şi-a dăruit-o în scopul perpetuării, protejării şi valorificării patrimoniului etnografic al arhitecturii şi artei populare, până la stingerea lui din viaţă, la 11 aprilie 2015.

BIBLIOGRAFIE

BILŢIU, Pamfil, BILŢIU, Maria, Biserici de lemn din Ţara Lăpuşului, Baia Mare, Editura Eurotip, 2017.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, Dicţionar de simboluri, volumul III, Bucureşti, Editura Artemis, 1993.

GHERHEŞ, Ilie, Găvrilă Hotico Herenta, în: Calendarul Maramureşului, Serie nouă, An V, Nr. 10-11, noiembrie 2009 – noiembrie 2010.

HOTICO Herenta, Gavrilă, Activitatea mea profesională, Ieud, 1980, (Manuscris).

Gavrilă Hotico Herenta-Vâju (1870-1953).
Colecția Pamfil Bilțiu

Portretul meșterului Gavrilă Hotico Herenta cel Tânăr (1938-2015).
Colecția Pamfil Bilțiu

Găvrilă Hotico Herenta în fața gospodăriei sale.
Ieud, 1980. Foto: Pamfil Bilțiu

Omenie, credință și recunoștință sau „Moș Godâncă în Țara Sfântă”

prof. dr. Ioan PETROVAI
Petrova, Maramureș

La distanța de o jumătate de veac de când am făcut cunoștință, vom face un portret postum unui om ales și creștin adevărat. Este vorba de țăranul Gheorghe Godâncă din Petrova Maramureșului unde s-a născut la 2 aprilie 1891 și a apus la 28 octombrie 1981. A fost unul dintre cei șapte copii ai soților Dumitru și Olena Godâncă, care la vremea potrivită s-a căsătorit cu Irina Boiciuc, și ea fiică a comunei Petrova.

Cei doi soți au avut șase copii, trei feciori, Gheorghe, Dumitru și Ion, și trei fete, Maria, Irină și Ileana, care le-au dăruit zeci de nepoți. Știutor de carte, poliglot, manager în domeniul forestier, primar al localității natale între anii 1945-1949 și deputat comunal până la senectute, când și-a transmis calitatea nurorii sale Ileana, fost cadru didactic și funcționar, Gheorghe Godâncă a fost o persoană vizibilă la nivelul comunei Petrova și în împrejurimi.

Pe omul cu aceste date biografice l-am cunoscut din adolescență ca pe un bărbat înalt și chipeș, cu părul cărunt tuns scurt, care nu își arăta anii care-i purta pe umeri. Din istoria orală știam că a salvat viața a patru evrei, dar în dialog pe viu am intrat în data de 5 ianuarie 1970, când am intrat în locuința sa ca recenzor al animalelor din partea Sfatului Popular Petrova. Era o tradiție ca recenzorii să doarmă o noapte în data deputatului comunal Gheorghe Godâncă și a doua zi să termine de recenzat sectorul.

Noi apăream pentru prima dată ca și recenzor, după ce în urmă cu câteva săptămâni în urmă am auzit-o pe distinsa mea gazdă dând un interviu din Israel lui Jean Steiger, corespondentul postului de radio Europa Liberă. În dialogul purtat cu ziaristul, petroveanul, după ce și-a mărturisit emoția cu ochii în lacrimi când l-a primit familia dentistului Mardehal Kasirer din Haifa, care l-a așteptat în 10 decembrie 1969 pe aeroportul din Lod, și-a dat drumul la vorbe. Călătorise pentru prima dată în viață cu avionul, iar întoarcerea acasă a fost a doua și ultima călătorie cu acest mijloc de transport. Bătrânul l-a impresionat prin ținuta sa pe expertul în comunicare care voia să scoată de la acesta cât mai mute știri din Republica Socialistă România.

După ce a aflat impresionanta poveste a celor patru evrei, reporterul a ținut să precizeze că presa israeliană a titrat relatări cu titlul „Moș Godâncă în Țara Sfântă” și a prezentat cititorilor omenia și faptele țăranului din Maramureș, dar și recunoștința beneficiarilor faptelor sale care l-au invitat în țara lor și i-au finanțat călătoria pe locurile sfinte.

Motti și prietenul său Iacov au hotărât să-și salveze viața fugind în codrii Maramureșului unde să aștepte ziua în care teroarea hortystă se va sfârși, iar ei vor deveni iar oameni liberi.

După ce scapă dintr-o ambuscadă în comuna Bistra, unde cu alți fugari au fost trădați de un morar care deservea o moară a unuia dintre cei prigoniți, care s-a înșelat având încredere în angajatul său, situația punea în lumină faptul că slugile au uneltit mereu împotriva stăpânilor recurgând chiar și la crime în speranța că vor ajunge proprietarii averii stăpânilor lor.

Ajunși la casa lui Gheorghe Godâncă, cei doi bătuți de soartă sunt anunțați de lătratul câinelui. Stăpânul casei iese afară, îi recunoaște, îi poftește în casă, îi omenește și le umple desaga cu merinde, le dă un vas pentru fiertură, amnar, iască ca să-și aprindă focul, sfătuindu-i să ajungă într-o zonă a Bistrei numită Topoleu, unde îi va ajuta fiindcă conducea acolo o exploatare de masă lemnoasă. În adâncul ființei sale a fost cuprins de o frică pentru ce și-a propus să facă. S-a rugat lui Dumnezeu să îl întărească și îndrume ce trebuie să facă ca să-i salveze pe fugarii pentru care își punea familia în pericol, nu doar pe sine! Se întreba dacă nu cumva Cel de Sus s-a hotărât să-i pedepsească pe cei doi pentru păcatele lor, ale părinților sau strămoșilor.

La cererea de a primi un semn de încuviințare, i s-a arătat în vis un bătrân care i-a spus să facă ce și-a propus, că este pe drumul cel bun. Cu pericol de moarte Iacov și Motti au trecut râul Vișeu în zona dintre localitățile Petrova și Bistra și-au ajuns la locul indicat, iar protectorul lor a venit și le-a purtat de grijă patru luni. Potrivit zicalei românești „Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus”, Iacov a trecut râul Vișeu umflat, pe ploaie, cu apă rece din topirea zăpezii. Devine liber, merge în Israel, luptă în Războiul pentru Independență și, după cinci ani, moare în bazinul de înot din Petah Tikva.

Motti și Iacov au luat în ascunzătoarea lor și pe soții Stanber-Kasirer, iar Gheorghe Godâncă a trebuit să poarte mai multe alimente la cele două grupuri de ocrotiți. Am aflat aceste amănunte de la fiul cel mai mic al lui Gheorghe Godâncă, care era lucrător la Căile Ferate Române și făcea serviciu într-o cabină din capătul grădinii noastre.

Protectorul celor patru oropsiți n-a vrut să știe unde este ascunzătoarea lor ca dacă vor fi prinși să nu creadă că i-a trădat, iar în situația că va fi el descoperit că îi ajută, neștiind unde sunt ascunși nu îi va da de gol. Totuși, ca să îi instruiască, i-a vizitat și i-a povățuit ca atunci când se vor deplasa să tragă după ei o creangă proaspăt tăiată pentru a le șterge urmele care i-ar putea ajuta pe urmăritori să îi prindă.

În octombrie 1944 horyștii au fost alungați de armata roșie, iar Motti și încă șase supraviețuitori au ieșit din ascunzători. Când s-a ascuns Motti avea 75 de kilograme, iar când a devenit om liber avea 38 de kilograme. Cu toții au pornit spre patria cea nouă și după ce au cutreierat Europa în anul 1948 au ajuns în Țara Sfântă și fiecare și-a făcut un rost în lume.

Familia Stanber-Kassirer, care a contribuit financiar la călătoria lui Gheorghe Godâncă, s-a stabilit la Beer Șeva și a fost gazdă primitoare pentru oaspetele din România.

Conviețuirea timp de 50 de ani cu evreii l-au ajutat pe român să le învețe limba. Ajuns pe locurile sfinte musafirul a cerut gazdelor să-l ajute să le vadă, iar cei salvați de creștin i-au făcut această mare bucurie. Gheorghe Godâncă s-a întâlnit și cu alți evrei cunoscuți din Petrova care au dat mese în cinstea distinsului musafir care, văzând cum o duc, le-a spus că ei trăiesc ca în Rai. Ținuta cu care a venit maramureșeanul din țară a fost pusă la păstrare, iar el a primit haine noi, de arăta ca un fermier american. Celor ce-l admirau, petroveanul le-a spus că nici prefectul nu are haine mai bune ca el.

Gazetarul Jean Steiger și-a făcut meseria întrebându-l pe bătrân lucruri despre România, ale căror răspunsuri se doreau a fi știri. Românul a spus că el este pus să plătească electrificarea și la casa sa curentul electric nu va ajunge niciodată. S-a înșelat, că a ajuns curentul electric și în casa în care locuia împreună cu fiul cel mic. Amănuntele le-am aflat de la mezinul lui Gheorghe Godâncă, fiindcă cel tot întrebat de noi nu ne-a dat răspunsuri elaborate fiindcă îl speriaseră securiștii cu interogatoriul lor. Le-a spus securiștilor că la plecare nu i-au spus ce să facă și el nu știe să fi fost înregistrat. Dar asta nu e de mirare, că evreii l-au vândut pe Hristos, nu să nu îl vândă pe un biet om ca și el. Având o vârstă înaintată a rămas doar cu o mustruluială din partea celor din București care s-au deplasat ca să discute cu țăranul din Petrova care a călătorit în Țara Sfântă și a vorbit ce nu trebuia despre situația lui din România.

Când am văzut, în anul 1991, la un deceniu de la moartea lui Gheorghe Godâncă, lista cu „Cetățenii români distinși de Statul Israel cu medalia YAD VASHEM” de „DREPȚI AI POPOARELOR” am rămas uimit

că de pe acest document lipsesc doi oameni care știam că au salvat evreii și care ar fi meritat prețuirea supraviețuitorilor. Este vorba de doctorul în drept Ilie Lazăr și Gheorghe Godâncă. Văzând nedreptatea am trimis un memoriu Federației Comunităților Evreiești din România și am repetat gestul adresându-mă Ambasadelor Israelului și Statelor Unite ale Americii în România, neprimind nici un răspuns, fie el și formal.

În toamna anului 2018, la Festivalul Internațional de Poezie de la Sighetul Marmației, l-am cunoscut pe scriitorul de limbă română din Israel, Edgard Bitel, și i-am relatat povestea consăteanului meu, Gheorghe Godâncă.

Scriitorul cu care m-am împrietenit a făcut, la sugestia mea, o culegere a poeților români de origine evreiască. S-a oferit să găsească urmași ai familiei dentistului Kasirer din Haifa și să obțină câteva urme ale popasului lui Gheorghe Godâncă în Țara Sfântă, făcut în anul 1969. Prietenul meu a găsit setul de fotografii, grație norocului, fotografii care vor întregi biografia petroveanului care a făcut o adevărată istorie în decursul frământatei sale vieți.

Acest bărbat, așa cum îl înfățișează fotografiile, și ele cu o istorie a lor, ne-a impresionat mereu prin ținută și verticalitate când se manifesta ca ales al obștei petrovene sau deplasându-se solemn spre biserică în zilele de sărbătoare.

Dacă cei în drept nu i-au recunoscut marile merite și calitățile de bărbat adevărat, am făcut-o noi aici și acum, mulțumiți că ne-am putut face datoria scoțându-l pe Gheorghe Godâncă din anonimat.

Gheorghe Godâncă în compania familiei Kassirer
în timpul vizitei sale în Israel (1969)

CETĂȚENI ROMÂNI DISTINȘI DE STATUL ISRAEL CU MEDALIA „YAD VASHEM" DE „DREPȚI AI POPOARELOR"

Numele	Anul acordării
Agarici Viorica	1983
Anatoiu T. Anghel	1979
Antal Rozalia	1973
Appan Calman	1976
Appan Maria	1976
Baias Wassyl	1971
Baias Maria	1971
Beceanu Dumitru	1987
Cojoc Gheorghe	1984
Crăciun Ana	1978
Crăciun Pavel	1978
Demusca Letitiana	1978
Florescu Constanța	1989
Gabor Vas	
Grosz Rozalia și fiul ei	1979
Grosz Bandi	1979
Hij Simion, dr.	1972
Hij Metzia	1972
Kertész Dezideriu	
Lajos Peter	1989
Motora Savin	1983
Muranyi Rozsi	1969
Onișor Ioana	1978
Pantea Nona	1986
Pocorni Egon	1984
Pocorni Nicolina	1984
Pop Valer	1983
Popovici Traian	1969
Puti Alexa și copiii	1987
Puti Maria	1987
Puti Todor	1987
Sion Mircea Petru	1986
Stoenescu Ioana	1969
Stoenescu Pascu	1969
Strul Elisabeta	1987
Suta Ioan	1980
Szakadati Ianos	1980
Szakadati Iuliana	1980
Șorban, Raoul, prof.	1986

Cf. „Revista Cultului Mozaic", 1 iulie 1990.

Curgerea Timpului văzută prin reprezentări metaforice

prof. univ. dr. Nicolae IUGA
Institutul de Filosofie „Constantin Rădulescu-Motru” – Academia Română
București

1. Fenomenul curgerii timpului este ceva de domeniul evidenței primare.

Cea dintâi metaforă grandioasă referitoare la fenomenul curgerii universale este binecunoscutul Râu al lui Heraclit. Înainte de a prezenta imaginea Râului, Heraclit a enunțat un principiu abstract: „Totul curge, nimic nu rămâne neschimbat” (*Panta rhei kai ouden menei*). Imaginea metaforică a curgerii este Râul[1]. Dacă ne imaginăm că noi am putea fi un observator imobil pe marginea râului, în punctul fix al prezentului și abstras curgerii, atunci putem conchide, tot cu Heraclit, că: „nu ne putem scălda de două ori în apa aceluiași râu”. Pentru că, dacă am intrat o dată în Râu, adică ne-am scăldat și apoi am ieșit, când vrem să intrăm a doua oară în același loc, după un interval de timp oricât de mic ar fi acesta, apa râului este alta. Apa în care ne-am scăldat prima oară s-a dus la vale, a curs deja, acuma apa este formată din unde cu totul noi, Râul însuși este altul, adică ne scăldăm pentru a doua oară într-un cu totul alt Râu.

Râul metaforic care curge uniform, liniștit dar implacabil, nestăvilit și neîndurător, este de fapt Timpul. Avem aici timpul fizic, dat de mișcarea astrelor, în primul rând de mișcarea de rotație a pământului în jurul axei sale și de mișcarea de revoluție a pământului în jurul soarelui. Este Timpul care, la fel ca și Râul lui Heraclit, curge uniform, venind de undeva de la infinit din trecut și curgând la infinit către viitor. Sigur, timpul ia naștere din succesiune, din mișcare și când mișcarea va înceta complet (la ipoteticul zero absolut, la temperatura de -273,15 grade C), va dispărea și Timpul însuși. Se va împlini ce a spus Poetul: „Timpul mort ș’întinde trupul și devine vecinicie / Căci nimic nu se întâmplă în întinderea pustie”. Sau, transpus în proza relației cauză – efect, când nimic nu se mai mișcă, atunci moare și timpul însuși.

[1] Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, trad. rom. C. Balmuș, Ed. Academiei, București 1963, p. 425.

2. Curgerea heraclitică se situează între imobilismul ființei absolute eleate și curgerea absolută cratyiliană.

Pentru eleați nu exista mișcarea ca atare, ci numai Ființa imobilă și imuabilă. Pentru Cratylos nu există nici imobilismul eleat, dar nici curgerea omenește perceptilă a lui Heraclit. Dacă Heraclit spune că nu ne putem scălda de două ori în apa aceluiași râu, Cratylos plusează și zice că nu ne putem scălda nici măcar o dată[2]. Fiind vorba de un râu și nu de un lac, deci de o apă curgătoare nu de una stătătoare, în momentul în care am intrat într-un râu care curge, noi în orice moment ne vom confrunta cu un alt râu, în orice moment undele râului vor fi altele în raport cu corpul nostru. Cât de mic trebuie să fie intervalul de timp de la intrarea și până la ieșirea noastră din râu, intervalul până la care râul se poate schimba? Oricât de mic ar fi, noi ne vom confrunta de fiecare dată cu două râuri diferite. Astfel s-a ajuns la definirea caracterului continuu al timpului în matematică. Dacă luăm două puncte distincte pe linia timpului, oricât de mic ar fi intervalul dintre cele două puncte, o sutime de secundă să zicem, acest interval poate fi divizat la infinit. Și astfel, nu vom ajunge niciodată la un timp zero.

În ceea ce privește curgerea, putem observa că la eleați repausul este absolutizat și curgerea nu există deloc, ființa fiind cognoscibilă doar tautologic. La Heraclit, curgerea este absolută, dar repausul există și el, ca un ceva relativ. La Cratylos curgerea este absolută, iar repausul nu există deloc, făcând astfel imposibilă cunoașterea omenească[3]. Și astfel curgerea absolută cratyliană devine totuna cu nemișcarea absolută eleată. Numai curgerea heraclitică are diferențiere în sine și poate face obiectul cunoașterii. Aceste extreme, de fapt două abstracții, imobilismul ființei la eleați și pulverizarea instantanee a ființei prin curgere la Cratylos, nu sunt experiențe reale, cu baze senzoriale, ci sunt mai degrabă experimente mintale cu baza în imaginar.

În folclorul românesc avem proverbul „apa curge, pietrele rămân”, proverb care sintetizează o experiență de sute de ani. Acest proverb ilustrează precaritatea experienței senzoriale care nu este dublată de un experiment mintal, de gândire abstractă. Sigur, raportată la scurtimea vieții omenești piatra pare că stă, că nu curge, că rămâne la nesfârșit identică cu sine ca și ființa eleată. Dar în realitate curge și piatra, numai că o face într-un fel mai lent, neobservat de către noi. Într-un interval de timp de ordinul a sute de mii de ani, sub acțiunea variațiilor de temperatură, piatra se contractă și se dilată, până când se macină și devine nisip. Apoi nisipul, sub apăsarea gravitației, se

[2] Diogenes Laertios, idem, p. 569.
[3] Ibidem.

poate compacta redevenind piatră ș.a.m.d. Deci și piatra curge, dar nu numai piatra ci și cosmosul curge, în fiecare moment poziția astrelor în univers este alta, tot așa fără să o observăm noi. Râul care curge al lui Heraclit este o metanforă cu valabilitate universală.

3. Adevărata curgere, perceptibilă potrivit cu durata vieții omenești, o constituie nașterea și moartea vegetației.

Este experiența umană fundamentală și originară, după Mircea Eliade[4], care a dat și un sens curgerii, anume moartea și învierea din moarte. Observarea morții și învierii vegetației l-a condus pe om la ipostazierea zeului care moare și învie, Tammuz la babilonieni sau Osiris la Egipteni. Ambii au ca soții divinități feminine, Ișter în cazul lui Tammuz sau Isis în cazul lui Osiris, și acestea fac posibil miracolul reînvierii. În mitologia greco-romană o avem pe Demetra, care toamna intră în împărăția subpământeană a morților – și atunci toată vegetația se usucă, își încetează ciclul – iar primăvara zeița revine pe pământ, spre a dezlega puterile germinative și dătătoare de viață ale vegetației. Toate acestea sunt mituri, care au meritul de a explica perfect, adică fără rest, curgerea ciclică (anuală) a vegetației.

4. Spre deosebire de mit, metafora vine istoric după acesta și este un mit comprimat.

Când ajungea la limitele raționalității privind explicația, Platon povestea mituri. În schimb Hegel, când voia să se facă mai ușor înțeles, recurgea la expresii metaforice. În manuale sau în dicționare, metafora este definită fie ca o comparație căreia îi lipsește temenul de comparat, fie ca o comparație în care termenul de comparat este substituit cu o imagine, iar comparația este subînțeleasă. Cea mai bună definiție a metaforei o dă, totuși, Aristotel, ca fiind „o comparație între lucruri neasemenea” (*Poetica,* cap. XXI)[5]. Prin subînțelegerea unui termen, metafora ia forma unei elipse sau a unei exprimări eliptice. Această elipsă implică totuși o structură originară, și anume: (a) existența a doi termeni inseparabili, unul subînțeles sau nu, care sunt supuși comparației; (b) o dozare optimă a asemănărilor și neasemănărilor între ei, care nu pot fi nici total asemenea și nici total neasemenea. Dacă termenii sunt prea mult asemenea, atunci avem o banalitate și, la limită, o tautologie. Iar dacă sunt prea mult neasemenea,

---

[4] Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase,* trad. rom. Cezar Baltag, ESE, București, 1981, p. 38.

[5] Aristotel, *Poetica,* trad. rom. D. M. Pippidi, Ed. Academiei, București, 1965, p. 82-83.

atunci avem o ruptură a elipsei metaforice, o bizarerie și, la limită, un caz de schizofrenie ; (c) o tensiune interioară optimă între ce este asemenea și neasemenea, indusă în elipsă de talentul poetului creator de metafore, ceea ce dă forța centripetă de menținere laolaltă a termenilor metaforei.

Spre deosebire de explicația de ordin științific, ce ne trimite la cauze anterioare regresând la infinit, mitul explică totul, fără rest, prin apel la un principiu spiritual și prin miracol. Cu timpul, mitul devine nesatisfăcător, deoarece ajunge să explice prea multe într-un mod prea simplu. Atunci intervine metafora. Suprimând sau subînțelegând pe unul dintre termeni și lăsând la latitudinea noastră să ne imaginăm principiul spiritual din mit, imaginea din metaforă poartă dincolo de sine, la fel ca și principiul metafizic. Dar, prin imagine, metafora realizează o deschidere luminatoare asupra ființei cu totul nouă și, câtă vreme reușește acest lucru metafora, spre deosebire de mit, este vie.

5. Râul lui Heraclit nu curge uniform, ci diform.

Cel puțin pentru o anumită parte a noastră de cosmos, astrele nu se mișcă uniform, ci uniform încetinit, insesizabil pentru noi. De exemplu mișcarea de rotație a pământului în jurul axei sale este încetinită din cauza marilor fluvii orientate pe direcția nord – sud. La fel, parcursul nostru temporal biologic și cu atât mai mult destinul nostru individual nu au un curs uniform, ci viața noastră, chiar dacă ne străduim să o trăim monoton, are diformitățile și imprevizibilul ei. Dacă la un anumit moment al vieții noastre am considera prezentul ca pe un punct temporal T zero și ne-am imagina că am putea să îndoim complet, la 180 de grade, linia timpului prin punctul prezentului, vom putea constata simplu că viitorul nu se va suprapune peste trecut. Același lucru poate să fie valabil și pentru cosmos în ansamblu. Timpul vieții noastre ca experiență individuală, ca o undă repede trecătoare din marele Râu, nu este linear, ci mai curând evoluează pe principiul aglutinant al bulgărelui de zăpadă, timpul vieții noastre devine durată bergsoniană. Pentru individ, timpul subiectiv curge accelerat progresiv cu vârsta. Același interval de timp fizic, obiectiv, se raportează la întregul experienței individuale. Pentru un individ în vârstă de douăzeci de ani un interval de zece ani va reprezenta jumătate din experiența lui de viață, pentru unul în vârstă de patruzeci de ani, un sfert din experiența lui de viață ș.a.m.d. În concluzie, impresia va fi că timpul curge tot mai repede.

6. Curgerea este zadarnică sau are un rezultat?

Lucian Blaga numea valorizarea curgerii – investirea timpului cu accente axiologice[6]. Ideea ar putea fi dezvoltată. Mental, noi putem diviza timpul în trei mari segmente: trecut, prezent și viitor – și tot astfel putem pune accentul nostru axiologic pe trecut, pe prezent sau pe viitor.

Dacă punem accentul axiologic pe trecut, asta înseamnă că undeva în trecut a fost pentru omenire un timp mai bun decât cel prezent, o vârstă de aur sau o condiție paradisiacă. În mitologia iudeo-creștină avem raiul, grădina Edenului, în care omul era nemuritor, nu cunoștea nici finitudinea vieții și nici suferința. Dar iată că survine un accident, din vina întâilor oameni: au încălcat interdicția divină și au mâncat din pomul oprit. De aici înainte condiția ontologică a omului se modifică radical, intră pe scena lumii suferința și moartea. Căderea în păcat a omului atrage după sine și decăderea cosmosului în ansamblu. Până la păcatul originar, fluviul timpului curgea liniștit și uniform, venea de la infinit din trecut și, trecând prin prezentul ființei noastre, mergea la infinit în viitor. Căderea în păcat echivalează cu o ruptură tectonică de-a curmezișul râului, dând naștere la ceva asemănător cu o cascadă. Rezultatul curgerii în cascadă este acela al instituirii pentru om a unei condiții ontologice cu totul noi. De la o condiție edenică fericită, omenirea a căzut în suferință și moarte. Și accentul axiologic pus pe trecut este propriu nu numai mentalității iudeo-creștine, ci și altor civilizații. Mitologia greco-romană ne vorbește de niște vârste fericite ale omenirii, de o vârstă de aur, de la care omenirea a decăzut la condiția de azi. Sau în hinduism avem patru epoci îndelungate, de zeci de mii de ani (Yuga), noi aflându-ne acuma în cea de a patra (Kali Yuga), trecerea de la prima spre ultima fiind o degradare continuă[7], marcată de întuneric și păcat. Curgerea are în acest caz un sens descendent și timpul poate fi numit aici timpul-cascadă.

Dacă punem accentul axiologic pe prezent, avem o altă paradigmă mentală. Râul lui Heraclit curge exasperant de monoton, ne aflăm sub zodia Ecclesiastului, a lui nimic nu este nou sub soare și toate sunt deșertăciune. Sau a Glossei lui Eminescu. Ceea ce ne îndeamnă la evadarea din tristețe prin Carpe diem.

În fine, cu accentul axiologic pus pe viitor ne situăm într-o perspectivă asupra istoriei mai proprie prezentului și apropiată de cea științifică. Este validată aici ideea de progres. Istoria pare a avea un sens

---

[6] Lucian Blaga, *Trilogia culturii,* Ed. Humanitas, București, 2011, p. 97 și urm.

[7] René Guénon, *Domnia cantității și semnele vremurilor,* ED. Humanitas, București, 1995.

crescător și optimist. Două versuri eminesciene sunt edificatoare în acest sens: „Ale noastre vieți toate sunt ca undele ce curg / Vecinic este numai râul, râul este Demiurg”. Râul este Demiurg, în sensul că poate crea ceva determinat din ideea de curgere. Ne aflăm aici, ca în dialogul Timaios al lui Platon, în fața unui Demiurg care crează din diverse particule rătăcitoare (*aitia planomene*) ființe determinate[8].

La fel, în dialectica hegeliană orice ființă determinată, ca o undă trecătoare a Râului cel veșnic, este supusă pieirii, dar pieirea acesteia nu înseamnă numai suprimare, ci și păstrare totdată. Este ca și cum curgerea râului heraclitic ar lăsa ceva depuneri în urma ei (idei, descoperiri științifice, creații artistice) și, cu timpul, albia râului se înalță. Apoi ființa determinată este sortită pieirii, intră în ciclicitatea vieții și a morții, se mișcă aparent în cerc, iar infinitul este un cerc de cercuri. Dar, datorită sedimentelor anterioare, mișcarea nu revine exact în punctul ei de plecare, ci revine pe un plan superior. Viața noastră de exemplu, când revine la sfârșitul ei circular la punctul de plecare, lasă în urma sa ceva în spiritul obiectiv, în spiritul obiectivat ca valori ale culturii prin care am trecut și atunci nu revine exact la punctul de plecare, ci revine pe un plan superior, semn că nu am trăit degeaba. De aceea dialectica hegeliană are binecunoscuta formă a unei spirale ascendente. Sau, în terminologia blagiană adoptată deja, dacă punem accent axiologic pe viitor, vom avea timpul havuz ca opus al timpului cascadă, o reprezentare a timpului ca fântână arteziană. Undeva în viitor noi vom avea un timp mai bun decât cel prezent. Sigur, tot timpul vor apărea probleme, dar noi avem prejudecata mitologică pothrivit căreia tehnica le va rezolva pe toate. Iată binefacerile progresului, vorba unui personaj al lui Caragiale. În reprezentarea timpului havuz, aruncarea apei în sus împotriva gravitației contrazice experiența noastră contidiană, dar ca parte a metaforei această imagine este cum nu se poate mai potrivită.

7. De la metafora Râului la Heraclit la metafora Mării la Hegel.

Curgerea râului are rost prin ea însăși, fiindcă curgerea este mișcare și mișcarea înseamnă viață, după cum încetarea completă a oricărei mișcări înseamnă moarte. Pentru a ilustra viața popoarelor, Hegel recurge la metafora Mării[9]. Dacă apa mării ar fi complet nemișcată, ca a unei bălți mici de exemplu, atunci din lipsă de oxigen toate vietățile din mare ar pieri, iar marea

---

[8] Platon, *Opere,* vol. VII, Ed. Științifică, București, 1993.

[9] G. W. F. Hegel, *Principiile filosofiei dreptului,* trad. V. Bogdan și C. Floru, Editura IRI, București, 1996, 316-317.

ar deveni un mediul al putreziciunii impropriu vieții. Ar pieri nu numai vietățile marine ci și cele de pe uscat, din cauza emanațiilor toxice ale mării. Că nu se întâmplă așa, faptul se datorează vântului care provoacă valurile, adică mișcării Mării de la suprafață, care oxigenează apa și face posibilă viața. Marea este Istoria universală, iar valurile care o țin în viață sunt episoadele de violență intra- și inter- statale, răscoalele și revoluțiile în interiorul statelor, precum și războaiele dintre state. Hegel zice despre război că este semn de sănătate etică a popoarelor, o afirmație care poate șoca la prima vedere, dar argumentarea filosofului limpezește lucrurile. Există instituții în stat care sunt supreme, în sensul că deasupra lor nu se mai află altceva în raport cu care să fie subordonate, de exemplu Justiția sau conducerea politică. Și dacă aceste instituții se anchilozează sau se corup cu timpul, acestea nu pot să fie reformate din interior, o Justiție coruptă de exemplu nu se va putea reforma pe sine, ci însănătoșirea ei poate să vină numai dintr-o mișcare din afara ei, adică dintr-o revoluție. La fel și războaiele dintre state, acestea fac popoarele ca să lase fricțiunile interne și să fie unite în fața primejdiei din afară, războaiele dintre state unesc popoarele în interiorul statelor.

E adevărat, în situație de război individul se confruntă concret cu posibilitatea de a-și pierde avuția sau chiar viața, a lui sau a rudelor sale apropiate. Dar trebuie să ne gândim la mulțimea de predici edificatoare sau la lecțiile de istorie în care este preamărit eroismul ostașilor căzuți în războaie. Stând reculeși în fața amvonului și ascultându-l pe preot, oamenii sunt impresionați de conținutul cărților sacre, care ne sfătuiesc să ne adunăm comori în ceruri, deoarece acestea sunt cele care contează din perspectiva vieții veșnice, iar nu comorile materiale perisabile de pe pământ, aflate în nesiguranță. Și cărțile sacre ne mai învață ca să îi cinstim pe martirii creștini care și-au dat viața pentru credință și să nu ne fie teamă de cei care ucid trupul, dar sufletului nu au ce să-i facă, ci de cei care ucid sufletul să ne fie teamă. Atunci oamenii pot intra în transa unei evlavii sentimentale și nu le mai pasă de nimic. Dar atunci când se întâmplă ca, într-o situație dată de război, să-și piardă averea sau pe unele rude apropiate, aceeași oameni uită repede ce au aprobat atunci când au ascultat predica preotului și încep să profereze sudalme și blesteme împotriva divinității și a nenorocirilor cu care se confruntă.

Și de asemenea mai este adevărat că Hegel pare a face apologia războiului și a violenței în istorie. Dar trebuie să avem în vedere că el a fost contemporan cu războaiele napoleoniene, când în luptă încă mai conta forța

fizică a omului și încă mai exista onoare militară și cavalerism. Hegel nu a putut anticipa anticipa războaiele secolului XX și apariția armelor de nimicire în masă a populației civile neimplicată în război. Pentru vremea lui însă a avut dreptate să susțină că în lungi perioade de pace oamenii devin cu timpul comozi și se înămolesc într-o viață lipită de probleme grave și de ideal. Altfel Hegel are dreptate, când susține că în Istoria Universală episoadele de violență sunt necesare și că popoarele au progresat în câțiva ani de violență, în Revoluția Franceză de exemplu, mai mult decât în decenii întregi de dezvoltare pașnică, pentru că în puțini ani au fost abolite privilegiile feudale și a fost atins idealul monarhiei constituționale.

8. Metafore contemporane: iluzia staticului la Henri Bergson și zborul rachetei la Teilhard de Chardin

Viața este în sine curgere absolută, împinsă din interior de un misterios elan vital, scrie Bergson[10], fără o finalitate prestabilită, și de aceea de neînțeles. Din cauza faptului că este curgere cratyliană, lumea nu poate fi cunoscută decât numai printr-un artificiu. Anume, omul decupează cadre statice din această curgere neîntreruptă și pe baza lor construiește concepte abstracte, determinații păstrate ca fiind fixe și care fac posibilă cunoașterea. Din mișcare noi obținem iluzia staticului. Bergson o explică prin comparație cu o iluzie de sens invers, cu iluzia cinematografică. În cinematografie avem o succesiune rapidă de imagini statice, suficient de rapidă, de aproximativ douăzeci de cadre pe secundă, încât ochiul nostru să le perceapă ca pe o mișcare continuă. Din static obținem iluzia mișcării.

La Pierre Teilhard de Chardin mișcarea este cauzată de un elan originar, ca și la Bergson și este legată cu energia, ca și la Eisntein. Mișcarea învinge gravitația, dar în acest efort își epuizează treptat energia, din cauza entropiei. Imaginea metaforică a lui Teilhard de Chardin este aceea a unei rachete, care urcă pe verticală urmând săgeata timpului, până când își pierde complet forța ascensională[11]. Aceasta urcă și își etalează pentru o clipă lumina doar spre a se stinge, într-un curent general coborâtor, ca într-un joc de artificii. Ființele determinate, care se nasc, trăiesc și mor, au durate determinate de viață și aceste durate sunt de fapt acele momente minuscule, în care fragmentele rachetei se opresc din urcare pentru o fracțiune scurtă de timp, înainte de a-și începe coborârea.

---

[10] Henri Bergson, *Cele două surse ale moralei și religiei,* Ed. Institutul European, Iași, 1992, p. 230.

[11] Pierre Teilhard de Chardin, *Fenomenul uman,* Ed. AION, Oradea, 1997, p. 35.

Problema timpului

preot dr. Nicolae LAURUC
Sighetu Marmației, Maramureș

Trăind aceste vremuri ciudate, nu puțini sunt oamenii de știință, care văd în problema timpului o taină cosmică, care pe zi ce trece dă naștere la multe întrebări. Bernea Ernest spunea, că «Una din problemele cele mai dezbătute în știință și filozofia contemporană este problema timpului»[1].

Vorbind despre actualitatea acestei probleme și despre sfera largă a cercetărilor în acest domeniu, Rădulescu Motru face următoarea afirmație: «Problema timpului a fost aproape în mod constant în actualitatea gândirii europene. Nu este filozof sau om de știință european, ba chiar și extra-european, mai de seamă, care să nu fi reflectat asupra acestei probleme»[2].

Foarte interesant articol a apărut într-o publicație bucureșteană, semnat chiar de către redactorul șef al acesteia, având următorul titlu: «Omul măsoară timpul, dar nu face parte din el»[3]. Într-adevăr, este un articol foarte profund.

Fericitul Augustin spunea, că este foarte greu a ști ce este timpul în sine. Astfel, zice: «Ce-i deci timpul? - Dacă nu mă întreabă nimenea, știu. Dacă vreau să explic celui ce mă întreabă, nu știu»[4]. De aceiași părere este și filozoful Plotin, care spune că: «Timpul este invizibil și insesizabil»[5]. Ceva mai profund vorbește Sf. Isidor Pelusiotul. «Timpul, parte a zburat, parte când se pare că-i de față, se ține ascuns, parte când e așteptat acum, trece. Căci după cum năvala vehementă a apei îngăduie foarte puțin a distinge sensul ei cert, în același mod, ba chiar poate și mai mult, năvala timpului care zorește spre sfârșit, curge ușor, însă nearătând oamenilor nimic clar și fix, rămâne ca umbrele visurilor»[6].

---

[1] Bernea Ernest, Timpul la țăranul român, în cartea pr. prof. dr. Corneliu Sârbu, Natura și valoarea timpului, Sibiu, 1943, pag. 3;

[2] Rădulescu Motru, Timp și destin, la pr. prof. Corneliu Sârbu, op.cit., pag. 3;

[3] Florentina Ionescu, ziarul Felicia, 9-15 noiembrie 2006;

[4] Fer. Augustin, Confesiuni, cap. 14, la pr. prof. Corneliu Sârbu, op.cit., pag. 5;

[5] Plotin, la pr. prof. Corneliu Sârbu, op. cit., pag. 5;

[6] Sf. Isidor Pelusiotul, Epistole, la pr. prof. C. Sârbu, op.cit., pag. 5;

Dacă marii cercetători, în domeniul: filozofiei, psihologiei și istoriei au afirmat că omul nu aparține timpului, că nu pot defini timpul, atunci care este valoarea lui? Dezlegarea tainei timpului ne-o dă Creștinismul. Marele nostru teolog, părintele Dumitru Stăniloae spune: «...coborârea lui Dumnezeu-Fiul în apropiere desăvârșită de lume nu s-a putut face decât pășind pe un plan existențial, accesibil nouă, adică îmbrăcând forma contingențelor istorice. Că Fiul lui Dumnezeu a îmbrăcat forma contingențelor istorice, mărturisește Sf. Scriptură când zice < Și Cuvântul trup s-a făcut și s-a sălășluit între noi > (In. 1,14)»[7]. Sf. Petru Hristologul are un cuvânt foarte frumos: «Hristos s-a născut om pentru om și a acceptat ziua și timpul»[8].

Pr. dr. Ioan Valentin Istrati, în monumentala sa carte <Taina Veacurilor> vorbește foarte adânc despre înnoirea timpului și a lumii întregi, care s-a făcut prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu. «Înomenirea Fiului lui Dumnezeu este evenimentul central și înnoitor al timpului și al lumii , însă acest punct focal al universului creat este de fapt scopul întregii creații. Istoria Îl așteaptă pe Hristos ca pe realitatea ei fundamentală. Putem spune că lumea s-a făcut pentru a fi mediu al unirii lui Dumnezeu cu oamenii în Hristos. Mântuitorul, prin Întruparea Sa din Fecioară, aduce și descoperă o nouă noimă a timpului. Acesta nu mai este povara propriei finititudini și conștiința continuă a mortalității, nu mai este drumul spre moarte, ci drumul spre viață... Jertfa și Învierea lui Hristos sunt piatra unică de hotar între timpul ca moarte progresivă (perceput în lumea de dinainte de Hristos) și timpul ca antecameră a vieții»[9]. Părintele Arhimandrit Zaharia Zaharou spune, că Biserica are datoria «...să ne dezvăluie taina timpului, prin întâlnirea cu Hristos.... Astfel, timpul acestei vieți vremelnice devine vremea milostivirii Domnului. El ne-a fost dat de Dumnezeu ca dar al harului Său. Mai mult, el este răstimpul inițierii noastre în veșnicia lui Dumnezeu. Timpul ni s-a dat ca să ne pregătim pentru marea întâlnire cu Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos. De aceea, viața noastră pe pământ este vremea împreună lucrării dintre voia lui Dumnezeu și voia omului, dintre Cel ce dă și cel ce primește, iar menirea acestei împreună-lucrări este împlinirea scopului celui mai înainte de veci al Ziditorului, și anume îndumnezeirea făpturilor Sale

---

[7] Păr. Dumitru Stăniloae, Iisus Hristos, adevărata noastră transcendență, la pr. prof. C. Sârbu, op.cit., pag. 97;

[8] Sf. Petru Hristologul, la pr. prof. C. Sârbu, op.cit., pag. 97;

[9] Pr. dr. Ioan V. Istrati, Taina veacurilor, Editura Doxologia, Iași, 2010, pag. 131;

înțelegătoare (cf. Fac. 1,26)... Să ne sârguim, așadar, să răscumpărăm vremea vieții noastre. În fiecare clipă putem să ne ridicăm privirea la Dumnezeu și să chemăm numele Lui. Atunci, această clipă ne dă o pregustare a veșniciei...»[10]. Extraordinare cuvinte ale acestui foarte profund teolog! Sf. Nicodim Aghioritul ne îndeamnă și el să prețuim acest mare dar, spre folosul nostru pentru veșnicie. «O! ce mare bunătate a făcut Dumnezeu pentru noi! Pentru că ne-a dat vreme și încă îndelungată, ca să ne facem vrednici de Împărăția Lui. Dar ce folos? Că noi în loc să folosim bine această scurtă vreme, sau o petrecem zadarnic, sau o întrebuințăm spre paguba sufletului nostru. Însă acest scump dar și această binefacere nu are să țină mult, ci se va sfârși foarte degrabă: <timp nu va mai fi> (Apoc. 1,6)»[11]. Nicolae Iorga avea un cuvânt foarte interesant, spunând, că « Omul în viață pierde ani întregi, iar la moarte cerșește fiecare clipă». Sf. Alfons de Liguorii zice că: «Timpul e o comoară, pe care omul numai în viața aceasta o găsește, în cealaltă nu o poate afla»[12]. Sf. Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să folosim foarte bine timpul vieții noastre pământești. «Timpul de față e al nostru și deci să-l întrebuințăm după cum trebuie. Să tăiem funiile păcatelor și, mai înainte de a ne duce la judecată, să ne judecăm pe noi înșine»[13]. Nicolae Arseniev, în cartea sa <Descoperirea vieții veșnice>, după ce spune că adevărata noastră libertate se va realiza doar în unire cu Adevărul cel veșnic, ne spune cum trebuie să fie această unire. «Adevărul fiind Adevăr Viu, relația mea cu El trebuie să fie tot vie. Trebuie să fie creștere în Adevăr... o unire organică, progresivă a sufletului cu Adevărul... Trebuie să devenim membri organici ai Realității divine: <Eu sunt vița, iar voi mlădițele>; numai în acest mod putem ajunge să-L cunoaștem cu adevărat»[14]. Mitropolitul Ioanis Ziziulas vorbește despre omul creștin care Îi slujește lui Dumnezeu, numindu-l: <ființă ecclesială> și <ființă euharistică>, ceea ce înseamnă că omul trebuie să fie în unire cu Creatorul său conștientizând chemarea sa de <vas de cinste> al Trupului tainic al Mântuitorului și <potir de aur>, <potir viu> al lui Hristos Cel Euharistic.

---

[10] Arhim. Zaharia Zaharou, Veșnicul astăzi, Editura Bizantină, București, 2018, pag. 205;

[11] Sf. Nicodim Aghioritul, Deprinderi duhovnicești, Editura Episcopiei Alba Iulia 1995, pag. 57;

[12] Sf. Alfons de Liguori, în cartea lui N. Moldoveanu, Comori dezgropate, București,1971, pag. 599;

[13] Sf. Ioan Gură de Aur, la N. Moldoveanu, op.cit., pag. 600;

[14] Nicolae Arseniev, Descoperirea vieții veșnice, traducere în lb. rom. de Remus Rus, Editura Credința noastră, București, 1991, pag. 15;

Doar pentru creștinul - ființă ecclesială, ființă euharistică timpul se unește cu veșnicia, dobândind alte dimensiuni. Părintele Ioan Valentin Istrati vorbește despre dimensiunile timpului: în toate slujbele, în toate Sf. Taine și în toate sărbătorile.

O să amintesc doar de dimensiunea timpului Sf. Liturghii. «Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie este săvârșită de către Biserică în fiecare zi (cu câteva excepții datorate postului și ajunării complete). Ea este însăși esența rugătoare, mulțumitoare și sacrificială a Bisericii care poartă spre veșnicie pe membrii săi în Trupul mistic al lui Hristos. În Liturghie se realizează taina unirii lui Dumnezeu cu oamenii la modul plenar, pe care omul acestei lumi îl poate primi... Prin ea începe și progresează spiritualizarea materiei care va fi desăvârșită în eshaton»[15]. Nu putem omite cuvântul marelui teolog, părintele Galeriu (pentru frumusețea acestui cuvânt). «Actele, evenimentele din iconomia Creației și a mântuirii sunt reînnoite și actualizate viu în viața Bisericii. Săvârșite (Evr. 9,7; 26-27; 1 Petru 3,18) - în istorie, odată pentru totdeauna, ele călăuzesc neîncetat istoria, deschizându-i calea către Împărăție. Toate s-au răsădit liturgic în calendarul Bisericii, într-un etern <astăzi>, numele timpului lui Dumnezeu, al eternității, care coboară în timp pentru a uni timpul nostru cu eternitatea. În același astăzi se revelează și actul nașterii Domnului din eternitate: <Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut> (Ps. 2,7) și al nașterii Lui în istorie:<Astăzi vi S-a născut Mântuitor Care este Hristos Domnul, în cetatea lui David> (Lc. 2,11). Sărbătoarea liturgică ne face contemporani cu evenimentul divin care ne împărtășește harul dumnezeiesc al Celui Care jertfește și al Celui care este jertfit, pentru care creștinul, de asemenea în stare de jertfă, rostește <Cinei Tale celei de taină, astăzi, Fiul lui Dumnezeu, părtaș mă primește...> și când noi participăm la el (actul divin), trăim în timpul lui Dumnezeu, adică în veșnicie. Fiecare eveniment divin își imprimă în noi, în timpul nostru, pecetea sa unică...»[16].

Trăind multe încercări, umanitatea consideră că pe zi ce trece, timpul se face foarte rău și chiar că timpul s-a diminuat.

Să vedem ce spune Biserica Ortodoxă și oamenii de știință vizavi de aceste două păreri. Pr. prof dr. Corneliu Sârbu în valoroasa lui lucrare <Natura și valoarea timpului> spune «Ca orice făptură creată, timpul este în sine bun și contribuie la promovarea și progresul existenței cosmice. Tot ceea

[15] Pr. dr. Ioan V. Istrati, op.cit., pag. 432;

[16] Părintele Constantin Galeriu, Vocația pascală a creației, Editura Basilica, București, 2019, pag. 96-97;

ce-i rău în timp se datorează diavolului și omului... timpul își primește calitatea de la conținutul cu care se umple. De aceea noi numim timpul bun sau rău după evenimentele ce se desfășoară în alvia lui. Așa de pildă, timpul judecății este numit în psalmi <timp rău> (Ps. 36,20), fiindcă ne duce la pedeapsă, iar timpul Întrupării Domnului este numit <timp bine plăcut> (Ps. 68,16)»[17].

Sf. Teofilact Bulgarul, tâlcuind cuvântul Sf. Ap. Pavel «...aceasta să știi, că în zilele cele de pe urmă vor veni timpuri grele» (2 Tim. 3,1), zice: vor fi «Timpuri rele, adică extrem de rele. Însă aceasta nu este a se înțelege despre zile (căci ce răutate are ziua?), ci despre evenimentele care se întâmplă în ele, sau după oameni»[18]. Privitor la a doua chestiune - foarte interesantă - legată de problema diminuării timpului, iată ce ne spune un cercetător bine documentat: «...percepția timpului este subiectivă și întotdeauna au existat oameni cărora li se părea că trece prea încet, iar altora prea repede, acum aproximativ 30 de ani s-a întâmplat ceva: frecvența de vibrație a planetei a început să crească.... frecvența de vibrație este un semnal emis de planetă, ca un fel de puls. De ce a început să se accelereze ritmul cardiac al Terrei, până atunci calm, armonios, constant? Oamenii de știință continuă să se uite la instrumente care continuă să înregistreze creșterea vibrației și ridică din umeri... ne plângem că nu ne mai ajunge timpul să facem câte făceam odinioară, că ziua are numai 16 ore, nu 24, ni se vorbește despre schimbarea stilului de viață, despre tehnologie, avalanșă de informații, adică ne adaptăm greu... unii cercetători afirmă că ADN-ul a început să se modifice... Cu siguranță rasa umană suferă niște transformări...»[19]. În Ziarul Financiar din data de 02.03.2010 a apărut un articol foarte interesant, parcă este completarea sus amintitelor cuvinte. Aici se vorbește despre marele cutremur din Chile (cel mai mare cutremur) ce a avut loc în anul 1960 și care a adus un mare necaz căci s-a mutat axa pământului iar ziua s-a scurtat, a afirmat NASA.

Să privim toate cele spuse, până aici, din perspectiva creștină, din perspectiva profilactică, iar noi creștinii să-L rugăm pe Stăpânul universului ca să ne ajute a umple timpul și spațiul de fapte bineplăcute, spre binele întregii lumi .

---

[17] Pr. prof. dr. Corneliu Sârbu, op. cit., pag. 60-61;

[18] Sf. Teofilact al Bulgariei, la pr. prof. C. Sârbu, op. cit. pag. 61;

[19] Florentina Ionescu, Ziarul Felicia, 9-15. oct. 2006

BIBLIOGRAFIE

Sf. Nicodim Aghioritul, Deprinderi duhovnicești, Editura Episcopiei Alba Iulia 1995;
ARSENIEV, Nicolae, Descoperirea vieții veșnice, traducere în lb.rom. de Remus Rus, Editura Credința noastră, București, 1991;
Galeriu, Constantin, Vocația pascală a creației, Editura Basilica, București, 2019;
ISTRATI, Ioan V., Taina veacurilor, Editura Doxologia, Iași, 2010;
MOLDOVEANU, Nicolae, Comori dezgropate, București,1971;
SÂRBU, Corneliu, Natura și valoarea timpului, Sibiu, 1943;
ZAHAROU, Zaharia, Veșnicul astăzi, Editura Bizantină, București, 2018;
IONESCU, Florentina, ziarul Felicia, 9-15 noiembrie 2006;

Semiotica semnului plastic ca semn iconic
Analiza semiotică a picturii „Muzicanți în festival”

Ioan BORLEAN
Vadu Izei, Maramureș

Cadrul percepției operei de artă modernă.

Înțelegerea operei de artă moderne este mai dificilă decât însușire sensului artei secolelor anterioare, datorită faptului că în percepția operei de artă modernă intervine un nou raport în reprezentarea realității, centrul de greutate deplasându-se de la crearea unui spațiu plastic în care realitatea se dezvălui în limitele sale existențiale, spre o realitate creată de artist-realitatea artistică. Imaginea artistică modernă nu mai este o simplă imitare a spațiului natural, ci se raportează la modul în care artistul reușește să creeze o nouă imagine a lumii, transfigurată și originală, care-l reprezintă pe el ca creator.[1]

Reprezentarea plastică de față conține interpretări de elemente din lumea reală duse prin interpretări și reinterpretări la limita recognoscibilului, realizând relații, combinații, asocieri, justificate din punct de vedere al expresiei plastice și al structurii compoziționale între aceste elemente.

Analiza semiotică din perspectiva teoriei lui Jean-Marie Klinkenberg.

Structura semnul vizual în analiza semiotică la Klinkenberg este tetraedrică compusă din: Tip/ Semnificatul, Semnificant, Stimul și Referent.

Semnul propriu-zis care dezvoltă relația cu un semnificat prin intermediul semnificantului este la Klinkenberg **stimulul** (în cazul nostru tabloul), pus în relație cu referentul printr-o relație de transformare. **Semnificatul-tip** are astfel rolul de a acoperi, prin co-tipie două zone: a referentului și a stimulului, altfel spus, **co-tipia** care reprezintă „proprietatea pe care o are un stimul și un referent de a fi, ambele, în mod simultan, conforme aceluiași tip**, stimulul** întreținând relația cu tipul prin semnificant.”

Klinkenberg face o distincția între semnul iconic și semnul plastic. **Semnul iconic** este „de tip analogic și trimite în mod mimetic la un obiect din realitate”. **Semnul plastic** „mobilizează coduri care au la bază liniile,

[1] CRISTEA, Ioan, „Curentele artei modern-Pictura”, Editura MLFA, 2001.

culorile și texturile, considerate independente față de o anume trimitere mimetică.[2]

Analiza semiotică a lucrării personale de pictură: „Muzicanți în festival”, figura 1.

a. Tipul/Semnificatul în analiza de față este o reprezentare mentală, produs de cunoștințe enciclopedice, iar reprezentarea mentală s-a produs printr-un proces de integrare și de stabilizare a unei experiențe anterioare în domeniul muzicii. A stăpâni tipul, înseamnă de fapt a pătrunde în esența actului de creație și a-i urmări etapă cu etapă drumul spre desăvârșire[3].

Lucrarea supusă analizei semiotice are și un aspect sincretic, întrucât reprezintă imaginea simbolurilor muzicale, a muzicii. Greti Papiu menționa „sincretismul artelor fiind o experiență esențială în psihologia umanității, un demers de conștiință artistică și estetică a cărei miză o reprezintă complexitatea spectacolului artistic al umanității”.

Tema lucrării de față este „muzica” reprezentată prin instrumente (ghitară, acordeon, vioară) și interpreți. Datorită modului de realizare a interpretări de elemente din lumea reală prin interpretări și reinterpretări la limita recognoscibilului, realizând relații, combinații, asocieri, justificate din punct de vedere al expresiei plastice și al structurii compoziționale lucrarea poate fi încadrată în domeniul artei moderne, contemporane. Stilul de pictură este modern după modul și ansamblul de procedee folosite: simplificarea liniilor și modularea/ vibrarea suprafeței pictate, urma penelului și a utilizării mijloacelor de limbaj plastic.

Semnificantul sau semnul vizual simbolic este dată de formă și culoare, iar semnul indicial/ factorul de natură indicială este recunoscut la nivelul texturii și la nivelul modului concret în care pictorul aplică o tehnică de lucru sau alta (contururi rapide, un anumit fel de pastă, un anumit mod de trasare a liniilor etc.).

b. Referentul - baza procesului de creație

Referentul este imaginea/obiectul pe care îl ilustrează semnul plastic, ca membru al unei clase, posibil de raportat la un model. Referentul aparține unei clase de imagini/obiecte aflate în interiorul procesului semiotic, ca „interpretant” transpus vizual într-o imagine, o viziune bazată pe un efect de sens al unei experiențe de cunoaștere și de viață anterioare, sau o imagine ce vine din inconștientul personal sau colectiv. O putem numi și „experiență referențială”, având în vedere faptul că ea este mai mult decât un obiect al

[2] CORNIȚĂ, Georgeta, Curs „Semiotica semnului plastic ca semn iconic” Baia Mare, 2022.
[3] Idem

lumii, fiind de multe ori o quintesență, o reprezentare simbolică, un rezultat al unei experiențe semiotice, al cărei model reprezentat prin tip este mereu deschis interpretărilor.

Pentru artistul creator, referentul, în ipostazele discutate, este de regulă, clar, bine precizat ca intenție artistică. În aceste cadre se înscrie și imaginea/imagini ca **arhetipul** de cele mai multe ori în ipostaza simbolică, ca elemente ale unei structuri arhetipale asimilate prin cultură și acceptate de noi sub denumirea de cultură arhetipală.[4]

Ideea și imaginea arhetipală avută în minte la demararea realizării lucrării a fost muzica, muzicanții cu instrumentele lor, oferind o bogată posibilitate de explorare și transmitere a unui mesaj artistic complex, un sentiment de armonie tulburătoare, de fericire prin explorarea spațiului plastică, al ritmurilor liniilor, formelor și culorilor.

Muzica simbolizează sentimente, fiind o autoritate asupra sufletului uman, putând să exprime prin ritm și sunete un întreg univers de sentimente, putând trăii prin abstracțiuni ritmice și melodice prin crearea de simboluri afective apelând la sentimentele cele mai profunde și abstracte[5].

c. Stimul-suport material, dimensiuni, motivația.

Stimul în cadrul analizei semiotice este constituit din șasiul de lemn de brad, ușor pe care s-a întins pânza grunduită în prealabil, cu dimensiuni de (140 x 97) cm. Acest suport de lucru pentru pictură este acum clasic datorită perioadei îndelungate de utilizare, cu rezultate remarcabile confirmate în mulți ani de utilizare. Dimensiunea asigură nevoia optimă de spațiu pictural și compozițional care poate avea impact pozitiv asupra privitorului, iar poziția verticală satisface interesul compozițional al autorului pentru exprimarea ideii plastice.

d. Semnificantul. Lucrarea a fost realizată în culori tempera și acrilice așezate cu penelul în straturi succesive. Prin modul de așezare/ ordonare a culorilor pe suprafața pictată se obține o modulație/ vibrație cromatică, transpare și culoarea anterioară pe alocuri oferind o picturalitate și varietate de nuanțe în cadru aceleiași suprafețe colorate, subliniind efectul în plan pictural cu sensul deja determinat (**tipul**).

Elemente de limbaj plastic avute în vedere la realizarea lucrării.

Prezentarea artistică a lucrării și utilizării mijloacelor de limbaj plastic (forme, linii, culori, texturi) într-un anume mod propriu autorului constituie armătura de limbaj și expresivitate plastică a lucrării.

---

[4] Idem

[5] DELACROX, Henri, „Psihologia artei”, Editura Meridiane, București, 1983.

Formele plastice elaborate au fost realizate în mod conștient pe baza transfigurării unor forme naturale, reprezentate în principal de muzicanți și instrumentele lor, ele având dimensiuni, culori și texturi variate, reprezintă forma vizibilă a unui conținut, fiind și forma vizibila a conținutului.[6] Caracteristicile sale sunt poziția, dimensiunea și orientarea, fiecare cu semnificatele sale potențiale. Formele plastice sunt ample, sugestive, rafinate, proporționate corect, echilibrate, armonioase în ansamblul spațiului plastic, sintetice, exprimând spațialitate în ansamblul lucrării dar și un festivism de scenă al muzicanților.

Expresivitatea liniei este dată de traiectorie, structură, lungime, grosime, poziție, culoare, valoare, amplasare în spațiul plastic și de felul instrumentului de lucru utilizat.

Dominanta cromatică a lucrării este albul/ griurile colorate, cu accente de albastru și roșu.

Saturația culorilor este prezentă doar în accente de albastru și roșu necesare menținerii echilibrului compozițional și expresivității cromatice.

Nuanțele cromatice sunt așezate în tente clare, distincte, separate de linii luminoase albe.

Lumina este strălucitoare, cu o multitudine de nuanțe colorate dispuse în suprafețe clar delimitate, voit asemănătoare unui vitraliu.

Textura (netedul, granulosul, moaratul, etc.) este o proprietatea a suprafeței, care se poate defini ca un mod particular de reprezentare a unor microelemente. Unitatea texturală se articulează deci în unități non manifestate, texturemene. Aceste texturemene țin de două categorii: natura elementelor, pe de o parte și legile de repetare, pe de alta.[7]

În cadrul acestei lucrări nu s-a insistat pe reprezentarea texturilor granuloase.

Petele de culoare sunt picturale, vibrate, strălucitoare. Contrastele de culoare a complementarelor și nuanțatele sunt bine armonizate, cu întregul fiind așezate echilibrat în spațiul compozițional.

Tușele/urmele lăsate de pensule sunt, viguroase, precise, dezinvolte, armonioase.

Ritmul presupune repetarea unui element de limbaj plastic (punct, linie, forma) fie repetarea unui motiv plastic cu anumită cadență, utilizate cu generozitate în cadrul lucrării în analiză prin poziția muzicanților, a capului, a

---

[6] FIRE Angel, „Elemente de limbaj plastic”, https://www.angelfire.com/art/triptic/noutati/artfor/artdummies.htm 08.05.2022

[7] CORNIȚĂ, Georgeta, Curs „Semiotica semnului plastic ca semn iconic” Baia Mare, 2022.

picioarelor, a mâinilor, poziția instrumentelor, imaginile sugestive din spațiul ceresc (muzele inspiratoare) expresiv realizate.
Atmosfera este calmă, senină, destinsă, veselă, clară, limpede, dată de sentimental de bucurie al autorului în fața exploziei de lumină, culoare și ritmurile liniilor și formelor plastice care s-ar dori să sugereze muzicalitatea instrumentelor muzicale inspirate de muze.
Echilibrul formelor compoziționale este stabil, mișcarea fiind sugerată doar de poziția instrumentelor muzicale, corpul muzicanților și ansamblul de forme dinamice din spațiul ceresc, fiind elemente de visare a imaginarului creativ, sugerează norii și „muzele".

Raportul estetico-emoțional al autorului, a modului de extindere a semnificației lucrării

Legat fiind profund prin intermediul muzicii și ritmurilor muzicale în special cele tradiționale, asupra cărora am realizat și un studiu de identitate locală, a muzicii din Vadu Izei, Maramureș, accentuez faptul că reprezentare mentală a muzicii (Tipul/ Semnificatul**)** este un produs de cunoștințe enciclopedice, iar reprezentarea mentală s-a produs printr-un proces de integrare și de stabilizare a unei experiențe anterioare în domeniul muzicii.
A stăpâni tipul/ semnificatul, a-i recunoaște marea deschidere, poate fi înțeleasă doar printr-o largă și permanentă incursiune în cunoaștere și în cultura lumii, presupune a recunoaște și a accepta o viziune originală a artistului ca punct de plecare pentru greul drum al creației, ea însăși un produs al cunoașterii, al culturii, dar și al unor resorturi intime nebănuite, fie ele de natură individuală, fie colectivă.[8]

Elementele cu caracter de simboluri muzicale sunt instrumentele și muzele din nori, care exprimă fără echivoc starea de spirit, sentimentul de beatitudine, realizată prin ritmul liniilor, formelor, culori, etc. mulțumindu-mă sub aspectul realizării artistice, ilustrând și existența sincretismului atât de benefic și pregnant din domeniul artelor vizuale.

Desigur confruntarea cu publicul iubitor și cunoscător de artă va fi „piatra de încercare" a reușitei artistice a lucrării realizate de către autor, a modului și gradului de transmitere și percepere a sentimentelor și emoției artistice de către receptor/ privitor.

[8] Idem

BIBLIOGRAFIE

CORNIȚĂ, Georgeta, „Semiotica semnului plastic ca semn iconic” n. p., Baia Mare, 2022.
DELACROX, Henri, „Psihologia artei”, Editura Meridiane, București, 1983.
FIRE, Angel, „Elemente de limbaj plastic”,
HOFMANN, Werner, „Fundamentele artei modern”, Editura Meridiane, București , 1977.
KLINKENBERG, Jean-Marie, „Inițiere în semiotica general”, Traducere de Marina Mureșanu Ionescu la Editura Institutul European, Iași, 2004.
PAPIU, Greti, „Sincretismul în artele plastice” n. p. , Baia Mare, 2022.
https://www.angelfire.com/art/triptic/noutati/artfor/artdummies.htm
08.05.2022

Autor: Ioan Borlean,
Titlul: *Muzicanți*, Tehnica: *Acrilic pe pânză*, Dimensiunea: *(140 x 97) cm*,
Anul realizării *2022*

Figura 1. Expresia și sugestia în pictură.
Reprezentarea semi-figurativă a elementelor plastice, la limita recognoscibilului.

Vinul - salonul de întâmpinare al Raiului sau de așteptare al Iadului

dr. Ilie Gherheș
Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș

Întreg acest demers deosebit de îmbietor îl voi începe pornind de la o zicere: dintre toate viețuitoarele de pe Pământ, omul este singura ființă care poate bea fără să-i fie sete; deci, o caracteristică distinctivă. Aici, la noi, în Maramureș, cred că acest truism ar trebui ușor ajustat, deoarece bărbatul este singurul „supraviețuitor" care poate bea, așa, pur și simplu, de la sine, adică în mod tradițional.

Pe de altă parte, în spiritul aceleiași tradiții mai arăt faptul că „vinul" și „via" le-am moștenit din limba latină; „butucul" și „strugurele" din limba dacilor, iar cuvântul „cantă"=ulcior, vine din limba greacă.

În aceeași notă se cuvine să menționez că primele „alcooluri" s-au obținut prin distilarea vinului. Această competiție bahică s-a purtat între călugării irlandezi și cei scoțieni, cărora li s-au adăugat, în demersul lor științific, cu timpul, alchimiștii. Devenind siguri pe descoperirea lor, cu toții și-au propus ca minunatul și tentantul produs să fie păstrat ca pe o taină bine păzită. Spre norocul urmașilor, a frumuseții și bunei dispoziții a acesteia, acest secret, intuiesc eu, s-a putut păstra până la prima chercheleală strașnică, atunci când și-a băgat Dracul coada și „cercetătorii" au dat drumul meșteșugului, în populație. Ori se știe că Diavolul este unul dintre tovarășii de bază ai consumatorilor; el îmbiindu-ne și păhărnicind chiar din interiorul ființei bahice.

De altfel, civilizația omenirii este și civilizația vinului, pe lângă multe alte caracteristici, deoarece o bună parte a istoriei sale, omul a băut exclusiv vin, în această parte de lume, iar în alte emisfere s-a cunoscut și meșteșugul obținerii unui soi de bere.

Revenind în zona noastră etno-băutoare, amintesc că pământurile Cicârlăului au rodit o viță-de-vie nobilă, din care s-a obținut un vin foarte bun, care a ajuns și pe mesele imperiale de la Viena, purtând supranumele de „vinul Împăratului". Poate că din acest motiv, pe stemele localităților Cicârlău și Seini avem reprezentată vița-de-vie, ca un blazon de prestigiu.

Peste această tradiție a băutului de vin, practicată din cele mai vechi timpuri, s-a suprapus, odată cu venirea evreilor din Galiția și meșteșugul întoarcerii de două ori a horincii; ei, la rândul lor, preluând neprețuita artă de la călugării slavi.

În acest context, cu îngăduința cititorului însetat, mai adaug faptul că „Rapsodia Română” a lui George Enescu a fost inspirată de la un chefliu de moldovean, care într-un târg cânta un cântec vechi al locului, intitulat „Am un leu și vreau să-l beu!”.

În felul acesta am dorit să fac trecerea la asumpția că omul nostru din Maramureș este cel mai etic, mai cinstit băutor; el ajunge să se roage, foarte afabil, până și lui Dumnezeu să-l mai ajute cu o beție, adică el crede că există și un Dumnezeu al bețivilor

„Dă-mi Doamne bani împrumut,
Să mai beu cât am băut,
Să mai fac câte-am făcut!”

De altfel, cred că Bachus este zeul cu cei mai mulți și mai devotați adepți.

Într-o altă ordine de idei, am mai constatat faptul că în cârciumi n-am întâlnit decât masculi alfa, că lumea acestor localuri este populată doar de indivizi, care au păreri bune și foarte bune despre ei, de învingători sau eroi. Într-un fel, doar internetul cred că poate rivaliza cu lumea fabuloasă a celor care beau, doar acolo mai găsești personalități realizate la modul ideal.

Nu se știe cum, dar lumea noastră este de așa natură construită că sticla de vin tronează și în biserică, de-a lungul ceremonialelor religioase ale parastaselor; adică vreau să spun că vinul ne însoțește chiar și până Dincolo, iar prima minune a Creștinismului este legată tot de vin.

Chiar dacă vreau să scot în evidență până și caracterul sacru al vinului sau dacă amintesc că atunci când mortul este pe catafalc, pe o masă se pune alături de alte cele (sfinte!) și un pahar de horincă sau de vin, așa pentru sufletul omului, totuși nu mi-l închipui pe Sf. Petru întâmpinându-ne cu un pahar de vin la Poarta Raiului, deși există, tot în Maramureș, o colindă cu Maica Domnului, care șade în Rai cu un pahar galben în mână și tot închină și suspină, denigrator la adresa bețivilor.

Cu toate acestea, din repertoriul Fraților Petreuș, ne-au rămas câteva versuri împăciuitoare, de asumare a viciului:

„Măi pretinde eu și tu,
Șohan n-om vede Raiu;
Sie Raiu sănătos,

Noi om mere pă din jos!”

sau

„Greu îi puntea de trecut
Numa oleacă de-ai băut!
Bine c-am trecut puntea
Am băut și iar oi bea!”

De asemenea, este contraproductiv să ne întrebăm cu cât a contribuit vinul la creșterea numărului de copii dintr-o comunitate, invocând butada că „vinu-i bun pentru femei, dacă-l beau bărbații”:

„Dacă vezi mândră că beu
Nu sta sâlă să te ieu,
Nu m-aștepta-n șezători
Noaptea pă la cheotori!”

Despre acest efect afrodisiac al vinului este vorba și-n strigături șăinăluitoare sau de promovare:

„Dacă vin acasă bat
Nu mă prime mândra-n pat”.

Cu siguranță, că băutura netezește calea către dragostea de mândră, de ibovnică, acel frupt oprit al dragostei, dincolo de cea conjugală.

Cu siguranță că nu pot încheia această pledoarie fără să mai recunosc că:

„Duminica ce-o trecut,
Lecricu’ mi l-am băut;
Mi-o rămas o mânecă
Pă cee duminică!”

… și asta doar:

„Că nici vinul nu-i de câlți
Să rămâie pântre dinți!”
…….
Placă și închinați, rogu-vă!

Raiul versus Iadul

La IFET-ul din Vișeul de Sus, prin anii '50 - '60 ai secolului trecut, erau doi flăcăi care, uneori, seara mai adăstau pe la cârciuma unui boldaș, în zona gării secundare, adică la podul de la Spitalul Orășenesc.

Într-o seară de iarnă crâncenă, protagoniștii noștri au întârziat un pic mai mult, iar proprietarul le-a spus că el merge să se culce, că ei când vor

pleca, să tragă ușa după ei, deoarece aceasta era cu sistem de închidere pe dinăuntru.

Numai că, după miezul nopții, de la trenul care tocmai ajunsese în gară, a coborât un grup de țigani (acum rromi), care au început să zgrapține la ușa crâșmei, mai tare decât babele la ușa Raiului.

Oameni miloși, cei doi cheflii (un contabil și un inginer), i-au năpustit înăuntru și i-au și cinstit.

Într-o vreme s-au hotărât că le este destul și au mai luat cu ei câte o sticlă de mastică și au plecat cu toții spre tabăra țiganilor, care era stabilită la marginea pieței de după râul Vasser.

Odată ajunși aici, au mai continuat să cinstească și cu gazdele de ocazie, care i-au culcat, într-un final, într-o căruță, piciorâș, cum se zice. Dimineață, pe la ora nouă, s-au trezit cei doi mahmuri și surpriza le-a fost mare din cauza coviltirului de catran, care i-a încurcat un pic. Unul dintre ei a spus că el crede că a murit și a ajuns în Rai, deoarece vede niște oameni mândru îmbrăcați, la costum și cravată, cu femei îmbrăcate de sărbătoare, care merg cu toții într-o singură direcție. Celălalt a confirmat că și el crede că a murit, dar el a nimerit în Iad, că el vede niște drăcușori și niște draci mai mari care cântă la o vioară, iar unii dintre ei amestecă într-un cazan mare.

Cheia acestei întâmplări era că primul vedea țipțerii din Țipțirai care mergeau la biserică, iar celălalt vedea gazdele lor de ocazie, care au tăiat o oaie și acum o fierbeau ca să-și răsplătească binefăcătorii.

De atunci, o bună bucată de vreme, cei doi domni de la IFET se salutau,când se întâlneau, unul zicând „Raiul”, celălalt răspunzând „Iadul”.

Furnalul din Călan

Tot așa, era după anul 1960, când o brigadă de butinari din Petrova erau plecați la munca de pădure în zona orașului Călan. Cum era practica pe atunci, în fiecare sâmbătă după masă, butinarii coborau cu toții în oraș ca să-și cumpere mâncare pentru săptămâna viitoare, adică „măgăzân”, iar pe lângă mâncare își mai cumpărau câte o haină, o pereche de cizme de lucru și, neapărat, o cantitate de alcool aferentă. Într-una dintre sâmbete, unul dintre petrovenii mei s-a rătăcit de grup. Cum-necum, a ajuns până la poarta unui furnal din oraș. La ora 11 din noapte, a venit schimbul și un muncitor, văzându-l pe trepte, l-a luat de mână și l-a dus în hala unde lucra el.

Cum era el așezat lângă perete, acolo fiind căldură foarte mare, consăteanul meu a adormit. Trezindu-se, când a deschis ochii, a văzut în fața

lui niște ființe ciudate, cu echipament de protecție, care mânuiau niște retorte și cu care puneau fierul topit dintr-un loc într-altul, după cum cerea procesul tehnologic. Imaginați-vă, stimați cititori, un om simplu din Maramureș, cum a căzut pe gânduri, crezând că a ajuns în Iad.

La un moment dat, binefăcătorul petroveanului s-a apropiat de el, întrebându-l cu condescendență cum se simte? Răspunsul a fost urgent și elocvent:

„Ioi, iartă-mă Domnul Drac, că nu știu ce-am făcut, că am fost beat când am murit!”

Prezentarea albumului
Biserici de lemn din Maramureș.
Wooden Churches in Maramureș

Georgeta Maria IUGA
Fundația „I.U.G.A.” Baia Mare

Albumul *Biserici de lemn din Maramureș = Wooden Churches in Maramureș* a fost publicat de Episcopia Română - Unită cu Roma, Greco - Catolică de Maramureș la Editura Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2022.

Albumul prezintă 15 biserici de lemn de pe cuprinsul Episcopiei Greco - Catolice de Maramureș. Fiecare biserică are o descrierea ce face referire la stilul arhitectonic, patrimoniu artistic, facilitățile de acces și un anumit număr de fotografii reprezentative.

Se spune că o imagine face cât o sută de cuvinte, albumul de față cu cele 251 de pagini ale sale are aproape tot atâtea imagini (242) și pare că a fost conceput ca un manual de istorie, istorie a artei, o carte de povești dar nu numai pentru clipa de față ci pentru durata lungă a istoriei.

Editorul și autorul textului de prezentare a fiecărei biserici este părintele Dr. George Nicoară, cel care este din 2016 responsabil cultural, și de doi ani de zile consilier cultural al Episcopiei Greco - Catolice de Maramureș. Acest album este cel de al cincilea volum editat de părintele Dr. George Nicoară

Textul de prezentare este în limbile română și engleză. Traducerea textul în limba. engleză este semnată de Dr. Horia Nașcu. Grafica albumului a fost realizată de orădeanul Adrian Buzaș. Fotografiile sunt opera băimărenilor Csilla Szasz, George Nicoară, Augustin Albu, precum și a cunoscutului autor a multor albume de prezentarea a României, a Țării Apusenilor, a Ținutul Neamțului și a Maramureșului - cunoscutul artist fotograf și cineast Florin Andreescu.

Cartea se deschide cu un ziditor *Cuvânt înainte* a Prea Sfințitul Vasile Bizău, Episcop de Maramureș. Cuvântul Prea Sfințitul Vasile Bizău subliniază caracterul de dar al albumului și ne îndeamnă să parcurgem cu ochii sufletului povestea reală a celor 15 biserici de lemn, ce zugrăvesc chipul viu al Eparhiei Greco - Catolice de Maramureș în devenirea și înnoirea lui.

Introducerea este semnată de directoarea Muzeului Maramureșan Sighetu Marmației, doamna Dr. Mirela Ana Barz, care face o scurtă și bine documentată incursiune în istoricul bisericilor de lemn din Maramureș. Despre aceste biserici fostul director al aceluiași muzeu, regretatul Mihai Dăncuș, spunea că ele sunt: *expresia sintetică, rezultanta și culmea geniului creator al oamenilor acestor meleaguri.*

Doamna Dr. Barz face referire la cele opt biserici de lemn din Maramureș înscrise în 1999 pe Lista Patrimoniului Universal UNESCO, printre care și biserica din Șurdești care este prezentată în album. Totodată semnalează și destinul câtorva biserici călătoare, mai vechi și mai noi - dintre care unele au fost construite în incinta Muzeului sighetean, de către meșterii din zonă. Parcurgând introducerea Doamnei Dr. Barz ne amintim de spusele lui Constantin Noica care, vizitând Maramureșul, zicea că aici înțelege de ce vechii greci spuneau materiei, în general, LEMN. Și cultura și civilizația pleacă de la lemn.

Filozoful Constantin Noica ne-a avertizat: *Vai de lumea care și-a pierdut lemnul, materia. Vai de materialiștii fără de materie! Cine nu respectă materia se năruie spiritualicește.*

Eu îmi amintesc că atunci când am venit pentru prima dată în Maramureș, în urmă cu peste o jumătate de veac, mai toate casele, porțile și cele necesare traiului erau din lemn. Lemnul avea, bine înțeles, supremația și în clădirile bisericilor. Din păcate noi am pierdut mult: case, porți, unelte, obiecte din lemn au pierit.

Dar, iată, am păstrat bisericile de lemn și - ca o speranță – s-au construit și se construiesc biserici noi din această materie, fapt ce face ca Maramureșul să fie nu numai un loc în spațiu, ci un loc în umanitate și univers, o deschidere către rosturile cele mai îndepărtate.

Sf. Părinte papa Francisc îndemna Biserica să iasă în întâmpinarea oamenilor și sublinia nevoia de a face trecerea de la Biserica ce reglementează credința la una care transmite și împarte credința. Este exact ceea ce face Episcopia Greco - Catolică de Maramureș prin albumul de față!
Din cele 15 biserici greco – catolice de lemn prezentate în album, una este o biserică de mănăstire (Biserica Sf. Maria a Mănăstirii Greco – Catolice, ordinul religios Sf. Vasile cel Mare, din Baia Mare - Dealul Crucii) și 14 sunt biserici parohiale.

În ceea ce privește datarea acestor biserici:

- 6 biserici au fost construite în veacurile XVII – XVIII: Călinești - Căieni; Șieu; Budești - Susani; Ieud - Șes; Șurdești.

- 4 biserici au fost construite în ultimul deceniu al sec XX: Vișeul de Sus și Dragomirești (1990); Baia Mare – Dealul Crucii (1998); Ieud – Plopșor (1999).
- 5 biserici au fost construite în primele două decenii a mileniului al III-lea: Tisa (2000); Bârsana (2004-2008); Botiza (2008); Deseşti (2013); Săpânța (2018)

Așa cum am mai spus, fiecare biserică este prezentată în câteva imagini și fiecare are un scurt, dar esențial – uneori chiar poetic - text de prezentare privind localizarea, istoricul locului și al lăcașului religios, patrimoniu propriu, elementele identitare.

Dacă urmărim aceste lăcașuri de cult în desfășurarea lor, îndemnurile istoriei sunt multe, mai tulburi sau mai liniștite. Privind cu atenție fotografiile îți dai seama că fiecare locaș oferă suporturi de vechime și dăinuire. Jertfa celor ce au rămas în credința și legea lor este cât o istorie ce își sporește rosturile.

Bisericile din Baia Mare - Dealul Crucii, Șurdești, Budești - Susani, Călinești - Căieni, Șieu, Ieud - Șes, Deseşti, Botiza sunt prezentate în mediul lor natural prin fotografiile aeriene realizate de Augustin Albu. Sunt imagini de mare expresivitate ce demonstrează încadrarea normală, armonioasă a bisericilor de lemn în spiritul locului, imagini ce completează fericit pitorescul peisajului maramureșean.

Am ales să o fac prezentarea celor cincisprezece biserici precum un drum, o călătorie, o cărare spre spațiul sacru.

Încep cu intrarea în incinta bisericilor (*Eclejia*) care se face în multe cazuri precum Budești – Susani, Călinești - Susani, Șieu, Ieud - Plopșor, prin porți de lemn decorate la fel ca cele de la gospodăriile din sat cu pomul vieții, motive solare, cruci.

De multe ori la intrare, sau în incintă, ne întâmpină frumoase troițe/ cruci de lemn și arareori din piatră (Budești - Susani). Acestea sunt adevărați *stâlpi ai cerului* – cum le spunea Mircea Eliade. Troița de pe Dealul Crucii ai impresia că îmbrățișează orașul Baia Mare. Troițele de la Șurdești, Budești, Șieu, Ieud - Șes, Ieud - Plopșor, Vișeul de Sus, Dragomirești, Deseşti, Tisa și Botiza au rolul ritual de binecuvântare a locului și de închipuire a spațiului cosmic, ce devine astfel locuibil.

În album avem prezentate și alte locuri de cult auxiliare precum:

- cimitirul bisericilor parohiale, situat în preajma lăcașului de cult, precum este cazul la Budești - Susani, Călinești - Susani, Șieu, Ieud - Șes sau Șurdești – unde avem și câteva sarcofage de piatră.

- Altarul de vară a Mănăstirii de pe Dealul Crucii - Baia Mare.
- Drumul Crucii de la Ieud - Plopșor
- Locul de închinare și memorie de la Ieud - Șes – ridicat ca un omagiu adus fostului ofițer de marină Mihai Nicoară Bilțiu Dăncuș și a dascălului Petru Bilțiu Dăncuș - fost învățător la Școlii Greco – Catolice din Ieud(1862 - 1907) ridicat de fiul său - pictorul Traian Bilțiu Dăncuș.
- Tot în biserica Ieud - Șes avem lavițele de lângă pereții exteriori ai bisericii - vechiul loc de adunarea a bărbaților din Sfatului Bătrânilor și femeilor ce spun Rozariu.

Iată că am ajuns la Biserică - spațiul sacru.

Prezentând o mare varietate arhitecturală, dacă ne gândim la detalii, , toate aceste biserici – vechi sau noi – sunt adevărate bijuterii în lemn.

În ceea ce privește construcția, elementele esențiale care determină caracterul specific al bisericilor de lemn maramureșene, sunt turnul și pridvorul.

Turnul este elementul principal care a contribuit, fără doar și poate, la celebritatea bisericilor maramureșene. De secțiune pătrată, în partea inferioară, legat organic de trupul bisericii, turnul continuă în sus, de cele mai multe ori, cu o galerie de arcade deschise – ce este surmontată de un coif conic sau piramidal, terminat în vârf cu o cruce.

Tunurile tuturor celor 15 biserici din album, și mai ales cel a bisericii din Șurdești care are peste 50 de metri, par o țâșnire de lumină spre bolțile albastre, voiesc parcă să unească pământul și cerul într-un act de credință și rugăciune, care confirmă, celui ce privește aceste imagini, că binele și frumosul omenesc are legături de nemărginitul și dumnezeirea.

Pridvorul este celălalt element esențial al bisericilor de lemn, dar nu obligatoriu. Teoreticianul arhitecturii românești, arhitectul Constantin Joja, spunea că *arhitectura românească ajunsă la perfecțiune plastică, nu a fost niciodată și nu poate fi concepută fără pridvor*.

Pridvorul este puntea de legătură dintre lumea profană și spațiu sacru este loc al inițierii așa cum bine ne demonstrează fotografiile la bisericile Călinești – Căieni și Bârsana.

Cel care se oprește în pridvorul bisericilor din Baia Mare, Șurdești, Șieu, Ieud - Plopșor, Vișeul de Sus, Dragomirești, Desești, Tisa, Săpânța rămâne surprins de decorația bogată și variată a stâlpilor de susținere, cu motive ce amintesc de simbolurile străvechi.

Ușile de intrare în biserică sunt de asemenea frumos ornamentate precum cele de la Șieu și Săpânța sau ușa de la Călinești - Susani unde avem marcată, deasupra ancadramentului, data: 1784.

Planul arhitectural al spațiului sacru este compus din:

- Pronaos – prima încăpere
- Naos – partea centrală, cea mai spațioasă a bisericii
- Altar – locul de importanță majoră, unde se desfășoară Sf. Liturghie și unde se află Sf. Masă - așa cum vedem la biserica. din Săpânța.

Pereții bisericilor sunt acoperiți cu picturi murale, decorațiuni din lemn, textile.

În album avem mai multe reprezentări a picturii murale, realizată în 1754, de zugravul Alexandru Ponehalski la biserica din Călinești - Căieni. Pe axul median al naosului este reprezentarea *Celui Vechi de Zile* – Dumnezeu Tatăl, iar pe pereții laterali ai naosului scene din Geneză, Ciclul Patimilor, scene din viața lui Isus Hristos prezentate pe mai multe registre. Din pronaos avem reprodus un fragment din scena Judecății de Apoi.

Tot Alexandru Ponehalski a pictat, în 1760, biserica din Budești - Susani. Aici pictura nu este atât de bine conservată, totuși în album avem patru fragmente.

Pictura bisericii din Șurdești a fost realizată în 1783, de Ștefan Zugravul din Șișești. În album avem câteva fragmente din această pictură și reprezentarea unică în iconografia maramureșeană - cea Îngerului din Apocalipsă redat precum un soare antropomorfizat. Sugestivă este alăturarea scenei Scării lui Iacov cu vechea scară dintr-un singur trunchi de copac din biserică.

Mai vedem fragmente de pictura murală a lui Nicolo Cepinschi, din 1788, la biserica din Călinești - Susani și Ioan Plohod, din prima jumătate a sec XVIII, de la Șieu.

Originale sunt și sculpturile în lemn reprezentând Calea Crucii de la biserica din Botiza, dar și icoanele și elementele decorative sculptate în lemn de la bisericile din Deseşti, Tisa, Vișeu de Sus și Săpânța.

Bogat reprezentate sunt și iconostasele, începând cu cel din 1628 de la Budești - Susani, cu cel pictat de Alexandru Ponehalski la Călinești – Căieni și cel din Șurdești. Iconostasele noi sunt bogat sculptate așa cum sunt cele de la bisericile din Baia Mare, Ieud - Plopșor, Dragomirești, Tisa și Săpânța.

Toate bisericile dețin un patrimoniu mobil important, prezentat cu generozitate în album, patrimoniu ce se compune din:

- Uși împărătești - adevărate opere de artă sunt la Șurdești, Călinești - Susani, Bârsana, Șieu, Dragomirești, Tisa.
- Icoane împărătești: Baia Mare, Bârsana, Șieu, Dragomirești, Tisa.
- Icoane vechi pe lemn: Budești - Susani, Călinești – Susani.
- Icoane pe sticlă : Ieud - Șes, Budești – Susani.
- Cruci de masă din lemn precum cea din Șurdești din sec. XVIII.
- Obiecte de decorațiune textile găsim la bisericile din Șurdești, Călinești - Căieni, Șieu și multe alte.

L-am întrebat pe părintele Dr. George Nicoară cine au fost meșterii care au construit aceste noi bijuterii în lemn și mi-a spus că regretatul meșter Gavrilă Hotico Herenta a construit bisericile din Ieud - Plopșor, Dragomirești și Vișeul de Sus. Meșterul bisericii din Desești credem că este cunoscutul restaurator și constructor Vasile Pop Taina.

Impresionante sunt fotografiile ce reprezintă oamenii participanți la slujbele religioase. Deducem din aceste imagini că Prea Sfințitul Vasile Bizău are ca opțiune de bază să iasă în întâmpinarea oamenilor, să-i cunoască personal așa cum îl vedem în mijlocul credincioșilor din Baia Mare, Dragomirești, Desești și Săpânța.

Oamenii din Maramureș sunt profund religioși, dar ei nu-și manifestă credința cu ostentație pentru simplu motiv că o consideră făcând parte din existența lor precum apa sau aerul, prea comună pentru ca să vorbească tot timpul de ea și prea importantă pentru ca să nu și-o amintească în tot ceea ce fac.

M-au bucurat mult scenele cu enoriașii de la biserica din Șurdești. In cadrul Sesiunii din decembrie 1999 de la Rabat - Maroc, comitetul UNESCO a hotărât includerea bisericii Sf. Arhangheli din Șurdești, alături de alte șapte biserici de lemn din Maramureș, pe Lista Patrimoniului Cultural Mondial. Distincție și onoare deosebită, care implică datoria și răspunderea pentru gestionarea corespunzătoare și conservarea acestui patrimoniu. Pozele din album ne demonstrează că oamenii din Șurdești au înțeles acest lucru, au înțeles să-și păstreze vechile obiceiuri precum *Udătoriul*, să-și recupereze costumul tradițional și să-l poarte, cu mic cu mare, cu mândrie și demnitate.
În graba mare și nesiguranța a lumii de azi este necesar să înțelegem rostul cel adânc în care ziua de ieri, de azi și de mâine sunt într-o îngemănare și lucrare continuă.

În încheiere, aș dori să mulțumesc pentru acest minunat dar Prea Sfințitului Vasile Bizău și să-i felicit pe toți care au trudit pentru realizarea lui.

Se spune că marile culturi sunt cele create și trăite de cei mulți, cele care irump de sub vălul de viață a culturii populare, zidită pe selecția de veacuri a tradițiilor – așa cum sunt și bisericile noastre de lemn, de ieri și de azi. Vă îndemn să-l luați acest album, vă asigur că este o carte de văzut, de meditație asupra lumii de ieri, de azi și, de ce nu, o speranță pentru ziua de mâine!

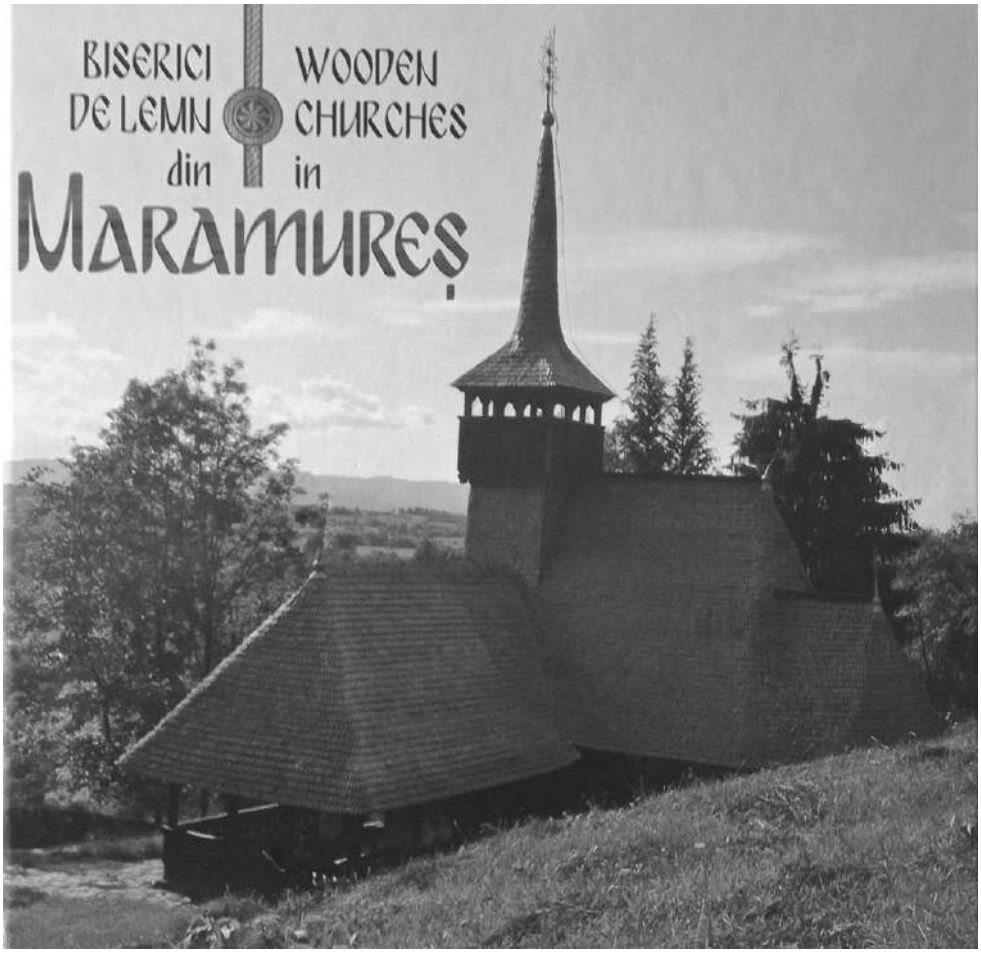

ISSN: 1583-4476